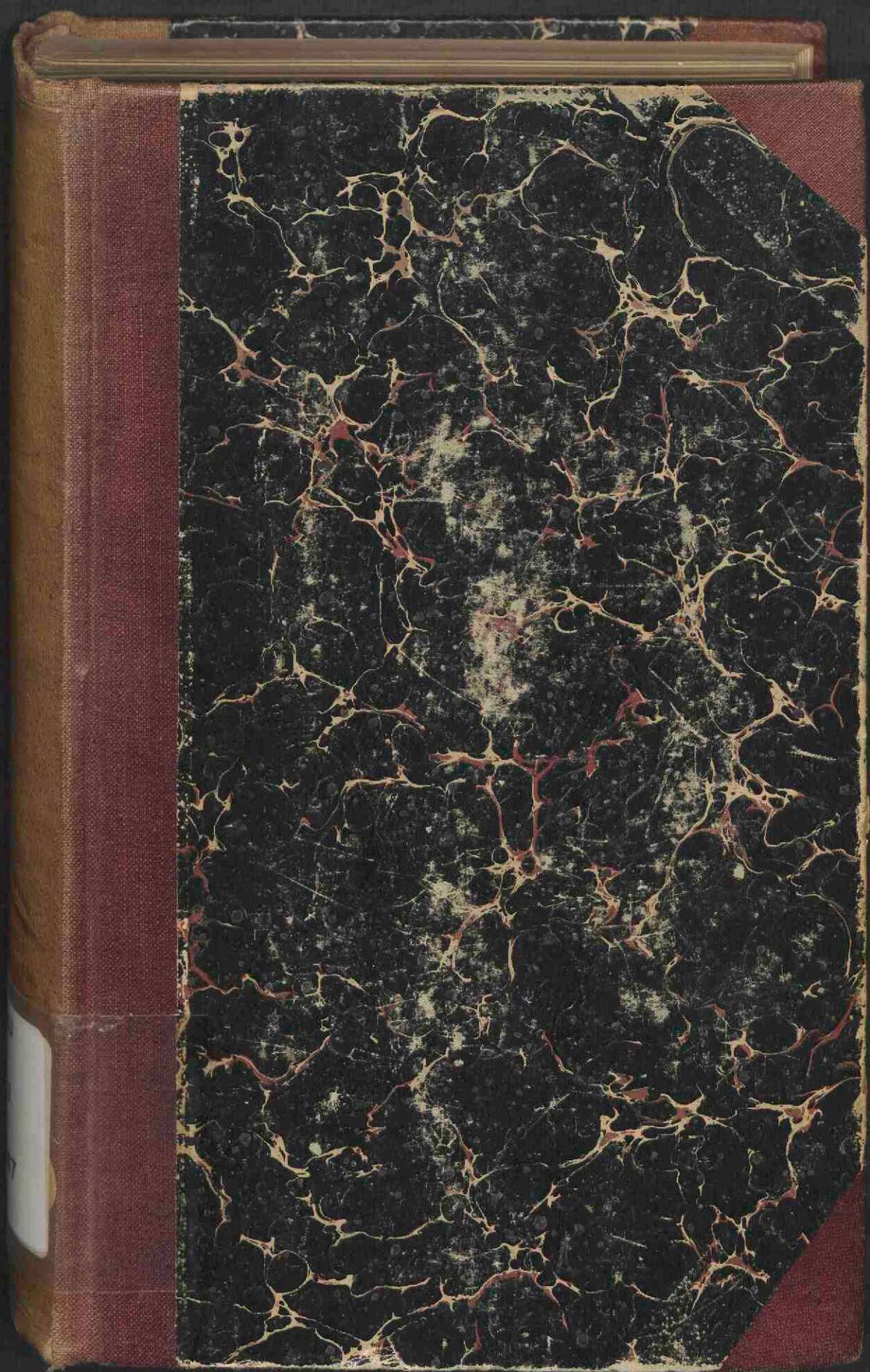

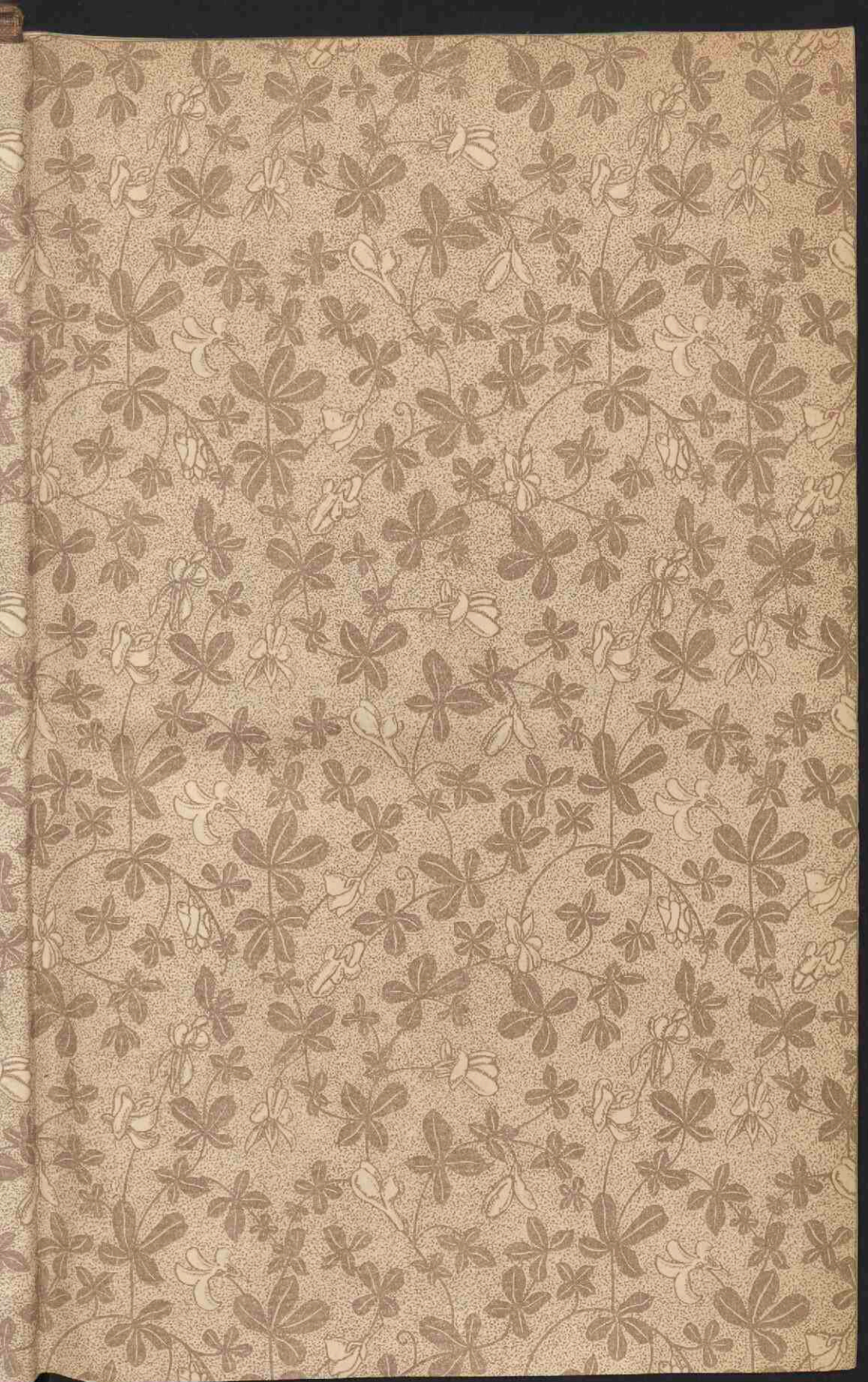
Veeartsenijkundige bladen voor Nederlandsch-Indië

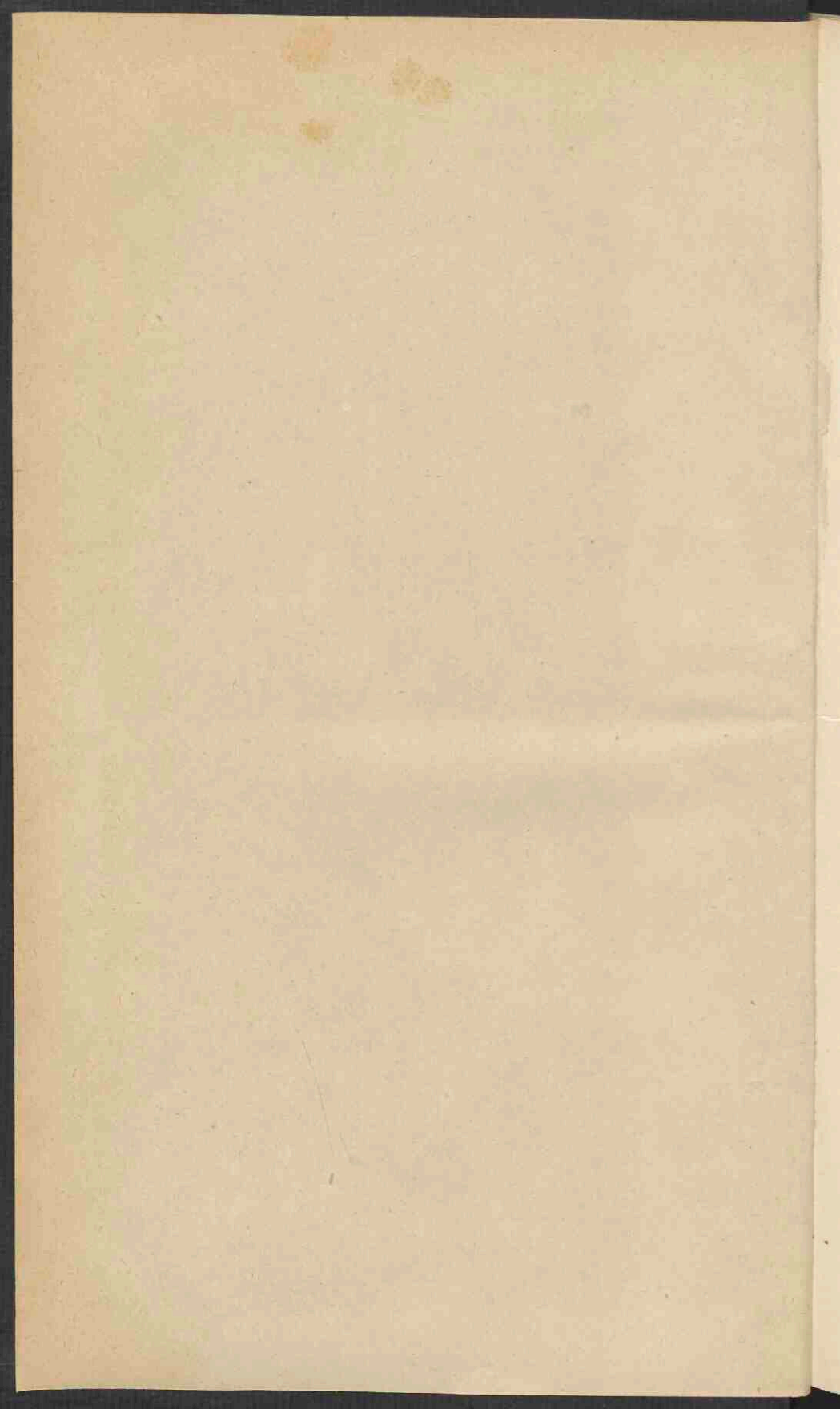
<https://hdl.handle.net/1874/378428>

A
No. 343

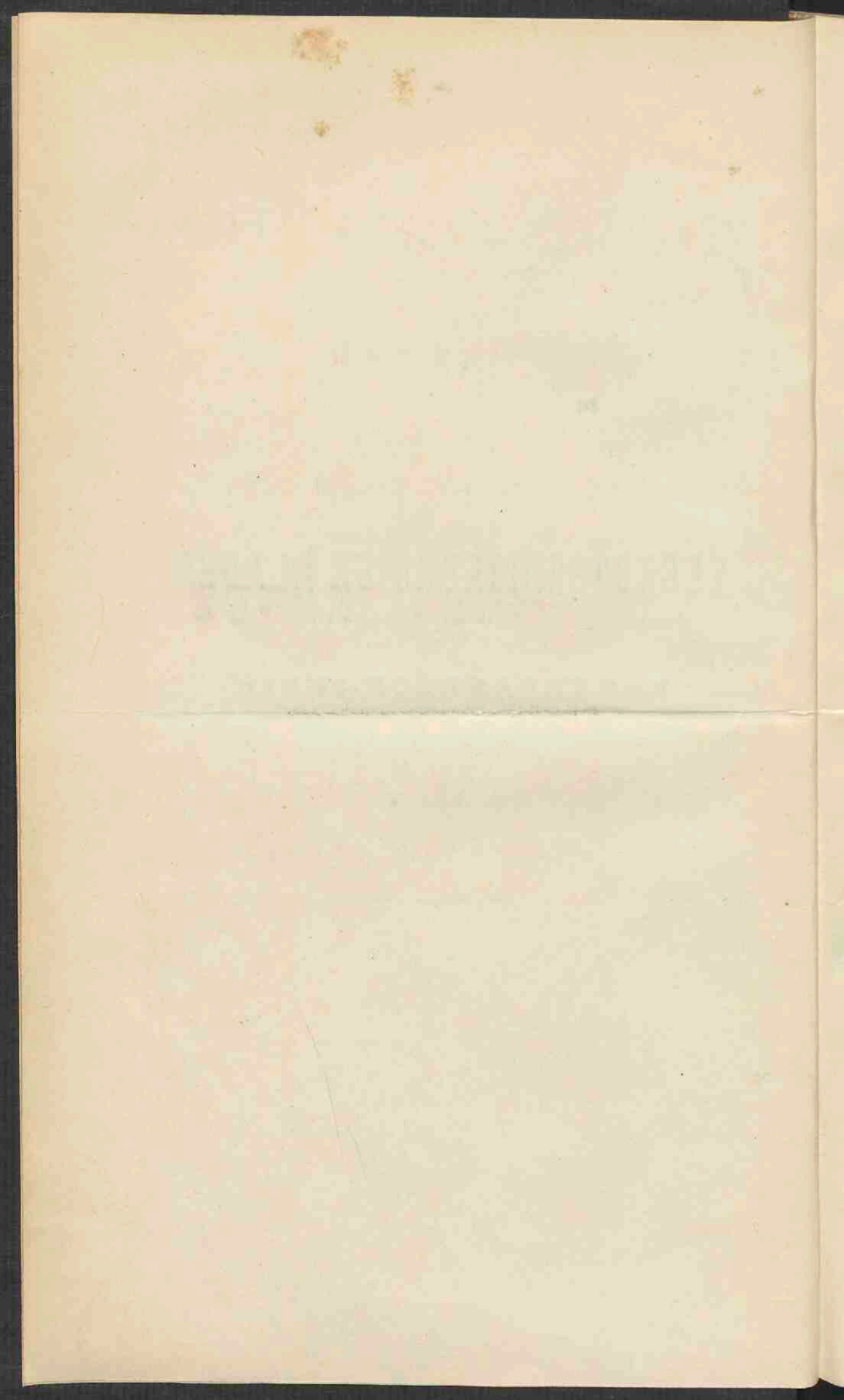

VEEARTSENIJKUNDIGE BLADEN

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË.

A. n.º 34/3.

VEEARTSENIJKUNDIGE BLADEN

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË.

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING TOT BEVORDERING

VAN

VEEARTSENIJKUNDE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

DEEL XVI.

BATAVIA
H. M. VAN DORP & Co.
1904.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0835 8529

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

100 St. George Street
Toronto, Ontario

Acquired from the University of Toronto

1968

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
100 St. George Street
Toronto, Ontario

INHOUD.

VAN DEEL XVI.

AFL. I en II.
BLADZ.

Naamlijst der Vereeniging tot bevordering van Veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië	1
Jaarverslag van de functionarissen in het bestuur der vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië over het negentiende vereenigingsjaar.	41
Keuren volgens punten, door P. SCHAT	49
De Remonteering in Nederlandsch-Indië (Inleiding van den Ritmeester GROENEVELD).	24
Verslag van de Algemeene Vergadering der Indische Krijgskundige Vereeniging van Donderdag den 25en Juni 1903 te Weltevreden (Debat over hetzelfde onderwerp)	63
Een causerie over veefokkerij, door C. A. PENNING.	163
De keuze van rashengsten voor de paardenfokkerij in Midden-Java, door P. Ph. VAN DER POEL.	498
Het Kedoese paard, door P. Ph. VAN DER POEL.	215
De raid Tientsin — Peking	227
Wat zal het aanstaand leger-paard kosten, als tot zelffoken wordt overgegaan? door B. VRIJBURG.	237
Persoverzicht.	244
<p style="margin: 0;">De paardenstapel van de wereld. — Legeer-remonten — Het fokken van muildieren — Verplichte keuring van dekhengsten — Onthooring van vee. — De waarde van een goeden stamboom (Pedigree). — Een vonnis over den Hackney. — Wenken voor fokkers. — Afstandsrit Amsterdam-Weenen. — Slaan op stal. — Hoogtesprong onder zeer zwaar gewicht. — Afstandsritten in Frankrijk. — Concours dienstpaarden. — Ook zeldzaam — Paardentoonstelling te 's Gravenhage 13 — 19 September 1903. — Groot springconcours en Malibaanprijs-springconcours te 's Gravenhage. — De samenstelling der Jury's en de grondslag voor de beoordeeling der fokpaarden op de tentoonstelling te 's Gravenhage. — Geen halfbloed-fokkerij zonder volbloed. — Concours hippique te Spa. — Paardenstoeterij in de Preanger-regentschappen. — Afstandsrit. — Eén enkel type van paard fokken. — Toelatings-examen voor 's rijks veeartsenijkschool. — Reorganisatie van 's rijks veeartsenijkschool. — Eenige wenken.</p>	
In memoriam. Professor NOCARD.	275

Haarwervels, kleuren, afteekeningen enz. bij paarden, in verband met den aankoop van fokmateriaal in Ned.-Indië, door B. VRIJBURG	279
Een causerie over veefokkerij, door C. A. PENNING (<i>Vervolg en slot van bladz. 197 afl. I—II</i>).	297
Praatjes over hoefbeslag, door W. VAN DER BURG (<i>Vervolg van blz. 51, dl. XV</i>)	255
Experimenteele tuberculose en rasimmunitet, door J. DE HAAN.	364
Analecten: De Bereiding van Antivenin, door Vr.	379
Reglement voor het jaarlijksche kampioenschap van officiers-dienstpaarden in Frankrijk, door H. DE WAAL	382
Het Argentijnsch paard in een merkwaardigen afstandsrit, door H. DE WAAL.	386
De paardenfokkerij in Madagascar, door H. DE WAAL.	389
Een in Londen gebruikelijke manier om honden af te maken door bedwelming (anesthesie) en verstikking (asphyxie), door v. d. B.	393
Beschouwingen ontleend aan- en in verband met het verslag van den landstalmeester Dr. GRABENSEE te Celle: »Zur französischen Pferdezucht'', door Vr.	397
Remonteering in Indië, door EPONA	400
Brief aan de redactie van de Veeartsenijkundige Bladen van B. VRIJBURG	407
Statistisch overzicht van de behandelde zieke paarden en muil- dieren van het Nederlandsch-Indisch leger over het jaar 1902.	408
Nota betreffende de sedert 1896 met hulp van het Gouvernement gedreven paardenfokkerij in de Preanger Regentschappen, met bijlagen A—E.	421
Statuten van de Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië.	458
Personalia	467

NAAMLIJST

DER

Vereeniging tot bevordering van Veeartsenijkunde
in Nederlandsch-Indië.

EERE-VOORZITTER.

Dr. A. W. H. WIRTZ.

BESTUUR.

P. A. VAN VELZEN, *President, Gérant v/h tijdschrift.*

Dr. D. P. F. DRIESSEN, *Secretaris-Penningmeester-Bibliothecaris.*

EERE-LEDEN.

W. P. GROENEVELD.	Oud Vice-Pr. v. d. Raad v. N.-I.	's Gravenhage.
Mr. H. KUNEMAN.	Oud-Directeur B. Bestuur.	Amsterdam.

LEDEN.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
1	Bergh, J. D. van den.....	Gouvernements-veearts.	Palembang.
2	Bosma, K.....	Gouvernements-veearts.	Pekalongan.
3	Breedveld, J.....	Veearts.	Bindjeij.
4	Burg, W. van der	Mil. paardenarts 2 ^e klasse.	Weltevreden.
5	Does, J. K. F. de.....	Gouvernements-veearts.	Weltevreden.
6	Driessen, Dr. D. P. F.....	Inspecteur veeartsenijk. dienst.	Weltevreden.
7	Esser, W. J.....	Gouvernements-veearts.	Soerabaja.
8	Fischer, D. J.....	Gouvernements-veearts.	Pamekasan.
9	Hellemans, J.....	Gouvernements-veearts.	Kediri.
10	Hoogkamer, L. J.....	Mil. paardenarts 1 ^e klasse.	Weltevreden.
11	't Hoen, Dr. H.....	Gouvernements-veearts.	Magelang.
12	Hubenet, D.....	Gouvernements-veearts.	Bandong.
13	Heelsbergen, C. van.....	Mil. paardenarts 1 ^e klasse.	Breda.
14	Jeronimus, C.....	Gouvernements-veearts.	Koedoes.
15	Kempen, F. W.....	Gouvernements-veearts.	Serang.
16	Lim Liang Boe.....	Handelaar.	Weltevreden.
17	Lier, Dr. G. A. van.....	Gouvernements-veearts.	Bondowoso.
18	Mars, H.....	Mil. paardenarts 1 ^e klasse.	Soerabaja.
19	Numans, J. C.....	Mil. paardenarts 3 ^e klasse.	Salatiga.
20	Penning, C. A.....	Gouvernements-veearts.	Semarang.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
21	Poel, P. Ph. van der.....	Gouvernements-veearts.	Soerakarta.
22	Rathkamp & Co.....	Apothekers.	Weltevreden.
23	Sandelhout Stamboek.....	Adres Pres. A. E. Kerkhoven.	Bandoeng.
24	Schat, P.....	Gouvernements-veearts.	Pasoeroean.
25	Scheepens, J. N. A. G.....	Mil. paardenarts 2 ^e klasse.	Padalarang.
26	Velzen, P. A. van.....	Gouvernements-veearts.	Weltevreden.
27	Tan Wie Siong.....	Landheer.	Krawang.
28	Vermast, A. H.....	Mil. paardenarts 1 ^e klasse.	Salatiga.
29	Vollema, J.....	Gouvernements-veearts.	met verlof naar Nederland.
30	Vrijburg, A.....	Veearts der Deli M ^o .	Medan.
31	Vrijburg, B.....	Gouvernements-veearts.	Buitenzorg.
32	Wilde, Ch. Th. G. H. de ...	Gouvernements-veearts.	Pajacombo.

INTEEKENAREN.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
1	Adam, H.....	Geëmpl. der kina-onderneming Sockanegara.	Tjibeber.
2	Albrecht & Rüsche (1).....	Boekhandelaren.	Batavia.
3	Andersen, O. B.....		Modjokerto.
4	Arends, L.....	Ass. Resident.	Soerabaja.
5	Baerveldt, J. F.....	Kapitein der Artillerie.	Soerabaja.
6	Berensberg, Jhr. A. P. M. H. von Pelsers.....	Majoor der Artillerie.	Banjoebiroe.
7	Bibliotheek.....	Departement Binn. Bestuur.	Weltevreden.
8	Bibliotheek.....	Departement van Oorlog.	Weltevreden.
9	Bibliotheek.....	Regiment Kavalerie.	Salatiga.
10	Bik, P. A. de Nijs.....	Landheer Tanah-abang.	Weltevreden.
11	Blokhuis, M.....	Landheer Tanah Wangie.	Toeren. Malang.
12	Bochardt, A.....	Apotheker.	Nederland.
13	Boer, J. D. de.....	1 ^e . Lt. der Artillerie.	Soerabaja.
14	Bohl, J. M. L.....	Landheer Matraman.	Mr.-Cornelis.
15	Boreel, Jhr. W. Th.....	Landheer Penoembangan.	Sockaboemi.
16	Bossche, F. H. H. van den.	Controleur B. B.	Goenoeng-Sitoli (Tapanoeli).
17	Boutmy, D. C.....	Landheer.	Halte Tagogapoe.

(1) Twee Exemplaren.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
18	Brans, A. J. Berkhoff.....	Koopman.	Weltevreden.
19	Brenkman, Jr. H.....	Administrateur Alas tlédèk.	Malang.
20	Bruijn Prince, P. M. L. de.	Lid van den Raad v. Indië.	Weltevreden.
21	Bünnekamp, F. J. A.....	Particulier.	Tjibadak.
22	Büsing, M.....	Gemeente-vecarts.	Naarden.
23	Bédier de Prairie, B.....	Controleur B. B.	Modjo-Sarie.
24	Bervoets, M. E.....	Landheer Djongrongan.	Klaten.
25	Bogaerd, Th. L.....	Secretaris v/d. Hoofdinsp. der Cultures.	Weltevreden.
26	Boerma, H. U. S.....	Kapt. titul. der Artillerie. W nd . Leeraar Gym. W. III.	Weltevreden.
27	Cock, C. A. ter.....	1 ^e Luit. der Artillerie.	Weltevreden.
28	Cordesius, C.....	Landheer.	Indramajoe.
29	Cordesius, Const.....	Administrateur Tjiboegel.	Soemedang.
30	Cramwinckel, H.....	1 ^e Luit. der Artillerie.	Fort de Cock.
31	Crone, B.....	Landheer.	Tjitjoeroek.
32	Daniels, C. G.....	Kapt.-adj. der Cavalerie.	Weltevreden.
33	Delden, W. H. van.....	Landheer Kali-Kepoe.	Malang.
34	d'Hont, J. J. F.....	Directeur Stad-abattoir.	Rotterdam.
35	Dolder, J. W. van.....	Gep. Ambtenaar.	Soekaboemi.
36	Dorp & Co., H. M. van (¹).	Boekhandelaren.	Batavia.

(¹) Drie Exemplaren.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
37	Dorssen, Dr. J. van.....	Mil. paardenarts 1 ^e kl.	Amsterdam.
38	Dijk, J. A. G. van.....	Boekhandelaar.	Batavia.
39	Eck, R. van.....	Landheer, oud-Luit. der Art.	Tjibadak.
40	Effen, Dr. J. J. van.....	Arts.	Magelang.
41	Esveld, D. F. van.....	Leeraar 's Rijksveeartsenij- school.	Utrecht.
42	Goedhart, O. M.....	Controleur B. B.	Sindjai.
43	Grevers, J. A. P.....	Kolonel Gener. Staf.	Kota-Radja.
44	Groeneveld, W.....	Directeur Remonte Depôt. Ritmeester.	Padalarang.
45	Haas, H. J. Tromp de.....	Paardenarts 1 ^e kl.	Banjoe Biroe.
46	Hagenaar, L.....	Planter Ardjosarie.	Soebang.
47	Haase, K. F.....	Landheer Goenoeng Oemboek.	Blitar.
48	Happé, F.....	Luit. Kolonel der Cavalerie.	Batavia.
49	Harders, J. A. C.....	Landheer Artana.	Soekaboemi.
50	Harloff, A. J. W.....	Controleur B. B.	Balapoelang.
51	Heldens, P. A. H.....	Kapitein der marechaussee.	Atjeh.
52	Haerdtl, A. Baron von.....	Particulier.	Garoet.
53	Heukelom, W. F. van.....	Hoofdadministrateur Pam. & Tjiassemlanden.	Soebang.
54	Hibma, M. A.....	Gemeente-veearts.	Franeker.
55	Hofland, K. P.....	Oud-Kapt. der Artillerie.	Bandong.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
56	Houtum, A. van.....	Landheer Semplak.	Buitenzorg.
57	Hummelgens, C. M. N.....	Controleur B. B.	Blitar.
58	Haan, J. de.....	Directeur v/h. Geneesk. Laboratorium.	Weltevreden.
59	Heumen, Dr. van.....	Arts.	Bandong.
60	Jacometti, Th. Azon.....	Koopman.	Weltevreden.
61	Jagt, M. B. van der.....	Controleur B. B.	Toeloeng-Agoeng.
62	Janné, L. T.....	Districts-veearts.	Roermond.
63	Julius, C. F.....	Majoor-Intendant.	Kota-Radja.
64	Janson, Th. H.....	Controleur B. B.	Ploembon-(Cheribon).
65	Jenne, H.....	Handelaar.	Weltevreden.
66	Kessler, W.....	Landheer.	Garoet.
67	Kinderen, M. der.....	Landheer.	Buitenzorg.
68	Kleine, Wed. J.....	Veeteelt-onderneming Djati-Baroe.	Weltevreden.
69	Koch, C. J.....	Landheer Soember Kerto.	Malang.
70	Laging Tobias, Ph. F.....	Controleur B. B.	Boeieleng.
71	Leesgezelschap.....	Veeartsenijkundig.	Dordrecht.
72	Leesgezelschap.....	Selokaton.	Soekoredjo (Kendal).
73	Lent, H. J. G. van.....	Gemeente-veearts.	Tiel.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
74	Ligtvoet, W.....	Oud-Resident.	Soekaboemi.
75	Lisnet, P. H.....	Ritmeester.	Salatiga.
76	Lijkles, Dr. S.....	Directeur Krankzinnigenge- sticht.	Soerabaja.
77	Mareks, A. C.....	Apotheker.	Buitenzorg.
78	Müllemeister, Mr. G. F. A...	1e Commies Alg. Secretarie.	Buitenzorg.
79	Markus, Dr. H.....	Adj. Directeur Abattoir.	Utrecht.
80	Maren, J. Th. van.....	Ritmeester.	Salatiga.
81	Marker, J. F.....	Administrateur.	Banjoewangi.
82	Meertens, E.....	Ass. Resident.	Bodjonegoro.
83	Meertens, M. J.....	Landheer Kedoeng Halang.	Buitenzorg.
84	Motman, P. R. van.....	Landheer Dramaga.	Buitenzorg.
85	Moore, M. van der.....	Landheer Sindangsari.	Soekaboemi.
86	Mulder, D.....	Landheer Soedimara.	Weltevreden.
87	Meer, J. F. van der.....	Arts.	Sawah-Loentoh.
88	Molenburgh, J. N.....	Apotheker Volksbelang.	Weltevreden.
89	Meihuizen, S.....	Commies Alg. Secretarie.	Buitenzorg.
90	Noorden, P. A. van.....	Geëmployeerde suikerfabriek Kadhipaten.	Cheribon.
91	Oosthout, G. A. F. J.....	Resident.	Bandoeng.
92	Quast, H. C. E.....	Controleur B.B.	Loeboek-Banda- hara.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
93	Raden Mas Adhipati Adi Ningrat.....	Regent.	Demak.
94	Richter, P.....	Ingenieur B. O. W.	Weltevreden.
95	Rijks, A.....	Directeur Ned.-Ind. Veem.	Weltevreden.
96	Rouijer, C. G. A.....	Gouv. Veearts.	Makasser.
97	Riemsdijk, A. J. van.....	2 ^e Luit. der Cavalerie.	Weltevreden.
98	Rens, D.....	Directeur Rijtuig M ^u . Fuchs.	Weltevreden.
99	Rengers Hora Siccama, Jhr. H. H. W.	1 ^e Luit. der Cavalerie.	Salatiga.
100	Rairden, B. S.....	Consul der Vereenigde Staten v. Noord-Amerika.	Weltevreden.
101	Schimmel, W. C.....	Leeraar 's Rijks Veeartsenij-school.	Utrecht.
102	Schmalz, C. O.....	Landheer.	Ambarawa.
103	Schultz C.....	Controleur B. B.	Atjeh.
104	Sluijs, D. van der.....	Hoofdkeurmeester Abattoir.	Amsterdam.
105	Snethlage, A. C. G.....	Rijtuigfabrikant.	Weltevreden.
106	Stelling, W. F. Denninghoff.	Landheer Tjidadap.	Tjibeber.
107	Stierling, J. G. E. G. de Dieu.	Landheer Djati-Nangor.	Rantja-Ekek.
108	Speet, Jr. J. M.....	Particulier.	Weltevreden.
109	Scherius, H. J.....	Suikerfabrikant.	Djombang.
110	Staverman.....	Landheer.	Tjileboet.
111	Schülein, Dr. J.....	Arts.	Tosari.
112	Swieten, van.....	1 ^e luitenant der Infanterie.	Djambi.

No.	NAMEN.	QUALITEIT.	WOONPLAATS.
113	Tichler, J. W. A.....	Oud-Ritmeester.	den Haag.
114	Tengnagel, Baron G. von...	Landheer.	Buitenzorg.
115	Veen, K. van der.....	Gouv. veearts.	Medan.
116	Veenstra, J. A.....	Bewaarder v/h. Kadaster.	Weltevreden.
117	Velders, A. F.....	Controleur B. B.	Soekaboemi.
118	Vereeniging tot onderlinge..	Verzekering van paarden.	Semarang.
119	Visser & Co. (1).....	Boekhandelaren.	Weltevreden.
120	Vletter, A. de.....	Gouv.-veearts.	Padang.
121	Vloten, O. van.....	Landheer.	Soekanegara.
122	Vogel, H. C. A. G. de.....	Ass.-Resident.	Blitar.
123	Vrijburg, P.....	Arts.	Poeloe-Laut.
124	Wagner, H. P.....	Controleur B/B.	Kadjen (Celebes).
125	Wegener, W. H.....	Gewestel.-Secretaris.	Batavia.
126	Westevenk, Sr., S. J.....	Machin. suikerfab. Kadhipaten.	Cheribon.
127	Waliën, Baron van Heekeren tot.....	Administrateur Sinagar.	Soekaboemi.
128	Waal, H. C. de.....	1 ^e Lt. der Cavalerie,	Weltevreden.
129	Wely, J. H. van.....	Gewestel. Secretaris.	Pasoeroean.
130	Wiggers, H.....	—	Semarang.
131	Zehnter, Dr. L.....	Direct. Cacao Proefstation.	Salatiga.
132	M. L. Fael.....	Ijsfabrikant.	Weltevreden.

H. H. Leden en Inteekenaren wordt beleefd verzocht fouten in deze naamlijst wel ter kennis van den Secretaris te willen brengen.

(1) Twee exemplaren.

VERSLAG

VAN DE FUNCTIONNARISSEN IN HET BESTUUR DER VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN VEEARTSENIJKUNDE IN NEDERLANDSCH- INDIË, INGEVOLGE ART. 30 AANGEBO- DEN AAN DE BESTUURSVERGADE- RING VAN 18 AUGUSTUS 1903.

Artikel 29 onzer Statuten legt mij de verplichting op, om in de algemeene vergadering onzer vereeniging, die zal gehouden worden op 25 Augustus a.s. een algemeen verslag uit te brengen over het op ultimo Juni gesloten negentiende vereenigingsjaar.

De gegevens daartoe zijn mij stipt op tijd ingevolge art. 30 onzer statuten toegezonden, die door mij geordend, dezer bestuursvergadering beleeft ter goedkeuring aangeboden worden.

Met opgewektheid zou deze taak te vervullen zijn, aangezien onze vereeniging in bloei toenam, ware het niet, dat de ietwat zonderlinge houding van de, aan het einde van het achttiende vereenigingsjaar afgetreden functionnarissen in het Bestuur, de zoo noodige samenwerking maar al te dikwijls belemmerde en welke geëindigd is met het wegblijven dier leden van onze Bestuursvergaderingen, gehouden gedurende 1903 en van de in Januari 1903 gehouden algemeene vergadering.

Wij zullen ons daardoor evenwel niet laten ontmoedigen, gesteund door de hoop, dat het meerendeel dier afgetreden functionnarissen weldra tot inzicht zal komen, dat het natuurlijk, billijk en steeds raadzaam is zich aan de wettelijke beslissing eener meerderheid zonder morren te onderwerpen.

Van verschillende zijden ondervonden wij steun in ons streven, om door de uitgave van ons tijdschrift, zooveel in ons vermogen

was, te voldoen van het hoofdoel, n.l. om voor het landhuis-houdkundige publiek dezer gewesten een voorlichter te zijn op veeartsenijkundig gebied.

De Regeering stelde Hare archieven over veeartsenijkunde en veeteelt steeds ter beschikking der Redactie van het tijdschrift, en past het ons, op verzoek der Redactie, der Regeering haar eerbiedigen dank daarvoor uit te spreken.

Het aantal leden vermeerderde met 2, terwijl één ontslag nam en een lid, wegens ziekte met verlof in Europa, kwam te overlijden. Niet minder dan 25 intekenaren bedankten voor hun abonnement.

Zeer zeker moet dat geweten worden aan den inhoud der laatste deelen van ons orgaan, waardoor het bijna uitsluitend een vaktijdschrift was geworden, hetgeen dan ook in de Bestuursvergadering van 6 November 1902 door den President van het vorige vereenigingsjaar beaamd werd.

Het verschenen 15^e deel zal een ieder kunnen overtuigen, dat de tegenwoordige redactie daarmede rekenschap gehouden heeft en kunnen wij tot ons genoegen constateeren, dat succesievelijk 24 nieuwe intekenaren zich aangemeld hebben.

Het aantal leden en intekenaren onderging alzoo gedurende het negentiende vereenigingsjaar geen noemenswaardige verandering.

De vereeniging telt *thans* 31 leden en 130 intekenaren.

De statutair voorgeschreven algemeene vergaderingen werden geregeld gehouden. De op de algemeene vergadering van Januari 1903 tot stand gebrachte herziening der statuten kon nog niet gepubliceerd worden, om rede de Regeering eenige wijzigingen alsnog noodig oordeelde, welke wijzigingen aan het oordeel der eerstvolgende algemeene vergadering zullen onderworpen worden.

De stand der geldmiddelen moge blijken uit het op folio 45 van het kasboek opgesteld overzicht, terwijl het vermogen der vereeniging bij het sluiten van het 19^e vereenigingsjaar bestond uit:

a.	Contanten in kas:	f	231.05
b.	Een depositobewijs N. I. Escompto M ^o . . . »		500.—
c.	Spaarboekje Postspaarbank	»	671.90
d.	Twee deposito-biljetten Ned. Handelsbank. »		5000.—
e.	Giro rekening	»	105.70
f.	Een depositobewijs bij de Algemeene Spaar- en Depositobank te Batavia	»	1000.—
	of totaal.	f	<u>7508.65</u>

Deze opstelling van het vermogen der vereeniging op 1 Juli 1903 vergelijkende bij die van 1 Juli 1902, zooals die gegeven is op bladzijde 12 van ons tijdschrift Deel 15, toont aan een vermindering van f 83.61; als men nu nog weet, dat het vorige bestuur nog wijzen kon op een voordeelig saldo van het 18^e boekjaar ad f 709,62, dan voorzeker bestaat er reden om na te gaan, welke oorzaken dezen finantieelen achteruitgang bewerkten.

Als men de posten.

a.	algemeene onkosten	f	219.29
b.	salaris mandoor	»	181.50
	Totaal	f	<u>400.79</u>

uit de proef-balans betreffende het 18^e vereenigingsjaar, zooals die gegeven is op bladzijde 14 van Deel 15 van ons tijdschrift, en de overeenkomstige uitgaven in het 19^e vereenigingsjaar n. l.

a.	salarissen, administratie, bediening.	f	748.—
b.	verlichting.	»	28.85
	Totaal.	f	<u>776.85</u>

naast elkaar zet, dan zijn deze onkosten in het 19^e Vereenigingsjaar geklommen met f 376.06 of bijna 100%.

De notulen der Bestuursvergadering van 9 September 1902 geven dienaangaande inlichtingen. Toen na afloop der stemming voor Bibliothecaris, de gekozene, die zich voor een herbenoeming beschikbaar gesteld had, toch vermeende te moeten bedanken en de niet herkozenen evenmin wenschten voor bibliothecaris in aanmerking te komen (zie bladzijde 13 van Deel 15 van ons tijdschrift) kwamen de functies van secretaris, penningmeester en boekerijbeheerder voor rekening van den secretaris

en bleek het al spoedig, dat al dat administratief beheer te veel van diens tijd eischte.

Ten einde daarin te voorzien, werd hij met 4 tegen 1 stem gemachtigd de administratie tegen een honorarium van 50 gulden 's maands door een daarvoor geschikt persoon te doen voeren, evenwel met dien verstande, dat de Secretaris voor de geheele administratie persoonlijk aansprakelijk zou blijven.

Uit de zoo even genoemde proefbalans blijkt, dat gedurende 1901/1902 voor boekery en meubilair werd uitgegeven f 238,54.

Gedurende 1902/1903 werd voor boekery, reparatie van het lokaal en meubilair (chubtrommel) uitgegeven f 473,41.

Een bedrag van f 237,80 was daarmede te gelijkertijd afbetaald voor boeken, die nog gedurende het vereenigingsjaar 1901/1902 besteld en ontvangen waren en waarmede de geconstateerde achteruitgang der geldmiddelen gedurende 1902/1903 feitelijk moet verminderd worden.

Wij vermeenen hiermede te kunnen volstaan om aan te toonen, dat de geconstateerde finantieele achteruitgang meer schijn dan werkelijkheid is. Wel is er geen voordeelig saldo, hetgeen evenwel voor een geen dividend uitkeerende vereeniging als als de onze ook niet strikt noodig is.

Tevens zal men hieruit wel de overtuiging putten, dat wij de toekomst met gerustheid te gemoet gaan.

Alvorens het finantieel gedeelte van dit verslag te sluiten, zij nog vermeld, dat ook dit jaar de Regeering ons met een subsidie ad 800 gulden steunde, waarover wij Haar bij deze eerbiedig dank zeggen.

Van het tijdschrift verscheen de vierde aflevering van Deel 14 en het completee 15^e Deel. Deel 14 werd geheel bezorgd door het afgetreden Bestuur. De bibliotheek eischte, zooals reeds gezegd, een groot finantieel offer en bevindt zich in goeden staat. Er wordt naar gestreefd de vakliteratuur zoo volledig mogelijk te doen zijn.

Op pag 116 en 117 van Deel 15 werd een: „Regeling der lezing van tijdschriften etc. der vecartsenijkundige vereeniging”

afgedrukt, en werd daarvan een tamelijk veelvuldig gebruik gemaakt.

In de Bestuursvergadering van 3 Juni jl. werden de functionarissen herkozen, benevens tot boekerij-beheerder benoemd de heer J. N. A. C. Scheepens, die evenwel mededeelde, dat dezelfde redenen, die hem verleden jaar deden besluiten te bedanken voor eene functie in het Bestuur der vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in N. I., nog steeds bestonden, en mitsdien het hem thans ook niet mogelijk was de hem aangeboden functie te aanvaarden.

Het staat niet aan ons die redenen weg te nemen, doordien ze ons onbekend zijn; wij zullen des Heeren Scheepens verzoek, gedaan in de Bestuursvergadering van 4 Juni 1902 blijven inwilligen, nl. »dat men de redenen, welke hij voor zich wenschte te houden, zal respecteeren».

Door deze beslissing zullen de functies van bibliothecaris wederom door ondergeteekende waargenomen worden.

Aan het einde van mijn verslag gekomen, spreek ik de hoop uit U allen de overtuiging te hebben geschonken, dat de belangen onzer vereeniging, ondanks menigen storm, waarvan de notulen zouden kunnen getuigen, met voorzichtigheid en nauwgezetheid worden behartigd.

Met een woord van dank aan allen, die in het afgelopen vereenigingsjaar van hunne belangstelling en steun deden blijken, en met een woord van aanmoediging tot het leveren van bijdragen voor ons tijdschrift, bevelen wij onze vereeniging aan in Uw aller welwillendheid.

De Secretaris,

Goedgekeurd en gearresteerd
in de Bestuur-Vergadering van 18 Augustus 1903.

P. A. VAN VELZEN.

KAS-OVERZICHT

VAN HET 19e VEREENIGINGS-JAAR,

loopende van 1 Juli 1902 t/m. 30 Juni 1903.

Aan Saldo in kas op 1 Juli 1902	f	51 77					
» geïnde abonneementsgelden	»	769 —	»	Per kosten uitgegeve tijdschriften	f	956 12	
» geïnde contributies voor Leden	»	460 —	»	» salarissen, administratie, bediening	»	748 —	
» geïnde rente op uitzettingen	»	164 61	»	» verlichting	»	28 85	
» teruggestorte gelden voor proefnemingen.	»	42 50	»	» fractuur, kosten borderels etc.	»	103 94	
» verkochte tijdschriften Dl. 1/m. Dl. 14.	»	40 60	»	» Reparatie lokaal	»	18 50	
» Regeeringsubsidie	»	800 —	»	» clubtrouwe	»	21 —	
» teruggenomen op uitgezette gelden	»	1300 —	»	» rekeningen boekhandelaars	»	433 91	
			»	» belegd bij de Alg. Spaar- en Deposito-bank	»	1000 —	
			»	» proefneming castratie	»	50 —	
			»	» geboekte rente bij de Postspaarbank	»	37 11	
			»	» saldo in kas op 30 Juni 1903	»	231 05	
	f	3638 48			f	3638 48	

Goedgekeurd in de bestuursvergadering van

Dinsdag, 18 Augustus 1903.

De President,

W. G. P. A. VAN VELZEN.

De Secretaris,

W. G. Dr. D. DRIESSEN.

BATAVIA, 30 Juli 1903.

De Penningmeester,

W. G. Dr. D. DRIESSEN.

BIJLAGE B.

**INSTELLINGEN ENZ. WAARMEDE DE VEEARTSENIJKUNDIGE
VEREENIGING IN RUILING VERKEERT.**

1. Wochenschrift für Tierheilkunde und Viehzucht, *München.*
2. Schweizer Archiv für Tierheilkunde, *Zürich.*
3. Tierärztliches Centralblatt, Monatschrift des Vereines der Tierärzte in Oesterreich, *Wien.*
4. Revue Vétérinaire, *Toulouse.*
5. Annales de médecine Vétérinaire, *Brussel.*
6. Maatschappij ter bevordering der Veeartsenijkunde in Nederland, *Utrecht.*
7. Veterinaire Societeit „Absyrtus”, *Utrecht.*
8. Ned. Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw te *Wettevreden.*
9. 's Rijks Landbouwschool te *Wageningen.*
10. Indisch Militair Tijdschrift, *Wettevreden.*
11. Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, *Wettevreden.*
12. Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, *Wettevreden.*
13. 's Lands Plantentuin, *Buitenzorg.*
14. Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Ned. Indië, *Wettevreden.*
15. Geneeskundig Laboratorium, *Wettevreden.*
16. Landbouw-Journaal der Kaapkolonie, *Kaapstad.*
17. Redactie „Java-Bode”, *Batavia.*
18. Redactie „Locomotief”, *Semarang.*
19. Redactie „Vorstenlanden”, *Soerakarta.*
20. Redactie „Soerabajaasch Handelsblad”, *Soerabaja.*
21. Redactie van „het Paard” te *Groningen.*

AANGEBODEN EXEMPLAREN.

- A.** Verplichte aanbieding:
Resident van *Batavia*.
Officier van Justitie, *Batavia*.
Algemeene Secretaris, *Buitenzorg*.
- B.** Present-exemplaren:
Dr. A. W. H. WIRTZ, Eere-voorzitter, *Utrecht*.
W. P. Groeneveld, Oud-Vicepresident van den Raad v.
Ned.-Indië, Eerelid, 's *Gravenhage*.
Mr. H. KUNEMAN, Oud-Directeur van Binnenl. Bestuur,
Eere-lid, *Amsterdam*.
Zijne Excellentie de Commandant v/h Leger, *Wetlevreden*.
Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid,
Wetlevreden.
's Rijks Vecartsenijschool te *Utrecht*.
Bibliotheek der Gemeente Universiteit te *Amsterdam*.
» » Rijks Universiteit te *Leiden*.
» » Ruks-Universiteit te *Utrecht*.
» » Rijks-Universiteit te *Groningen*.
Koloniaal Geneeskundig Museum te *Amsterdam*.
Koloniaal museum te *Haarlem*.
Director »des Kaiserlichen Gesundheitsambtes», *Berlijn*.

KEUREN VOLGENS PUNTEN,

DOOR P. SCHAT.

Gouvl. Veearts.

Ieder, die wel eens als keurmeester in een jury is opgetreden voor het toekennen van onderscheidingen op een tentoonstelling van vee, zal moeten toestemmen dat de toewijzing van 1^e en 2^e prijs enz. dikwijls zeer lastig kan zijn.

Toch zal ieder keurmeester trachten elk individu zoo nauwkeurig mogelijk te onderzoeken en te vergelijken met de anderen, die nagenoeg even goed zijn. Hij gaat af op zijn totaal indruk, waarna de aanwijzing der bekroningen volgt. Deze methode om volgens den algemeenen indruk uitspraak te doen, zal, tegen over enkele malen, dat ze heel goed mogelijk is, dikwijls de meest geroutineerde keurmeesters geheel ter goeder trouw aan vergissingen doen blootstellen.

Nu kan het allicht gebeuren, dat één lid der jury invloed uitoefent op het oordeel der andere leden, zonder nog bepaald zijn meening aan zijne medeleden op te dringen, ook zijn manier van doen kan grooten invloed uitoefenen.

Verder kan het voorkomen, dat een jurylid zijn functie erg gemakkelijk opneemt en slechts afwacht hoe zijne collegas zich over het onderzochte dier uitlaten, om daarna slechts na te praten, hetgeen hij heeft gehoord.

Dit alles en nog meer zou kunnen worden voorkomen of tot een minimum gereduceerd worden, door het keuren volgens punten. Voor deze wijze van keuren zal zeker wat meer tijd noodig zijn, een groot verschil zal het echter niet geven, als men vooraf een schifting houdt en alle dieren, die geen kans hebben om in aanmerking te komen bij het algemeen overzicht, uit den ring verwijdert.

Zonder nu hier evenwel een bepaald systeem te willen voorstellen, is het slechts mijn bedoeling een idee aan de hand te doen, welk idee ik volgaarne voor een beter geef.

Men zou dan 6 cijfers kunnen aannemen en wel van 5 tot 0, die overeenkomen met zeer goed, goed, voldoende, onvoldoende, slecht en zeer slecht. Hierbij zou men de bepaling kunnen maken dat een 2 (onvoldoende), gegeven voor een bepaalde groep van lichaamsdeelen, het betrokken dier niet voor een prijs in aanmerking doet komen.

Ieder zal onmiddellijk toestemmen, dat elk deel van 't exterieur niet volgens punten kan beoordeeld worden, men zou dan volgens SCHIMMEL 60 lichaamsdeelen hebben te beoordeelen, waarvoor in geen geval de noodige tijd zou kunnen gevonden worden. Daarom is het gewenscht lichaamsdeelen tot groepen te vereenigen.

De volgende indeeling zou mogelijk bruikbaar blijken te zijn: groep 1 hoofd en hals.

- » 2 schoft, schouder en borst.
- » 3 rug, lenden, flanken, ribben, buik.
- » 4 kruis, staart, bekken en dijen.
- » 5 voor- en achterbeenen (van af elleboog en knie).

Voorts zou men dit aantal groepen kunnen vermeerderen, b. v. een groep voor de gangen en standen en wordt speciaal fokmateriaal gekeurd, dan zou ook een groep voor de geslachtsorganen kunnen worden aangenomen, zoodat bij het beoordeelen van b. v. een paard, de onderdeelen daarvan worden samengevat in 7 groepen, waaraan de cijfers 5 tot 0 worden gegeven.

Toch dien ik onmiddellijk de aandacht er op te vestigen, dat niet aan alle groepen even groote waarde mag worden toegekend. Een paard, waarvan hoofd en hals zeer goed zijn en de beenen onvoldoende, zou bij het aantal behaalde punten een onjuiste voorstelling geven omtrent zijn waarde. Daartoe is dus een correctie noodig, die b. v. zou gevonden kunnen worden door de groepen, die de meeste waarde hebben, met 3 te vermenigvuldigen.

Waarschijnlijk zal het aanbeveling verdienen om bij elk lijstje een korte omschrijving in een of meer inlandsche talen

te geven, hoe men elk deel wenscht, b. v. rug kort, lenden kort en breed enz. en zulke lijsten, waarin tevens de behaalde punten voor elke groep staan vermeld, aan de eigenaars na afloop der keuring ter hand stellen, waaruit ze dan zelf kunnen beoordeelen, wat gewenscht wordt en wat aan hunne fokprodukten nog ontbreekt.

Het niet kunnen lezen der meeste inlanders is m. i. nog geen bezwaar, bezit zoo'n eigenaar die kennis niet, dan zal hij zeer zeker de hulp inroepen van een stad- of dorpsgenoot, die wel kan lezen en die zijn nieuwsgierigheid naar den inhoud van zoo'n lijst zal kunnen bevredigen.

Behalve dit voordeel kan hierdoor het onwillekeurig berijden van stokpaardjes door de keurmeesters worden voorkomen. Elk keurmeester toont min of meer voorliefde voor een of andere goede eigenschap en zal daardoor één minder goede allicht spoediger door de vingers zien en omgekeerd ook, zal ééne fout de oorzaak zijn, dat hij alles wat te donker inziet, waardoor het eindoordeel niet altijd volkomen juist is. Wordt nu gebruik gemaakt van het puntenstelsel en let men bovendien op de nadere omschrijving van elk onderdeel, dan kan aan geen groep meer of mindere waarde worden toegekend, dan op het lijstje vermeld staat.

Bij het toepassen van deze methode kan men gebruik maken van gedrukte keurboeken, die de moeilijke en ook vermoeiende werkzaamheden der keurmeesters wel iets kunnen vergemakkelijken. Die gedrukte keurboeken zouden dan aan de navolgende eischen moeten voldoen.

Het boek moet van stevig papier zijn, iedere bladzijde aan één kant bedrukt en in tweeën gedeeld, van boven naar beneden, zoodanig, dat de rechterhelft er uitgescheurd kan worden.

De linkerhelft van iedere bladzijde wordt bedrukt met het volgende.

- 1e. tentoonstellingsnummer der paarden.
- 2e. naam en woonplaats van den eigenaar.
- 3e. signalement, waarbij tevens zoo noodig de afmetingen worden opgenomen.
- 4^e. de groepen der lichaamsdeelen, met eenige ruimte

tusschen elke groep voor de nadere omschrijving van elk onderdeel. Hierbij kunnen, zooals boven reeds gezegd, de standen en gangen en geslachtsorganen worden ondergebracht.

- 5e. vermelding van de eventueel te behalen prijs.
6e. Plaats, datum enz. en daaronder eenige ruimte voor de handteekening der jury.

De rechterhelft wordt bedrukt evenals de linker met weglating van het signalement en in de plaats daarvoor de waarde der punten. Zoo'n bladzijde kan voor één of twee nummers worden ingericht en zou er dan ongeveer als volgt uitzien.

	No.
Hengst van wonende te ouderdom jaar kleur afteekeningen.	
afmetingen { schoft h, { borst o. { pijp o. { pijp l. in centimeters.	
groep. 1. Hoofd en hals.	
» 2. Schoft, schouder en borst.	
» 3. Rug, lenden, flanken, ribben en buik.	
» 4. Kruis, staart, bekken en dijen.	
» 5. Voor- en achter- beenen.	
Standen en Gangen. Geslachtsorganen.	
Prijs.	
Plaats datum 190	
De Jury.	

	No.
Hengst van wonende te	
waarde der punten	5 = zeer goed. 4 = goed. 3 = voldoende. 2 = onvoldoende. 1 = slecht. 0 = zeer slecht.
groep. 1. Hoofd en hals.	
» 2. Schoft, schouder en borst.	
» 3. Rug, lenden, flanken, ribben en buik.	
» 4. Kruis, staart, bekken en dijen.	
» 5. Voor- en achter- beenen.	
Standen en Gangen. Geslachtsorganen.	
Prijs.	
Plaats datum 190	
De Jury.	

De regelingscommissie voor de tentoonstelling laat, alvorens de keurboeken aan de jury te overhandigen, het tentoonstellingsnummer van 't paard en naam en woonplaats van den eigenaar invullen. Voegt ze daarbij nog een lijstje, waarop vermeld staat de verschillende rubrieken en hoeveel nummers in elke rubriek tentoongesteld worden, dan heeft elke jury, zelfs zij, die onverwachts moet optreden, direkt een overzicht van het tentoongestelde en de te verrichten werkzaamheden.

Overigens ligt het niet in mijne bedoeling een volledig uitgewerkt en geformuleerd systeem te willen voorstellen. Zooals boven reeds gezegd, is het slechts een idee, dat mogelijk practisch uitvoerbaar zou kunnen zijn. Voorzoover mij is bekend, vindt in Indië deze methode nog geen toepassing. ⁽¹⁾

Paseroean Juli 1903.

⁽¹⁾ Voor enkele rubrieken werd het keuren met punten te Bandoeng meermalen toegepast.

DE REMONTEERING IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Daartoe uitgenoodigd door het Bestuur der Indische Krijgskundige Vereeniging, bied ik den leden dezer Vereeniging mijne beschouwingen, in hoofdtrekken, over „de Remonteering in Nederlandsch-Indië,” aan als inleiding voor een te houden debat.

Voorzeker is het onderwerp ons aller aandacht waard; er kan echter twijfel bestaan of het tijdstip, waarop het in bespreking komt, voor het doel gunstig is. Had onze Vereeniging een langer leven achter zich, voorzeker was dit onderwerp reeds eerder ter tafel gebracht. Doch ook nu, waar wij zien, dat wij in zake remonteering een overgangstijdperk doormaken, waar meerdere feiten er op wijzen, dat gewerkt wordt om een beteren toestand te scheppen, moge eene bespreking in ruimer kring nog haar nut hebben.

Er is wellicht bij het Leger geen vraagstuk aanhangig, dat reeds zoo lang op eene oplossing wacht als de vraag op welke wijze dat Leger zich eene in alle opzichten deugdelijke remonteering kan verzekeren. De geschiedenis toch leert ons, dat reeds omstreeks 1820 door de Regeering te *Tjipanas* eene stoeterij werd opgericht, welke tot doel had paarden te leveren voor de posterijen en voor het Leger; reeds toen was dus het remonteeringsvraagstuk aan de orde.

En thans, meer dan 80 jaren later, zijn we nog steeds zoekende en kan niet worden gezegd, dat wij dichter bij de oplossing zijn gekomen.

Eensdeels moge hieruit volgen, dat het vinden eener deugdelijke oplossing niet gemakkelijk is, anderdeels rijst twijfel, of wel steeds met de noodige ernst naar die oplossing is gezocht.

De juistheid van dit vermoeden wensch ik in 't kort aan te toonen uit enkele maatregelen, welke in den loop der jaren werden genomen.

De te *Tjipanas* opgerichte stoeterij was van geringen omvang, daar wij lezen, dat zij in 1820 slechts bestond uit één dekhengst en een dertigtal moederpaarden. Nog in hetzelfde jaar werd zij overgebracht naar *Pasir-Ajam* bij *Tjian-djoer* en wel om de gewichtige reden, dat zij dan dichterbij de woonplaats van den Resident zou zijn gelegen, waardoor beter toezicht kon worden uitgeoefend. De dekhengst kon dan op 's Resident's eigen stal worden geplaatst en de *Europeesche* opziener werd overbodig.

Reeds het jaar na de verplaatsing heeft de Resident-Directeur veel gunstigs over de inrichting te rapporteeren en wordt tot eene niet onbelangrijke uitbreiding besloten.

In 1824 neemt de Regeering eene particuliere stoeterij over, welke was gelegen nabij de dessa *Tamiadjing* (*Soerabaja*) en welke eene sterkte had van 70 merries. Na de overname werd ook deze stoeterij uitgebreid; reeds spoedig rijzen klachten over de moeilijkheid om een geschikten opziener te krijgen.

Wel merries dus, maar geene leiding en geen toezicht. In 1826 werd deze stoeterij als zoodanig opgeheven en het materiaal overgebracht naar *Tjipanas*.

De toen niet onbelangrijke stoeterij te *Tjipanas* schijnt aanvankelijk bevredigende resultaten te hebben afgeworpen, terwijl zij in den Ritmeester ARMSTRONG een leider vond, die voor zijne taak berekend was.

Doch de Ritmeester werd overgeplaatst en met de waarneming der vacante betrekking werd belast. de Inspecteur der Koffiecultuur!

Geene stabiliteit dus in de leiding.

De Inspecteur der Koffiecultuur zal meer naar de koffie hebben gekeken dan naar de paarden, tenminste in het laatst van 1831 verdwijnt de stoeterij van het tooneel en werden 225 paarden verkocht, terwijl 40 van die stoeterij afkomstige dekhengsten over *Java* werden verdeeld.

Onder toezicht van de betrokken Residenten werden deze hengsten geplaatst bij Regenten en andere hoofden en werd aan de Inlanders vergund hunne merries kosteloos door die hengsten te laten dekken. Ook deze maatregel tot verbetering leed schipbreuk om de eenvoudige reden, dat men geen

voldoende kennis had van het fokken en elke oordeelkundige leiding ontbrak.

In 1835 werd door den Majoor der Cavalerie TIELEMANS en den Ritmeester TIEMAN een onderzoek ingesteld naar de afgeworpen resultaten.

In het door die heeren ter zake uitgebracht rapport werd er op gewezen, dat het aantal dekhengsten veel te gering was, de hoedanigheid van vele daarvan te wenschen overliet en er geen voldoende toezicht op werd uitgeoefend. Ingrijpende maatregelen ter verbetering werden niet genomen.

In 1837 rijst weer een nieuw denkbeeld.

De Adjudant van den Gouverneur-Generaal, de Luitenant GRAAF VAN BENTHEM TECKELBURG-RHEDA, krijgt de opdracht op *Celebes* enkele dekhengsten voor *Java* aan te koopen en met den Gouverneur van *Celebes* van gedachten te wisselen over de doelmatigheid der oprichting van een of meer stoeterijen op dat eiland. Naar het schijnt had de Gouverneur ernstige bezwaren tegen dat denkbeeld en achtte hij een fokken op *Java* meer wenschelijk.

Het gevolg van een en ander was, dat in 1838 eene stoeterij werd opgericht te *Buitenzorg*.

Nog in hetzelfde jaar bleek echter, dat om tal van redenen de gekozen plaats ongeschikt was en werd de inrichting overgebracht naar *Pasir Ajam*, dus daar, waar reeds vroeger eene stoeterij was geweest.

In 1839 had de Resident van *Timor*, vooruitlopende op de beslissing van de Regeering, eene stoeterij opgericht op het eiland *Roti*. In 1841 werd echter van het denkbeeld om aldaar eene stoeterij op te richten afgezien en mocht de Resident tot de overtuiging komen, dat zijne te groote voortvarendheid in deze aangelegenheid door de Regeering niet op prijs werd gesteld.

De Resident toch werd belast met een bedrag van f 21.000.—

Bij eene in 1842 gehouden inspectie over de stoeterij te *Pasir Ajam* kwamen de treurigste zaken aan het licht en bleek ten duidelijkste, dat de heer VAN BENTHEM totaal onberekend was geweest voor zijne taak. Men stelde eene reorganisatie voor, doch de Minister besloot tot opheffing.

In 1843 werd de stoeterij opgeheven en de heer VAN BENTHEM als belooning voor niet bewezen diensten benoemd tot Inspecteur van het paardenras.

Grootsche plannen worden gemaakt om den paardenstapel op *Java* te verbeteren; men dacht daarvoor ongeveer 1400 dekhengsten noodig te hebben. Goede voornemens, welke wederom op niets zijn uitgelopen. Nergens zelfs lezen wij, welke maatregelen eigenlijk tot stand kwamen en het is niet te gewaagd om te veronderstellen, dat het bij een massa geschrijf en eene geregelde traktementsbetaling aan den Inspecteur is gebleven.

In 1855 ontving de Majoor der Cavalerie VAN DER PUTT van het Legerbestuur de opdracht een ontwerp in te dienen voor de oprichting van eene stoeterij. Als gevolg daarvan werd in 1858 aan de Regeering in overweging gegeven eene stoeterij op te richten te *Boelo Njono* te *Malang*. In 1860 — dus na rijpe overweging — werd op dat voorstel door de Regeering afwijzend beschikt.

Reeds het volgend jaar bood het Legerbestuur een nieuw voorstel aan de Regeering aan, doch het schijnt dat de Regeering na de ondervonden teleurstellingen den moed miste de zaak opnieuw aan te pakken.

In 1871 werd van particuliere zijde het voorstel gedaan eene stoeterij op te richten op het eiland *Timor*. Op dat voorstel werd niet ingegaan.

Er moest toch iets gebeuren. Daarom werd in 1874 besloten tot de oprichting van eene stoeterij op *Soemba*, terwijl tevens eene commissie naar *Makassar* werd gezonden om de mogelijkheid na te gaan van de oprichting eener stoeterij te of nabij *Makassar*.

Op *Soemba* bleef de zaak bij een begin van uitvoering, terwijl in 1879 het voorstel werd gedaan tot oprichting van eene stoeterij te *Malassoro*.

Aan deze inrichting zou nu eens een lang leven worden gewaarborgd; met kwistige hand werd voor personeel gezorgd, doch spoedig bleek het gekozen terrein geheel ongeschikt. Reeds in 1881 werd ook deze inrichting weder opgeheven zonder andere gevolgen te hebben gehad dan groot geldverlies en verbazend veel geschrijf.

Nog kan melding worden gemaakt van eene door de heeren VON SPLINTER en BOUTMY te *Tjiseroepan* met renteloos voorschot van de Regeering opgerichte stoeterij. Naar het schijnt berustte de leiding van deze inrichting in goede handen. Spoedig kwam echter de heer VON SPLINTER te overlijden en verliep daarmede alles. In tegenstelling met de vorige proefnemingen op dit gebied, welke alle aan den Lande veel geld hebben gekost, is deze stoeterij zeer goedkoop geweest, daar het voorschot naar behooren werd terugbetaald.

Is het wonder, dat de Regeering na het ten grave dalen van de laatste stoeterij in 1881 huiverig is geworden in deze richting wederom pogingen in het werk te stellen? Herhaaldelijk werd iets beproefd, doch steeds liep alles op teleurstellingen en geldverlies uit.

Doch ik wenschte met dit overzicht slechts aantetoonen, dat de zaak nimmer met ernst is ter hand genomen en ik geloof hiermede dat doel volkomen te hebben bereikt.

Niets in die lijdensgeschiedenis behoeft ons tot moedeloosheid te stemmen; zij bewijst slechts dat elk slecht beraamd plan, uitgevoerd onder slechte of wisselende leiding, geen succès kan hebben. Zij kan voor ons eene les zijn.

Intusschen kwam geene verbetering in den toestand van het paarden-materiaal bij de bereden wapens. Steeds moeilijker werd het de eskadrons en batterijen aan paarden voltallig te houden, terwijl niet zelden feitelijk ongeschikte paarden in de sterkte bleven om het incompleet niet te groot te doen worden. Wanneer de nood te veel dreigde, werden bijzondere maatregelen getroffen om de bron tijdelijk wat krachtiger te doen vloeien, doch daarbij bleef het.

In hetzelfde verband werd overgegaan tot de oprichting van het remonte-depot. Men kon dan ook jongere paarden voor het Leger aankopen, welke dan tot den volwassen leeftijd onder gunstige omstandigheden werden opgevoed.

Het remonte-depot, hoe noodig ook zijne oprichting was en hoe onmisbaar ook in de toekomst, kon het vraagstuk der remonteering tijdelijk vereenvoudigen, doch eene oplossing kon door de oprichting van die inrichting nimmer worden verkregen.

De gelegenheid werd geopend voor den aankoop van veulens en jonge paarden; een gevolg hiervan was, dat de uitvoer van *Soemba* belangrijk werd vermeerderd, terwijl het Leger paarden kreeg, welke anders voor dat doel gedeeltelijk verloren zouden zijn gegaan. Doch ook ligt de waarschijnlijkheid voor de hand, dat onder die omstandigheden menig jong paard uitgevoerd is geworden, dat, indien het op *Soemba* gebleven was, daar als vaderpaard van waarde zou zijn geweest.

De oprichting van het depot was noodig, doch gelijktijdig hadden maatregelen moeten worden genomen om de bron, waaruit men nu met vermeerderde kracht ging putten, voor uitdroging te vrijwaren. Zulks gebeurde niet. Daarom is door het remonte-depot het tijdstip, waarop de *Soemba*-bron ons in den steek moest laten, wellicht vervroegd geworden.

De noodzakelijkheid om verbetering in den toestand te brengen, bleef men evenwel inzien, doch steeds bestond groot meeningsverschil in de keuze van den te volgen weg.

In 1896 kreeg de zaak weer een eenigszins vasten vorm door de benoeming van eene Commissie, welke in opdracht had terreinen te zoeken, welke geschikt waren voor de oprichting van eene half-wilde stoeterij.

Men ging dus *weer* eene geheel andere richting uit en meende eene oplossing te zien in het half-wild fokken.

Alhoewel bedoelde Commissie aan hare opdracht heeft kunnen voldoen, is ook aan dat plan geen uitvoering gegeven. Een andere zienswijze won weer veld en de door die Commissie verrichte arbeid en de door haar gemaakte kosten kunnen als verloren worden beschouwd. Intusschen juich ik het van harte toe, dat aan het plan der half-wilde stoeterijen geen uitvoering is gegeven, want langs dien weg zou het doel toch niet bereikt zijn geworden.

In de laatste jaren — ik kan wel zeggen in de laatste drie jaar — heeft het remonteeringsvraagstuk een nog ernstiger aanzien gekregen. Zag men zich vroeger geplaatst voor een tijdelijk incompleet van korteren of langeren duur en vreesde men voor steeds grootere moeilijkheden in de aanvulling, welke bovendien elke uitbreiding der bereden wapens uitsloot,

sedert enkele jaren wint de overtuiging meer en meer veld, dat het tegenwoordig legerpaard niet meer voldoet aan de eischen, welke men daaraan moet stellen.

Moet dit verschijnsel eensdeels worden toegeschreven aan den achteruitgang van den paardenstapel op *Soemba*, grootendeels ligt de oorzaak daarin, dat veel hogere eischen worden gesteld aan de bereden wapens dan vroeger het geval was. Wat vroeger voldoende was, is dat thans niet meer.

De Cavalerie heeft hare eischen reeds verhoogd en de Artillerie zal waarschijnlijk, vooral na de invoering van het te verwachten snelvuurgeschut, weldra hetzelfde moeten doen.

Een gevolg daarvan was de aankoop van een 40-tal *Australische* ponies voor de Cavalerie te *Atjeh*, de zending van den toenmaligen Ritmeester Posno naar *Australië* en de aankoop van een 60-tal *Australische* ponies voor het depot-eskadron te *Salatiga*.

Voeg ik hieraan toe, dat de gewone aankoop op de venduties te *Batavia*, *Semarang* en *Soerabaja* slechts zeer geringe resultaten afwerpt, welke bovendien nog kwalitatief te wenschen overlaten, dat verder jaarlijks enkele paarden in de *Preanger-Regentschappen* worden aangekocht (Preangers en gekruiste Preangers), dan is een beeld gegeven van den huidige toestand.

Dat die toestand hoogst bedenkelijk is, zal niet worden ontkend.

Zonder het nemen van nadere en zeer ingrijpende maatregelen zal die toestand ons brengen tot eene remonteering uit het buitenland met al de daaraan verbonden nadelen. De noodzakelijkheid van eene tijdelijke en gedeeltelijke remonteering uit het buitenland bestaat reeds; het is daarom meer dan tijd om zoodanige maatregelen te treffen, dat binnen een afzienbaren tijd met dien tijdelijken maatregel kan worden gebroken, want de remonteering der bereden wapens is alleen dan verzekerd, wanneer wij op *Java* kunnen beschikken over een voldoende aantal in alle opzichten geschikte paarden. Eene binnenlandsche remonteering met eene groote oorlogsreserve blijve onze leus!

Thans zal ik een kort overzicht geven van den stand der remonteering in enkele andere landen.

Nederland. De bereden wapens van het Leger in *Nederland* krijgen de jaarlijks benoodigde paarden alle van het te *Milligen* gelegen Remonte-depôt. De aanvulling van het depot geschiedt door onderhandschen aankoop in *Ierland* en in *Nederland* zelf, met dien verstande, dat de Cavalerie en de Rijdende Artillerie uitsluitend Ieren krijgen en de Veld-Artillerie de inlandsche remonten en verder Ieren. De remonten uit het buitenland moeten zijn van 3 tot en met 6 jaar; in de praktijk is ongeveer 70 % vier-jarig, enkele procenten vijf-jarig en de overige drie-jarig.

De binnenlandsche remonten zijn mede grootendeels vier-jarige. De paarden blijven voor het grootste gedeelte een jaar bij het depot en gaan daarna over bij de depots der verschillende regimenten. De indeeling der paarden heeft plaats door den Inspecteur der Cavalerie en den Commandant der Bereden Artillerie op voordracht van den directeur der inrichting.

De aankoop der remonten heeft plaats door vaste commissiën, ééne voor het buitenland en ééne voor het binnenland.

In verband met de omstandigheid dat het *Nederlandsch* remonte-depot niet gevrijwaard blijft voor periodieke aanvallen van de zijde der volksvertegenwoordiging, is het volgend staatje, aangevende den gemiddelden diensttijd, niet van belang ontbloot.

Tusschen de jaren	Cavalerie	Artillerie
1881 — 1891	9.27	9.95
1891 — 1901	11.07	11.34
1893 — 1901	11.21	11.66
1896 — 1901	11.73	12.48

Het uit die cijfers te lezen feit, dat de gemiddelde diensttijd van de paarden bij de korpsen geleidelijk toeneemt, wordt algemeen toegeschreven aan de gunstige werking van het remonte-depot.

Voor ons stellen die cijfers een ideaal voor. Hoever zijn wij nog verwijderd van een gemiddelden diensttijd van ongeveer 12 jaar!

Door rijks- en provinciale subsidies wordt de paardenteelt krachtig bevorderd, hoofdzakelijk door het steunen van het

particulier initiatief. Slechts het hengstveulen-depot te *Bergen op Zoom*, waar jonge hengstveulens worden opgevoed ten einde deze later als dekhengsten te verkoopen, is een steun in anderen vorm.

Voorts waarborgt de Wet op de Paardenfokkerij van 1901, dat alleen geschikte hengsten voor de voorttelling worden gebezigd.

In het belang van de remonteering wordt aan de provinciale commissiën een militair lid toegevoegd.

Ofschoon het een verblijvend verschijnsel is, dat de Veld-Artillerie zich grootendeels remonteert met in het land zelf gekochte paarden, zal in *Nederland* vooralsnog niet kunnen worden bereikt, dat ook de fokkers voorzien in de behoefte der Cavalerie en der Rijdende Artillerie. Daarvoor bezit het in *Nederland* gefokt paard nog te weinig bloed, terwijl de belangen der fokkers het niet medebrengen in die richting te werken.

Pruisen. Ook in het Koninkrijk *Pruisen* verkrijgen de bereden wapens hunne jonge paarden uitsluitend uit de remonte-depots. De aankoop ten behoeve der depots geschiedt door vijf vaste commissiën, welke ieder werkzaam zijn in een bepaald gedeelte van het land. Elke commissie bestaat uit drie officieren der bereden wapens en een militairen paardenarts, terwijl zij voor hun arbeid verantwoordelijk zijn aan den Inspecteur van het Remonte-wezen, die als zoodanig ook het toezicht uitoefent op de 47 remonte-depots, welke in *Pruisen* worden aangetroffen.

De remonten worden drie- en vierjarig aangekocht en blijven gemiddeld ruim een jaar bij de depots. De indeeling bij de verschillende korpsen heeft plaats door den Inspecteur, die omtrent alle aangelegenheden, de depots en de remonteering betreffende, beslist.

Op een belangrijk verschil tusschen het *Nederlandsch* depot en de *Pruisische* meen ik hier te moeten wijzen, omdat het een punt raakt, ook voor ons depot van groot belang.

Het *Nederlandsch* depot is een zuiver militaire inrichting, het personeel bestaat uitsluitend uit militairen, landbouw-bedrijf

wordt niet uitgeoefend; bij de *Duitsche* depots berust de leiding in handen van een landbouwkundige, terwijl het personeel, behalve de paardenartsen, uit burgers bestaat. Aan ieder depot is een zeer groot landbouwbedrijf verbonden. Eene dergelijke regeling moge ten goede komen aan de finantiëele resultaten van de hier bedoelde inrichtingen, — en toch kost een paard aan verpleging enz. gemiddeld nog ongeveer *f* 170.— zij moge het voordeel hebben, dat gewenschte afwisseling kan worden gebracht in de voeding der jonge paarden, het ernstig bezwaar blijft bestaan, dat het landbouwbedrijf te veel van den beschikbaren tijd in beslag neemt.

Het komt mij voor, dat de juiste weg hier in het midden ligt. Eerst de volle aandacht aan de jonge paarden en daarnaast zooveel landbouwbedrijf als in verband met den eersten eisch mogelijk is. Dat de resultaten bij de *Pruisische* depots toch voortreffelijk zijn, moet dan ook m. i. worden toegeschreven aan het uitstekend materiaal, dat voor de depots wordt aangekocht.

Vaste commissiën met jarenlange ervaring werkzaam in streken met eene bloeiende paardenteelt, bovendien eene voortdurende voeling met die fokkers — het zijn omstandigheden, die ons kunnen doen watertanden.

De gelukkige omstandigheid van alle remonteën in het land zelf te kunnen aankooopen en tevens te kunnen beschikken over eene deugdelijke reserve, heeft *Pruisen* uitsluitend te danken aan de maatregelen, welke de regeering reeds sedert jaren heeft genomen om de paardenteelt aan te moedigen, en voor zoover zulks wenschelijk was, te leiden in eene richting, welke voor het Leger noodzakelijk bleek.

Daar in geen enkel ander land de remonteering beter verzekerd is dan in *Pruisen*, acht ik het van belang na te gaan op welke wijze dat resultaat is verkregen.

Reeds in 1743 werd bevolen, dat de dragonder-regimenten zich hadden te remonteeren met paarden van het land, ten einde te voorkomen, dat belangrijke bedragen voor aankoop van paarden naar het buitenland zouden gaan. Een dergelijk bevel is gemakkelijk gegeven, doch spoedig bleek dat het paard, waarover kon worden beschikt, niet in staat was de

vermoenissen van den oorlog te doorstaan en weer werd overgegaan tot aankoop in het buitenland.

In 1786 werd gezegd, dat de Cavalerie-regimenten zich in de toekomst zooveel mogelijk zouden hebben te remonteeren met *Pruisische* paarden, terwijl om zulks mogelijk te maken goede dekhengsten zouden worden aangeschaft en andere maatregelen genomen om de fokkerij te bevorderen.

Dit besluit van FRIEDRICH WILHELM II is de eerste stap geweest, welke geleid heeft tot den tegenwoordigen toestand. Door de oprichting in 1788 van het naar hem genoemde Friedrich-Wilhelm-Gestüt wenschte de vorst te voorzien in de aanvulling der benooidige dekhengsten. De resultaten lieten ook niet op zich wachten. Werden tot 1791 jaarlijks ongeveer 2 à 300 remonten in *Pruisen* aangekocht, vier jaar later bedroeg dat cijfer reeds 1000 en in 1797 bijna 2000.

De tegenwoordige Regeeringszorg voor de paardenteelt komt op het volgende neer.

De staat bezit vijf stoeterijen (Haupt gestüten) — *Graditz*, *Trakehnen*, *Beberbeck*, *Neustadt* en *Georgenburg*. Deze stoeterijen hebben ten doel de noodige dekhengsten te leveren.

Deze dekhengsten worden ondergebracht in depots (Landgestüten) welke ten getale van 18 door den Staat worden onderhouden. Van uit deze depots worden de hengsten naar behoefte gedurende den dektijd verdeeld over verschillende stations. Dat bij deze verdeling rekening wordt gehouden met den aard van den aanwezigen paardenstapel, met voorkoming van verwantschapsteelt enz., spreekt wel vanzelf. De sterkte der depots wisselt tusschen 125 en 270, terwijl de sterkte der stations van 1 tot 8 bedraagt.

Ten slotte wordt nog het particulier initiatief (Fokkers-vereeningen, ren-vereeningen enz.) krachtig gesteund.

Uit deze korte beschrijving kan reeds blijken, hoe deze maatregelen de Regeering in staat stellen niet alleen de paardenteelt krachtig te bevorderen, doch ook leiding te geven aan de fokrichting, zoodat de remonteering van de bereden wapens verzekerd blijft.

De fokrichting toch in eene bepaalde streek hangt geheel af van het slag der dekhengsten, welke in die streek ge-

stationneerd worden, terwijl de kwaliteit en het ras van die hengsten weer afhangt van de fokrichting in de Hauptgestü-ten. Ten behoeve der hengsten-depots worden ook jonge dek-hengsten aangekocht.

De Staat heeft dus de geheele fokkerij in de hand en regelt alles in het belang der fokkers en in dat van het Leger. Met een klein voorbeeld is dit nader toe te lichten. De opmerking is gemaakt geworden, dat het *Oost-Pruisisch* paard door te veel bloed dreigde te veeleischend te worden in zake ver-pleging enz.

Door invoer van Arabisch bloed in de stoeterij *Neustadt* hoopt men nu Anglo-Arabieren te fokken, welke in staat zullen zijn hierop een heilzamen invloed uit te oefenen.

Het spreekt wel van zelf, dat in de eerste plaats rekening wordt gehouden met de belangen der fokkers. Daar waar die belangen in strijd zijn met die van het Leger, omdat b. v. de bevolking behoefte heeft aan een zwaar, koudbloedig werkpaard, is een Remontezucht niet mogelijk. De be-staande regeling laat evenwel toe, dat aller belangen naar wensch worden behartigd. Als gevolg daarvan zien wij dan ook, dat slechts in *Oost-Pruisen* hoofdzakelijk voor de remonte wordt gefokt — die provincie alleen levert ongeveer 60% van de aantekooopen remonten — terwijl verscheidene provincies, zooals *Saksen*, *Sleeswijk-Holstein* e. a. geen enkel paard aan het Leger leveren.

Italië. Nog slechts een 20-tal jaren geleden was *Italië* met betrekking tot de remonteering nagenoeg geheel op het buitenland aangewezen; reeds in 1888 kon de Minister van Oorlog mededeelen, dat het mogelijk was, voortaan alle remonten binnenslands aan te schaffen.

In verband met de omstandigheid, dat de *Italiaansche* fokkers de noodlottige gewoonte hebben, de veulens reeds op zeer jeugdigen leeftijd voor te zware diensten te gebruiken, koopt het Leger zijne remonten voor het grootste gedeelte reeds als veulen op; hunne verdere opvoeding heeft plaats in remonte-depots, waarvan er vier bestaan.

De Staat moedigt de paardenteelt aan en leidt die door

het houden van dekhengsten, welke in 7 depots zijn ondergebracht en tijdens het dekseizoen over ongeveer 400 stations worden verdeeld. De aan particulieren toebehoorende dekhengsten zijn aan eene keuring onderworpen, terwijl de Regeering verder nog de fokkerij bevordert door het toekennen van subsidies voor tentoonstellingen en wedrennen.

Naar het schijnt rijzen de laatste jaren ernstige klachten over de remonteering, althans door het Ministerie van Oorlog is onlangs voorgesteld aan het remonte-depot te *Persano* eene stoeterij toe te voegen om aldaar een gewenscht type legerpaard te fokken.

Frankrijk. In *Frankrijk* wordt de paardenfokkerij door de Regeering met kracht gesteund, de paardenteelt bloeit en toch is de remonteering onvoldoende verzekerd. Het is om die reden, dat het mij niet van belang ontbloomt schijnt, de remonteering en fokkerij in dit land iets meer uitvoerig te behandelen.

Voor zijne sterkte aan legerpaarden van ongeveer 150.000 heeft *Frankrijk* eene jaarlijksche aanvulling noodig van ongeveer 15000.

Over de wijze, waarop die remonten moeten worden aangekocht, is meermalen een felle strijd gevoerd; het gold in hoofdzaak de vraag of de paarden op 3½ à 4-jarigen leeftijd moesten worden aangekocht dan wel op 5- of meerjarigen leeftijd. De eerste wijze sloot natuurlijk in zich eene verpleging der jonge remonten gedurende een jaar of langer bij de remonte-depots, terwijl de voorstanders van den aankoop op 5-jarigen leeftijd juist in die depots eene noodelooze geldverspilling zagen.

In 1890 werd eene Commissie benoemd, aan welke o. m. werd opgedragen dit vraagpunt met zorg te overwegen en aan de Regeering te adviseeren welken weg door haar verder zou zijn in te slaan.

Het gevolg van dat onderzoek is geweest dat sedert dien tijd de Cavalerie-paarden en de rijpaarden der Artillerie op 3½ jarigen leeftijd worden aangekocht om te worden ingedeeld bij de remonte-depots; de trekpaarden worden gekocht op den leeftijd van 5 jaar en gaan dadelijk naar de regimenten.

Mede als gevolg van het onderzoek van de hiervoren bedoelde Commissie werden twee hoofdremonteerings-districten aangewezen. In het eerste district treft men zes remonte-depots aan, terwijl het tweede district zeven depots telt. Bovendien bestaan nog drie remonte-depots, welke niet ressorteeren onder deze districten doch rechtstreeks staan onder den Remonte-Inspecteur.

Ieder depot koopt zijn eigen remonten, terwijl voor ieder depot eene bepaalde streek is aangewezen, waaruit die remonten moeten worden gekocht. De Commandant van het depot, bijgestaan door twee Officieren, waaronder een militaire paardenarts, is met dezen aankoop belast. Eerstgenoemde Officier is tevens gehouden, steeds op de hoogte te blijven van den stand der fokkerij in de streek, welke behoort tot zijn terrein van aankoop. Dat de eigenlijke opvoeding der jonge paarden niet bij de depots plaats vindt, doch in zekeren zin wordt uitbesteed aan particulieren en daarentegen de africhting wel bij de remonte-depots geschiedt, zijn eigenaardige toestanden, welke voor ons van weinig belang zijn en alhier zeker geene navolging verdienen.

Daar sedert jaren klachten werden vernomen omtrent de moeilijkheid om een voldoende aantal remonten te verkrijgen, en vooral op het gehalte der rijpaarden veel moest worden toegegeven, is de Regeering sedert enkele jaren begonnen met de toepassing van een afzonderlijk primeeringstelsel voor jonge remonten, welke daartoe door den fokker in de drie gangen moeten worden voorgereden. Voor 1899 b. v. werd tot dit doel niet minder dan 125,000 francs op de begrooting gebracht. Bovendien worden jonge merries onder bepaalde voorwaarden tijdelijk aan fokkers afgestaan; de gefokte veulens hebben zij weer aan het Leger te verkoopen.

Met deze en andere hulpmiddelen tracht *Frankrijk* te ontkomen aan het dreigend gevaar van niet voldoende in zijne remonteering te kunnen voorzien; waar het vrijwel uitmaakt schijnt te zijn, dat het algemeen gehalte der rijpaarden veel te wenschen overlaat, kan men zich denken hoe het met de reserve gesteld is.

Op het papier zijn de talrijke reserves wel aanwezig, doch

de waarde van deze, inzonderheid voor de Cavalerie, acht men gering.

Deze voor *Frankrijk* zoo gewichtige aangelegenheid wordt dan ook door de oppositie niet zelden aangegrepen om den Minister van Oorlog een onaangenaam oogenblik te bezorgen.

Het is de oorlog van 1870-71 geweest, die een zwaren slag heeft toegebracht aan den paardenstapel; in de eerste jaren na dien strijd kon slechts over ongeveer 1000 staatsdekhengsten worden beschikt. Reeds in 1874 werd bestoten dat aantal geleidelijk te brengen op 2000; later werd dat cijfer nog verhoogd, zoodat thans over ongeveer 3000 staatshengsten kan worden beschikt, welke verdeeld zijn over 22 depots.

Behalve deze dekhengsten kent men nog de „*approuvés*” en de „*autorisés*”. De eerste, ten getale van \pm 1300, acht men voldoende om verbetering te kunnen aanbrengen, terwijl de „*autorisés*” mogen dekken omdat men niets beters heeft. Aan de eigenaars van beide categoriën hengsten worden jaarlijksche onderhoudsbijdragen toegekend, waarvan de hoegrootheid af hangt van de kwaliteit van het paard en van het aantal verwekte veulens.

Dat ondanks deze schijnbaar uitstekende maatregelen het oorlogspaard niet in voldoende aantal wordt gefokt, moet daaraan worden toegeschreven, *dat bij de aanschaffing der Staatshengsten en bij hunne plaatsing geen voldoende rekening wordt gehouden met de belangen van het Leger.*

Van militaire zijde worden klachten vernomen over de waarde der aangekochte volbloedhengsten, over de plaatsing van die hengsten in centra, waar toch niet voor het Leger wordt gefokt en wordt het verwijt gemaakt, dat te veel wordt gewerkt om dravers en carossiers te fokken. Hoe het ook zij — het Ministerie van Oorlog verkeert thans in de noodzakelijkheid om de fokkerij van remontepaarden nog weer afzonderlijk te steunen en aan te moedigen, niettegenstaande de Staat zich reeds zeer belangrijke opofferingen getroost voor de bevordering van de paardenteelt.

Het groote verschil met den voor *Pruisen* geschetsten toestand springt duidelijk in het oog — in *Pruisen* bij de hoofdleiding een zuiver begrip van de eischen, welke door de landsverdediging worden gesteld, in *Frankrijk* niet.

Daar goede resultaten en eene verzekerde remonteering, hier eene wel is waar bloeiende paardenteelt, maar geene deugdelijke remonteering.

De beschikbare tijd laat niet toe dit overzicht tot meerdere landen uit te strekken; toch meen ik nog een oogenblik de aandacht te mogen verzoeken voor de remonteering in eene der koloniën en wel *Engelsch-Indië*.

Naar het schijnt heeft in vroegere jaren *Engelsch-Indië* een grooten paardenstapel bezeten; door welke oorzaken een enorme achteruitgang heeft plaats gehad, is mij niet bekend, doch thans bestaat het feit, dat voor de remonteering moet worden omgezien naar *Australië*, *Arabië* en *Perzië*. Om daarin tegemoet te komen richtte de Staat stoeterijen op, doch vooral de finantieele resultaten waren van dien aard, dat in 1876 tot de opheffing werd overgegaan. Naar het schijnt liet het beheer bij die inrichtingen veel te wenschen over; in stede van de fouten weg te nemen, werd met het stelsel gebroken, om reeds spoedig stemmen te hooren opgaan, welke aandrongen op de weder-oprichting van gouvernementssstoeterijen.

In 1876 dan werden onder de leiding van den civiel veeartsenijkundigen dienst maatregelen genomen, welke ten doel hadden het Leger in zijne remonteering onafhankelijk te maken van het buitenland. Van Regeeringswege werden hengsten gekocht en gestationneerd, welke zonder betaling de daarvoor goedgekeurde merries der bevolking dekten. Om tot die hengsten te mogen worden toegelaten, moeten de merries te voren worden gekeurd, waarna ze worden voorzien van een brand-merk. De hengsten zijn grootendeels volbloeds en Arabieren.

Het verwachte resultaat bleef uit; het Militair Departement toonde door cijfers aan, dat de voor het Leger afgeworpen vruchten niet in overeenstemming waren met de uitgaven aan het stelsel verbonden; de leiding van het fokstelsel gooide de schuld op de officieren, welke den aankoop hadden te verrichten. Men meende zelfs opzet daarin te zien en hield zich overtuigd, dat het gering aantal uit die fokkerij voor het Leger aangekochte paarden slechts moest dienen om die fokkerij in

discrediet te brengen. De Veeartsenijkundige dienst geloofde dat de toestand anders zou worden, indien men den remonte-aankoop overliet aan de districts-veeartsen.

De Regeering verlangde in verband met een en ander een nauwgezet onderzoek, hetwelk in 1901 plaats had door eene Commissie onder voorzitterschap van een Generaal der Cavalerie. Het resultaat van dat onderzoek is geweest, dat de Commissie als haar oordeel heeft uitgesproken, dat de vruchten van het gedurende 24 jaar gevolgd stelsel beneden de gekoesterde verwachting zijn gebleven, dat de uitgaven niet opwegen tegen de verkregen voordeelen en dat zoo spoedig mogelijk het gevolgd stelsel moet worden gewijzigd.

In verband daarmee acht zij o. m. noodzakelijk de leiding der fokkerij en der remonteering onder één hoofd te brengen en weer zelf in stoeterijen te gaan fokken. Voor *Indië* is dat rapport van het grootste gewicht; wij verkeeren in nog ongunstiger omstandigheden dan *Engelsch-Indië* en kunnen geen 24 jaar laten voorbijgaan om tot de overtuiging te komen, dat weer een andere weg moet worden ingeslagen.

De billijkheid brengt mede er op te wijzen, dat het uitgebracht rapport van de zijde van den veeartsenijkundigen dienst hoogst partijdig wordt genoemd; de Regeering zal echter zonder twijfel medegaan met de voorstellen der Commissie, *van welke alle vier leden hetzelfde oordeel hebben uitgesproken.*

Engelsch-Indië heeft dus nog in de verste verte niet bereikt, dat de bereden troepen zich binnenslands kunnen remonteeren, doch beraamt nieuwe plannen om tot dat doel te geraken.

Intusschen moet het blijven voortgaan zich te remonteeren, zooals thans geschiedt, n. l. de *Engelsche* regimenten met *Australiërs* en *Arabieren* (de zoogenaamde *Arabs*) en de *Inlandsche* regimenten met de *Country-Breds* en *Arabs*. Wel is waar vindt men ook bij de *Engelsche* regimenten enkele *Country-Breds*, doch dat aantal is zoo gering, dat het geen gewicht in de schaal legt.

Het is niet van belang ontbloot hierbij te vermelden, dat het oordeel over de uit *Engelsch-Indië* naar *Zuid-Afrika* gezonden *Arabs* bijzonder gunstig is geweest.

Hiermede wil ik dit overzicht eindigen; wij hebben er uit kunnen zien, dat:

- 1^e. men overal tracht te bereiken, dat de bereden wapens zich uit het land zelf remonteeren en zulks uit een strategisch en oeconomisch oogpunt;
- 2e. elk land zich belangrijke geldelijke opofferingen getroost om dat doel te bereiken;
- 3e. in de meeste landen tot dat doel staatshengsten (zelf gefokt of aangekocht) worden gehouden;
- 4e. dat niet overal die pogingen met het gewenscht succés worden bekroond en dat zulks moet worden toegeschreven aan het niet voldoende rekening houden met de eischen van het Leger. Zulks kan een gevolg zijn van de landbouwtoestanden [*Nederland*] dan wel van eene fout in de leiding [*Frankrijk* en *Engelsch-Indië*].
- 5e. dat enkele staten genoodzaakt zijn zelf legerpaarden te fokken. [*Japan* en aanstonds *Italië*].

Dat het ook voor ons dringend noodig is maatregelen te nemen om te geraken tot eene verzekerde remonteering, zal wel geen tegenspraak ondervinden. Eene remonteering uit het buitenland, waartoe wij nu reeds gedwongen zijn, mag slechts een maatregel van *tijdelijken* aard wezen. Wanneer het Leger geroepen wordt *Java* te verdedigen tegen den buitenlandschen indringer, is daarvoor niet alleen eene Cavalerie noodig, veel sterker dan die wij thans bezitten, doch ook eene groote reserve aan paarden om den strijd lang, zeer lang, te kunnen volhouden, is onmisbaar. Alleen met een binnenlandsche remonteering en eene geregistreerde paardenreserve is zulks te bereiken.

Welken weg moeten wij nu inslaan om tot het gewenschte doel te geraken?

In de eerste plaats dient niet volkomen juistheid te worden aangegeven, welke hoedanigheden men verlangt van een legerpaard, dat zal voldoen aan de eischen der Cavalerie en der Artillerie.

Dat het tegenwoordig legerpaard als zoodanig niet meer voldoet, nu aan de bereden wapens zooveel hoogere eischen worden gesteld, wordt door niemand meer betwijfeld.

Bij het kiezen van een nieuw type moeten wij echter met tal van omstandigheden rekening houden.

In de eerste plaats dienen wij in het oog te houden, dat in alle tropische landen een klein paard wordt gevonden; het fokken van groote paarden zou om die reden reeds op den langen duur tot teleurstelling leiden. Bovendien zou het fokken van een groot paard weinig in het belang zijn van de bevolking, welke voor hare behoeften meer voordeel heeft van een kleiner type. Ook de aanwezigheid van *Inlanders* bij het Leger maakt het gebruik van groote paarden ongewenscht, terwijl het klimaat, ook voor den *Europeeschen* ruiter, eischen stelt aan de grootte van het paard. Wanneer ik hier nog aan toevoeg, dat de *Zuid-Afrikaansche* oorlog duidelijk in het licht heeft gesteld, dat het kleinere paard in den regel meer weerstandsvermogen bezit dan de grootere rassen, dat zij in zake verpleging minder veeleischend zijn, dan is het duidelijk, dat wij onze keuze moeten vestigen op eene pony-soort.

Welke hoogte hebben wij als minimum te stellen?

Vrij algemeen neemt men aan, dat een rijpaard met niet meer mag worden belast dan met $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{3}$ van zijn lichaamsgewicht.

Bij de tegenwoordige bepakking enz. is het gewicht van den *Europeeschen* Cavalerist te stellen op 95 K. G., waaruit zou volgen, dat het te kiezen paard een lichaamsgewicht moet hebben van $3\frac{1}{2} \times 95$ K. G. = ongeveer 330 K. G.

Bij een rijpaard kan men in algemeenen zin aannemen, dat zijn lichaamsgewicht (het paard in conditie) kan worden uitgedrukt door zijne hoogte in c.M. te vermenigvuldigen met 2,4. Heeft men dus als eisch gesteld een gewicht van ongeveer 330 K. G., dan is daaruit af te leiden, dat de hoogte zal moeten zijn $\frac{330}{2,4} = 1.36$ M.

Deze hoogte is evenwel als minimum aan te nemen; de aanwezigheid van de lichtere *Inlanders* mag geen aanleiding geven tot verlaging van dezen eisch. Paarden van ééne hoogte zijn niet te krijgen; daarom is eenige speling noodig in de hoogte-eischen, zonder dat die grens aanleiding mag geven tot het bezwaar van moeilijk samengaan, van het stellen van andere eischen aan stalling, harnachement, voeding, enz.

Het wil mij voorkomen, dat daar waar eene minimum-hoogte wordt geeischt van 1.36, men zonder bezwaar de maximum-hoogte kan te stellen op 1.44 M. Bij de tegenwoordige *Sandelhouts* heeft men een enkele maal wel grootere verschillen.

Dat het verder, voor de Cavalerie, een type rijpaard moet zijn, spreekt wel van zelf.

Alhoewel de eisch „type rijpaard” feitelijk reeds in zich sluit, dat het paard „bloed” moet bezitten, meen ik toch goed te doen dien eisch nog afzonderlijk te vermelden.

Zonder bloed toch, geene snelheid, geen uithoudingsvermogen, geen deugdelijk beenstelsel, geen moed.

Ook het temperament stelt zijne eischen — eischen, welke wel eens in strijd komen met den eisch van bloed. Te weinig temperament geeft geen lust tot gaan, het rijden wordt vermoeiend en hier, onder de palmen, wordt dat een groot bezwaar; te veel temperament, en vooral een zenuwachtig temperament, stelt te hooge eischen aan de voorzichtigheid en bedrevenheid van den ruiter, het paard vergt te veel van de aandacht van den man en is als oorlogspaard feitelijk ongeschikt.

Het is ons allen bekend, dat de *Sandelshouts* niet zelden mank gaan aan dit laatste euvel.

Wij verlangen dus voor het cavalerie-paard een opgewekt temperament, zonder zenuwachtigheid.

Ook het Artillerie paard voldoet niet meer aan de eischen, welke dat wapen moet stellen om voldoende bewegelijk te zijn. Bovendien is de zenuwachtigheid der *Sandelhouts* voor het gebruik bij de Artillerie nog bezwaarlijker, omdat niet ieder paard wordt bereden en één schrikachtig dier oorzaak kan zijn, dat de geheele bespanning uit de hand geraakt. De omstandigheid, dat uitsluitend *Inlanders* als stukrijders optreden, zal dit nog wel in de hand werken. Een en ander is oorzaak, dat, meer nog dan bij de Cavalerie, bij de Artillerie de eisch op den voorgrond treedt, van een paard met een matig en vooral niet zenuwachtig temperament.

Hoe zwaar en hoe hoog het artillerie-trekpaard moet zijn, waag ik niet te beslissen. Niet onwaarschijnlijk zullen de boven voor de Cavalerie gestelde hoogte-eischen ook voor de Artillerie voldoen. De voor trekpaarden bestemde dieren moeten

natuurlijk door bouw zich voor die diensten leenen; de rijpaarden der Artillerie moeten aan de eischen voor die der cavalerie voldoen.

Ik geloof hiermede een voldoende duidelijk beeld te hebben gegeven van het toekomstig legerpaard; te zwaar zullen die eischen niet genoemd kunnen worden, doch met zulke paarden kan van de bereden wapens worden verwacht, dat zij — de numerieke sterkte laat ik buiten beschouwing — in staat zijn de taak te volbrengen, welke hen zal worden opgedragen.

Zooals uit het hiervoren gegeven kort overzicht betreffende de remonteering in andere landen blijkt, is de meest gevolgde weg tot het verkrijgen eener deugdelijke remonteering die, waarbij met staats hulp en staatsleiding het eigenlijke fokken wordt overgelaten aan de grondbezitters.

Uit den aard der zaak is die weg de goedkoopste, daar in algemeenen zin de voor de fokkerij gebezigde merries hunne onderhoudskosten geheel of gedeeltelijk verdienen door het verdienen van landbouw- of andere werkzaamheden. Bovendien voorkomt men op die wijze het op eene bepaalde plaats bijeen brengen van een groot aantal drachtige merries en veulens, hetgeen met het oog op besmettelijke ziekten nimmer aanbeveling verdient. Ook loopt de Regeering op dien weg de geringste risico.

Wij dienen dus in de eerste plaats na te gaan of langs dien weg ook hier het doel niet te bereiken is. Te eerder verdient die weg aanbeveling, omdat in die richting reeds iets is gedaan, zonder dat evenwel daarbij de bedoeling heeft voorgezeten, om bepaaldelijk werkzaam te zijn in het belang der remonteering van het leger.

Meer bepaaldelijk heb ik hier het oog op de van gouvernementswege gesteunde fokkerij in de *Preanger Regentschappen* en op de werkzaamheden van de Vereeniging „Het Sandelhout-Stamboek”.

De eerstbedoelde fokkerij dateert als zoodanig van 1896, toen een 15-tal van het remonte-depot afkomstige hengsten werden overgegeven aan het Binnenlandsch Bestuur. Deze hengsten werden onder bepaalde voorwaarden als dekhengst aan Inlan-

ders in eigendom afgestaan. Bovendien werden nog van de afgekeurde legerpaarden de meest geschikte, of minst ongeschikte, als dekhengst beschikbaar gesteld, terwijl verder het aantal geleidelijk werd uitgebreid door aankoop van enkele exemplaren.

Het was in 1900, dat voor de eerste maal getracht werd onder de door de bovenbedoelde hengsten verwekte veulens voor het remonte-depot geschikte exemplaren te zoeken. Het resultaat van die poging was zeer bevredigend; ruim 20 veulens toch, waaronder enkele zeer goede, konden worden aangekocht.

Was het wonder, dat de Commissie van aankoop door dat succès voor de toekomst groote verwachtingen ging koesteren?

Het aantal veulens van eenen leeftijd, welke hen voor aankoop in aanmerking deed komen, was nog gering en toch werden ruim 20 aangekocht.

Met grond mocht dus worden verwacht, dat het aantal voor het Leger geschikte veulens toe zou nemen in evenredigheid met de toename van het aantal geboren veulens.

Doch wat is gebeurd?

In 1901 vond de Commissie slechts 11 geschikte exemplaren en in 1902 niet meer dan 8, terwijl het aantal geboorten bij voortdoring toenemend was.

Ik moet hier evenwel bijvoegen, dat in 1900 de Commissie de zogenaamde afdelingstentoonstellingen bezocht en in de beide laatste jaren alleen de Centrale tentoonstelling te *Bandong*, op welke tentoonstelling evenwel de beste exemplaren der afdelingstentoonstellingen worden bijeengebracht.

De mogelijkheid bestaat dus, dat enkele goede exemplaren niet door de Commissie op de Centrale tentoonstelling te *Bandong* zijn gezien, andere veulens kunnen zijn verhandeld, zoodat niet mag worden gezegd, dat de fokkerij slechts die voor het Leger geschikte veulens voortbracht, welke te *Bandong* werden goedgekeurd; ware echter de toename van het aantal geschikte veulens zoo groot geweest als men op grond van het eerste succès mocht verwachten, dan zouden ook op de Centrale tentoonstelling meer veulens zijn goedgekeurd. De ondervinding van de twee laatste jaren is eene teleurstelling geweest.

Ik wensch thans alleen dat feit te constateeren, zonder in

beschouwingen te treden over de mogelijke oorzaken, welke aanleiding hebben kunnen geven tot die teleurstelling.

Mocht op grond van de in 1900 verkregen resultaten worden verwacht, dat op den ingeslagen weg voortgaande — *en rekening houdende met de belangen van het Leger* — zou kunnen worden bereikt, dat het Leger zich binnen eene afzienbare tijdsruimte grootendeels uit de *Preanger-Regentschappen* zou kunnen remonteeren met paarden voldoende aan de *thans nog geldende* eischen, thans nu men aan de remonteeren veel hoogere eischen moet gaan stellen, en bovendien de resultaten der fokkerij zijn gebleven beneden de gekoesterde verwachtingen en men voort is gegaan met geen rekening te houden met de militaire belangen, is van deze fokkerij, zooals zij thans bestaat, voor het Leger als bron van remonteering niets te verwachten.

Al mag men van de hier bedoelde fokkerij ook niet verlangen, dat zij in staat is het zoo gedegenereerd landspaard zoodanig te verbeteren, dat de paardenstapel eene remonteering verzekert van remonteeren, zooals de bereden wapens in de naaste toekomst noodig hebben, toch is het voor het Leger van het grootste belang, dat al die maatregelen worden genomen, welke er toe kunnen leiden om de resultaten voor het Leger zoo goed mogelijk te doen zijn.

Ik moet er met nadruk op wijzen, dat de bestaande fokkerij uitsluitend beoogt het verbeteren van den paardenstapel der bevolking, m. a. w. men heeft met dien maatregel een zuiver oeconomisch belang willen bevorderen. Een gevolg daarvan is geweest, dat in geen enkel opzicht rekening is gehouden met de belangen van het Leger.

Dat in deze veel goeds bevattende maatregel geen direct legerbelang is gezien, blijft te betreuren; ware zulks het geval geweest, dan hadden maatregelen kunnen worden getroffen om dat legerbelang te verzekeren.

Ware dat legerbelang in strijd met de belangen der bevolking, dan zou het zeer goed denkbaar zijn, dat bij de Regeering het oeconomisch belang zwaarder woog, dan het belang van het Leger, en om die reden de fokkerij geen rekening hield met de eischen, welke het Leger stelt.

Zulks is echter in *Indië* volstrekt niet het geval. Het

oekonomisch belang, dat de bevolking heeft bij eene verbetering van haren paardenstapel is hoofdzakelijk daarin gelegen, dat zij meer geld zal ontvangen voor de door haar gefokte paarden, terwijl eerst in de tweede plaats in aanmerking komt, dat zij voor haar gebruik de beschikking krijgt over een *beter* paard. Wird het paard in *Indië* voor landbouwdoeleinden gebruikt, zooals zulks in *Europa* het geval is, dan sluit eene verbetering van den paardenstapel in zich eene betere of goedkoopere grondbewerking en heeft zij rechtstreeks invloed op den landbouw.

Gebrek aan, en achteruitgang in kwaliteit van de karbouwen, het *Indisch* ploegvee, wij lezen het tegenwoordig dagelijks, heeft achteruitgang van den rijstbouw ten gevolge, veroorzaakt misoogsten en hongersnood. Verbetering van den veestapel daarentegen verhoogt het arbeidsvermogen van den *Javaanschen* landbouwer en doet daardoor de welvaart toenemen.

Ik wenschte hiermede alleen aan te toonen, dat het voordeel, dat voor de bevolking gelegen is in eene verbetering van den paardenstapel, hoofdzakelijk bestaat in de waarde-vermeerdering van zijne veulens, doch niet in verband staat met den landbouw.

Het Leger zou voor de fokkers een geregelde en goed betalende afnemer kunnen zijn, terwijl de door het Leger betaalde prijzen niet nalaten invloed uit te oefenen ook op de waarde der voor het Leger niet-geschikte exemplaren; reeds daarom alleen zou het belang van de fokkers meebrengen, dat gewerkt werd in eene door het Leger gewenschte richting.

Doch afgescheiden nog daarvan, komt het aan de fokkers ten voordeele, indien de legerbelangen bij de fokkerij meer worden behartigd; juist het werken op de soliditeit, welke wij eischen, zou ook in hun voordeel zijn.

Een voor legerdoeleinden geschikt paard is in *Indië* tevens geschikt voor alle diensten, welke een particulier, hetzij *Europeaan* of *Inlander*, van zijne paarden verlangt. Het omgekeerde is niet het geval.

Heb ik hiermede aangetoond, dat het belang van de fokkers in alle opzichten gebaat is, indien bij het fokken gewerkt werd in de door het Leger gewenschte richting, ik ben zelfs van

meening dat eene rationeele paardenfokkerij in *Indië*, althans in sommige streken, in de eerste plaats is een legerbelang. Voor het Leger is het een onafwijsbare eisch, dat de inheemsche paardenstapel grondig wordt verbeterd, zoodat te eeniger tijd die paardenstapel eene deugdelijke remonteering en een groot aantal paarden voor oorlogsremonte verzekert.

In den strijd tegen een buitenlandschen vijand zal het paard een groote rol moeten spelen; niet alleen dat de bereden wapens aanvulling zullen behoeven, doch ook enkele Infanterieafdeelingen zouden met succès van het paard als vervoermiddel gebruik kunnen maken, indien het mogelijk ware over een voldoende aantal paarden te beschikken (*).

Hoe men de zaak ook beschouwt, de verbetering van het inheemsche paard is en blijft een legerbelang en waar dat erkend wordt, dient te worden gewaakt, dat hare resultaten voor het Leger zoo groot mogelijk zijn.

Wil daarom die fokkerij in de toekomst meer nut hebben voor het Leger dan moet het thans gevolgd stelsel worden gewijzigd. Zonder in details te treden, wil ik in korte trekken aangeven hoe ik mij voorstel, dat de bestaande fokkerij had moeten worden geregeld.

Het algemeen beheer blijft berusten bij het Departement van Binnenlandsch Bestuur; het Hoofd van Gewestelijk Bestuur blijft belast met de regeling in zijn gewest. De Resident ontvangt de noodige gegevens en voorstellen van eene onder zijne bevelen werkende Commissie, welke bestaat uit een gouvernements-vecarts, een officier en een Inlandsch Hoofd.

De hengsten moeten alle het eigendom zijn van het gouvernement, waardoor verplaatsing steeds mogelijk is, het plegen van te nauwe verwantschapsteelt — thans een belangrijk gevaar, — wordt voorkomen en de hengsten daar kunnen worden benut, waar van hen het meeste voordeel kan worden verwacht.

Voor de hengsten, welke om de eene of andere reden, b. v. voor het geven van eene thans niet gekende rustperiode, niet mogen dekken, is een centraal depot noodig.

(*). Men zou deze menschen toch zeker eerst moeten leeren rijden.

Maatregelen moeten worden genomen om te voorzien in eene gezonde aanvulling der dekhengsten; de daarvoor thans getroffen maatregel, n. l. het fokken van *Sandelhouts* bij de inlandsche fokkers, kan niet anders dan tot teleurstelling leiden.

Met enkele wijzigingen acht ik het in *Pruisen* gevolgde stelsel, (nagenoeg hetzelfde als voor *Engelsch-Indië* wordt aanbevolen), voor ons geheel op zijne plaats.

Eene stoeterij om te voorzien in de behoefte aan dekhengsten, een depot voor de hengsten, en verder stations, waarop deze hengsten worden gestationneerd.

Op deze wijze geregeld, zouden de resultaten voor het Leger grooter worden dan thans het geval is, doch met het aanwezige materiaal en de gebezigde hengsten is niet te bereiken, dat paarden worden gefokt, voldoende aan de eischen, welke in de naaste toekomst moeten worden gesteld aan de legerpaarden; wel zal een paardenstapel kunnen verrijzen, die voor het Leger in tijden van gevaar van groot nut zal blijken te zijn.

Aanstands kom ik nog hierop terug.

Over de Vereeniging »Het Sandelhout-Stamboek» mede een enkel woord. Deze Vereeniging beoogt het fokken van Sandelhouts op *Java* te bevorderen. Vroeger van Regeeringswege gesteund, breidde het veld van hare werkzaamheden zich langzaam maar geregeld uit; hare kwantitatieve resultaten waren niet groot, doch het grootste gedeelte der gefokte veulens wettigde het vermoeden, dat voor deze Vereeniging eene schoone toekomst was weggelegd.

De deelname bleef beperkt, omdat de fokkerij met de toenmalige prijzen der veulens niet winstgevend was.

Sedert enkele jaren heeft de Regeering haren steun aan deze vereeniging onthouden. Grootendeels tengevolge daarvan verkeert zij thans in een toestand, welke voor hare toekomst het ergste doet vreezen. De aanleiding tot het ophouden van de gouvernements-subsidie moet worden gezocht in een over deze vereeniging uitgebracht zeer uitvoerig rapport van den Inspecteur over den Civielen Veeartsenijkundigen dienst — een rapport, waarvan het bestuur der Vereeniging zegt, dat het

bijna eene aaneenschakeling van onjuistheden, dwalingen en verkeerde gevolgtrekkingen is.

Waar dat bestuur redenen meent te hebben dat rapport zoodanig te beoordeelen, welk oordeel uitvoerig werd toegelicht in eene aan de Regeering ingediende nota, is het van groot belang, dat alsnog nauwkeurig wordt nagegaan in hoeverre dat verslag met recht aanleiding heeft gegeven tot de omhouding van den steun der Regeering.

Het gebeurde met deze Vereeniging blijft in hooge mate te betreuren; had de Regeering door kunnen gaan met het verleenen van haren steun, en had zij met meer kracht dan te voren den bloei dezer Vereeniging bevorderd, daarbij eischen stellende, welke haar de verzekering gaven dat de leiding bleef in eene door haar gewenschte richting, dan had ook die Vereeniging belangrijk kunnen medewerken tot het doen geboren worden van een beter paard op *Java*.

Ook de verschillende ren-vereeningen bevorderen de paardenteelt. Wel zou de Regeering door het stellen van enkele eischen bij de samenstelling der programma's mede kunnen werken om den nuttigen invloed te vergrooten, doch nu reeds dient men de tastbare resultaten te erkennen. Wanneer men in de *Preanger-Regentschappen* thans de beste paarden ziet, dan is daarin niet zelden het *Engelsch of Australisch* volbloed, dan wel de *Arabier*, duidelijk te herkennen. Dat bloed en dus die paarden zijn een direct of indirect product der rennen. Bovendien wakkeren zij, althans bij den *Soendanees*, de liefhebberij voor paarden en paardenteelt in hooge mate aan.

Of de resultaten niet grooter hadden kunnen zijn?

Deze vraag durf ik gerust met een volmondig „ja” te beantwoorden. Doch van Regeeringswege is ook niets gedaan om te trachten die resultaten zoo groot mogelijk te doen zijn; het steunen van die vereeningen is goed en noodig, doch daarnaast staat dat de Regeering verplicht is te waken, dat die subsidie wordt aangewend op eene wijze, welke waarborgen geeft, dat de af te werpen vruchten in haar belang zijn.

Van tijd tot tijd doen geruchten de ronde, dat de Regeering het voornemen koestert ook aan de ren-vereeningen haren steun te onthouden.

Indien zulks gebeurt, is het bewijs geleverd, dat de Regeering in deze materie al zeer slecht en zonder zaakkennis wordt voorgelicht. Ook de ren-vereenigingen dienen te worden gesteund, doch met oordeel en niet klakkeloos.

Tusschen de Regeering en het particulier initiatief moet eene samenwerking zijn, welke leidt naar het doel: eene verbetering van den paardenstapel en het scheppen van een remontepaard op *Java*. En ook de ren-vereenigingen kunnen zooveel tot dat doel bijdragen.

In aanmerking nemende de veel hoogere eischen, welke in de naaste toekomst aan ons legerpaard moeten worden gesteld, is het duidelijk, dat, met het aanwezige materiaal, de particuliere fokkerij vooralsnog geen enkelen waarborg geeft, dat, binnen eene afzienbare tijdsruimte, zij het Leger zal kunnen helpen aan remonten, welke aan die eischen voldoen.

Over *Sambas* en *Celebes*, als bronnen van remonteering, behoeft niet veel te worden gezegd; de jongste Commissies hebben duidelijk doen zien, dat op die eilanden nog slechts enkele paarden worden aangetroffen, welke voldoen aan de tegenwoordige eischen en geen enkel paard, dat zou voldoen aan die in de naaste toekomst te stellen.

Wij staan dus voor het geval, dat geen andere weg, om tot eene deugdelijke remonteering te geraken, mogelijk is, dan dat het Leger voorloopig zelf zijne paarden fokt.

Het Leger moet dus overgaan tot de oprichting van eene stoeterij.

De vraag of die stoeterij moet zijn eene tamme dan wel eene half-wilde, is niet moeilijk te beantwoorden.

Eenmaal voor de noodzakelijkheid staande van zelf te moeten fokken, mag alleen de weg worden ingeslagen, die de meeste zekerheid biedt. Die zekerheid is bij een halfwilde stoeterij, waar van teeltkeuze geen of slechts in geringe mate sprake is, waar de leiding in de lucht hangt, waar te veel aan het toeval is overgelaten, zeer gering. Waar wij als 't ware een geheel nieuw paard moeten scheppen en waar de grootst mogelijke zekerheid moet zijn, dat het doel bereikt wordt, kan eene half-wilde stoeterij ons niet helpen. De tijd voor halve maatregelen is voorbij.

De op te richten stoeterij moet dus onvoorwaardelijk zijn eene tamme stoeterij.

Waar moet zij worden gevestigd, op *Java* dan wel elders? Dat ik met dat velders' *Soemba* op het oog heb, zullen mijne lezers begrijpen.

Soemba toch bezit, heeft althans bezeten, een paardenstapel, die, rekening houdende met de massa van het individu, eene deugdzaamheid bezit, welke bewondering afdwingt.

Welk ander paard van eene hoogte als de *Sandelhout*, is in staat dat te presteeren, wat de *Sandelhout* heeft gedaan en nog doet! Bij welk ras vindt men zoo zelden beengebreeken als bij het *Sandelhout* ras!

Het lijdt geen twijfel of die eigenschappen dankt het ras voor een grooter of kleiner deel aan den aard van den bodem op dat eiland en aan het daar heerschend klimaat. Om die redenen ligt het vermoeden voor de hand, dat ook eene tamme stoeterij, wat betreft bodem en klimaat, op *Soemba* onder zeer gunstige omstandigheden zou verkeeren.

Er bestaan echter tegen de vestiging van eene stoeterij op dat eiland zeer ernstige bezwaren.

Voor het welslagen van eene stoeterij is het niet alleen noodig, dat de leiding berust in bevoegde handen, doch ook zoolang mogelijk in dezelfde handen blijft. Onder het personeel moet zoo min mogelijk verwisseling plaats hebben en ieder moet met opgewektheid zijne werkzaamheden verrichten.

Moet ik met betrekking tot dezen eisch het lot schilderen van eene stoeterij op *Soemba* of in de binnenlanden van *Celebes*? Om het jaar een nieuwe leider, geene opgewektheid bij het *Europeesch* personeel, niet de minste stabiliteit in de leiding en dus eene totale mislukking.

Bovendien levert de ligging buiten *Java* een groot bezwaar op, in geval van verwickelingen met eene vreemde mogendheid. Dan zal de stoeterij bijtijds moeten worden overgebracht naar *Java*, doch eene dergelijke inrichting is niet eenvoudig in een magazijn op te bergen.

De stoeterij moet dus worden gevestigd op *Java* en als van zelf wijst zich dan het *Preanger*-hoogland als de plaats daarvoor aan.

Ik kom nu aan de vraag met welk materiaal gefokt moet worden, om met voldoende zekerheid, zoo spoedig mogelijk, tot het doel te geraken.

Gegeven de niet te loochenen deugden van het *Sandelhout* bloed, gegeven de nabijheid van dat eiland, ligt het voor de hand te overwegen, of met dat materiaal het doel bereikt kan worden.

Indien van *Soemba* fokmateriaal zou kunnen worden verkregen, voldoende aan eischen, welke niet te veel verschillen met die, welke wij in de toekomst aan onze legerpaarden moeten stellen, dan zou wellicht reinteelt in het *Sandelhout*-ras ons tot het doel kunnen brengen. Eene nauwgezette teeltkeus, daarbij streng lettende op het temperament, uitstekende en oordeelkundige opvoeding, zouden het paard meer massa geven en, met behoud der goede eigenschappen, zoo kunnen wijzigen, dat zou mogen worden verwacht, dat het Leger in 't bezit kwam van een alleszins geschikt paard.

Daartoe zou echter het fokmateriaal aan zeer hooge eischen moeten voldoen en wij allen weten, de jongste commissie heeft het ten overvloede nog eens laten zien, dat dergelijk materiaal niet meer is te verkrijgen (*).

Zou kruising van *Sandelhout*-merries ons tot het doel kunnen brengen?

Indien men het *Sandelhout*-ras zou willen kruisen met een ander ras, dan ligt het voor de hand daartoe het *Arabische* te kiezen. En zijne geschiktheid als oorlogspaar, en het elders verkregen succes met den *Arabier*, als verbeteraar van het ras, en zijn min of meer overeenkomen met den *Sandelhout* wettigen deze meening ten volle.

Al dadelijk rijst de vraag aan welke eischen de *Sandelhout*-merrie moet voldoen, om voldoende zekerheid te geven, dat zij, gepaard met een goeden *Arabischen* hengst, veulens geeft, welke zullen voldoen aan de voor het Leger te stellen eischen. Reeds de veulens van de eerste generatie moeten dus, op volwassen leeftijd, eene hoogte bereiken van ± 1.36 M.

(*) RÖMER, een particulier van Soerabaija, slaagde er eenige maanden later wel in om de benoedigde merries voor Padelarang op Soemba te vinden.

Wanneer wij daarbij in het oog houden, dat de invloed van de merrie op de hoogte van het veulen grooter is dan die van den hengst, dat men, ook al om technische eischen, niet te groote hengsten moet zoeken, dan volgt daaruit reeds, dat te kleine merries geen voldoende waarborg geven om spoedig genoeg het voorgestelde doel te bereiken.

Het is natuurlijk niet te zeggen, hoe groot de merrie, bij overigens geschikten bouw, moet zijn om wel voldoende waarborgen te geven. Bovendien oefenen nog andere factoren, welker waarde niet bepaald kan worden, zooals terugslag, daarop grooten invloed uit. Doch met kleinere merries te fokken dan b. v. van 1.28 M. als minimum, komt mij al zeer gevaarlijk voor.

Mocht men een voldoende aantal *Sandelhout*-merries van uitstekende kwaliteit en van genoemde hoogte als minimum kunnen krijgen, dan acht ik een fokken met die merries en met *Arabische* hengsten alleszins aanbevelenswaardig.

Het denkbeeld zou kunnen rijzen, of het niet raadzamer is met onze, reeds voldoende adél bezittende, *Sandelhout*-merries de zoogenaamde verkeerde kruising toe te passen, waaronder men te verstaan heeft, dat edele merries worden gedekt door een hengst met minder bloed doch met meer massa. In dat geval zouden b. v. *Australische* hengsten kunnen worden gebezigd om aan de progenituur meer massa te verzekeren. Het spreekt van zelf, dat daarna weer met het oorspronkelijk bloed moet worden gewerkt.

Ik durf niet te beslissen in hoeverre deze wijze voor ons aanbeveling verdient; mij komt zij niet zonder gevaar voor.

De zekerste weg, geloof ik, is *goede Sandelhout*-merries te kruisen met de beste *Arabische* hengsten.

Voor 't oogenblik aannemende, dat de moederdieren te verkrijgen zijn, dient te worden nagegaan, of de mogelijkheid bestaat *Arabische* hengsten, geschikt voor ons doel, te koopen, en waar men de meeste kans van slagen heeft.

Hierbij zal men al dadelijk eene keuze moeten doen tusschen de in *Europa* gefokte volbloed-*Arabieren* en de *Arabieren* der bevolking van *Syrië* en andere landen.

In *Europa* treft men die stoeterijen aan, waar met zuiver *Arabisch* bloed wordt gefokt n.l. de stoeterij van den heer

BLUNT in de nabijheid van *Londen*, die van den heer von HICHWITZ bij *Rochlitz* in *Saksen*, en de rijksstoeterij *Babolna* in *Hongarije*. Zeer waarschijnlijk bestaat de mogelijkheid uit deze stoeterijen enkele exemplaren te verkrijgen, daar zoowel de heer BLUNT als de *Hongaarsche* regeering jaarlijks de overtollige dieren publiek verkoopt, en bovendien de *Hongaarsche* regeering, meermalen, ook vóór den openbaren verkoop, een of meer hengsten aan bevriende mogendheden afstond.

Men kan zich overtuigd houden, dat deze *Arabieren* raszuiver zijn; in hoeverre echter klimaatsinvloeden en gewijzigde voeding het type hebben veranderd en of wij die verandering als een voor- of nadeel hebben te beschouwen, waag ik niet te beslissen. Wanneer wij zien, dat zelfs *Engelsch-Indië*, dat in *Bombay* eene markt heet te bezitten, waar de beste *Arabieren* zouden worden aangevoerd, in 1901 vier hengsten bij BLUNT kocht, en *Japan* in hetzelfde jaar twee, dan geeft ons dat wel te denken. Voeg ik nog hieraan toe, dat men noch bij BLUNT, noch bij de *Hongaarsche* regeering opzettelijk bedrogen zal worden, dan geloof ik, dat die weg nog zoo verwerpelijk niet is.

Om oorspronkelijke *Arabische* hengsten te krijgen, staan weer twee wegen open en wel door aankoop op de *Engelsch-Indische* markten, voornamelijk *Bombay*, dan wel direct op de markten te *Bogdad*, *Damascus* en andere plaatsen. De aankoop te *Bombay* zou natuurlijk het eenvoudigst zijn, doch men mist de zekerheid, dat men daar het beste vindt wat in de soort te krijgen is en wat wij moeten hebben.

Wel wordt door sommige schrijvers aangegeven, dat juist de beste *Arabische* hengsten naar de *Engelsch-Indische* markten worden gebracht, en wel zijn nagenoeg alle gouvernementse dekhengsten op die markten gekocht, doch het feit, dat het door de meergenoemde commissie over de hengsten uitgebracht rapport verre van gunstig is en, zooals ik hiervoren reeds zeide, het *Engelsch-Indisch* gouvernement onlangs vier dekhengsten bij den heer BLUNT kocht, geeft mij weinig vertrouwen in de *Bombay*-markt voor eerste klasse *Arabieren*.

Aan een aankoop op de hooger genoemde markten in *Syrië* en *Mesopotamië* zijn ook groote bezwaren verbonden. In hoeverre aan de commissie bij hare reizen moeielijkheden in den

weg zouden gelegd kunnen worden, weet ik niet, doch wel is het bekend, dat men daar in een land komt, waar ieder er op uit zal zijn de commissie te bedriegen.

Geene enkele inlichting zal als waarheid mogen worden aangenomen; van de afstamming zal men groote verhalen hooren, welke geen geloof verdienen; men zal trachten voor veel geld paarden te slijten, welke dat geld niet waard zijn.

En nu is het gemakkelijk gezegd, dat de commissie maar uit eigen oogen moet zien, doch waar zijn de commissieleden, die voldoende kennis en ervaring bezitten van het *Arabisch* paard om zeker te zijn niet terug te komen met een schoon paard van twijfelachtige afkomst, in plaats van met den verlangden zuiveren *Arabier*.

Het blijft echter mogelijk te slagen, doch de taak der commissie zal eene moeilijke zijn. Is men echter van meening, dat langs dezen weg de meeste kans bestaat het type te krijgen, dat wij moeten hebben, dan mogen die moeilijkheden ons niet weerhouden dien weg in te slaan. Ook een *Fransche* commissie kocht op die wijze nog in het afgelopen jaar. Het zou voor eene van hier te zenden commissie van enorm belang zijn te weten, in hoeverre en op welke wijze die commissie geslaagd is.

Ook acht ik het van belang te overwegen of het geen aanbeveling zou verdienen in deze gewichtige aangelegenheid de hulp in te roepen van de *Nederlandsche* regeering, om bij de samenstelling van de commissie gebruik te kunnen maken van krachten, waarover hier, uit gebrek aan ervaring in deze materie, niet te beschikken valt.

De commissie zou dan kunnen bestaan uit één of twee officieren van het *Indische* en één officier van het *Nederlandsche* Leger. Laatstbedoelde officier zou zeker zonder veel moeite van de jongste *Fransche* commissie tal van inlichtingen kunnen verkrijgen, welke bevorderlijk zouden zijn aan het wel-slagen van de onderneming.

Het zal mijne lezers duidelijk zijn, dat ik, bij het denkbeeld om voor de commissie een officier van het *Nederlandsche* Leger aan te wijzen, bepaalde personen op het oog heb. Hunne namen hier te noemen, komt mij niet gepast voor.

Zooeven ben ik van de aanname uitgegaan, dat voor de op te richten stoeterij goede *Sandelhout*-merries in voldoende getale zouden zijn te krijgen. Wanneer wij echter zien, dat de jongste commissie, welke in opdracht had merries te zoeken voor eene stoeterij, na maanden lang ijverig zoeken zelfs niet ééne fokmerrie heeft kunnen koopen, terwijl toch de hoogte-eisch niet meer was dan 1.28 M., dan bestaat alle reden, om aan de mogelijkheid, om geschikt fokmateriaal uit *Soemba* te krijgen, te twijfelen.

Wel schijnt de commissie een zeer ongunstigen tijd te hebben getroffen, doch waar nog niet ééne merrie is aangekocht, mag men aannemen, dat ook onder gunstiger omstandigheden het resultaat onvoldoende zou zijn geweest. Wat helpt het, indien b. v. een twintigtal merries zouden zijn gekocht?

Heeft het „te laat” zich reeds doen gevoelen?

Zijn de voorspellingen dat de Regeering de zaak krachtig zou aanvatten, wanneer het te laat zou blijken, dan bewaarheid geworden?

Het schijnt zoo. Met enkele merries van twijfelachtige waarde is het Leger niet geholpen; de zaak moet zoo krachtig mogelijk worden aangepakt om zoo spoedig mogelijk weer met den tijdelijken maatregel van eene remonteering uit het buitenland te kunnen breken. Het „te laat” zou men nog eens kunnen hooren.

Alles wettigt het vermoeden, dat *Soemba* geen materiaal meer bezit, noch in kwalitatieven, noch in kwantitatieven zin, om de oprichting van eene flinke stoeterij mogelijk te maken.

Zooals bekend is, heeft de Regeering reeds in beginsel besloten tot de oprichting van eene stoeterij. Voor dat doel waren de *Sandelhout*-merries noodig, welke helaas niet gevonden zijn.

Het zoo toe te juichen voornemen dreigt daarmee in duigen te vallen.

Van eene tweede zending naar *Soemba* stel ik mij weinig voor, doch het rapport van de commissie zal over de wenscheijkheid daarvan wel het juiste licht verspreiden. Het in uitzicht stellen van het behalen van groote winsten aan den particulieren handelaar, zou misschien een middel zijn om, indien aanwezig, goede merries te krijgen.

Hoe het zij, wij moeten nu reeds de mogelijkheid onder oogen zien, dat aanstonds blijkt, dat geene *Sandelhout*-merries zijn te krijgen.

Andere voor het doel geschikte fokmerries als die, welke men van *Soemba* hoopte te krijgen, zijn er in *Indië* niet. Wij moeten ons daarom tot het buitenland wenden en nagaan, welk materiaal aldaar te verkrijgen is, en welke kansen van slagen ons daarmee worden aangeboden.

In verband daarmee zal ik achtereenvolgens nagaan, wat wij in dat opzicht te verwachten hebben van *Algiers*, *Syrië* met *Arabië*, *Perzië*, *Engelsch-Indië* en *Australië*.

In *Algiers* en *Tunis* vindt men, zooals bekend, het *Berberpaard*. Afgaande op hetgeen verschillende schrijvers daaromtrent mededeelen, is de *Berber* van *Oostersch* type, is hij in het algemeen grooter dan de *Arabier* en heeft hij niet die edele vormen. Vooral wordt het kruis gemeenlijk als afhankelijk beschreven, terwijl de pijpen erg fijn zijn en het gebrek van lange kooten veel wordt aangetroffen.

Door verwaarloozing der teelt, misbruik van de jonge paarden, is ook bij dit ras achteruitgang ingetreden; de *Fransche* regeering geeft zich echter alle moeite om door stationneering van hengsten, welke zij zelf met *Arabische* hengsten fokt, daarin verbetering te brengen.

Om zijne soberheid en zijn uithoudingsvermogen wordt de *Berber* zeer geprezen; die eigenschappen stempelen hem tot een deugdzaam oorlogspaar. De volgende mededeeling moge dit bewijzen.

Van April tot Juni 1900 was eene Cavalerie-afdeeling, ter sterkte van 56 paarden, te velde; de eigenlijke opmarsch van deze afdeeling duurde 49 dagen, waarbij de kortste per dag afgelegde afstand 35 K.M. bedroeg; bij het optreden legde het half-eskadron van 's morgens 5 uur tot 's avonds 6 uur 80 K.M. af over moeilijk terrein en bij ongunstige weersgesteldheid; na drie maanden te velde te zijn geweest, bij slechte voeding, werd een nacht-marsch gemaakt van 90 K.M.

Van deze 56 paarden stierf in dien tijd één paard aan koliek, moesten twee worden achtergelaten en konden zes niet worden bereden.

De uitvoer uit *Algiers*, voornamelijk naar *Frankrijk*, is zeer belangrijk. In hoofdzaak worden echter alleen hengsten uitgevoerd, doch het *feit*, dat *Frankrijk* b. v. in 1899 uit *Algiers*

en *Tunis* ongeveer 160 merries ontving, wijst er in elk geval op, dat de aankoop van merries aldaar mogelijk is.

Door de hulp in te roepen van de *Fransche* regeering, zou een aankoop van fokmateriaal in die *Fransche* bezittingen waarschijnlijk niet moeilijk zijn, vooral niet, indien de chefs van de hengsten- en remonte-depots werden uitgenoodigd hunne medewerking te verleen.

De hoogte der *Berbers* schijnt te varieeren tusschen 1.38 M. en 1.60 M. Daar de kleinste soorten de edelste zijn, zou voor ons doel eene merrie van ongeveer 1.40 M. wellicht het meest geschikt zijn.

Goedgebouwde merries van dit ontwijfelbaar deugdzaam ras, gepaard met goede *Arabische* hengsten, bieden alle kansen aan, dat ons doel bereikt wordt.

Wel zijn aan het overbrengen van deze dieren groote bezwaren verbonden, doch onoverkomelijk zijn zij niet.

Is het zeer moeilijk uit *Syrië* en omliggende streken werkelijk eerste klasse dekhengsten te krijgen, nog moeilijker schijnt het te zijn vandaar merries te halen. Slechts bij hooge uitzondering worden merries uitgevoerd, zoodat een aankoop van merries voor eene stoeterij, ook al om finantieele redenen, uit die streken als onmogelijk kan worden beschouwd.

Het *Persisch* paard nadert het *Arabisch* type; het is minder edel en in 't algemeen grooter, terwijl het beenderenstelsel niet zelden veel te wenschen schijnt over te laten. Uitvoer van merries heeft zoo goed als niet plaats, zoodat wij ook daar niet moeten zijn.

Uit *Engelsch-Indië* hebben wij ook niets te verwachten; onder de daar ingevoerde *Arabs* worden slechts zeer zelden merries aangetroffen en de kwaliteit der *Country-Breds* laat nog zooveel te wenschen over, dat zij voor ons doel minder gewenscht zijn. Bovendien zou, in verband met de pogingen om den paardenstapel te verbeteren, de *Engelsch-Indische* regeering zich waarschijnlijk tegen den uitvoer van merries verzetten.

Blijft ons nog over *Australië* te beschouwen.

Het door den Majoor der Cavalerie Posno omtrent zijne zending naar *Australië* uitgebracht rapport, heeft ons doen zien,

dat in *Australië* een betrekkelijk groot aantal geschikte remonten voor ons Leger worden gevonden. Daar onder die paarden zich ook merries bevinden, bestaat dus de mogelijkheid ook uit dat materiaal onze stoeterij te voorzien.

Zijn ze voor ons doel geschikt?

Zooals wij weten, speelt bij het fokken de terugslag een groote rol en daar we met de pony-fokkerij in *Australië* met een jonge zaak te doen hebben en het pony-type nog niet geheel constant zal zijn, zullen de nadeelige gevolgen van dien terugslag zich wel eens doen gevoelen.

Doch dat bezwaar is betrekkelijk gering; het eischt alleen eene strengere keuring. *Australische* merries met voldoende bloed en goeden bouw, niet te hoog doch met flinke massa, zullen blijken aan het doel te beantwoorden. Eene strenge keuring zal echter noodzakelijk zijn.

Ook aan het *Engelsch-Indisch* gouvernement is door de reeds meergenoemde commissie in overweging gegeven dat materiaal voor de op te richten stoeterijen te nemen.

Niet alleen, dat dit plan, naar het mij voorkomt, voldoende kans van succès aanbiedt, doch er zijn enkele niet onbelangrijke voordeelen aan verbonden.

In de eerste plaats zijn de paarden gemakkelijk te verkrijgen, niet duur; zelfs niet of weinig duurder dan de *Sandelhouts* zouden zijn geweest, indien de Commissie in hare opdracht ware geslaagd. Doch in de tweede plaats zouden de merries gekozen kunnen worden uit de bestelde en nog te bestellen remonten, terwijl uitwisseling, desgewenscht, met de legerpaarden zou kunnen plaats hebben.

Eene bij de stoeterij ingedeelde merrie, welke daar om de eene of andere reden ongeschikt bleek, (niet te bevruchten, slechte progenituur) zou wellicht nog als legerpaard dienst kunnen doen, terwijl bij ongeschikt geworden merries van het Leger, hunne indeeling bij de stoeterij zou zijn te overwegen.

Dit alles in aanmerking nemende ben ik van meening, dat wij, indien reeds gebleken is of aanstonds zal blijken, dat goede *Sandelhout*-merries niet in voldoende getale zijn te verkrijgen, onverwijld moeten overgaan tot de oprichting van eene stoeterij

met *Australische* merries van een gewenscht type, waaronder ik versta: voldoende bloed zonder verlies van massa, goed beenderenstelsel en niet te hoog.

Daar de kwaliteit zelfs der beste *Sandelhout*-hengsten mij niet voldoende voorkomt om met voldoende zekerheid het doel te kunnen bereiken, moeten enkele uitstekende *Arabische* dekhengsten worden aangeschaft.

Vestigen wij onze keuze op de *Australische* ponies, dan zal het zeker niet moeilijk zijn om, door een gedeelte der merries van wat zwaarder type te nemen, tevens een geschikt trekpaard voor de Artillerie te fokken.

De op te richten stoeterij moet in de eerste plaats ten doel hebben het Leger van de noodige remonten te voorzien, doch het einddoel ligt nog verder.

Dat einddoel moet zijn eene zoodanige opheffing van den paardenstapel, dat het Leger niet alleen beschikt over eene verzekerde remonteering, doch ook over eene krachtige en geregistreeerde reserve en de bevolking eene winstgevende fokkerij heeft.

Reeds bij de oprichting van de stoeterij moet dat einddoel voor oogen worden gehouden.

Daarom moeten reeds nu, onder leiding van den Chef van het Remontewezen, maatregelen worden getroffen tot het in het leven roepen van een »Remontezucht.» Dat plantje worde niet overal te gelijk geplant, doch alleen daar, waar de omstandigheden daarvoor gunstig zijn.

In die gedeelten moet de verbetering van den paardenstapel zoo spoedig mogelijk geleid worden in eene voor de remonteering gewenschte richting.

De op te richten stoeterij moet dan voorzien in de behoefte aan dekhengsten, welke voor die Remontezucht noodig zijn; tevens kan zij het depot zijn, waar die hengsten van tijd tot tijd terugkeeren.

Hierboven gaf ik reeds aan, hoe dit plan uitvoerbaar is; de officier, die deel uitmaakt van de hooger bedoelde commissie, is voor zijne werkzaamheden verantwoordelijk tegenover den Chef van het remontewezen; hij draagt zorg, dat maatregelen

worden genomen om de gewenschte fokrichting te verzekeren; hij koopt de geschikte jonge remonten op en houdt nauwkeurig aantekening van de geschikte oorlogsremonten. Die lijsten worden tot het volgend bezoek bijgewerkt, wat betreft sterfte, verandering van eigenaar enz. door de districtshoofden, zoodat ten allen tijde kan worden beschikt over die gegevens, welke noodig zijn om een zeker aantal paarden, geschikt voor oorlogsremonte, ten spoedigste bij elkaar te krijgen.

Het stelselmatig voortschrijden op dezen weg moet tot resultaten leiden; geleidelijk zal het aantal veulens waaruit een legerpaard kan groeien, gefokt door de bevolking, toenemen en als ideaal hebben wij ons een toestand te denken, dat de thans nog niet bestaande stoeterij slechts heeft te voorzien in de behoefte aan dekhengsten en in den dienst van hengsten-depot.

Dat alles zal tijd, veel tijd, kosten, doch laat het een spoorslag zijn om spoedig te beginnen. Reed jaren is op verbetering van den toestand aangedrongen en nog is niets bereikt; de bereden wapens zijn niet alleen onvoldoende geremonteerd, doch ook is uitbreiding een onafwijsbare eisch, terwijl de noodzakelijkheid zal blijken, om aan enkele Infanterie-afdeelingen, althans in oorlogstijd, door het paard, meerdere bewegelijkheid te geven.

Daarom, nogmaals, laat ons erkennen, dat de bestaande toestand hoogst gevaarlijk is en laat er een spoedig en krachtig begin komen, opdat wij bij het aanbreken van moeilijke dagen klaar zijn en het »te laat'' ons niet in de ooren klinke.

W. GROENEVELD,
Ritmeester.

VERSLAG

Van de Algemeene Vergadering der Indische Krijgskundige
Vereeniging van Donderdag den 25sten Juni 1903
te Weltevreden. ⁽¹⁾

Voorzitter: Kolonel M. B. ROST VAN TONNINGEN.

De Voorzitter opent de vergadering en deelt mede, dat het Bestuur, in voldoening aan den inhoud van artikel 2 van het Reglement, het Eerevoorzitterschap der Vereeniging heeft aangeboden aan zijne Excellentie den Luitenant-Generaal W. BOETJE, welk aanbod door Z. E. gaarne werd aanvaard.

Met een woord van welkom aan den Eerevoorzitter, die de bijeenkomst met zijne tegenwoordigheid vereerde, noodigt de Voorzitter Z. E. uit de leiding der vergadering op zich te willen nemen.

De Generaal BOETJE den spreker dankzeggend voor diens woorden, verklaart die leiding gaarne in handen te laten van den Voorzitter.

Het onderwerp: „*De Remonteering in Nederlandsch-Indië*” thans aan de orde zijnde, geeft de Voorzitter het woord aan den heer SCHEEPENS. ⁽²⁾

De heer SCHEEPENS:

Mijne Heeren!

Alhoewel het in hoofdzaak met den Inleider eens zijnde, kan ik mij met enkele zijner beschouwingen over het onderwerp, dat ons heden avond zal bezighouden, niet vereenigen, redenen waarom ik gaarne aan de uitnoodiging van Uw Bestuur gevolg heb gegeven om met den Ritmeester GROENEVELD daarover in discussie te treden.

(1) De paginatuur-verwijzing in dit verslag heeft uitsluitend betrekking op het tijdschrift.

(2) 1ste Luit.-Paardenarts thans in garnizoen te Padalarang.

Ik stel mij voor, de gedrukte rede volgend, *die* punten aan een korte bespreking te onderwerpen, waarover ik met den Inleider van meening verschil.

Daar waar de Ritmeester GROENEVELD het heeft over de van Gouvernementswege gesteunde fokkerij in de *Preanger-Regentschappen*, zegt ZEd.G. het volgende:

„Thans, nu men aan de remonten veel hoogere eischen „moet gaan stellen en men voort is gegaan met 'geen rekening „te houden met de militaire belangen, is van deze fokkerij, „zooals zij thans bestaat, voor het Leger als bron van remon- „teering niets te verwachten”.

Ware er alzoó wel rekening gehouden met de militaire belangen, dan zou van deze fokkerij voor het Leger wel iets te verwachten zijn geweest. Dit nu wordt door mij sterk betwijfeld en wel om de volgende redenen: de ervaring toch leert, dat men bij fokpaarden hoogere eischen moet stellen wat betreft deugden in lichaamsbouw, standen, gangen en karaktereigenschappen, en gebreken strenger moet beoordeelen dan bij gebruikspaarden, zoodat de groote kracht eener fokkerij gezocht moet worden, behalve, zooals vanzelf spreekt, in goede dekhengsten, in een groote voorraad fokmerries van goede klasse en van een gelijkvormig type.

Bij een beoordeeling van het fokmateriaal, dat thans in de *Preanger-Regentschappen* wordt aangetroffen, komt men tot de conclusie, dat al die goede eigenschappen aan het vrouwelijk fokmateriaal (met uitzondering wellicht van een zeer enkel exemplaar) niet toegekend kunnen worden. Wat het mannelijk fokmateriaal aangaat, is dit over het algemeen genomen — behoudens de voor het doel ongeschikte exemplaren — te klein, om een progenituur te verwekken van een hoogte als in de toekomst voor een legerpaard vereischt wordt. En aan de opfokking (voeding en verpleging) der veulens bij de bevolking wordt zulk een geringe zorg besteed (wat misschien toegeschreven moet worden aan onkunde, mindere gegoedheid, indolentie en mindere liefde voor deze diersoort), dat het geen verwondering behoeft te baren, dat de tegenwoordige resultaten nog zoo bedroevend zijn.

Daar waar alzoo èn fokmateriaal èn opfokking oorzaken zijn, dat van deze fokkerij voor het Leger niets te verwachten is, kan naar mijne bescheiden meening niet gesproken worden van een „rekening houden” met militaire belangen en komt het mij daarom niet billijk voor de treurige resultaten dezer fokkerij voor het Leger te willen wijten aan de omstandigheid, dat er geen rekening is gehouden met zijn belangen.

Wanneer misschien na verloop van een aantal jaren het *Preanger*-paard zoodanig verbeterd zal zijn, dat men met een vrij constant type en ras te doen heeft, zou de regeling, zooals de Inleider zich die voorstelt, met welke regeling dan ook de militaire belangen niet uit het oog zouden worden verloren, veel reden van bestaan hebben. Voor het heden schijnt het mij toe, dat ze weinig of geen nut zal stichten.

Wat betreft de aanschaffing van *Arabische* hengsten, geeft de Ritmeester GROENEVELD ons verschillende wegen aan de hand.

Zeker zou de gemakkelijkste weg zijn zich te wenden tot een der genoemde stoeterijen in *Europa*, waar met zuiver *Arabisch* bloed wordt gefokt. Evenwel, volgens DÜNKELBERG en andere schrijvers op hippologisch gebied, onderscheiden de in *Europa* gefokte *Arabieren* zich van hunne rasgenooten in *Arabië* door meerdere grootte en massa en schrijven zij deze type-verandering toe aan de betere voeding en aan den invloed van het vochtiger klimaat in *Europa*. Of deze verandering als een voor- of nadeel is te beschouwen, waag ook ik niet te beslissen; het feit evenwel, dat een *Fransche* commissie in het afgelopen jaar in *Arabië* zelve haar inkoop deed, terwijl het voor haar dan toch zeker eenvoudiger zoude geweest zijn om in *Europa* zich die hengsten aan te schaffen, geeft te denken en komt het mij daarom zekerder voor, niettegenstaande de daaraan verbonden bezwaren, om in het land zelve te koopen. Ook schijnt het mij toe, dat voor ons doel (zooals ik mij dit voorstel en waar ik zoo straks op zal terugkomen) de bedoelde hengsten niet te groot mogen zijn, waardoor men dan als vanzelf aangewezen is op de Oostersche markten.

Met het denkbeeld om een *Nederlandsch* officier aan de eventueel te benoemen commissie toe te voegen, kan ik mij niet goed vereenigen.

Zonder de kennis van bedoelde officieren te onderschatten, rijst bij mij toch twijfel, of hunne ervaring in deze materie zooveel grooter zal zijn. Ras-zuivere woestijn-*Arabieren* behooren in *Europa* ook tot de zeldzaamheden, terwijl men hier in *Indië* althans dit voor heeft van meer vertrouwd te zijn met het Oostersche type, zoomede met de gebreken van ons eigen landspaard, een voordeel, dat m. i. niet gering moet geacht worden.

Uitgaande van de veronderstelling, dat *Soemba* geen materiaal meer bezit, noch in kwalitatieven, noch in kwantitatieven zin, om de oprichting van eene flinke stoeterij mogelijk te maken, bespreekt de Inleider andere voor dat doel geschikte fokmerries, welke nit het buitenland te verkrijgen zouden zijn.

In de eerste plaats de *Berber*.

Zeer zeker zou het aanbeveling verdienen van dit ras, bekend om zijne deugdzaamheid als oorlogspaad, gebruik te maken, evenwel meen ik te mogen veronderstellen, dat de kans van slagen gering zal zijn. De aan het invoeren van deze merries verbonden groote kosten buiten rekening latende, geldt dunkt mij hier hetzelfde argument als dat hetwelk voor *Engelsch-Indië* wordt aangevoerd. Ook in *Algiers* worden, zooals de Ritmeester GROENEVELD zelf schrijft, pogingen aangewend om den paardenstapel te verbeteren, zoodat waarschijnlijk de *Fransche* regeering zich evenzoo tegen den uitvoer van goede merries zal verzetten.

Het denkbeeld om over te gaan tot de oprichting van eene stoeterij met uitgezochte *Australische* pony-merries, schijnt ook mij, vooral met het oog op de daaraan verbonden voordeelen, zooals ons die duidelijk uiteengezet zijn geworden, het beste toe.

Als dekhengsten in deze stoeterij wenscht de Ritmeester GROENEVELD uitsluitend gebruik te maken van *Arabische* hengsten; de qualiteit zelfs der beste *Sandelhout*-hengsten, komt ZEdG. niet voldoende voor om met zekerheid het doel te bereiken. (*)

(*) Dit neemt niet weg, dat ZEdG. thans toch aan het fokken is met 4 sandelhouthengsten, waarvan twee halfbloeds. *Red. V. Bl.*

Na den lof op den *Sandelhout*, waar velen ten volle meê zullen instemmen, komt mij deze bewering niet gewettigd en een weinig onbegrijpelijk voor.

Uit een opstel van de hand van een deskundige, voorkomende in de „Veeartsenijkundige Bladen,” (Deel XIV afl. 4); citeer ik het volgende:

»Om dadelijk fokmerries van meer taille te krijgen dan van de volbloed *Sandelhouts* te wachten zijn, zou het onzes inziens zeer aan te bevelen zijn om verder ieder jaar tevens eenige goede *Australische* merries van \pm 1.45 M. hoogte in te voeren, waarvan men zeker kan zijn, dat ze met *Sandelhout*-hengsten gecroiseerd, mooie afstammelingen zullen geven, waaruit betere legerpaarden zullen groeien dan men tot heden zoowel van *Soemba* als uit *Australië* kreeg. Verschillende op deze wijze gefokte paarden, die ik in de gelegenheid was te zien, konden ên door lichaamsbouw, ên door temperament eene vergelijking met beide ouders met glans doorstaan.”

Ook ik zag niet lang geleden zulk een kruisingsproduct, ook dit dier maakte door zijn bouw en adel een goeden indruk. Ik kan mij dan ook omtrent deze zaak volstrekt niet met de bewering van den Inleider vereenigen. De *Sandelhout* is van een te superieur ras om van hem niet te mogen verwachten, dat hij als ras-verbeteraar geen goede diensten zou kunnen bewijzen, indien altijd gefokt wordt met hengsten van geen te kleine taille.

Volgens den Ritmeester GROENEVELD moet de op te richten stoeterij in de eerste plaats ten doel hebben het Leger de noodige remonten te verschaffen en tevens ook te voorzien in de behoefte aan dekhengsten, welke voor de „Remontezucht” noodig zijn.

Wanneer ik ZEd.G. goed begrepen heb, is het dus zijn bedoeling *kruisingsproducten* van *Arabische* hengsten en *Australische* merries te doen fungeeren als verbeteraars van het landspaard.

Hij erkent zelf, dat de pony-fokkerij in *Australië* nog een jonge zaak is en in verband daarmee het pony-type nog niet geheel constant zal zijn. Een enkelvoudige veredeling met

Arabisch bloed zal m. i. het type niet dadelijk constanter doen worden. Worden alzoo hengsten van dit veredelde type gebruikt ter verbetering van den paardenstapel, dan zullen de nadeelige gevolgen van terugslag zich niet ééns, maar herhaaldelijk doen gevoelen. En waar nu de noodzakelijkheid betoogd wordt van het nemen van maatregelen ter verbetering, mag men zich aan zulk een gevaar niet blootstellen. Buitendien zal het type dezer kruislingen te veel verschillen met dat van het inheemsche om met succes verbetering te kunnen aanbrengen.

Mij komt het daarom wenschelijker voor naast de op te richten stoeterij, welke het Leger zal moeten voorzien aan de noodige remonten en waar gefokt zal worden met *Australische* merries, *Arabische*- en *Sandelhout*-hengsten, een stoeterij op te richten, welke uitsluitend heeft te voorzien in de behoefte aan dekhengsten, en het fokmateriaal in deze stoeterij te doen bestaan uit goede *Sandelhout*-merries, van een minimum maat van 1.28 M., en *Arabische* hengsten.

Het voor dat doel benoodigd aantal merries behoeft uit den aard der zaak niet groot te zijn, zoodat dit zonder twijfel nog wel gevonden zal worden.

Daar het verschil in taille tusschen het mannelijk en vrouwelijk dier niet te veel uiteen mag loopen, zal men dan wel genoodzaakt zijn de aan te schaffen hengsten in *Arabië* zelve te zoeken. De taille van de in *Europa* gefokte *Arabieren* is voor dit doel te hoog.

De qualiteit van de dus gefokte paarden moet m. i., in aanmerking nemende de vele punten van overeenkomst tusschen *Sandelhout* en *Arabier*, goed zijn. Tevens heeft men het voordeel een stoeterij te bezitten, waaruit ten allen tijde hengsten met zuiver Oostersch bloed kunnen betrokken worden, zoodat men niet in de noodzakelijkheid zal verkeeren om steeds opnieuw *Arabische* hengsten in te voeren.

De Voorzitter: Het woord is thans aan den heer DE WAAL. (*)

De heer DE WAAL:

Mijne Heeren!

Reeds eenigen tijd vóór het verschijnen van het heden avond

(*) 1ste Luit. der cavalerie in garnizoen te Weltevreden.

te bespreken onderwerp: „*De Remonteering in Nederlandsch-Indië*,” was het mij bekend dat de I. K. V. een avond beschikbaar wilde stellen tot behandeling van deze zeer gewichtige aangelegenheid.

Het kon dan ook niet anders of met gespannen verwachting zag ik de Inleiding ter zake tegemoet, te meer omdat ik wist dat de Regeering in principe besloten had tot de oprichting van een tamme *Sandelhout*-stoeterij in de *Preanger*.

En daar de in de Inleiding neergelegde denkbeelden mij de overtuiging hebben geschonken, dat wij door ze *thans* op te volgen slechts nog een schakel zouden klinken aan den langen keten van stelselloosheid, instabiliteit en wegwerpen van zeer zeker beter te gebruiken geld, heb ik mij opgemaakt tot bestrijding van inleider's stellingen.

Daartoe heb ik den inhoud van het boekje samengevat in eenige hoofdpunten, die ik stuksgewijze zal aantasten of toelichten.

- I. De grootste vijand van een rationeele paardenfokkerij in *Indië* is steeds geweest gebrek aan kennis ter zake van de personen, die met de uitvoering belast waren en wisseling van inzichten (blz. 24—30).

Met het bovenstaande ben ik het volkomen eens.

Des te onbegrijpelijker is het mij daarom hoe inleider het *thans* bestaande stelsel van verbetering van het landspaard in de *Preanger*, ter hand genomen door den civiel-veterinairdienst, wil overboord zetten en daar een leger-stoeterij voor in de plaats wil geven.

Dat dit zijne bedoeling is, blijkt duidelijk uit blz. 45, 46 en 47.

Ik citeer: »Het Leger zou voor de fokkers een geregelde en goed betalende afnemer zijn, terwijl de door het leger betaalde prijzen niet nalaten invloed uit te oefenen ook op de waarde der voor het leger niet geschikte exemplaren; reeds daarom alleen zou het belang van de fokkers medebrengen, dat gewerkt werd in een door het Leger gewenschte richting,» en verder:

»Wil daarom de fokkerij in de toekomst meer nut hebben voor het Leger, dan moet het *thans* gevolgde stelsel worden gewijzigd.»

Waar nu inleider wijziging steeds (en m. i. terecht) als een groot gevaar voorstelt, prijst hij dit thans aan, hetgeen niet van consequentie getuigt.

Het spreekwoord »never throw good money after bad” is mij niet onbekend, maar het komt mij niet meer dan rationeel voor, nu nog lang niet uitgemaakt is, dat de Gouvernements-Preangerfokkerij „bad money” is, men met eenig recht van de Regeering kan verwachten, dat zij nu weer eens van inzicht zal veranderen.

Hier haal ik aan een passage uit het Koloniaal Verslag van 1902 (dus handelende over 1901) blz. 281/282, waarin over bedoelde fokkerij als volgt gesproken wordt:

»Voor al de centrale tentoonstelling te *Bandoeng* wekte ver buiten de grenzen der *Preanger-Regentschappen* de belangstelling van het publiek op en de verbetering van het paardenras werd door personen, die door hunne jarenlange bekendheid met het *Preanger*-ras in staat waren vergelijkingen te maken, ten zeerste geroemd. Met het oog op de hooge prijzen, welke op den bij die gelegenheid gehouden verkoop besteed werden, moest de remonte-commissie van den aankoop van paarden voor het leger afzien.”

Mijn opinie in deze is: nog een 15-tal jaren met volharding doorgaan op den thans ingeslagen weg en dan eerst oordeelen of in dien tijd de kwaliteit der merries van dien aard is, dat daarvan het gebruik kan worden gemaakt, dat inleider nu voor de *Australische* pony-merries aangeeft.

Ik zal hierna nog gelegenheid hebben op dit punt ter aanvulling terug te komen.

- II. Het *Sandelhout*-ras komt niet meer in aanmerking voor remonte of fokdoeleinden (53—58).
- III. Het leger moet een zoo spoedig mogelijk op te richten tamme stoeterij hebben in de *Preanger*, met *Berber* of *Australische* merries en *Arabische* hengsten.

Allen weten wij dat de leger-*Sandelhout* door gebrek aan massa en hoogte (gemiddeld \pm 250 K. G. en 1.26 M.) voor soldaten-paard ongeschikt is. Tegenspraak zal dit wel niet

uitlokken. Maar om nu nog in geen drie bladzijden aan te toonen, dat bepaald *Berbers* of *Australiers* tot fokmerries voor een aanstaand troepenpaard aan te wenden zullen zijn, is mij wel wat te gauw uitgemaakt.

Weet inleider b. v. wel dat in het *Zuid-Krawangse* dit jaar nog inheemsche merries zijn aangetroffen met een pijpmaat van 18.5 à 19 c.M. bij een taille van 1.35 M.?

Maar afgescheiden van dit laatste zal het inleider toch wel bekend zijn dat de *Berber*, naast eenige *Fransche* en *Engelsche* aanbidders, ernstige tegenstanders telt onder de zeer bekende *Duitsche* hippologen SCHWARZNECKER en Graaf WRANGEL, die zich in »Pferdezucht" en »das Buch vom Pferde" over dit paardenslag als volgt uitlaten:

»De goed opgerichte hals is breed en niet lang genoeg; de rug is kort en opgebogen, evenals de lenden; het kruis is afhankelijk, terwijl het paard nauw in de spronggewrichten is."

Door den oorlog van '70 heeft het *Duitsche* leger deze paarden leeren kennen en ze verworpen op grond van hunne slechte beweging in draf, hoewel men in hen soberheid en volharding als deugden prees.

Van den *Marokkaanschen Berber* zegt SCHWARZNECKER dat het een verbasterd slag is, met slechte kooten, waarin zij sterk doortreden. Bovendien is de achterhand zwak en niet in staat de voorhand behoorlijk voort te schuiven."

Even weinig gunstig over den *Berber* oordeelt Graaf WRANGEL in het 2de deel blz. 303:

»Het paard heeft weinig edele, hoekige vormen. Zijn taille varieert tusschen 1.38 M.—1.60 M., afhankelijk van de bodemgesteldheid en van het voedsel.

De rug is kort en evenals de lenden krachtig, doch het spitse, smalle kruis herinnert aan dat van den muilezel.

Gegronde bezwaren bestaan er tegen den steilen schouder, de korte onderarmen en den nauwen stand in de spronggewrichten, doch het vurige temperament compenseert hier veel."

Evenals de *Duitsche* cavalerie weinig op de *Berbers* als oorlogspaard gesteld was, was dit de *Fransche* ruitery.

Dit blijkt uit No. 14 van het »Bulletin de la réunion des

officiers" van 1875, waarin wordt gevonden, dat het *Berber*-paard hoogstens bruikbaar is voor de *Fransche* regimenten in *Afrika*, doch wegens de zwakke achterhand en de ellendige drafbeweging als soldatenpaard absoluut te verwerpen is.

Ten slotte zegt WRANGEL, dat het *Berber*-paard voor *iedere kruising ongeschikt is*.

Zwakke achterhand, steile schouders, afhankelijk spits kruis, ellendige beweging in draf en, last not least, ongeschikt voor kruising!

Voorzichtigheid met den *Berber* als fokdier is dus ten zeerste aan te raden, wil men niet nogmaals, en nu zeer terecht, beschuldigd worden van wisselende inzichten en gebrek aan stelsel. Men moet nu toch voldoende doordrongen zijn van de nadeelen hiervan!

Waar verder inleider geen enkel objectief gegeven kan verstreken over den *Berber* dan een zeer uiteenlopende maat (1.38—1.60), maar zich bepaalt tot de zeer subjectieve uitdrukking van »pijpen erg fijn," uitdrukking die het Gouvernement al handen vol met geld gekost heeft, kan ik weinig waarde hechten aan het brevet van geschiktheid, dat inleider den *Berber* als fokdier uitreikt.

Combineeren we thans de punten I, II en III met blz. 60 waar we vinden: »Zooals wij weten speelt bij het fokken de »terugslag een groote rol en daar we met de pony-fokkerij »in *Australie* met een jonge zaak te doen hebben en het »pony-type nog niet geheel constant is, zullen de nadeelige »gevolgen van dien terugslag zich nog wel eens doen gevoelen," dan maak ik hieruit de gevolgtrekking:

Welnu, dan is zeer zeker thans het oogenblik nog niet gekomen, om dit inconstante pony-type als fokmateriaal te gebruiken!

En daarom stelde ik in punt I dan ook een termijn van 15 jaar, omdat dan het inconstante uit het pony-type wel zal verdwenen zijn, en we zodoende de risico niet loopen, caricaturen van paarden, onbruikbaar voor den dienst, met groote kosten zelf te fokken.

Neen, die risico laten we zoolang aan de *Australische* fokkers en koopen voor ons gebruik de goede, geslaagde exemplaren.

En nu ik het woord „kosten” gebruikt heb, zal de inleider mij zeker wel de vraag vergeven:

Bestaat er een nauwkeurige, gemotiveerde raming van de kosten eener c. q. op te richten stoeterij?

In de inleiding vond ik deze gewichtige questie in het geheel niet aangeroerd, en daar we allen weten dat hier in *Indie* alles afhangt van geld, ja dat talrijke gewichtige zaken hun beslag niet kunnen krijgen uit gebrek aan fondsen, zoo meen ik dat een nauwkeurige begrooting niet achterwege had mogen blijven.

Op blz. 43 zegt de inleider:

»Hoe zwaar en hoe hoog het Artillerie trekpaard moet zijn, waag ik niet te beslissen. Niet onwaarschijnlijk zullen de »boven voor de Cavalerie gestelde hoogte-eischen (1.36—1.44) »ook voor de Artillerie voldoende zijn.»

Anders gezegd: De inleider verklaart niet te weten de aan het toekomstig Artilleriepaard te stellen eischen; hij weet dus niet wat hij fokken wil.

Geenszins mogen wij toch uit blz. 60 opmaken, dat hij dit wèl weet.

»*Australische* merries met voldoende bloed, niet te hoog, met »goeden bouw, doch met flinke massa zullen blijken aan het »doel te beantwoorden.»

»Vestigen wij onze keuze op de *Australische* ponies, dan zal »het zeker niet moeilijk zijn om, door een gedeelte der merries »van wat zwaarder type te nemen, tevens een geschikt trek- »paard voor de Artillerie te fokken.»

Hieruit is feitelijk niets op te maken. Niet te hoog, flinke massa, goede bouw, wat zwaarder type, dit alles is te vaag, te onbestemd.

Ik stel den inleider dan ook de vraag objectieve gegevens te verstrekken, n.l. hoogte, pijpmaat (lengte en omtrek), gordelmaat en gewicht; bovendien een nauwkeurige beschrijving van type rij- en type trekpaard, een en ander zooals bv. in de *Sydney-Mail* van 23 Augustus 1902.

Maar afgescheiden van al het vorige, meen ik dat de onder- vinding die wij (hieronder begrepen de inleider) van *Australische* ponies hebben, nog zoo gering is, dat wij ons niet op het

standpunt kunnen stellen, te mogen beoordeelen wat wij in de *Australische* pony als fokmerrie zullen vinden.

Ik constateer dan ook thans:

- I. Inleider kan thans nog niet beoordeelen wat of hij in de door hem aangegeven paarden (*Australiër* en *Arabier*) als fokmateriaal heeft.
- II. Hij gaf geen duidelijk omschreven beeld van hetgeen hij wil fokken en heeft dit niet voor oogen.
- III. Nergens gaf hij aan hoe hij uit hetgeen hij heeft, dacht te komen tot hetgeen hij wilde.

Laten wij thans SCHWARZNECKER aan het woord.

Deze hippoloog stemt geheel met GOLDBECK overeen waar hij zegt:

Om met resultaat fokker te zijn, moet men weten:

- I. Wat men heeft;
- II. Wat men wil;
- III. Hoe men, uit wat men heeft, kan komen tot wat men wil.

Men moet dus het beschikbare fokmateriaal kennen, men moet een fokideaal hebben dat men bereiken wil, en men moet bekend zijn met de wegen, die ingeslagen moeten worden om in verband met de bestaande toestanden zoo goedkoop mogelijk, snel en zeker tot het gestelde doel te geraken.

Ik meen uit het vorenstaande voldoende aangetoond te hebben, dat inleider in zijn betoog aan geen der drie gestelde eischen heeft voldaan, en dat, zoo lang we niet veel meer weten van het thans nog inconstante pony-type, fokken met ponies geld weggooien zou zijn.

Om ten slotte punt III te beëindigen, zij opgemerkt dat, waar inleider de *Australische* pony tot fokmerrie proclameert, met reden verwacht kon worden, dat hij voor het manlijk fokmateriaal *Australische* en niet *Arabische* hengsten koos, te meer omdat de waarlijk goede, zuivere *Arabier* tot de zeer groote zeldzaamheden behoort en gevoegelijk als een soort mythisch dier beschouwd mag worden.

Bovendien is m. i. een uit Europa geïmporteerde hengst vrij

onbetrouwbaar, omdat alleen die fokhengst waarde heeft voor de teelt, die goede progenituur verwekt.

Dit laatste nu is in *Australie* gemakkelijk te controleeren, daar het *Australische* studbook waardevolle inlichtingen kan geven en men door een *Queenland*-hengst te nemen, een dadelijk geacclimatiseerd paard heeft. *Queenland* toch heeft een tropisch klimaat. Tevens is de *Arabische* bloedmenging ook een veelbeschreven zaak, die lang niet overal gunstig beoordeeld wordt. En daar we geen experimenten meer mogen doen, is het zekere voor het onzekere te nemen.

- IV. Door onverstandige maatregelen van de Regeering, nl. het intrekken van subsidies aan *Sandelhout*-Stamboek en renvereeningen, volgens inleider respectievelijk eene „schoone toekomst” te gemoet gaande en reeds „tastbare resultaten” opleverend, wordt de particuliere fokkerij den nekslag toegebracht. (blz. 49 e. v.).

Daar inleider zelf zitting heeft gehad in het hoofdbestuur van het S. S. B., is het begrijpelijk, dat hij overtuigd is van het nuttige dezer vereeniging en gelooft aan eene „schoone toekomst” daarvan.

Welke dan ook de redenen zijn, dat de subsidie opgehouden heeft (of zal hebben), doet hier minder ter sprake, doch leerzaam is het steeds, ook eens de opinie te hooren van onpartijdige personen. Ik laat hier dan ook volgen een stuk uit een schrijven over het S. S. B. van den toenmaligen Ritmeester Posno, aan wien men autoriteit op het gebied van paarden zeker niet ontzeggen zal, luidende als volgt:

»Fokkende zonder de minste deskundige leiding en met
»hoogst inferieure moederdieren, is het meerdere fokkers gelukt
»*Sandelhout* paarden te fokken van hooge taille en voldoende
»massa, de eene met meerdere, de andere met mindere gebre-
»ken behept.»

Mijn opinie is nu: Een schoone toekomst is toch zeker niet weggelegd aan een fokkerij zonder deskundige leiding en fokkende met hoogst inferieure moederdieren.

Wat nu de „tastbare resultaten” der renvereenigingen op fokgebied aangaat, zij het mij vergund te verwijzen naar een rapport (*) ingediend aan den Directeur van B. B., naar aanleiding van diens opdracht een onderzoek in te stellen naar den invloed die de *Nederlandsch-Indische* wedloopen, zoowel de *Europeesche* als de *Inlandsche*, op de paardenfokkerij hebben gehad.

V. De remonteering is thans niet verzekerd, want wij hebben geen *binnenlandsche* remonteering en geen oorlogsreserve.

Dat bij de noodzakelijkheidverklaring van een *Java*-remonteering een groote rol wordt gespeeld door het zoo nuttige element, de B. V., zal wel geen nader betoog behoeven.

Waar echter de *Nederlandsche* Cavalerie en Rijdende Artillerie zich uitsluitend met *Ieren* remonteeren en er ook in verre toekomst niet aan kunnen denken zich *binnenlands* te remonteeren, daar zie ik het gevaar voor een *Indische* overzeesche remonte zoo erg niet in. In *Nederland* vindt men dit voor de bereden wapens aldaar blijkbaar ook zoo erg niet, waar het in dat geval voor dat rijk toch meer rationeel ware zich uit het vasteland van *Europa* te remonteeren, waardoor in oorlogstijd paardenaanvoer beter gewaarborgd zou zijn dan over zee.

Maar er is meer. Wat spreekt inleider toch van geen oorlogsreserve. Paarden is vrijwel het eenige waar we wel oorlogsreserve van hebben. De remonteering van het Wapen der Artillerie is in oorlogstijd volkomen verzekerd. Hoewel ik voor de juistheid van het cijfer niet instaa, niettegenstaande het mij van verschillende kanten werd medegedeeld, heeft de registratie van paarden ter hoofdplaats *Semarang* alleen 1500 paarden opgeleverd.

Die van *Soerabaia* en *Batavia* zijn mij nog onbekend.

Nemen we echter voor samen 3000 paarden; *Batavia's* direct achterland, de *Preanger*, telt alleen reeds 46000 paarden. Voor de Artillerie vinden we dus in de 3 hoofdplaatsen en de *Preanger* alleen een krachtig stroomende paardenbron! Nu de Cavalerie Bij het depôt-eskadron te *Salatiga* bevinden zich in de laatste jaren gemiddeld 250 paarden, waarvan

(*) Van den gouv. veearts VAN VELZEN. Veeartsenijkundige Bladen, Deel XV.

± 50 geheel afgericht, de rest in verschillende stadiën van dressuur.

Is nu, zooals binnenkort het geval zal zijn, het geheele wapen geremonteerd met *Australische* ponies, dan kan over dit 200-tal paarden dadelijk beschikt worden, want het zijn alle geacclimatiseerde dieren van 5—7 jaar, die bovendien in *Australië* meest alle voor rijdienst gebezigd zijn. Een oogenblikkelijke reserve van 250 paarden staat dus klaar.

Indien men nu dit jaar in de behoefte voor twee volgende jaren, door aankoop in *Australië*, voorziet en de helft hiervan, de 5 en zoo noodig 6-jarigen, naar het R. D. zendt, dan heeft men ook daar een reserve van ± 200 paarden. Verder loopen op *Java* tal van *Australische* paarden voor rijtuigen en onder den man, die na een zeer summiere africhting als oorlogs-remonten kunnen dienst doen. Al deze paarden zijn ook geacclimatiseerd en gewend aan het voedsel van het land. Rekenen we dit aantal op 250, zoo is dit zeker niet te ruim geschat.

We kunnen dan voor de Cavalerie beschikken over een reserve van 700 paarden.

Wanneer thans nog met ernst de hand er aan worde gehouden, dat alle officieren die in oorlogstijd een paard noodig hebben, dit in vredestand bezitten (hetgeen thans door bestelling uit *Australië* voor iedereen mogelijk is, doch vroeger bij de *Sandelhouts* niet), dan is ook het gevaar afgewend, dat op het laatste oogenblik tal van paarden de cavalerie-stallen zullen verlaten voor officieren van andere wapens. (Hoofd-officieren en adjudanten der Infanterie, dokters, officieren van den Generalen Staf, kwartiermeesters, enz.)

Over die 700 paarden kan dan beschikt worden voor een maximum van 4 eskadrons, te zamen ± 500 paarden sterk.

Dat deze toestand niet anders dan zeer gunstig kan worden genoemd, zal te meer duidelijk worden, indien men hierbij in aanmerking neemt, dat het begrip „reserve,” wat betreft officieren, kader en manschappen, voor de Cavalerie geheel fictief is.

Naar aanleiding van het bovenstaande kan ik dan ook de imperatieve noodzakelijkheid van een legerstoeterij niet inzien.

Australië kan een haast onbegrensd aantal paarden leveren, te meer nu de prijs van *f* 400.— per paard bepaald royaal te noemen is.

De paardenquaestie is dan ook thans geenszins een vitale meer voor de bereden wapens.

Ik heb gezegd.

De Voorzitter: Ik geef thans het woord aan den heer VAN VELZEN. (*)

De heer VAN VELZEN:

Mijne Heeren!

Gevolg gevende aan de uitnoodiging van uw Bestuur, zij het mij vergund, den inleider W. GROENEVELD zooveel mogelijk volgende, uiteen te zetten, op welke punten deze inleiding mijne instemming niet kan verwerven.

Op pag. 26 van het historisch overzicht van den heer GROENEVELD, las ik in de 1^e ainea: „In 1835 werd door „den Majoor der Cavalerie TIELEMAN en den Ritmeester „TIEMAN een onderzoek ingesteld naar de afgeworpen resultaten” (handelende over de plaats gehad hebbende verdeeling van de hengsten over *Java*, uit de in 1835 opgerichte stoeterij *Tjipanas*).

„In het door die heeren uitgebracht rapport werd er op „gewezen, dat het aantal dekhensten veel te gering was, de „hoedanigheid van vele hengsten te wenschen overliet en er „geen voldoende toezicht op werd uitgeoefend. Ingrijpende „maatregelen ter verbetering werden niet genomen.”

Ik weet niet, waaruit de heer GROENEVELD zijn historisch overzicht heeft geput, maar in het door mij geraadpleegd historisch overzicht van de pogingen, aangewend tot verbetering en veredeling van het paardenras in *Ned.-Indië*, van den oud-Directeur VAN DER KEMP, voorkomende o. a. in deel IV van de Veeartsenijkundige Bladen, lees ik van beide hierboven genoemde militaire autoriteiten nog andere dingen, die mij met het oog op de te behandelen zaak van veel gewicht voorkomen en daarom door mij hier worden aangehaald.

(*) Gouvts. Veearts van Batavia Stad en Voorsteden.

De Majoor TIELEMAN zegt dan, dat de poging tot verbetering mislukt was, door het gebruik van oude, afgeleefde hengsten, waardoor vele merries onbezet bleven, vele der verwekte veulens stierven, een ander gedeelte slecht opgroeide tot misvormde en zwakke paarden. Hij noemt het een dwaasheid de kleine *Javaansche* merries te willen paren met *Arabische* en *Perzische* hengsten, aangezien dit slechts een misvormd paardenras zou opleveren. Waar het hier vooral op aankomt is, dat deze Majoor duidelijk laat uitkomen, dat hij *een Gouvernements-stoeterij onnoodig acht*. Deze zou, zoo gaat hij voort, nimmer die voordeelige resultaten geven, die men kan verwachten van het plaatsen van dekhengsten onder verantwoording der residenten, ten einde iederen *Javaan* in de gelegenheid te stellen hiervan gebruik te maken, om eene schoone merrie kosteloos te laten dekken, waartoe hij anders zeker geen 20 palen of meer zal gaan trekken. Hetzelfde systeem vinden we dus nu in de *Freanger*.

Dat hij (Majoor TIELEMAN) een Gouvernements-fokkerij onnoodig achtte, heb ik in de inleiding van den heer GROENEVELD niet aangetroffen.

Hooren wij verder den Ritmeester TIEMAN over de getroffen maatregelen. Deze geloofde, dat wanneer men vermeent door enkele hengsten het paardenras te verbeteren, men steeds buiten het spoor bleef. Zijn eisch was een groot aantal deugdzame hengsten. Het is een stellige waarheid, schreef hij, dat ieder paard zijn eigen klimaat heeft, zoodat als de inlandsche paarden met vreemde paarden in aanraking komen, ze toch, zonder een veelvuldige, aanhoudende vernieuwing, teruggaan tot het door het klimaat gevormde ras. Hij stelt voor, alle kleine en slechte paarden te castreren, en verder het beschikbaar stellen van schoone hengsten en merries door premiën aan te moedigen. Deze maatregel zou zeker reeds na 4 à 5 jaren een zichtbare verbetering aanbrengen en goede resultaten opleveren. (Dat dit advies juist was, zien we thans nog in de *Preanger*-fokkerij van het Gouvernement.) Hij zegt verder: vooral geen vreemde hengsten, geen veredeling, maar verbetering, daar de bastaard *Arabier* niet geschikt is om steile bergen te beklimmen, noch om door de modderige

sawahs te waden. In het kort dus: geen Gouvernementsfokkerij, maar castratie der slechte, en beschikbaar stellen van goede inlandsche hengsten; geen *Arabieren* en geen *Perzen*.

Men hechte zóóveel waarde aan het advies van dezen zaakkundigen en ondervindingrijken, lateren Luitenant-Kolonel, dat op zijn advies later ook de stoeterij van *Tjiandjoer* in 1843 werd opgedoekt.

Iets verder lees ik in de door mij geraadpleegde bron, dat het den Kolonel PERIÉ in den *Java*-oorlog gebleken was, dat de bastaarden ⁽¹⁾ zwakker waren dan het *Javaansche* paard, keurzaam bij het voederen en slechte hoeven hadden. Hij vond dat de bastaard *Arabieren* beter konden dienen voor paradepaard, dan voor Cavaleriepaard. Hij vond de bestaande voorschriften goed genoeg, doch schreef de mislukking toe aan de slechte opvolging daarvan en aan het bijeenbrengen van onvoldoende merries en te oude hengsten. Ook deze Cavalerie-officier schreef, dat het doelmatiger was te verbeteren, dan te veredelen en adviseerde met de genomen maatregelen door te gaan in die plaatsen, waar de inlandsche hoofden belangstelling in de zaak toonden.

Deze drie autoriteiten wilden dus geen Gouvernementsstoeterij; de eerste zeide dit uitdrukkelijk, de beide anderen adviseerden alleen tot het thans nog gedreven systeem van hengsten stationneeren. Geen *Arabieren* en geen *Perzen*, maar het landspaard verbeteren onder toezicht van het Binnenlandsch Bestuur (een veterinaire dienst was er toen nog niet).

Ik heb deze uniforme inzichten van drie Cavalerie-officieren gemist in de inleiding van den heer GROENEVELD en vermeld ze, omdat het gebleken is, dat die inzichten goed waren en het vreeselijk jammer is, dat men die adviezen niet beter gevolgd heeft. Ik wensch hier nog aan te stippen, dat mij uit het historisch overzicht van de paardenfokkerij in *Nederlandsch-Indië* ook gebleken is, dat alle stoeterijen, die onder militair beheer stonden, geen resultaten hebben opgeleverd. Ik bedoel hier die van *Tjipanas (Pasir Ajam)*, *Buitenzorg*, nog eens *Pasir Ajam* en *Malassoro* (1877—1879), en daarom trof mij de volzin in de op één na laatste alinea van pag. 28 van de inleiding: »Niets in deze lijdensgeschie-

(1) De benaming „bastaard” is uit het origineel overgenomen.

»denis behoeft ons tot moedeloosheid te stemmen, zij bewijst »slechts, dat elk beraamd plan, uitgevoerd onder slechte of »wisselende leiding, geen succes kan hebben." enz. Het komt mij voor, dat men bij die militaire stoeterijen wel degelijk een vast plan had en dat de Luitenant Graaf von BENTHEIM er ook lang genoeg bij is geweest, om niet van een wisselende leiding te behoeven te spreken. Hij was vóór dien tijd in *Hongarije* bij de groote stoeterij MEZÖHEGYES gedetacheerd geweest en had dus ook ervaring. Als vanzelf vroeg ik mij daarom af, waarop toch kan thans het optimisme van den geachten inleider gebaseerd zijn voor de resultaten van de toekomstige militaire stoeterij? Heeft men nú een vast plan beraamd? Dat vaste plan zocht ik te vergeefs in de geheele inleiding. Eveneens vraag ik mij af: welke persoon in het leger heeft eenige ondervinding van paardenfokkerij?

Eenige pagina's verder (handelende over de remonteering in *Nederland*), zie ik met genoegen, dat de gemiddelde diensttijd van de paarden, die het remontedepôt te *Milligen* bezochten, voortdurend steeg, zelfs tot ruim 11 jaar.

Zou de geachte inleider ook kunnen mededeelen, wat de statistiek van het *Nederlandsch-Indische* remontedepôt ons daaromtrent leert?

De geachte inleider vindt het een verblijdend verschijnsel, dat de veld-Artillerie in *Holland* zich geheel binnenslands kan remonteeren. Neemt men in aanmerking, dat het aantal daarvoor benoodigde paarden slechts 125 per jaar bedraagt, dan zou het n. m. b. m. er al treurig moeten uitzien, indien de groote paardenstapel van *Nederland*, bestaande uit 273500 paarden, die 125 niet leveren kon, wetende dat er 50000 per jaar gefokt worden. Ik, voor mij, heb dus geen reden, om dit nu zoo'n verblijdend feit te noemen.

De Cavalerie wordt geheel uit *Ieren* geremonteerd en verkeert *Holland* n. m. b. m. dus in hetzelfde geval tegenover den B. V., als *Nederlandsch-Indië* tegenover *Australië*.

Ofschoon de remonteering in de verschillende landen van *Europa* voor *Nederlandsch-Indië* van weinig belang achtende, heb ik tot mijn verwondering op pag. 35 van de inleiding gelezen: »Nog slechts een 20-tal jaren (1883) geleden was

»Italië voor de remonteering nagenoeg geheel op het buitenland aangewezen. Reeds in 1888 (dus na 5 jaar) kon de »Minister van Oorlog mededeelen, dat het mogelijk was, voortaan alle remonten binnenslands aan te schaffen.»

In het boek van Dr. PAUL GOLDBECK: »Zucht und Remontierung der Militärpferde aller Staaten» van 1901, vind ik op pag. 249: »Tot voor 15 jaren (dus tot 1886) was het »land, met betrekking tot zijn remonten, bijna geheel op het »buitenland aangewezen. Reeds in 1888 kon de Minister van »Oorlog mededeelen, dat het land in staat was in zijn oorlogs»behoeften binnenslands te voorzien.» Waarschijnlijk is dit dus door den heer GROENEVELD verkeerd overgenomen, want PAUL GOLDBECK maakt het nog mooier. Het spijt me alleen niet aan te treffen, hoe de *Italianen* in zoo'n korten tijd dit kunststuk hebben verricht, want daaruit zou voor ons leger wellicht veel wijsheid zijn te putten, bij het drijven der toekomstige militaire fokkerij.

Op pag. 39 zie ik een schildering van het beleid, in zake de fokkerij door den civiel veterinaire dienst in *Engelsch-Indië*, welke de heer GROENEVELD in ons tijdschrift, waarvan hij lezer is, geheel anders heeft kunnen lezen. Immers op pag. 35 van deel XV staat een epistel over: „The indian Horse and Mule breeding Commission”, door A. DOLLAR, waarin duidelijk wordt uiteengezet, hoe unfair daar door de militaire commissie tegen de leiding der remontefokkerij (de civiel veeartsenijkundige dienst) is opgetreden, om die fokkerij in discredit te brengen. Ik kan het artikel in de aandacht van den heer GROENEVELD aanbevelen en wil hier alleen vermelden, dat waar de geachte inleider op pag. 40 in de tweede alinea zegt: „In verband daarmee acht zij (de „militaire commissie aldaar) o. m. noodzakelijk de leiding der „fokkerij en der remonteering onder één hoofd te brengen „en weer zelf in stoeterijen te gaan fokken,” hij hieraan „billijkheidshalve had moeten toevoegen: „m. a. w. deze weer „in handen te stellen van het militair element, dat reeds 80 „jaar contrôle had uitgeoefend en bijna alle hoop had vernietigd, om opnieuw met paardenfokken te beginnen”.

Op pag. 42 berekent de geachte inleider, de remonteering

van onze eigen bereden wapens besprekende, dat het legerpaard $3\frac{1}{2} \times 95$ K. G. moet wegen en dus 330 K. G. zwaar moet zijn, daarbij uitgaande van de aangenomen stelling, dat het rijpaard $\frac{1}{3}$ tot $\frac{1}{4}$ van zijn eigen gewicht kan dragen en dat het gewicht van den *Europeeschen* Cavalerist op 95 K. G. is te stellen; verder, dat men het lichaamsgewicht van het paard kan uitdrukken door zijn hoogte in c.M. te vermenigvuldigen met 2.4 „Heeft men dus als eisch gesteld, dat het paard moet wegen 330 K. G., dan moet de hoogte van het „aanstaande legerpaard zijn $\frac{330}{2.4} = 136$.” Hoe de heer GROENEVELD aan die berekening gekomen is, weet ik niet, maar zeker is het, dat zij den toets der praktijk niet doorstaan kan. Immers 20 Cavalerie-paarden van het escadron, gemeten en gewogen, geven een gemiddelde hoogte van 127.5 c.M en een gewicht van 249 K. G. De factor 2.4 zou dus eigenlijk moeten zijn ± 2 , en 330 gedeeld door 2 zou geven de hoogte van het toekomstige paard = 1.65 M. Ik moet dus aannemen, dat de berekening van den heer GROENEVELD op een vergissing berust.

Iets verder zegt de heer GROENEVELD, dat het Cavaleriepaard een type rijpaard moet zijn, met bloed en temperament. „Zonder bloed geen deugdelijk beenstelsel”. Houdt dit wel verband? Ik meen van niet. Het zijn alle subjectieve gegevens, die inleider aangeeft voor den aankoop. Alleen de hoogte en het gewicht zijn vermeld, maar wegen kan men niet overal. Het doet mij denken aan inleider's gezegde op pag. 26 van zijn verslag aan Z. Ex. den Minister van Koloniën, omtrent zijne reizen in *Nederland* ter bestudeering der fokkerijen. (1) „Intusschen is nog nimmer de vraag beantwoord, welk paard „dan wel geëischt is voor de bereden wapens”. Het komt me voor, dat het nu de hoogste tijd wordt, nu een militaire fokkerij moet worden aangelegd, om aan te geven hoe dat paard er moet uit zien. De borstomvang, de pijpomvang en de pijplengte moesten worden vermeld en verder in algemeene trekken, de bouw van het te fokken troepenpaard, zooals we dat o. m. zien bij VALLON: „Cours d'Hippologie,” deel I op pag. 604.

In de laatste alinea van bladz. 44 wordt door inleider

(1) Extra bijlage no. 2 v/h. Indisch Mil. Tijdschrift 1902.

gezegd: „Ik geloof hiermede een voldoende duidelijk beeld te „hebben gegeven van het toekomstige legerpaard”. Ik kan die meening niet deelen, te meer daar iets hooger in de inleiding ook gezegd wordt: „Hoe zwaar en hoe hoog het „Artilleriepaard moet zijn, waag ik niet te beslissen”.

Op pag. 44 wordt de Gouvernements-fokkerij in de verdrukking gebracht, en dit is niet de eerste keer, dat dit van militaire zijde geschiedt. De heer GROENEVELD zegt, dat de fokkerij dateert van 1896, toen 15 hengsten van het remontedepôt werden afgestaan, en bovendien nog reformpaarden als dekhengsten beschikbaar gesteld werden, en het aantal uitgebreid door den aankoop van *enkele* exemplaren.

N. B. Er zijn thans totaal 45 dekhengsten, waarvan 20 van particulieren aangekocht. Men spreekt in zoo'n geval toch niet niet van enkele?

Verder lezen wij op pag. 45 bovenaan: „In 1900 konden 20 „veulens worden aangekocht, waaronder enkele zeer goede”. Deze ontdekking gaf der commissie DE LANNOY en GROENEVELD aanleiding tot enthousiaste telegrammen aan Z. Ex. de Legercommandant, waarin verzocht werd om te mogen aankopen en gerapporteerd werd, dat in de toekomst de remonteering van uit de *Preanger* verzekerd scheen.

Iets verder: „In 1901 vond de commissie er slechts 11 „en in 1902 niet meer den 8, terwijl het aantal veulens voortdurend toenam.”

Aangezien de heer GROENEVELD, evenals ik, den gang der fokkerij van het begin heeft gadeslagen, kan ik met een gerust geweten vragen, of hij er een reden voor zou kunnen opgeven, of hoe het mogelijk was, dat de veulens in 1901 minder goed zouden zijn dan in 1900, terwijl ze van dezelfde ouders waren.

Den heer GROENEVELD is het blijkbaar ontgaan, dat in 1900 werden aangekocht 2- en 3-jarige, zonder dat het publiek eenige kans had er bij te komen. In 1901 was de groep, die toen 3-jarig was geworden, uit den aard der zaak niet veel en wisten de fokkers nu reeds den prijs der paarden; en het publiek, ook wijzer geworden, ging de kampongs in, teneinde de commissie vóór te zijn.

„In 1902 werden slechts 8 veulens aangekocht.” Wat is

echter nu het geval? Om welke reden weet ik niet, ging de commissie een maand vóór de centrale tentoonstelling de *Preanger* door om paarden te koopen, *niet* afkomstig van dekhengsten van het Gouvernement. Waarom dit een maand vóór de tentoonstelling gebeuren moest en niet na de tentoonstelling kon plaats hebben, ligt voor mij nog in het duister, maar het feit bestaat, dat op die reis verschillende veulens van Gouvernements-hengsten zijn aangekocht, b. v. uit het district *Garoet* alleen 6, en deze konden dus nu de tentoonstelling niet opluisteren.

Dat de centrale tentoonstelling voor het leger niet méér vruchten afwierp, ligt verder aan den lagen remonteprijs voor dit soort paarden besteed, waardoor der commissie de mooiste exemplaren ontgaan. Het koloniaal verslag over 1901 zegt: „Met het oog op de hooge prijzen, welke, op den bij die „gelegenheid gehouden verkoop, besteed werden, moest de „remontecommissie van den aankoop van paarden ten be- „hoeve van het leger afzien”. (K. V. kolom 282). Bovendien was de commissie bij de keuring in 1902 even pessimistisch, als ze optimistisch was geweest in 1900. Behalve dat, is na de tentoonstelling in 1900 een levendige handel gekomen in dit soort paarden, niet alleen naar *Batavia* en *Buitenzorg*, maar ook naar *Midden-* en *Oost-Java* en ook naar *Singapore*. De fokkers raakten door de reizen der commissie en de tentoonstellingen op de hoogte van de prijzen en weten nu maar al te goed, dat een paard, door de commissie goedgekeurd, voor een particulier altijd f 50.— meer waard is.

In 1900 wisten de fokkers den prijs niet, later, dank zij de venduties, wel. Dat er veel handel in deze gecroiseerde paarden is, blijkt ook hieruit, dat de prijs 150 % gestegen is, en dat telken jare op de centrale tentoonstelling de groep der 2-jarige hengsten alle reden tot tevredenheid geeft, en dat de groep van 3-jarige altijd het dunste is in aantal en in qualiteit. Ieder bezoeker kan dit waarnemen en dit feit heeft zijn oorzaak in het vroegtijdig verkoopen der veulens. Het is zelfs gebleken, dat *Europeanen* in de *Preanger* reeds voorschotten verstrekken op de te verwachten veulens. Van die minder goede 3½ jarige (die er dan nog komen), kocht

ik er voor het postkantoor alhier 3, die het zware werk met succes verrichten. Was de commissie minder kieskeurig geweest, dan waren deze ook aan den troep ten deel gevallen. Immers de trek- en draagdienst aan het postkantoor zal toch niet lichter zijn dan bij de Artillerie. Dat het leger er na 1901 dus niet veel van profiteerde, lag:

1. aan den te lagen remonteprijs;
2. aan de strengere keuring dan in 1900;
3. aan den levendigen handel, sedert ontstaan.

Op ultimo April 1903 werd gerapporteerd, dat toen van die hengsten geboren waren 3884 veulens, waarvan 22 van de tweede generatie, en van de volbloed veulens stonden er toen reeds 21 in het register ingeschreven.

Die fokkerij is dus voor ons civiel-veterinaireren geen teleurstelling geweest, integendeel een bekroning van degelijk werk, maar wel voor de officieren, die in de eerste generatie uit *Sandelhout*-hengsten, van 4 voet = 1.256 M. en daar boven, en kampoenmerries van 4 voet en daar beneden, een massa legerpaarden verwachtten, terwijl ze veel te weinig betaalden en streng keurden. Hoe de officier, door inleider in de nog te benoemen commissie van beheer over de Gouvernementsfokkerij noodig geacht, de gewenschte legerrichting (zie pag. 47) zou kunnen aangeven, zonder een groot aantal superieure hengsten, voldoende aan de te stellen legereischen, meê te brengen, en wat deze (natuurlijk de minder onderlegde dan den veearts, met de leiding belast) in dat opzicht zou kunnen leeren, wensch ik gaarne van den heer GROENEVELD te hooren.

Op pag. 48 beschuldigt de heer GROENEVELD de fokkerij van verwantschapsteelt uit te oefenen, terwijl deze hoognaamd niet bestaat, en ook eventueel niet zoo veel kwaad zou doen, waar aan den eenen kant steeds volbloed is. Het verwonderde mij deze „Seitenhieb” aan den burgerlijken veterinairen dienst weer aan te treffen, nadat wij er samen te *Bandoeng* over spraken en tot de conclusie waren gekomen, dat het gevaar zeer minimaal was.

Verder spreekt de heer GROENEVELD over de noodzakelijkheid van een centraaldepôt. Bestaat dit dan niet ten huize

van den Gouvernements-veearts? Het Gouvernement betaalt huur voor het terrein en bekostigt de oprichting en het onderhoud dier Gouvernements-stallen. Wist de heer GROENEVELD dit dan niet?

Op pag. 49 lees ik verder: „het fokken van *Sandelhouts* „bij de inlandsche fokkers moet tot teleurstelling leiden.” Zoo zei men ook vroeger, dat de inlander de Gouvernements-dekhengsten slecht zou onderhouden. Dat weet een ieder thans wel beter. De geachte inleider weet blijkbaar niet, dat de veulens op jeugdigen leeftijd, uiterlijk op 1½ jarigen, op Gouvernements-stallen worden verzorgd en groot gebracht. Ik zou ten slotte gaarne van den heer GROENEVELD hooren, op welk gebied die fokkerij onder het burgerlijk veterinair toezicht, niet rationeel is ingericht. De verwachting van de fokkerij van *Sandelhout*-hengsten met kampoengmerries was veel te hoog gespannen bij de officieren, maar niet bij ons.

Over het Stamboek kan ik kort zijn. Ik wensch alleen op te merken, dat de paarden, voor het leger voor f 550 aangekocht, bleken niet te deugen voor troepenpaard, o. m. Dandy, Percival, Tabor, en het trof mijne aandacht, dat de heer GROENEVELD zeide, dat die fokkerij, met de toenmalige prijzen, niet winstgevend was. N. B. wat moet het Gouvernement aan die fokkers dan betalen?

Dat de Majoor Posno (toen Ritmeester), dus nu niet de veterinaire dienst, in 1901 officieel schreef, dat de merries van het Stamboek van hoogst inferieure kwaliteit waren en dat deskundig toezicht hoog noodig was, heb ik in de inleiding niet aangetroffen. Als ik mij niet vergis, was de geachte inleider juist afgetreden als lid van het Hoofdbestuur.

Pag. 50 geeft bovenaan te lezen, dat het bestuur van het Stamboek van het rapport van den Chef van den civiel veterinairen dienst zegt, dat het een aaneenschakeling is van onjuistheden, dwalingen en verkeerde gevolgtrekkingen. En waarom zegt de heer GROENEVELD zijn eigen opinie niet, het toch ook gelezen hebbende en lid van het Hoofdbestuur geweest zijnde?

In de 2^e alinea lees ik verder: „Het gebeurde blijft in „hooge mate te betreuren” enz. Waarom? Het Stamboek

wilde van leiding niets weten, sprak van een brevet van nulliteit (de eigen woorden van den geachten inleider), als de Inspecteur van den Civiel veterinaire dienst in de bestuursvergadering van het Stamboek zitting zou hebben ex officio. 26 November 1901 schreef de heer D. MULDER, een der woordvoerders van het Stamboek, dat vanaf het oogenblik, dat het Gouvernement zelf *Sandelhouts* zal gaan fokken, er wel geen behoefte meer zal bestaan, om het Stamboek aan te houden, of dit door subsidieering te steunen. Hij vond het dus heelemaal niet te betreuren. Maar mij dunkt, als het Gouvernement subsidieert, het toch zeker eischen mag stellen; dat is zeker niet meer dan billijk, maar dat wilde het bestuur niet.

Over de races sprekende, zegt de heer GROENEVELD op pag. 50: „Van tijd tot tijd doen geruchten de ronde, dat „de Regeering het voornemen koestert ook aan de renvereenigingen haren steun te onthouden. Indien zulks gebeurt, „dan is het *bewijs geleverd*, dat de Regeering in deze materie „zeer slecht en zonder zaakkennis wordt voorgelicht”, enz. Als antwoord hierop, raad ik den geachten inleider te lezen mijn opstel over den invloed, welke de wedloopen op onzen paardenstapel hebben gehad (het verschijnt in de 3^e en 4^e afl. der Veeartsenijkundige Bladen, deel XV). Maar toch vernem ik gaarne van den heer GROENEVELD iets van de „tastbare resultaten” van de races, die hij zegt te moeten erkennen.

Verder lees ik op pag. 51: „In aanmerking nemende de „veel hogere eischen, welke in de naaste toekomst aan ons „legerpaard moeten worden gesteld, is het duidelijk, dat met „het aanwezige materiaal de particuliere fokkerij vooralsnog „geen enkelen waarborg geeft, dat, binnen een afzienbare tijdsruimte, zij het leger zal kunnen helpen aan remonten, welke „aan die eischen voldoen.”

Ik vraag mij af, als het materiaal niet deugde, hoe konden die ren-vereeningen dan tot het doel bijdragen, zooals de heer GROENEVELD beweert, en waarvoor waren dan die subsidies noodig?

En nu komen we aan het essentieele van de zaak. Het leger moet dus overgaan tot de oprichting van een fokkerij, m. a. w. tot een ouderwetsch systeem, dat reeds universeel veroordeeld

is, zoowel wegens de resultaten en de grootte kosten, als wegens het geheel vernietigen van het particulier initiatief. Wat leert hieromtrent onze geschiedenis? Deze antwoordt: Niet doen! „Nergens ter wereld fokt een Gouvernement zijn eigen „legerpaarden,” aldus sprak de Majoor Jhr. DE VILLENEUVE, die echter ook een fokkerij voor het leger noodig achtte, maar er uitdrukkelijk bijvoegde, dat de verbetering van het landspaard zeer terecht aan het Binnenlandsch Bestuur moest worden overgelaten.

De heer GROENEVELD zegt, dat *Japan* en *Italië* hierop een uitzondering maken.

In het boek van DR. GOLDBECK, van 1901, waaruit, naar ik vermoed, de heer GROENEVELD veel geput heeft, is van een Gouvernements-remontefokkerij in die landen niets te vinden. Maar waarom ook zou het Gouvernement de grootte risico van zelf fokken op zich nemen, wanneer men de benoedigde paarden tot elk getal, à raison van f 400.—, kan koopen, en wat belet ons om steeds een zóódanig getal geschikte, jonge paarden bij het remontedepôt aan te houden, dat wij ons daarmee in tijd van oorlog geheel en al kunnen mobiliseeren: een maatregel, die in schijn duur, maar in werkelijkheid zal blijken veel goedkooper te zijn, dan een eigen fokkerij.

Als men ze koopt, heeft men paarden zoo geschikt als men zelf wil.

Wil het militair departement ze gaan fokken, dan heeft men ze nog lang niet en weet men ook niet, wat men krijgt.

Wat betreft de reserve van onze Artillerie, deze toch vinden we n. m. b. m. bij mobilisatie onmiddellijk in den geregistreerden paardenstapel. *Semarang* alleen telt 1500 geregistreerde paarden.

Is het echter reeds zoover, dat in principe tot het, veel geld verslindende, zelf fokken is besloten, dan wijst ons de inleiding nog niet den zekeren weg aan. De algemeene grondregels, waarop de paardenfokkerij berust, zijn (zie handleiding voor de paardenfokkerij van C. D. VAN DER WEG):

1. het vooraf beramen van een bepaald omschreven doel, in casu, de eischen welke men stelt aan het te fokken paard;
2. een juiste kennis van die eigenschappen, die men voor dat doel noodig heeft;

3. bekendheid met bodem, klimaat en voedsel;
4. het begrip, van alleen te mogen fokken met gezonde dieren (dus zonder erfelijke gebreken);
5. kennis van fokken in eigen ras, van bloedverwantschapssteelt en van kruisen;
6. een juiste kennis van een goede voeding en doelmatige verpleging.

De geachte inleider zal zelf het beste weten of er in het leger personen zijn, die met die grondregelen vertrouwd zijn. Zoo niet, dan moet het leger mijns inziens niet fokken, omdat zulke proeven ontzaggelijk veel geld kosten en men de zekerheid niet heeft, dat men het doel bereikt. Veel beter ware het, met groote subsidies, dit over te laten aan wedloopsocieteiten en aan particulieren, die op dit gebied eenige ervaring hebben opgedaan.

Het vooraf beramen van een bepaald omschreven doel, heb ik in de inleiding niet kunnen vinden. SCHWARZNECKER acht dit ook noodig. Hij zegt: »Om met succes te kunnen fokken, »moet men weten wat men wil en hoe men, van hetgeen men heeft, kan komen tot hetgeen men wil.»

Dan rijzen bij inleider de vragen:

»Moeten we reinteelt uitoefenen met *Sandelhouts?*»; en iets verder: »Moeten we kruisen met *Sandelhouts* en *Arabieren?*»

Ik, voor mij, zou het laatste uiterst verkeerd vinden, omdat de geschiedenis leert, dat de noodlottige toestand van het kampoengpaard in de *Preanger* te danken is aan den invoer van *Arabieren* en *Perzen* en het paren der kruisingsproducten onder elkaar.

Op pag. 53 (waar gesproken wordt over de kruising van *Sandelhout*-merries met een *Arabischen* hengst, waarvan de veulens van de eerste generatie een hoogte van 4.36 moeten bereiken) lees ik: »Het is natuurlijk niet te zeggen, hoe groot »de merrie bij overigens geschikten bouw, zou moeten zijn, »om wel voldoende waarborgen te geven. Bovendien oefenen »nog andere factoren, welker waarde niet bepaald kan worden, »zooals terugslag, grooten invloed uit.»

De geachte inleider weet het dus zelf niet, en erkent, dat het drijven van een fokkerij aan veel risico onderhevig is.

Iets verder: »Het denkbeeld zou kunnen rijzen" enz. (over verkeerde kruising).

Weer verder: »Ik durf niet te beslissen in hoeverre deze »wijze voor ons aanbeveling verdient."

De geachte inleider weet het dus steeds niet.

Nog verder: »De zekerste weg is, *geloof ik*, de goede »*Sandelhout*-merries (die de commissie niet heeft kunnen vinden) »te kruisen met beste *Arabische* hengsten." Hier *geloofd* de heer GROENEVELD weer, maar ik, voor mij, ben er zeker van, dat dit op misselijke producten uitdraait, omdat de *Arabier* voor onze merries (¹) te groot is; men krijgt dan hoog-beenige, plattribbige paarden, met smalle borst, zonder de noodige massa en zonder beenwerk. De geschiedenis in de *Preanger* leerde het en de menschen van ervaring, zooals COUPERUS, TIELEMAN, TIEMAN en PERIE, spraken er evenzoo over.

Over het zoeken naar *Arabische* hengsten heerscht nog meer onzekerheid. De *Bombay*-markt deugt niet. Ergo: BLUNT. De producten van dezen fokker, die we in *Indië* hebben, munten niet uit, zooals de heer GROENEVELD wel zal moeten toegeven.

Hij zegt zelf verder:

»Doch waar zijn de Commissie-leden, die voldoende kennis »en ervaring bezitten van het *Arabische* paard, om zeker te zijn »niet terug te komen met een schoon paard van twijfel achtige »afkomst, in plaats van met den verlangden zuiveren *Arabier*?"

Ik vraag op mijn beurt, of het dan niet dwaas is om er aan te beginnen, aangezien dit reeds teleurstellingen voorspelt.

Inleider is ook niet consequent, waar hij zegt (op dezelfde bladzijde): »Die commissie (die, welke die hengsten zou moeten gaan koopen) zou dan kunnen bestaan uit één of twee »officieren van het *Indische* en één officier van het *Nederlandsche* »Leger." Die commissie dus laten bestaan uit menschen, die het, volgens inleider, zelf niet weten. Waarom ze dan te zenden?

Op pag. 57: »Alles wettigt *het vermoeden*, dat *Soemba* geen »materiaal meer bezit, noch in kwalitatieven, noch in kwantitatieven zin, om de oprichting van eene flinke stoeterij mogelijk »te maken." Hiermee wordt n. m. b. m. al het geschrevene over het *Sandelhout*-paard overbodig gemaakt.

(¹) Van \pm 4 voet = 1.25 M.

Op pag. 57: »Het in uitzicht stellen van het behalen van »grootte winsten aan den particulieren handelaar, zou misschien »een middel zijn, om, indien aanwezig, goede merries te krijgen.» Dit middel is door den veterinairen dienst reeds lang en met succes toegepast, op weinig kostbare wijze. Ook zijn tal van goede merries van particulieren aangekocht. Anders dan van *Soemba*, kan men ze dus ook krijgen. *De heer GROENEVELD zei bestlist van niet.*

Op pag. 58 lezen wij: „Wij moeten ons daarom tot het „buitenland wenden, en nagaan, welk materiaal aldaar te „krijgen is, en welke kansen van slagen ons daarmede „worden aangeboden.”

„In *Algiers* en *Tunis* vindt men het *Berber*-paard. Afgaande „op hetgeen verschillende schrijvers daaromtrent mededeelen, „is de *Berber* van *Oostersch* type, is hij in het algemeen grooter „dan de *Arabier* en heeft hij niet die edele vormen. Vooral „wordt het kruis gemeenlijk als afhankelijk beschreven, terwijl „de pijpen erg fijn zijn en het gebrek van lange kooten veel „wordt aangetroffen.”

Ik vraag in gemoede, wat moeten wij met dergelijke bieken uitvoeren? *WRANGEL* zegt over den *Berber*, dat het een zeer slecht oorlogspaard is en dat het voor kruising heelemaal niet deugt. Dus dat is het tegenovergestelde van hetgeen anderen zeggen, en ook van hetgeen de heer *GROENEVELD* beweert. Maar gesteld, dat de *Berber* voor ons doel kon dienen, zou het *Fransche* Gouvernement, dat zelf zoo sukkelt met zijne remonteering, ons dan helpen aan goed materiaal?

Uit *Engelsch-Indië* verwacht de heer *GROENEVELD*, zooals hij zegt, ook geen hulp, in verband met de pogingen om daar den paardenstapel te verbeteren.

Over den *Pers* kan ik kort zijn. Deze, met zijn beengebreen, vecht- en bijtlust en koppigheid, vinden we elken dag nog in den echten *Preanger* terug. Het historisch overzicht, en ook *COUPERUS* (*Veearsenijkundige Bladen*, deel IV) zegt er genoeg van.

Ten slotte blijft over het laatste redmiddel: „de *Australische* ponies.” Inleider vraagt: „Zijn ze voor ons doel „geschikt?” In zijne beantwoording hiervan, erkent hij, dat het pony-type

nog niet constant is en terugslag zich zal doen gevoelen. „Doch dat bezwaar is betrekkelijk gering, het eischt alleen een strengere keuring.” Die keuring kan echter nooit den terugslag voorkomen, wijl men terugslag pas bemerkt na eenige generaties.

De geachte inleider vindt voorts den besten *Sandelhout*-hengst nog niet goed genoeg voor dekhengst en eischt een *Arabier*. Waarop berust die uitspraak?

Op pag. 61 zegt de heer GROENEVELD, dat ook de stoeterij dienen moet om dekhengsten voor de bevolking te fokken. Als dit aldus van *Arabische* hengsten uit *Australische* merries gebeurde, zou het inlandsche paard weer even hard achteruitgaan, als men nu op weg is het te verbeteren. Immers wil men een ras verbeteren, dan moet aan één kant, minstens, met volboed worden gefokt, en doet men dus in casu verkeerdt, den paardenstapel van de bevolking met kruisingsproducten van *Arabieren* te willen opknappen. Wat dan? hoor ik U zeggen. In het kort dit:

I. Het leger blijve voortgaan haar ponies te koopen en, op dezelfde wijze, ook een reserve van jonge paarden aan te schaffen. Immers waarvoor anders het remonedepôt, nu de *Sandelhouts* weg moeten?

II. Het Gouvernement verleene aan de wedloopsocieteiten, onder zekere voorwaarden, hooge subsidies, teneinde een geregelden aanvoer van merries, van de taille van het legerpaard, in het land te krijgen.

Het Gouvernement stelle daarnevens gratis ter beschikking van de eigenaren dier merries, volbloed *Australische* steeplechasers, hengsten, die op de baan getoond hebben kracht, moed en volharding te bezitten over groote afstanden: eigenschappen dus, die wij in het legerpaard ook wenschen.

III. Het Gouvernement wakkere de fokkerij onder de inlanders, nog meer dan thans aan, door het uitloven van nog grooter prijzen bij de tentoonstellingen, en het leger helpe daarbij, dóór bij den aankoop van den inlander niet strenger te zijn, dan bij het aankopen van andere categorieën van paarden. Aldus werkende, zal de tijd niet zoo ver af zijn, dat we ons in eigen land kunnen remonteeren naar hartelust, zonder

een dure en een, aan veel risico blootgestelde, Gouvernementsstoeterij aan te schaffen en te onderhouden. Ik heb gezegd.

De Voorzitter: De heer DIJK heeft het woord.

De heer DIJK: (1)

Mijne Heeren!

Door het bestuur der Krijgskundige Vereeniging in de gelegenheid gesteld deel te nemen aan het debat over 's heeren GROENEVELD'S interessant en wel doorwrocht stuk betreffende onze remonteering, heb ik die gelegenheid dankbaar aangegrepen en niet willen nalaten aan de uitnoodiging gevolg te geven, omdat ik, hoewel het in veel opzichten met den heer GROENEVELD eens zijnde, in enkele punten principieel met hem van meening verschil.

Zijn betoog vat ik als volgt samen:

Hij wenschte een troepenpaard van omstreeks 1.40 M. hoogte. *Soemba* noch *Java* levert dat op. Hij wil derhalve een militaire stoeterij oprichten:

1^e om dat troepenpaard te fokken,

2^e om van daaruit de bevolking van *Java* te voorzien van zóódanig fokmateriaal, dat, in een niet te ver gelegen toekomst, uit de paarden der bevolking voldoende kan worden geput voor onze remonteering en de noodige reserve in tijd van oorlog.

Die stoeterij moet zijn een tamme stoeterij op *Java*. *Soemba* levert geen bruikbaar materiaal en inleider kiest derhalve uit de buitenlandsche paarden en raadt daartoe aan eene kruising van den *Arabischen* hengst met de *Australische* merrie (ponie).

Al dadelijk wil ik beginnen te zeggen, dat ik tot en met het oprichten van eene dergelijke stoeterij, om althans voorloopig in de behoefte van het leger in normale omstandigheden te kunnen voorzien, nagenoeg volkomen met hem meega. In eene dergelijke inrichting kan men, natuurlijk binnen zekere grenzen, fokken wat men wil.

Ik acht het van veel belang, dat hij de aandacht vestigt op een deugdelijke vaststelling van hoogte en bouw die men wenschte, want mocht bij voorbeeld de Cavalerie, op grond van snelheid en schokvermogen, haren eisch van 1.40 M. verhoogen

(1) Kapitein der Artillerie te Bandjermasin.

tot 1.50 M., dan staat alles op losse schroeven. Dit zoude nu voor de stoeterij van troepenpaarden nog geen onoverkomelijk bezwaar zijn, doch waar het doel verder ligt en men de inlandsche paarden wil verbeteren, blijft men aan grenzen gebonden, 1e omdat de inlandsche merrie een hoogte-limiet stelt, en 2e omdat, andermaal een nieuwe richting inslaande, althans voor het leger, zulks onvermijdelijk tot teleurstelling moet leiden, bij schatten aan weggeworpen geld.

Wat den eisch zelf aangaat, de Artillerie zou wel met iets minder kunnen volstaan, aangezien de taille harer paarden steeds in eenige verhouding moet blijven tot die van het landspaad. Anders toch zouden bij requisitiën, tot het op voet van oorlog brengen der batterijen, al dadelijk te groote verschillen in de bespanningen zelve ontstaan en zou geschut, dat, wat het gewicht betreft, berekend was op de trekkracht der vaste remonten — bij de te verwachten groote verliezen aan paarden, aan te vullen met al wat men maar krijgen kan — na enkele gevechten reeds in den steek moeten worden gelaten. Een stoeterij zoo groot, dat in deze reserve zou worden voorzien, zal toch wel niet in de bedoeling liggen.

Het verder ontwikkelen van dit vraagstuk ligt hier echter buiten mijn bestek.

Dat uit goed uitgezochte *Australische* ponies en *Arabische* hengsten een bruikbaar troepenpaard te fokken is, wil ik gaarne aannemen, al kan men ook hier op verrassingen rekenen tengevolge van het importeeren van fokdieren uit een klimaat (*Australië* en *Europa*) belangrijk met *Java* verschillend.

Omtrent het kweeken van fokmateriaal voor de inlandsche fokkerij, op deze wijze, koester ik echter weinig verwachting. Voor een dergelijk doel toch, wil men tot een vast type geraken — ten 1e van fokhengsten en daarna van het produkt dier hengsten met de inlandsche merrie — is men verplicht die fokkerij een zeer langen tijd vol te houden. Vele tientallen van jaren moet men in dezelfde richting voortwerken en gedurende al dien tijd blijft men afhankelijk van de politieke en economische verhoudingen in het land, waaruit men die hengsten betreft. Koopt men die in *Engelsch-Indië*, *Syrië* of *Arabië*, zoo heeft men, volgens den heer

GROENEVELD zelf, niet de zekerheid, dat men zuiver ras krijgt, een eerste eisch toch bij fokken met een dergelijk doel. Koopt men ze in *Europa*, zoo moet men afwachten, 1^e welke verandering de dieren hebben ondergaan door overbrenging derwaarts en 2^e welken invloed een nieuwe overplanting naar *Java* zal hebben op bouw, aard en overlevingsvermogen.

De ponyfokkerij in *Australië* is een nog zeer jonge zaak, zooals inleider zelf zegt. De exemplaren daarvan, die wij in *Indië* onder de ooggen krijgen, mogen voor bepaalde doeleinden zeer bruikbaar zijn, zij vertoonen in geen een deele een vast type. Dat zal men er van moeten maken door langdurige kruising. In een nauwgezette keuring stelle men geen te groot vertrouwen.

De naar aanleiding der zending van den toenmaligen Ritmeester Posno aangebrachte dieren mogen op een ongunstig tijdstip zijn aangekocht, aan dien aankoop zelf is bijzondere zorg besteed. De Ritmeester heeft zelf aanwijzingen gegeven omtrent den aankoop der verschillende exemplaren. Te *Batavia* zijn de dieren gekeurd door een commissie, waarin de hoogste autoriteit ter zake zitting had. De leverancier zal zich, bij een prijs belangrijk hooger dan die, welke kort te voren werd bedongen, en in het vooruitzicht op een geregelde levering, zeker bijzonder hebben ingespannen. Toch hoorde men af en toe stemmen opgaan om ongeveer 50 % van de aangekochte dieren over te doen aan de Artillerie, als minder geschikt voor de Cavalerie.

Hoe verschillende modellen treft men niet aan bij de lijfwachten-dragonders te *Solo* en *Djocja*!

Ik wil hiermede den pony niet afbreken — misschien blijkt die nog een geschikt troepenpaard te zijn — doch vestig de aandacht op de moeilijkheid der keuring voor een doel als het onderhavige.

Vaak heb ik de meening hooren verkondigen, dat een hier gefokte *Australiër*, wat snelheid en kracht betreft, bij zijne ouders achterstaat. Ik kan dit niet ten volle beoordeelen, doch ook dit zoude, indien juist, de verwezenlijking van de plannen van den heer GROENEVELD kunnen bemoeilijken.

Ik haal deze feiten aan, niet om te velle te trekken tegen eene stoeterij van troepenpaarden, maar om aan te toonen dat,

die zaak niet zoo eenvoudig is als menigeen mocht denken, en dat er langer tijd noodig zal zijn om tot een bepaald soort bruikbaar paard te geraken, en nog veel langer tijd, alvorens dat paard voldoende stabiliteit van ras zal vertoonen om het, met kans op goed succes, te kunnen kruisen met de inlandsche merrie. Wanneer men dan de waarschijnlijkheid overweegt of het aldus verkregen product zich werkelijk voor die nieuwe kruising eigent, daarmee weer een goed product oplevert, hetgeen dan nog volstrekt niet is uitgemaakt, komt mij de aangegeven weg gevaarlijk voor. Hij levert geen voldoende waarborgen voor blijvend succes.

Dit bezwaar is groot, vooral in verband met de daaraan verbonden kosten en tijdverlies.

Een nog grooter bezwaar is, dat, met de uitvoering van inleider's denkbeelden, het verdwijnen van den *Sandelhout* — en daarmee de ondergang van de thans gedreven halfbloed-fokkerij — een voldongen feit zal zijn geworden.

Over de waarde onzer tegenwoordige remonten, uit *Sandelhouts* en *Australiërs* getrokken, ben ik niet optimistischer gestemd dan de heer GROENEVELD. Met hem meen ik echter, dat de ongunstige beoordeeling niet alleen te wijten is aan den achteruitgang van den *Sandelhout*, doch ook voor een goed deel aan de hoogere eischen, welke men in de naaste toekomst meent te moeten stellen en — een dergelijke overgang komt niet plotseling — reeds thans en ook eenigen tijd geleden heeft gesteld. Een tamelijk vierkante *Sandelhout*, zonder overwegende gebreken en vier voet of iets meer metende, welke kort geleden voldoende werd geacht, wordt nu afgewezen.

Ik acht het zeer waarschijnlijk, dat de toekomst-eischen invloed hebben uitgeoefend op de keuring der halfbloeds op de *Bandongsche* tentoonstellingen in 1900, 1901 en 1902, waarover de cijfers loopen in de „Inleiding” van den heer GROENEVELD en uit welke cijfers de conclusie getrokken schijnt te worden, dat de resultaten der fokkerij achteruit in plaats van vooruit gaan. Ik acht het waarschijnlijk, dat die cijfers, althans ten deele, te wijten zijn aan het verschil in eischen door de commissiën van aankoop gesteld. Zekerheid daarom

trent heb ik niet, aangezien ik niet in de gelegenheid was de laatste twee tentoonstellingen bij te wonen.

Ook hebben niet steeds dezelfde personen in die commissiën zitting gehad, en dat ieder voor zich verschillende eischen stelt, is een vanzelf sprekend feit.

Nog kan een andere factor op de beoordeeling in 't algemeen van de halfbloed-fokkerij van invloed zijn.

Bij de eerste tentoonstelling luidde het oordeel van nagenoeg alle bezoekers gunstig. Het overervingsvermogen van den *Sandelhout* kwam sterk uit en het geheel maakte een goeden indruk. Veulens, oogenschijnlijk volkomen gaaf aangekocht, bleken evenwel op lateren leeftijd behept met beenuitstortings- en andere gebreken, waardoor mogelijk velen zich teleurgesteld zagen in hunne verwachting, dat uit een slechte *Preangermerrie* een goed, deugdzaam veulen zoude geboren worden. Hebben de beoordeelaars zich niet te veel voorgesteld, n.l. het met recht te eischen resultaat van eene tamme stoeterij met uitgezochte merries?

Ik zie in de gebreken van den halfbloed geen aanleiding die fokkerij in haar geheel af te keuren, doch slechts eene aanwijzing om, waar veel te verbeteren valt, langen tijd, zoo conscientieus mogelijk, in eenzelfde richting voort te gaan. Vooral heeft dit betrekking op de keuze van dekhengsten, en dat men van het weinige beschikbare materiaal niet het meeste partij trekt, door in de dessa te laten fokken, geloof ik met den heer GROENEVELD.

Wanneer men bovendien nagaat, welke diensten *Indische* paarden in 't algemeen, en de *Sandelhouts* in 't bijzonder — naar verhouding van hun taille en massa — presteeren, moet men tot de overtuiging komen dat zoo deze, bij het hier aanhangige vraagstuk op eenige wijze kunnen worden benut, men verkeerd zou doen daarvoor een vreemd ras te importeeren.

Dat het mogelijk is, den *Sandelhout* op te heffen en voor het doel geschikt te maken — met minder moeite en kosten en meer kans op succes, dan de door den heer GROENEVELD aangegeven methode, tot verbetering van het landspaard, biedt — is mijne vaste overtuiging. Die overtuiging grond ik op wat ik tijdens mijne zending naar *Soemba* zag en opmerkte, op een

grondig onderzoek, waartoe ik, beter dan iemand anders tot nog toe, in staat was, en wel door de eigenaardige positie, waarin ik mij bevond.

Was die positie vaak moeilijk, zij dwong mij, mij in te leven in verhoudingen en toestanden — ik vlei mij zelfs een weinig in de ziel van het volk, waaronder ik leefde — die met den paardenstapel, en den aanleve van dien, het nauwste verband houden.

Waar paarden van 1.36 M. en meer vroeger geen zeldzaamheid waren en nog voorkomen, waar men in de *Preanger* uit het *Sandelhout*-Stamboek veulens fokte, in eerste generatie en op 3-jarigen leeftijd 1.37 M. of daaromtrent metende, moet, bij goede voeding en verpleging, zulks op *Soemba* — met zijn uiterst gunstig klimaat en zeer gunstigen bodem — zeker mogelijk zijn.

Welke hoogte verkregen kan worden, is moeilijk aan te geven, doch ik twijfel niet of eene van \pm 1.40 M. is in enkele generaties te bereiken. Een dergelijk paard acht ik, en als fokdier voor de inlandsche fokkerij en voor de te *Padalarang* voorgestelde stoeterij, te verkiezen boven het product, te verkrijgen op de wijze als de heer GROENEVELD zich voorstelt.

Er is over *Soemba* een en ander geschreven, meer nog gepraat en veel van wat als vaststaande daaromtrent wordt aangenomen, is bezijden de waarheid of geheel uit de lucht gegrepen.

Wanneer de heer GROENEVELD met zijne korte aantekeningen over halfwilde stoeterijen eene dergelijke inrichting op *Soemba* bedoelt, is ook hij verkeerd ingelicht. Daar wordt nl. bijna uitsluitend halfwild gefokt en worden 10 tot 20 merries onder een bepaalden hengst gesteld en losgelaten. De teeltkeuze is dus volkomen bepaald, want de hengst leidt zijn merries, beschermt die en houdt vreemde hengsten van de kudde (*kababa*) af. Eens per jaar, bij kudden dicht bij huis grazende somtijds meermalen, worden de dieren opgevangen en gesorteerd. Hengstveulens worden er afgenomen, zoo ze boven het jaar oud zijn, om te voorkomen, dat ze bij ontwakende geslachtsdrift door den ouderen hengst worden dood-

geslagen; merrieveulens alleen tot vorming van nieuwe kudden, bijv. wanneer de troep te groot mocht worden. Zoo noodig wordt de fokhengst verwisseld. Het personeel, dat de kudden bewaakt — gewoonlijk enkele slaven, toezicht houdende over 16 tot 20 □ paal — is volkomen op de hoogte van de sterkte en den algemeenen toestand der onder zijn beheer staande kudden. Leiding behoeft dus niet te ontbreken.

De hoofdgebreken van een dergelijke wijze van fokken zijn: het verongelukken van een deel der veulens bij of kort na de geboorte; schade geleden tijdens de zwangerschap der merries — bijv. doordat ze worden opgedreven, vallen of zich kneuzen e. d. — dus een geringer percentage aan bruikbare veulens; verder het te vroeg dekken der merries (ik zag 4-jarige merries met hun 2^e veulen) en het somtijds indeelen van te jonge hengsten.

De voordeelen zijn, dat de uit een dergelijke stoeterij afkomstige dieren sober zijn en gehard door den strijd om het bestaan, en verder de goedkoopte.

Onder *Europeesche* leiding zou een deel der nadeelen zijn weg te nemen. Toch zou ik, waar het hier geldt een belangrijke hoogte- en massa-vermeerdering die wij wenschen, tot dat doel een tamme in stede van een halfwilde stoeterij aanraden.

Ook op ander gebied hoort men omtrent *Soemba* en zijn paarden beweringsen, welke geheel onjuist zijn, bijv. dat de beste paarden aan de fokkerij onttrokken worden, omdat ze als rijpaard dienst doen. Elk goed rijpaard, misschien zeer enkele dieren uitgezonderd, wordt af en toe met een kudde merries losgelaten, ten eerste omdat men daarvan nakomelingen wenscht en verder, omdat het langen tijd bezigen van eenzelfde rijpaard niet mogelijk is wegens het afslijten der hoeven op de scherpe koraalsteenen.

Zoo zouden de mooiste paarden als „*merapoe*” worden geslacht. Ook deze hebben alle eigen kudden. Wel worden eenige dieren bestemd om hun heer in het hiernamaalsche te dienen, de liefde van den *Soembanees* tot zijn afgestorvenen is echter niet zoo groot, dat hij niet zijn hebzucht zou bevre-

digen en een goed werk doen door een exceptioneel mooi paard tegen een minderwaardig te verwisselen en er veulens van te fokken.

Een *Soembanees* weet zeer goed een paard op prijs te stellen en ook, dat van een goeden hengst goede veulens te verwachten zijn, al zoekt hij in een dekhengst ook eigenschappen waarop wij minder letten, bijv. het dragen van den staart e. d. Ook door hem wordt aan afstamming veel waarde gehecht.

Ik haal dit een en ander aan, om op het bestaan van verschillende dwaalbegrippen te wijzen.

Ten slotte zijn er, ondanks de bewering van den heer GROENEVELD, wel merries van 1.28 M. en hooger. Zulks te ontkennen, op grond van de negatieve resultaten der laatste commissie, is niet billijk.

Ten eerste was die commissie vóórbeschikt om te mislukken en ik heb niet nagelaten dat te voorspellen. Het doet mij leed, dat die voorspelling zich zoo volkomen heeft bewaarheid.

Ten tweede luidde de opdracht niet, merries te koopen van 1.28 M. zonder meer, doch zulks te doen nadat der commissie zou zijn gebleken, dat goede merries, van 1.34 M. minimum, op het geheele eiland niet te vinden waren. Dat met het zoeken daarnaar een groot deel van den kostbaren tijd moest verloren gaan, is duidelijk. Ook vond de commissie wel merries van 1.28 M.

Bepaald jammer, eenmaal aangenomen dat te *Padalarang* moest gefokt worden, was ook, dat degeen, dien men met de leiding der stoeterij dacht te belasten, niet in de commissie zitting had. Om hierin tegemoet te komen werd in de voorwaarden van aankoop het woordje »superieur" ingelascht, een alles en ook niets zeggende term.

Zoude, na den heftigen strijd in verschillende richtingen over fokkerij-zaken, niet iedere commissie daardoor de praktische eischen, aan een goede fokmerrie te stellen, door niet te verwezenlijke theoretische eischen hebben vervangen?

Op de verdere oorzaken van de mislukking der commissie kom ik later terug.

Ik heb mij bij de behandeling van het ingewikkelde vraagstuk op een ander standpunt gesteld, een andere gedachtengang gevolgd, dan de heer GROENEVELD.

Wanneer het mogelijk is den *Sandelhout* uit zijn verval op te heffen, mag men niet nalaten alles daarvoor in het werk te stellen. Dat is plicht tegenover duizende onderdanen, wier eenige bezitting hun paardenstapel is. Het is noodzakelijk niet alleen de halfbloed-fokkerij op *Java* en elders tot bloei te brengen, doch die ook in stand te houden. Waar de *Sandelhout* op eenige wijze kan dienen als legerpaard of tot de teelt daarvan, is dit een dringend legerbelang.

Aangezien ik overtuigd ben van de mogelijkheid den *Sandelhout* zoodanig te verbeteren, dat hij aan billijke eischen, aan een legerpaard te stellen, voldoet, heb ik mij de vraag gesteld, welk middel daartoe de meeste waarborgen tot succes geeft, en ben ik tot de conclusie gekomen, dat de eenige weg is zelf fokken, niet op *Java*, doch op *Soemba*.

Wenscht men paarden van omstreeks 1.30 M., dan, zoo spoedig men voldoende materiaal kan verzamelen, in een half-wilde stoeterij fokken, omdat zulks eenvoudiger en goedkooper is; wil men, zooals in 't onderhavige geval, belangrijke taille-vermeerdering, dan behoort in een tamme stoeterij gefokt te worden, ook om het betrekkelijk weinig beschikbare materiaal zoo nuttig mogelijk voor het doel te besteden.

Destijds diende ik voorstellen in die richting in. Waren mij de bezwaren, daartegen aangevoerd, bekend gemaakt, ik twijfel niet of ik had die kunnen ontzenuwen en nu mijn standpunt krachtiger kunnen verdedigen.

De proef met de oprichting eener stoeterij van *Sandelhouts* te *Padalarang* behoort naast, niet in de plaats van de door mij voorgestane te *Soemba* te geschieden.

Ik spreek hier van een proef, aangezien ik mij, bij de gegevens die men had, daaromtrent niets anders kan voorstellen. Ook de wisselende hoogte-eischen, aan het te koopen fokmateriaal gesteld, wijzen daarop. Men ging toch van 1.34 M. voor de merries (ik meen zelfs oorsponkelijk nog hooger) tot 1.28, later tot 1.26 M. terug.

Mochten werkelijk de plannen om op *Soemba* te fokken

door het *Padalarang*-plan zijn afgesprongen of verzaagd, zoo valt dit te betreuren. Wij zouden anders tot de oplossing van het vraagstuk nu reeds een belangrijken stap nader staan.

De volgende overwegingen hebben aanleiding gegeven tot mijn voorstel op *Soemba* te fokken in stede van op *Java*.

- 1^e. Wanneer men het behoud van den *Sandelhout* wenscht, 't zij om daaruit troepenpaarden dan wel fokmateriaal te trekken, ligt het voor de hand, dat men neme den *Sandelhout* zooals die was en exceptioneel nog voorkomt, niet een product daarvan op *Java* gefokt en gewijzigd naar bodem en klimaat. Men fokke hem in zijn eigen land.
- 2^e. *Soemba*, met zijn kalkbodem en gunstig klimaat, is daartoe uiterst geschikt, hetgeen ook blijkt uit het feit, dat het ras tot heden de stelselmatige uitroeiing, waaraan het blootstond, heeft weerstaan.
- 3^e. De directeur eener stoeterij op *Soemba* is veel beter in de gelegenheid tot den aankoop van fokmateriaal, dan een tijdelijk daar verblijfhoudende commissie of een particulier handelaar.

Dit laatste behoeft wellicht eenige toelichting. Eene commissie, als bedoeld, moge door het Gouvernement zijn uitgezonden of aanbevolen, zij blijft voor den Soembanees, met zijn achterdocht en onbegrensde hebzucht, een handelslichaam, waaraan hij zoo duur mogelijk verkoopt wat hij missen wil. Een vast daar verblijvend ambtenaar kan door zijn invloed, zijn persoonlijk optreden, bekendheid met politieke en persoonlijke verhoudingen af en toe de hand leggen op een exemplaar, exceptioneel geschikt voor het doel en dat voor eene commissie stelselmatig wordt verborgen gehouden. Het ras is zoo achteruit gegaan, dat juist uit die exemplaren de wederopbouw moet geschieden.

Een politieke verwickeling, het wantrouwen van een buurman, een voorgenomen feest of reis zijn factoren, welke een Soembanees aanleiding geven geen enkel goed paard te verkoopen. Het welslagen eener commissie is daardoor in veel grooter mate bedreigd, dan dat van een vast verblijvend persoon,

in wien een machthebbende wordt gezien waarmede men rekening moet houden, al ware het slechts, omdat hij op de hoogte is van allerlei intriges en listen. Bovendien begeeft een commissie zich op goed geluk naar een bepaalde streek, terwijl een gindsch blijvend persoon precies weet wanneer hij bij Hoemboe A. of Meramba B. moet aankloppen.

Een commissie staat bloot aan allerlei intriges van menschen, welke belang hebben bij hare mislukking; in de eerste plaats van *Arabische* paardenkoopers, doch ook van *Soembanezen*, die elkaar somtijds geen goede prijzen gunnen. Een vast blijvend persoon weet een en ander op waarde te schatten en te ontzenuwen.

Een commissie moet in betrekkelijk korten tijd zooveel mogelijk materiaal aankopen. Een vast blijvend persoon gaat het geheele seizoen door kalm zijn gang.

De paardenvangst op groote schaal begint in den oostmoesson, zoodra het weder droog genoeg is om de uitgestrekte grasvelden, bij gedeelten, in brand te steken.

Dit branden geschiedt om de paardenjacht mogelijk te maken, aangezien èn de paarden zelf èn de groote scherpe koraalsteenen tusschen het somtijds 2½ à 3 M. hooge gras niet te zien zijn, de kudden zich dus spoedig aan het oog van de drijvers kunnen onttrekken en de niet zichtbare steenen het rijden in snelle gangen ondoenlijk maken. Ook geschiedt het branden bij wijze van bemesting.

De *Soembanees* is lui en niet geneigd kudden, grazende in verafgelegen, moeilijke terreinen, na de eerste sorteering opnieuw op te vangen, waarmede dagen, somtijds weken gemoeid zijn. Vooral voor de laatste, in het najaar vertrokken commissie was dit een ongunstige factor. Bovendien kwam zij in een door de jongste troebelen nog min of meer in beroering zijnd land; dat zij dus niet slagen zoude, was te voorzien.

De *Soembanees* verkoopt, uit welbegrepen eigenbelang, niet gaarne goede merries en zal daartoe aan een onder hen levend persoon eer overgaan, dan aan eene commissie of op grof winstbejag belusten handelaar.

Ook de aankoop door tusschenkomst van handelaren levert minder waarborgen op, omdat eigenbelang daarbij een te groote

rol speelt en mocht op deze wijze eenig materiaal verkregen worden, zoo staat dat in elk geval achter bij op de door mij aangeprezen wijze aangeschafte dieren.

Ook op het verder succes, met het aangeschafte materiaal te behalen, kan de wijze van aankoop invloed hebben. Tal van zaken doen zich voor, die eene ruime kennis van land en volk eischen en die eene commissie niet of onvoldoende bekend zijn.

Bijvoorbeeld:

In *Lewa* zegt de familieverlevering van het vorstengeslacht dat dáár langen tijd heerschte, dat de fokkerij niet kan bloeien, zoo zich niet bij elke kudde minstens één bont paard bevindt. Koopt men dus een *Lewa*-paard met effen kleur, zoo is men niet zeker, dat bij de nakomelingen niet het bonte haar van een der voorouders te voorschijn treedt. In sommige andere streken heeft men daarop minder kans.

In *Rendeh* wordt veel op effen kleur gewerkt, behalve bij enkele kudden.

Een ander voorbeeld:

Zekere NGABI LOERA is, zoo niet de grootste, toch een der grootste fokkers in midden-*Soemba* en in 't bezit van uitgebreide stoeterijen. De geheele toestand van zijn paardenstapel draagt den stempel van het bedrijf waardoor hij en zijn stam tot welvaart kwamen, n.l. roof op groote schaal. Men vindt er allerlei modellen onder en weet dus nooit, wat bij nakomelingen van uit zijn stoeterij afkomstige hengsten te voorschijn zal komen.

- 4^e. Mocht het gelukken voldoende *Sandelhouts* bijeen te krijgen om daarmee op *Java* een stoeterij te bouwen en wenschte men daarin, om welke reden dan ook, nieuw bloed van *Soemba* te importeeren, dan zou nieuw materiaal daartoe niet meer beschikbaar zijn. Men zou dus aangewezen zijn op wat men bij de oprichting der stoeterij kon bemachtigen en de nakomelingschap daarvan, hoe zich die op vreemden bodem ook mocht hebben gewijzigd.
- 5^e. Een der hoofdoorzaken van den achteruitgang van den *Sandelhout* is de op het eiland *Soemba* heerschende on-

rust, welke ware weg te nemen door meerderen invloed van Gouvernementswege. Tot de vermeerdering van dien invloed kan het bestaan van eene stoeterij belangrijk medewerken. Ook is van daaruit, door voorbeeld en aanmoediging, invloed te oefenen op de inlandsche fokkerij op het eiland.

Op grond van het vorenstaande acht ik het fokken op *Soemba* zelf de eenig openstaande en aangewezen weg.

En nu de nadeelen:

Die van politieken aard zal ik niet bespreken, omdat tegen mijne voorstellen, zoover mij bekend, geen politieke bezwaren zijn geopperd, zelfs niet van de zijde van het Binnenlandsch Bestuur.

We krijgen dus in de eerste plaats het door den heer GROENEVELD genoemde, nl. de afgezonderde ligging van het eiland en de gevolgen daarvan.

Ik ben voldoende in de gelegenheid geweest om den moreelen invloed, welke de eenzaamheid en afzondering uit de *Europeesche* maatschappij heeft op een normaal ontwikkeld mensch, te ondervinden. Men ziet echter op de meest afgelegen oorden zich personen vestigen en daar bloeiende ondernemingen, op land- of mijnbouwkundig gebied, stichten. Zendingen, ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur slijten een half menschenleven in de meest onhebbelijke oorden van onzen archipel en doen daar hun plicht. Men ziet dergelijke toestanden ook in andere koloniën, in *Australië*, *Amerika* en *Afrika*. En onder ons, prat op het roemruchtige leger, waarin wij de eer hebben te dienen, zou niemand te vinden zijn, energiek genoeg om een taak te vervullen van zoo groot belang, een betrekking in de hoogste mate interessant en de voldoening gevende iets te scheppen, waaruit het heele leger, de heele kolonie nut trekt? Ik wensch die meening niet te onderschrijven en ik acht het bezwaar van ondergeschikt belang. Tegen de eenzaamheid geeft boeiend werk een machtig wapen en een behoorlijke bezoldiging maakt veel goed. Bovendien behoeft af en toe, bijv. in den westmoesson, wanneer de verbinding met het binnenland zoogoed als afgesloten is,

een verlof of dienstreis naar *Java* niet te zijn uitgesloten. Dat is zelfs noodig om voeling te houden met kameraden, om te voorkomen, dat men het oog verliest voor dagelijks voorkomende gebreken en zich blind gaat staren op futiliteiten.

De vraag is hier niet: wat is de aangenaamste plaats, doch waar heeft men de meeste kans van slagen.

De vraag of de man, wat zijn karakter betreft, geschikt voor een dergelijke betrekking ook bevoegd is als zoodanig op te treden, zoude te denken kunnen geven. Ik meen echter, dat werkelijke autoriteiten op dat gebied tot nog toe in *Indië* ontbreken en dat, waar bij gezond verstand werkelijk toewijding gevonden kan worden, zelfs geëischt, men zich hiermede tevreden moet stellen, in aanmerking genomen den enormen afstand, die zelfs onze voorgangers in deze richting nog wel scheiden zal van het toppunt van wetenschap en ondervinding.

Juist om het moeilijke van de zaak, heeft een stoeterij op *Soemba*, dus met reinteelt in eigen land, meer kans van slagen.

Thans het strategisch bezwaar.

Ik geloof dat dit zeer klemmend zoude zijn, zoo wij onze geweren, ons geschut, onze munitie, ons leder en onze andere materialen, zelfs onze soldaten en een goed deel hunner voeding (meel, spijzen in blik e. d.) niet uit *Europa* bestelden, doch ons daarvan op *Java* voorzagen.

Een dergelijke stoeterij te *Padalarang* moge 15 of 20 jaar geleden levensvatbaarheid hebben gehad, thans moet zij gebouwd worden op de eenige plaats waar zij, althans voorloopig, kans op succès heeft, d. i. op *Soemba*.

Verder heeft de heer GROENEVELD als een nadeel van den *Sandelhout* zijn temperament genoemd. Van andere zijde vernam ik wel eens, dat een op *Java* gefokte *Sandelhout* meer dociel en minder zenuwachtig zou zijn dan zijn rasgenooten van *Soemba*. In de eerste plaats zijn de op *Java* gefokte *Sandelhouts* òf te jong, òf te gering in aantal om daarop een oordeel te gronden betreffende het temperament in 't algemeen van dergelijke dieren. In de 2^e plaats zijn zij afkomstig van eene andere wijze van fokken; ze zijn bij huis, dus tam gekweekt en van jongs af gewend aan den mensch. Die van *Soemba* afkomstig daarentegen zijn halfwild gefokt en tot hun

vollen wasdom in vrijheid en nagenoeg buiten behandeling door menschen geweest.

De enkele exemplaren op *Soemba* bij huis gefokt of opgekweekt, zijn ook bij uitstek dociel.

Bedoelde *Preanger Sandelhouts* zouden slechts te vergelijken zijn met rasgenooten uit een tamme stoeterij.

En hiermede ben ik gekomen aan het einde van mijn betoog.

Wil men te *Padalarang* een soldatenpaard fokken, in 1^e generatie 1.40 M. hoog, zoo kan ik daarin, voor het oogenblik, met den heer GROENEVELD medegaan. Zijne methode om het landspaard te verbeteren moet m. i. leiden tot teleurstelling, bij schatten aan weggeworpen geld.

Daartoe bezige men den *Sandelhout* op *Soemba* gefokt. Zoo men al daarmede het *Preanger*-paard niet kan opvoeren tot een gemiddelde hoogte als door den heer GROENEVELD gewenscht, men zal er een waardevolle reserve mede kweeken, een goede remonteering voor de Artillerie en misschien een voldoende aantal paarden boven de 1.36 M. voor de Cavalerie.

De voorzitter: Wanneer niemand meer het woord verlangt om met den inleider in discussie te treden, dan geef ik het woord aan den heer GROENEVELD.

De heer GROENEVELD:

Mijne Heeren!

Het zij mij vergund de sprekers één voor één te beantwoorden.

Van de verklaring van den heer SCHEEPENS, dat hij het in hoofdzaak met mij eens is, nam ik met genoegen goede nota. Ook op die punten, waar de heer SCHEEPENS met mij van meening verschilt, of meent te verschillen, scheiden ons geene onoverkomenlijke muren.

In de eerste plaats kan de heer SCHEEPENS zich niet vereenigen met hetgeen door mij werd gezegd omtrent het niet-rekening houden met de belangen van het leger bij de zoogenaamde Gouvernements-fokkerij. Ik vrees echter, dat de heer SCHEEPENS mijne bedoeling niet volkomen heeft begrepen. Ook ik zeide

in mijne inleiding, dat men van de onderwerpelijke fokkerij niet kan verlangen, dat zij in staat is het zoo gedegeneerd landspaard zoodanig te verbeteren, dat de paardenstapel binnen enkele jaren eene remonteering verzekert van remonten, zooals de bereden wapens *in de naaste toekomst* noodig hebben, doch ik voegde daaraan toe, dat het voor het leger van het grootste belang is, dat al die maatregelen worden genomen, welke er toe kunnen leiden, om de resultaten voor het leger zoo goed mogelijk te doen zijn. Waar de heer SCHEEPENS erkent, dat eene regeling, als door mij wordt voorgestaan, *later* veel reden van bestaan zou hebben, geloof ik, dat er ook alles voor te zeggen is om *reeds nu* met eene dergelijke regeling te beginnen. Zeer terecht verwacht de heer SCHEEPENS, bij invoering der hoogere eischen in de naaste toekomst, van deze fokkerij slechts geringe resultaten, doch hij zal mij moeten toegeven, dat zulks in geen deele reden is om maatregelen, van welke hij later wél veel verwacht, niet reeds nu in te voeren. In de eerste plaats heb ik hierbij het oog op eene deugdelijke aanvulling van het mannelijk fokmateriaal. De merries, waarmede wordt gefokt, kunnen niet anders dan geleidelijk verbeteren; doch voor eene verhooging van het gehalte van het mannelijk fokmateriaal kan en moet krachtiger worden ingegrepen. Verder moet alles in het werk worden gesteld om de wijze van opfokking der veulens te verbeteren. Wel ontveins ik mij niet, dat dit laatste gemakkelijker is gezegd dan gedaan, doch zooals nu de toestand is, wordt het aankweken van opgepapte veulens aangemoedigd. *Het meeste succès op eene tentoonstelling heeft dat veulen, dat niet door twee man kan worden vastgehouden, dat van geslachtsdrift en statmoed geen oogenblik stil staat.* (1) Of het door die druktemakerij zichzelf reeds in zijne gewrichten geruïneerd heeft (steile stand in de kogels, onzuivere gangen), schijnt weinig ter zake te doen. Het publiek is opgetogen, dagblad-correspondenten juichen, de beurzen van Chineezen openen zich én menschen die zich door dat alles nog niet laten verblinden, worden als onbevoegde of bevooroordeelde oordeelaars uitgekreten. Ik zal de eerste zijn die erkent, dat ik op menige tentoonstel-

(1) Een goed paardenkenner abstraheert hiervan bij zijne beoordeeling van een paard.

ling „schilderijtjes” zag, doch juist die springende schilderijtjes hadden in den regel zulke gebreken in stand en gangen, dat zij voor gebruikspaard slechts zeer geringe waarde hadden. Hierin is verandering te brengen. Men lette bij de bekroningen meer op deugdzaamheid. Had zulks vroeger plaats gehad, dan zou dat wel degelijk van invloed zijn geweest op de wijze van opvoeding, en daardoor op de „tastbare resultaten.”

Over de beste wijze waarop eventueel *Arabische* hengsten moeten worden verkregen, heb ik mij niet uitdrukkelijk verklaard; ik gaf slechts enkele wegen aan. Met den heer SCHEEPENS ben ook ik van meening, dat men geen te groot type mag nemen en dat men om die reden wel zal zijn aangewezen op de *Oostersche* markten. Met het oog echter op de bezwaren, aan die wijze van aankoop verbonden, besprak ik ook de andere bronnen.

Met het denkbeeld om een *Nederlandsch* officier aan de eventueel te benoemen commissie toe te voegen, kan de heer SCHEEPENS zich niet goed vereenigen. Wanneer één of twee officieren van het *Indische* Leger, bekend met de gebreken van ons eigen landspaar en met het doel dat men wenscht te bereiken, deel uitmaken van die commissie, blijf ik in de toevoeging van een *Nederlandsch* officier een groot voordeel zien. Niet alleen dat het *Nederlandsche* leger officieren heeft die op hippologisch gebied meer ondervinding bezitten dan wij, doch het zou voor zulk een officier niet moeilijk zijn door het verzamelen van verschillende inlichtingen, b. v. bij de jongste *Fransche* commissie, krachtig mede te werken tot het welslagen der onderneming. Al heeft die officier ook zelden of nooit een ras-zuivere woestijn-*Arabier* gezien, ik geloof toch, dat de meerdere ervaring op hippologisch gebied ook door den heer SCHEEPENS zal worden erkend, en als een voordeel zal worden aangemerkt.

In mijne inleiding heb ik gezegd, dat het waarschijnlijk niet moeilijk zou zijn fokmateriaal uit *Algiers* te verkrijgen, indien daartoe de hulp werd ingeroepen van de *Fransche* regeering. De heer SCHEEPENS is van meening, dat, juist met het oog op de maatregelen welke door die regeering worden genomen om den paardenstapel te verbeteren, op deze steun niet mag wor-

den gerekend, en de regeering wellicht bezwaren zou maken tegen den uitvoer van vrouwelijk fokmateriaal. Het is nu zeer wel mogelijk, dat een onderzoek den heer SCHEEPENS in het gelijk zou stellen; daar echter wij beiden van meening zijn, dat wij de *Berbers* niet noodig hebben, doet de vraag of ze al dan niet te krijgen zijn weinig tot de zaak af.

Bij de door mij noodig geachte stoeterij wenschte ik *Australische* merries te kruisen met een superieuren *Sandelhout* of *Arabier*. De heer SCHEEPENS zal het met mij eens zijn, dat, daar het doel van deze teelt is om zoo spoedig mogelijk geschikte legerpaarden te verkrijgen, wij aan den hengst zeer hooge eischen hebben te stellen; niet alleen moet hij vrij zijn van belangrijke gebreken in den bouw, doch ook zijn hoogte mag niet te gering zijn. Dergelijke hengsten onder de *Sandelhouts* te vinden, zal, naar ik vrees, niet mogelijk blijken. Wellicht wordt een enkele geschikte hengst gevonden, maar of het voor eene flinke stoeterij benoodigd aantal bij elkaar zal zijn te krijgen, betwijfel ik. Hoeveel ik ook verwacht van eene kruising van eene *Australische* merrie met een besten *Sandelhout* van niet te geringe taille — ik acht het resultaat twijfelachtig, indien we moeten fokken met *Sandelhout*-hengsten van onvoldoende kwaliteit. Om die reden acht ik voor onze fokkerij *Arabische* hengsten noodig, hetgeen niet wegneemt, dat indien werkelijk in alle opzichten geschikte *Sandelhouts* kunnen worden gevonden, ik deze gaarne gebruikt zag.

In mijne inleiding sprak ik als mijne meening uit, dat indien reeds gebleken is, of alsnog blijken zal, dat goede *Sandelhout*-merries niet in *voldoende* getale zijn te verkrijgen, onverwijd moet worden overgegaan tot de oprichting van eene stoeterij met *Australische* merries. Ik had hierbij het oog op de voorziening in de behoefte aan legerpaarden en ging van het denkbeeld uit, dat voor het fokken van de benoodigde dek-hengsten voor de verbetering van het landspaard nog wel een voldoende aantal merries zoude zijn te vinden, omdat het daarvoor vereischt aantal slechts gering behoeft te zijn. Erkennen moet ik echter, dat de lezing van mijn stuk gemakkelijk aanleiding

kan geven tot de door den heer SCHEEPENS gemaakte gevolgtrekking.

Volkomen ben ik het met den heer SCHEEPENS eens, dat de *Australische* pony nog onvoldoende constant is om daaruit in de eerste jaren dekhengsten te fokken. Mijne meening ter zake is als volgt te formuleeren: voor het fokken van legerpaarden hebben wij noodig *Australische* merries met *Arabische* hengsten en voor het fokken van dekhengsten *Sandelhout*-merries met *Arabische* hengsten, terwijl in beide gevallen gebruik is te maken van werkelijk superieure *Sandelhouts* met voldoende taille.

In antwoord op de beschouwingen van den heer DIJK het volgende:

Met genoegen constateer ik, dat ook deze spreker met mij mede kan gaan waar ik heb willen betoogen, dat wij eene militaire stoeterij noodig hebben om te voorzien in de behoefte aan legerpaarden, terwijl ook door hem goede resultaten worden verwacht van eene kruising van *Australische* ponies met *Arabische* of uitgelezen *Sandelhout*-hengsten. Wat de heer DIJK zegt van de *Australische* ponies, doet den door mij gestelden eisch, om de keuring met groote gestrengheid te doen plaats hebben, op den voorgrond treden. De nu reeds met de ponies opgedane ondervinding kan daarbij van veel nut zijn.

Met betrekking tot de waarschijnlijke geschiktheid der kruisingsproducten als verbeteraars van het landspaard, meen ik te kunnen volstaan met eene verwijzing naar het door mij aan den heer SCHEEPENS gegeven antwoord.

De heer DIJK en ik staan slechts daar tegenover elkaar, waar hij vermeent het *Sandelhout*-ras nog zoodanig te kunnen verbeteren, dat eene deugdelijke remonteering met *Sandelhouts* in de toekomst nog niet tot de onmogelijkheden behoort, terwijl ik dat gevoelen niet kan deelen. De heer DIJK heeft de vaste overtuiging, dat het mogelijk is het *Sandelhout*-paard zoodanig op te heffen, dat het niet alleen weer wordt wat het geweest is, doch dat het zal voldoen — en binnen enkele generaties — aan de eischen, welke in de naaste toekomst aan een legerpaard zullen moeten worden gesteld. Ik wensch voor den heer DIJK niet onder te doen bij het zingen van een loflied op de

goede eigenschappen van dat ras (1), wil daarvoor zelfs zijne gebreken en eigenaardigheden niet te zwaar tellen, doch ik blijf de vrees koesteren, dat het goede oogenblik voor verwezenlijking der denkbeelden van den heer DIJK voorbij is. Die meening is gegrond op de resultaten van den aankoop der laatste jaren en op het resultaat van de jongste *Soemba*-commissie. Niet alleen dat bedoelde commissie geen enkele merrie meebracht, waar zij in opdracht had 60 te koopen, doch ook de kwaliteit der aangekochte dekhengsten — zonder twijfel de beste, welke te vinden waren — beschouw ik van dien aard, dat zij weinig doet verwachten van den toestand van den paardenstapel op *Soemba*. En nu heeft de heer DIJK wel gezegd, zelfs vooruit gezegd, dat de commissie, om tal van redenen, geen succès kòn hebben, doch dat zij *geen enkele* merrie heeft kunnen koopen, blijft voor mij een teeken — ik zou haast zeggen een bewijs — dat het met den paardenstapel op *Soemba* treurig is gesteld. Vooral ook een blik op hetgeen in de laatste jaren voor het leger werd aangekocht is weinig geschikt mijn indruk te verbeteren. Hiertegenover stelt de heer DIJK zijne rijpe ervaring, welke hij gedurende zijn verblijf op *Soemba* heeft opgedaan. Beter dan iemand anders is hij in staat te beoordeelen wat er op *Soemba* nog voor deugdelijk materiaal aanwezig is. Wij echter moeten in ons oordeel afgaan op hetgeen wij van *Soemba* zien komen en dan — ik herhaal het — geeft zulks weinig hoop voor de toekomst. Is dat beeld echter onjuist, dan vervalt daarmede de grond waarop ik het denkbeeld van den heer DIJK niet voor verwezenlijking vatbaar acht. Die verwezenlijking toch is alleen dan mogelijk, wanneer er nog werkelijk goed fokmateriaal in voldoende getale aanwezig is.

Welke voordeelen ziet de heer DIJK nu in een fokken op *Soemba* boven *Java*?

Ten 1° is spreker van meening, dat wanneer men het behoud wenscht van den *Sandelhout* — 't zij om daaruit troepenpaarden dan wel fokmateriaal te trekken — men dat paard moet fokken in zijn eigen land,

(1) En elders op pag. 61 vindt de heer GROENEVELD de beste *Sandelhouts* nog niet geschikt voor de fokkerij (vide ook pag. 414/415).

Gaf het *Sandelhout*-paard volkomen het type weer dat men verlangde, dat zou tegen bovenstaande meening weinig zijn aan te voeren. Doch, behalve dat aangestuurd moet worden op eene verandering in hoogte en massa, blijft het voor alle doeleinden wenschelijk, dat gewerkt wordt o. a. op mindere zenuwachtigheid en minder zwaren hals. Eene kruising met een *Arabier* beveelt zich daarvoor vanzelf aan, terwijl, door de noodzakelijkheid van die veranderingen, het voordeel van fokken in eigen land op den achtergrond treedt.

In de 2^e plaats haalt spreker als voordeel aan het gunstig klimaat en den kalkbodem van *Soemba*.

Ook in mijne inleiding gaf ik als mijne meening te kennen, dat, wat betreft bodem en klimaat, eene fokkerij op *Soemba* waarschijnlijk onder zeer gunstige omstandigheden zou verkeeren. Alhoewel dit voordeel niet gering mag worden geacht, vergete men niet, dat het *Preanger*-paard een levend bewijs is, dat ook van het fokken in dit gewest op goede gronden bevredigende resultaten mogen worden verwacht. Wel is waar wordt de heilzame invloed van den kalkbodem van *Soemba* in de *Preanger* gemist, doch aan dit gemis kan voor een groot deel worden tegemoet gekomen door een zorgvuldige voeding.

In de 3^e plaats wijst de heer DIJK op de omstandigheid, dat de directeur eener stoeterij op *Soemba* veel beter in de gelegenheid is tot aankoop van fokmateriaal, dan eene tijdelijk aldaar verblijfhoudende commissie of een particulier handelaar.

Zelfs wanneer de heer DIJK nagelaten had deze stelling op zoo interessante en leerzame wijze toe te lichten, zou ik hare juistheid gaarne hebben erkend. Doch waar bij mij de overtuiging bestaat, dat voor het fokken van legerpaarden toch *Australische* merries noodig zijn, en het geringe aantal *Sandelhout*-merries, benoodigd voor het fokken van dekhengsten, ook zonder stoeterij op *Soemba*, wel te verkrijgen zal zijn, kan het derde door den heer DIJK genoemde voordeel voor mij niet zwaar wegen.

Als vierde voordeel noemt de geachte spreker het feit, dat men, door op *Soemba* te fokken, steeds de gelegenheid behoudt zuiver *Soemba*-bloed, ongewijzigd door het fokken op *Java*, in te voeren.

Ik, voor mij, zie evenwel de noodzakelijkheid van die bloedverversching niet in, omdat m. i. de *Sandelhout* van *Soemba*,

ondanks al zijne deugden, volstrekt niet het ideaal is voor een legerpaard of dekhengst.

Het ten slotte door spreker aangehaalde voordeel — vermeerdering van den invloed van het Gouvernement op de bevolking van *Soemba* — is van zuiver politieken aard.

De waarde van dien invloed waag ik niet te beoordeelen; iemand die *wil* tegenspreken zou misschien kunnen zeggen, dat eene Gouvernements-stoeterij aanleiding zou kunnen geven tot politieke verwickelingen. Waar toch de heer DIJK zelf ons leert, dat de *Soembaneesche* grooten veel vermaak scheppen in het stelen van paarden, zouden zulke verwickelingen m. i. niet onmogelijk zijn, wanneer ook een of meer Gouvernementspaarden bij deze grooten verdwaalden. Ik kan mij althans voorstellen, dat op die wijze verhoudingen zouden kunnen ontstaan welke ons in de noodzakelijkheid brachten gewapenderhand op te treden.

Naar mijne meening zijn de door mij opgesomde bezwaren, verbonden aan het fokken op *Soemba*, door den heer DIJK in hunne waarde onderschat. Ik zie, als gevolg van de geïsoleerde ligging van dat eiland, in verband met zijn, naar het heet, ongezond klimaat, in de leiding van eene eventueele stoeterij op *Soemba* geene stabiliteit. Het beroep van den heer DIJK op onze plichtopvatting, om daár werkzaam te zijn, waar 's Lands belang zulks eischt, de vergelijking met de taak van sommige ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, van beheerders van ondernemingen en van zendelingen — eene vergelijking welke m. i. eenigszins mank gaat — kan mij niet van zienswijze doen veranderen. Als regel zal het *Europeesch* personeel het gezin, in het belang der kinderen, op *Java* of elders moeten achterlaten, en dat niet voor één enkel jaar of weinig langer, maar voor den geheelen tijdduur, welken het daar werkzaam is. Voegt men daarbij de hulpeloosheid in geval van ziekte, dan zal moeten worden erkend, dat de positie van dat personeel weinig benijdenswaardig is, en nu moge de toewijding en de zelfvoldoening zeer groot zijn, bij mij blijft de vrees bestaan, dat bedoeld personeel het in den strijd tegen de ongunstige invloeden op den duur zal afleggen. Over dit verschil in appreciatie valt intusschen niet te redetwisten; ik

zie in de genoemde ongunstige moreele factoren een zeer groot nadeel — de heer DIJK niet.

Ook de strategische overwegingen tellen bij mij zwaarder, dan bij den heer DIJK. Dat wij helaas, wat betreft de aanvulling onzer weermiddelen, nog in zoo tal van opzichten afhankelijk zijn van het buitenland, mag m. i. allermint eene reden zijn, om ook eene waardevolle paardenreserve dáár te plaatsen, waar onzekerheid bestaat dat op het gewenschte oogenblik daarover kan worden beschikt.

Ten slotte wijs ik op de bezwaren en onkosten, verbonden aan het transport der veulens van *Soemba* naar *Java* en op de omstandigheid, dat eene stoeterij in de *Preanger-Regentschappen* ook indirect zal bijdragen tot de verbetering van het landspaard op *Java*, iets dat van groot economische en strategische beteekenis is, dan eene dergelijke verbetering op *Soemba*.

Ook de heer DIJK verwacht van eene tamme stoeterij, als door mij voorgesteld, voor het leger spoediger resultaten en kan om die reden met de oprichting eener zoodanige stoeterij medegaan. Daaruit zou volgen, dat de heer DIJK twee stoeterijen wenschelijk acht, n.l. ééne op *Java* en ééne op *Soemba*. Elke deugdelijke maatregel, om den paardenstapel op *Soemba* op te heffen, verdient ook naar mijne meening aanbeveling, doch het fokken van een legerpaard op *Java* is eene *dringende* eisch en daarom zal, ook in verband met de draagkracht onzer schatkist, het wenschelijke hier wel voor het noodzakelijke moeten wijken.

Een enkel woord eindelijk, naar aanleiding van het door den heer DIJK opgemerkte, omtrent de resultaten van den aankoop op de *Bandongsche* tentoonstellingen. De heer DIJK acht het waarschijnlijk, dat de drang naar hoogere eischen invloed heeft gehad op de keuringen. Die veronderstelling ligt wel voor de hand, doch ik kan den heer DIJK verzekeren, dat zij ten eenenmale ongegrond is. Het feit, dat de in 1902 gekochte, ook in *kwaliteit*, staan beneden het gros van die in 1900 gekocht, bewijst zulks. Het beroep op de *gewijzigde inzichten* bij de keuringen — het stokpaardje van anonieme courantenschrijvers — moet maar al te dikwijls als dekmantel dienen

voor het niet te loochenen feit, dat de tastbare resultaten van het thans in de *Preanger* gevolgde stelsel tegenvallen.

Met den heer DIJK keur ik echter die halfbloedfokkerij niet af, maar wijs slechts op het belang, dat èn fokkers èn leger er bij hebben, dat van die fokkerij de beste resultaten verkregen worden.

Ik ga thans over tot de beantwoording van den heer VAN VELZEN, die zich in zijne beschouwingen als een beslist tegenstander van mijne theorieën deed kennen.

Dat ik in mijn historisch overzicht zeer onvolledig ben geweest, is m. i. mij wel te vergeven; had ik meer dan slechts de hoofdpunten aangestipt, dan zou mijne inleiding eene zeer ongewenschte en onnoodige uitbreiding hebben verkregen. De heer VAN VELZEN keurt het echter af, dat ik niet uitdrukkelijk vermeld heb, dat èn de Majoor TIELEMAN èn de Ritmeester TIEMAN eene Gouvernements-stoeterij onnoodig achtten.

Waar mij die onvolledigheid wordt verweten, had ik mogen verwachten, dat de heer VAN VELZEN zich daaraan niet zou schuldig maken. Doch wat is het geval. Het ligt in de lijn van het betoog van den heer VAN VELZEN om invoer van *Arabieren* streng te veroordeelen. (1) Daarom wordt het rapport van den Majoor TIELEMAN gevolgd tot en met dat gedeelte van een zin, waarin die hoofdofficier zegt, dat het eene dwaasheid zou zijn de kleine *Javaansche* merries te willen paren met *Arabische* en *Perzische* hengsten. In het door den heer VAN VELZEN aangehaald overzicht volgt daar echter oogenblikkelijk op: „eerstgenoemde (dat zijn dus de *Arabische* hengsten) „kunnen alleen van nut zijn in sommige *Preanger*-, *Kedoe*- en „*Cheribon*-districten”.

De Majoor TIELEMAN wenscht stationneering van dekhengsten; welnu, de heer VAN VELZEN en ik wenschen dat ook, maar om die stationneering rationeel te doen zijn, acht ik eene Gouvernements-stoeterij noodig. Dat in 1835 — bijna 70 jaar geleden — zulks niet noodig werd geacht, wil ik wel gaarne gelooven. Den toestand van toen te willen vergelijken met dien van

(1) Die bewering is niet juist.

heden komt mij al zeer onjuist voor. Daarom kan m. i. aan het eertijds gegeven advies van de heeren TIELEMAN en TIEMAN thans niet meer die waarde worden toegekend als weleer.

Ook het advies van den Ritmeester TIEMAN wordt door mijn geachten tegenstander onvolledig weergegeven. Tusschen de aangehaalde alinea's en het overzicht lees ik nog: „Hij wenschte „dat het Gouvernement zich bepale om alleenlijk het be- „staande *Javaansche* ras *in zich zelve* te verbeteren, terwijl „men de veredeling van het ras aan liefhebbers van paarden- „fokkerijen moest overlaten”. Dus de Ritmeester TIEMAN wenschte ook geene kruising met *Sandelhouts*; hij noemt het *Javaansche* paard, wat aangaat zijne geschiktheid om de steile bergen te beklimmen en de sawahs te doorwaden, eenig in zijn soort en het meest geschikt, ja schat het zelfs hooger dan de paarden der omliggende eilanden. Hij vindt het *verbeteren* meer aan te bevelen dan het *veredelen*. Met dat alles zal de heer VAN VELZEN evenmin als ik in het jaar 1903 mede kunnen gaan. Het bewijst ons echter hoe de toestand van den paardenstapel sinds veranderd is. Toch wil de heer VAN VELZEN aan het eertijds gegeven advies, dat eene Gouvernementsstoeterij niet noodig was, ook nu nog de volle waarde toegekend zien.

De Luitenant-Kolonel PERIÉ laat zich ongunstig over de kruisingsproducten uit en acht het ook doelmatiger te verbeteren dan te veredelen; maar is dan het fokken met *Sandelhouts* geene kruising?

Wil de heer VAN VELZEN de, destijds ongetwijfeld deugdelijke, adviezen van bovengenoemde heeren thans nog volgen, dan moeten ook de *Sandelhout*-dekhengsten weg en moeten we het ras gaan verbeteren in zichzelf. Dat zulks *thans* eene dwaasheid zou zijn, zal iedereen wel willen gelooven. De heer VAN VELZEN heeft ons echter die adviezen slechts medegedeeld om tot de conclusie te komen, dat eene Gouvernementsstoeterij onnoodig is; daar waar tegen elke kruising geadviseerd wordt, is hij ongetwijfeld eene andere meening toegedaan. Dat intusschen de Majoor TIELEMAN van *Arabieren* in sommige *Preanger*- en andere districten *wel* nut verwacht, wordt ons *niet* medegedeeld.

De heer VAN VELZEN heeft uit het historisch overzicht wijders nog geleerd, dat alle stoeterijen, die onder militair beheer stonden, geen resultaten hebben opgeleverd. Ik ben dit met hem eens. Welke conclusie de heer VAN VELZEN daaruit meent te moeten trekken, weet ik niet, doch de eventueele gevolgtrekking, dat de ervaring geleerd zoude hebben eene toekomstige stoeterij niet meer onder *militair* beheer te stellen, acht ik alleszins ongewettigd.

Spreker wijst er op, dat de heer VON BENTHEIM lang genoeg bij de toenmalige stoeterijen is geweest, zoodat ik niet had mogen spreken van wisselende leiding; ik sprak echter van *slechte* of *wisselende* leiding en bij den heer VON BENTHEIM, die, volgens meergenoemd overzicht, niet geloofde aan eene besmettelijkheid van den kwaden droes, was die leiding ongetwijfeld in *slechte* handen.

Mijn geachte tegenstander vraagt of ik thans een vast plan op het oog heb? Ja, geen nitgewerkt plan, doch ik wensch een vast doel na te streven en dat is ook uit mijne inleiding te lezen. Ik wensch een paard te fokken, geschikt voor het leger en daarnaast paarden, geschikt voor verbetering van het landspaard.

Wat betreft de vraag, welke personen in het leger eenige ondervinding hebben van paardenfokkerij, die tonnen gouds zal verslinden, merk ik op, dat niet alleen het leger, doch geheel *Indië* arm is aan personen, aan wie men, op grond van rijpe ervaring, met het volste vertrouwen de leiding eener stoeterij zou kunnen opdragen; personen als Graaf LEHNDORF en Dr. GRABENSEE missen wij hier. Gelukkig heeft het leger evenwel nog officieren met gezond verstand, met toewijding, met kennis van paarden en met eenige, zij het dan ook luttele, ervaring in fokkerij-zaken. Waar die eigenschappen aanwezig zijn, waar gemeen overleg niet is uitgesloten, daar zijn wel niet alle waarborgen voorhanden, dat nimmer zal worden misgetast, doch wordt het succès niet door de leiding in de waagschaal gesteld.

De heer VAN VELZEN had gaarne statistische gegevens omtrent den diensttijd van de paarden, afkomstig van ons remonte-

depôt, in den geest van die ik gaf van het *Nederlandsch* depôt. Aan dat verzoek kan ik niet voldoen; mocht een zoodanige statistiek al bestaan, dan zou zij slechts van zeer betrekkelijke waarde kunnen zijn, zoowel omdat eerst sedert 1896 een vrij belangrijk aantal paarden wordt afgeleverd, als omdat een groot deel der officierspaarden van het remonte-depôt afkomstig is.

Mijn geachte tegenstander vindt, dat het er al treurig zou uitzien, indien de groote paardenstapel in *Nederland* niet in staat zoude zijn jaarlijks de 125 remonten voor de Artillerie te leveren. En toch was zulks eenige jaren geleden nog het geval.

Omdat de *Hollandsche* Cavalerie geheel met Ieren wordt geremonteerd, vermeent spreker, dat *Nederland* in hetzelfde geval verkeert tegenover een buitenlandschen vijand als wij in *Indië* bij eene vaste remonteering uit *Australië*. Gesteld al dat die meening juist ware, dan kan de toestand in *Nederland* m. i. toch moeilijker als *argument* dienen tegen de noodzakelijkheid eener binnenlandsche remonteering.

Uit het in 1901 uitgegeven werk van GOLDBECK citeert de heer VAN VELZEN, dat „tot vóór 15 jaren *Italië*, met betrekking „tot zijne remonteering, nog nagenoeg geheel op het buitenland „was aangewezen.” Spreker besluit daaruit, dat die toestand in 1886 nóg bestond. Wanneer wij echter het literatuuroverzicht raadplegen, dan ligt het voor de hand, dat GOLDBECK die mededeeling ontleende aan het in 1898 verschenen artikel „Das Armeepferd.” GOLDBECK schetste dus den toestand van 1883, daarom sprak ik van 20 jaren geleden. Hoe het door mij vermeld schitterend succes bereikt werd, zou voor ons allen leerzaam zijn te weten, doch vooral voor hen, die tot taak hebben het landspaard te verbeteren, daar langs dezen weg dat succes moet zijn verkregen, aangezien er geene stoe-terij bestond.

Hetgeen ik omtrent de fokkerij in *Britsch-Indië* heb gezegd, ontleende ik in hoofdzaak aan het, als blauw-boek uitgegeven, verslag van de commissie. De heer VAN VELZEN had kunnen opmerken, dat ik juist billijkheidshalve heb gewezen op het

feit, dat de civiel veeartsenijkundige dienst dat rapport hoogst partijdig noemde; dat ik voorts het door spreker aangehaald en mij warm aanbevolen artikel nauwkeurig heb gelezen en daaraan o. m. ontleende, dat het gering aantal door de officieren uit die fokkerij aangekochte paarden moest dienen om die fokkerij in discrediet te brengen; en dat eindelijk door mij niet verzwegen werd, dat de civiel veeartsenijkundige dienst geloofde, dat de toestand anders zou worden, indien men den remonte-aankoop overliet aan de districts-veeartsen.

Waar ik èn het officieel verslag bestudeerde èn kennis nam van het door den heer VAN VELZEN genoemd artikel, terwijl mijn tegenstander blijkbaar *alleen het laatste* las, had de heer VAN VELZEN niet *mij* van eenzijdigheid mogen beschuldigen. Bovendien spreekt uit het bewuste artikel een gevoel van nijd; de officieren keurden opzettelijk geschikte paarden af en maten den pijpomvang op eene onfaire wijze; de veeartsen moesten voortaan de remonten koopen; het rapport was opgesteld om te vervloeken; de commissie bewandelde sluiptwegen, enz. enz. En dan wat te denken van den schrijver van het artikel, die van de taak van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst, om werkzaam te zijn in het belang van het vee voor landbouw en veeteelt, zegt: »nu niet precies eene opbeurende bezigheid.»

Doch genoeg hierover!

Door 20 paarden van de Cavalerie te wegen en te meten, komt de heer VAN VELZEN tot de conclusie, dat hetgeen door mij is gezegd omtrent het verband tusschen hoogte en gewicht, op eene vergissing moet berusten. CHLUDINSKY heeft, op grond van talrijke onderzoekingen, den nu voor het eerst aangetasten regel vastgesteld (zie ook Veeartsenijkundige Bladen, Deel IV. 1889), dat het levend gewicht van een paard kan worden gevonden door de hoogte in centimeters te vermenigvuldigen met een cijfer, liggende tusschen 2.2 en 2.8, al naar gelang men te doen heeft met een paard van lichter en of zwaarder bouw. In deel XIII, 2^e aflevering, van de Veeartsenijkundige Bladen komt een statistiek voor, loopende over 174 door het remonte-depôt aan de korpsen overgegeven paarden en daaruit kunnen

we zien, dat voor die paarden de coëfficiënt 2.29 geldt. Rekening houdende met het feit, dat de afgeleverde paarden in den regel wat zwaar zijn, doch ook met de omstandigheid, dat we met een zwaarder gebouwde paard te doen krijgen, geloof ik nog gerechtigd te zijn, de coëfficiënt 2.4 als vrij nauwkeurig aan te nemen. Ook VALLON geeft als gemiddelde van hoogte en gewicht, bij een halfbloed, resp. 1.56 M. en 401 KG., waaruit de coëfficiënt 2.57 kan worden afgeleid.

Mijne aan een legerpaard gestelde eischen kunnen in de oogen van den heer VAN VELZEN geen genade vinden. Dat spreker geen verband ziet tusschen bloed en beenstelsel, begrijp ik niet. Hoe meer adél toch bij een ras, hoe deugdelijker de formatie van het beenweefsel; bij alle onedele rassen mist men die deugdzaamheid. Mijne aanwijzingen doen den heer VAN VELZEN denken aan het voorkomende in het verslag aan Z. E. den Minister van Koloniën omtrent mijne reizen ter bestudeering der fokkerijen, luidende: »Intusschen is nog nimmer de vraag »beantwoord, welk paard dan wel geëischt wordt voor de »bereden wapens." Dit was toen ook nog niet geschied; men voerde toen daarover nog strijd, doch sedert is daarin vrij wel eene beslissing genomen. Het was zooveen nog de heer DIJK, die verklaarde met genoegen te hebben opgemerkt, dat die eischen door mij waren aangegeven. Maar de heer VAN VELZEN wil meer. Hij wil den borstomvang, den pijpomvang en de pijplengte vastgesteld zien en verder zou in algemeene trekken de bouw van het troepenpaard moeten worden aangegeven. Mijn geachte tegenstander zal evenwel moeten toegeven, dat een paard geen voorwerp is, dat alleen te voldoen heeft aan eenige metingen, om al of niet geschikt te zijn voor het doel; eenzelfde pijpomvang kan men aantreffen bij een vlakke pijp met duidelijk afgescheiden pees en een ronde, waarbij pijp en pees bijna tegen elkaar liggen. Al was de omvang van de laatste pijp ook grooter, dan zou nog de eerste mij liever zijn. Wanneer wij verder zien, dat *Ieren* met veel bloed pijpen hebben van soms niet meer dan 18.5 c.M. en uitstekende cavaleriepaarden zijn, en de *Nederlandsche* paarden niet zelden 23 c.M. meten en ongeschikt zijn, welke waarde moet men dan aan die

cijfers hechten? En dan het ras! Een *Sandelhout* met drooge beenen en veraf liggende pees heeft bij bv. 17 c.M. een mooie pijp; een groffe *Preanger* kan bij bv. 18 c.M. pijpbreedte een slecht been hebben. Zoo ook met de andere metingen. Iemand, geroepen om paarden voor een of ander doel te keuren, moet dat geleerd hebben en mag niet gebonden worden aan dergelijke cijfers van zeer betrekkelijke waarde, en iemand, die geen paard kan beoordeelen, kan het met zoo'n passe-partout ook niet.

Wat eene beschrijving van den bouw betreft, geldt hetzelfde in nog hoogere mate. Eenzelfde gebrek in den bouw kan bij het eene paard door eene andere eigenschap worden opgewogen, terwijl het bij een ander paard dit, door eene bijkomende omstandigheid, voor een bepaald doel ongeschikt maakt. En wat VALLON, naar wien spreker mij meent te moeten verwijzen, ons leert, is niets anders dan eene opsomming der eischen, waaraan een in alle opzichten goed gebouwd legerpaard voldoet. Maar juist die opsomming zou zelfs in bevoegde handen eene keuring onmogelijk maken. Met het boekje in de hand ware dan ieder paard — ook het alleszins geschikte — af te keuren.

Met betrekking tot hetgeen de heer VAN VELZEN zegt omtrent den aankoop in 1900 en het naar aanleiding daarvan verzenden van enthousiaste telegrammen aan Z. E. den Legercommandant, moet ik opmerken, dat de commissie DE LANNOY en GROENEVELD niet alleen geene *enthousiaste* telegrammen, maar zelfs in het geheel geen telegrammen zond. De heer VAN VELZEN heeft echter iets van dien aard hooren vertellen en daarom wil ik volledigheidshalve mededeelen, dat door den toenmaligen Ritmeester JHR. DE LANNOY, tijdens de tentoonstelling in 1899, telegrafisch machtiging verzocht werd tot het koopen van enkele geschikte veulens. Ziedaar het verhaal van de enthousiaste telegrammen tot zijne ware gedaante teruggebracht.

Mijne mededeeling, dat de commissie in 1901 slechts *elf* en in 1902 niet meer dan *acht* geschikte exemplaren vond, geeft den heer VAN VELZEN aanleiding mij te vragen of er een reden voor zou kunnen worden opgegeven, dat de veulens in 1901 minder goed zouden zijn, dan in 1900, terwijl ze van dezelfde ouders waren. In de eerste plaats herhaal ik hetgeen ik reeds

in mijne inleiding zei, n.l. dat de commissie in 1900 ook de afdeelingstentoonstellingen bezocht en in 1901 en 1902 slechts de centrale tentoonstelling. Overigens geeft de heer VAN VELZEN zelf ons de redenen op, waarom het leger zoo weinig geschikte exemplaren te zien krijgt op de tentoonstelling. Deze worden vóór de tentoonstelling verhandeld aan particulieren, die meer geld besteden. Zulks is wel niet geheel in overeenstemming met hetgeen de heer VAN VELZEN zegt omtrent het aankopen van zoogenaamde Gouvernment-veulens te *Garuel*, noch met hegeen gezegd wordt in het verslag over de afdeelingstentoonstellingen in 1901, n.l. dat, voor zoover nagegaan is kunnen worden, op de 13 tentoonstellingen slechts 6 paarden werden verhandeld, doch met den heer VAN VELZEN aannemende, dat een zeker gedeelte der veulens wordt verkocht, blijf ik gelooven, dat het vooruitzicht op de te behalen bekroningen menigen eigenaar zijn veulen zal doen aanhouden tot de tentoonstellingen, en blijft het voor mij eene teleurstelling, dat we daar niets beters te zien krijgen.

De levendige handel en de hoogere prijzen hebben het, volgens mijn geachten tegenstander, gedaan. Ik kan deze meening niet deelen. Met de bestaande remonteprijzen zal haar wel eens een enkel geschikt paard ontgaan, doch nimmer is aan de commissies gebleken, dat zij over te weinig geld hadden te beschikken. En de heer VAN VELZEN zal het met mij eens zijn, dat deze aangelegenheid door die commissies het beste (1) kan worden beoordeeld.

De commissies zijn te kieskeurig, heet het verder, en hebben o. a. drie paarden niet willen hebben, welke thans met succés het zware werk bij het postkantoor verrichten. „Immers”, ging spreker voort, „de trek- en draagdienst aan het postkantoor zal toch niet lichter zijn dan bij de Artillerie.” De beoordeeling hiervan laat ik aan de kameraden van dat wapen over; het feit alleen, dat die 3½ jarigen nu reeds met succés hun werk doen, wekt bij mij het vermoeden, dat spreker geen juiste voorstelling heeft van hetgeen een Artilleriepaard moet kunnen presteeren.

(1) Volstrekt niet, wijl de paarden op publieke vendutie werden aangekocht.

Wat betreft de strengere keuring, verwijs ik naar mijn antwoord aan den heer DIJK. Doch zou het zelfs niet denkbaar zijn, dat er redenen waren voor achteruitgang? Zou het niet mogelijk zijn, dat in de eerste jaren, toen alles printah aloes was, beter voor de voeding der veulens werd gezorgd? Zou het niet mogelijk kunnen zijn, dat een hengst op sommige dagen te veel dekkingen verrichtte? (1)

De heer VAN VELZEN wenscht gaarne van mij te hooren, wat de officier, door mij noodig geacht in de door spreker genoemde commissie van beheer, in het belang van het leger zou kunnen doen, waar deze officier minder onderlegd is dan de met de leiding belaste Gouvernements-veearts. In de eerste plaats zou die officier iemand kunnen zijn, die *dezelfde* opleiding had genoten als die Gouvernements-veearts (2); voorts zal de heer VAN VELZEN wel willen erkennen, dat, om werkzaam te zijn in het belang van fokkerij-zaken, men niet per sé *veearts* behoeft te zijn. Niet dat ik de door een veearts genoten opleiding gering schat, niet als een groot voordeel aanmerk, doch de geschiktheid om een paard te keuren gaat niet samen met het Utrechtsch diploma. Geen der vier chefs van de *Duitsche* stoeterijen, noch de Oberlandstallmeister zijn veearts — zij werden allen uit het leger getrokken. Een direct voordeel in het belang der fokkerij zou intusschen zijn, dat, bij gemeen overleg van den veearts en den officier, op de tentoonstellingen *anders* zou worden gekeurd. Toen de leden der militaire commissie in 1901 hunne keuringen hadden verricht, wees ik aan mijne medeleden de door ons ongeschikt geoordeelde veulens aan, welke met de eerste prijzen zouden worden bekroond. En, zooals de heer SCHEEPENS nog zou kunnen bevestigen, mijn aanwijzing bleek volkomen juist. Werd bij de keuringen meer op deugdzaamheid dan op mooiheid gelet, dan zou zulks van invloed zijn op de opvoeding der veulens en op de resultaten

(1) Hier spreekt weer de leek, want het vele dekken van den hengst heeft op de qualiteit van het geboren veulen geen invloed.

(2) Daar zal de geachte inleider wel voor oppassen en al hebben beiden *dezelfde opleiding* genoten, kunnen beiden naderhand zich in verschillende richting *verder ontwikkeld hebben*.

der fokkerij. (1) Ten einde daaruit, door strengere contrôle in verband met de beste plaatsing der hengsten, zoo spoedig mogelijk remonten te fokken, zouden de meest geschikte merries kunnen worden geregistreerd. Verder ware, bij gemeenschappelijk samenwerken, na te gaan in hoeverre nog geschikte hengsten — *niet*-Gouvernementshengsten — aanwezig zijn en waren middelen te beramen, om van deze het meeste nut te trekken. Dat ze er zijn, wordt bewezen door het feit, dat menig geschikt veulen — *niet* afkomstig uit de Gouvernementsfokkerij — werd aangekocht voor het leger.

De andere voordeelen van eene krachtige samenwerking tusschen civiel bestuur, veterinairen dienst en leger, noemde ik reeds in mijne inleiding.

De verwantschapsteelt bestaat in het geheel niet, zegt de heer VAN VELZEN. (2)

Op de *Bandoengsche* tentoonstelling in 1902 bleek mij het tegendeel. De eigenaren van een drietal merries uit de eerste generatie deelden mij mede, dat die merries bezet waren van den vader dier dieren. En nu wordt dat officieel wel ontkend, doch ik blijf er aan gelooven. Het ligt trouwens voor de hand, dat het zou gebeuren. Het heeft den heer VAN VELZEN verwonderd, dat ik deze zaak hier ter sprake heb gebracht. Mijn geachte tegenstander verkeert in de meening, dat wij, te *Bandoeng* hierover sprekende, tot de conclusie waren gekomen, dat het gevaar zeer minimaal was. Dat moet eene vergissing zijn. Wel is dat onderwerp te *Bandoeng* destijds druk besproken, maar in geheel anderen zin. Herinnert de heer VAN VELZEN zich niet, dat door de veeartsen, welke aan dat discours deelnamen, de verwantschapsteelt aanvankelijk als een voordeel

(1) De inleider ontziet zich hier *niet* om voor de tweede maal de keuring door de Jury (bestaande uitsluitend uit Gouvernements veeartsen) verdacht te maken. Men zie hierover de noot der Redactie op pag. 109. Maar wat te denken van de keuring op deugdzaamheid door den heer GROENEVELD en de overige ex officio op de centrale tentoonstelling van 1902 aanwezige officieren, die een spat over het hoofd zagen bij een voor castratie voorgedragen per abuis aanwezige dekhengst.

(2) „Bestaat hoegenaamd niet”, heeft de heer VAN VELZEN gezegd vide pag. 86.

werd beschouwd, nadat ik op het gevaar had gewezen. Toen ik in 1899 op het gevaar wees en een der officieren van het D. v. O. te *Bandoeng*, op verzoek van zijnen chef, ter zake het gevoelen inwon van de daar toen aanwezige deskundigen, bleef ik in mijn oordeel alleen staan en werd de mogelijkheid van de verwantschapsteelt door eenigen als een *voordeel*, door anderen als *geen* nadeel beschouwd. Ten slotte verwijs ik naar mijn, ook door den heer VAN VELZEN aangehaald, verslag over mijne reizen in *Nederland* en *Duitschland*. Daarin zeide ik het volgende:

„In 't belang van de fokkerij in *Indië*, bracht ik ook deze „kwestie (de voor- en nadeelen van de verwantschapsteelt) „telkens ter sprake en zulks omdat het mij bekend was, dat „van deskundige zijde zeer de door mij aangetoonde noodzake- „lijkheid was bestreden, om de door het Gouvernement enkele „jaren geleden verkochte dekhengsten op eene of andere wijze „te verplaatsen”.

Nu te hooren, dat ook ik te *Bandoeng* tot de conclusie zou zijn gekomen, dat het nadeel minimaal was, verbaast mij.

Van mijnen geachten tegenstander vernamen wij verder, dat ten huize van den Gouvernements-veearts een centraaldepôt bestaat. Of die plaats de juiste is, betwijfel ik. Het waken voor de hygiëne van den veestapel in een gewest als de *Preanger* en de zorg voor de Gouvernements-fokkerij nemen, dunkt mij, zooveel tijd in beslag, dat genoemde ambtenaar moeilijk dat alles kan vereenigen met de zorg voor dat depôt. Bovendien kan eene dergelijke inrichting, op het erf van dien ambtenaar, moeilijk aan bescheiden eischen voldoen.

De veulens, gefokt uit de *Sandelhouts* bij de bevolking, worden uiterlijk op 1½-jarigen leeftijd op Gouvernements-stallen verzorgd. Daarin ligt de erkenning, dat aan de inlanders die opvoeding niet wordt toevertrouwd. En waar worden die veulens dan verder opgevoed? Zeker ook weer in het centraaldepôt op het erf van den Gouvernements-veearts. Tot den leeftijd van 1½ jaar komt de opvoeding er minder op aan, naar het schijnt.

Zou het nu niet veel rationeeler zijn die *Sandelhouts* — of

betere — in eene stoeterij te vereenigen; verder ook te waken voor de veulens *beneden* den leeftijd van $1\frac{1}{2}$ jaar, op welken leeftijd door verwaarloozing en minder goede voeding reeds zeer veel bedorven kan zijn wat niet meer te herstellen is, en eindelijk dat centraal-depôt, waarvan ik slechts matige verwachtingen heb, op te lossen in die stoeterij?

Mij dunkt de beslissing kan niet moeilijk zijn.

Thans het Sandelhout-Stamboek. Wij vernamen dat *Dandy*, *Parsifal* en *Tabor*, gekocht voor *f* 550.— elk, voor troepenpaard niet deugen.

Noch voor *Parsifal*, noch voor *Tabor* werd *f* 550.— betaald, doch resp. *f* 450.— en *f* 425.—, maar dat doet minder ter zake. Ik heb deze paarden noch gekocht, noch later teruggezien.

Het heeft den heer VAN VELZEN verwonderd, dat ik bij zulke prijzen de fokkerij niet winstgevend noemde. Maar weet mijn tegenstander dan niet, dat die prijzen eerst sedert 1901 mogen worden besteed? Toen was het Stamboek reeds vleuggellam geslagen. In 1899 en 1900 kon voor veulens niet meer dan *f* 180.— en voor paarden niet meer dan *f* 260.— worden gegeven, dus minder dan thans voor gekruiste- of *Preanger*-veulens. Daarom had ik volkomen gelijk met te zeggen, dat die fokkerij, met de toenmalige prijzen, niet winstgevend was.

De heer VAN VELZEN had in mijne inleiding, omtrent het door den Inspecteur van den civiel veeartsenijkundigen dienst over het Sandelhout-Stamboek uitgebracht rapport, gaarne mijn eigen oordeel vernomen. Dat was volstrekt niet noodig en bovendien onmogelijk. Niet noodig, omdat ik slechts op een onderzoek aandrong; onmogelijk, omdat eene vluchtige lezing van een rapport van ongeveer 140 bladzijden geen recht geeft op het uitspreken van een positief oordeel, dat volkomen betrouwbaar is. De heer VAN VELZEN houde mij overigens ten goede, dat ik, om begrijpelijke redenen, hier op dit onderwerp niet verder zal ingaan.

Volgens spreker, schreef de heer D. MULDER, dd. 26 November

1901, dat van af het oogenblik, dat het Gouvernement zelf *Sandelhouts* zou gaan fokken, er wel geene behoefte meer zou bestaan, om het Stamboek aan te houden of dit door subsidieering te steunen. Spreker trekt daaruit de conclusie, dat de heer MULDER het intrekken der subsidie dus niet te betreuren vond. Mij dunkt de heer VAN VELZEN had de heer MULDER beter moeten begrijpen. Men behoeft den heer MULDER slechts te kennen als spreker op de verschillende vergaderingen van het Sandelhout-Stamboek, om te begrijpen, dat hij, ten rechte of ten onrechte, in het gaan fokken van *Sandelhouts* bij de bevolking eene poging zag, om het Stamboek den genadeslag te geven.

Wat de heer VAN VELZEN geschreven heeft over den invloed, welke de wedlopen op onzen paardenstapel hebben gehad, heb ik heden middag met aandacht gelezen, doch in weerwil van dit rapport zou ik het eventueel intrekker der subsidies (mits oordeelkundig aangewend) aan de renvereeningen blijven betreuren.

Eindelijk komen we aan het essentiële van de zaak. De heer VAN VELZEN zegt, dat onze geschiedenis leert: *Niet zelf fokken! Ik* heb uit die geschiedenis slechts geleerd: Niet zelf *slecht* fokken! De heer VAN VELZEN had evengoed uit die geschiedenis de leering kunnen putten: Niet door *de bevolking* laten fokken! maar die even voor de hand liggende, doch even onjuiste, conclusie wordt niet getrokken.

De toenmalige Majoor JHR. DE VILLENEUVE heeft destijds aan den heer VAN VELZEN gezegd, (1) dat nergens ter wereld een Gouvernement zijn eigen legerpaarden fokt. Die mededeeling was volkomen juist, maar sedert — en dat is ook den Kolonel JHR. DE VILLENEUVE ongetwijfeld niet ontgaan — is *Japan* begonnen het wél te doen en zal *Italië* volgen.

Een staat moet ook alleen dan zelf fokken, wanneer geen anderen weg, tot eene deugdelijke remonteering, meer open staat. In mijne inleiding heb ik dit, naar ik meen, voldoende duidelijk gezegd. Maar ook toonde ik aan, dat wij nu voor dat feit staan; en daarom moet het.

(1) Dit is minder juist vide pag. 89.

De heer VAN VELZEN ziet echter nog wél een uitweg, nl. in eene remonteering uit het buitenland, wel is waar met eene reserve in depôt, doch zonder uitzicht, om daarmee ooit te kunnen breken. Dat een dergelijk stelsel niet deugt, dat het strategisch verderfelijk en economisch verkeerd is, zal bij de meesten van ons wel geen tegenspraak ondervinden. Dat het de gemakkelijkste weg is, geef ik toe, maar het is geene oplossing van het remonteeringsvraagstuk.

Dat de Artillerie zoo gelukkig is hare reserves aan paarden bij duizenden te kunnen tellen, wist ik niet, maar verheugt mij buitengewoon, vooral wanneer ik van artilleristische zijde mocht vernemen, dat die reserve deugdelijk is.

Dat het leger naar mijne meening wél personen telt, aan wie met vertrouwen de leiding eener stoeterij ware op te dragen, heb ik reeds gezegd; dat ik weet, wát ik fokken wil, eveneens. Mijn geachte tegenstander blijft aan beide zaken twijfelen, doch daaraan zal wel niets te veranderen zijn.

Dat ik verschillende wegen heb besproken, langs welke zou kunnen worden gefokt, wordt mij zwaar aangerekend. Ik meende nog wel vrij logisch tot de conclusie te zijn gekomen, dat in de gegeven omstandigheden de beste weg was voor het fokken van legerpaarden *Australische* merries te gebruiken. Maar, heet het, ik heb slechts *geloofd, gemeend en nog eens geloofd*; dat ik niets *met positieve zekerheid* heb verklaard, kan bij den heer VAN VELZEN geen genade vinden. Maar in fokkerij-zaken is nu eenmaal niets met zekerheid te zeggen; men moet overwegen op welke wijze de grootste kans van slagen kan worden verkregen en daarbij blijft het. De heer VAN VELZEN weet intusschen wél iets met zekerheid. Waar ik geloof, dat goede *Sandelhout*-merries, gekruist met *Arabische* hengsten, een goed product zullen geven, weet de heer VAN VELZEN zeker, dat dit op misselijke producten uitdraait. De geachte spreker put die zekerheid uit de geschiedenis in de *Preanger*, (1) doch vergeet dat daar vroeger nimmer *Sandelhouts*

(1) Wanneer men beide paarden naast elkaar ziet, ligt die conclusie voor de hand, klopt bovendien volkomen met hetgeen de heer DIJK (vide pag. 157) zegt waargenomen te hebben.

met *Arabieren* zijn gekruist. Die geschiedenis kan hem dat dus niet geleerd hebben, terwijl TIELEMAN, TIEMAN en PERIE evenmin over die kruising spreken, noch die kruising kunnen hebben gekend. Tegenwoordig wordt zij wel een enkele maal toegepast en, naar ik hoor, met succés. Mannen als VAN HEECKEREN e. a. zouden wellicht den heer VAN VELZEN eene andere zekerheid kunnen geven.

Omdat wij niemand hebben met rijpe ervaring omtrent *Arabische* hengsten, moeten wij niet gaan koopen, zegt mijn geachte tegenstander.

Maar eischte eene onpartijdige behandeling van het onderwerp dan niet, ook op de moeilijkheden te wijzen? Ongetwijfeld bestaat er nog veel onzekers; ik heb evenwel zoo volledig mogelijk op alles willen wijzen, om U allen in de gelegenheid te stellen het voor en tegen te overwegen.

De heer VAN VELZEN deelt mede, dat de civiel veeartsenijkundige dienst er in geslaagd is tal van goede merries van particulieren aan te koopen, terwijl *ik* gezegd heb, dat ze, voor eene op te richten stoeterij, er niet waren.

Die gekocht zijn blijven voor die stoeterij buiten beschouwing, terwijl de heer VAN VELZEN mij wel zal toegeven, dat het aantal, benoodigd voor eene flinke stoeterij en van eene kwaliteit als voor dat doel wordt vereischt, op *Java* wel niet meer bij elkaar zal zijn te krijgen. Ik hoop echter, dat een eventueel in die richting in te stellen onderzoek mij in 't ongelijk moge stellen.

De heer VAN VELZEN noemt de *Berbers* „bieken.”

Wat ik omtrent de „Leistung” van deze paarden in mijne inleiding aanteekende, bewijst m. i. afdoende, dat het zijn: „uitstekende bieken.” WRANGEL oordeelt over het *Berber*-paard niet gunstig, doch hij verzuimt niet in zijn werk te vermelden, dat het *Berber*-paard door met *Oostersch* bloed dwepende hippologen geprezen wordt als het allerbeste soldatenpaard.

Wat betreft de hulp, welke te verwachten is van de *Fransche* Regeering, verwijs ik naar het door mij aan den heer SCHEEPENS gegeven antwoord.

Ook voor het verdere gedeelte van het betoog van den heer VAN VELZEN vermeen ik te mogen verwijzen naar dat antwoord; alleen wil ik nog de aandacht vestigen op dat gedeelte in dat betoog, waar gezegd wordt dat, om een ras te verbeteren, aan één kant minstens met volbloed moet worden gefokt. Ook de heer VAN VELZEN had kunnen weten, dat b.v. in *Oost-Pruisen* onder de 662 hengsten van de *Landgestüte* zich slechts 39 volbloeds bevinden; in *Hannover*, van de 241, slechts 15, en in geheel *Pruisen*, van de 2701 dekhengsten, niet meer dan 101, of ongeveer 4%. Noch in *Groningen*, noch in *Gelderland* vindt men één volbloed onder de dekhengsten. In het licht van deze cijfers verliest de eisch van den spreker, naar ik geloof, veel van zijne waarde (1).

En nu de conclusies van den geachten spreker.

Hoe mijne meening is over de ad I genoemde, behoef ik niet te herhalen — alleen eene binnenlandsche remonteering kan voor ons deugdelijk worden genoemd.

Tegen de onder II en III genoemde maatregelen heb ik weinig in te brengen, mits daarbij de belangen van het leger op den voorgrond worden gesteld, zonder die der fokkers te benadeelen. Bedoelde maatregelen liggen trouwens, in hoofdzaak, in het kader van het door mij aanbevolen stelsel. Doch al dat schoons is niet in staat de thans bestaande noodzakelijkheid op te heffen, van het oprichten eener stoeterij, en wel om de eenvoudige reden, dat de te bereiken resultaten in een te ver verschiet liggen.

De onder III gegeven wenk ten slotte, om bij den aankoop van paarden van den inlander niet strenger te zijn in de keuring dan bij het aankopen van andere categorieën van paarden, is mij niet duidelijk.

Mij rest thans nog den heer DE WAAL te beantwoorden. Ik kan met dat antwoord kort zijn; veel toch van hetgeen wij van den heer VAN VELZEN mochten hooren, vonden wij bij den heer DE WAAL terug. Om die reden kan dan ook het antwoord, door mij aan den heer VAN VELZEN gegeven, voor een groot gedeelte dienen als antwoord aan den heer DE WAAL.

(1) Zie voorlaatste alinea van pag. 153.

Wat betreft de Gouvernements-fokkerij, wenscht spreker, dat daarmede nog een 15-tal jaren met volharding worde doorgegaan. De vraag is evenwel gewettigd of, indien nu reeds voor het leger van belang zijnde verbeteringen zijn aan te brengen, men die 15 jaren dan nutteloos moet laten voorbijgaan?

De aan een artilleriepaard te stellen eischen weet *ik* nog niet; doch de gezaghebbenden in artillerie-zaken zullen het *wèl* weten. Dat *ik* het dus niet weet, komt mij zoo heel erg niet voor.

Dat de heer DE WAAL mij ook naar cijfers zou vragen, met betrekking tot het toekomstig legerpaard, had ik na lezing van zijn artikel over ponies, voorkomende in de jongste aflevering van de Veeartsenijkundige Bladen ⁽¹⁾, verwacht. In datzelfde artikel wordt echter, beter en uitvoeriger dan ik het deed in mijn antwoord aan den heer VAN VELZEN, aangetoond, dat deugdzzaamheid van den pijp in de eerste plaats afhangt van de dikte der pezen en van den afstand van die pezen tot het pijpbeen, terwijl door het meten van den pijp juist daarvan geene zuivere waarneming geschiedt. Om die reden is het cijfer, aangevende den pijpomvang, slechts van zeer betrekkelijke waarde. De heer DE WAAL zegt in zijn artikel o. a. van *Dandy*, dat hij, bij eene taille van 1.34 M., een pijp had van 17.5 c.M. en dus veel te weinig, terwijl de heer PENNING, in zijn verslag over de in 1901 te *Bandoeng* gehouden tentoonstelling, o. m. zegt, dat de grootste pijpomvang bij de Gouvernements-dekhengsten slechts 17 c.M. bedraagt.

Spreker resumeerde de eischen, welke door SCHWARZNECKER worden gesteld, om met resultaat te kunnen fokken; nl. weten wat men heeft, wat men wil, en hoe men, uit wat men heeft, kan komen tot wat men wil en vermeent te hebben aangetoond, dat ik in mijne inleiding aan geene van deze eischen heb voldaan.

Wij *hebben* niets, maar wij kunnen *Australische* merries koopen. Wat de Majoor Posno omtrent die ponies als zijne meening te kennen geeft, verschaft m. i. voldoende zekerheid, dat uit de goed geslaagde exemplaren een voldoende aantal voor fokdoeleinden geschikte merries zal zijn te verkrijgen.

(1) Deel XV. pag. 160 en pag. 223.

Ik wil een geschikt legerpaard fokken, van eene hoogte van bv. 1.36 — 1.44 M., voor één gedeelte type rijpaard, voor een ander deel type trekpaard. Zonder bijvoeging van cijfers voor pijp enz., voldoet deze aanwijzing den heer DE WAAL blijkbaar niet, maar ik hecht aan die cijfers slechts zeer geringe waarde en zulks is in *Nederland* en *Duitschland* ook het geval (1). Eene beschrijving van een type rijpaard en van een type trekpaard kan m. i. dan ook gevoegelijk achterwege blijven.

Uit die *Australische* ponies kan men nu komen tot de gewenschte legerpaarden, door met beste *Arabische*-, of *Sandelhout*-hengsten te fokken. Dat dit kan, is nu niet met even groote zekerheid te bewijzen als eene wiskundige stelling, maar alles pleit voor een waarschijnlijk slagen; de enkele exemplaren, welke men van eene dergelijke kruising ziet, spreken voor zich. Het *Australisch* volbloed acht ik voor ons doel te hoog; wij moeten, ook om de door spreker aangevoerde redenen, een pony fokken.

Evenals de heer VAN VELZEN, haalt ook de heer DE WAAL, over het Stamboek sprekende, een mij onbekend schrijven van den Majoor POSNO aan (waarin blijkbaar sprake is van „hoogst inferieure moederdieren”), om ook eens het oordeel van een onpartijdige te doen hooren naast dat van mij, vroeger lid van het Hoofdbestuur.

Waarom ik per sé partijdig moet zijn, zie ik niet in, doch zeker ware het van den heer DE WAAL onpartijdig geweest, indien hij tevens een kort resumé had gegeven van het oordeel der verschillende jury's op de tentoonstellingen. Onze hoorders hadden dan wellicht een anderen indruk gekregen.

Wat de resultaten der ren-vereenigingen betreft, ben ik begonnen met te zeggen, dat zij grooter hadden kunnen zijn. Voorts beweerde ik, dat van regeeringswege ook niets is gedaan, om te trachten die resultaten zoo groot mogelijk te doen zijn.

De feitelijke resultaten intusschen zijn grooter, dan de officieele; een hengst, die wél veulens heeft verwekt, van welke

(1). Vide pag. 142 voorlaatste alinea.

evenwel geen opgave kon worden ingediend, heeft *officieel* niet gedekt. Mijn vroegere hengst *Eric* had bij kampongmerries verscheidene veulens; toen mij officieel om eene opgave van die veulens werd verzocht, kon ik aan dat verzoek niet voldoen en — toen had *Eric* geen veulens!

Dat ook de heer DE WAAL, evenals de heer VAN VELZEN, den toestand der bereden wapens in *Nederland*, in tijd van oorlog, op ééne lijn stelt met dien in *Indië*, verwondert mij.

Ook volgens den heer DE WAAL telt de Artillerie hare reserves aan paarden bij duizenden, en bij de Cavalerie is de toestand geheel anders dan veelal gemeend wordt. Met eene reserve in depôt, voldoende voor de behoefte voor 2 jaren, is men volgens den heer DE WAAL klaar, en spreker komt tot de conclusie, dat het remonteeringsvraagstuk eigenlijk geen vraagstuk is. Wel-noemde spreker, in den aanvang van zijn betoog, de remonteering van *Nederlandsch-Indië* „eene zeer gewichtige aangelegenheid”, doch aan het slot komt hij met den heer VAN VELZEN tot de gevolgtrekking, dat het vraagstuk eigenlijk niet meer bestaat en *Australië* ons altijd zal kunnen helpen.

Dat omstandigheden van politieken en economischen aard dien bron kunnen doen uitdrogen, voor ons ongeschikt of onbereikbaar maken, wordt over het hoofd gezien, evenzoo, dat het jaarlijks naar *Australië* brengen van laat ons zeggen *f* 50.000.—, waar dat geld hier zou kunnen blijven, economisch verkeerd is. Om deze redenen, waarvan de eerste bij mij zeer zwaar weegt, meen ik dan ook bij mijne conclusies te moeten blijven, nl. dat eene remonteering alleen dan deugdelijk mag worden genoemd, wanneer zij binnenlandsch is en over eene krachtige reserve beschikt, dat wij daarom thans noodig hebben eene Gouvernements-stoeterij en dat het op onzen weg ligt, in het belang van bevolking en leger, den paardenstapel te verbeteren.

Ik heb gezegd.

Naar aanleiding van de vraag van den Voorzitter wie der aanwezigen verder ter zake het woord verlangt, verzoekt de

heer VAN VELZEN, met het oog op het reeds ver gevorderde uur, zijne bedenkingen tegen het antwoord van den inleider t. g. t. schriftelijk te mogen indienen en ze in het verslag van de vergadering te doen opnemen, tegen welk verzoek het bestuur geene bedenkingen heeft. (Zie Bijlage A).

Nadat inleider enkele door de heeren VRIJBURG, DIJK en MUURLING geyraagde toelichtingen heeft gegeven, sluit de Voorzitter de vergadering met een woord van dank, in het bijzonder aan alle sprekers, voor de betoonde belangstelling in het debat, en met den wensch, dat deze vergadering de tegenstanders nader tot elkaar gebracht moge hebben, waardoor de gewenschte samenwerking worde verkregen in het belang der remonteer-
ing in *Nederlandsch-Indië*.

De Secretaris,

K. F. E. GERTH VAN WIJK.

N. B. Als bijlagen B en C van dit verslag zijn opgenomen de van de heeren VRIJBURG en DIJK nader ingekomen beschouwingen, met betrekking tot het door den heer GROENEVELD in de vergadering gegeven antwoord aan de verschillende sprekers.

Een wederwoord aan den heer GROENEVELD.

a. *Geschiedkundig overzicht.*

Den toestand van 1835 te vergelijken met dien van heden, zegt de heer GROENEVELD, komt mij al zeer onjuist voor.

Mij ook, omdat men thans uit *Australië* zooveel paarden kan krijgen als men wil en er toen nog geen sprake was van remonteering uit *Australië*. Men is er thans dus nog beter aan toe dan indertijd.

Verder word ik er van beschuldigd het advies van den Ritmeester TIEMAN onvoldoende te hebben weergegeven.

Zie hier: „Hij wenschte, dat het Gouvernement zich bepale het *Javaansche* ras in zich zelve te verbeteren, terwijl men veredeling aan liefhebbers van paardenfokkerij moest overlaten.”

Dus de Ritmeester TIEMAN wenschte ook geen kruising met *Sandelhouts*, zegt de heer GROENEVELD. Deze conclusie is reeds daarom onjuist, wijl de uitvoer van uit *Soemba* in dien tijd nog niet bestond.

Later zegt de heer GROENEVELD zelf, dat de drie genoemde Cavalerie-officieren die kruising niet gekend kunnen hebben.

Dat ik met die Cavalerie-officieren accoord ga, waar zij eenparig de kruising van *Arabische* hengsten met de kleine *Javaansche* merrie afkeurden, doet de heer GROENEVELD vragen: „Maar is dan het fokken met *Sandelhout*-hengsten geen kruising?”

Neen, want het *Sandelhout*-paard is geen ander ras, maar een ander type van hetzelfde ras. De *Savoenees*, de *Sandelhout*, de *Soembawa* en het *Javaansche* paard zijn alle typen van het Ned.-Ind. paardenras. Men spreekt ook niet van het *Groningsche* ras, het *Noord-Brabantsche* of het *Geldersche* ras, om de

eenvoudige reden, dat *Groningsche*, *Geldersche* en *Noord-Brabant-sche* paarden ook typen zijn van hetzelfde ras.

„Volgens de adviezen van die Cavalerie-officieren moeten de *Sandelhout*-hengsten ook weg,” zegt de heer GROENEVELD.

Ik zei reeds boven, dat zij den *Sandelhout* toen nog niet gekend kunnen hebben, maar zoo zij die gezien hadden, zouden zij zeker niet gezegd hebben, dat zij weg moesten, omdat de afstammelingen van den *Sandelhout*-hengst en de kampongmerrie ook toen wel zouden gebleken zijn, goede paarden te zijn. De *Arabische* hengst en de kleine inlandsche merrie verschilden onderling te veel in hoogte en leverden *daarom* een slechte progenituur.

b. Militaire fokkerij.

Ik constateerde alleen het feit, dat alle fokkerij in *Ned.-Indië*, onder militair beheer, tot nu toe geen succès had. Dat de paarden onder graaf VON BENTHEIM aan kwaden droes stierven, bewijst te meer hoe noodzakelijk een paardenfokkerij onder deskundige leiding moet staan.

c. Het vaste plan van den inleider.

Dat de heer GROENEVELD in zijne inleiding geen vast plan had, blijkt nog hieruit, dat hij daarin het landspaard wil verbeteren met kruisingsproducten van *Arabische* hengsten en *Australische* merries. Wel vreest de heer GROENEVELD atavisme (pag. 60 van de inleiding), maar acht dit gevaar van den kant der ponies toch gering, wijl dit slechts een strengere keuring eischt. Ik zeide daarom in de vergadering: „Die keuring kan echter nooit den terugslag voorkomen, wijl men terugslag pas bemerkt na eenige generaties,” en hoopte naar aanleiding hiervan, dat de heer GROENEVELD mij in zijn repliek die kunst ook zou leeren, doch hij is dáárop wijselijk niet ingegaan.

In zijn repliek aan den heer SCHEEPENS zegt de heer GROENEVELD, dat hij het met hem volkomen eens is, dat de *Australische* pony nog onvoldoende constant is om daaruit dekhengsten te fokken, en wil hij hiervoor daarom nu maar nemen het kruisingsproduct van den *Arabischen* hengst en de *Sandelhout*-merrie.

Het een is even verkeerd als het ander, maar hierover later. Sedert het schrijven der inleiding en het binnenkomen der bedenkingen daartegen, is het vast beraamde plan van den geachten inleider dus reeds veranderd. En nu, drie weken na de vergadering, is het plan weer veranderd, want nu wordt het een fokkerij van *Sandelhout*-hengsten met *Sandelhout*-merries, ofschoon op pag. 61 van de inleiding de beste *Sandelhout*-hengst door den heer GROENEVELD nog niet voldoende werd geacht.

Ik vraag daarom wáárop deze laatste uitspraak berustte en mocht ook hierop geen antwoord ontvangen.

d. De personen met ervaring.

Op mijne vraag, welke personen in het leger eenige ervaring hadden van paardenfokkerij, antwoordt de geachte inleider, dat er gelukkig in het leger nog officieren zijn met gezond verstand, met toewijding, met kennis van paarden en met eenige, zij het dan ook luttele, ervaring in fokkerij-zaken. „Waar die eigenschappen aanwezig zijn, waar gemeen overleg niet is uitgesloten, daar zijn wel niet alle waarborgen voorhanden, dat nimmer zal worden misgetast, doch wordt het succes niet in de waagschaal gesteld”.

Aan het gezond verstand van alle officieren is door mij nooit getwijfeld, maar ik geloof niet, dat het den handigsten makelaar zou gelukken een aandeel te plaatsen van een maatschappij, waarvan de directeur alleen kan bogen op gezond verstand, op toewijding en op luttele ervaring in de zaak, die zal worden gedreven, ook al kan hij gemeen overleg plegen met anderen.

In een fokkerij, die tonnen gouds zal kosten, acht ik niet een man aan het hoofd noodig met *luttele* ervaring, maar een met *veel* ervaring.

De eenige officier, dien ik zag fokken, deed het nog verkeerd, omdat hij als dekhengst gebruikte een paard met een erfelijk gebrek, en dat hij zulks niet wist, bleek wel hieruit, dat hij dien hengst wel voor de halfbloed fokkerij van het Gouvernement geschikt achtte. De Gouvernements-vecarts, leider van die fokkerij, ging er echter wijselijk niet op in.

Die officier was de geachte inleider zelf.

Het volgende voorval heeft mij ook aanleiding gegeven om te veronderstellen, dat er onder de officieren, op het gebied van fokkerij, geen ervaring bestaat.

In Februari 1902 was ik in commissie met de collega's VRIJBURG en HUBENET, in de Artillerie-kazerne alhier om 10 paarden te keuren, afkomstig uit de legerstallen en bestemd om, bij goedkeuring door bovenbedoelde commissie, te dienen als dekhengsten in de halfbloedfokkerij in de *Preanger-Regentschappen*. De ernst van de zaak was van dien aard, dat men mocht aannemen, dat die paarden niet door den eersten den besten officier op hun geschiktheid als dekhengst zouden zijn uitgezocht, omdat zij remonten zouden moeten produceeren.

Wat bleek nu bij onze komst ter plaatse?

Geen dezer paarden kon door ons worden goedgekeurd voor dekhengst. Onder die tien, het meest voor dekhengst in aanmerking komende, paarden uit de legerstallen, bleken te zijn vier bonte paarden en een roodschimmel, om hun robe dus alleen reeds ongeschikt voor de fokkerij. Verder waren er 3 paarden bij, in hooge mate kreupel, en meerdere, welke totaal versleten waren. Het eenigste paard, dat eenigszins in aanmerking kon komen, moest om een slecht teeken worden afgekeurd.

Blijkt hieruit niet, dat de heeren, die deze paarden voor het fokken van legerpaarden geschikt achtten, geen flauw begrip hadden van paardenfokkerij.

En thans, Juni 1903, heeft de halfbloedfokkerij die tien dekhengsten uit de legerstallen nòg niet.

Zoo de militaire commissie, die (Februari 1902) opdracht had om 10 hengsten voor de halfbloedfokkerij uit te zoeken, de eischen gekend had, die men aan een goeden dekhengst moet stellen, dan was de veestapel in de *Preanger* thans minstens 600 halfbloedveulens rijker geweest.

Ik moet hieraan nog toevoegen, dat de luttelc ervaring van de officieren, die de heer GROENEVELD op het oog heeft, altijd nog maar betrekking kan hebben op *Sandelhouts* en alleen op hengsten, omdat de ervaring omtrent allerlei andere

paarden in het *Indische* leger nog gelijk nihil kan genoemd worden. Van die luttelc ervaring van *Sandelhout*-fokkerij, zoo zij dan al bestaat, moet in casu partij worden getrokken bij de fokkerij van *Arabische* hengsten met *Australische* ponies!

Men moet wel op een goeden voet met zichzelf staan om met dergelijke gaven een zoo kostbare stoeterij aan te durven en ik ben er dan ook van overtuigd, dat wanneer door den geachten inleider bij zijne inleiding een begrooting ware overgelegd van een stoeterij, die per jaar 200 à 300 remonten zou moeten kunnen leveren, dit de Regeering wel van zelf-fokken van remonten zou afschrikken.

e. *Remonte-depot.*

De verklaring van den Directeur van het remonte-depot, dat hij zelf niet weet of er een statistiek bestaat van den gemiddelden diensttijd der paarden, die daar geweest zijn, heeft mij teleurgesteld. Alleen de statistiek toch kan aantoonen, dat paarden, van die inrichting afkomstig, langer dienst deden dan paarden, die dat voorrecht niet genoten, m. a. w. ze maakt uit of die dure inrichting werkelijk nuttig heeft gewerkt of niet.

f. *Berekening van hoogte en gewicht van het paard.*

Volgens den geachten inleider was het gewicht van het paard gelijk aan de hoogte in c.M. vermenigvuldigd met een coëfficiënt, liggende tusschen 2.2 en 2.8.

Wat heeft men aan dergelijke ver uiteenlopende getallen?

Van den *Sandelhout* van het garnizoen toonde ik reeds aan, dat de coëfficiënt ± 2 moet zijn. Bij deze parden deugt die methode CHLUDINSKY dus stellig niet, ook niet wanneer men 80 *Sandelhouts* van het garnizoen meet en weegt, zooals mij later gebleken is.

De berekening van de hoogte van het paard, dat men noodig heeft voor het leger, met een coëfficiënt die zooveel speling toelaat, had ik dan ook maar liever achterwege gelaten en liever de hoogte van het aanstaande legerpaard getoetst aan het succes van den *Boeren*-pony in den jongsten *Afrika*-oorlog.

g. *Het te kiezen paard.*

De geachte inleider zeide voor Cavaleriepaard te verlangen een type rijpaard, met bloed en temperament, zonder zenuwachtigheid en van 1.36—1.44 M. hoogte, en gelooft hiermee een voldoende duidelijk beeld te hebben gegeven van het toekomstige legerpaard. Ik geloof dit niet, omdat paarden met licht beenstelsel en die welke te hoog op de beenen staan, aan de bovenvermelde eischen ook kunnen voldoen.

Van het Artilleriepaard, dat toch ook een legerpaard is, wist inleider echter nog niet, hoe hoog en hoe zwaar het moest zijn (pag. 43 laatste alinea).

De geachte inleider zeide: „zonder bloed geen snelheid, geen uithoudingsvermogen, geen deugdelijk beenstelsel, geen moed”.

Ik vraag: houdt dit wel verband? en wel om de doodeenvoudige reden, dat de zoogenaamde koudbloedige rassen, als *Percherons* en *Ardenners*, een bijzonder goed beenstelsel hebben, dat niet onderdoet voor het warmbloedige type rijpaard, dat de heer GROEVEVELD natuurlijk op het oog heeft. Ook koudbloedige toonen bovendien moed en volharding.

De geachte inleider verklaarde niet aan maten van borst en pijp te hechten. Op dat standpunt moet hij zich als militair toch vrij verlaten gevoelen. In zijn antwoord aan den heer SCHEEPENS zegt hij, dat men er in *Duitschland* ook niet aan hecht.

In *Duitschland* misschien niet, maar in *Hongarije* zooveel te meer. In de brochure „Das ungarische Staatsgestüt Mezőhegyes” van Dr. C. WÖRNER (1902) vindt men van alle dekhengsten in het signalement opgenomen: borstomvang, lengte en omvang van de pijp.

In *Australië*, *Engeland* en *Amerika* ziet men bij elke aanbesteding van legerpaarden een opgave van de maten, waaraan pijp, borstomvang en hoogte hebben te voldoen, benevens het gewicht. De reden waarom inleider er niet aan hecht, is foutief. „Immers,” zoo zegt de heer GROEVEVELD, „men kan „bij eenzelfden omvang hebben een vlakke pijp met deugdelijk „afgescheiden pezen en een ronde, waarbij pijp en pezen tegen „elkaar liggen.”

Deze stelling is niet juist, omdat 1^e de pijp van het voorbeen van een paard, dat niet aan rachitis of osteo-malacie geleden heeft, van voren gezien nu eenmaal rond is; 2^e omdat bij een grooten omvang van de pijp de gewrichten vanzelf goed ontwikkeld zijn en bijgevolg de banden en pezen ook voldoende ver naar achteren moeten liggen.

Een vlakke dunne pijp met deugdelijk afgescheiden pezen zal wel een uitzondering zijn, omdat daarvoor noodig is een slecht ontwikkelde pijp, buitengewoon ontwikkelde sesamsbeenderen en sterk ontwikkeld haakbeen. Dit nu is een anomalie en kan alleen bij een ziekelijk beenstelsel voorkomen (rachitis en osteo-malacie).

Van den geachten inleider, die zich beweegt op zoötechnisch gebied, verwondert het mij zeer dat hij het nuttige van de kennis van den pijpomvang niet wil inzien.

Het vergelijken van den omvang der pijpen van paarden van verschillende rassen gaat, om licht te beprijpen redenen, niet op.

De heer GROENEVELD wil alles op het oog keuren, waarom dan ook het meten der hoogte met den maatstok niet achterwege gelaten? Dit zou consequent zijn.

De heer GROENEVELD zegt verder: „Iemand geroepen om paarden te keuren, moet dit geleerd hebben.”

Dit nu ben ik volkomen met hem eens. Maar hoe klopt dit nu met het feit, dat tientallen paarden van het remonte-depot op vendutie worden verkocht zonder zelfs één dag dienst te hebben gedaan. Immers in den loop van dit jaar werden 20 paarden van het remonte-depot afgekeurd, welke door commissies waren aangekocht, waarin 16 officieren zitting hadden gehad. Dit zijn niet de eenige; het vendukantoor van *Soekaboemie* zou hiervan kunnen meepraten (1).

Ware er een instructie geweest voor den aankoop van legerpaarden, ten dienste van de bereden officieren, waarin de af-

(1). Dat bij keuring voor aankoop van remonten verschillende eischen door verschillende officieren en militaire commissies gesteld worden is duidelijk. Op de centrale tentoonstelling in 1902 te Bandoeng keurden de mil. commissies en de ex officio aanwezige officieren, waaronder de geachte inleider, resp. 4, 6 en 25 paarden voor de remonte goed.

metingen, waaraan pijp- en borstomvang hadden te voldoen, waren aangegeven, dan zouden niet zooals thans zooveel minderwaardige paarden zijn aangekocht en zooveel geld zijn verloren gegaan.

Ben ik goed ingelicht, dan kwam laatst te *Bandoeng* een transport aan van 20 paarden (reform) van *Salaliga*, waarvan het oudste nog geen 9 jaar oud was. Men mag aannemen, dat bij den aankoop van deze paarden toch geen personen gekeurd hebben, die het geleerd hebben, omdat in den regel een paard op dien leeftijd eerst het krachtigst wordt. Ook bij den afstandsrit *Brussel—Ostende* bleken de krachtigste paarden boven de 8 jaar oud te zijn.

Maar niet alleen dat bedoelde maten een leiddraad zijn bij den aankoop, ze zijn ook instructief, omdat ze den minder ervarenen het oog leeren oefenen. De instructie bovenbedoeld behoefde daarom nog niet eens imperatief gesteld te zijn; men zou hiervan bv. mogen afwijken, mits men aantoonde, dat het paard toch als een goed legerpaard kan worden aangemerkt.

„Iemand, die geen paard kan keuren, kan het met dien passe-partout ook niet,” zegt de heer GROENEVELD.

Ik zeg nogmaals: gebrek aan practijk in deze kan inleider slechts zoo doen spreken. Het meten behoedt voor teleurstellingen en Cavalerie-officieren, (1) die het hebben zien doen, denken er geheel anders over dan inleider.

h. Gouvernements-fokkerij.

De heer GROENEVELD had hier eenige geestige momenten. Niet in 1900, maar in 1899 werd een telegram verzonden; ook niet aan Z. E. den Legercommandant, maar aan den Afdeulings-commandant, luidende als volgt: „Dienst. 25 December 1899. Afdeulings-commandant Batavia. Onder gekruiste veulens 1½ tot 2 jaar reeds nu verscheidene geschikt aankoop leger, opinie aanwezige Gouvernements-veeartsen gelijkkluidend. Vraag machtiging aankoop. Commissielid LANNON.”

Het antwoord luidde:

Diensttelegram No. 839. *Weltevreden* 26 December 1899.

(1) En ook artillerie-officieren.

Ritmeester DE LANNOY *Bandoeng*. Aankoop gekruiste paarden voor remonte-depot mag niet geschieden. Wellicht later na verplaatsing depot. Afdelings-commandant RIESZ.

Niet de commissie verzond dus het telegram (dat is ook zoo) maar het hoofd der commissie, JHR. DE LANNOY. Ware deze niet enthousiast geweest, dan zou hij niet geseind hebben, want hij had de order om ze niet aan te koopen.

De heer GROENEVELD zei toen niet te willen teekenen, wijl hij zeker wist, dat er toch geen gunstig antwoord op kon volgen, verschilde echter niet van meening omtrent de qualiteit der paarden, met den afzender van het telegram.

Dat de commissies, ook die van 1900, rapporteerden, dat de remonteering van uit de *Preanger* verzekerd scheen, wordt mij niet tegengesproken.

Toen was dus de fokkerij goed ingericht; ook waren de paarden goed. De door de militaire commissies gewenschte veranderingen waren reeds uitgevoerd of in voorbereiding, als: een centraalstation voor dekhengsten en het aanschaffen, hetzij door aankoop of door zelf-fokken, van meerdere en betere hengsten.

De hengsten werden van af dien tijd ook niet meer verkocht, maar in verzorging gegeven, waardoor verplaatsing ten allen tijde mogelijk werd.

In aanmerking nemende dat toen alles goed was (ook de paarden), en na dien niet van richting is veranderd, is het toch voor onpartijdigen niet aannemelijk, dat deze fokkerij na dien tijd is achteruit gegaan, zooals inleider wil doen voorkomen.

Dat de militaire commissie, om welke reden ook, geen voldoende aantal paarden kon koopen, is geen motief om nu te zeggen: „Die fokkerij heeft ons teleurstellingen gebaar”.

Hoe het mogelijk was, dat de militaire commissie te *Garoet* 6 paarden kocht, afkomstig van Gouvernements-dekhengsten, terwijl zij strenge orders had zulks niet te doen, wordt door den heer GROENEVELD stilzwijgend voorbijgegaan.

Ik zou daaruit kunnen opmaken, dat de commissie het onderscheid niet zag tusschen een halfbloed, die sprekend op zijn vader lijkt, en een gewonen *Freanger* uit de kampong.

„De geschiktheid om een paard te keuren, gaat niet samen met het diploma van Utrecht (vecarts)”, zegt de heer GROENEVELD.

Jawel, dat gaat wel samen, omdat het keuren van paarden een verplicht examenvak is, zooals het rijden ook een verplicht vak voor den Cavalerie-officier is.

De heer GROENEVELD zou gelijk gehad hebben, wanneer hij gezegd had: „de geschiktheid om een paard te keuren, gaat niet *uitsluitend* samen met het diploma van veearts.

„Geen der 4 chefs van de *Duitsche* stoeterijen zijn veearts, zij werden allen uit het leger getrokken”.

Dat is ook zoo. Maar de heer GROENEVELD vergeet er bij te zeggen, dat die chefs allen eerst jaren lang gedetacheerd zijn geweest aan stoeterijen en meestal op hun eigen uitgestrekte landgoederen de fokkerij van hun jeugd af hebben gadegeslagen.

Bovendien zijn er tevens meerdere veeartsen aan de *Duitsche* militaire stoeterijen verbonden en benoemt men in *Duitschland* slechts bevoorrechte personen tot chefs; in *Beijeren* daarentegen ziet men meestal veeartsen aan het hoofd van die inrichtingen, zooals o. a. op het Hauptgestüt „Achselschwang”.

Verder is het een feit, dat de groote hippologen het noodig vinden aan veeartsenijscholen hun practische kennis aan te vullen met anatomie en physiologie; ook in *Holland* zag men dit door bereden officieren in practijk brengen.

Volgens inleider keurde de civiele commissie van veeartsen te *Bandoeng* alleen op schoonheid, niet op deugdelijkheid, zooals de militaire commissies (1).

Ik begrijp niet, hoe de heer GROENEVELD een dergelijke, op niets gegronde, beschuldiging durft neer te schrijven. Men moet zichzelf wel op een onfeilbaar standpunt plaatsen, om te durven beweren: wanneer de meening van anderen van de mijne verschilt, bewijzen die anderen daardoor hunne onbekwaamheid. Gelukkig is het de heer GROENEVELD alleen, die dit van zichzelf getuigt, ten minste ik heb hem nog niet als erkende autoriteit in eenig geschrift ontmoet.

Het is jammer, dat de heer GROENEVELD niet er bij geschreven heeft, *hoe* de militaire commissies op deugdzaamheid keuren, want tot op heden is het onfeilbare van die methode wel eenigszins in strijd met de verkregen resultaten (vide de op-

(1) Vide de noot omtrent de keuring op deugdzaamheid v/d. heer GROENEVELD aan den voet van pag. 126.

merkingen omtrent de van *Poerabaia* afgekeurde en de te *Salatiga* afgekeurde paarden, alsmede die over den aankoop van *Dandy*, *Parsifal* en *Tabor*, welke met verscheidene andere voorbeelden zouden te vermeerderen zijn).

Ik acht militaire inmenging in die halfbloedfokkerij niet alleen onnoodig, maar zelfs ongewenscht. Geen twee koetsiers op één bok. De verhouding tusschen de heeren in de *Preanger* laat nu reeds veel te wenschen over, maar dan liep het zeker spaak. Afgezien daarvan blijkt het dagelijks, dat wanneer meerdere departementen in eenzelfde zaak gemoeid worden, dit slechts tot meerder verschil van meening en geschrijf aanleiding geeft en de zaak vanzelf slecht gediend wordt.

In verband met die keuring op deugdzaamheid, moet ik nog even melding maken van het feit, dat toen het departement van Binnenlandsch Bestuur indertijd ook moeite deed om achter het dogma „legerpaard” te komen, de aantekeningen van de militaire commissie, omtrent de 6 voor het leger goedgekeurde paarden, verloren waren geraakt.

De militaire commissie had in 1901 6 paarden uit een groep goedgekeurd voor legerpaard en dat de civiele commissie geen goed begrip had van een legerpaard, bleek hieruit, dat geen dezer 6 tot de bekroonden behoorden!!

Het komt mij voor, dat, waar een dergelijke beschuldiging wordt uitgesproken, men de middelen moet bewaren om deze te kunnen bewijzen. Maar hoe de commissie keurt op deugdzaamheid, bleef tot nu toe een geheim. Ik voor mij ben altijd van oordeel geweest, dat de deugdzaamheid van een paard zich eerst openbaart in het gebruik. De hierbedoelde militaire commissie weet het echter wel zoo uit te maken, zelfs zonder van meten iets te willen weten.

i. Verwantschapsteelt in de halfbloedfokkerij.

Het heeft mij teleurgesteld op de vergadering der I. K. V. van den heer GROENEVELD te vernemen, dat hij zich niet herinnerde mij, tijdens een wandeling over het tentoonstellingsterrein in 1902, bekend te hebben, dat het gevaar percentsgewijs minimaal was geworden, nu vele hengstenhouders, in plaats van één, meerdere hengsten in bewaring hadden gekregen.

De heer GROENEVELD wist mede te deelen, dat 3 merries door hun vader gedekt waren. Gesteld, dat alle 20 merries van de eerste generatie door hun vader gedekt waren en wetende, dat er in het geheel 3884 veulens op ultimo April jl. geboren waren, waarvan $\pm 50\%$ merries, wettigt dan een dergelijk klein percentage een uitspraak, zooals op pag. 48 van de inleiding: „het plegen van te nauwe verwantschapsteelt — thans een belangrijk gevaar —”?

Wanneer men het boek van Dr. v. d. STOK naslaat, leest men in het hoofdstuk: Verwantschapsteelt bij de dieren o. m. het volgende citaat van H. W. VON PABST, zelf een groot fokker:

„Is de vader van een constant ras, dan mag hij met dochter en kleindochter paren, doch niet met de zuster, moeder of tante”.

Dit hoofdstuk doorlezende, zal men de verwantschapsteelt niet zoo gevaarlijk vinden, als de heer GROENEVELD schijnt te meenen. Integendeel, verwantschapsteelt, rationeel gedreven, is een der beste methoden om in korten tijd een constant ras te scheppen. De heer GROENEVELD schijnt dat niet te weten, in elk geval was zijn argument voorbarig en gezocht.

In Hippos (Persoverzicht van N°. 26 van „Het Paard”) vindt men hierover nog het volgende aangeteekend.

„Over de vraag of verwantschapsteelt bij paarden mag worden toegelaten, zijn de meeningen nogal uiteenlopend. SCHWARZNECKER, de leider van de stoeterij *Kladrub (Oostenrijk)*, acht het geen groot bezwaar; alleen sommige merries zouden minder duidelijk hengstigheid vertoonen, doch later toch goed vruchtbaar blijken. Hierin ziet NATHUSIUS een verschijnsel van ontarding, zooals die bij verwantschapsteelt wordt geconstateerd. Graaf LEHNDORFF geeft aan dat zeer nauwe bloedverwantschap in de teelt niets bijzonders heeft opgeleverd, terwijl de verwantschapsteelt in verren graad — waar tusschen de herhaling van de bloedvermenging 4 generaties en meer liggen — bij de volbloedfokkerij goede resultaten heeft gehad. Dit zal volgens NATHUSIUS niet dikwijls worden toegepast, doch het meer de vraag zijn of een hengst kan worden toegelaten bij zijn dochter. Zijn oordeel luidt, dat zoo geen andere hengst aanwezig is, toegestaan kan worden deze paring eenmaal te

dulden, liever dan de fokkerij tijdelijk af te breken (1). Door z'n geharde constitutie en z'n levenswijze is het paard niet zoo gemakkelijk vatbaar voor degeneratie."

Dat het centraaldepot der hengsten ten huize van den Gouvernements-veearts te *Bandoeng* niet op zijn plaats is, maar naar *Padalarang* moet en dat ook het veulendepot niet te *Bandoeng* moet zijn, maar ook naar *Padalarang* moet, heb ik maar al te goed begrepen, even goed als dat de leider der toekomstige remontefokkerij, die ook per sé te *Padalarang* moet zijn, lang, zeer lang moet aanblijven.

Uit het debat tusschen den heer GROENEVELD en den heer VRIJBURG bleek intusschen maar al te duidelijk, dat de heer GROENEVELD omtrent den gang van zaken in de Gouvernements-fokkerij slecht was ingelicht.

k. *Het Sandelhout-Stamboek.*

De geachte inleider toonde een benijdenswaardige vrijmoedigheid door in de vergadering te verklaren, dat er bij het Stamboek nooit een paard bestaan had, dat Senegal heette.

Dat is ook zoo, want het moet Sengal en niet Senegal zijn. Deze Stamboek-merrie behoorde aan den heer VAN HEEKEREN en werd door den Gouvernements-veearts VRIJBURG aangekocht voor het Gouvernement.

Maar ik zei in de vergadering reeds, dat ik mij vergiste, dat het niet Senegal naar Parsifal moest zijn.

Het is waar, Dandy, Parsifal en Tabor werden niet voor f 550.— maar voor f 450.— en f 425.— gekocht. Maar zijn paarden die niet deugen, niet voor elk bedrag te duur? De heer GROENEVELD heeft Tabor niet aangekocht, maar hij stond er toch bij, toen de heer HOOGKAMER hem kocht. Ik meende daarom, dat deze heeren samen in 1902 in commissie waren bij die gelegenheid.

Die *Tabor* stond te wiebelen in zijn kogels, had een zadeldrug en in hooge mate plathoeven. Hier was toch zeker niet gekeurd op *deugdzaamheid*, want van een dergelijk paard was niet veel werk te verwachten, zooals nu ook gebleken is.

(1) De cursiveering is van de redactie der Veeartsenijkundige Bladen.

l. Rapport Stamboek.

Dit werd door den heer GROENEVELD niet voldoende gelezen om er een positief oordeel over uit te kunnen spreken. Maar waarom nam de heer GROENEVELD het niet mee naar huis, zooals de andere leden ook deden. Als oud-lid van het Hoofdbestuur moest dit hem toch veel belang inboezemen.

Het rapport was echter reeds veroordeeld vóór de Regeering het aan het Hoofdbestuur ter inzage had gegeven; dat is te bewijzen uit de gepubliceerde notulen der vergaderingen van dit bestuur. Ik wensch, om van het Stamboek af te stappen, nog het feit te constateeren, dat, terwijl het Gouvernement *Sandelhout*-hengsten zocht (en hiervoor fancy-prijzen betaalde) ten behoeve van de halfbloedfokkerij in de *Preanger*, een der leden van het Hoofdbestuur den besten hengst Petro met progenituur verkocht aan den Koning van Siam.

Erkentelijk tegenover het Gouvernement voor de genoten subsidies was dit zeker niet.

m. Berbers.

Graaf WRANGEL schreef, dat de *Duitschers* het in 1870 niet eens de moeite waard vonden de op de *Franschen* buitgemaakte *Berbers* mede te nemen.

Het kan zijn dat deze in hun eigen land enorme „Leistungen” kunnen toonen, maar Graaf WRANGEL vond het voor *Europa* slechte oorlogspaarden. Hij vond ze verder totaal ongeschikt voor kruising.

Het doet me genoegen te zien, dat de heer GROENEVELD zich bij die uitspraak neerlegt en dus nu ook wel zal afzien van den aankoop van dat fokmateriaal.

n. Verbetering van het landspaard.

Door mij werd gezegd, dat het verkeerd gezien was van den heer GROENEVELD, om het landspaard te willen verbeteren met dekhengsten, die evenals de *Preanger* kruisingsproducten zijn. De geheele geschiedenis van het *Preanger*-paard leert dit voldoende, ook het opstel over de wedloopsocieteiten (afl. 3 en 4 Veeartsenijkundige Bladen, deel XV).

In de *Preanger* hebben wij in het landspaard een mengelmoes van allerlei kruisingsproducten en dit gepaard met nog een ander kruisingsproduct, moet vanzelf een slechte progenituur geven.

In *Voor-Indië* kwam men ook tot het besluit, dat men steeds moet fokken met aan één kant minstens volbloed (vide rapport MILROY, *Vecartsenijkundige Bladen*, deel XV) en vele door mij over deze kwestie geïnterviewde *Australische* fokkers waren dezelfde meening toegedaan.

Wij mogen in deze zaak geen vergelijking maken met het fokken met halfbloed-hengsten in *Pruisen*, omdat men daar in de fokdistricten van *Oost-Pruisen* te doen heeft met merries van een vrij constant ras.

Ik blijf daarom bij mijn vroeger reeds uitgesproken zienswijze, dat het landspaard met de door den heer GROENEVELD toegezegde hengsten (kruisingsproducten) gevaar loopt weer even hard achteruit te gaan als men thans op weg is het is verbeteren.

In het slot van mijne bedenkingen tegen de inleiding zeide ik, in mijn sub III aangegeven wenk, dat het leger de fokkerij onder de inlanders in de *Preanger* vooral kan aanmoedigen door bij den aankoop van paarden van dezen niet strenger te zijn dan bij den aankoop van andere categoriën van paarden.

De laatste zin (1) van de repliek van den heer GROENEVELD noopt mij dien wenk te motiveeren. Ik schreef dien wenk neer, niet om te beschuldigen, maar omdat ik in de gelegenheid was te zien, hoe angstvallig de militaire commissies paarden aankochten van de halfbloedfokkerij; omdat ik ook gezien heb, welke geringe eischen men stelde aan de paarden, die te *Batavia* werden aangekocht voor het leger en omdat ik ook gezien heb, hoe weinigeischend men was bij de keuring der drie bezendingen *Australische* ponies.

In de *Preanger* luidde het afkeurend oordeel veelal „te lang van rug en lenden”, maar de thans aangekochte ponies zijn bijna zonder uitzondering te lang en beantwoorden zeker

(1) Die in de 2e alinea van onder op pag. 132 naar ik meen niet geheel dezelfde is, als door den heer GROENEVELD op de vergadering gebezigd. (v. VELZEN).

niet aan het type rijpaard, dat de heer GROENEVELD alleen eischt. De geachte inleider heeft de laatste bezending ponies te *Batavia* gezien en ik ben er zeker van, dat hij mij het laatste wat betreft die ponies niet zal tegenspreken.

Ten slotte gaarne hulde brengende aan de oratorische gaven van den heer GROENEVELD en aan den gloed, waarmede hij het antwoord aan zijne tegenstanders voordroeg, moet het mij toch van het hart, dat, als hij naar huis ging in de meening zijne tegenstanders geslagen te hebben, hij zich deerlijk vergist heeft.

Geen enkel bezwaar werd weerlegd, geen enkel gevraagd gegeven verstrekt, doch met advocaatachtige behendigheid werden de saillante punten gemeden.

Aan den correspondent van het *Bat. Nieuwsblad*, die als verslaggever de vergadering van de krijgskundige vereeniging van 25 Juni besprak, kan ik de verzekering geven, dat er van een persoonlijke kwestie tusschen den heer GROENEVELD en mij geen sprake was, doch dat de inhoud van de inleiding ons vanzelf als tegenstanders op hippisch gebied in het strijdperk moest brengen.

Wellevreden, Juli 1903.

P. A. VAN VELZEN.

BIJLAGE B.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de door den heer W. GROENEVELD ontwikkelde denkbeelden.

Zonder in bijzonderheden te treden, meen ik hetgeen de heer GROENEVELD voorstelt, te kunnen samenvatten in drie hoofdbeginselen en wel:

- 1^e Het oprichten van eene Gouvernements-stoeterij van *Australische* merries met *Arabische* hengsten voor remontepaarden.
- 2^e Het oprichten van eene Gouvernements-stoeterij van *Sandelhout*-merries met *Arabische* hengsten voor het fokken van dekhengsten, bestemd voor de *Preanger*-fokkerij.
- 3^e Bestendinging der *Preanger*-fokkerij (verbetering van het landspaard), doch wijziging van het thans gevolgde stelsel.

Over punt 1 het volgende:

Eene stoeterij van *Australische* pony-merries met *Arabische* hengsten zal m. i. voor het leger goed resultaat kunnen opleveren; echter zal deze methode zeer duur worden en paarden produceeren, die op 4-jarigen leeftijd minstens f1000.— kosten. Daarom wil het mij raadzaam voorkomen, die fokkerij aan particulieren over te laten.

De heer GROENEVELD ziet terecht in, dat uit den aanwezigen merriestapel hier op *Java* in de naaste toekomst geen paard is te fokken, voldoende aan de thans gestelde remonte-eischen. De invoer van goed vrouwelijk fokmateriaal moet dus als dringende eisch gesteld worden, wil men op *Java* voor de remonte fokken.

Indien het mogelijk zou zijn, dat het leger, dat toch in de eerste jaren op aanvoer uit *Australië* aangewezen zal zijn, zich uitsluitend met merries remonteerde, zou dit m. i. voor den paardenstapel hier op den duur een groote aanwinst zijn.

Ook de ren-vereenigingen kunnen, door het geregeld invoeren van griffin-merries, hiertoe veel bijdragen; dank zij de bemoeienis van den inspecteur van den veeartsenijkundigen dienst, zullen deze vereenigingen zich spoedig gedwongen zien dezen weg in te slaan en zich meer productief moeten maken voor de fokkerij.

Op die wijze kan op *Java* een merriestapel komen die, met het noodige aantal superieure *Arabische* of *Australische* hengsten, in te voeren door het Gouvernement of door renvereenigingen, over niet te langen tijd in de remonteering zal kunnen voorzien.

Wat punt 2 aangaat, hierin kan ik met den geachten inleider niet medegaan.

Ik verwacht van eene kruising van *Sandelhout* met inlandsch ras goed resultaat. Wat men krijgt van eene kruising van *Sandelhout*-merrie met *Arabischen* hengst is nog onzeker, en om deze producten al dadelijk als rasverbeteraars te gebruiken, acht ik zeer gevaarlijk.

Voorstanders van dit systeem hoorde ik zeggen, dat kruising van een goeden *Arabier* — van een taille van ± 1.37 M. — (1) met eene *Sandelhout*-merrie feitelijk geen kruising, maar meer reinteelt is, daar deze rassen zooveel overeenkomst hebben en vroeger misschien één zijn geweest. Ik geloof echter, dat men dien *Arabier* hier nooit krijgt en aangewezen zal zijn op een hooger dier, vrij veel verschillend van onze *Sandelhouts*. Dan wordt het wel degelijk kruising.

Had men nu bij 't moederdier ras-standvastigheid, 't gevaar zou nog zoo groot niet zijn, maar wat de *Preanger*-merrie is, weten we allen.

De heer GROENEVELD haalde aan, dat in *Europa* oock veel met halfbloed wordt gefokt; zeker, doch daar heeft men een landspaard van een bepaald ras en kan men zonder gevaar halfbloed aan den anderen kant nemen, hetgeen vaak verkieslijk is, daar de halfbloeds dikwijls meer massa en zwaarder beenwerk hebben en bovendien minder duur zijn.

Ook ten aanzien van punt 3 verschil ik met den heer

(1) Graf WRANGEL, Ungarns Pferdeucht Band I, zegt van deze kleine Arabieren, dat er 20 van in een dozijn gaan en is over die kleine dekhengsten van dit ras niet goed te spreken.

GROENEVELD van meening. Ik geloof, dat dit verschil in hoofdzaak daardoor wordt veroorzaakt, dat inleider zich niet op de hoogte heeft gesteld van 't geen thans in de *Preanger* geschiedt, en dat is toch wel een eerste vereischte om eene zaak te beoordeelen en, zooals hier gebeurt, te veroordeelen.

De heer GROENEVELD zegt, dat het thans gevolgde stelsel moet worden gewijzigd en wel als volgt:

Het algemeen beheer blijft berusten bij het departement van Binnenlandsch Bestuur, enz. De resident ontvangt de noodige gegevens en voorstellen van eene onder zijne bevelen werkende commissie, welke bestaat uit een Gouvernements-veearts, een officier en een inlandsch hoofd.

Iets verder zegt inleider: „Deze officier is voor zijne werk-„zaamheden verantwoordelijk tegenover den chef van het „remonte-wezen.”

Het is dus in hoofdzaak de laatste, die een woordje mee moet spreken in deze zaak.

Waar echter naar een vast plan wordt gewerkt, en de eischen van 't leger bekend zijn, is daar de leiding niet voldoende toevertrouwd aan één deskundige, nl. den Gouvernements-veearts, en zal de inmenging van een tweede niet steeds tot onaangenaamheden leiden?

Er kunnen nu eenmaal moeilijk twee stuurhul op één schip.

„De hengsten moeten allen het eigendom zijn van het Gouver-„nement, waardoor verplaatsing steeds mogelijk is, het plegen „van te nauwe verwantschapsteelt — thans een belangrijk ge-„vaar — wordt voorkomen en de hengsten daar kunnen worden „benut, waar van hen het meeste voordeel kan worden ver-„wacht.”

Dit geschiedt reeds jaren, niet uit vrees voor verwantschapsteelt, maar om de hengsten beter onder contrôle te hebben, en ze, wanneer ze minder goed worden (bv. door gebreken, spat enz.), uit de fokkerij te kunnen verwijderen.

„Voor de hengsten welke om de eene of andere reden, bv. „voor het geven van eene thans niet gekende rustperiode, niet „mogen dekken, is een centraal-depot noodig.”

Ook dit bestaat reeds lang; tot nu toe steeds naast het erf van den Gouvernements-veearts te *Tegal-Lega*, binnenkort aan het op te richten veulen-depot verbonden.

„Maatregelen moeten worden genomen, om te voorzien in „eene gezonde aanvulling van dekhengsten; de daarvoor thans „getroffen maatregel, nl. het fokken van *Sandelhouts* bij de „inlandsche fokkers, kan niet anders dan tot teleurstelling leiden.”

't Bleek me, dat de heer GROENEVELD niet wist hoe dit geregeld is. De veulens der *Sandelhout*-merries toch kunnen, tot den leeftijd van 1½ jaar, voor een vastgestelden prijs door het Gouvernement worden genaast en worden dan opgevoed aan een veulen-depot. De kans, dat de jonge dieren zullen worden verwaarloosd, vervalt hierdoor.

De heer GROENEVELD had al deze dingen kunnen en moeten weten, alvorens een oordeel uit te spreken.

Hiermede zijn in 't kort de punten aangegeven, waarin ik met den heer GROENEVELD van meening verschil.

Tijdens de discussie, sprekende over de beoordeeling der veulens op de verschillende tentoonstellingen te *Bandoeng*, werd de jury van veeartsen door den heer GROENEVELD beschuldigd van slecht keuren; er zou namelijk veel op 't sierlijk voorkomen der dieren, minder op deugdelijkheid en goeden bouw worden gelet. (1)

Waar is het bewijs voor deze aantijging? Kan de heer GROENEVELD aantonen, dat de veulens die door de remonte-commissie werden aangekocht, beter waren dan die, welke door de jury werden bekroond? Neen, niet waar!

Zijn het diploma van veearts, de jarenlange ondervinding der meeste juryleden en de ernst waarmede de keuringen worden verricht, geen voldoende waarborgen, dat er goed werk wordt gedaan?

Buitenzorg, Juli 1903.

W. VRIJBURG.

(1) Vide de noot omtrent de keuring op deugdzaamheid v/d heer GROENEVELD, aan den voet van pagina 126, ook op pag. 149 laatste alinea.

BIJLAGE C.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de replek van den heer GROENEVELD.

In de inleiding van den heer GROENEVELD is slechts sprake van eene stoeterij van *Arabieren* en *Australische* merries, om daaruit legerpaarden te trekken en fokmateriaal tot verbetering van het landspaard tevens.

Uit zijn antwoord aan den heer SCHEEPENS blijkt intusschen, dat hij naast die stoeterij van legerpaarden een fokkerij van dekhengsten wenscht uit *Sandelhout*-merries met *Arabische*-dan wel *Sandelhout*-dekhengsten.

Al dadelijk vervallen hierdoor mijne bezwaren, ingebracht tegen het verbeteren van het inlandsche paard met een mengsel van *Australiër* en *Arabier*, omdat die wijze van werken blijkbaar niet in de bedoeling ligt.

De heer GROENEVELD houde mij ten goede, dat ik zulks uit zijne inleiding niet kon opmaken.

Van de kruisingsproducten *Arabier-Sandelhout* verwacht inleider, dat zij in eerste generatie geschikt zullen zijn tot fokken met de *Preanger*-merrie, zelf een zeer heteroogeen kruisingsproduct van niet meer te berekenen afkomst.

Wat hiervan moet terecht komen zou de tijd, in deze een zeer kostbare materie, moeten leeren. In *Midden-Java* zag ik enkele producten van eene dergelijke kruising (*Arabier-Soemba*-merrie): hoog op de beenen, uit elkaar gegroeid en met de kuren van een echten tóköl. Of men in *West-Java* gelukkiger is geweest, weet ik niet. Ik elk geval is de zaak te gevaarlijk om daarop een stelsel te bouwen, waarmede het bestaande vervalt en verbetering in de toekomst onmogelijk dreigt te worden.

Eene vergelijking met verbeteringen in *Europa* verkregen door kruising met halfbloeds, gaat mank, omdat men daar veelal te doen heeft met halfbloeds, die eene bepaalde stabiliteit bezitten en weinig met het te verbeteren landspaard verschillen.

Ook zal daarbij de te kruisen inlandsche merrie wel niet van zoo verschillende bouw, taille en afkomst zijn, als dat in de *Preanger* het geval is.

Met wat de heer GROENEVELD zegt omtrent de waarde der *Soemba*-paarden, in verband met den aankoop in de laatste jaren, kan ik niet geheel medegaan.

Niet zeer lang geleden toch werd officieel bij de commissiën van aankoop er op aangedrongen, waarschijnlijk in verband met eene aanstaande reorganisatie, om voor de Artillerie op zooveel mogelijk paarden de hand te leggen, en, te oordeelen naar wat mijzelf dienaangaande overkwam, heb ik reden aan te nemen, dat ook op den aankoop voor de Cavalerie een dergelijke drang uitgeoefend werd.

Toen ik mij toch in 1901, vóór mijn vertrek naar *Soemba*, te *Salatiga* bij den toenmaligen regimentscommandant vervoegde om inlichtingen, betrekking hebbende op mijne zending, als: zaken waarop ik had te letten, eventueele plannen voor de toekomst e. d., zeide deze autoriteit mij slechts, dat al wat ik deed voor het oogenblik van minder belang scheen, „mits ik in Godsnaam slechts paarden kocht,” daar hij er een paar honderd te kort kwam.

Dat ZHEG. reeds in 1900 in eene memorie aan de Regeering had betoogd, dat de toenmalige *Sandelhout* niet meer voldeed voor de Cavalerie, deelde de regiments-commandant ook mede, echter eerst na mijn terugkeer van *Soemba*.

Dat dergelijke dingen een nadeeligen invloed oefenen op de algemeene qualiteit der aangekochte remonten en op de appreciatie daarvan, behoeft geen betoog.

Bovendien zijn de exemplaren, waarvan ik mij voorstel dat de wederopbouw of de veredeling van het ras moet uitgaan, voor gewone remonte-prijzen niet te koop.

Bij de behandeling van dit vraagstuk slechts af te gaan op wat men van geforceerde remonteering ziet, gaat niet aan; evenmin in eene zoo ernstige aangelegenheid een tegen-

stander te elimineeren door de verklaring: wat hij zegt moge waar zijn, wij houden daarmede geen rekening, want wij kunnen hem niet controleeren.

Bij mijne zending destijds had ik de officieele opdracht over den toestand op *Soemba* rapport uit te brengen, waarbij toch zeker niet de bedoeling voorzat mijne daar opgedane ondervinding eenvoudig te negeeren.

De oorzaken der mislukking van de laatste commissie, en daarmede van een plan zonder vasten grondslag, meen ik voldoende te hebben aangegeven.

Dat het nu nog tijd was om zonder meer in korten tijd eene groote stoeterij op te zetten van volbloed *Sandelhout*-legerpaarden, voldoende aan de eischen door den heer GROENEVELD genoemd, heb ik zelfs in mijn 2 jaar geleden ingediend rapport niet beweerd en ook thans niet getracht te betoogen. Wel beweerde ik, dat een stoeterij van *Sandelhout*-fokmateriaal noodig en mogelijk was en dat die op *Soemba* op te richten ware, ten einde het succes zoo goed mogelijk te verzekeren. De thans weder tegen het fokken op *Soemba* aangevoerde gronden zijn uiterst zwak.

Dat er ook aan een goeden *Sandelhout* nog wel iets te verbeteren valt, bijvoorbeeld den te zwaren hals, is geen reden om de kans te aanvaarden, dat door het fokken elders (i. e. in de *Preanger*) nog andere minder gewenschte eigenschappen ontstaan.

In het bijzonder wat betreft karaktereigenschappen, behoeft men van den *Preanger* geen hooge verwachtingen te koesteren. Niet alleen de daar inheemsche paarden, doch ook de daar gefokte *Sandelhouts* zijn bij uitstek hengstig en vechtlustig en kondigen zich reeds op grooten afstand door hinniken en schreeuwen aan. Ook het feit dat het *Preanger*-paard uitmunt door been- en hoefgebreken, is nu juist geen bijzondere reclame voor 's heeren GROENEVELD's beweren, en eischt verbetering door een dier op een kalkbodem geteeld.

Waar inleider zelf wijst op de moeilijkheid goed materiaal te verkrijgen, is het minstens genomen niet rationeel, dat hij het door mij sub 3^e aangehaalde voordeel, verbonden aan het fokken op *Soemba* in stede van op *Java*, nl. den beteren aankoop, licht telt.

Dat hij tusschen dat fokmateriaal en een legerpaard als schakel de *Australische* merrie noodig acht, kan weinig ter zake afdoen.

Het door mij sub 4^e aangeteekende bezwaar, nl. dat bij verdere verwaarloozing van het *Soemba*-paard bloedversersching in een stoeterij op *Java* onmogelijk wordt, acht inleider volkomen juist. Onmiddellijk daarop laat hij evenwel volgen, dat hij de noodzakelijkheid van bloedversersching niet inziet, omdat de *Sandelhout* geen *ideaal* paard is.

Neen, een *ideaal* paard is hij niet, maar toch wel het dier waarvan men (ook de heer GROENEVELD) wenscht uit te gaan bij de verbetering van het *Javaansche* paard. Men zal dien wederinvoer van nieuw *Soemba*-bloed ook niet wenschen om den zwaren hals te behouden, doch wel ter wille van andere deugdelyke eigenschappen, welke mochten verloren zijn gegaan.

Dat op *Soemba*, vooral in den beginne, wel eens een paard zal worden gestolen, is mogelijk. Daarop was bij de destijds door mij ingediende begrooting zelfs in ruime mate gerekend. Bij een krachtig beleid zal dat echter spoedig ophouden. In elk geval is de kans daarop bij eene tamme stoeterij (men beoogt die toch) veel geringer dan bij een halfwilde.

Men bediene zich tegenover den halfwilden *Soembanees* niet van zijden handschoenen en langdurige landraads-processen.

Iedere inlander op *Soemba* verdedigt zijn persoonlijk eigendom zonder hulp van radja's e. d., die zich trouwens met de zaken hunner onderdanen alleen dan bemoeien wanneer geheele toe-eigening van dier bezit mogelijk schijnt.

Wanneer dus ook wij onze vestiging met de wapens verdedigen tegen aanranding, behoeft zulks geen aanleiding tot verwikkelingen te geven.

Van grooten omvang zouden deze trouwens wel niet worden, waar de jongste troebelen bewezen, dat een tijdig ingrijpen met een 40-tal matrozen een uitgebreid plan van aanval kon voorkomen, terwijl later zelfs geschillen van geheel particulieren aard tusschen *Soembaneezen* aan den civielen gezaghebber ter beslechting werden voorgedragen.

Over de eenzame ligging van het, behoudens een smalle kuststrook, uiterst gezonde eiland kan ik kort zijn.

Eerst was het verblijf onaangenaam voor den fokker, nu is

het dat voor zijn gezin. Dat alles moet wijken voor 's lands belang. Mits men financieel daartoe in staat worde gesteld, kan men zich ook op *Soemba* voor zijne kinderen tot zekere hoogte onderwijs verschaffen. Ook op *Java* is een groot deel der *Europeanen* verplicht zich van zijne kinderen te scheiden zoodra die een zekeren leeftijd hebben bereikt.

Dat eene stoeterij, in de eerste plaats opgericht voor de teelt van fokmateriaal, in de *Preanger* meer invloed zou uitoefenen op het landspaard in deze residentie dan eene op *Soemba*, is mij niet duidelijk.

Door voorbeeld en invloed kan men nut stichten in een streek waar niets van dien aard bestaat. In eene residentie waar men zelf die zaak krachtig ter hand neemt, valt dat voordeel weg of is overbodig.

Waar de heer GROENEVELD nog eens de strategische zijde van het vraagstuk aanraakt, begaat hij dezelfde fout als in de inleiding, door het fokken van legerpaarden en van fokmateriaal te verwarren. Ik betoogde niet, dat men de reserve aan legerpaarden in de eerste plaats op *Soemba* moest plaatsen, doch dat, wilde men den *Sandelhout* nog een rol laten spelen men dien als fokdier dáár moest teelen.

Met het oog op den snellen en steeds snelleren achteruitgang van het ras, dient men daarmede het allereerst te beginnen. Het nemen van verdere proeven en het daarmede noodwendig gepaard gaande tijdverlies kunnen het te behalen succes slechts benadeelen en ten slotte onmogelijk maken.

De eigenaardige wijze waarop de heer GROENEVELD zich uitlaat over de kwestie der keuring van halfbloeds op de *Bandoengsche* tentoonstelling, geeft mij aanleiding op deze bijzaak terug te komen.

Tegenover de verzekering van den heer GROENEVELD, dat de verhoogde eischen geen invloed hebben uitgeoefend op de keuring — welke verzekering ik voor zijn persoon gaarne aanneem — staat het psychologische feit, dat de keuring van een paard eene subjectieve zaak is, en dat voorliefde voor een of ander slag of ras daarbij een rol speelt.

Ik zal hierop niet verder ingaan. De heer GROENEVELD weet dat even goed als ik.

In zijn antwoord aan mij moest de vermelding, dat het beroep in deze op gewijzigde eischen het stokpaardje was van anonieme courantenschrijvers, mij pijnlijk treffen. Elk lezer kan daarin de zijdelingsche beschuldiging zien, dat ik óf met dergelijk geschrijf iets te maken heb, óf daaruit mijn overtuiging put.

De heer GROENEVELD heeft niet het recht het een of het ander te veronderstellen, aangezien ik daartoe, zoover mij bekend, nooit aanleiding gaf.

Het komt mij voor, dat dergelijke heftigheid achterwege moest blijven bij de behandeling van eene zaak van zoo groot belang als deze, en niet dienen kan tot staving van een zwak betoog.

Solo, Juli 1903.

G. C. A. DIJK.

EEN CAUSERIE OVER VEEFOKKERIJ.

1^e HOOFDSTUK.

Inleiding.

Onder veeteelt of veefokkerij verstaat men in algemeenen zin het zich doen voortplanten van huisdieren onder toezicht en invloed van den mensch.

Naarmate de veeteelt op hoogerem trap van ontwikkeling staat, is deze invloed en tusschenkomst hierbij grooter en vertoonen de huisdieren, tengevolge daarvan, meer verscheidenheid en grootere afwijkingen van de oorspronkelijke vormen.

Gaan we na, dat al onze tegenwoordige huisdieren afstammen van oorspronkelijk wilde soorten en vergelijken we de verscheidenheid der cultuurrassen met de eenvormigheid der in het wild levende, dan valt het ons op, welke aanzienlijke veranderingen de eerste ondergaan hebben, alvorens ze hunne tegenwoordige vormen en eigenschappen verkregen. Op twee hoofdeigenschappen nu n.l. de veranderlijkheid en het overervingsvermogen, berust de teelt van cultuurrassen.

Om een goed inzicht te krijgen in veefokkerij is het noodig, dat we met een enkel woord aantoonen het verschil, dat bestaat in de omstandigheden, waaronder in het wild levende dieren zich voortplanten, in vergelijking met de levensvoorwaarden, waaronder onzer huisdieren gehouden worden; het zal ons hierdoor duidelijk worden, waarom het noodzakelijk is, bij tamme dieren met de grootste zorg de beste individuen als fokdieren uit te zoeken en de minder goede hiervan uit te sluiten, wil men het ras niet voortdurend zien degenereren, terwijl toch bij in het wild levende dieren geene degeneratie optreedt, hoewel daarbij geen kunstmatige schifting plaats heeft. Al treedt echter bij wilde dieren de mensch niet op om aan te wijzen, welke individuen aan de voortteling zullen deelnemen en welke niet,

zoo sluit dat niet in zich, dat daarom bij deze dieren ieder individu een even groot aandeel in de voortplanting van zijne soort neemt, integendeel wordt deze beheerscht door onverbiddelijke natuurwetten, waardoor steeds de meest geschikten de talrijkste nakomelingschap verwekken, terwijl de minder geschikten door de eerste verdrongen worden en tot ondergang gedoemd zijn. In tegenstelling met het door den fokker uitkiezen der beste fokdieren, noemen we deze schifting „natuurlijke teeltkeus.”

Hoe en waarom moet nu deze natuurlijke schifting steeds optreden. We zullen trachten, dit met enkele woorden duidelijk te maken. In de natuur blijft geen enkele plaats onbezet, overal, waar leven mogelijk is, vindt men leven en aangezien het voortplantingsvermogen van alle levende wezens zeer groot is, zoo moeten er invloeden, buiten de individuen gelegen, onophoudelijk werkzaam zijn om de te groote vermeerdering tegen te gaan. Om het enorme voortplantingsvermogen der verschillende diersoorten eenigszins aan te toonen, diene het volgende. De olifant plant zich van alle diersoorten waarschijnlijk het minst snel voort; gesteld nu dat iedere wijfjes olifant gedurende haar geheele leven (\pm 100 jaar) slechts 6 jongen voortbrengt, dan zouden, indien alle nakomelingen in het leven bleven, na 750 jaren, uit één paar \pm 19000000 olifanten zijn voortgekomen. — Uit de konijnenplaag in Australië, waar deze dieren vroeger geheel onbekend waren en uit de ontelbare hoeveelheden muizen, sprinkhanen, rupsen enz., die nu en dan onze oogsten vernielen, zien we duidelijk, hoe enorm sterk het voortplantingsvermogen moet zijn, aangezien, indien slechts gedurende een paar jaren de levensvoorwaarden gunstig zijn geweest, we zulk eene enorme vermeerdering van sommige soorten zien, dat de aanwezige hoeveelheid voedsel reeds te gering is voor hen alleen en de streek, waar ze voorkomen, met ondergang wordt bedreigd. Een voorbeeld uit het plantenrijk op Java zien we in de seliërestruik of tjenté, hier voor betrekkelijk korten tijd ingevoerd en thans half Java als het ware overdekkende en allen anderen plantengroei op haar gebied verstikkende. Met honderde voorbeelden zouden de voorgaande kunnen vermeerderd worden, doch de genoemde zullen voldoende zijn om de overtuiging te vestigen, dat er steeds invloeden

werkzaam moeten zijn om de vermeerdering te houden binnen de perken van de bestaansvoorwaarden. Zien we dus, dat er steeds meer individuen geboren worden dan er bij mogelijkheid in het leven kunnen blijven, dan volgt hieruit noodwendig, dat er ook een voortdurende strijd om het bestaan moet gestreden worden, daar ieder individu zal trachten zoo lang mogelijk te leven. Bij dezen strijd nu zullen steeds de geschiktsten de overhand houden en de minst geschikte het eerst te gronde gaan.

Deze kamp om het bestaan zien we door de geheele natuur; hij wordt gestreden tegen natuurgenooten of tegen de natuur zelve, tegen dieren van dezelfde soort of tegen andere soorten; hij is dikwijls voor ieder waarneembaar, doch soms ook zeer moeilijk te doorgronden, daar de verhoudingen, waarin het eene organisme tot het andere staat, soms zeer ingewikkeld zijn.

Eenige voorbeelden mogen dit aantonen.

Ieder heeft wel eens gehoord van den heftigen strijd, die tusschen de mannetjes van verschillende diersoorten gestreden wordt om het bezit van een of meer wijfjes.

Zoo kunnen we dagelijks op ons erf zien, hoe, wanneer we twee volwassen hanen bij één koppel hoenders plaatsen, er meestal een strijd op leven en dood tusschen hen gestreden wordt, die slechts eindigt met den dood of de verdrijving van den zwakste, terwijl de sterkste overblijft om zich voort te planten; hetzelfde zien wij bij herten, bij in het wild levende paarden en bij tal van andere diersoorten. Soms ook draagt die strijd een meer vredelievend karakter en is het een tentoon spreiden van lichamelijke schoonheden of aantrekkelikheden, waarmee verschillende mannetjes tegen elkaar wedijveren. Zij, die de mooiste kleuren hebben, zijn dikwijls het meest gewild door de wijfjes en hebben dus den meesten kans, zich een talrijk kroost te vormen en daardoor een overwicht te verkrijgen op minder bevoorrechte soortgenooten.

Behalve deze mededinging onder soortgenooten, bestaat er verder een voortdurende strijd tusschen individuen van verschillende soorten. Zoo is het bestaan van roofdieren afhankelijk van de dieren, die hun als buit kunnen strekken. We weten, dat het aantal tijgers in de wildernis noodwendig afhankelijk

is van de hoeveelheid wild. De vlugste en behendigste tijgers nu zullen het langst in staat zijn, voldoende wild te bemachtigen om zich en hunne jongen te voeden en onder het wild, dat hun tot prooi dient, zullen de meest geschikte het langst weten te ontsnappen aan hunne vervolging, zoodat de genoemde categorieën de meeste nakomelingen zullen voortbrengen,

Evenzoo zijn plantenetende dieren in hunne voortplanting beperkt tot de hoeveelheid voor hen geschikt plantenvoedsel, dat gemiddeld aanwezig is. Dit brengt ons van zelf tot den veel heviger strijd, die door alle individuen gestreden moet worden tegen de natuur. Heerscht er in een bepaald jaar groote schaarschte aan voedsel in een uitgebreid gebied, zoodat de opbrengst ver blijft beneden het gemiddelde, waarop het aantal in die streek levende dieren gebaseerd is, dan is het natuurlijk gevolg hiervan, dat een gedeelte tengevolge van gebrek zal moeten omkomen en even natuurlijk is het, dat de minst geschikte en de zwakke en ziekelijke het eerst zullen ten gronde gaan, terwijl zij, die het best berekend zijn voor de levensvoorwaarden van de streek, die zij bewonen, het langst weerstand zullen bieden en dus den meesten kans hebben om te blijven bestaan en zich verder voort te planten.

Lieten we bijv. in deze streken op een klein eiland een koppel inheemsche runderen, bestaande uit eenige stieren en koeien en even zooveel geïmporteerde Hollandsche koeien en stieren losloopen zonder verdere bemoeienis van den mensch en nemen we aan, dat hiervoor onder normale omstandigheden voldoende voedsel en drinken aanwezig was, dan zou bij den eersten langdurigen en drogen Oostmoesson, waarbij de hoeveelheid voedsel zoodanig verminderde, dat er slechts een gedeelte der aanwezige dieren van kon leven, noodwendig het geïmporteerde Hollandsche vee het eerst ten gronde gaan, omdat het minder weerstand kan bieden aan het klimaat, terwijl de hoeveelheid en qualiteit van het voedsel, waarbij het inheemsche rund nog kan blijven leven, voor hen op verre na niet voldoende is. Hetzelfde gebeurt in de natuur, doch zooals van zelf spreekt, niet op zulk eene in het oog loopende wijze, aangezien de natuur geene sprongen maakt en we dus nergens wilde dieren aantreffen, zoo weinig aangepast aan de levensomstandigheden van

de streek, waar ze voorkomen, als het Hollandsche rund in deze gewesten. Uit deze voorbeelden echter zal aan ieder duidelijk zijn, dat er in de natuur eene voortdurende schifting moet plaats hebben en dat daardoor steeds de meest geschikte het grootste aandeel zullen nemen in de voortplanting van hunne soort. Meestal echter is de genoemde strijd om het bestaan niet zoo eenvoudig als in de aangehaalde voorbeelden, daar het bestaan der verschillende diersoorten afhankelijk is van duizende factoren, die we dikwijls voor het grootste deel niet kennen. Zoo is soms door de aanwezigheid van ééne insectensoort het leven voor runderen of paarden in eene bepaalde streek onmogelijk, omdat de steek van dat insect (zooals bijv. de Tse-tse-vlieg in sommige streken van Afrika) eene dodelijke ziekte bij genoemde dieren teweegbrengt. Zijn er nu vogels, die op bedoeld insect azen, dan zal het aantal dezer insecten afhankelijk zijn van het aantal der genoemde vogels en zullen de laatste dus een grooten invloed uitoefenen op het al of niet aanwezig zijn van paarden en runderen in die streek. Zoo is voor de bevruchting van roode klaver (*trifolium pratense*) het bezoek van aardhommels noodig; op den aardhommel nu wordt veel jacht gemaakt door veldmuizen, terwijl deze weer verslonden worden door katten en roofvogels, zoodat ten slotte de laatste grooten invloed uitoefenen op de zaadvorming der roode klaver. Zoo zou men honderde voorbeelden kunnen aanvoeren, doch we zullen ons tot de genoemde beperken. De bedoeling was slechts, bij iederen fokker de overtuiging te vestigen, dat bij in het wild levende dieren ook wel degelijk eene voortdurende schifting plaats heeft en dat door onverbiddelijke steeds werkzame natuurwetten voortdurend de geschiktsten de meeste nakomelingen zullen voortbrengen, terwijl de minder bevoordeelden ten gronde gaan.

Door deze enkele regelen hoop ik dus den fokkers te hebben duidelijk gemaakt, hoe dwaas het is te zeggen: In het wild gebeurt dit of dat toch ook niet zoo, want, zooals we zagen, leven wilde dieren onder geheel andere invloeden dan onze huisdieren, zoodat beide maar niet zoo zonder meer, met elkaar te vergelijken zijn.

2^e HOOFDSTUK.*Algemeene beschouwingen omtrent de teelt
der cultuurrassen.*

Reeds eenige malen noemde ik de woorden „soort” en „ras” zonder aan te geven, wat men daaronder te verstaan heeft, trouwens, eene zuivere definitie is er ook niet van te geven. Men gebruikt deze termen ter aanduiding van bepaalde diergroepen, die meer of minder groote overeenkomst met elkaar vertoonen. Zoo vereenigt men alle dieren, die aan iederen voet slechts één hoef hebben, tot één groote groep, geslacht ook wel familie genoemd en spreekt men dus van het geslacht der eenhoevigen, ook wel paardengeslacht geheeten. Deze groep wordt nu onderverdeeld in kleinere groepen, die meer overeenkomst met elkaar vertoonen, soorten genoemd. Zoo stemmen paard en ezel in vele eigenschappen met elkaar overeen, doch ook verschillen ze aanmerkelijk van elkaar, zoowel in uiterlijk voorkomen en anatomischen bouw als in levenswijze en karakter. Dergelijke groepen noemt men „soorten”. Men onderscheidt dus de soort paard (*equus caballus*) en de soort ezel (*equus asinus*).

Niet alle paarden zijn echter hetzelfde, daar een Indisch paardje er heel anders uitziet dan een Engelsch volbloed of een Sydney koetspaard. Deze verschillen zijn echter, zooals iedereen zien kan, veel geringer dan die tusschen paard en ezel. Dergelijke groepen nu, waarin men de soorten verdeelt, noemt men rassen, deze stemmen in hoofdeigenschappen met elkaar overeen, in enkele hoedanigheden als grootte, lichaamsvorm, temperament enz. wijken ze echter voldoende van elkaar af om ze te kunnen onderscheiden, zooals bijv. het Sandelhoutpaard en het Volbloedpaard, de windhond en de dashond, het Hollandsche rund en het Javaansche rund, enz. Deze rassen kan men nu nog weer onderverdeelen in onderrassen of stammen. Zoo zal men bijv. de Sumbawapaarden en de Bimaneezen als onderrassen kunnen beschouwen en evenzoo het Balineesche en het Madoereesche rund. Voor den fokker nu van het meeste

belang is, dat men als regel kan aannemen, dat onze tamme dieren, die tot verschillende soorten behooren, *niet* vruchtbaar onder elkaar kunnen paren, of, indien de paring wel vruchtbaar is, zijn de nakomelingen meestal onvruchtbaar, zooals bijv. het geval is bij de paring van het paard en den ezel, waaruit een muilnier of een muilezel ontstaat. De nakomelingen van eene dergelijke paring noemt men bastaarden en deze zijn meestal onvruchtbaar. Dieren van dezelfde soort, doch van verschillend ras, kunnen daarentegen steeds vruchtbaar met elkaar paren; men noemt dit kruising en de nakomelingen kruisingsproducten, deze zijn steeds minstens even vruchtbaar als hunne ouders, dikwijls nog vruchtbaarder, doch daarover later.

We noemden straks het woord „erfelijkheid”; daaronder verstaan we het vermogen van ieder dier om zijne eigenschappen op zijne nakomelingen over te brengen, en niet slechts op zijn eigen kinderen, doch ook op de verdere nakomelingschap. Soms ziet men bijv. eigenschappen van de ouders, die bij de kinderen niet tot ontwikkeling zijn gekomen, bij de kleinkinderen, achterkleinkinderen of verdere nakomelingen weder plotseling optreden, hetgeen atavisme of terugslag wordt genoemd. Zoo zal ieder wel eens gezien hebben, hoe een kind enkele karakteristieke eigenschappen van een der grootouders vertoont, zonder dat de ouders ze hadden. Bij kinderen, waarvan de ouders beiden blauwe oogen hebben, terwijl hetzij de vader, hetzij de moeder van een der laatsten donkere oogen had, ziet men bijv. dikwijls weer donkere oogen optreden. Eveneens ziet men hetzelfde met de kleur van haar, met tal van karaktereigenschappen, enz. Bij den mensch kan men dit makkelijker waarnemen dan bij dieren, doch bij de laatste komt het in even sterke mate en even veelvuldig voor. We vinden hierin nu de voornaamste reden, waarom men, door met kruisingsproducten te fokken, zoo dikwijls tegenvallers heeft, daar de ouders andere lichaamsvormen en eigenschappen hadden dan het uit hunne paring ontstane kind en men nu de risico loopt, dat de bij dit laatste verwekte nakomelingen, niet op hem, doch op de voorouders zullen gaan gelijken en dus geheel anders dan men, afgaande op den vorm en de eigenschappen der ouders, zou verwachten. Neemt men bijv. eene

merrie, uit kruising van verschillende rassen ontstaan, z. g. n. rasloos dier, en doet men haar paren met een Sandelhout hengst, dan loopt men de volgende kansen :

ten 1^e kan het veulen lijken op beide ouders ;

ten 2^e kan het lijken óf hoofdzakelijk op den vader óf op de moeder en

ten 3^e kan het lijken op de voorouders van een van beide bijv. van de moeder en zal er dan geheel anders uitzien dan men kon verwachten.

Bij de paring van twee dieren van eenzelfde ras daarentegen doet het er minder toe, of het jong op vader, moeder of voorouders lijkt, daar deze alle in hoofdzaak dezelfde eigenschappen hadden.

We dienen dus thans de verschillende methoden van fokken wat nauwkeuriger te beschouwen om te kunnen nagaan, hoe we bij de veeteelt de beste resultaten kunnen verkrijgen.

3^e HOOFDSTUK.

Over het kruisen van verschillende rassen, inzucht, familie-teelt en reinteelt in het algemeen en van onzen Indischen veestapel in het bijzonder.

Zooals we reeds zagen, verstaan we onder kruising het zich doen vermenigvuldigen van dieren, tot verschillende rassen behorende. Hoewel men bij kruising er in de eerste plaats op dient te letten, dat de te croiseeren rassen niet te veel in lichaamsbouw van elkaar afwijken, zooals bijv. een Ulmerdog en een schoothondje, een Sydneypaard en een Javaansche pony, zoo is dit bij het kruisen der hier in aanmerking komende runderrassen van minder belang, daar, hoewel er belangrijke verschillen bestaan, deze toch niet zoo groot zijn, dat ze bij eene verstandige keuze der fokdieren een hinderpaal behoeven te zijn.

Het doel van de kruising nu moet niet alleen zijn om nieuwe eigenschappen bij de nakomelingen in het leven te roepen.

maar ook om deze vast te leggen, zoodat ze evenals die der oorspronkelijke rassen constant worden overgeërfd, dus het formeeren van nieuwe rassen. Paren we nu twee individuen van verschillend ras, dan zal het daaruit voortkomende kind in lichaamsvormen en eigenschappen ongeveer het midden houden tusschen de beide ouders, laat men het vervolgens, zoodra het volwassen is, weer paren met een individu van het ras van een der ouders, dan zullen de daaruit ontstane afstammelingen al meer gaan gelijken op dit ras, zet men dit nu eenige generaties voort en laat daarna de verkregen producten onder elkaar paren, dan zullen ook zij hunne eigenschappen wederom trouw op hunne nakomelingen voortplanten en is een nieuw ras ontstaan.

Gaat men daarentegen de eerste kruisingsproducten reeds dadelijk onder elkaar paren, dan wijken de nakomelingen meestal zeer spoedig af van de ouders en gaan weer gelijken op die voorouders, die de sterkste raseigenschappen en het sterkste overervingsvermogen bezaten en het best waren aangepast aan de streek, waar ze leven. Laat bijv. eenige Javaansche koeien paren met een Hollandschen stier, dan zullen de jongen het midden houden tusschen het Hollandsche en Javaansche rund.

Paart men nu echter deze nakomelingen weer onder elkaar, dan is na enkele generaties bijna geen spoor van het Hollandsche bloed meer te bemerken, omdat het inheemsche dier zijne raseigenschappen veel hardnekkiger voortplant dan het op vreemden bodem overgebrachte Hollandsche rund. Daar verder ieder ras eenigszins een product is van den bodem (en dus de voeding) en het klimaat van de streek, waar het thuis hoort, zal het moeilijker zijn de raseigenschappen van een uit een vreemd klimaat geïmporteerd ras constant te krijgen dan van een ras van hetzelfde klimaat en denzelfden bodem afkomstig. Heeft men nu, door gedurende eenige generaties de kruisingsproducten steeds weer door zuivere rasdieren te doen dekken, de gewenschte eigenschappen bij de nakomelingen verkregen, dan moet men trachten door de dieren onderling te doen paren, z.g.n. inzucht, deze eigenschappen te behouden. Hoeveel generaties er noodig zijn om dat doel te bereiken, is te voren niet met zekerheid te bepalen, daar het eene individu zijn eigenschappen veel sterker voortplant dan het andere; het zal

dus vooral afhangen van het meer of minder sterke overervingsvermogen der gebezigde fokdieren, en het meer of minder goed aangepast zijn aan klimaat en bodem, of ze hunne eigenschappen vroeger of later trouw zullen overerven. De eertijds algemeen gehuldigde z. g. n. constanzleer, waarbij men uitging van de meening, dat een ras zijne eigenschappen des te sterker voortplant, naarmate het ouder is en dat zulks enkel van deze factor afhangt, is ongegrond gebleken. We trachten dus thans door eene zorgvuldige kruising een gelijkvormig type (van de gewenschte eigenschappen) te verkrijgen en laten dan deze dieren verder onder elkaar voortplanten. Deze laatste wijze van fokken noemt men „inzucht,” of wel het fokken in en in en deze dient steeds op de kruising te volgen, wil men een constant nieuw ras vormen.

Heeft men aldus gedurende eenige generaties de individuen van het nieuwe type onder elkaar laten voortplanten en steeds jongen verkregen, die op de ouders gelijken, dan kan men het nieuwe type als een constant ras beschouwen. Eerst wanneer zulks gedurende 5 à 6 generaties het geval geweest is, mag men van een nieuw constant ras spreken. Bij eene dergelijke inzucht nu kan men dikwijls genoodzaakt zijn, aanverwante individuen onder elkaar te laten paren, daar het nieuwe type veelal zijn ontstaan te danken heeft aan slechts een of enkele stamouders.

Men noemt dit verwantschapsteelt. Over het meer of minder doelmatige van verwantschaps- of familieteelt is veel geschreven en gestreden. Men heeft groote voorstanders en even groote tegenstanders van familieteelt gehad. Als gewoonlijk ligt ook hier de waarheid in het midden. Bij eene zorgvuldige keuze der fokdieren verkrijgt men zeer zeker door familieteelt het snelst groote gelijkvormigheid en kan men dus de meest gewilde eigenschappen in den kortsten tijd tot hooge ontwikkeling brengen. Men moet hierbij echter wel in het oog houden, dat met de goede eigenschappen ook de gebreken worden overgeërfd, zoodat, indien kinderen, die een gebrek geheel of slechts in aanleg van den vader geërfd hebben, wederom door dezen bevrucht worden, dit gebrek veel sneller zal toenemen dan wanneer ze met een vreemd individu worden gepaard, die het niet heeft.

Dit, met eene te eenzijdige ontwikkeling der nakomelingen, is het grootste gevaar van de verwantschapsteelt, dat men echter tot een minimum kan beperken door eene zorgvuldige keuze der fokdieren en dus vooral van den stamvader en eene niet te langdurige voortzetting dezer teelt. Men doet steeds goed, haar niet langer te doen voortduren dan drie à vier generaties, waarna men nieuwe vaderdieren, hetzij van hetzelfde type, hetzij van een nieuw ras met gewilde eigenschappen, moet inbrengen. Men noemt dit bloedverversching of oprissing. Van reinteelt spreekt men, wanneer men dieren van eenzelfde constant ras onder elkaar laat voortplanten. Reinteelt in dus steeds tevens inzucht, doch inzucht niet altijd reinteelt. Eerst wanneer men door inzucht een constant ras verkregen heeft, dus na verscheiden generaties, wordt de inzucht reinteelt.

Bij eene rationeele veeteelt nu dient de fokker bij het uitzoeken der fokdieren zich eerst af te vragen, welk doel hij wenscht te bereiken en zich duidelijk voor te stellen, hoe hij daartoe komen kan.

Om ons nu voorloopig te bepalen bij de Indische runderteelt, komen hier in aanmerking.

ten 1° Werkvee,

ten 2° Melkvee,

ten 3° Vee, hoofdzakelijk gehouden voor de voortteling en mestproductie.

Voor welk dezer drie doeleinden men het vee echter ook fokt, steeds moet men in aanmerking nemen, dat er een tijdstip voor ieder dier aanbreekt, waarop het door ouderdom niet meer voor deze doeleinden geschikt is.

Zoodra het zijn hoogste productievermogen achter den rug heeft en begint af te nemen, is het zaak, het te vervangen door een jonger individu, dat meer produceert. Een dergelijk bejaard dier nu is echter niet waardeloos, doch kan, indien het op het juiste tijdstip daarvoor bestemd wordt, nog eene zeer hooge slachtwaarde hebben. Nu is de slachtwaarde natuurlijk rechtstreeks evenredig aan de qualiteit en de quantiteit van het vleesch, zoodat, voor welk doel we ook fokken, we altijd in het oog moeten houden, dat het eindresultaat steeds moet zijn een goed slachtdier. Vooral in deze gewesten is het zaak,

hier rekening mee te houden, daar het vee alhier behalve als slachtvee nog slechts betrekkelijk weinig te produceeren heeft en dus ten slotte de slachtwaarde eigenlijk hoofdzaak wordt.

We willen thans de drie genoemde categoriën afzonderlijk beschouwen om te zien welke hoedanigheden we verlangen en hoe die te verkrijgen zijn en beginnen dan met het werkvee, waaronder ik den geheelen inlandschen veestapel op Java versta, aangezien bijna alle dieren hiervan gedurende zekeren tijd voor den landbouw worden gebezigd. Aan welke eischen moet dus dit vee voldoen om er zooveel mogelijk prolijt van te kunnen trekken.

We moeten om deze vragen te beantwoorden, onderscheid maken tusschen ploegvee, uitsluitend voor het landbouwbedrijf gebezigd en het trekvee, voor het goederenvervoer over groote afstanden gebruikt wordende. Voor de eerste rubriek stellen we als hoofdeigenschappen, dat het is: groot van stuk met neiging tot vetvorming, vroeg rijp en goed bestand tegen het klimaat, bij doelmatige verpleging. Aan de tweede rubriek moeten we de neiging tot vetproductie op den achtergrond stellen, daar deze niet best samengaat met groote krachtsuiging. Deze dieren moeten dus zijn: groot en zwaar, taai en volhardend, volkomen bestand tegen het klimaat, met harde, solide hoeven.

Beschouwen we nu den inheemschen Javaanschen veestapel, dan zien we, dat deze slechts in enkele opzichten aan de gestelde eischen voldoet en wel voornamelijk, doordat het zeer goed tegen het klimaat bestand en sober is. In alle andere opzichten daarentegen dient men hoogere eischen te stellen, zoowel wat massa als vetproductie betreft. Verbetering nu kan op twee wijzen bereikt worden, n.l. door het ras in zichzelf te verbeteren (reinteelt) of door het met betere rassen te kruisen. Voor het eerste doel zoekt men dieren van hetzelfde ras, die de gewenschte eigenschappen in de hoogste mate bezitten, dus de beste individuen, voor de voortteling uit, terwijl de slechte hiervan uitgesloten worden.

Hoewel deze methode natuurlijk eerst op den langen duur eene aanmerkelijke wijziging in de veerassen brengt, is het een zekere weg om tot verbetering te geraken, mits de verpleging evencens in overeenstemming is met het doel, dat men

zich voorstelt. Wil men n. l. een krachtig dier fokken, dan is het niet voldoende, dat het krachtige ouders heeft, doch het moet gedurende de eerste levensjaren tevens zoo intensief mogelijk gevoed worden, opdat de bouwstoffen voor eene goede ontwikkeling noodig, steeds voorhanden zijn. Men bedenke dus steeds, dat de ouders slechts den aanleg voor hunne eigenschappen aan het jong kunnen meegeven, doch dat door eene rationeele voeding en verpleging, deze tot een zoo hoog mogelijken trap van ontwikkeling moeten gebracht worden. Zoo zal men dus om goed slachtvee te fokken, de dieren van den beginne af zoo sterk mogelijk voeden en de lichaamsbeweging tot het voor de gezondheid absoluut noodige beperken. Voor een werkdier is daarentegen naast eene krachtige voeding veel lichaamsbeweging en doelmatige spieroefening zeer gewenscht, enz.

Aangezien de beide ouders verder gemiddeld een gelijken invloed uitoefenen op hunne nakomelingschap, zou het natuurlijk wenschelijk zijn, dat om tot verbetering te geraken, zoowel voor de mannelijke als vrouwelijke fokdieren enkel de uitstekende individuen werden genomen.

In de praktijk stuit men hierbij echter op groote bezwaren, daar men dikwijls onder een heelen koppel moederdieren slechts enkele individuen aantreft, die door hunne voortreffelijke eigenschappen ver boven de rest uitblinken. Nu gaat het niet aan, al deze middelmatige dieren geheel van de voortteling uit te sluiten, aangezien men dan gevaar zou loopen in quantiteit meer te verliezen dan men in qualiteit won. Men dient dus een middenweg in te slaan, door n.l. alle vrouwelijke dieren, voor zoover men ze voor de voortteling noodig heeft en ze hiervoor door bepaald slechte eigenschappen of gebreken niet geheel ongeschikt zijn, voor dit doel aan te houden en deze te doen paren met een stier, die de gewenschte eigenschappen in hooge mate bezit. Aangezien nu één stier per jaar 70 à 80 koeien kan bevruchten en er evenveel stierkalveren geboren worden als koekalveren, heeft men hiervan dus steeds eene veel ruimere keuze, aangezien men van de 70 à 80 stierkalveren er gemiddeld slechts één voor de voortteling behoeft te bestemmen. Zorgt men er nu verder voor de beste moederdieren zoo lang mogelijk aan

te houden en de minst goede steeds zoo vlug mogelijk weg te doen, dan krijgt men in betrekkelijk korten tijd een veestapel, die ver uitmunt boven de minder zorgvuldig gefokte dieren en die, op den langen duur op deze wijze doorfokkende, tot zeer hoogen trap van volkomenheid te brengen is, zooals we, om ons tot de in Indië bekende rassen te bepalen, kunnen zien aan het Hollandsche vee, wat melkproductie aangaat en aan het Australische, wat melk- en vleeschproductie betreft. Wat men echter op deze wijze fokkende op den langen duur bereikt, is in veel korteren tijd te verkrijgen door kruising, dat wil dus zeggen, door het te verbeteren ras te vermengen met een ras, dat de gewilde eigenschappen reeds in hooge mate bezit. Om de straks genoemde reden gebruiken we voor eene dergelijke wijze van veredeling bijna uitsluitend mannelijke fokdieren van het ras, waarmee men veredelen wil, aangezien deze jaarlijks een groot aantal veredelde nakomelingen kunnen voortbrengen, terwijl vrouwelijke individuen er ieder slechts een per jaar ter wereld brengen.

Moeten we nu onzen inheemschen veestapel door kruising of door reinteelt verbeteren. Volmondig moet hierop m. i. het antwoord zijn, dat ieder, die daarvoor in de gelegenheid is, zijn vee moet kruisen en wel om de eenvoudige reden, dat het inheemsche vee in productievermogen nog zoo ver bij de cultuur-rassen, waarover we hier kunnen beschikken, ten achter staat, dat het tientallen van jaren zou duren, eer men door de meest zorgvuldige reinteelt kan bereiken, wat bij doelmatige kruising in enkele jaren verkregen kan worden. De rassen nu, die hier vooral in aanmerking komen voor de veredeling, zoowel door hunne uitstekende eigenschappen, als door de omstandigheid, dat men ze zonder zeer groote kosten kan krijgen, terwijl ze bewezen hebben, dat ze zich bij doelmatige verpleging in het Indische klimaat onder bepaalde omstandigheden kunnen staande houden en vermenigvuldigen, zijn: het Hollandsche, het Australische en het Bengaalsche vee. Welke dezer drie we nu voor de kruising zullen uitkiezen, hangt in de eerste plaats af van het doel, waarvoor het vee gefokt wordt, doch in de tweede plaats van het klimaat, dus de hoogte van de plaats, waar men woont. Zooals algemeen bekend is, munt het Hollandsche vee boven

alle andere rassen uit door melkrijkdom, terwijl het bovendien zeer geschikt is voor vleeschproductie. In deze laatste eigenschap staat het echter verre ten achteren bij het alhier geïmporteerd wordende Australische vee, dat afstamt van het bekende Engelsche Durham- of Shorthornrund, een ras beroemd om zijne vroegrijpheid en groote neiging tot vleesch- en vetproductie, terwijl men onder dit ras tevens goede melkgeefsters aantreft. Zoowel in vleesch- als melkproductie staat het Bengaalsch vee bij de genoemde twee rassen ten achter, boven beiden heeft dit ras echter het groote voordeel, dat het eveneens uit een heet klimaat afkomstig is en hier veel makkelijker acclimatiseert dan de beide eerstgenoemde. Zooals de ondervinding ons reeds geleerd heeft, houden zoowel het Hollandsche als het Australische vee zich in deze gewesten zeer goed op hoogten van 2000 voet en daarboven, ook zonder dat er buitengewone zorg aan besteed wordt. In warme kustklimaten daarentegen vereischen genoemde rassen eene zeer zorgvuldige verpleging, zoodat deze bij een eenigszins grooten veestapel bezwaarlijk wordt. Op den duur echter ziet men ook in de bergstreken de nakoelingen van dit vee weer in hoedanigheid achteruitgaan. Het valt op het oogenblik nog moeielijk met zekerheid te zeggen, of deze degeneratie aan eene minder zorgvuldige wijze van fokken en te schrale voeding moet toegeschreven worden dan wel uitsluitend aan het klimaat. Het laatste is niet onwaarschijnlijk, het groote verschil tusschen deze streken en de geboortelanden der bedoelde rassen in aanmerking genomen. Deze degeneratie nu kan men tot een minimum beperken door nu en dan Bengaalsch bloed in de gekruiste dieren te brengen. Langdurige en nauwkeurige proefnemingen zullen echter noodig zijn om met zekerheid te kunnen zeggen hoe men alhier in de verschillende klimaten moet croiseeren om in den kortst mogelijken tijd de gunstigste resultaten te verkrijgen. Voor zoover er thans over te oordeelen is, handelt men volgens mijne ondervinding het best door voor de verschillende doeleinden te kruisen, zooals in de volgende regelen zal worden aangegeven.

De inlandsche vee fokker in de strandklimaten heeft, zooals we zagen, een rund noodig, dat bij de heerschende temperatuur vrij zwaren arbeid kan verrichten en daarbij eene zoo groot

mogelijke vleeschproductie geeft, terwijl het goed tegen het klimaat bestand moet zijn en tevreden met eene matige voeding.

Een dergelijk dier zal men kunnen verkrijgen door het inheemsche rund te croiseeren met het Bengaalsche, waardoor een individu ontstaat, grooter dan het inheemsche, beter geschikt voor trekvee en volkomen geschikt voor het klimaat.

Zij, die voornamelijk werkvee willen fokken, voor transportdiensten, moeten zich m. i. in hoofdzaak tot deze kruising bepalen. Beperkt zich het werk daarentegen enkel tot het landbouwbedrijf, dan kan men, na eenige generaties met Bengaalsch vee te hebben voortgeteeld, eene enkele maal croiseeren met Australisch vee, waardoor men zeer veel wint in vleesch-productie, echter verliest in weerstandsvermogen tegen het klimaat, soberheid en ausdauer, zoodat men met deze kruising niet te ver mag gaan.

In bergstreken daarentegen acclimatiseert het Australische vee veel beter, zoodat men aldaar veilig evenveel Australisch bloed als Bengaalsch kan gebruiken. Ook hier dient echter, waar het in hoofdzaak te doen is om transportvee te fokken, het Bengaalsche bloed in de meerderheid te blijven. Wenscht een fokker in bergstreken enkel voor de slachtbank en de mestvorming te fokken, en kan hij de noodige zorg aan zijn vee besteden en steeds over voldoende voedsel beschikken, dan moet hij daarentegen in hoofdzaak Australisch vee ter veredeling gebruiken en voor bloedopfrissing nu en dan met Bengaalsch kruisen. Heerscht er echter gedurende bepaalde gedeelten van het jaar schaarschte aan goed gras en drinkwater en kan er aan den veestapel over het algemeen slechts weinig zorg worden besteed, dan dient steeds het Bengaalsche bloed den boventoon te houden, daar het Australische vee in deze streken slecht ontberingen verdraagt, zoodat onder dergelijke omstandigheden bij dit vee groote sterfte en achteruitgang te wachten staan.

Houdt men een veestapel voor melkproductie, dan kruist men het best met Hollandsch en Bengaalsch vee, waarbij dezelfde regelen in acht genomen moeten worden als in de vorige rubriek, dus in de warmte overwegend Bengaalsch en in de koude overwegend Hollandsch met Bengaalsch tot bloedverversing. Een enkel voorbeeld moge het voorgaande verduidelijken.

Neem aan, dat een veefokker op ongeveer 2000 voet woont en beschikt over één volbloed Hollandschen stier, ééne Hollandsche koe en verder inheemsche runderen, dan laat hij alle dekken door bedoelden stier en verkrijgt dus van de Hollandsche koe een zuiver Hollandsch raskalf en van de rest kruisingsproducten. Gesteld, dat de Hollandsche koe bij de eerste baring een stierkalf ter wereld brengt, dan zorgt men dit dier door eene nauwkeurige verpleging en overvloedige voeding zoo voorspoedig mogelijk op te fokken, terwijl alle stierkalveren van de inheemsche runderen door castratie van de voorttelling worden uitgesloten. De koekalveren dezer runderen daarentegen fokt men, voor zoover ze gezond en goed gebouwd zijn, door intensieve voeding zoo vlug en krachtig mogelijk op en laat ze, zoodra ze volwassen zijn, wederom dekken, hetzij door den vader, hetzij door den halven broer, naarmate de eerste of de tweede de beste eigenschappen vertoont. Op dezelfde wijze handelt men met de volgende en daarop volgende generatie. In de meeste gevallen zal men dan merken, dat de afstammelingen van de laatste categorieën over het algemeen minder groot en zwaar worden en in dit opzicht dus gaan afwijken van de Hollandsche stamouders.

Dit moet hier niet toegeschreven worden aan de familie teelt, want men ziet het even goed optreden, wanneer men met een niet verwanten Hollandschen stier voortteelt. Het zijn dus de veranderde levensomstandigheden, die dezen invloed uitoefenen en om die reden acht ik het altijd wenschelijk om voor bloedversching steeds het Bengaalsche rund te gebruiken, een dier, dat zich hier zeer zuiver voortplant en uitstekend acclimatiseert in deze streken en bovendien boven alle andere rassen het groote voordeel heeft, dat het een zeer groot weerstandsvermogen bezit tegen verschillende ziekten, doch vooral tegen het runderpestcontagium, zoodat bij het heerschen dezer ziekte van het Bengaalsche vee en zelfs van de kruisingsproducten meestal slechts een klein percentage wordt aangetast, terwijl daarvan nog een groot gedeelte herstelt. In de derde of vierde generatie kruist men dus eenmaal met Bengaalsch vee en laat de afstammelingen wederom paren met een zuiver Hollandschen liefst hier geboren, doch krachtig ontwikkelde stier. De thans

verkregen nakomelingen zullen nu eene groote gelijkvormigheid vertoonen en deze vormen moet men thans door inzucht trachten voort te planten, waarbij steeds nauwlettend de beste stierkalveren voor de fokkerij worden aangehouden en de minder goede gecastreerd, terwijl ook de minder goede moederdieren zoo snel mogelijk aan de fokkerij worden onttrokken. Bij deze inzucht doet men steeds verstandig door meer dan één stier te gebruiken, daar men dan niet genoodzaakt is, in nauwe bloedverwantschap te blijven fokken en die individuen, die het krachtigst overervingsvermogen blijken te bezitten, het langst kan aanhouden voor de fokkerij. Heeft men aldus 5 à 6 generaties doorgefokt, zonder dat degeneratie optreedt, dan mag men aannemen, dat het nieuwe type zich steeds zuiver zal blijven voortplanten, dus een constant ras geworden is. Ziet men daarentegen degeneratieverschijnselen optreden, dan moet men dadelijk zorgen, door bloedopfrissing met een krachtig rasdier deze tegen te gaan.

4e. HOOFDSTUK.

Over de eigenschappen van goede fokdieren.

In het algemeen moet men als hoofdvoorwaarde aan ieder goed fokdier stellen, dat het de karakterkenmerken van zijn geslacht in hooge mate bezit en ziet men dus aan een stier gaarne een korten, breedden kop (op het voorhoofd zwaar behaard) met dikke, sterk ontwikkelde hoorns, levendige, vurige oogen, een energiek temperament, zwaren, gespierden nek, krachtig gebouwde romp met breede borst, hooge schoft en sterke, korte ledematen, terwijl men in eene koe verlangt een fijnen kop met zachte, goedige oogen, gladde, dunne hoorns, een goed geëevenredigden, fijnen lichaamsbouw met goed ontwikkeld, breed bekken en glanzende, kort behaarde huid. Dat zoowel bij het mannelijk als bij het vrouwelijk fokdier de geslachtsorganen normaal en goed ontwikkeld moeten zijn, spreekt wel van zelf. Mannelijke dieren, waarbij slechts één testikel in het scrotum aanwezig is of slechts één voldoende

ontwikkeld en de andere klein, of wel dezulke, waarbij beide testikels in de buikholte zijn teruggebleven, moet men, hoewel ze dikwijls vruchtbaar kunnen paren, van de voortteling uitsluiten, daar deze gebreken veelal op de nakomelingen worden overgeërfd en op den duur onvruchtbaarheid bij deze er het gevolg van is. Eveneens moet men vrouwelijke dieren met abnormale geslachtsorganen en slecht ontwikkelde uiers niet voor de voortteling bezigen, evenmin als dieren met abnormale geslachtsuitingen, zooals het voortdurend of wel het onvoldoend tochtig zijn. Verder moeten fokdieren eene in alle opzichten gezonde, sterke constitutie hebben en bovenal vrij zijn van ziekten of gebreken, die op de nakomelingen kunnen overgebracht worden, waaronder voor runderen vooral in aanmerking komen: de tuberculose of parelziekte, (waarvoor men vooral voorzichtig moet zijn bij het Hollandsche en Australische rund) de epilepsie of vallende ziekte en eenige oogziekten, n. l. de grauwe en zwarte staar.

Bij het kruisen van verschillende rassen moet voorts nauwkeurig gelet worden op de karakteristieke raseigenschappen der fokdieren. Zoo verlangt men in eene Hollandsche koe een groot, krachtig ontwikkeld dier met langen kop en toegespitsten snuit, met matig groote ooren en kleine, lijne, meestal sterk gebogen hoorns, liefst zwartbont van kleur, met langen, dunnen hals, smalle schoft, breede, gewelfde borst, vrij langen, rechten rug met sterk ontwikkeld, breed kruis en vrij lange, goed gespierde pooten. Het kossum (de huidplooi aan het onderste gedeelte van den hals tot tusschen de voorpooten) is weinig ontwikkeld, daarentegen (en hierop moet vooral de aandacht gevestigd worden) moet het uier zeer sterk ontwikkeld zijn en in alle vier kwartieren zacht op het aanvoelen, zonder knobbels of verharde gedeelten. Tevens lette men op de z. g. n. melkaderen, twee bloedvaten, die ter weerszijden onder langs den buik als twee strengen van meer dan vingerdikte in de richting van het uier loopen. Hoe sterker deze ontwikkeld zijn, hoe overvloediger meestal de melkafscheiding. De stier bereikt dikwijls een gewicht van meer dan 1000 K. G.

Bij het Australische rund verlangen we daarentegen een korten, breedten kop, met zeer kleine, gebogen horens, korten,

dikken hals, breede schoft, rechten rug en cilindervormigen, zwaren romp op korte pooten. Kossum als bij het Hollandsche rund, uier meestal veel minder ontwikkeld, kleur rood-bont. Ze bereiken meestal een nog grooter gewicht dan de Hollandsche. Bij den aankoop van Australische runderen lette men er vooral op, of de dieren ook kreupel zijn, als wanneer men ze niet moet nemen, wanneer ze tenminste eerst kort geleden zijn aangevoerd en het gebrek zich gedurende of na de zeereis geopenbaard heeft, aangezien ze tengevolge dier reis dikwijls eene hoefontsteking krijgen, waaraan ze maandenlang zeer lijden en bij niet zorgvuldige verpleging, soms zelfs ondanks deze, door uitputting ten gronde gaan.

Onze Indische runderen behooren alle waarschijnlijk tot één-zelfde ras (bos *sundaicus*), waarvan thans echter 5 goed gekarakteriseerde typen te onderscheiden zijn, n. l. 1. het Balineesche, 2. het Madoereesche, 3. het Javaansche, 4. het Sumatraansche (op West- en Zuid-Sumatra) en 5. het Bataksche rund. Daar het Balineesche rund zijne raseigenschappen nog bijna zuiver bezit, zullen we dit rund beschrijven en bij de volgende typen de afwijkingen opgeven.

In vergelijking met de genoemde rassen is het Indische rund klein van stuk. De Balineesche stier heeft een levend gewicht van gemiddeld 300 K. G., terwijl de koe aanmerkelijk minder weegt. De kleur varieert tusschen licht bruinrood tot zwart-bruin met halvemaanvormige witte plekken op de billen, zich uitstreckende van den staartwortel tot iets aan de binnenvlakte van de schenkels. Deze witte plekken zijn scherp begrensd en komen constant voor, zoowel bij den stier als bij de koe. ⁽¹⁾

Beneden de spronggewichten en de voorknieën zijn verder de pooten geheel wit. De hoorns zijn bij den stier matig sterk ontwikkeld en loopen in eene scherpe punt uit, ze zijn bij het meerendeel drievoudig gebogen en loopen n. l. eerst nagenoeg recht naar boven, dan buitenwaarts en dan weer naar boven en iets naar buiten. Tusschen de basis des horens ligt

(1) De stieren zijn zonder uitzondering zwart; eerst na de castratie gaat de zwarte kleur over in een roodbruine, terwijl de afteekeningen dezelfde blijven.

de voorhoofdskam, die bij de meeste stieren geheel onbehaard, doch verhoord is.

Bij de koe zijn de horens veel kleiner, ze staan recht, iets naar achteren gericht en met de punten een weinig naar elkaar toegekeerd, zoodat ze bijna een elips vormen. De schoft is vooral bij den stier sterk ontwikkeld, lang en breed en gaat ter hoogte van de achterste schouderbladhoeken met een plotselinge verlaging in den korten, rechten rug over. Bij de koe is de schoft veel korter en komt ze eenigszins overeen met de bult van de Zebu, doch veel minder sterk ontwikkeld. Het lichaam is verder goed geproportionneerd, de kop matig groot met breed voorhoofd, levendige oogen en kleine ooren. Hals kort en goed gespierd, kossum eer klein dan groot, ribben goed gewelfd, borstkas in alle afmetingen ruim. Ledematen vrij kort met fijne beenderen, doch krachtig gespierd. Het uier bij de koe is weinig ontwikkeld.

Het Madoereesche rund komt zeer veel met het Balineesche overeen, over het algemeen kan men ervan zeggen dat het zijne oorspronkelijke raseigenschappen, waardoor het Balineesche rund nog zeer veel overeenkomst heeft met in het wild levende runderen, minder zuiver bewaard heeft. Zoo zijn de afteekeningen aan billen en pooten minder scherp, treft men meer kleurschakeeringen aan, zijn de horens minder karakteristiek en eenvormig en ontbreekt de hoorukam tusschen de hoorns. Overigens komt het, wat grootte en lichaamsbouw betreft, vrij wel met het Balineesche rund overeen.

Het Javaansche rund is wederom een graadje meer van de twee genoemde typen afgeweken. Zoo zijn de witte billen nog slechts flauw zichtbaar zonder scherpe omgrenzing en zijn de pijpen, hoewel lichter dan de romp, niet meer geheel wit en scherp begrensd. Ook de lichaamsvormen wijken reeds meer van elkaar af, doordat men in de vruchtbare bergstreken meestal zwaardere, op de schralere gronden kleinere dieren aantreft. De kleuren variceren meer, zoodat men zelfs nu en dan bontgeklekte dieren aantreft. De hoorns zijn niet sterk ontwikkeld, geheel recht en naar boven en buitenwaarts gericht met stompe punten. In lichaamsvormen komen ze overigens veel met de genoemde overeen; die uit de vruchtbaarste

streken bereiken hetzelfde gewicht, de minder bevoorrechte blijven daar beneden.

Het rund van Sumatra's Westkust is over het algemeen kleiner van stuk, de stier wordt zeldner dan 250 K.G. en de koe 150 K.G. De kleur komt vrijwel met die van het Javaansche overeen; ze zijn echter over het algemeen fijner en slanker van bouw. Vooral de pooten zijn uiterst fijn en dun.

De dieren zijn zeer vlug in hunne bewegingen en uitstekende bergklimmers. De hoorns zijn niet sterk ontwikkeld, recht en naar boven en buiten gericht. De typische afteekeningen van het Balineesche rund zijn nog slechts sporadisch en onduidelijk zichtbaar.

Het Bataksche rund is nog iets fijner van bouw dan het genoemde Sumatraansche en onderscheidt zich verder voornamelijk van dit door de kleur, die voor het grootste deel donkerbruin of nagenoeg zwart is. De melkproductie is bij beide laatstgenoemde typen zeer gering.

Daar de genoemde 5 typen, die thans zeer goed van elkaar te onderscheiden zijn, hoogst waarschijnlijk oorspronkelijk dezelfde vormen en eigenschappen gehad hebben, die echter naar klimaat, bodem en levenswijze op de verschillende eilanden eenigszins gewijzigd zijn, kan men veilig deze verschillende typen onder elkaar doen voorttelen, zonder dat de minste vrees behoeft te bestaan voor groote afwijkingen bij de nakomelingen, mits men slechts goede individuen als fokdieren uitkiest.

Het z.g.n. Bengaalsche vee, de Zebu of *Bos indicus*, onderscheidt zich aanmerkelijk van de genoemde drie rassen, zoo zelfs, dat het door sommige zoölogen tot eene andere soort gerekend wordt; het plant zich echter volkomen vruchtbaar met de genoemde rassen voort. De in deze streken onder den naam van Bengaalsch vee geïmporteerd wordende dieren komen niet uitsluitend uit Bengalen, doch ook uit de verschillende kuststaten langs de geheele golf van Bengalen. Men kan dan ook duidelijk onder de in Indië geïmporteerde dieren twee typen onderscheiden, naarmate ze werkelijk uit Bengalen dan wel uit de kuststaten afkomstig zijn. De eerste zijn over het algemeen iets grooter en zwaarder dan de laatste en hebben een langen kop met sterk gewelfd voorhoofd en lange recht-

opstaande, naar binnen of iets achterwaarts gebogen hoorns, een zeer sterk ontwikkelde bult op de schoft en zeer laag afhangend kossum, dat dikwijls tot aan de voorkniëen reikt. De ooren zijn zeer breed en lang, een weinig naar beneden afhangend, de romp is vrij lang met goed gewelfde ribben, het geheel matig sterk ontwikkeld, de beenen krachtig gespierd met fijne doch vaste pijpen en zeer harde hoeven, zoodat dit vee zich uitstekend leent tot transportvee. De dieren uit de kuststaten hebben een recht, niet gewelfd voorhoofd en korte, naar buiten staande hoorns, gelijken overigens zeer op de eerste. Er komen trouwens nog veel meer rassen van Zebu's voor, die hier echter niet worden geïmporteerd en dus voor ons op het oogenblik van minder belang zijn. Over het algemeen geven ze méer melk dan onze Indische runderen, terwijl ook de vleeschproductie grooter is en zijn de dieren zeer gehard tegen het Indisch klimaat en verschillende ziekten. De kleur is wit of blauwgrijs, soms donkergrijs of bruinachtig gestreept. Het levend gewicht van den stier bedraagt gemiddeld 400 à 500 K.G.

Daar de geiten- en schapenfokkerij in deze gewesten vooral voor de bevolking van zeer groot belang is, is het te bejammern, dat de fokkers er zich niet meer op toeleggen de hier voorkomende rassen dezer diersoorten te verbeteren door zorgvuldige reïnteelt dan wel door kruising. Wat de geiten aangaat, zoo zijn deze zeer te veredelen door kruising met de Bengaalsche geit, die zich van de inheemsche onderscheidt door meerdere grootte en gewicht (bijna het dubbele van dat der inheemsche) en sterk ontwikkelde, lange, breede, afhangende ooren met sterk gewelfd voorhoofd. Dit ras wordt hier betrekkelijk veelvuldig geïmporteerd, zoodat fokdieren hierin op vele plaatsen van Ned.-Indië te vinden zijn.

De schapen zou men met voordeel kunnen kruisen met het Australische schaap, dat aan boord van iedere Australische boot te vinden en voor betrekkelijk geringen prijs te krijgen is.

Weten we thans welke rassen en welke individuen we voor de voortteling zullen uitkiezen, dan blijft ons nog over na te gaan op welken leeftijd we ze voor dit doel met het meeste voordeel kunnen bezigen.

Op het eerste gezicht zou men denken, dat ieder dier geheel volwassen moest zijn, alvorens het geschikt is om zich voort te planten. Deze stelling is echter in de praktijk onjuist gebleken en wel in hoofdzaak, omdat de geslachtsdrift zich veel vroeger openbaart en we door te beletten, dat deze op het geschikte tijdstip voldoende bevredigd wordt, het dier meer benadeelen dan door er op verstandige wijze aan tegemoet te komen. Een vasten leeftijd aan te geven voor iedere diersoort als algemeene regel, is niet doenlijk, daar het natuurlijk zeer veel afhangt van individueele eigenschappen en de omstandigheden, waaronder de dieren zijn opgegroeid, n.l. eene voorspoedige jeugd met rijkelijke voeding, dan wel eene minder goede, of ze vroeger of later geslachtsrijp zullen zijn. Verder zijn er vroegrijpe rassen, die reeds op zeer jeugdigen leeftijd volwassen zijn en dus ook vroeg geslachtsrijp en andere, die eerst op veel lateren leeftijd hun vollen wasdom bereiken en dus ook eerst later geslachtsrijp zijn. Al moet men nu echter zeer veel rekenschap houden met individueele eigenschappen, zoo kan men toch aan eenige grondregels vasthouden. Zoo spreekt het wel van zelf, dat een individu, dat voor zijn eigen opbouwning nog zeer veel grondstoffen noodig heeft, slechts ten nadeele van zichzelf eene vrucht kan voeden of van zijne beste sappen veel kan missen. In ieder geval dient dus het individu nagenoeg volwassen te zijn, eer men het tot de voortteling moet toelaten. Zoodra zich dan echter sterke geslachtsdrift begint te openbaren, moet ook weer niet te lang gedraald worden, deze te doen bevredigen, daar, wat mannelijke dieren betreft, deze meer zouden lijden door de voortdurende opwekking, die geene bevrediging vindt, dan wanneer er met mate aan voldaan kan worden, terwijl vrouwelijke dieren, zooals proefondervindelijk vaststaat, moeilijk vruchtbaar worden, wanneer men de eerste bronsperiodes ongebruikt heeft laten voorbijgaan.

Om oeconomische redenen is het bij fokvee verder aangewezen, de dieren zoo spoedig mogelijk voor de voortteling te bezigen en dus geen oogenblik langer te wachten dan zonder benadeeling van de ouderdieren strikt noodig is. De gemiddelde leeftijd nu, waarop de verschillende diersoorten geslachtsrijp zijn en zonder nadeel voor zichzelf of de nakomelingschap tot

de voortteling toegelaten kunnen worden, zijn: voor den hengst de 4-jarige leeftijd, waarbij echter in aanmerking genomen moet worden, dat het voor een krachtig individu goed kan zijn het reeds op zijn derde jaar een enkele maal te laten dekken, doch dat hij eerst op 5-jarigen leeftijd in volle functie mag gesteld worden.

De merrie kan op haar 4e jaar gedekt worden, bij *grove*, *vroegrijpe* rassen echter kan de bevruchting zonder bezwaar reeds nagenoeg een jaar vroeger plaats hebben. Stieren kan men, al naar gelang ze tot vroegrijpe rassen behooren of niet, reeds op een leeftijd van $1\frac{1}{2}$ à 2 jaar tot de voortteling toelaten. Wil men ze voor dit doel echter zoo lang mogelijk aanhouden, dan dient men ze eerst een jaar later hun maximum aantal koeien ter bevruchting te geven. Koeien kunnen op tweejarigen leeftijd tot den stier worden toegelaten. Voor den buffel kan men aannemen, dat hij bijna twee jaar langer voor zijne ontwikkeling noodig heeft dan het rund en dus ook voor de voortteling eerst twee jaar later in aanmerking moet komen, dus de stier op ongeveer $4\frac{1}{2}$ -jarigen en de koe op 4 à 5-jarigen leeftijd, zoodra ze alsdan voor de eerste maal tochtig wordt.

Schape en geiten zijn nagenoeg op denzelfden leeftijd geslachtsrijp als het rund, zoodat verstandige fokkers wijs doen, ook deze dieren niet vroeger voor de voortteling te bezigen.

Hoe lang kan men nu verder de dieren voor de voortteling blijven gebruiken?

In de eerste plaats wordt dit tijdperk natuurlijk bepaald door den leeftijd, waarop de dieren nog vruchtbaar blijven, doch, indien we het paard buiten beschouwing laten, wordt het vee niet voor de fokkerij gebezigd, totdat het door ouderdom daarvoor ongeschikt wordt, doch tot op een leeftijd, waarop het nog gemakkelijk vet te maken is en dus nog nagenoeg zijne grootste slachtwaarde heeft en deze is voor runderen 10 à 12 jaar, dus na het 8ste à 10e kalf, daar men bij een goede runderfokkerij jaarlijks van iedere koe een kalf moet krijgen.

Stieren hebben op hun 4e à 5e jaar hunne hoogste slachtwaarde en worden dan ook, waar geen bijzondere redenen bestaan, ze langer voor de fokkerij te houden, op dien leeftijd voor de slachtbank bestemd, daar ze bovendien na dien tijd

te zwaarlijvig worden, zoodat door hun enorm gewicht jonge, lichte runderen bijna in elkaar zakken, wanneer ze door hen besprongen worden. Ook worden ze na dien leeftijd meestal minder vurig en minder vruchtbaar, terwijl het vleesch in qualiteit vermindert. Heeft men echter een waardevollen fokstier, die bijv. ter veredeling van een ras wordt gebezigd, dan kan men hem veilig langer, meestal hoogstens tot 8 jaar voor dit doel gebruiken. (De mannelijke buffel, voor de voortteling gebruikt wordende, wordt op 7 à 9-jarigen leeftijd het best naar de slachtbank verwezen, terwijl men den wijfjesbuffel liefst niet ouder dan 12 à 13 jaar moet laten worden, aangezien ze na dien leeftijd bijna niet meer vet te krijgen zijn en dan slechts eene luttel slaachtwarde hebben).

Schape en geiten bezigt men met voordeel tot 7 à 8-jarigen leeftijd voor de fokkerij en daarna voor de slachtbank, terwijl de bokken tot 6-jarigen leeftijd als springbokken kunnen dienen.

Genoemde leeftijden zijn de grenzen, waarbinnen met het meeste voordeel de dieren voor de fokkerij moeten aangehouden worden, het spreekt echter wel van zelf, dat, waar het waardevolle fokdieren geldt, die niet te vervangen zijn, men ze voor dit doel aanhoudt, zoolang ze slechts vruchtbaar zijn en goede nakomelingen geven en waar omgekeerd vrouwelijke dieren, die voor de fokkerij geen bizondere waarde hebben, door toevallige omstandigheden een jaar onvruchtbaar blijven en dientengevolge vet zijn geworden, deze op dat tijdstip reeds voor de slachtbank bestemd worden, ook al hebben ze den genoemden leeftijd nog niet geheel bereikt, daar, al gelukte het ook, ze dadelijk weer bevrucht te krijgen, men een volgend jaar nieuwe onkosten zou moeten maken om ze weer in den tegenwoordigen voedingstoestand te brengen. In een dergelijk geval handelt men dus oeconomisch voordeliger door het dier dadelijk voor de slachtbank te verkoopen.

Over de paring der fokdieren.

De vrouwelijke fokdieren zijn niet het geheele jaar door geschikt om bevrucht te worden, doch slechts in bepaalde tijdperken is het lichaam gepredisponeerd voor eene vruchtbare paring.

Men noemt deze tijdperken bronstperioden; deze komen op vrij regelmatige tijden terug, bij in het wild levende dieren meestal in bepaalde maanden van het jaar, als wanneer de bevruchting plaats heeft en zij, die slechts eens per jaar werpen, worden dan het volgend jaar weer ongeveer op hetzelfde tijdstip bronstig. Bij de cultuurrassen heeft de fokker het tijdsperk, waarop de jonge dieren geboren moeten worden, zooveel mogelijk geregeld naar de tijdperken, die hem het best voor eene gunstige opvoeding lijken, bijv. in de gematigde luchtstrecken tegen het voorjaar, opdat men de jonge dieren zoo spoedig mogelijk in de vrije lucht kan brengen en ze met voedzaam jong gras kan voeden. De voeding speelt ook bij het optreden der bronstperiode een groote rol, zoodat men, door deze meer of minder rijkelijk te doen zijn, op het optreden ervan grooten invloed kan uitoefenen. Het is ook vooral om deze reden, dat het bij cultuurrassen algemeen gewoonte is, de mannelijke fokdieren van de vrouwelijke gescheiden te houden en de laatste slechts op geschikte tijdperken te doen bevruchten. Men wacht dus in het gunstige jaargetijde eene bronstperiode af en laat dan het dier tot de paring toe. De waarneming heeft ons verder geleerd, dat alles huisdieren het makkelijkst bevrucht worden in de eerste bronstperiode na de baring en aangezien we van onze fokdieren in de meeste omstandigheden zooveel mogelijk nakomelingen trachten te verkrijgen, moeten we dus deze eerste bronstperiode benutten om de dieren wederom te doen bevruchten. Op deze wijze kunnen we, daar de drachtijd van al onze huisdieren minder dan een jaar bedraagt, het steeds zoo regelen, dat de jongen ieder jaar ongeveer op denzelfden tijd geboren worden. De eerste bronstperiode na de baring nu volgt bij onze verschillende huisdieren meestal op de volgende tijdstippen: bij het paard.

ongeveer 9 dagen na de baring en verder, wanneer het dier niet bevrucht wordt, geregeld eenmaal in de 4 weken.

Bij rund en buffel 3 à 4 weken na de baring en vervolgens eenmaal per maand, zoolang de dieren niet drachtig zijn.

Bij schaaap en geit ongeveer 7 maanden na de baring en vervolgens eenmaal per maand.

Het varken werpt meestal tweemaal per jaar en wordt binnen de twee maanden na het werpen weer bronstig.

De drachtijd bij ons vee, d. i. de tijd, die verloopt van het oogenblik van bevruchting tot de baring, is verschillend bij de verschillende diersoorten niet alleen, doch is ook aan vrij belangrijke individueele schommelingen onderhevig, terwijl verder het eene ras iets langer of korter draagt dan het andere. Deze schommelingen bedragen echter meestal slechts enkele dagen.

We zullen ons hier bepalen tot de opgave van den gemiddelden duur en deze is:

- Voor de merrie ± 12 maanden van 28 dagen. (volgens BREHM)
 » den buffel ± 11 » » » » (en SALOMON)
 » het rund ± 10 » » » » (MÜLLER.)
 » schaaap en geit ± 21 weken (de geit 3 à 5 dagen langer).
 » het varken ± 17 weken.

De verschijnselen van bronstigheid openbaren zich bij de onderscheidene diersoorten en verschillende individuen eenigszins verschillend, doch in het algemeen door eene zekere onrust, het zoo mogelijk trachten te naderen van mannelijke dieren, het zwellen van de geslachtsorganen en het uier, met soms slijmuitvloeiing uit de schede. Bij enkele individuen zijn deze symptomen zeer sterk, bij andere nauwelijks merkbaar. Rund en buffel geven de opgewekte geslachtsdrijf door herhaald loeien te kennen, terwijl ze onrustig zijn, dikwijls minder eten dan normaal en wanneer ze met andere vrouwelijke dieren weiden, trachten ze deze voortdurend te bespringen. In hoofdzaak dezelfde verschijnselen ziet men bij schaaap, geit en varken, bij welk laatste dier echter de zwelling der vulva sterker op den voorgrond treedt.

Waar zulks mogelijk is laten we dus de mannelijke fokdieren niet vrij bij de kudde loopen, doch brengen de vrou-

welijke dieren op het geschikte tijdstip ter dekking bij de eerste; in de eerste plaats om zeker te zijn van het tijdstip der paring en ook, omdat men op deze wijze meer dieren door één mannetje kan laten bevruchten, daar, wanneer, om ons thans weer speciaal met het rund bezig te houden, de koe goed tochtig is, meestal één sprong voldoende is voor de bevruchting, terwijl, indien de stier bij den koppel loopt, ieder tochtig rund meermalen door hem besprongen wordt, waardoor het dier zich onnoodig uitput. Daar dekstieren over het algemeen nog al woest en onhandelbaar zijn, is het zaak, ze een ring door den neus te doen om ze beter te kunnen beteugelen. Voor de paring kiest men eene stille plaats uit, met liefst zachten, vooral niet gladden bodem, opdat de dieren niet zullen uitglijden. Is het te dekken rund schuw, dan laat men het door twee personen aan een paar stevige touwen vasthouden en laat den stier van voren naderen, opdat ze hem eerst goed te zien krijgt, vervolgens laat men hem zoo voorzichtig mogelijk van achteren naderen om de koe te bespringen, waarbij deze, indien ze tracht weg te loopen, door de twee begeleiders zoo stevig mogelijk wordt vastgehouden. Is de stier van een grooter ras dan de koe en deze laatste niet sterk ontwikkeld, dan moet men steeds trachten, een zoo jong mogelijk stier te gebruiken, daar oude stieren voor zulke dieren dikwijls te zwaar zijn. Men behoeft overigens niet te vreezen, dat door den grooteren stier een voor de moeder onevenredig groot kalf zal verwekt worden, zoodat het moeilijk geboren kan worden, daar de ondervinding geleerd heeft, dat hiervoor bij normalen bouw van het moederdier geen gevaar bestaat, indien het verschil slechts niet buitensporig groot is, aangezien het jong zich ontwikkelt, overeenkomstig de ruimte en de voeding, die de moeder het bieden kan, terwijl eerst na de geboorte bij doelmatige verpleging en voeding het zich ontwikkelen kan tot de grootte van den vader.

Op deze wijze kan één stier 50 à 60 koeien zonder nadeel in een tijdperk van 3 à 4 maanden dekken, terwijl men niet meer dan 20 koeien op één stier moet rekenen, wanneer men hem vrij bij de kudde laat loopen. Gemiddeld kan een stier zonder bezwaar eenmaal per dag dekken en nu en dan zelfs

wel eens twee maal! Laat men hem echter meer dan twee koeien per dag bespringen, dan put men het dier zeer spoedig uit en men loopt gevaar, dat geene bevruchting volgt na iedere dekking.

Bij schapenteelt kan men bij den sprong uit de hand (d.w.z. door de ooien bij den bok te brengen) door één bok ongeveer 70 ooien laten dekken en op zijn hoogst drie per dag.

Bij den wilden sprong in de kudde rekent men 30 ooien per bok.

Dat een mannelijk fokdier bij eene dergelijke functie natuurlijk zwaar gevoed moet worden, behoeft wel geen betoog; men moet echter wel zorg dragen het dier niet vet te mesten, doch dient krachtige voeding aan matige beweging te paren.

6^e HOOFDSTUK.

Over de verzorging der moederdieren gedurende de zwangerschap en bij de baring en de verpleging van moeder en kind.

Nadat de dieren bevrucht zijn, dient de voornaamste zorg voor hen te bestaan in eene doelmatige voeding en de verwijdering van alle omstandigheden, die abortus (d. w. z. het te vroegtijdig uitstooten van de vrucht) kunnen veroorzaken.

Over de voeding zal in een volgend hoofdstuk uitvoeriger worden gesproken, zoodat we hier kunnen volstaan met de vermelding, dat deze zoodanig moet zijn, dat de dieren, zonder vet te worden, zich steeds in krachtigen voedingstoestand bevinden, terwijl tevens de samenstelling van het voedsel eene zoodanige moet zijn, dat het benoodigde ration, vooral in den laatsten tijd der zwangerschap geen te groot volume inneemt, daar anders de ademhalingsorganen te zeer in hunne functie belemmerd worden."

Men geve dus den dieren een licht verteerbaar, krachtig voedsel, in zoodanige hoeveelheid, dat ze bij matigen arbeid of geregelde beweging in goeden voedingstoestand blijven, zonder dat ze echter vet mogen worden.

Verder dienen alle uitwendige oorzaken, die abortus kunnen verwekken, zorgvuldig vermeden te worden, bijv. schoppen, slaan en stooten tegen den buikwand, het laten werken op oneffen of gladde terreinen, waarop de dieren licht storten of uitglijden, het bezigen in snelle gangen of voor zeer zwaren arbeid enz. Hieruit moet echter niet volgen, dat men dan beter doet, ze maar stilletjes op stal te laten staan, aangezien volstrekte rust voor alle dieren, doch vooral voor zwangere, zeer slecht is. Matige beweging, hetzij door weidegang of door lichten arbeid, is noodzakelijk om de dieren gezond en krachtig te houden; men zorge hiervoor dus steeds. Tegen het einde der zwangerschap doet men goed het moederdier in een ruimen stal te plaatsen met een goed stroobed, opdat het makkelijk en rustig zal kunnen liggen gedurende de baring. De naderende partus bemerkt men door zwelling van vulva en uier en het invallen, d.w.z. het week en soepel worden der bekkenbanden, die men voelt tusschen den staartwortel en de zitbeenknobbels. Kort na het optreden dezer verschijnselen nemen meestal de weeën een aanvang, waarna bij een normaal verloop in enkele uren bij het rund, dat we hier speciaal zullen behandelen, het jong geboren is. Het jong was door middel van de navelstreng aan de moeder verbonden, deze scheurt bij de geboorte meestal van zelf af; gebeurt dit niet, dan dient men ze op ongeveer eene handbreedte van den navel door te knippen en, indien de ademhaling van het jong nog niet krachtig is, tevens te onderbinden, daar anders de mogelijkheid van verbloeding bestaat. Dadelijk na de geboorte begint het rund zijn kalf, dat met eene slijmige laag bedekt is, schoon te likken, hetgeen tevens een heilzamen huidprikkel veroorzaakt voor het jong, zoodat men dit dus, indien men het kalf bij de moeder wenscht te laten, niet moet tegengaan. Wenscht men daarentegen de kalveren kunstmatig op te voeden, dan doet men goed, ze dadelijk bij de geboorte uit den stal te verwijderen en ze met een bos zacht stroo en daarna met een doek schoon te wrijven. Na de geboorte van het kalf blijft de z.g.n. nageboorte (d. z. de vruchtvliezen) nog gedurende eenigen tijd aan de uterus verbonden, alvorens geheel los te laten en uitgedreven te worden. In normale gevallen geschiedt

dit spoedig na de geboorte, doch dikwijls duurt het veel langer en laat ze op de natuurlijke wijze in het geheel niet los. In deze gevallen moet ze kunstmatig verwijderd worden, waarmee men in deze streken niet langer dan 24 uren moet wachten, daar anders rotting en daarmee zeer makkelijk infectie van de baarmoeder optreedt. Zoo mogelijk late men steeds de nageboorte door een deskundige verwijderen, daar een ondoelmatig ingrijpen eveneens groote gevaren voor het moederdier oplevert. Is echter geen deskundige te bereiken, dan kan men op de volgende wijze handelen.

Door middel van een irrigator met caoutchouc buis van ± 2 M. lengte wordt de baarmoeder met eene lauwwarme 3% boorzuoroplossing goed uitgespoeld en tracht men met de ingebrachte, goed gedesinfecteerde hand door zacht heen en weer bewegen der nog vastzittende vliezen deze zooveel mogelijk los te maken, hetgeen echter meestal slechts gedeeltelijk gelukt. In het laatste geval houdt men met de linkerhand de in den vorm van eene streng uit de schede hangende nageboorte vast en brenge de rechter langs bedoelde streng in de baarmoeder tot aan de eerste vruchtkoek, waaraan ze vast zit, (de vruchtkoeken, cotyledonen, bij het rund zijn gesteelde lichamen, die in den vorm van paddestoelen op het slijmvlies zitten en de verbinding tusschen vruchtvliezen en baarmoederwand daartstellen); deze vruchtkoek omvat men met duim en wijsvinger en maakt door met den duim tusschen het vlies en de vruchtkoek in te dringen, het eerste van zijne aanhechting los, hetgeen betrekkelijk makkelijk gaat. Heeft men het op deze wijze van de eerste vruchtkoek losgemaakt, dan handelt men eveneens met de tweede enz., totdat het van alle cotyledonen is losgemaakt, als wanneer de geheele nageboorte vanzelf naar buiten glijdt. Eene flinke uitspoeling van de baarmoeder met eene lauwwarme 3% boorzuoroplossing besluit dan de operatie, die bij eenige zaakkennis en handigheid ook door niet deskundigen wel te verrichten is, doch bij onoordeelkundige en ruwe behandeling dikwijls erger kan worden dan de kwaal. Men zorge steeds dat de nageboorte, zoodra deze is uitgedreven, uit den stal wordt verwijderd, aangezien ze, in ontbinding overgaande, stank verspreidt en ook aanleiding kan geven tot de ontwikkeling van pathogene lage organismen, doch vooral

ook, omdat vele dieren neiging toonen, de nageboorte op te eten, waardoor soms ernstige indigesties ontstaan.

De eerste dagen na de baring moet den moederdieren uitsluitend licht verteerbaar en niet te overvloedig voedsel verstrekt worden. Vervolgens dienen ze echter krachtig en intensief gevoerd te worden en wel vooral met voederstoffen, die de melksecretie bevorderen, terwijl men zorgvuldig de zoodanige voedsels of geneesmiddelen moet vermijden, die een' nadeeligen invloed op de melk en dus op de voeding van het jong kunnen uitoefenen. Om eene zoo groot mogelijke melkproductie te verkrijgen, is het zaak, de runderen gedurende de eerste weken na het kalven minstens driemaal per dag te melken en hierbij steeds te zorgen, dat het dier goed leeg gemolken wordt. Om deze reden is het voor melkvee ook steeds beter het kalf dadelijk na de geboorte van de moeder te verwijderen, en kunstmatig op te voeden, dan het bij de moeder te laten, daar men enkel in het eerste geval op geregelde uren het dier schoon kan uitmelken en men met zekerheid weet, hoeveel het kalf drinkt, hetgeen niet het geval is, wanneer men het gedurende den geheelen dag of een gedeelte ervan bij de moeder laat. Het steeds geregeld en goed uitmelken van het uier is een hoofdvereischte om eene groote melkproductie te verkrijgen. Volg dus nimmer het voorbeeld van de dame, die mijn advies vroeg, omdat hare koeien plotseling zoo weinig melk meer gaven, terwijl ze nog wel haar koejongen bevolen had, de dieren gedurende hare afwezigheid van eenige dagen niet te melken, om de arme beesten ook eens rust te gunnen. Door de rust was de melksecretie n.l. bijna opgehouden.

Gedurende de eerste 4 à 5 dagen na de geboorte van het kalf heeft de melk van de moeder eene hooggele kleur en is soms met een weinig bloed gemengd. Deze melk (colostrum genoemd) is rijk aan eiwit, vet en zouten en is het natuurlijke en beste voedsel voor het pasgeboren jong, dat men, hetzij men het laat zuigen, hetzij men het drenkt, deze melk nimmer moet onthouden, daar ze behalve eene hooge voedingswaarde tevens eene licht laxeerende werking heeft, waardoor de ontlasting van het in het darmkanaal van het pasgeboren dier opgehoopte z. g. n. darmpek wordt bevorderd. Wordt het kalf niet bij de moeder

gelaten, dan geeft men het de moedermelk 5 à 6 malen per dag gedurende de eerste 4 weken te drinken. Wil het niet dadelijk goed uit een emmer drinken, dan leert men het dit zeer makkelijk, door het even op een vinger te laten zuigen en de hand langzaam in den emmer met melk te brengen, waardoor het de vloeistof mee opzuigt en dan verder ook zonder vinger drinkt. De hoeveelheid melk, die een jong kalf noodig heeft om krachtig op te groeien, kan men ongeveer stellen op $\frac{1}{7}$ tot $\frac{1}{5}$ van zijn lichaamsgewicht. Een jong diertje van 30 K. G. levend gewicht heeft dus \pm 6 L. melk per dag noodig. Hoe treurig het dus hier meestal gesteld is met de voeding der kalveren, laat ik aan het oordeel van den lezer over. Dikwijls produceert de moeder niet meer dan 6 L. en hiervan worden dan 5 L. uitgemolken, terwijl de rest aan het kalf wordt gelaten. Om de doen zien, hoe slecht men hier meestal de jonge kalveren verpleegt, wil ik hier laten volgen het voederration, dat op eene goede boerderij in Europa gegeven wordt aan kalveren, die voor de voortteling worden opgefokt; deze cijfers spreken duidelijker dan lange redeneering.

Tot op den leeftijd van 6 weken ontvangt het kalf zuivere melk, tot 12 Liter per dag en goed hooi naar believen.

Vervolgens geeft men, om ze aan de melk te onttinnen, geleidelijk voederstoffen bij, die veel eiwit en vet bevatten, bijv. leinzaad met gestampte lijnkoek en gekneusde haver, terwijl men zuiver drinkwater in den stal zet en nu vermindert men de melk, naarmate de diertjes van genoemde voederstoffen meer nuttigen, zoodat men op den leeftijd van 9 à 10 weken de melk geheel vervangen heeft door genoemde voedsels, die dan in de volgende hoeveelheden dagelijks worden verstrekt:

gestampte lijnkoek	0.50	K. G.
gekwetste haver	0.50	» »
lijnzaad	0.25	» »
hooi, naar believen	(\pm 1 à 1 $\frac{1}{2}$)	K.G., gelijkstaande met \pm 7 K.G. gras.)

Tot op den leeftijd van 6 maanden worden deze hoeveelheden successievelijk vergroot en eenigszins gewijzigd, als volgt:

haver	1	K. G.
lijnhoek	$\frac{1}{2}$	» »
roggemeel	$\frac{1}{2}$	» »

goed hooi, naar believen \pm 4 K. G., gelijkstaande met \pm 18 K. G. gras.

Dit of een dergelijk voederration wordt gehandhaafd tot de dieren volwassen zijn, hetgeen dan meestal op 1½-jarigen leeftijd het geval is, terwijl ze dikwijls op 15 maanden geslachtsrijp zijn en op éénjarigen leeftijd een gewicht van 700—900 pond bereiken.

Overal nu, waar men rassen wil verbeteren, dient men vooral krachtig te voeden en te meer nog is zulks noodzakelijk, wanneer men wil veredelen met rassen, die uit een vreemd klimaat zijn aangevoerd en in hun geboorteland aan een overvloedige voeding gewoon waren, zooals met het Hollandsche en het Australische vee het geval is. De fokker, die meent, dat het voldoende is goede fokdieren bij elkaar te brengen om een goed nageslacht te krijgen, zal steeds bedrogen uitkomen, daar de voeding en verpleging der jonge dieren een bijna even grooten invloed uitoefenen op hun lateren vorm en eigenschappen als de ouders. Vroegrijpheid, groote melksecretie en groote vetproductie zijn niet uitsluitend door overerving te verkrijgen, daar slechts de aanleg voor deze eigenschappen bij het jong aanwezig is en deze door eene doelmatige voeding en verpleging tot ontwikkeling gebracht moet worden; hij, die hiervan niet diep doordrongen is, zal met zijne fokkerij nimmer goede resultaten krijgen.

De mannelijke en vrouwelijke jonge dieren moeten reeds vroegtijdig van elkaar gescheiden worden, daar ze anders door de ontwakende geslachtsdrift zich te veel opwekken en daardoor in hunne ontwikkeling belemmerd worden, terwijl bovendien de kans bestaat, dat reeds op zeer jeugdigen leeftijd eene ongewenschte bevruchting optreedt.

We dienen dus de geslachten op de volgende leeftijden van elkaar te scheiden:

Bij het rund	op den leeftijd van	8	à	9	maanden.
» den buffel	» » »	»	»	15	à 18 »
» schaap en geit	» » »	»	»	5	à 6 »
» het varken	» » »	»	»	2½	à 3 »

(Wordt vervolgd).

DE KEUZE VAN RASHENGSTEN VOOR DE PAARDENFOKKERIJ IN MIDDEN-JAVA.

Ingevolge opdracht van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur om een onderzoek in te stellen naar 't bovenstaande, werd ik in de gelegenheid gesteld, behalve de tot mijn ressort behorende residenties, ook de daaraan grenzende te bezoeken, nl. *Kedoe*, *Madioen* en *Semarang*.

Hierbij is mij gebleken, dat mocht te eeniger tijd sprake zijn van verbetering van den paardenstapel in één der vijf residenties, nl. *Soerakarta*, *Jogjakarta*, *Kedoe*, *Madioen* en *Semarang*, hiervoor alleen de residentie *Kedoe* in aanmerking zou kunnen komen, alwaar tenminste nog een vrij goed, ofschoon klein paardenslag bestaat. In de vier overige residenties is 't gehalte der paarden, enkele streken uitgezonderd, beneden 't middelmatige.

Het paard in de residentie *Kedoe* is over het geheel vrij goed gebouwd, hoofd en hals zijn goed, schouder vrij schuin, voorbeenen voldoende gespierd met krachtigen stand, schoft en rug goed, lenden kort en breed, maar 't kruis over 't geheel kort, terwijl de achterbeenen veelal een sterke neiging tot sabelbeenen vertoonen.

De hoogte varieert van 1.16 M. tot 1.24 M.

De beste paarden worden gevonden in de bergstreken, alwaar op vele plaatsen een vrij goede gelegenheid is om te grazen of voldoende gras om gesneden te worden, teneinde de dieren dat op stal te kunnen voeren. In 't gebergte, nl. daar waar veel of bijna uitsluitend tabak wordt geteeld, worden de paarden (en ook de runderen) op stal gehouden, om daardoor gemakkelijk de mest te kunnen verzamelen, die op de velden gebracht wordt. Bovenbedoelde paarden komen dan

ook bijna nooit buiten en staan op vele plaatsen op een dikken laag mest. Zij zien er daar ook goed gevoed uit, terwijl er veelal vrij voldoende veulens worden aangetroffen.

Ofschoon dit nu juist niet de beste wijze van paardenhouderij is, is in die streken toch nog veel op het gebied van paardenfokkerij te doen, met kans op succes.

De beste streken voor de paardenfokkerij in de residentie *Kedoe* zijn, voor zoover ik heb kunnen nagaan, de volgende:

- 1°. In de afdeeling *Wonosobo*, het onderdistrict *Keljadjar*, district *Garoeng*;
- 2°. Contrôle-afdeeling *Sapoeran*, onderdistrict *Kalikadjar*, district *Sapoeran*;
- 3°. Contrôle-afdeeling *Magelang*, onderdistrict *Ngaplak*, district *Grabak* en onderdistrict *Pakis*, district *Tegalredjo*;
- 4°. Afdeeling *Temanggoeng*, district *Temanggoeng*, onderdistrict *Kemiriredjo*, *Tambarak* en *Kranggan*;
- 5°. Afdeeling *Keboemen*, district *Poering* en *Karang Bolong*.

Volgens statistische opgaven van de residentie *Kedoe* komen in deze streken op een bevolking van 13 tot 23 duizend, een bebouwde oppervlakte van 2500 tot 5000 bouws per district of onderdistrict, 100 — 200 hengsten, 100 tot 400 merries, 100 tot 200 hengstveulens en 80 tot 200 merriesveulens voor.

Nog in enkele andere onderdistricten komen hier en daar vrij goede merries en hengsten voor, doch gering in aantal, terwijl de meeste paarden in andere streken bijna uitsluitend dienst doen als draagpaard en van zeer gering gehalte zijn. Wel komen onder de pikolpaarden nu en dan veulenmerries voor, doch het is geheel toeval dat nu en dan een merrie gedekt wordt. De veulens moeten na enkele dagen al mee op marsch, zoodat het overgrootste gedeelte dan ook niet eens den volwassen leeftijd bereikt.

Op de hoofdplaats *Magelang* en in de omstreken en in de afdeeling *Poerworedjo* wordt weinig goeds aangetroffen; de meeste paarden zijn klein, worden bij wagenverhuurderijen gebruikt, veelal hengsten, omdat drachtige merries en veulens aldaar geheel niet gelegen komen.

Voor draagpaarden worden hier zeer veel merries gebruikt, die over 't geheel zeer klein en slecht gebouwd zijn, zoodat

men daaruit wel uiterst zelden een goed paard van eenige waarde zal kunnen fokken.

Meer als een merkwaardigheid, dan als plaatsen waar nog iets goeds te vinden is, moeten nog genoemd worden de desa's *Margowati* en *Gondangwajang* van het onderdistrict *Kedoe*, district *Paraän*, afdeling *Temanggoeng*.

Voor al de desa *Margowati* is uit vele legenden nog zeer goed bekend en hebben de z.g. paarden van *Margowati* nog een zeer goeden naam, maar in werkelijkheid is het niets meer, want in elk der evengenoemde twee desa's bevinden zich, volgens mij ter plaatse gedane aanwijzingen, nog slechts een 20-tal paarden van z.g. zuiver ras, die echter al zeer weinig verschillen van de overige *Kedoe*-paarden; toch zijn volgens de Javanen vooral de paarden van *Margowati* nog zeer goed en beschouwen zij alleen de paarden uit het onderdistrict *Kedoe* als van zuiver ras, alle overige als gewone Javaansche paarden.

Hierbij is gevoegd een legende omtrent het ontstaan van het *Margowati*-paard, vertaald uit het Javaansche Weekblad „Pramèng Alam”, 1900, No. 1 t/m 8.

Het voedsel van de paarden, zoowel van de draag-als van de rij en wagenpaarden, bestaat bijna alleen uit gras, soms met wat zemelen.

De stalling is veelal van bamboe, met of zonder bamboevloer, terwijl de draagpaarden veelal onder een bamboestoel of onder een afdak gestald worden.

De verzorging laat zeer veel te wenschen over en bestaat veelal alleen in een- of tweemaal 's weeks baden en nu en dan wat afwrijven met een bos droog gras. Voor de rijpaarden van de hoofden, waarbij de desahoofden veel van merries gebruik maken, wordt iets beter gezorgd, doch van hoefverpleging is bijna nergens sprake.

Van eenig idee omtrent fokkerij is bij de bevolking niet veel te zien, zoowel wat betreft de paring, als de drachtigheid en de opvoeding van 't veulen. Omtrent al die zaken bekommert de eigenaar zich weinig, evenmin als elders, ofschoon door goede leiding en leering hierin zeer gemakkelijk verbetering aangebracht kan worden.

De handelswaarde van de *Kedoe*-paarden loopt van 10 tot 25

gulden voor pikolpaarden, van 25 — 40 gulden voor trekpaarden, terwijl voor de beste rijpaarden 60 tot 90 gulden betaald wordt, waarbij opgemerkt dient te worden, dat de merries gewoonlijk goedkooper zijn dan de hengsten.

Op de teekens wordt niet zooveel gelet als in *Solo* of *Jogja*.

Verbetering van den paardenstapel in de residentie *Kedoe* zou in de eerste plaats verkregen kunnen worden, door het, in daarvoor geschikte centra van paardenteelt, stationneeren van de beste hengsten van *Kedoe*-ras, dus van in de residentie aanwezige hengsten van goeden lichaamsbouw, gang, temperament en kleur.

Zijn die niet in voldoende aantal aanwezig, wat hoogstwaarschijnlijk is, dan zou de voorkeur gegeven moeten worden aan Savoeneezen en Sandelhoutpaarden, eveneens goed gebouwd, met zuivere, vierkante, ruime gangen, goed temperament, kleuren met weinig of geen afteekeningen en een hoogte van \pm 4 voet R. L. of zoo mogelijk 1 à 2 duim R. L. daarboven.

Dat het stationneeren van dekhengsten gepaard zal moeten gaan met castratie van alle minder goede hengsten in de residentie *Kedoe*, behoeft geen betoog.

De paarden in de residentien *Soerakarta*, *Jogjakarta*, *Semarang* en *Madioen* verschillen weinig in bouw en vindt men de beste nog weer voornamelijk in berg- of heuvelachtige streken, ofschoon dit voor de residentie *Semarang* niet 't geval is, daar ik in de districten *Tengaren* en *Salatiga* en de onderdistricten *Toentang* en *Bringin* wel veel paarden, maar weinig goede gezien heb. Hetzelfde vindt men in de afdeeling *Bojotali* der residentie *Soerakarta*, grenzende aan het district *Tengaren*. In de residentie *Soerakarta* vindt men nog de beste paarden in het oostelijk en zuidelijk gedeelte der afdeeling *Wonogiri* en in *Jogjakarta* in het regentschap *Goenoeng Kidoel*, voornamelijk *Wonosari*. Zoowel in *Wonogiri* als in *Goenoeng Kidoel* zijn vrij veel paarden en liggen groote stukken grond waar de dieren kunnen grazen.

In de afdeeling *Madioen* zag ik alleen in 't district *Goranggareny* van de afdeeling *Magetan* vrij goede paarden; vooral flinke merries werden daar aangetroffen, welke als rijpaarden werden gebezigd door de bekels.

In *Magetan*, *Maospati*, *Ponorogo* en *Somoroto* zag ik weinig goeds.

Op de hoofdplaatsen der vier genoemde residenties treft men meest alleen paarden aan van wagenverhuurderijen, voornamelijk hengsten, waarbij valt aan te teekenen, dat ter hoofdplaats *Semarang* zeer veel Savoeneezen, Rottineezen, Soembawa- en Sandelhoutpaarden worden gebezigd.

In hoofdzaak worden overigens de paarden in de vier genoemde residenties als draagpaard gebruikt, verder als rijpaard door de hoofden en als wagenpaard.

De hoofdgebreken in bouw zijn een kort kruis en veelal neiging tot sabelbeenen, terwijl zij overigens in gang en stand over 't geheel minder zijn dan de genoemde *Kedoe*-paarden. Alleen *Goenoeng Kidoel*, *Wonogiri* en eenigszins *Gorang-Gareng* maken daarop een uitzondering; daar vindt men nog wel goede paarden.

De hoogte varieert van 1.15 tot 1.24 M., veelal omstreeks 1.20 à 1.22 M.

Als draagpaarden worden veelal merries gebezigd, welke ook voornamelijk in de meer afgelegen bergachtige streken door de mindere hoofden veel als rijpaard worden gebruikt.

De stalling bestaat veelal alleen uit een bamboe omwanding met een aarden vloer.

't Voedsel bestaat uit gras, en in streken waar suikerfabrieken zijn, wordt veel tètès en ook dedèk bijgevoerd.

De verzorging bestaat alleen uit wat roskammen en nu en dan baden.

Voor drachtige merries of de jonge veulens wordt weer evenmin als elders gezorgd, ofschoon 't mij opgevallen is dat in de bergachtige streken zeer veel veulens worden aangetroffen. Op de paring wordt weinig acht geslagen.

Duidelijkheidshalve en ter weerlegging van het hierbij gevoegde schrijven van collega VAN VELZEN, vermeen ik 't vervolg van deze inleiding eenigszins te mogen wijzigen.

Ik deelde hiervoor mede dat in de residentie *Kedoe* nog voldoende goede paarden aanwezig waren en in enkele, met name genoemde streken, nog voldoende paardenfokkerij gedreven wordt, om met kans op succes verbetering in den paardenstapel aldaar aan te brengen.

Verder dat de paarden in de residentieën *Semarang*, *Madioen*, *Jogjakarta* en *Soerakarta*, met uitzondering van de hoofdplaatsen, voor een groot gedeelte als draagpaard worden gebezigd, slechter gebouwd zijn dan de *Kedoe*-paarden en in de meeste streken zeer weinig aan paardenfokkerij wordt gedaan. In die streken valt dus van een poging om verbetering in den paardenstapel te brengen, geen heil te verwachten.

Hierop maken echter een uitzondering enkele districten van *Soerakarta* en *Jogjakarta*, nl. een gedeelte van *Wonogiri* en *Goenoeng Kidoel* en *Gorang-Gareng* van de afdeling *Magetan* in de residentie *Madioen*. Aldaar vindt men nog wel goede paarden, ofschoon zij minder zijn dan de *Kedoe*-paarden en ook daar wordt nog wel degelijk paardenfokkerij gedreven.

In de eerste plaats omdat in de laatstgenoemde residenties groot gebrek bestaat aan goede draagpaarden en ten tweede omdat de paarden van *Wonogiri*, *Goenoeng Kidoel* en *Gorang-Gareng* niet goed genoeg zijn om daarom voor binnen niet te langen tijd paarden van eenige waarde te fokken, waardoor paardenfokkerij loonend zou zijn, vermeende ik te moeten voorstellen in deze laatstgenoemde streken ezels te stationneeren om muilieren te fokken. Door 't groote gebrek aan goede draagpaarden in de vier genoemde residenties, zou de handel in die dieren zeker spoedig toenemen, de prijzen stijgen en de fokkerij loonend worden. (*)

Bovenal wat *Wonogiri* betreft, vermeent collega VAN VELZEN zich niet met die conclusie te kunnen vereenigen:

- 1^e. omdat fokkerij alleen kan slagen in rijke streken en *Wonogiri* zeer arm zou zijn;
- 2^e. omdat daar waar de merrie te slecht is om een goeden hengst te fokken, zij ook te slecht is om een goed muilier voort te brengen;
- 3^e. omdat de Javaan te conservatief is in hart en nieren en daarom zijn merrie niet naar een ezel zal brengen, omdat hem het nut van een muilier nooit vertoond is.

(*) Van af dit punt heeft de heer VAN DER POEL zijne oorspronkelijke inleiding over dit vraagstuk, naar aanleiding van het debat hierover op den 1sten veterinairen dag te Bandoeng geheel omgewerkt.

Teneinde bewijzen voor zijn beweringen te kunnen geven, wendde hij zich met enkele vragen tot den Heer JEANTY te Solo, die 15 jaar die streken rondreisde als Inspecteur der *Mangkoenegorosche* koffielanden en die zelf paardenfokker is. Vragen en antwoorden zijn hierbij gevoegd en blijft VAN VELZEN daarna bij zijn opinie, uitgesproken op den eerste veterinairen dag, nl. dat het stationneeren van ezels voor muilfierfokkerij in die afdeeling (*Wonogiri*) te ontraden is, omdat

- 1e. zij er niet noodig zijn;
- 2e. wijl de ezels er niet gewild zullen zijn.

Resumeerende hetgeen de Heer JEANTY antwoordt op de hem gestelde vragen, ziet men 't volgende:

- 1e. dat bevolking van *Wonogiri* niet de armste uit de Vorstenlanden is, het land is goed en vruchtbaar en redelijk bevolkt en de districten *Onggobajan*, *Gedoewang* en *Wirokko* zijn waterrijk (I en V).
- 2e. dat daar aan paardenfokkerij niet gedaan werd (II), doch dat van de duizend paarden, die er zeker wel zullen zijn, $\frac{1}{3}$ als pikolpaard dienst doet en de rest als rijpaard wordt gebezigd door de desahoofden, terwijl de meeste paarden *daar zijn geboren* en van zuiver Javaansch ras zijn (VII), bovendien de streek daar goed is voor paardenfokkerij en wanneer onder goed toezicht daar eenige mooie Sandelhoutdekhengsten worden geplaatst, die wel gewild zullen zijn (VIII).
- 3e. dat de bevolking uit eigen beweging hare merries zeker niet zal doen dekken door ezels, want het muilfier, daarvan afkomstig, zal toch niet grooter worden dan het reeds bestaande Javaansche paard, wijl de ezel toch niet grooter is dan de meeste Javaansche paarden, (VIII).
- 4e. dat Prins MANGKOENEGORO V acht jaren geleden 2 Australische dekhengsten naar *Wonogiri* gezonden heeft, doch zonder resultaat, (VIII).
- 5e. dat de pikolpaarden in de afdeeling *Wonogiri* bijna alleen gebruikt worden om koffie te transporteeren van de aanplantingen van de Mangkoenegaran naar de stad *Solo*, \pm 35 paal (III) en dat die aanplantingen metter-

tijd zullen uitsterven, aangezien daar bijna niets meer wordt aangeplant (V) en dat die pikolpaarden toch wel grootendeels zullen verdwijnen, verdrongen door spoor- en tramwegen, (VIII).

Uit de antwoorden van den Heer JEANTY blijkt dat hij paardenfokkerij in de afdeeling *Wonogiri*, in eenige districten, zeer goed mogelijk acht met kans op succes, met eenige goede Sandelhout-dekhengsten en onder goed toezicht, omdat die streken daar goed vruchtbaar, waterrijk en redelijk bevolkt zijn en die bevolking niet arm is. Dat het stationneeren van een paar Australische hengsten geen succes had, bewijst niets, daar dit waarschijnlijk weêr zonder eenige leiding of toezicht is geschied en men 't als vrij zeker mag aannemen dat 't een paar groote, verder voor alle diensten onbruikbare dieren zijn geweest. (*)

Dat de pikolpaarden mettertijd overbodig zullen zijn voor de afdeeling *Wonogiri*, behoeft nog geen reden te zijn, om geen heil in muilrierfokkerij te zien, daar in andere streken in Midden-Java nog steeds groot gebrek aan goede draagpaarden zal blijven bestaan en de afdeelingen *Wonogiri* en *Goenoeng-Kidoel* daarin kunnen voorzien.

Al is verder een Javaan conservatief en hem het nut van een muilrier nog nooit vertoond, toch zal hij weldra tot het fokken van muilrieren overgaan, dus zijn merrie bij een ezel brengen, zoodra hij ziet dat met even weinig moeite een muilrier gefokt kan worden als een paard, maar dat een muilrier een grootere handelswaarde heeft en gemakkelijk van de hand gezet kan worden.

De eerste stappen zullen niet zonder moeite gaan, maar de kans op succes hangt geheel af van goed toezicht en goede leiding, terwijl een goed gemaakt plan kalm maar beslist moet worden doorgezet.

Ten laatste moet ik nog opmerken dat in China nog voldoende goede ezels te verkrijgen zijn van een hoogte van 1.32 en meer, ofschoon 't voor draagdieren, ten behoeve van de bevolking, nu juist niet te doen is om hooge dieren te hebben, dan wel sterke met goede hoeven en goed volhardingsver-

(*) De schrijver vergist zich, deze hengsten waren ponies van goede qualiteit; een dezer was een volbloed Arabier gekocht uit een circus.

mogen en juist deze eigenschappen bezit zelfs een klein muildier in hooge mate, is alzoo verre te verkiezen boven de tegenwoordige draagpaarden van de bevolking in Midden-Java.

Naast muildierfokkerij behoort in enkele gedeelten de paardenstapel te worden verbeterd door 't stationneeren van goede dekhengsten enz., teneinde steeds voldoende merries geschikt voor muildierfokkerij beschikbaar te hebben.

Wat hiervoor gezegd is voor de afdeeling *Wonogiri*, geldt evenzeer voor *Goenoeng Kidoel* en voor *Gorang-gareng*.

Dat muildierfokkerij met weinig zorg of kosten mogelijk is, is bewezen in de afdeeling *Toba* en *Silindoeng* der residentie *Tapanoelie*, Gouvernement *Sumatra's Westkust*.

Aldaar waren door den Resident van *Tapanoelie* 2 ezelhengsten en 3 ezelinnen uit *China* afkomstig aan de Radja's gegeven, om met de ezels en de Batakmerries muildieren te fokken, terwijl de ezelinnen gehouden werden voor ezelfokkerij. In 't laatst van 1898 trof ik op de hoogvlakte van *Toba* aan: 2 ezelhengsten 1.24 en 1.32 M. hoog en 7 en 8 jaar oud, 1 ezelin van 7 jaar en 1.23⁵ M. hoog. Verder 3 jonge ezels, n.l. een vierjarige hengst van 1.24 M., een driejarige hengst van 1.22 M. en een ezelin van 1 jaar oud en 1.12⁵ M. hoog.

Twee ezelinnen waren in 1897 en 1898 gestorven, terwijl de nog aanwezige ezelin nog niet drachtig geweest was.

Evengenoemde dieren waren in de pasangrahan te Si Borong-Borong, gelegen op de hoogvlakte van *Toba*, onder dak gebracht.

Uit de paring der Batakmerries van de bevolking en Chineesche ezels, trof ik op de hoogvlakte 13 jonge muildieren aan, waarvan 1 driejarige en 3 van ruim 2 jaar van 4—4.2' R. L. hoog waren, verder twee één-jarige en 7 jonge veulens van 1898.

Hieronder waren 6 hengsten en 7 merries. 't Oudste hengstveulen, een krachtig gebouwd donkerbruin muildier van omstreeks 4,2' R. L. was voor een flinken som gekocht door den Heer WELSINCK, toenmaals Assistent-Resident van *Taroetoeng* en werd door mij aldaar nog gecastreerd.

In de Bataklanden is het fokken van muildieren ten zeerste te ontraden: 1^e omdat men daar nog over een goed slag paarden

beschikt en men daar met meer voordeel paarden dan muil-
dieren kan fokken, omdat voor de Batakpaarden goede, meer-
malen hooge prijzen besteed worden.

2^e. Omdat men in de Bataklanden of in de aangrenzende
streken geene of slechts een zeer geringe afzet voor de muil-
dieren zou vinden.

In *Wonogiri*, *Goenoeng Kidoel* en *Gorang-gareng* vindt men
echter een paardenslag, dat geen voldoende goede eigenschappen
bezit om aldaar paardenfokkerij loonend te maken, wel echter
nog zeer geschikt is voor muil-
dierfokkerij, terwijl een groote
afzet van muildieren in geheel Midden-Java te voorzien is,
alwaar groot gebrek is aan goede draagpaarden.

Breidt die muil-
dierfokkerij zich na eenige jaren flink uit, dan
kunnen in die streken ook de draagdieren voor den militairen
transporttrein gekocht worden en mogelijk ook later, indien
muildieren van voldoende hoogte en krachtigen lichaamsbouw
aanwezig zijn, zal de berg-artillerie zich daar van draagdieren
kunnen voorzien.

De kosten van het stationneeren van goede ezelhengsten
zullen niet hoog zijn, de verdiensten voor de paarden houdende
bevolking in die streken zal echter stijgen, daar de muildieren
meer handelswaarde zullen bezitten als draagpaard dan de
andere draagpaarden en gereeden afzet zullen vinden.

Daar het in de genoemde streken te doen is om muildieren
te fokken en de bevolking er niet gewend is maatregelen te
nemen om te voorkomen dat hun merries door elken wille-
keurigen paardenhengst gedekt worden, moet het noodzakelijk
geacht worden dat alle slechte hengsten van de bevolking in
die streken gecastreerd worden. De goede kunnen voor de
fokkerij worden behouden. Castratie van muil-
dierhengsten zal
later gereedelijk ingang vinden, daar muil-
dierhengsten veelal
zeer lastig zijn in 't gebruik.

De adat is geen belemmering voor de castratie. Nu reeds
zijn eenige rij- en wagenpaarden van hoofden door mij gecastreerd.

Dat de bevolking er nog niet toe overgaat hun hengsten te
laten castreeren, is gedeeltelijk gelegen in onbekendheid met de
voordeelen, welke algemeene castratie voor de fokkerij op-
levert, gedeeltelijk in een ongemotiveerd vooroordeel, redenen

dus, die geen hinderpalen vormen om de castratie van slechte hengsten in te voeren.

Resumeerende hetgeen hiervoor gezegd is, kom ik tot de volgende conclusie:

- 1°. In de genoemde streken der residentie *Kedoe* in daarvoor geschikte centra van paardenteelt stationneeren van de beste hengsten van *Kedoe*-ras of slag en zijn die niet in voldoende hoeveelheid aanwezig, dan goede *Savoeneezen* en *Sandelhouhengsten*;
- 2°. In *Wonogiri*, *Goenoeng Kidoel* en *Gorang-gareng*, alwaar nog paardenfokkerij bestaat en vrij goede merries gevonden worden, moeten goede *Chineesche ezelhengsten* gestationneerd worden om muilieren te fokken, waarnaast in enkele streken aldaar de paardenstapel verbeterd moet worden, om een voldoende aantal geschikte merries voor de muilierfokkerij te behouden, terwijl bovendien eenige goede ezellen gekocht en aangehouden moeten worden om zelf in de behoefte aan goede ezelhengsten te kunnen voorzien.

Ezelhengsten en ezellen kunnen voor een klein gedeelte uit de *Tobolanden*, voor de rest uit *China* aangevoerd worden.

- 3°. de overige gedeelten van Midden-Java, alwaar het gehalte van den paardenstapel zeer slecht is en zoo goed als geen fokkerij bestaat, geen pogingen ter verbetering aanwenden.
- 4°. Castratie van alle minderwaardige hengsten zoowel in de genoemde streken van de residentie *Kedoe*, als in *Wonogiri*, *Goenoeng Kidoel* en *Gorang-gareng*.

De gouvernements veearts,

P. Ph. VAN DER POEL.

NOTA.

Met den inleider van het onderwerp „De keuze van ras-hengsten voor de paardenfokkerij in Midden-Java” van meening verschillende omtrent de wenschelijkheid van het invoeren van ezels in de afdeeling Wonogiri, werd mij door den voorzitter van den veterinairen dag opgedragen mijn bezwaren tegen het voorstel van VAN DER POEL schriftelijk uiteen te zetten.

De ondergeteekende was tegen den invoer van ezels in de afdeeling Wonogiri, wijl gedachtig aan de stelling, „dat fokkerij alleen kan slagen in rijke streken”, hij in de meening verkeerde dat Wonogiri het allerarmste gedeelte der Vorstenlanden was.

2. Kon en kan de ondergeteekende zich niet met het denkbeeld vereenigen, wijl hij vermeent, dat waar de merrie te slecht is om een goeden hengst te fokken, zij ook te slecht is om een goed muilddier voort te brengen.

3. Kon en kan de ondergeteekende zich niet met het idéé vereenigen omdat de Javaan te conservatief is in hart en nieren en daarom zijn merrie niet naar een ezel zal brengen, omdat hem het nut van een muilddier nooit vertoond is.

Aangezien het hier een ernstige zaak geldt en ik van oordeel ben, dat hier geen rechthaberei op den voorgrond mag komen, heb ik mij ten deze gewend om inlichtingen tot iemand, welke 15 jaren in die streek rondreisde als inspecteur van de Mangkoenegoransche koffielanden en welke persoon, zelf paardenfokker, te Solo uit hoofde van zijn vroegeren werkkring algemeen bekend staat als specialiteit in zaken de afdeeling Wonogiri betreffende.

Ik stelde hem 8 vragen, welke door hem eerst sedert eenige dagen, dank zij een oogaandoening, werden beantwoord en

waarvan het mij wel nuttig voorkomt nota te nemen bij de verdere bestudeering van het onderwerp.

De door mij gestelde vragen en daarop ingekomen antwoorden gaan als bijlage hierbij.

Uit de beantwoording der eerste vraag blijkt m. i. toch, al zegt de heer JEANTY het mooier, dat de bevolking vrij arm is „wjl er niets te verdienen valt dan hetgeen de landbouw geeft”.

En wat geeft de landbouw in den oost-moesson daar? Immers niets.

Uit de beantwoording van vraag No. 2 blijkt ook, dat er niets gefokt wordt, zooals ik reeds op de vergadering opmerkte.

Uit het antwoord op vraag 3, 4 en 5 blijkt, dat het eenige transport in die streek bestaat uit koffie naar de stad. Dat verder de koffie de laatste jaren ontzettend is verminderd en andere ondernemingen niet bestaan. Waar de koffie toch binnenkort wordt verlaten en binnenkort tram en spoor worden aangelegd, raakt het picolpaard dus geheel overbodig. En waar het picolpaard overbodig wordt, is het van zelf sprekend, dat ook een muildier daar niet meer wordt verlangd.

De ondergeteekende erkent gaarne de armoede onder den inlander dier streek te zwart te hebben afgeschilderd, blijft echter bij zijn opinie ter vergadering uitgesproken, dat het stationneeren van ezels voor muildierfokkerij in die afdeeling moet worden ontraden:

1^e. omdat zij er niet noodig zijn;

2^e. wjl de ezels er niet gewild zullen zijn;

en wordt in ziju meening in hooge mate versterkt door de antwoorden van den heer JEANTY, welke persoon, naar ik vertrouw, ook door den collega VAN DER POEL wel zal worden beschouwd als iemand in deze zaak hoogst bevoegd tot oordeelen.

BATAVIA, 27 November 1902.

De Gouvs.-Vecarts

P. A. VAN VELZEN.

BIJLAGE 2.

I. Is de geheele afdeeling Wonogiri Mangkoenegaransch en slecht bevolkt?

I. Het onderregentschap Wonogiri is geheel Mangkoenegaransch gebied en redelijk bevolkt. Het bevat de districten: Onggabajan, Gedoewong, Semboejan, Wirokko en Ngloroh. De districten Gedoewong en Onggabajan liggen aan den voet van de Lawoe en zijn waterrijk. Wirokko ligt bezuiden Gedoewong, is door heuvels omringd en ook waterrijk. Semboejan, ten Zuid-Westen van Gedoewong, strekt zich uit tot aan de Zuider zee, is nogal dor en bijna geheel van regenwater afhankelijk, ofschoon de Solorivier er door stroomt. Ngloroh ligt ten Zuid-Oosten van Wonogiri. De bevolking van Wonogiri kan niet rijk worden genoemd, omdat zij niets te verdienen heeft dan hetgeen de landbouw haar geeft.

II. Wordt in die streken paardenfokkerij gedreven door inlanders met ander resultaat dan een enkel veulen geboren uit picolpaarden?

II. Aan paardenfokkerij wordt daar niet gedaan. Er zijn echter inlandsche hoofden in het bezit van oude Sandelhouthengsten, die uit liefhebberij die beesten

III. Bestaan er transporten van picolpaarden anders dan van Girimarto naar Solo?

IV. Is er ook vervoer met picolpaarden van Wonogiri naar Patjitan; zoo ja, wat wordt er dan vervoerd?

V. Is de inlander uit de afdeeling Wonogiri niet de armste uit de Vorstenlanden?

ook gebruiken voor de voortteeling.

III. Over geheel Wonogiri wordt de koffie van de Mangkoenegaran door picolpaarden naar de stad gebracht.

IV. Van Wonogiri naar Patjitan, langs den grooten gemeenen weg, wordt zeer weinig afgevoerd en ziet men dagelijks slechts enkele picolpaarden langs den weg gaan.

V. De bevolking van Wonogiri is niet de armste uit de Vorstenlanden. Het land is goed en vruchtbaar; Gedoewong, Onggobajan en Wirokko, uitgezonderd Semboejan. De handel is daar echter niet levendig, omdat die streek te ver van de hoofdplaats is gelegen en spoor- en tramwegen daar onbekend zijn. De meeste dессas liggen daar minstens 35 palen van de stad verwijderd. De koffieaanplantingen van den Mangkoenegaran zullen mettertijd ook uitsterven, aangezien daar bijna niets meer wordt aangeplant. Ditjarige oogst bedraagt slechts 2500 picols. Particuliere ondernemingen zijn in die omstreken ook niet te vinden.

Wanneer eens spoor- en tramwegen Wonogiri doorsnijden, zal de toestand van de be-

VI. Zoo ja, acht gij het mogelijk, dat daar, waar die man zelf niet te eten heeft, er eenige medewerking van dien man te verwachten is in de verzorging van paardenmateriaal?

VII. Weet gij waar die picolpaarden geboren of van afkomstig zijn, welke langs de wegen in de afdeeling Wonogiri pikelen?

VIII. Kunt gij U voorstellen, dat het plaatsen van ezels in die afdeeling om die Javanen daar aan te moedigen om muil-dieren te fokken met hunne merries, ooit succes zou kunnen hebben?

volking daar zeker verbeteren.

VI. Niet beantwoord.

VII. De meeste picolpaarden in die omstreken zijn daar geboren en van Javaansch ras. Er zijn daar zeker duizend paarden te vinden, waarvan $\frac{1}{3}$ als picolpaard dienst doet en het $\frac{2}{3}$ gedeelte voor rijpaarden wordt gebezigd door dessa-hoofden (loerahs).

VIII. Uit eigen beweging zal de bevolking hunne merries zeker niet doen dekken door ezels, want het muil-dier daarvan afkomstig, zal toch niet grooter worden dan het reeds bestaande Javaansche paard, wijl de ezel toch niet grooter is dan de meeste Javaansche paarden.

Prins Mangkoenegoro V heeft 8 jaren geleden tot proef 2 Australische dekhengsten naar Wonogiri gezonden, doch zonder resultaten. Bedoelde dekhengsten zijn in den loop van dit jaar weder naar de stad gebracht en verkocht. De streek is daar goed voor een paardenfokkerij en wanneer onder goed toezicht daar eenige mooie San-

delhout dekhengsten worden geplaatst, zullen die wel gewild zijn, maar geen ezels. Het picolpaard zal mettertijd toch grootendeels verdwijnen, verdrongen door spoor- en tramwegen.

Voor afschrift.

De Gouwts. Veearts,
P. A. VAN VELZEN.

HET KEDOESCHE PAARD.

In het onderdistrict *Kedoe*, district *Kedoe*, regentschap *Temanggoeng*, ligt ten Noorden van den grooten weg, die van *Temanggoeng* naar *Paraän* leidt, een heuvel, *Margowati* geheeten; op den top van dien heuvel vindt men eenige overblijfselen uit den ouden tijd, bestaande uit een steenen pot die den vorm heeft van een paardenbak (een bak waaruit het paard gewoonlijk drinkt) en de ruïnen van den vloer van een paardenstal, die geheel van gebakken steen gemaakt is.

Aan den Oostkant van die vloer ligt een langwerpige steen, waarin zich een holte bevindt ongeveer 4 duim diep en 5 duim breed; zij heeft den vorm van een paardenhoef.

De oude volksoverlevering zegt het volgende:

Nadat PANEMBAHAN LOWANO, een broeder van de NJAI AGENG BAGELEN, het dorp *Lowano*, thans district *Lowano* in het Regentschap *Poerworedjo*, gesticht had, verliet hij die plaats en vestigde zich te *Makoekoean*, in het district *Kedoe*, en noemde zich voortaan KIAHI AGENG MAKOEKOEAN. Daar hield hij zich van de wereld afgesloten en bad dag in dag uit tot God opdat hij wali (een beroemd en knap man, die reeds in de toekomst kan zien) kon worden. En dat gelukte hem ook, door tusschenkomst van SECH MAULANA MALIK IBRAHIM. Het was alsof dezen laatsten een ingeving werd gegeven, teneinde zijn leer aldaar uit te breiden.

Op Java gekomen, vestigde hij zich te *Makoekoean* en het gelukte hem, de bewoners van *Makoekoean* en omliggende dorpen tot den Islam te doen overgaan, ook de KIAHI MAKOEKOEAN ging tot den Mohamedaanschen godsdienst over, en wijdde zich zoo aan die leer, dat hij op het laatst zelf wali werd. Voortaan noemde hij zich WALI KEDOE, en iedereen die hem kende leerde hem liefhebben en waardeeren. WALI KEDOE nu had twee kinderen. De oudste was een meisje en huwde met den KIAHI

PANDAN HARANG, terwijl de jongste, een jongen, verder den koning van *Modjopait* diende. Die jongen was echter zoo dom, dat hij den bijnaam kreeg van „DJOKOBODO” dat zooveel beteekent als de domme jongeling.

Toen de KIAHI WALI KEDOE zijn einde voelde naderen, liet hij al zijn leerlingen, ook die uit *Lowano*, bij zich komen, en sprak hen aldus aan: »Kinderen, het zal niet lang meer duren of gij zult mij naar mijn laatste rustplaats moeten brengen. Ik hoop, dat gij allen mij nooit vergeten zult en mijn spoor zult volgen.” En tot zijn vrouw sprak hij; „en gij, mijne vrouw, moet mij nog één ding beloven. Na mijn dood moet gij naar *Modjopait* gaan om onzen zoon te halen, want ik wil hebben, dat hij hier te *Makoekoean* mijn opvolger zal worden”. Kalm en rustig ging toen de oude man heen. Allen waren daarover zeer bedroefd, en aan jammeren en huilen was geen gebrek. Nadat men het stoffelijk overschot gereinigd had, wikkelde men het in een wit laken, en legde ’t. in een draagbaar. Maar waar moesten zij ’t bijzetten? De leerlingen uit *Lowano* wilden hebben, dat men ’t daar in *Lowano* begroef, terwijl de anderen wilden dat het stoffelijk overschot van den heiligen man in *Makoekoean* zou worden bijgezet. Men wist geen raad. Eensklaps liet zich een stem hooren: »Kinderen”, sprak de stem, »breng mijn lijk naar den top van den *Soembing*, en daar zult gij een kuil vinden, waarin gij mij begraven zult”. De leerlingen stonden verpletterd, want op hetzelfde oogenblik, dat de heilige man heenging, begon de *Soembing* hevig te spoken. De berg spuwde vuur en dikke rookwollen stegen uit den krater omhoog. De grond dreunde en zware donders rolden door de lucht, dat hooren en zien verging. Maar ondanks dat alles, moest toch de laatste wil van den KIAHI WALI KEDOE geschieden. En toen men op den top van den *Soembing* kwam, zag men tot zijn groote verwondering een pas gedolven kuil, en een stuk geurig wit laken, alsof het voor den heiligen man bestemd was.

Men verving nu ’t laken, waarin de man gewikkeld was, door dat geurige stuk en legde ’t lijk zachtjes in den kuil neder. Maar toen men het graf wilde dichtstoppen, begon opeens de grond te dreunen en te sidderen. Zware donders rolden in de

lucht, en van tijd tot tijd zag men bliksemstralen. Het was alsof de heele wereld zou vergaan.

Toen het geluid verdween, klaarde de lucht geheel op. De *Soembing* hield plotseling op met werken en alles scheen in een nieuw leven herschapen te zijn. Alle menschen en dieren keken recht vroolijk en de vogels hieven hun vroolijk liedje aan, alsof zij den goeden God wilden prijzen.

Het lijk van den heilige steeg ten hemel en men zag niets anders dan het kille graf. Maar tot den huidigen dag toe gaan van tijd tot tijd eenige Javanen naar die plaats, om het heilige graf van den ouden man te bezoeken en offeranden te brengen.

Nadat de KIAHI WALI KEDOE gestorven was, ging zijn vrouw naar *Modjopait* om haar zoon te halen. PRABOE BROWIDJOJO gaf DJOKOBODO een ivoren stok mede, maar vertelde hem niet, wat er in den stok zat. De NJAHI WALI KEDOE ging met haar zoon naar *Semarang*, ten einde haar dochter NJAHI PANDAN HARANG te bezoeken.

Toen NJAI PANDAN HARANG den stok in 't oog kreeg, kwam een heillooze gedachte bij haar op. „Die stok kon wel eens diamanten bevatten,” dacht zij, »als ik hem had, dan zou ik zeker gelukkig zijn. NJAHI PANDAN HARANG wist haar broeder zoo te bepraten, dat hij haar den stok afstond. Stilletjes maakte zij den stok stuk, en werkelijk, er zaten allerlei diamanten in, zij kon haar oogen niet gelooven.

Maar de sluwe Njahi deed net, alsof er niets bijzonders gebeurd was.

Nadat moeder en zoon eenige dagen te *Semarang* vertoefd hadden, namen zij afscheid van NJAHI PANDAN HARANG en keerden huiswaarts.

DJOKOBODO droeg met recht dien bijnaam, want hij was zeer dom. Als men hem niet aanspoorde, dan wilde hij nooit uit eigen beweging iets uitvoeren.

Maar was hij eenmaal aan den gang, dan mocht niets hem tegengaan. Al regende het nog zoo hard, en al was het nog zoo warm, als zijn moeder hem niet riep dan ging hij steeds vooraan den arbeid. Moest hij op het veld de padi bewaken, dan aten de vogels de padi bijna geheel op. DJOKOBODO bekommerde zich er niet om. Maar ondanks dat alles was zijn oogst nooit

minder dan die van de overige bewoners van 't dorp, en dat alles had hij te danken aan zijn beide trouwe dieren, Hadjoe Belang Menjoenjang, een hond, en Koetjing-Tjondromowo, een kat.

In een zekere stad woonde een koopman, DAMPOEHAWANG genaamd. Hij was schatrijk en had vele bedienden. Reeds lang was hij van plan naar Java te gaan, teneinde aldaar zijne koopwaren met goede winsten van de hand te kunnen doen. Maar NJAHI DAMPOEHAWANG, zijn moeder, wilde daar niets van weten. Maar DAMPOEHAWANG hield zoo lang aan, dat zijn moeder eindelijk tot hem zei: „Nu, ga dan, mijn zoon, maar wat ik je zeggen zal, doe niemand eenig leed, want zooals je weten moet, zijn de bewoners van Java wat driftig van aard, en zijn ze meestal „dikdojo” (bezitten een bovennatuurlijk macht).

De zoon beloofde, dat hij stiptelijk haar raad zou volgen.

Toen maakte hij zich voor de reis gereed, nam afscheid van zijn geliefde moeder en vertrok.

Hij maakte gebruik van een schip, dat in de lucht zweven kon. Toen hij zich boven het dorp *Pakoekoean* bevond, zag hij tot zijn niet geringe verbazing op 't veld van *Djokobodo* heele hoopen rijst liggen. Hij slaakte een kreet van verwondering, zeggende: »wat is Java toch een schoon en vruchtbaar land. Van wie zijn toch al die stapels rijst, die daar onbeheerd liggen?»

Nauwelijks had hij deze woorden uitgesproken, of al de rijst van *Djokobodo* veranderde in heuvels en bergen, die men den naam gaf van: *Margawati*, *Kokassan*, *Kembang Kantil*, *Pring*, enz.

Toen *Djokobodo* dit zag, werd hij toornig en richtte zijn oog ten hemel. Toen hij 't vaartuig van DAMPOEHAWANG daar hoog in de lucht zag zweven, sprak hij: »Ha, dat vaartuig heeft mijn padi in heuvels en bergen veranderd en mij tot den bedelstaf gemaakt. Moge de goede Almachtige mij wreken, en dat vaartuig met alles wat er in zit doen kantelen.» Pas had hij deze verwensching geuit of het schip kantelde om en viel juist op de grens van de tegenwoordige residenties *Semarang*, *Kedoe* met *Bagelen*, *Banjoemas* en *Pekalongan* en veranderde in een berg, dien men den naam gaf van *Goenoeng Prahoe*. Alles wat er in het schip lag, zooals wien, katjang,

koolen, tabak, aardappels etc., vielen verspreid op het Diënggeberge neder en tot nu toe zijn aardappelen, uien etc. van Diëng groot en beroemd. De kippen vielen op de dessa *Trahaben*, district *Kedoe*, en dat is oorzaak, dat het kippenslag van die dessa alom bekend is geworden.

Een jaar was voorbijgegaan, zonder dat NJAHI DAMPOEHAWANG iets van haren zoon vernomen had. Op zekeren dag was haar verlangen om DAMPOEHAWANG te zien, zoo sterk, dat zij het niet langer bedwingen kon. Zij maakte zich daarom voor de reis gereed en begaf zich, vergezeld van al haar bedienden, op weg naar het eiland Java. Hier vernam zij, dat 't vaartuig waarin haar zoon en de zijnen op reis waren gegaan, met man en muis was vergaan en dat het schip in den *Goenoeng Prahoe* was veranderd.

Maar van haar zoon en de overige bemanning kon men haar niets vertellen, misschien waren zij door den val verpletterd geworden, of onder de aarde bedolven.

Toen NJAHI DAMPOEHAWANG op de plaats kwam, waar het schip verongelukte, jammerde zij: „DAMPOEHAWANG, mijn zoon, waar kan ik je terugvinden?” DAMPOEHAWANG, die niet dood maar onder de aarde bedolven was, herkende de stem zijner moeder en sprak: „Moeder, moeder, gelukkig, ik leef nog, maar hoe kan ik er weder uitkomen. Ik zit hier gevangen. Ik ben de eenigste van de bemanning die nog in leven is; een werktuig om door den berg een gat te boren, heb ik niet meer.” Toen vertelde DAMPOEHAWANG alles wat er met hem gebeurd was. NJAHI DAMPOEHAWANG verweet hem, dat hij haar raad in den wind geslagen had.

DAMPOEHAWANG werd woedend, en zei bitter: »Och zeur toch niet en houdt uwen mond, oude menschen hebben toch veel praats, altijd hebben zij iets te zeggen. Ga liever naar dien DJOKOBODO en vraag hem om vergiffenis. Misschien kan hij ons wel helpen, en mij uit mijn gevangenschap verlossen.

Het toeval wilde, dat NJAHI DAMPOEHAWANG nu in een heel kleinen vogel veranderde en niet meer praten kon. Het eenigste geluid, wat de vogel kon voortbrengen, was lidok, lidok! (een uitroep van verwijt, wat zooveel beteekent als: »heb ik niet gelijk?” of »wat heb ik gezegd?”). Men noemde dien vogel daarom

Manoek Ledjok. Omdat NIAHI DAMPOEHAWANG heel veel van haar zoon hield en niet van hem scheiden kon, verliet zij nimmer den *Prahoe*; zij vloog alleen rond bij 't aanbreken van den dag en bij het vallen van den avond. Zooals men zegt, bestaat er op de heele wereld slechts één vogel, die den naam draagt van *Ledjok*. Hij zit op den top van den *Prahoe* op den hoogsten tak van eenen zekeren boom. Alleen bij het morgenkrieken en het vallen van den avond verlaat hij zijn plaats en vliegt hij den berg rond.

Toen DJOKOBODO zag, dat al zijn padi in heuvels en bergen veranderd was, ging hij zeer treurig gestemd naar huis en vertelde zijn moeder wat er was voorgevallen. »Weet je wat,» sprak zijn moeder, »Ga naar den koning van *Modjopait*, en vertel hem wat er gebeurd is. En dan zullen we eens zien, wat hij ons geven zal. Zoo gezegd, zoo gedaan. DJOKOBODO nam afscheid van zijne moeder, en zonder een enkelen cent bij zich te hebben, ging hij op weg. Toen PRABOE PROWIDJOJO vernam, wat DJOKOBODO overgekomen was, kreeg hij veel medelijden met den ongelukkigen knaap, en schonk hem een semangka, waarin allerlei edelgesteenten zaten. Maar de koning vertelde den jongen niet, welke kostbaarheden de vrucht bevatte.

Toen DJOKOBODO naar huis ging, keerde hij te *Semarang* aan om zijn zuster op te zoeken

Toen de NIAHI PANDANJARANG de semangka in het oog kreeg, dacht zij bij zich zelf: »wacht maar vriendje, ik zal 't je wel betaald zetten. Die vrucht moet ik hebben, er zitten zeker weder kostbare edelgesteenten in.» »Och broeder, geef die semangka maar aan mij; wat heb je er aan?»

En de domme DJOKOBODO liet 't zich wijs maken en gaf de vrucht aan zijn zuster. Toen deze haar stuk sneed, vond zij tot haar niet geringe blijdschap, wat zij zoo graag hebben wilde. Maar zij deed net alsof er niets bijzonders gebeurd was en liet haar blijdschap niet aan haren broeder merken. Zodoende werd zij schatrijk ten koste van haren armen broeder.

Het gebeurde nu, dat in *Modjopait* de door de Inlanders zoo gevreesde „begebloeg” heerschte.

Duizenden menschen werden ten grave gesleept, de overgeblevenen, bang geworden dat zij ook door die ziekte zouden worden aangetast, verlieten die streek, zoodat in *Modjopait* bijna geen

enkel sterveling te zien was. 's Nachts was het doodstil en men hoorde niets anders dan het geroep der nachtvogels, zooals koeliks, toehoe's, uilen, etc. en het gehuil der wilde dieren, welke laatsten in groote troepen de dorpen binnendrongen, om zich aan de lijken te goed te doen.

De koning van *Modjopait* was hierover zeer bedroefd.

Dag en nacht bad hij God om vergiffenis, want hij begreep, dat de Almachtige boos op hem was. 's Nachts kon hij bijna geen oog toedoen, omdat hij bang was, dat het een of ander roofdier hem verscheuren zou.

En toen hij te bed lag, droomde hij dat de BETORO-BROMO, een heel oud man, tot hem was gekomen, en tot hem zei:

„Wordt wakker, mijn zoon, zendt dadelijk een van uwe dienaren uit om een groen gevleugeld paard te zoeken. Als gij dat in uw bezit krijgt, dan zijt gij de gelukkigste koning op de heele aarde en zal uw rijk nog veel welvarender worden dan vroeger.

Verschrikt werd PRABOE BROWIDJOJO wakker. Dadelijk liet hij door den heelen staat bekend maken: „Hem die het verlangde paard krijgen kan, schenkt de koning zijn eenigste dochter”.

Alle ridders en edellieden deden nu hun best om het te krijgen, maar vruchteloos.

Ook DJOKOBODO meldde zich bij den vorst aan. „Machtige koning, als u mij het land wijst, waar het paard te vinden is, dan kan ik het u wel bezorgen. „Emboeh”, antwoordde de koning, wat men in het hollandsch moet vertalen met „ik weet het niet.”

DJOKOBODO dacht dat de naam van het rijk was: Emboeh. Hij nam afscheid van zijne moeder en ging op weg om het land Emboeh op te zoeken. Hij doorkruiste Java in allerlei richtingen, maar nog was het land niet te vinden. Toen hij den Oostelijken hoek van Java bereikt had, wierp hij zich zonder zich lang te bedenken in den Oceaan in de hoop dat hij al zwemmende het land „Emboeh” zou vinden. Zoo bereikte hij achtereenvolgens *Bali*, *Lombok*, *Soemba*, *Bima*, *Soemba*, *Savoe* en de overige eilanden van den archipel, maar nog steeds bereikte bij zijn doel niet.

In werkelijkheid bestond het land „Emboeh” niet, maar daar een koning nimmer onwaarheid mag spreken, en steeds zijn woord moet houden, zoo wilde God hebben, dat het land ook

werkelijk bestond. Maar niet iedereen kan dat land zien, want God had het zoo gemaakt, dat het zich alleen aan het oog van den overgelukkige vertoonde.

Het land Emboeh nu werd bewoond door djins en prajangans (goede geesten). De koning had een dochter en zij was zoo lief en zoo schoon, dat geen een haar evenaren kon. Vele koningen en koningszonen dongen naar haar hand, maar zij wees hen allen kort doch beslist af.

Eens droomde zij, dat zij met Djokobodo verloofd was, en in dien droom hadden zij elkaar zoo lief, dat zij het nimmer vergeten kon. Toen zij wakker werd, kon zij den lust niet weerstaan om dien Javaanschen jongeling tot man te bezitten. Zij was zoo verliefd geraakt, dat zij vergat om te eten en te drinken. 's Nachts kon zij niet slapen en dacht steeds aan Djokobodo.

Haar vader merkte dat en vroeg haar naar de reden en toen de prinses hem alles bekende, zond de koning dadelijk den patih uit om Djokobodo op te zoeken en voor de prinses te brengen. De patih maakte zich reisvaardig en pijsnel ging het door de lucht. Daar zag hij midden in de zee op het water een ster schitteren, en toen hij dichterbij kwam, verdween de ster en zag hij een schoonen jongeling voor zich. Heel beleefd vroeg hij den knaap wie hij was en wat hij deed. Toen hij vernam, dat 't Djokobodo was, zei hij: „o, prins, dan treffen wij het, want ik was uitgezonden om naar u te zoeken. Ga maar op mijn rug zitten en ik zal u voor onzen koning brengen. Dan zult gij zeker krijgen wat gij verlangt, want dat paard is van onzen koning.

De Javaan ging nu op den rug van den djin zitten en in weinige minuten waren zij bij den koning. De prinses werd op het eerste gezicht dadelijk verliefd op den jongen man. Er werd nu ter eere van 't jonge paar een groot feest gevierd, dat veertig dagen en veertig nachten duurde. Overal klonk de muziek en des nachts werd het paleis zoo schitterend geillumineerd, alsof het dag was.

Djokobodo bleef vele jaren bij zijn geliefde vrouw en tot groote blijdschap van den koning der geesten werd hun huwelijk met een schoonen jongen gezegend.

Op zekeren dag herinnerde Djokobodo zich, dat hij door den

den koning van *Modjopait* gezonden was om een gevleugeld paard op te zoeken (koeda sembrani). Toen verscheen hij voor den koning en vertelde alles, wat hij alzoo doen moest. De koning gaf hem toen de merrie en tevens een staljongen mee, KI DJALIMBOENG genaamd, om op het paard te passen. Nadat DJOKOBODO afscheid van zijn vrouw en schoonouders genomen had, steeg hij met KI DJALIMBOENG op het gevleugelde paard, en aanvaardde de terugreis naar *Modjopait*. Daar het paard bevrucht was, ging het niet zoo vlug als men wel gehoopt had. In *Modjopait* aangekomen, liet DJOKOBODO dadelijk het paard aan den koning zien. Deze daarover niet weinig verheugd, schonk hem zijn dochter tot belooning.

Nauwelijks had DJOKOBODO het paard voor den koning gebracht of alles scheen in een nieuw leven herschapen te zijn. Alle zieken herstelden en de staat werd nog veel welvarender dan voorheen.

Op last van den koning meest DJOKOBODO zijn vrouw mede naar *Kedoe* nemen, ook het paard gaf de koning hem ten geschenke, onder voorwaarde, dat wanneer het paard een veulen had en het veulen tot het mannelijk geslacht behoorde, hij het veulen aan den koning moest aanbieden.

De reis ging niet zoo spoedig als men wel gedacht had, want onderweg kreeg 't paard een veulen. Het was een hengst, en bruin van kleur.

De hoeven waren zoo groen als smaragd, en schitterden prachtig in den zonneschijn. Nauwelijks was het een paar dagen oud, of het kon al heel aardig in de lucht vliegen.

DJOKOBODO bracht eenige dagen te *Madjaksingi*, een dorp in het onderdistrict *Boroboedoer*, door. Het veulen, dat nu een flinken hengst was geworden, liep overal rond en paarde met de wijfjespaarden van *Madjaksengi's* omstreken. Het gevolg hiervan was, dat de paarden van *Madjaksengi* tot nu toe bekend staan om hun schoonen lichaamsbouw en kracht.

Daar de prinses niet gewoon was om in een desa te wonen, verveelde zij zich soms zeer, en daarom zocht zij bijna dagelijks afwisseling door den tempel *Boroboedoer* te beklimmen om van daaruit de omliggende dessa's te overzien en dat vond zij heel aardig, vooral 's morgens, als de zon nog niet hoog aan den hemel stond, of kort voor het vallen van den avond.

Om den tijd te korten, maakte DJOKOBODO het een of ander, en daar hij wist dat zij heel veel van beelden hield, vervaardigde hij van een kalkachtigen steen een beeld, in den vorm van een gezadeld ros.

De prinses liet nu het beeld op den top van den heuvel van *Madjasingi* plaatsen, opdat zij het van den top van den *Boroboe-doer* uit kon zien.

DJOKOBODO zette zijn reis langs het gebergte van *Bandongan* voort. Toen zij het gebergte *Gianti* in het district *Bandongan*, afdeling *Magelang*, bereikten, voelde de prinses zich zoo vermoeid, dat het onmogelijk was om verder te gaan en zij dus genoodzaakt waren eenige dagen in de *dessa Djangkoengan* door te brengen.

Hier kon KI DJALEMBOENG geen ruif vinden, waarin hij het gras voor de beide paarden bewaarde. Hij was dus genoodzaakt uit een zwarten steen een paardenbak te vervaardigen. Tot nu toe vindt men dien steen nog in *dessa Djangkoengan*. Het veulen, dat steeds los liep, paarde met de merries van *Djangkoengan* en omstreken, en om die reden zijn de paarden van *Djangkoengan* beroemd.

Nadat zij uitgerust waren, zetten zij hun reis voort. In de *dessa Toegoeran* in het district *Magelang* aangekomen, brachten zij daar eenige dagen door. Dagelijks liet men de beide koeda's sembrani los op den heuvel *Tengi*, ten N. W. van *Toegoeran* aan de *Trogo* gelegen. Op den top van dien heuvel treft men thans een steen aan, waarin zich een holte bevindt in den vorm van een paardenhoef. -

In de *dessa Toegoeran* en omstreken paarde de hengst met andere paarden, en het gevolg daarvan was, dat de meeste paarden van *Toegoeran* mooi en sterk gebouwd zijn.

Toen zij uitgerust waren, gingen ze weder verder en kwamen behouden te *Makoekoan* aan. De moeder was zeer verheugd haar zoon terug te zien, want zij dacht niet anders, of DJOKOBODO was reeds lang dood. DJOKOBODO liet nu voor het veulen op den berg *Margowati* een stal oprichten, waarvan de overblijfselen, zooals vermeld staat, tot nu toe nog te zien zijn. Van tijd tot tijd liet men het paard los, dientengevolge zijn de paarden van *Margowati*, die van den koeda sembrani afstammen, alom vermaard.

Niet ver van den berg *Margowati* heeft men een meer, „Kebajen” genaamd, waaruit het veulen gewoonlijk dronk. Wanneer een zwangere merrie uit eigen beweging uit dat meer wil drinken, dan is men zeker dat men een prachtig en sterk gebouwd veulen rijk wordt. Niet ver van dat meer ligt een dorp, *Kerokkan* genaamd. Dat was de plaats, waar KI DJALIMBOENG het veulen roskamde. In dit dorp raakte de hengst dikwijls los en paarde met de merries van die plaats, waardoor de *Kedoesche* paarden, afkomstig van die desa, krachtig zijn.

Kortom, over het algemeen kan men zeggen dat de *Kedoesche* paarden meestal veel sierlijker en sterker zijn dan andere paarden. Hun karakter komt nog veel overeen met hun stamvader, de koeda sembrani. Als men de *Kedoesche* paarden met andere vergelijkt, dan merkt men op, dat er een groot verschil tusschen hen bestaat. Terwijl andere paarden verzwakken en hun gang langzamer wordt, als zij aan het zweeten zijn geraakt, is dit juist omgekeerd bij de *Kedoesche* paarden. Bij deze vermeerderd de kracht, naarmate hun lichaam warmer wordt. Niets kan zijn gang tegengaan, zelfs voor den steilsten steen op zijn weg deinst het *Kedoesche* paard niet terug. Nimmer glijdt het uit, zelfs op het glibberigste pad. Een breede sloot of het een of ander voorwerp, dat het in den weg komt, trotseert het, en mocht zijn berijder eens in gevaar verkeeren, nooit laat het trouwe dier hem in den steek. Het heeft een scherp verstand en weet precies, hoe zijn bereider het besturen wil.

Geen wonder dus, dat het *Kedoesche* paard bij de Javanen van Midden-Java in hooge eere staat. In het rennen doet het niet onder voor andere paarden.

Wie nu zegt, dat het *Kedoesche* paard in lichaamsbouw minder is dan anderen, die heeft het glad mis, want hetgeen hij voor een *Kedoesch* paard aanziet, is meestal geen echt maar een kruising met een ander ras. In oude tijden mochten alleen koningen en koningszonen het *Kedoesche* paard berijden, maar tegenwoordig bezit bijna ieder aanzienlijk Inlander dat dier.

De kleur van het *Kedoesche* paard is zeer verschillend, maar het gezochtste en het geliefste is de bruine kleur.

Men heeft 3 soorten van bruine paarden; n. l.

- I. Djragem kaloengsoe (bruin, overeenkomende met de kleur van de pit van den assem).
- II. Djragen gewok (bruin als de kleur van de gewok, een soort vrucht) en
- III. Djragem gedebog bosok (bruin als de kleur van een verotte pisangstam).

De Gouvernements veearts,

P. P. VAN DER POEL.

DE RAID TIENSIN — PEKING.

Uit China komen berichten tot ons over sport, n. l. die over een raid van 126 K.M. georganiseerd door de Duitsche officieren van het garnizoen Tientsin en geloopt op 20 Februari j.l.

Wij zijn in staat onzen lezers een zeer uitvoerig relaas te doen hierover, dank zij een zeer deskundig verslag van den militairen paardenarts CARRIFORCE.

Acht en dertig deelnemers dongen mede: 7 burgers, 19 Duitsche, 6 Fransche en 6 Japansche officieren.

Uitsluitend Chineesche paarden mochten medeloopt. Zij moesten als minimum dragen 73 K.G. en den dag volgende op den raid voldoen aan den eisch 2 K.M. in 10 minuten af te leggen.

De raid had plaats onder een waren storm, die dichte wolken van zand en stof opjog. De ruiters gingen op weg om 7 uur 15 m. 's morgens, in groepen van vier, elke vijf minuten. Het traject werd door drie contrôles verdeeld, n. l. een te Yang-Tsoum, een te Hou-Siou, een te Shin Ho, aldus vormende vier etappes van 29, 34, 39 en 24 K.M.

Het eerste kwam aan een Duitsch burger, SOMMER, die den afstand aflegde in 7 uur 33 minuten.

Van de officieren v. GAWEL, Duitscher, 5de geplaatst, in 7 uur 47 m.

De eerste Fransche officier was AGOSTINI, 15de geplaatst, met 8 uur 36 m., daar hij een uur verloren had met het zoeken van den weg.

Vier paarden stierven en twee bleven onderweg achter.

Deze raid heeft aangetoond het merkwaardige volhardingsvermogen en de geschiktheid tot het afleggen van groote afstanden in een betrekkelijk korten tijd.

Zooals een Duitsch blad in Tientsin constateerde, waren de resultaten van dezen tocht zeer onverwacht.

Vóór de uitvoering achtten zij, die de mongoolsche paarden

het beste kenden, hen niet in staat den afstand van 126 K.M. in minder dan 8 uur af te leggen.

Evenwel heeft de snelste het eindpunt bereikt in 7u. 33 minuten, onder een hoogst ongunstige weersgesteldheid en is door verscheidene andere als het ware op de hielen gevolgd.

De uitmuntende conditie bij aankomst van meer dan de helft der deelnemende paarden geeft recht te veronderstellen, dat van hen niet de krachtsinpanning is gevergd, die zij in staat waren zonder levensgevaar te leveren.

Men mag dus aannemen, dat bij normale weersgesteldheid, sommige chineesche ponies in staat zijn 126 K.M. in zeven uur af te leggen en misschien zelfs in nog korter tijd.

Het volhardingsvermogen van deze paarden is geenszins het kenmerkende van eenige individuen op zich zelf, want het is geconstateerd dat 23 van de 38 paarden het traject hebben afgelegd in een tijd, varieerende van 7 uur 33 m. tot 9 uur 7 m. en bijgevolg gemarcheerd hebben met een snelheid van 16,888 K.M. tot 13,821 K.M. per uur, en al waren daar enkele renpaarden onder, bepaald voor den rit uitgezochte dieren, andere, meer bepaald die van de Fransche officieren, willekeurige paarden waren.

Een ervan diende tot in 1900 als rijdier aan een volgeling van een mandarijn, een tweede was tijdens den oorlog buit gemaakt op de chineesche artillerie, twee of drie andere waren van boeren gekocht, waarvan een zeer kort voor den raid.

Het gegeven bewijs van Ausdauer, door de mongoolsche paarden gegeven, is des te merkwaardiger, als men de kleine taille van deze paarden in aanmerking neemt (1.30 — 1.40 M) het meereedeel haalt 1.33 — 1.35 M. Zij droegen bovendien een gewicht van 73 — 84 $\frac{1}{4}$ KG., op vijf na toch waren alle deelnemende ruiters boven de 73 KG.

Het Mongoolsche paard kan dus gezegd worden volkomen geschikt te zijn voor groote afstanden.

Deze eigenschap, gevoegd bij zijne groote soberheid, maakt het een eerste klas soldatenpaard voor den krijg in sommige landen. Niet dat er sprake van zou kunnen zijn er Europeesche ruiters mede te remonteeren, want zijn gedrongen bouw, zijn zwaar hoofd en zijn korte en zware hals maken het weinig

handelbaar, terwijl zijn taille zoo gering is, dat een eskadron, bereden met mongoolsche paarden, zich niet zou kunnen meten met een eskadron op groote, westersche paarden.

Bovendien is de snelheid van het mongoolsche paard gering, zoodat patrouilles op chineesche paarden spoedig ingehaald zouden zijn door ruiters op europeesche paarden.

Uit dit alles is echter het besluit te trekken, dat de mongool zeer zeker het meest geschikte paard is voor cavalerie of bereden infanterie, die oorlog te voeren heeft in Oost-Azië.

Het is zelfs waarschijnlijk, dat als de Engelschen ze hadden gebruikt in den Transvaalschen krijg, zij er meer aan zouden gehad hebben dan aan de talrijke paarden uit alle oorden der wereld bijeengebracht (Hongaren, Amerikanen, Australiërs, Ieren enz).

De raid heeft aanleiding gegeven tot de volgende belangrijke gevolgtrekkingen.

1°. De snelheid ontwikkeld bij rennen op 1, 2 of 3 K.M. sluit daarom nog niet in zich een geschiktheid voor groote afstanden.

Al was het tweede paard ook een goed baanpaard, het eerste, derde en vierde hadden zich als renpaard zeer middelmatig getoond. Het derde paard presteerde de zwaarste proef, daar zijn berijder een omweg maakte van 8 à 10 K.M., waardoor zijn snelheid menstens 17,63 K.M. per uur werd en hij zonder zijne fout Peking in 7 uur 8 minuten zou hebben bereikt!

Een der vier paarden, die onderweg van vermoeienis stierven, had op de baan herhaaldelijk succes gehad.

2°. Bij het afleggen van dergelijke groote afstanden schijnt het aanbevelenswaardig onderweg niet op te houden. De vijf eerste aankomenden zijn tot Peking in een stuk achtereen doorgegaan, en hielden zich bij de contrôles slechts twee of drie minuten op om hunne contrôle-kaart weder op te bergen en hunne paarden een mondje vol water te geven.

De Fransche en verscheidene Duitsche officieren daarentegen rustten te Hiou-Siou 10 tot 15 minuten om hunne paarden te laten drinken en eten. Zij konden dezen tijd niet of niet dan met moeite inhalen op hunne mededingers, die doorgereeden waren.

3°. Eenige stap-reprises zijn nuttig om de paarden wat te laten blazen, maar zij moeten kort en zeldzaam zijn. Zóó deden het de eerste vijf of zes ruiters.

Die ruiters, die herhaalde stap-reprises reden (b.v. twintig minuten draf op vijf minuten stap) zijn alle min of meer laat aangekomen.

4°. Het is raadzaam voor den rit de gangen van het paarp en zijne moyens nauwkeurig gade te slaan, en hem dadelijk van het oogenblik van vertrek af, den gang (draf of galop) niet overdreven maar toch snel genoeg te laten aannemen en dit tempo te onderhouden, zoo mogelijk tot het eindpunt toe.

Te snelle of te langzame gangen in het eerste gedeelte van het traject zijn, op eenige bijzondere paarden na, even nadeelig.

Een van de voornaamste oorzaken van het succes van No. 1, 4, 5, 6 en 8 is geweest een vrij wel gelijkmatig snel tempo.

De derde heeft in snellen gang de drie eerste etappes van den weg kunnen doen en was toen nog in staat het laatste eind af te leggen met een snelheid van 18,113 KM. per uur, maar dit paard moet als een buitengewoon dier worden aangemerkt.

De andere paarden, die in de eerste secties van den rit te veel werden aangepord (zooals 24, 12, 17, 25), waren alle na zekeren tijd meer of min uitgeput.

Zij moesten dan ook hun gang aanzienlijk vertragen, hetzij in de 2de of in de 2 laatste etappes, dan wel onderweg ophouden.

Een dezer paarden viel zelfs op den weg dood neer.

Het 2de paard, een buitengewoon dier, dat te snel geloopt had in de drie eerste etappes, kon in de laatste niet meer gaan dan 14.472 K.M. per uur, terwijl tien paarden, misschien minder goed maar meer gespaard op dat oogenblik, liepen met een snelheid van 17.455 tot 14.618 K.M. per uur.

Daar tegenover staat, dat de ruiters als 7, 13, 24, die te langzaam gereden hadden in de eerste etappes en die door hunne concurrenten waren ingehaald, ondanks hunne ernstige pogingen daartoe, den afstand niet konden inloopen. De bovengeschetste methode van een langen raid af te leggen bleek goed voor Mongoolsche paarden, doch zou waarschijnlijk minder goed zijn voor Europeesche bloedpaarden.

Met vele van deze laatsten is het blijkbaar raadzaam het eerste weggedeelte in matigen gang af te leggen, om de krachten van het dier te sparen; deze paarden kunnen daarna al hun reserve van voortbewegende kracht gebruiken om de laatste etappes van het parcours snel af te leggen en zich zodoende de overwinning verzekeren, terwijl hunne tegenstanders, in het begin te sterk aangepakt, vallen of uitgeput moeten ophouden; maar de mongoolsche paarden verschillen in vele opzichten van hun westersche rasgenooten met bloed.

In het algemeen zijn de Mongolen weinig zenuwachtig en het meerendeel is weinig vatbaar voor de opwekkingen van hunne ruiters; in draf, in telgang, in galop (baangalop blijve hier buiten beschouwing) kan hun snelheid zelfs op kleine afstanden zekere grenzen niet overschrijden.

Het is daarom moeielijk van hen die hevige, intense krachtsinspanning en uiting te verkrijgen, benevens die enorme snelheid, waartoe bloedpaarden in staat zijn, doch die spoedig de samen-trekkende spierkracht van het dier doet afnemen. De Mongolen zijn bovendien — wij zeiden dit reeds — zeer krachtig gebouwd. Dus van een kant weinig vatbaar voor zenuwachtigheid, aan den anderen kant machtige spiervorming: resultaat een matig, geregeld krachtsverbruik, waardoor de duur gewaarborgd blijft. Zoo is de geschiktheid van den chineeschen pony voor groote afstanden te verklaren.

5°. De getrainde ruiter heeft aanmerkelijke voordeelen boven zijne mededingers. Hij kan van tijd tot tijd naast zijn paard loopen en zodoende krachten besparen zonder den marsch te vertragen.

De twee eerste aankomenden hebben een twaalftal K.M. in den looppas afgelegd, terwijl hun paarden werden opgejaagd door een helper te paard.

Eenige Fransche en Duitsche officieren, die den rit in behoorlijken tijd aflegden, deden hetzelfde.

6°. Een zekere mate van dikte, van vetheid zelfs schijnen voor een langen rit te verkiezen boven een te ver doorgevoerde training en magerte.

De paarden van Nr. 4 en Nr. 7 zaten goed in hun vleesch, waren bijna vet te noemen. Zij waren nog frisch bij hun aankomst.

De te veel getrainde dieren, die hierdoor mager worden, zooals die van eenige Fransche officieren, brachten het er minder goed af.

Een doorgezette training kan voordeelig zijn voor de baan, waar het dier in twee of drie minuten al zijne krachten verbruikt, maar voor de groote afstanden, waarbij de inspanning nooit zoo hevig is, maar steeds onderhouden moet worden, moet het dier voortdurend uit zijne reserve putten om de machine steeds in beweging te kunnen houden. Dus een lange training, doch met weinig snelheid.

7°. Geheel of gedeeltelijk gebrek aan training is daarentegen buitengewoon nadeelig, vooral als dit samenvalt met een vet paard.

Het paard *Crocus* was twee of drie dagen voor den rit door een Fransch officier van een Chineesch gekocht, was daardoor geheel ongetraind en niet gewend aan graanvoeder.

Het stierf dan ook 5 K.M. vóór Peking, en was slechts zoover gekomen door de energie van zijn ruiter.

Het paar *Pyrète*, dat slechts drie weken training en substantieel voeder genoot, bereikte het doel slechts na 10 uur 25 m., ondanks de behendigheid van zijn ruiter.

Ten slotte legde het uitmuntende paar *Cyrano*, dat ook slechts drie weken in training was geweest, en zeer vermoeid aankwam, het traject in 8 uur 47 m. af, doch liep door een vergissing 3 K.M. meer.

8°. Het is zeker goed iedere 20 of 30 K.M. een weinig te laten drinken, doch schadelijk is het halfweg te voederen, zooals eenige ruiters deden.

Men verliest zodoende een kostbaren tijd, waartegen het opnemen van eenige voedende bestanddeelen niet opweegt.

De eerst geplaatste ruiters hebben dan ook deze fout niet begaan.

Als drank tegen het midden of einde van het traject is een of twee liter Champagne aan te bevelen, evenzoo het verstrekken van suiker op de contróles of gedurende een stapreprise.

Inspuitingen met cafeïne schijnen daarentegen meer kwaad dan goed te doen; wel verhoogen zij voor het oogenblik de

krachten van het dier, maar het schijnt, dat zij gevolgd worden door een algemeene verstijving van het spierstelsel, waardoor de voortbeweging verlamd wordt.

Evenwel zijn zij op 4 à 5 K.M. van het doel niet te verwerpen, daar dan het oogenblik, waarop de nadeelige gevolgen zich voordoen, reeds buiten den rit ligt en zij het vermoeide paard wat opwekken.

Het is niet zonder belang een vluchtige vergelijking te maken tusschen de raids Tientsin-Peking en Brussel-Ostende.

Waar het in België regende en de wegen doorweekt waren, hadden de Chineesche deelnemers een waren storm te doorstaan, die wolken stof en zand opjoeg, waardoor ruiters en paarden bijzonder gekweld werden, daar zij verblind werden en hunne luchtwegen werden aangedaan, terwijl de hevige tegenwind den marsch zeer bemoeijlikte.

De gevolgde weg was zeer oneffen, had diepe gaten en was dikwijls bedekt door een dikke laag stof.

Vergeleken met den belgischen raid, heeft de chineesche raid andere moeilijkheden opgeleverd, maar wellicht grootere.

Het is uit een vergelijkend overzicht (zie Tableau B.) te constateeren, dat al kunnen de mongoolsche ponies niet die snelheid bereiken van de beste Europeesche paarden — vooral der volbloeds — zij niettemin in staat zijn tot een krachtsinspanning, grooter dan de meeste westersche paarden.

Bovendien zijn hunne verrichtingen meer gelijksoortig in kwaliteit.

Al heeft de eerste mongoolsche pony slechts een uursnelheid gehad gelijkstaande met iets meer dan Nr. 5 Brussel — Ostende, zoo had dan toch de 20ste Mongool nog een betere uursnelheid dan het twaalfde paard in België.

De geringe uursnelheid van de vier of vijf laatste Mongolen is zeker meer te wijten aan het gebrek aan energie der ruiters dan aan de paarden.

Tusschen Nr. 1 en 4 in België is een verschil van 44 minuten in den duur van het traject, dit verschil tusschen 1 en 4 in China bedraagt slecht 6½ minuut.

Deze verschillen bedragen:

	België.	China.
Van 1 — 10	1 u. 53 m.	37 minuten.
» 1 — 15	2 u. 31 »	1 u. 3 »
» 1 — 20	3 u. 8 »	1 u. 19 »
» 1 — 25	3 u. 36 »	2 u. 38 »

In België zijn op 61 afrijdende ruiters slechts 29 aangekomen en zijn 17 paarden onderweg of den volgenden dag gestorven; verscheidene der paarden waren zeer vermoeid.

In China hebben van 38 afrijdende ruiters 32 ponies Peking bereikt en stierven er in 't geheel 4.

Bij hunne aankomst vertoonden vele paarden geen teekenen van ernstige vermoeidheid en schenen nog in staat in goeden gang nog aanzienlijke afstand te zullen kunnen afleggen.

Eenige — de ponies van MAY, BRANDT, ALLEGRINI, KOWALA en SONNER — hebben de 24 K.M., die Shin-Ho van Peking scheiden, geheel gegaloppeerd, met een snelheid van 17.445 K.M. — 16.363 K.M. per uur en deze waren het meest frisch.

De 32 aangekomen paarden waren alle present bij den proef van 2 K.M. den dag na den raid.

Alle hebben dit parcours van 2 K.M. in veel minder dan den vastgestelden tijd van 10 minuten afgelegd, een slechts, het 6te paard, was kreupel.

Men voelde, dat verscheidene dieren den rit nog wel zouden kunnen overdoen.

Geen der 32 mededingers is gestorven ten gevolge van den rit en alle, voor zoover dit gecontroleerd kon worden, toonden 2 of 3 dagen later geen spoor van vermoeienis meer.

Vier dagen na den rit werd Nr. 1 weer bij het polo-spel gebezigd en iedereen weet, hoe vermoeiend dit voor een paard is.

Een andere liep in ren een afstand van meer dan 2 K.M. op de baan.

Revue de Cavalerie, Avril 1903.

H. C. DE WAAL,
1ste Luit. Cav^{rie}.

Tableau A.

Groep.	Naam en nationaliteit der ruiters.	Ge- wicht.	Paarden- namen.	oud.	hoog.	duur v/d. rit.
1ste 7 u. 15.	Rinke, Duitsch id.	78.4	Teja	8	1.38	8.9
	Assmy, idem.	78.95	Kaljan	—	1.33	10.11
	Forner, Fransch id.	78.00	K'i	7	1.36	8.14
	von Gaisberg, Duitsch id.	74.8	Clown	8	1.33	9.2
2de 7 u. 20.	Brandt, Duitsch off.	73.	Teufel	8	1.38	8.4 ^{1/2}
	Rabier, Fransch id.	73.	Pijrète	8	1.35	10.15
	Sprosser, Duitsch id.	79.3	Lili	—	—	gestorven.
	Genschow, id.	75.7	Contur	—	—	gestorven.
3de 7 u. 25.	Bookholtz, Duitsch burger	82.9	Typhoon	7	1.39	8.8 ^{1/2}
	Hervelin, Fransch off.	74.35	Cyrano	8	1.39	8.47
	Frenk, Duitsch burger	75.7	Pirat	—	—	10.27
	Leroux, Fransch off.	75.25	Crocus	8	1.37	gestorven.
4de 7 u. 30.	Werner, Duitsch off.	79.75	Eigensinn	—	1.40	8.52
	Bender, id.	75.25	Mars	—	—	8.43
	Plewig, id.	82.9	Baron	—	—	gestorven.
	Somner, Duitsch burger.	78.85	Therschütz	10	1.35	7.33
5de 7 u. 35.	v. Luck, Duitsch off.	74.35	Boxer	—	1.33	9.7
	v. Pawel, id.	78.85	Betha	8	1.38	7.47
	Anz, id.	76.6	Max	—	—	9.7
	Allegreni, Fransch id.	73.45	Cassonade	9	1.40	8.36
6de 7 u. 40.	Kouno, Jap. off.	78.	Hachiku	—	—	niet volbracht.
	Morlin, Eng. burger.	78.4	Brevity	8	1.33	7.34 ^{1/2}
	v. Rudzinski, Duitsch off.	73.	Hexentanz	—	—	9.26
	Molière, id.	73.	Hamster	—	—	8.17
7de 7 u. 45.	Graf v. Seyboldtsdorf, D. off.	74.35	Dr. H.	12	1.33	8.10
	De Jonquières, Fransch id.	73.	Tant pis	11	1.33	8.38
	Ikegami, Japansch id.	75.25	Tokyo	—	1.43	8.
	Franke, Duitsch burger	84.25	Wildfang	—	—	10.24
8-te 7 u. 50	Nagatsuka, Japansch off.	74.	Hiroshima	—	—	12.10
	May, Belgisch burger	73.9	Figaro	7	1.40	7.39 ^{1/2}
	Kowala, Duitsch id.	74.8	Huhn	—	—	8.21 ^{1/2}
	Kusakari, Japansch id.	75.25	Sakyo	—	—	12.40
9de 7 u. 55.	Döhn, Duitsch burger	73.9	Epaminondas	8	1.35	7.36
	Kamawura, Japansch id.	73.45	Keisei	—	—	12.5
	Kamei, id.	73.90	Hetsucki	—	—	11.12
	Müller, Duitsch id.	75.25	Schnuckerl	—	1.31	8.26 ^{1/2}
10de 8 u.	Petter, Duitsch off.	73.9	Alarick	—	1.40	8.38
	v. Seckendorf, id.	87.4	Mandarin	—	—	niet volbracht.

Met uitzondering van de merrie Lili waren alle paarden ruinen.

Tableau B.

BRUSSEL—OSTENDE 132 K.M.

TIENTSIN—PEKING 126 K.M.

Nr.	NAMEN DER RUITERS.	Ras.	Duur.	Per uur.	Nr.	NAMEN DER RUITERS.	Gewicht.	Duur.	Per uur.
1	Madamet, Fr. drag . . .	Volbl.	6.34	19.82	1	Sommer, Duitsch burger .	78.85	7.33	16.668
2	Deremets, Fr. huzaar . . .	id.	7.22	17.91	2	Morling, Engelsch " . . .	78.4	7.34 ¹ / ₂	16.653
3	Haentjes, Fr. drag. . . .	Ier.	7.33	17.49	3	Döhn, Duitsch " . . .	73.9	7.36	16.555
4	Romieu, Fr. drag. . . .	Volbl.	7.38	17.29	4	May, Belg " . . .	73.9	7.39 ¹ / ₂	16.432
5	Smith Kielang, Noor . . .	id.	7.35	16.73	5	v. Pawel, Duitsch off. . .	78.83	7.47	16.188
6	De Beaufort, Hollander . . .	id.	7.36	16.63	6	Ikegami, Jap. off. (cav.). .	75.25	8.	15.733
7	Joostens, Belg	id.	8.14	16.03	7	Brandt, Duitsch off. (cav.).	73.	8.4 ¹ / ₂	15.604
8	Douglas Gibson, Zweed. . .	id.	8.27	15.62	8	Bookholtz, Duitsch burger.	82.9	8.8 ¹ / ₂	15.475
9	Marchand, Belg.	id.	8.28	15.59	9	Ruiké, Duitsch off. . . .	78.4	8.9	15.46
10	Maris, Hollander	Halfbl.	8.47	15.03	10	Graf v. Seyboldsdorf, Dts. off.	74.53	8.10	15.42
11	Meynard, Fr. drag. . . .	id.	9.2	14.61	11	Torner, Fransch off. . . .	78.	8.14	15.30
12	Frazegnies, Belg	id.	9.20	14.43	12	Molière, Duitsch off. . . .	73.	8.17	15.211
13	Marechal, Belg.	id.	9.27	13.96	13	Kawala, idem	74.8	8.21	15.07
14	Lemercier, Belg	id.	9.27	13.96	14	Müller, idem	75.25	8.26	14.92
15	Demeunynck, Belg.	id.	9.32	13.84	15	Allegrini, Fr. off.	73.45	8.36	14.65
16	De Selliers, Belg	Ier.	9.34	13.79	16	De Jonquières, Fr. off. . . .	73.	8.38	14.59
17	Crabbe, Belg.	id.	9.38	13.70	17	Petter, Duitsch off. . . .	73.9	8.38	14.59
18	Volder, Fr. drag	Volbl.	9.48	13.46	18	Ben'cer, idem	75.25	8.43	14.49
19	Ving, Fr. huzaar	Normd.	10.2	13.15	19	Hervelin, Fr. off.	74.35	8.47	14.34
20	Momma, Hollander	id.	10.3	13.09	20	Werner, Duitsch off. . . .	79.75	8.52	14.25
21	Sharidan, Belg	id.	10.8	13.02	21	v. Gaisberg, Duitsch off. (cav.)	74.8	9.2	13.94
22	Ferrières, Fr. drag.	Volbl.	10.15	12.87	22	v. Luck, Duitsch off. . . .	74.35	9.7	13.82
23	Lannes, Fr. drag	id.	10.20	12.77	23	Anz, idem	76.6	9.7	13.82
24	Ezney, Hollander	id.	10.21	12.73	24	v. Rudzinski, Dts. off. (cav.)	73.	9.26	13.35
25	Dutilleul, Belg.	id.	10.30	12.57	25	Assmy, Duitsch off.	78.95	10.11	12.37
26	Senu, Zwitser	id.	10.30	12.57	26	Rabier, Fr. off.	73.	10.15	12.29
27	Coupez, Belg	id.	10.35	12.47	27	Franke, Duitsch burger . . .	81.25	10.24	12.11
28	De Montaignu, Fr. drag . . .	id.	10.40	12.37	28	Frenk, idem	75.7	10.27	12.05
29	Dupont, Belg	id.	10.50	12.18	29	Kamei, Jap. off.	73.9	11.48	11.25
					30	Kamawura, Jap. off.	73.45	12.3	10.42
					31	Nagasuka, idem	74.8	12.10	10.28
					32	Kusakari, idem	75.25	12.40	9.94

Genschow, aangekomen te Sin-Ho in 6 u. 20 m. Tusschen dit punt en Peking stierf zijn paard.

Leroux, paard stierf 3 K.M. van Peking. Sprossen, paard stierf voorbij Han-Si-Au. Plewig, paard onderweg gestorven. V. Sechendorf, gecindigd te Han-Si-Au. Kouno, idem.

WAT ZAL HET AANSTAAND LEGERPAARD KOSTEN, ALS TOT ZELF-FOKKEN WORDT OVERGEGAAN.

Sedert eenigen tijd zijn in de militaire wereld stemmen opgegaan, om door eigenfokkerij in de behoefte aan remontepaarden te voorzien. Tot voor een jaar werden de remonteën aangekocht op Soemba, in sommige streken van Java, met name de Preanger-Regentschappen, en enkele in de Padangsche Bovenlanden. De vereischte maat was 4 voet, 1,256 Meter (schoftmaat). Om verschillende redenen, onnoodig hier te bespreken, werd de minimum maat opgedreven, zoodat ze thans is vastgesteld op 1.37 M. Als gemiddelde maat wordt aangenomen 1.40 M. (*)

Hierdoor wordt eene remonteering in het Binnenland (Java) voorsnog onmogelijk gemaakt en moet men de legerpaarden van elders betrekken. Dit geschiedt thans door invoer van Australië, en wel tegen een prijs van f 400.— per stuk, te leveren op Java. Naar ik vermeen, is bij een nieuw contract met den heer Kiss de inkoop gesteld op f 350.

Hiermee kan worden doorgedaan, Australië levert zooveel paarden, dat men niet bangst behoeft te zijn, dat de weinige dieren, voor Ned. Indië noodig, niet gevonden worden. Een andere weg is echter, om door het opzetten van eene eigenfokkerij in de behoefte aan legerpaarden te voorzien, en de stemmen, die voor dit laatste zijn opgegaan, hebben hier reeds zooveel gehoor gevonden, dat een plan dienomtrent in de Kamer werd voorgebracht.

Ten einde een overzicht te krijgen van de kosten, die aan eene dergelijke stoeterij verbonden zijn, laat ik hier eene berekening volgen, waarbij alles zoo laag mogelijk is aangegeven.

(*) De maximumhoogte der laatst aangevoerde ponies was 1.45 M.

1. Emplacement voor 6 dekhengsten, 600 fokmerries, ruim 1200 veulens.

Woningen voor den Directeur en paardenarts en minstens 10 man Europeesch hulppersoneel.

Idem voor minstens 150 man Inlandsch personeel.

Een apotheek, smidse, irrigatie, weidegrond enz. enz. f 100.000

Bij de zuinigste berekening en de eenvoudigste constructie der stallen en andere gebouwen, zal stellig eene uitgave van 1 ton noodzakelijk zijn; vermoedelijk aanzienlijk meer.

2. Aankoop van 600 fokmerries à f 400.— » 240.000

Hierbij is gerekend op Australische merries, die stellig met vracht enz. tot Padalarang niet beneden genoemde som te betrekken zijn.

Dezelfde hoeveelheid goede sandelwood fokmerries, die waarschijnlijk niet te krijgen zijn, en waaruit men per se geen paard fokt, zooals men tegenwoordig bij 't leger eischt, zou misschien iets goedkooper zijn, veel verschil maakt dit niet.

3. Aankoop van 6 Arabische dekhengsten à f 2500.— f 15.000

In deze prijs is begrepen vracht en onkosten, die den aankoop meebrengt, en kan dus als zeer laag worden aangemerkt.

De genoemde hoeveelheid merries (600) verdient eene toelichting. Het procent veulens per jaar, dat in de beste fokkerijen in Europa bereikt wordt, kan worden gesteld op 65. (Voor Indië dus bijzonder hoog). Van 600 merries krijgt men dan jaarlijks 390 veulens.

Het Sandelhout Stamboek fokte bij 10 merries, welke in 1893 werden ingeschreven, tot medio 1899 vijftien veulens. Sommige merries waren bij

Transporteere. . . f 355.000

Transport. . . f 355.000

inschrijving drachtig, wanneer we dus daarvoor een jaar afrekenen, werden bij die merries in 5 jaar tijd 15 veulens gefokt, dus per jaar $3 = 30\%$.

Bij 28 merries, in 1894 ingeschreven, werden tot medio 1899 zeven en dertig veulens verwekt. Dit wordt dus eveneens per jaar $\pm 30\%$. Ik haal dit aan als bewijs dat 't procent 65 zeer hoog is.

Aannemende dat de paarden in Indië alle 25 jaar (?) worden, zou eene sterfte van 4% 's jaars moeten worden berekend. De eerste jaren is de sterfte het grootst, ik reken daarom 5% . Voordat dus de dieren 4 jaar oud zijn is er 20% afgegaan en blijven nog 312 veulens. Nu komt de keuring. Wanneer gerekend wordt, dat van de 4 dieren één ongeschikt wordt geacht als remonte-paard, is dit stellig niet veel; we komen alzoo op 234 veulens. Wetende, dat Indië per jaar 250 remonten noodig heeft, is hiermee bewezen, dat voor de fokkerij een getal van 600 merries als minimum kan worden gesteld.

Bij de 600 merries neem ik 6 dekhengsten.

Als direkte uitgaven krijgen we dus . . . f 355.000

Gedurende de eerste 5 jaar krijgen we aan jaarlijksche uitgaven.

4. Een Directeur, een paardenarts, twee hoefsmeden, hulppersoneel voor den Directeur (5 à 6 Eur. mandoers), hulppersoneel voor paardenarts bij de behandeling der zieke dieren, bij de castraties etc. (elk jaar ± 150 castraties), per maand *f* 1600.— = per jaar *f* 19.200

Bedenkende dat op Batavia, voor de paar honderd paarden, die daar zijn, drie paardenartsen

Transporteere. . . f 19.200

Per transport. . . f 19.200
 noodig zijn, is zeker hier de veeartsenijkundige
 hulp niet te ruim genomen.

2. Stalpersoneel voor 6 hengsten, 6 personen
 à f 10.— 's maands = per jaar. » 720

Dergelijke waardevolle dieren hebben bij de
 drukke werkzaamheden elk een verpleger noodig.

3. Personeel voor 600 merries, 120 man à
 f 10.— 's maands = per jaar » 14.400

Meer dan 5 merries, zwanger of met een jong veu-
 len, kan men een persoon niet ter verpleging geven.

4. Personeel voor 525 veulens, 26 man
 à f 10.— 's maands = per jaar. » 3.120

Het eerste jaar is 't aantal veulens = 0.

Het tweede jaar 390 — 5% sterfte = ± 370.

Het derde jaar ± 720

» vierde » ± 1050

we kunnen dus rekenen per jaar gemiddeld 525.

Bij de verpleging reken ik voor één persoon
 20 veulens. 't Eerste jaar hebben de diertjes
 dit niet noodig, de volgende jaren echter meer.

5. Voedsel voor 6 dekhengsten à f 20.—
 's maands = per jaar » 1.440

Het voedsel der dekhengsten, deels bestaande
 uit crushedfood en eieren, kan niet lager dan
 f 20.— 's maands worden gesteld.

6. Voedsel voor 600 merries à f 6.— 's maands
 = per jaar » 43.200

De merries zijn zwanger of zoogende en kun-
 nen dus niet zonder bijvoer, waarom f 6.— als
 minimum kan worden aangenomen.

7. Voedsel voor 525 veulens à f 5.— 's maands
 = per jaar » 31.500

Transporteere. . . f 113.580

Per transport. . . f 113.580

Voor de jonge veulens is f 5.— 's maands te veel, voor de ouderen echter te weinig.

8. Aanvulling van hengsten door sterfte en ongeschiktheid, per jaar. . . » 2.000

9. Aanvulling van merries, rekenende 15 % per jaar . . . » 36.000

Door sterfte zal elk jaar een gedeelte uitvallen, echter ook, doordat dieren onvruchtbaar zijn of worden, slechte veulens geven, te vaak verwerpen enz.

Het Sandelhout stamboek van 1899 opslaande zie ik, dat van de 38 in 1893 en '94 ingeschreven merries 14 op medio 1898 nog niet bezet waren, deze zouden dus moeten worden afgeschreven, zijnde per jaar $3 = \pm 8\frac{1}{2} \%$. Dit is wegens onvruchtbaarheid. Aannemende dat de goede merries een jaar of 15 geschikt blijven voor de fokkerij, eischt dit per jaar eene aanvulling van $\pm 6\frac{1}{2} \%$.

Dan moeten nog worden afgeschreven die dieren, welke slechte veulens krijgen of vaak verwerpen. Een aanvulling van 15 % zal dus stellig noodig blijken.

10. Onderhoud gebouwen, terreinen enz. . . » 4.000

11. Aankoop van stalgereedschap, touw, emmers, medicijnen . . . » 3.000

12. Administratie-kosten, registers enz. . . » 500

per jaar totaal. . . f 159.080

In vier jaar tijd wordt dit $4 \times =$. . . f 636.320

hierbij gevoegd de som van . . . » 355.000

maakt voor uitgaven in de eerste vier jaar . . f 991.320

Deze som moet worden beschouwd als het kapitaal, waarmee begonnen wordt. Na dien tijd

krijgt men elk jaar eene geregelde afzet van 250 paarden.

Aannemende dat 't Gouvernement geld kan openemen à $3\frac{1}{2}\%$, moet aan rente elk jaar worden afgelost f 34.696

Gedurende de eerste vier jaar kregen we aan jaarlijksche uitgaven f 159.080

daarbij werd onder de posten 4 en 7 gerekend op gemiddeld 525 veulens. Na 4 jaar is dit echter hooger en wordt \pm 1370 n.l.

Veulens beneden 1 jaar	390	— 5%	sterfte =	370
» van 1—2 »	370	— 5%		= 351
» » 2—3 »	351	— 5%		= 333
» » 3—4 »	333	— 5%		= 319

Totaal . . . 1370

(Het procent sterfte 5% is direkt afgerekend.)

Voor de meerdere veulens, 845 stuks, moeten de posten 4 en 7 respectievelijk vermeerderd worden met voor post 4. » 4.920
voor post 7. » 50.700

Totaal . . . f 214.700

Jaarlijks worden ongeveer 65 jonge paarden afgekeurd, wordt de verkoopswaarde daarvan gesteld op f 200 per stuk, dan worden daardoor de uitgaven vermindert met f 13000 en » 13.000

blijven op f 201.700
hierbij gevoegd de te betalen rente ad. . . . » 34.696

Totaal . . . f 236.396

Hiervoor heeft men 250 remonten; elk dier zal dus kosten ruim f 945

We zien dus, dat, waar men door import een paard krijgt voor f 350, dit bij zelf-fokken op f 945 komt.

Per jaar wordt dit eene vermeerdering van uitgaven van bijna f 150.000. Waarlijk niet gering.

Wanneer men geen behoorlijk of voldoende paardenmateriaal kon importeeren, dan zou zelf-fokken eene noodzakelijkheid zijn, doch, zooals ik reeds opmerkte, hiervoor bestaat geen gevaar.

Wel hoor ik voorstanders van zelf-fokken steeds zeggen, dat zoodra de B. V. komt men geen paarden meer kan aanvoeren, daar de verbinding met Australië natuurlijk verbroken wordt. Zeker, dit is volkomen juist, maar ik vraag in gemoede, wat heeft men aan eene fokkerij in geval de B. V. voor ons staat?

Al de bruikbare paarden zijn reeds afgeleverd, er blijven dus alleen zwangere merries en veulens.

Op welke manier men ook in de remonteering voorziet, in elk geval is men, wat de reserve aangaat, aangewezen op den paardenstapel, die op Java aanwezig is, dit is de Inlandsche paardenstapel, en de dieren, welke van Australië en elders aangevoerd, als gebruikspaarden in 't bezit zijn van Europeanen, Chineezen en gegoede Inlanders.

Van bevoegde zijde afgaande op de voor kort gehouden opname, hoor ik dat deze zeer voldoende is.

Ik vermeen dus, dat eene eigen fokkerij voor het Gouvernement geen voordeel doch groot geldelijk nadeel met zich brengt.

Laat het Gouvernement, zooals thans in de Preanger-regentschappen en de enkele andere Residenties reeds geschiedt, den paardenfokker krachtig steunen in zijn bedrijf, dan zal er een tijd komen, dat men de remonten in 't Binnenland kan aankopen.

Dat is de ideale toestand, waarop aangestuurd moet worden.

Buitenzorg, September 1903.

B. VRIJBURG.

PERSOVERZICHT.

DE PAARDENSTAPEL VAN DE WERELD.

Recente statistieken toonen aan, dat er 85,000,000 paarden in de geheele wereld bestaan. Hiervan komen er 18,266,140 voor rekening van de *Vereenigde Staten*. Dit land is echter nog niet de grootste bezitter van paarden; dit is *Rusland*, dat op een rond cijfer komt van 22,000,000 of ongeveer tien per vierkante Engelsche mijl, terwijl dit cijfer voor de *Vereenigde Staten* zich slechts op de helft stelt.

Onder de Europeesche staten komt verder voor: *Duitschland* met 4,200,000 paarden; *Frankrijk* met 3,500,000; *Groot Brittanje* en *Ierland* (het vereenigde koninkrijk) met 3,000,000 stuks. De twee eerstgenoemde naties gebruiken ongeveer 150,000 paarden elk voor militaire doeleinden.

In *Duitschland* zijn ongeveer twintig paarden op iedere vierkante Engelsche mijl grondgebied. *Oostenrijk* en *Hongarije* te zamen zijn eigenaar van 4,800,000 paarden en van dit aantal worden er 280,000 gesteld op naam van de regeering, die ze voor verschillende diensten benoodigt. *Zweden* en *Noorwegen* bezitten 663,000 paarden, *België* 300,000, *Holland* 270,000, *Spanje* bijna 400,000, *Portugal* ongeveer de helft van dit aantal, *Zwitserland* 110,000, *Griekenland* 100,000, *Italië* 850,000, *Turkije* ongeveer een half miljoen en de *Balkanstaten* gezamenlijk ongeveer het dubbele.

In *Zuid-Amerika*, waar de voorwaarden, gesteld aan het fokken, vrij denkbeeldig zijn, komen 6,500,000 stuks voor, waarvan *Argentinië* voor het grootste gedeelte houder en eigenaar is. Voor *Afrika* komt men op een cijfer van een ronde 5,000,000 paarden en voor *Australië* op 1,500,000. Het geheele vasteland van *Azië* bezit misschien 10,000,000 stuks, waarvan een tiende gedeelte voor rekening van *Britsch-*

Indië komt. *Canada* bezit niet meer dan ruim een milioen paarden en *Nieuw-Zeeland* niet meer dan 500.000 stuks.

(*The Australasian*)

7—3—1903.

LEGER-REMONTEN.

De heer W. F. RILEY, *Longreach, Centraal Queensland*, schrijft:

Gedurende het laatste jaar komt er maar geen einde aan het geschrijf en gepraat over leger-remonten, opgewekt door het aantal paarden, dat gedurende den oorlog naar *Zuid-Afrika* werd gezonden. De *Queensland* paarden zijn meer afgebroken dan die van eenig ander gedeelte van *Australië*, hetgeen de droogte in dat land gedurende de laatste 5 jaar in aanmerking genomen, onbillijk is.

De droogte heeft vele duizenden van onze legerpaarden het leven gekost, die welke voor *Afrika* werden opgekocht, waren de afgerichte vlugge zwaardere soorten, die welke het meeste werk deden en deze waren in slechte conditie, wijl ze de andere dieren door aanslepen van voer en ander boerenwerk, in het leven moesten houden. Zoodra dezelfde paarden op waren, werden zij in de wei aan hun lot overgelaten en wijl daar niet voldoende te eten was, kwamen de meesten daarin van ellende om.

Gedurende de laatste drie jaren heb ik zoo ongeveer vier honderd paarden gekocht voor *Zuid-Afrika* en *Indië* en kreeg ik mijn voorraad voornamelijk uit het gebied ten Zuiden van deze stad en over de grens in *Zuid-Australië*; de eigenaren daar vertelden mij dat, waar ik nu slechts een tien stuks kon machtig worden, ik er vóór de droogte gemakkelijk een honderdtal had kunnen krijgen.

Onze grootste last met het aankopen van paarden voor deze markten bestond in het krijgen van goed geconditioneerde paarden en vooral om ze in goede conditie op het spoor te

brengen; want zelfs als er hooi en graan te krijgen was, dan was het nog moeilijk om deze boschpaarden er toe te krijgen om het kunstmatige voedsel te eten; verder kon men bij een nauwkeurig onderzoek opmerken dat ruim tien percent dier paarden kleine witte vlekken of stipjes op het oog hadden, veroorzaakt door vliegen, stooten enz. De paarden met dit gebrek werden zonder eenige consideratie afgekeurd, ofschoon zij even goed te berijden zijn en even goed kunnen zien als ieder ander paard. Met mijne twintigjarige ervaring vermeen ik dat wij in de eerste plaats behoefte hebben aan een paar goede seizoenen; tweedens moeten paarden aanschaffen tot 10 jaar oud inplaats van tot 8 jaar en dan afstand doen van het afkeuren voor vlekjes op de oogen, en ten derde nimmer groote contracten in handen geven van één man; dan hebben wij al dat geschrijf over paarden-depôts en Gouvernements-fokkerijen niet noodig, want er zullen dan volop paarden te krijgen zijn in *Queensland*, waar de grond goedkoop en geschikt is voor paardenfokkerij en waar men de eigenaren steeds zeer genegen zal vinden om te verkoopen.

Ongetwijfeld heeft men misbruik gemaakt van de *Zuid-Afrikaansche* markt, maar de groote leveringscontracten hadden daaraan grootendeels schuld; men had een monopolie en de fokkers konden geen behoorlijke prijzen maken.

Ook hier ging de makelaar weér met de groote winst strijken.

(*The Australasian.*)

7—3—1903.

HET FOKKEN VAN MULDIEREN.

In de opmerkingen, door den heer KENDALL te berde gebracht bij de bespreking van de kwestie over het registreeren van dekhengsten, komen eenige zeer belangrijke wenken voor, met betrekking tot het fokken van muldieren.

„De helft van de merries,” zeide hij, „die tegenwoordig gebruikt worden voor de paardenfokkerij, deugen daar in het geheel niet voor. Intusschen zouden velen daaronder zeer

geschikt zijn om muil dieren te fokken en zouden daardoor voor een beter doel benut worden en wel om de volgende redenen: muil dieren erven niet zoo erg de gebreken over als de progenituur van den hengst en de merrie. Zij worden gemakkelijk opgevoed, zijn veel bruikbaar voor plaatselijk gebruik en hebben eene hoogere export-waarde. Onze minderwaardige paarden hebben voor dit doeleinde geen waarde. Merries, die ongeschikt zijn voor paardenfokkerij, zouden voor muil dierfokkerij zeer goed te benutten zijn zonder daarmede de belangen te schaden van paardenfokkers of anderen.

Het gouvernement zou goed doen met den invoer van een aantal uitgezochte *Kentucky* of *Spaansche* ezelhengsten en deze tegen een kleine vergoeding te verhuren, in plaats van aan de eigenaren van dekhengsten premies uit te loven.

Het fokken bij gebrekkige, slechte merries, zooals tegenwoordig, veroorzaakt verval in hooge mate. Iedere generatie wordt onvermijdelijk slechter. Door muil dieren te fokken bij dezelfde merries, zou dit kwaad dadelijk worden weggenomen en dan bleven alleen de goede merries over om paarden bij te fokken.

De markt voor muil dieren is practisch onbegrensd. Voor lastdier in de mijnen, voor veel van het boerenbedrijf en andere zaken zijn zij geschikter dan paarden.

De Amerikanen, die in de meeste zaken het schranderst zijn, verkiezen hen boven het paard voor de ploeg en ander ruw oogstwerk. Zij zijn degelijker, geharder en gemakkelijker te onderhouden dan paarden en wanneer men een langdurigen en zwaren arbeid vereischt, zooals bijv. bij het optrekken van zware kanonnen in den Zuid-Afrikaanschen oorlog, dan hebben zij zich steeds superieur getoond aan paarden. Mijn zoon deed mij een verhaal van een muil dier, behoorende bij zijn regiment, die te Belmont een mauser-kogel kreeg in zijn borst en een andere in zijn zijde en die bleef eten en doorwerken, alsof er niets was gebeurd.

(*Sydney-mail.*)

VERPLICHTE KEURING VAN DEKHENGSTEN.

Ik heb inzage genomen van een afschrift van het ontwerp aangaande de voorziening in de voorwaarden tot toelating als dekhengst in *Nieuw-Zeeland*. Het ontwerp werd in het vorige zittingsjaar verdedigd door den heer DUNCAN en is bekend als „de wet op de paardenfokkerij van 1903”. Deze wet is sedert gewijzigd in haar tegenwoordigen vorm. Het ontwerp werd vooraf ter beoordeeling gezonden aan eene vergadering van gedelegeerden van landbouw-maatschappijen en werd door deze op vele punten van amendementen voorzien. Voor zoverre het betreft het doel van den maatregel, komt deze wet vrijwel overeen met het ontwerp van den heer DUNCAN. Beiden schrijven voor, dat de eigenaar van een dekhengst, wanneer hij deze wil gebruiken voor stoeterij-doeleinden, ieder jaar vóór den 30^{en} Juni zich zal hebben te wenden tot den secretaris van landbouw, teneinde zijn dekhengst te doen keuren door twee veeartsen, die daartoe door den minister worden aangewezen, en den titel voeren van „keurmeesters”. Hij moet deze aanvraag vergezeld doen gaan van £ 3 (*f* 36) voor kosten.

Indien de keurmeesters overtuigd zijn dat de gekeurde dekhengst vrij is van de gebreken, die bij voorschrift nader omschreven zijn, dan leggen zij hiervan eene verklaring af voor den secretaris van landbouw, welke dan een door hem onderteekend certificaat afgeeft, waarbij de eigenaar gemachtigd wordt om zijn dekhengst voor de stoeterij te gebruiken. Deze vergunning is van kracht tot den 30^{en} Juni van het volgende jaar en kan op een volgenden eigenaar van den dekhengst worden overgeschreven. Mochten de keurmeesters een dekhengst afkeuren, dan heeft de eigenaar recht op restitutie van de helft van het gestorte bedrag. De ouderdom van den dekhengst wordt vastgesteld door de keurmeesters en mocht dienaangaande tusschen hen verschil van meening ontstaan, dan wordt de beslissing overgelaten aan een gediplomeerden door den minister te benoemen veearts.

Eene boete £ 20 (*f* 240) wordt opgelegd aan hem, die een ongeregistreerden dekhengst gebruikt, terwijl deze zelfde

boete ook kan worden opgelegd aan den eigenaar van de merrie. Een inspecteur heeft toegang tot de stallen, het erf en de weilanden, enz. om zich te kunnen overtuigen, dat de bepalingen worden nageleefd, terwijl eene boete van £ 10 (*f* 120) wordt opgelegd aan een ieder, die den inspecteur belet zijne functiën uit te oefenen, dan wel aan een ieder die niet in staat is het certificaat overteleggen, wanneer daarom gevraagd wordt. Met dezelfde boete worden gestraft zij, die eene valsche opgaaft doen omtrent ouderdom of afkomst. De Gouverneur kan van tijd tot tijd in het besluit zoodanige wijzigingen in de tenuitvoerlegging maken als hij noodig zal oordeelen.

De heer ALEX. BRUCE, vroeger Hoofd-inspecteur van den Veeartsenijkundigen dienst in *Nieuw-Zuid-Wales*, bepleitte de verplichte keuring der dekhengsten, reeds voor eene reeks van jaren.

Reeds lang geleden trachtten eigenaren van prima dekhengsten, (toen paarden nog zeer hooge prijzen haalden) eene belasting daarop in het leven te roepen en zij werden daarin gesteund door vele anderen, die de welvaart van het land ter harte ging. Er kwam echter sterke tegenkanting van de zijde der eigenaren van de goedkoope kruisingsproducten en deze werden weder gesteund door eigenaren van merries, die kortzichtig genoeg waren om hen te begunstigen.

Naderhand werd de markt overladen met paarden en de agitatie hield op.

Nieuw-Zeeland tracht nu onder wetsbepalingen te brengen, datgene, waarvoor *Nieuw-Zuid-Wales* en *Victoria* reeds gedurende 20 jaren, bij tusschenpoozen, hebben gevochten, zonder dat het aan deze staten gelukt is om te slagen.

(*Sydney-Mail* 10 — 6 — 1903).

ONTHOORNING VAN VEE.

Met veel belangstelling nam ik kennis van BRUNI's verslag over het onthoornen van vee in „*The Australasian*” van 21

Februari en kan ik ieder woord, wat hij aangaande dit onderwerp zegt, onderschrijven. Gedurende de laatste acht of tien jaar heb ik op het land van mijn vader duizende stuks vee onthoord, en kan ik met een gerust geweten verklaren, dat zij, die meepraten over de pijn den dieren bij het onthoornen veroorzaakt, van deze aangelegenheid nimmer ondervinding kunnen hebben opgedaan. Wij hebben steeds ervaren dat 't een van de nuttigste operaties is, die men kan toepassen, zoowel ten voordeele van den mensch als in het belang van het vee zelf. Bij elke onthooring, door mij gedaan, was het dier altijd rustig en ging daarna weder kalm met eten voort alsof er niets gebeurd was. Zij worden ongetwijfeld makker en het gebruik van onthoord vee voor sleep- of trekdiensten is buiten kijf voordeeliger.

Vóórdat het vee bij mijn vader onthoord was, was het verschrikkelijk om hen te zien en te hooren als zij op het erf werden losgelaten. Zij waren nooit tevreden voordat zij elkaâr flink gestooten en getracht hadden elkaâr aan stukken te scheuren. Tegenwoordig probeeren zij dat niet meer, zij zijn gemakkelijk te behandelen en stooten elkander niet meer.

Inplaats van te trachten het onthoornen tegen te gaan, moest men het aanmoedigen, en zooals BRUNI zegt, het is op eene boerderij bepaald noodig om de koeien te onthoornen, want, zooals menschen die dagelijks met vee omgaan, maar al te goed weten, kunnen koeien onder elkander dikwerf een groot bloedbad aanrichten,

Wanneer men over behoorlijke instrumenten beschikt, is het onthoornen eene kwestie van een paar seconden. Op een namiddag onthoornde ik in twee uren en 18 minuten 106 stuks jong vee, zonder de minste moeite, terwijl ik na de operatie nog op iedere hoorn met een groote verfkwast zweedsche teer smeerde.

Ik heb vee op alle leeftijden onthoord, maar ik acht den leeftijd van negen tot vijftien maanden de beste, omrede jong en in de maanden April of Augustus geopereerd, zij in betrekkelijk korten tijd genezen zijn en dan van de operatie al heel weinig weet hebben.

Onze ervaring hier van het onthoornen van vee is in alle opzichten gunstig en het is zeker geen wreede of erg pijnlijke operatie en, zooals gezegd, het dient aangemoedigd, inplaats van tegengegaan te worden.

Het is niet aan te nemen dat een eigenaar, tegen zijn belang in, zijn vee zal schaden en ik hoop dat er geen wetten zullen worden gemaakt om eene zoo noodige operatie, als het onthoornen, te beletten.

ALLAN M' PARLANE JUN.

(*The Australasian 4-3-1903*).

DE WAARDE VAN EEN GOEDEN STAM-BOOM

(PEDIGREE.)

Men ontmoet dikwijls fokkers met een buitengewone onder-
vinding, die net doen of zij niet veel hechten aan een stam-
boom (pedigree). Naar hunne meening is 't alleen maar
noodig, dat de vader en de moeder van zuiver bloed zijn en
dan hangt verder de uitmuntendheid van het product eenvoud-
dig af van de behandeling en voeding na de geboorte. Ik
ben dikwijls verbaasd geweest te zien hoe vastgeroest de mee-
ning is, dat de helft van het fokken „door het keelgat” gaat.
Men behoeft geen knappe deskundige te zijn om te begrijpen
dat men de goede hoedanigheden van een goed gefokt dier
moet ontwikkelen door behoorlijke voeding, maar als die goede
hoedanigheden niet het dier zijn aangeboren, dan zal geen hoe-
veelheid voedsel groot genoeg zijn om deze te ontwikkelen.
Door te zeggen dat een dier van zuiver bloed is, wordt nog
niet onomstootelijk aangenomen, dat het ook goed gefokt is.
Er komen geregistreerde slechte exemplaren voor bij alle rassen
en door te verzuimen om goed uit te zoeken, worden de gebreken

van dezen vereeuwigd en brengen deze dieren een pedigree, als belangrijke factor bij het fokken van prima prima dieren, in discredit.

Bij toeval komt er eens uit deze inferieure pedigree-dieren eene schitterende uitzondering te voorschijn en men heeft een dier gefokt van de allerhoogste klasse!

Zulk een dier, ofschoon op zich zelf van de hoogste waarde, is in geen geval te vertrouwen als vader; inderdaad reproduceeren zijne afstammelingen dikwerf de inferieure karaktertrekken van zijne onmiddellijke voorouders. Bij zulk een paardenlievend volk als het Australische, behoeven wij ons niet te verontschuldigen, wanneer wij een beroep doen op de annalen van de renbaan en het stamboek, om welke kwestie ook, die verband houdt met het fokken, nader te illustreeren. Wij kunnen geen beter bewijs aanhalen voor de waarde van een goeden pedigree dan ons wordt aangeboden door die twee groote mededingers op de renbaan: „Bend Or” en „Robert the devil”. De eerste stamde af van den Derby-winner „Doncaster” en deze van „Stockwell”. Zijne moeder was „Rouge Rose” van „Thormanby” (een Derby-winner) en „Ellen Horne”, van „Redshank uit Delhi,” van „Plenipotentiary uit Fawn”, en deze laatste van „Waxy.”

De afkomst van „Robert the devil” wordt door een welbekend schrijver zuiver beschreven als: „uit een waardelooze merrie en van een hengst zonder eenige reputatie”.

Op de renbaan waren deze twee paarden vrijwel gelijk; inderdaad bleek „Robert the Devil” de beste; want ofschoon „Bend Or” won, bij den grooten wedstrijd om den Derby in 1880, moet men niet vergeten, dat deze het groote voordeel had van FRED ARCHER als jockey te hebben.

ROSSITER, die „Robert the devil” reed, dacht dat hij de race in de hand had en keerde zich om, waardoor hij voor een oogenblik zijn paard inhiel. „Dit” (zoo schrijft „The Field”) „deed zonder twijfel „Robert the devil” de race verliezen, daar ARCHER, met zijn scherp oog en bewonderenswaardige aandacht voor alle toevalligheden, opeens vooruit schoot en, na een’ wanhopigen strijd, den eindpaal bereikte, en won met een hoofdlangte.

Hier waren twee volbloed paarden van de allerbeste eigenschappen op de baan, met geen merkbaar verschil, uitgezonderd dat het eene een goeden pedigree en het andere een slechten bezat.

Maar wat zien wij bij de fokkerij?— Om maar weder eens »The Field” aan het woord te laten: »Bij de fokkerij, beginnende met een dekgeld van zes honderd gulden, had »Bend Or” een ongekend succes, door het verwekken van een lange lijst van winners van groote races, ofschoon deze allen in de schaduw gesteld werden door den onoverwinnelijken »Ormonde,” met de *Two thousand, Derby* en *St. Leger* als zijn voornaamste triomfen. »Kendal” en »Orme” verdienen ook bijzondere vermelding als zonen van Bend Or; de eerste als vader van »Galtee More,” winner van de *Two thousand, Derby* en *St. Leger*, de tweede als vader van »Flying fox,” evenzoo winner van de drie groote klassieke races.

»Samengeteld gedurende 18 jaren, wonnen 209 afstammelingen van »Bend Or” 407 races tot eene gezamenlijke waarde van niet minder dan £ 170,804” (ruim twee millioen gulden).

Welke is nu de loopbaan geweest van »Robert the devil”, het fameuse racepaard, bij de fokkerij? Ik heb nimmer gehoord van een paard met groote verdiensten, als van hem afstammende, en inderdaad zijn de winners daaronder al heel gering en van geen groot belang.

Naar mijne meening kon er geen beter bewijs worden aangevoerd voor de waarde van een goeden pedigree, als ons door de loopbaan van deze twee bekende racepaarden wordt verschaft.

(*The Australasian*).

EEN VONNIS OVER DEN HACKNEY.

Lord MILNER heeft aan importeurs en fokkers kennis gegeven, dat men in *Zuid-Afrika* den Engelschen Hackney als dekhengst niet noodig heeft. Hieruit kan men gemakkelijk zien, dat deze Lord ten minste geprofiteerd heeft van de lessen van den

laatst en oorlog, bij het begin waarvan het Ministerie van oorlog menschen om te vechten op half-bloed rijtuigpaarden uitzond.

Ongetwijfeld is de Hackney een waardevol paard op zijn plaats en zijn plaats is het rijtuig. Hij gaat ook wel onder den man in een park gedurende een uur of wat per dag, maar wanneer van hem gevergd wordt een paar mijlen aan één stuk te galoppeeren achter of voor een troep boeren, dan legt hij het af en blijft kalm staan. Het is de snelheid welke den Hackney ruïneert.

Indien hij goed doorvoed is dan zal hij zonder twijfel, op eene gemakkelijke baan, wel een heelen dag, zoo ongeveer gedurende eene week, kunnen lanterfant, maar zelfs om daartoe in staat te zijn, zou men aan hem dezelfde zorg en attentie moeten wijden als aan een renpaard. Het gold bij de Engelschen eenige jaren geleden nog voor vaststaande, dat de zware cob met breede borst met een pijpmaat van 20 c.M. het ware rijpaard was, maar toen zij op de boerenjacht gingen, toen bemerkten zij al heel spoedig dat dit paard zonder nut was en dat één enkele gewone volboed pony meer waard was dan een heele stal vol Hackney's. In dien tijd wilden de leveranciers van legerpaarden niet anders koopen dan de groote veel toonende, pronkerige paarden van het Hackney of Cleveland Bay type voor de cavalerie en alle geur-cavalerie-regimenten, die bij de oorlogsverklaring naar de Kaap gingen, werden uitgerust met deze slappe, overvette dieren.

Het vertrouwen van het Ministerie van Oorlog in deze groote vleezige paarden kreeg een geweldigen schok in Maart 1900, toen het telegrafische verslag van het gevecht bij Driefontein Londen bereikte en aan de wereld verkondigde, dat „toen de vijand vluchtte, alleen de paarden van de Australische cavalerie in staat waren hem na te zetten.” In een voorafgaand samentreffen deed het geval zich voor, dat de ruiterij van generaal FRENCH, na eene flankbeweging van 20 mijlen, het aflegde en niet in staat was handelend op te treden op het juiste oogenblik, dat de boeren gemakkelijk hadden kunnen worden ingesloten; de autoriteiten aan het Ministerie van oorlog weigerden echter te gelooven, dat de schuld lag aan hunne cavalerie-paarden.

De geschiedenis van den marsch van de colonne tot ontzet van Kimberley leert ons, dat de paarden van de Engelsche cavalerie langs den weg neervielen, ineenzakten en onderweg stierven, terwijl de Australische cavalerie, die de voorhoede uitmaakte, flink doorging van het begin tot het einde en de paarden daarna nog sterk genoeg waren om hunne ruiters terug te brengen naar Magersfontein, waar zij deelnamen aan den ondergang van CRONJÉ.

Lord MILNER was daar tegenwoordig en weet al deze zaken en zoolang hij of iemand van zijn kaliber, in *Zuid-Afrika* het gezag in handen heeft, is het niet waarschijnlijk, dat de Hackney of eenig ander tuig-paard zal worden aanbevolen als stam-vader voor de remonte.

Zooals reeds hiervoren werd gezegd, is de Hackney een bruikbaar paard op zijn plaats en ditzelfde kan gezegd worden van den Clydesdaler en den Suffolk Punch, maar voor rijpaard deugen zij heelemaal niet en het doet goed te zien, dat er ten minste één man is in Engelschen dienst, die den moed heeft, om de leveranciers van het Ministerie van oorlog een hak te zetten, door hun lievelings-gebroed te bannen uit de Gouvernements-stoeterijen in *Zuid-Afrika*.

(*Sydney-mail*).

WENKEN VOOR FOKKERS.

Alhoewel het vroege gebruik van jonge merries voor de fokkerij over het algemeen geen aanbeveling verdient, zij men toch indachtig, dat op 3-jarigen leeftijd de geslachtsdrift zeer opgewekt is, voornamelijk bij goed gevoede dieren. Wordt dan van maand tot maand, soms van jaar tot jaar, gewacht om de merrie bij den hengst toe te laten, dan geschiedt dit soms niet ongestraft, er kunnen nl. hysterische toestanden intreden, die onvruchtbaarheid op lateren leeftijd ten gevolge hebben.

Met het oog op het gemengd gebruik maken van de merries, verdient dit punt eenige overweging. B.v. wil men de merrie tot 8 à 9 jaar voor de baan of voor een ander doel gebruiken en daarna als fokmerrie, dan kan het z'n voordeel hebben de merrie op 3-jarigen leeftijd bij den hengst toe te laten om de geslachtsdrift te bevredigen, haar daarna eenige jaren voor den dienst te bestemmen, om ten slotte nog een geschikte fokmerrie over te houden.

Ook jonge merries, die zeer hoog opschieten, laat men dekken om ze wat meer in de breedte te dwingen en ze voor den handel beter geschikt te maken. Zoogende merries worden gemakkelijker drachtig dan guste of die welke nooit gedragen hebben; ook om het andere jaar dragende merries en die welke reeds eenmaal verworpen hebben, nemen moeilijk op. De hengstigheid begint in den regel 7—10 dagen na het veulen en men laat de merrie op den 8sten of 9^{en} dag dekken. Soms ziet men hengstigheid ook wel op den 4^{en} of 5^{en} dag na het werpen en dan in geen maanden (gedurende de zoogperiode) weer. Gedurende die 1^e hengstigheid nemen de dieren gemakkelijker op en het is dus raadzaam daarvan gebruik te maken.

Dat de duur der hengstigheid 9 dagen zou zijn, wordt even vaak gelogenstraft als bewaarheid.

De tijden van het terugkomen der hengstigheid zijn zeer verschillend en regelen zich dikwijls geheel naar het dier zelf.

Graaf LEHNDORFF zegt er van: „Het aantal dagen tusschen de 1^e en de opvolgende hengstigheid is deelbaar door een getal dat ligt tusschen $7\frac{1}{2}$ — 8. Is sedert de laatste dekking dit aantal dagen vier maal verstreken, zonder dat hengstigheid optreedt, dan is de merrie met eenige zekerheid als drachtig te beschouwen.

In 't algemeen ontwaakt met de natuur in 't voorjaar ook het geslachtsleven der merrie, doch dikwijls werken storende omstandigheden in, welke de hengstigheid onderdrukken. Zoo zal bv. een merrie die haar veulen niet heeft uitgezoogd, omdat het gestorven is bv., niet zoo spoedig hengstig worden als eene op gewone wijze droog geworden merrie.

De middelen om de reeds dikwijls vruchteloos gedekte merrie toch drachtig te krijgen zijn vele, — doch... het blijven mid-delen. Zoo wordt aangegeven, de dieren voor de dekking

sterk te rijden of te longeeren, verkoelende en laxeerende middelen te geven, aderlaten, inspuitingen in de scheede, diët (bij vette-) en goede voeding (bij magere merries).

Sommigen zagen succes van een hongerkuur gedurende 24 uur voor toelating bij den hengst. Ook verandering van den stand ten opzichte van den hengst had soms succes, b.v. merries die steeds lager geplaatst werden dan den hengst en niet drachtig werden, namen op, toen men ze tijdens de dekking hooger plaatste.

Merries met ingezonken scheede moeten vóór hooger worden gezet dan achter.

Zijn de merries zeer hengstig, dan is het niet raadzaam ze telkens en telkens weer te laten dekken; liever wachte men eens 3 à 4 weken. Sterk persen der merries gedurende het dekken worde bestreden door pramen.

De hengstigheid der merrie is het gemakkelijkst waar te nemen in de vrije natuur en na matige beweging; ook zoel, vochtig warm weer doet de dieren meer prikkelbaar worden. Wanneer wij dus aan onze merries in den regel weinig zien, moeten wij gedurende zulke dagen goed opletten. Om de hengstigheid te bevorderen, is het wenschelijk de merrie gezelschap te geven.

De verschijnselen der hengstigheid houden ongeveer 2 à 3 dagen aan, terwijl de hengst het liefst worde toegelaten, wanneer de groote prikkelbaarheid voorbij is; tevens is dat het tijdstip waarop de merrie het beste opneemt, omdat dan het vrouwelijk eitje zich loslaat van den eierstok.

Zwakke verschijnselen van beginnende hengstigheid worden zelden dadelijk gezien en hierdoor is het dan ook te verklaren, dat guste merries (waarbij die zwakke verschijnselen dikwijls regel zijn) zeer zelden op een geschikten tijd naar den hengst worden gebracht.

De 1^e verschijnselen van hengstigheid zijn: verandering van temperament, eetlust vermeerderd of verminderd, luiheid, prikkelbaar gedurende het roskammen, opgewektheid bij het zien van andere paarden. Gedurende het verdere verloop der hengstigheid treedt er een bloedsovervulling der geslachtsorganen in, welke als gevolgen heeft: zwelling dier deelen, herhaalde neiging tot urineeren en het daarbij loslaten van een geel, taai

slijm. In dit tijdperk der hengstigheid moet de merrie worden ontzien, omdat geforceerde bewegingen gedurende dien tijd nog al eens schadelijke gevolgen kunnen hebben. Met het oog hierop, zal het ook aangewezen zijn om de merrie kalm naar den hengst te leiden en ze onderweg niet in den tocht te laten staan. Bij den hengsthouders aangekomen, moet het dier eerst eenigen tijd gestald worden.

Velen willen dikwijls den hengst als oorzaak van niet drachtig worden aanmerken, doch de meest ervaren fokkers zijn van oordeel, dat het in zeer vele gevallen de merrie zelf is, die de schuld draagt. Dit neemt niet weg, dat wij het overervingsvermogen van den hengst, diens voeding en verpleging niet moeten geringschatten of verwaarloozen.

De beste tijd van toelating bij den hengst is, volgens de traditie, 9 dagen na 't veulenen, om dan ook telkens 9 dagen tusschen de dekdagen te wachten.

De verrichtingen der geslachtsorganen stemmen echter niet met deze traditie overeen. Immers de merrie kan reeds 5 dagen na het veulenen weer hengstig worden en het is dan geraden haar te laten dekken.

Om den juisten tijd van hengstigheid en van gemakkelijk drachtig worden niet voorbij te laten gaan, kan men ook, waar de gelegenheid zulks toelaat, reeds met den 5^{den} dag de merrie bij den hengst brengen en dit herhalen, niet zoozeer nog met de bedoeling om haar dan al par force te laten dekken, doch meer als proef.

Is de gedekte merrie drachtig geworden, dan duurt de slijm-afscheiding uit de scheede nog 3—4 dagen. Vertoont de merrie later nog sporen van hengstigheid, dan kan men, vooral bij moeilijk opnemende merries, aannemen dat ze niet drachtig zijn.

Niet steeds kan men er op vertrouwen, dat een merrie drachtig is, wanneer zij bij de 1^e naproof den hengst afweert, en is het daarom goed haar 18—21 dagen na den sprong nogmaals bij den hengst te brengen.

De drachtigheid doet de hengstigheid verdwijnen en tevens verandert het geheele gedrag van de merrie. Ze wordt *minder* of *meer* prikkelbaar, eet meer zonder dat ze in voedingstoestand vooruit gaat, de buik wordt ronder en begint te zakken.

In de 2^e periode van de dracht kan men de bewegingen van de vrucht waarnemen en wel 't beste 's morgens wanneer men de merrie koud water laat drinken en dan de vlakke, koude hand tegen den buik of ter hoogte van de rechter flank legt. Het onderzoek langs den endeldarm is nog zekerder doch tevens gevaarlijker.

In de 9^e maand en daarna kunnen zich zwellingen voordoen aan achterbeenen, buik en uier, voornamelijk bij niet best gevoede, zwakke merriën, welke lang op stal gestaan hebben; terwijl tegen het einde van de dracht de uier op zich zelf meer en meer in omvang toeneemt en een vocht begint af te scheiden, dat eerst dun helder en geel, later dikker en meer melkachtig wordt. Uit dit vocht vormen zich, eenigen tijd voor de geboorte van het veulen, aan de tepels de zoogenaamde kaarsjes, kegels, tappen, of hoe ze in de verschillende deelen van het land mogen worden genoemd. Alhoewel uitzonderingen niet uitgesloten zijn en zelfs hierbij nog al eens voorkomen, mag men zoo ongeveer aannemen dat, bij het optreden van kaarsjes aan de tepels, het veulen binnen 2×24 uur geboren wordt. Als laatste verschijnselen zien wij verslapping van de bekkenbanden, waardoor het z. g. n. zakken der platen optreedt, uitvloeiing uit de scheede, onrust en eindelijk de weeën.

Loopt de uier spoedig en ontijdig op, dan kan de fokker verwachten dat de merrie hem een minder aangename verrassing wil bereiden, b.v. een vroeggeboorte, 2 veulens die geen levensvatbaarheid hebben of zoo iets.

(Voorjaarsopmerkingen uit het Paard).

AFSTANDSRIT AMSTERDAM — WEENEN.

De dagbladen hebben ons reeds de tijding gebracht van de behouden aankomst en de geestdriftige ontvangst van den 2^e luitenant JHR. GODIN DE BEAUFORT met zijn kranig paardje Mascotte. Uit het door ons ontvangen telegram bleek dat ruiter en paard in uitstekende conditie zijn aangekomen.

In den vroegen morgen van 29 April uit Amsterdam vertrokken, volgde hij de route Nijmegen, Neuss, Coblenz over Mainz — Castell naar Frankfort, Würzburg, Neurenberg, Regensburg, Passau, Enns, Weenen.

De afstand Amsterdam — Nijmegen werd met gemiddelde snelheid van 12 KM. per uur afgelegd. Door de vele regens in April waren de wegen in Duitschland doorweekt en glibberig, doch ruiter en paard boden hieraan moedig het hoofd, zoodat iederen avond tijdig het nachtkwartier kon worden betrokken. BEAUFORT liep in het begin gemiddeld 25 KM. per dag naast zijn paard om het zooveel mogelijk te sparen; Mascotte hield zich uitstekend en at als een wolf.

Zaterdagavond 2 Mei kwam hij te Frankfort aan, waar Mascotte aan de Königliche Militär Lehrschmiede opnieuw beslagen werd. De ontvangst te Frankfort was zeer hartelijk en geestdriftig. Na Frankfort kwamen evenwel zware dagen; het passeeren van den Spessart viel niet mede; door het bergachtig terrein Frankfort — Würzburg liep BEAUFORT, om zijn paard te sparen, dien dag 50 KM. met zijn paard aan de hand! Bij Passau zou het echter nog erger worden, hier zijn de bergen moeilijk te passeeren en hebben zelfs in Oostenrijk een slechte reputatie wegens steilte en slechte wegen, zoodat de ruiter Donderdag 7 Mei eerst 's avonds te acht uur te Enns aankwam. Gedurende dezen rit gaf de ruiter nog een staaltje van zijn onvermoeidheid door voor zijn genoeg den Donau heen en weer over te zwemmen, het paard aan een boom gebonden.

Te Enns werd hij zeer vriendelijk door de Oostenrijksche dragonder-officieren ontvangen.

Vrijdag 8 Mei, de volgende en tevens laatste, dag kon hij eerst kwart over zes afrijden, daar het beslag geheel versleten was en eerst vernieuwd moest worden. BEAUFORT had zich voorgesteld dezen laatsten dag den afstand Enns — Weenen in eens af te leggen. Hij moest wegens den slechten toestand der wegen omrijden over Haag, in 't geheel ongeveer een afstand van 170 KM. afleggen.

De afstand Enns — St. Pölten, 110 KM., werd in een stuk afgelegd met slechts een rust van een uur. Na te St. Pölten drie uur te hebben gerust, vertrok hij 's avonds kwart over

elven naar Weenen in een vreeselijken storm met zwaren regen, ging door het duistere Wiener Wald, waar de wegen steil, glibberig en met steenen bedekt waren, zoodat hij niet in staat was snel voorwaarts te komen en moeite had het paard op de beenen te houden. Eindelijk begon het tegen den morgen lichter te worden en ging het met het paard aan de hand berg op berg af, totdat 's morgens tegen zes uur Weenen werd bereikt.

De geheele afstand werd daardoor juist in tien dagen afgelegd, waarbij men in aanmerking dient te nemen het tijdsverschil tusschen Amsterdam en Weenen veroorzaakt wegens het verschil in lengtegraad.

Mascotte at bij aankomst 7 kilogram haver en werd denzelfden namiddag naar een prachtige box in het Königliches Militär-Reit Institut overgebracht. Het paard werd door de Oostenrijksche officieren zeer bewonderd; het is dan ook prachtig in conditie bebleven en heeft zoo goed als niets geleden.

De eigenaar reed zelfs 's middags op verzoek het paard voor en gaf het nog een „galop sur piste”.

Luitenant DE BEAUFORT heeft met dezen rit een Europeesch record gemaakt, daarbij den franschen officier COTTU, die in 13 dagen van Parijs naar Weenen reed (ongeveer dezelfde afstand) met drie dagen slaande. De geheele afgelegde afstand bedraagt ongeveer 1250 kilometer, hetgeen een gemiddelde van 125 KM. per dag geeft.

Dit gemiddelde heeft de Ritmeester SPIELBERG in zijn kranigen rit Saarbrück — Rome niet kunnen bereiken; de rit van Jhr. DE BEAUFORT heeft dan ook in Oostenrijk en Duitschland groot opzien gebaard en wij mogen er trotsch op zijn dat een Hollandsch huzaren-luitenant dit heeft kunnen presteeren!

L.

„Mascotte” is een stevig gebouwde vosmerrie, ongeveer 1.54 M., kort en gedrongen, met sterke beenen en zeer goede, kleine hoeven. Het paard werd op den afstandsrit Amsterdam — Weenen door Jhr. DE BEAUFORT gereden op een enkele, dikke trens aan een linnen hoofdstel, dat tevens als halster dienst deed. De koene rijder had zich, om te voorkomen dat z'n paard aan onbekwame handen zou moeten worden toevertrouwd,

met de kennis van het hoefbeslag op de hoogte gesteld en had daarvan profijt toen Mascotte nabij Frankfort een ijzer verloor.
(Het Paard).

SLAAN OP STAL.

Slaan op stal is een lastig gebrek, waar meestal bij het koopen van een paard te weinig op wordt gelet. De gevolgen openbaren zich dikwijls in kneuzingen aan de pijp en den kogel, welke, al naarmate de intensiteit, meer of minder groote verdikkingen achterlaten, weerstand biedende aan velerlei behandelingsmethoden.

Zijn de beenen na veel moeite en zorg eindelijk weer normaal, dan staat het paard na een paar dagen ineens weer met een dik been of kogel en men kan weer van voren af aan beginnen.

Voorkomen beter dan genezen, is vooral hier van toepassing. We beginnen meestal met de standpalen en boom met stroo te omwikkelen, soms een beschot te bekleeden. Dit helpt wel iets om het effect te verminderen, neemt echter de kwaal niet weg.

Is voedernijd de oorzaak van het slaan, dan is een ruimere standplaats van veel nut, liefst aan eene zijde, of als 't kan aan beide zijden afgescheiden van andere paarden.

Bij het leger, waar de standplaatsen over het algemeen te smal zijn, waar de paarden uit elkaars voederbakken kunnen eten en het ration toch al niet groot is, heeft men veel last van het slaan. Kort zetten gedurende het havervoeren is daarom aangewezen, anders vermorsen ze soms de helft van het voeder of slikken het gretig, zonder veel kauwen naar binnen. Dit is een der hoofdredenen waarom officierspaarden er bij dezelfde hoeveelheid voedsel dikwijls toch beter uitzien dan het gemiddelde troepenpaard.

Soms zijn de paarden vol met beten aan hoofd, hals en borst, hen door hunne nevenstaande kameraden toegebracht.

Het verdient daarom aanbeveling de paarden zoodanig te plaatsen, dat zij vriendjes naast zich hebben. Met wat goeden wil en een goede dosis oplettendheid, gaat dit uitzoeken en plaat-

sen best; het effect is zeer duidelijk te merken aan meerdere rust in den stal en het minder aantal verwondingen en kneuzingen.

Hoe eenvoudig, practisch en gemakkelijk het ook is — het ei van Columbus — toch ziet men het weinig tot in kleinigheden doorgevoerd en in toepassing gebracht. Vooral in het Remonte-Depôt te Milligen komen deze blijken van sympathie en antipathie onder paarden zeer duidelijk aan het licht; zoodra de remonten in de loopplaats losgelaten zijn, zoekt ieder zijn kameraad op, soms tot groepjes van 3 en 4 vereenigd, terwijl indringers met tanden en hoeven op een eerbiedigen afstand worden gehouden.

Wanneer op een stal de schikking eens gemaakt is, moet men de paarden bij manoeuvres ook in dezelfde volgorde inkwartieren. Bij de cavalerie is dit geen bezwaar, bij de artillerie gaat dit wegens het stuksverband (vóór-, midden- en achterspannen voor een stuk of kanon) moeilijker. Heeft men enkele onverbeterlijke, dan worden dwangmiddelen, zooals slagkogels, kluisters om de kogels met touw over den neus, enz. enz. aangewend. Het eerste middel helpt dikwijls niet, het tweede is te omslachtig.

De 4^e luitenant VAN GELICUM, welke bij het Fransche leger gedetacheerd is geweest, heeft ons attent gemaakt op een middel tegen het slaan, aldaar in gebruik. Het geheel bestaat uit twee kluisters, verbonden door een eindje touw, ter lengte van ongeveer 3 dM.; zij worden boven de spronggewrichten aangebracht. Door de plaatsing boven den hiel is een kleine afstand reeds voldoende voor het maken van een pas, zoodat de paarden er best mede kunnen loopen; dit in verband met het laten drinken en het uitbrengen bij brandgevaar.

Deze wijze van doen is hier door den ritmeester TIELENS van het 5^e eskadron 2^e regiment huzaren met succes in practijk gebracht. Bij een paard, dat in erge mate met dit gebrek was behept, zaten iederen morgen de ijzers los van het slaan; de hoeven werden zoo brokkelig, dat men er bijna geen ijzer met lippen meer onder kon houden. Thans gaat het best, en hebben we er geen last meer van.

(Uit het Paard).

HOOGTESPRONG ONDER ZEER ZWAAR GEWICHT.

De vorige week werd te *Parijs* door de vereeniging „l'Étrier” eene uitvoering gegeven waaraan o. a. werd deelgenomen door enkele Fransche officieren (BAUSIL, DAGUILHON, PUYOL en VALDER), die ook den rit Brussel — Ostende mede maakten. De held van den avond was de dragonder-luitenant VALDER. Hij begon met een boom te springen, gelegd op een hoogte van 1.80 M. Daarna plaatste hij tusschen een horde en een wal een paard van 1.60 M. hoog en sprong daarover gemakkelijk heen, daarna werd door hem een boom ter hoogte van 1.96 M. gesprongen uit zeer zwaren bodem, zoodat de sprong gerust op 2 Meter kan gesteld worden. Luitenant VALDER *die 106 kilo weegt*, deed dit alles met zijn 10-jarig paard *Harpiste*, uit de remonte gekocht. Verder heeft hij op een ander paard, *Navire*, alle manoeuvres en sprongen der hoogeschool (als bij elken sprong van galop veranderen, piaffeeren, passage, draf en galop achterwaarts enz. uitgevoerd; eindelijk liet hij het hoofdstel van het paard afnemen en liet het toen nog in galop verspringen, achteruitgaan en Spaanschen draf uitvoeren.

(Uit „Sport-Elevage”).

AFSTANDSRITTEN IN FRANKRIJK.

Het maken van afstandsritten treedt allerwege meer en meer op den voorgrond als praktische leerschool voor de officieren der bereden wapenen en om de waarde van het paardenmateriaal te leeren beoordeelen.

Ten einde het vermogen na te gaan van ongeëntreineerde uitgezochte troepenpaarden, in verband met de wijze, waarop de marsch ingedeeld en het tempo geregeld moet worden, reden de Luitenants BEAUSIL en DE LAVAUGUYON van het 28e Dragonders, vergezeld van 3 wachtmeesters, einde April op één dag heen en terug van Sedan naar Sainte-Ménéhould, waarbij van middernacht tot 7 uur 's avonds een afstand van 182 KM. werd

afgelegd. De paarden waren alle half- of volbloed van 8 tot 18 jaar oud. Halverwege werd een rust van 3 uur gehouden, waaruit volgt, dat plm. 16 uur gemarcheerd werd, waarvan $3\frac{1}{2}$ uur in het duister. Wanneer in deze $3\frac{1}{2}$ uur 32 KM. werd afgelegd, hetgeen in den aanvang op een weg, welke ruiters en paarden bekend is, mogelijk is, zou voor de rest gemarcheerd zijn met eene snelheid van 12 KM. per uur, zijnde een tempo, dat voor ongeëntreineerde paarden gemakkelijk is te volgen.

De Sport Universel Illustré, waaruit het bericht is ontleend, geeft van dezen rit slechts de bovenvermelde korte gegevens, zoodat niet kan worden nagegaan, of niet nog kleine rusten, zonder belangrijk oponthoud, werden gehouden. In ieder geval lijkt het ons wenschelijk om nog 2 kleinere rusten in te schakelen, om de paarden gelegenheid te geven te urineeren en te drinken, zoo noodig in aftrek van de groote rust van 3 uur, die vermoedelijk even goed tot 2 uur had kunnen worden verminderd.

Begin Juni heeft luitenant BEAUSIL, vergezeld van den wachmeester PEYNEAUD, in 48 uur 400 KM. afgelegd van Sedan naar Brussel en terug; de paarden kwamen in goede conditie aan.

(Het Paard).

CONCOURS DIENSTPAARDEN.

Ook in Spanje is dit jaar het concours dienstpaarden geregeld in den geest als werd aangegeven in het programma der Militaire Sportvereniging. De eischen waren dressuur en springen op één dag, terwijl den volgenden dag een afstandsrit werd gereden over 70 KM. van Madrid naar Alcala de Henaves en terug. De kortste tijd hiervoor benoodigd was 3 uur 30 min. De prijswinner van het geheele concours was 7de aankomende bij dezen rit en won daarmede een volbloedpaard, uitgelooft door Z. M. den Koning.

(Het Paard).

OOK ZELDZAAM.

De 22-jarige stammeric Radetzi van den heer J. TH. BOS te Warfhuizen heeft voor eenige dagen *haar zeventiende veulen* ter wereld gebracht en is voor eenigen tijd op grond van daarvoor voldoende bekroningen harer afstammelingen ook nog preferent verklaard. In verband hiermede zal Radetzi op 16 Mei a.s., bij gelegenheid der Stamboekkeuring, ook nog op cornage onderzocht en hiervan vrij bevonden moeten worden, om aan het reglement te voldoen. Men zou geneigd zijn voor zoo'n oude brave merrie een uitzondering te maken. Als zij voldoende temperament heeft, kan het ook best zijn, dat de galop nog met ambitie wordt volbracht.

(Uit idem).

PAARDENTENTOONSTELLING TE 'S GRAVENHAGE,
13—19 SEPTEMBER 1903.

De navolgende Heeren zijn uitgenoodigd en hebben zich bereid verklaard om als lid der jury op te treden:

Voor alle hengsten (warmbloed). Klassen IA¹, IA² en IIA: T. E. WELT, Usquert; ENG. HORNEZ, Directeur der Fransche Staatsstoeterijen en hengstendepôts, Parijs; DR. GRABENSEE, Directeur van het Rijkshengstendepôt, Celle (Hannover).

Voor hengsten Friesch ras. Klasse IB: H. P. DE JONG, Joure; J. PLET, Heerenveen; L. N. TONKES, Solwerd.

Voor alle merriën (warmbloed). Klassen IIIA, IIIB, IVA en VA: J. VAN BAAL, Buren; H. H. DE HAAN, Hellum; CORN. A. F. WILLRATH, Voorzitter der hengsten- en premiekeuringen, Norden (Oost-Friesland).

Voor alle hengsten (koudbloed). Klassen IC en IIB: FELIX BOCKEN, Oudvroenhoven bij Maastricht; AL. GOVAERT, Westdorpe (Zeeland); JULES HAZARD, Leers et Fortau (Henegouwen) België.

Voor alle merriën (koudbloed). Klassen IIIC, IIID, IVB en VB: FRANÇOIS SMEETS, Voerendaal bij Heerlen; J. HOOGLAND, Zeddam gem. Bergh; JOSEPH HARDY, Thuilles (Henegouwen) België.

(Uit idem).

GROOT SPRINGCONCOURS EN MALIBAANPRIJS-
SPRINGCONCOURS TE 's GRAVENHAGE.

De hindernissen voor het „*Groot Springconcours*” en „*Malibaanprijs-Springconcours*”, op 17 en 18 September te houden ter gelegenheid van het Internationaal concours hippique te 's-Gravenhage, zullen 8 in getal zijn, waarvan 3 tweemaal gesprongen moeten worden. Zij bestaan uit:

1o. een groene haag van 1.20 M.

2o. een muur van 1.10 M.

3o. een groene haag geplaatst tusschen 2 boomen, waarvan de voorste lager, de achterste hooger dan de haag en geplaatst op 1.10 M.

4o. een dubbelsprong landhekken van 1.10 M., geplaatst tusschen groene heggen.

5o. 3 boomen, opvolgend hooger tot 1.10 M.

6o. 2 boomen, opvolgend hooger tot 1.10 M., waarachter een droge sloot.

7o. een natte sloot van 3.5 M. met voorgeplaatst hegje.

8o. een open-ditsch, bestaande uit hek, sloot, wal met hegje en boom, ter gezamenlijke diepte van 1.50 M., de boom liggende op 1.20 M.

De nos. 4, 5 en 6 moeten ten tweede male gesprongen worden.

De vaststaande gedeelten der hindernissen zijn niet hooger dan 1 M.; daarboven wordt los of omklappend aangebracht.

[Uit idem].

DE SAMENSTELLING DER JURY'S EN DE GRONDSLAG VOOR
DE BEOORDEELING DER FOKPAARDEN OP DE
TENTOONSTELLING TE 's GRAVENHAGE.

Elke jury telt slechts drie leden, welke basis goed is te noemen. Het is bekend dat het systeem, gebruikelijk b. v. bij de hackney-tentoonstelling te Londen, o. i. de meeste aanbeveling verdient. Dan keuren er feitelijk maar twee en is de derde alleen scheidsrechter. Deze komt derhalve slechts in functie

wanneer de twee anderen omtrent de primeering van meening verschillen. De opinie van ieder jurylid wordt zoodoende in hoofdzaak aan de eigenaars der mededingende paarden en aan het publiek bekend, hetgeen een voordeel is. Zijn er voortdurend drie juryleden, dan wordt het publiek niet gewaar of er verschil van meening bestaat, ja dan neen, terwijl als er geen verschil is, No. 3 feitelijk op zijn minst overbodig is te noemen.

Bij de jaarlijksche landbouwtentoonstelling in Engeland en b. v. op de hondententoonstellingen, ook in Nederland, is er meestal slechts één jurylid in elke klasse. Dit is in theorie ook zeer goed, doch levert een practisch bezwaar, n.l. voedsel voor ontevreden en die den beoordeelaar partijdigheid willen aanwrijven.

Een tweede belangrijke vraag is of de optredende juryleden voldoende bekwaamheid bezitten om elk voor zich een goed oordeel uit te spreken. Die vraag kan o. i. toestemmend worden beantwoord. Van de ons bekend zijnde leden meenen wij daarvan zeker te zijn, terwijl de overige op buitenlandsche groote tentoonstellingen herhaaldelijk hebben meegekeurd en bovendien deels belangrijke posten op het gebied der paardenfokkerij vervullen.

En nu de grondslag voor de beoordeeling! Ook deze is van zeer groot belang en dient zooveel mogelijk dezelfde te zijn, ten einde te verkrijgen dat de uitspraken inderdaad bevorderend zullen werken op de ontwikkeling der Nederlandsche paardenfokkerij.

Wat de samenstelling van het Bestuur der Vereeniging tot bevordering der paardenfokkerij in Nederland aangaat, kan wel worden aangenomen dat de belangen der praktijk voldoende zijn vertegenwoordigd en dat ook het groote belang van een goede basis bij de beoordeeling zal zijn onder de oogen gezien.

Hoe tot die goede richting te komen? Wij zouden het doelmatigst achten indien de juryleden, vóór den aanvang der tentoonstelling, een vergadering hielden, waarin duidelijk werd vastgesteld wat tot richtsnoer bij de beoordeeling zou dienen, zoowel voor de typen lichtere en zwaardere koetspaarden als voor de werkpaarden. Gebeurt zulks niet dan treedt telkens de persoonlijke smaak van ieder jurylid afzonderlijk op den

voorgond en zal een groot deel van de opbouwende kracht, die als gunstige nawerking van de tentoonstelling kan optreden, niet worden verkregen.

Het feit dat een aantal juryleden uit het buitenland optreden, zal de bespreking op een zoodanige vergadering wel bemoeilijken, doch het Bestuur telt wel leden, die het gesprokene in de onderscheidene talen goed kunnen vertolken. Mocht zulks evenwel toch een ernstig bezwaar worden gevonden, dan zou het aanbeveling verdienen dat het Bestuur schriftelijk de onderscheidene juryleden in kennis stelde welke richtsnoer, welke typen voor Nederland van de meeste waarde worden geacht.

Wij ontveinzen ons volstrekt niet dat een dergelijk doel moeilijk te bereiken is, doch zulks behoeft toch zeer zeker geen reden te vormen om er niet naar te streven. De tentoonstelling is van zeer groote beteekenis, het Bestuur en de juryleden hebben een zeer groote verantwoordelijkheid, doch hebben tevens het voorrecht een belangrijke tak van ons volksbestaan te kunnen bevorderen.

Moge het resultaat in alle opzichten gunstig zijn, en bovendien zeer veel fokkers en belangstellenden de tentoonstelling bezoeken en als zeer leerzaam beoordeelen!

A. W. H.

„*Hippos*” vindt het eene uitstekende gedachte, dat door het bestuur van de *paardententoonstelling te 's Hage eenige hoofden van de paardenfokkerij in het Buitenland als juryleden* zijn uitgenoodigd. Dit zal een goed middel zijn om ons streven in zake paardenfokkerij door buitenlanders te doen waardeeren en te logenstraffen 't geen door verschillende schrijvers van die fokkerij is gezegd; b. v. Dr. ZURN beweert in z'n nieuwste werk: Het Nederlandsche paard, vroeger het Friesche paard, is tegenwoordig uit een oogpunt van paardenfokkerij van weinig beteekenis”.

De Fransche schrijvers JACOLET en CHOMEL getuigen dat vroeger Holland groote paarden bezat, geschikt als dienstpaard, doch tegenwoordig de paarden minder talrijk zijn en de fokkerij is achteruitgegaan.

Graaf WRANGEL zegt, dat onze paarden lang niet „Salonfähig” zijn, terwijl REUL beweert dat het brokstukken zijn, ontleend aan de meest uitcenlopende rassen.

Het is te hopen dat al deze minder vleiende beoordeelingen door de a. s. tentoonstelling weerlegd zullen worden.

(Uit idem).

GEEN HALFBLOED-FOKKERIJ ZONDER VOLBLOED.

Men heeft, naar aanleiding van de reis van Dr. GRABENSEE om de paardenfokkerij in Frankrijk in oogenschouw te nemen, wel eens gevraagd of het in Duitschland al zoo ver gekomen was, dat men op het gebied der paardenfokkerij van de Franschen moest leeren.

Hoe dit zij doet minder ter zake, doch een feit is het, dat Frankrijk uitstekend fokmateriaal bezit, dat men daar begrijpt dat de halfbloedfokkerij, zonder volbloed, op den duur niet vol te houden is. Over 't algemeen ziet men in Frankrijk meer op eleganten gang, dan op massa en fokt men in 't noorden een zwaar artilleriepaard, terwijl het zware cavaleriepaard gemist wordt, waarom artilleriepaarden voor de cavalerie moeten worden gebruikt.

Dr. GRABENSEE oordeelt dat de lichte cavalerie in Frankrijk evengoed bereden is als in Duitschland, doch niet alzo de zware cavalerie en de artillerie.

(Uit idem).

CONCOURS HIPPIQUE TE SPA.

Op het Concours hippique dat gedurende 13 dagen in de vorige maand te *Spa* werd gehouden, vormden de springpaarden weder de hoofdnummers. Op Zondag 23 Augustus waren in de „Omnium” niet minder dan 62 paarden ingeschreven. De hindernissen waren zwaar, het parcours zeer moeilijk gemaakt door vele wendingen en het terrein door den

stortregen den geheelen namiddag bijna onbruikbaar. Toch kwam er geen enkel ongeluk voor en sprongen de meeste paarden prachtig, al vielen er verscheidenen door uitglijden en doordat de buien nu en dan zoo hevig waren, dat de paarden de hindernissen slecht konden zien. De hindernissen hadden geene of zeer korte (1 à 1,5 M. lange) vleugels, de hoogste hindernis was 1,33 M., een zeer zwaar landhek, dat bijna niet over te springen was; de dubbelsprong was 1,25 M., terwijl de moeilijkste hindernis was twee boomen 1,20 M. hoog en 1,50 M. van elkaar verwijderd, die in een sterk tempo na de sloot en na eene scherpe wending moest genomen worden; daar werden dan ook de meeste fouten gemaakt en bij den eersten sprong, ongeveer 1,30 M. hoog, 2 boomen boven elkaar.

(*Uit idem*).

PAARDENSTOETERIJ IN DE PREANGER- REGENTSCHAPPEN.

Op de *Indische begrooting* is f 400,000 uitgetrokken voor een *paardenstoeterij in de Preanger-regentschappen*.

(*Nieuwe Rotterdamsche Courant*).

AFSTANDSRIT.

Generaal Sir EVELYN WOOD heeft voor de officieren van zijn korps een *afstandsrit* uitgeschreven, zonder dat die tot ergerlijke dieren mishandeling aanleiding mag geven. De deelnemers toch moeten op het kompas een 40 K.M. in zekere richting rijden, terwijl voor den prijs niet in aanmerking komen de ruiters, wier paard met de sporen blijkt bewerkt te zijn of bij aankomst te moe is om te eten.

Dezelfde officier schrijft naar aanleiding van onze paardenremonteering in Ned.-Indië, dat men daar een zeer goed paar-

denmateriaal zou verkrijgen wanneer de Sandelwoods door goede en oordeelkundige teeltkeus tot een hooger ras werd opgevoerd. Dit paard zou dan juist geschikt zijn voor onze kleine inlanders. Voor het overige vond Wood de bepakking en het harnachement goed.

In de Vecartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indie (zie No. 31 van Het Paard) wordt een andere meening uitgesproken door den 1e luit. der Cavalerie H. G. DE WAAL. *(Ref.)*.

(Uit het Paard).

EEN ENKEL TYPE VAN PAARD FOKKEN.

In België wint meer en meer de meening veld, dat men slechts *één enkele tipe* van paard moet *fokken*, zoodat ook het stamboek bij de inschrijving geen rasonderscheid maakt, doch alleen onderscheidt zware en lichte trekpaarden. Het moet als een voordeel worden beschouwd dat in België, waar het fokgebied te klein is om velerlei rassen met zorg te telen, genoemde methode gevolgd wordt en niet meer een strenge scheiding wordt gemaakt tusschen Brabantse en Ardenner paarden.

Overigens hecht men in België veel aan reine teelt en inschrijving in het stamboek, ook al omdat men bij ervaring weet, dat buitenlandsche koopers een stamboom verlangen. Vooral hechten de Belgische fokkers veel waarde aan de nakomelingen van de hengsten en houden daarmee rekening. Zoo worden enkele hengsten (b.v. Rève d'or) alleen bij zware merriën toegelaten, omdat ze daarbij betere veulens verwekken dan bij lichtere. Bloedverwantschapsteelt vreest men niet veel en sommige voorbeelden daarvan doen zien dat er — zelfs bij vrij sterke familieteelt — geen nadeelen optreden.

Ook is de fokkerij vooruitgegaan door rationeele teeltkeus, goede voeding en verpleging.

(Uit Hippos).

TOELATINGS-EXAMEN VOOR 's RIJKS-
VEEARTSENIJSCHOOL.

Bij Kon. Besluit van 13 Aug. 1903 (Staatsbl. no. 255) zijn de eischen van het toelatings-examen voor 's Rijks-veeartsenij-school zeer uitgebreid.

(Uit het Paard).

REORGANISATIE VAN 's RIJKS-VEEARTSENIJSCHOOL.
DOOR VETERINARIUS.

Schrijver geeft, in een zeer bezadigde beschouwing, blijk uitnemend op de hoogte te zijn van de verhoudingen van het veeartsenijkundig tot middelbaar- en hooger onderwijs. Hij noemt het een eisch des tijds om het veeartsenijkundig onderwijs, dat thans officieel noch bij middelbaar noch bij hooger onderwijs thuis behoort, bij laatstgemelde afdeeling te brengen en beweert op duidelijke, eenvoudige wijze, dat het daarbij thuis behoort, als zijnde geneeskundig (dieren-geneeskundig) onderwijs. Met kracht en klem bepleit V. de verheffing van de Rijksveeartsenij-school tot eene veeartsenijkundige Hoogeschool, zooals dit successievelijk met de verschillende veeartsenij-schoolen in het buitenland plaats vindt.

Ook het in 't leven roepen van eene veeartsenijkundige faculteit aan de Utrechtsche universiteit wordt door sommigen een gewenschte oplossing geacht. Ongewenscht is het om het veeartsenijkundig onderwijs deel te doen uitmaken van de faculteit der geneeskunde en zeer huiverig is men in veeartsenijkundige kringen voor de vereeniging van het *veeartsenijkundig*- met het *landbouw*-onderwijs tot een landbouw-hoogeschool.

Het ingediende wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs, maakt, bij ongewijzigde aanneming, de instelling van een veeartsenijkundige hoogeschool onmogelijk; immers bij de hoogeschoolen die worden voorgesteld van Rijkswege te *hunnen* worden opgericht, is eene veeartsenijkundige hoogeschool niet genoemd.

V. wekt daarom allen, die belangstellen in goed universitair-veeartsenijkundig onderwijs, op, mede te werken tot eventueele wijziging van het regeeringsvoorstel.

(Wij betuigen gaarne onze geheele instemming met de ideën van V. ter verheffing van een tak van onderwijs die, in een veehoudende staat als Nederland, moet klinken als een klok. *Ref.*)

(*Uit idem*).

EENIGE WENKEN.

Het is verkeerd een paard met de *zweep of de leidfels te kastijden*, wanneer het ergens voor *geschrokken* is. In den regel zal het paard een volgende maal, zich de ondergane bestraffing herinnerende, dubbel angstig worden. Schrikachtige paarden moeten worden afgeleid van het voorwerp dat hun schrik kan aanjagen, of door nauwkeurige waarneming van dat voorwerp tot de overtuiging komen, dat het niets te beduiden heeft. De bestuurder moet het dier daarbij behulpzaam zijn; hij moet zooveel mogelijk dergelijke voorwerpen het eerst zien, het paard toespreken, behoedzaam de *zweep* gebruiken, soms bij den teugel nemen, bedaard laten rondzien, enz.

Tegen *het laten hangen van de tong* bij paarden wordt aangeraden, het getuigde en getoomde dier een handvol fijn zout ter plaatse van den stang op de tong te leggen. Ook wordt gebruik gemaakt van een tongnetje, waarin de punt van de tong wordt opgenomen en dat men daarna met koorden aan de stang of de kinketting vastmaakt. Verder zijn soms dienstig mondstukken met z.g. mondvrijheid en caoutchoucestangen.

Dikwijls is het een gevolg van groote gevoeligheid van de lagen en voorkomende bij jonge paarden, moet men dikwijls van gebit doen verwisselen en geen gebitten aanleggen welke te scherp werken.

Om *paarden het bijten af te leeren* wordt aangeraden ze in *vet gebraden schapenvleesch* te laten happen. Het aan de tanden hangen blijvende stollereige vet, zou hun den lust benemen later weer te bijten.

(*Uit de Stalhouder*).

IN MEMORIAM.

Professor NOCARD.

Eene even onverwachte als smartelijke tijding bereikte ons onlangs uit Europa: Professor NOCARD overleed op den 2^{en} Augustus jl. na een lijden van drie weken. Bijna alle vakbladen in de geheele wereld wijdde uitvoerige en sympathieke artikelen aan de nagedachtenis van dezen grooten man en ook wij wenschen hem bij zijn heengaan een welgemeend woord van hoogachting en bewondering voor zijne vele groote daden en werken niet te onthouden. Moge de algemeene deelneming in dit onherstelbaar verlies den overledene reeds eene eerezuil hebben gesticht in de harten van hen, die hem of persoonlijk of uit zijnen arbeid hebben leeren waardeeren, wij twijfelen niet of de edele Fransche natie zal haren eereburger een duurzamere herinnering waarborgen door het oprichten van een standbeeld, dat steeds eene eereplaats zal blijven innemen in de rij van standbeelden, door haar gewijd aan de nagedachtenis van hare groote helden, geleerden en kunstenaars.

EDMOND ISIDORE ETIENNE NOCARD werd den 29^{en} Januari 1850 geboren te Provins (departement Seine et Marne) uit zeer bescheiden ouders: zijn vader was houthandelaar.

Reeds in zijne eerste schooljaren ontdekten zijne onderwijzers in hem een talent en ijver, die hen het beste voor de toekomst deed hopen. Hij begon zijne studiën op het stedelijke gymnasium in zijne geboortestad en werd in 1868, na een schitterend examen,

toegelaten tot de lessen van de Vétérinaire school te Alfort, waar hij in Augustus 1873 met No. 1 eind-examen aflegde. Dit eind-examen werd vertraagd door den oorlog van 1870, waaraan hij deelnam eerst als gewoon soldaat bij het 5e Regiment lanciers, later als brigadier en wachtmeester.

Na zijn eindexamen bleef hij aan de school te Alfort verbonden als klinisch repetitor en door zijn ijver en volharding bracht hij het in 1878 tot leeraar in de pathologie en de chirurgische kliniek aan dezelfde inrichting. Toen in 1887 COUBAUX als directeur der school aftrad, werd NOCARD in diens plaats benoemd en doceerde hij sedert besmettelijke ziekten, gezondheidspolitie en gerechtelijke veeartsenijkunde, in welke vakken hij in het bijzonder uitmuntte. In 1891 vroeg en verkreeg hij een eervol ontslag uit zijne betrekking en wijdde zich toen geheel aan zijne studiën en onderzoekingen.

Hij was de eerste, die de mogelijkheid inzag om mikroben door filtrering af te zonderen en reeds in 1876 gaf hij zijne eerste ervaringen dienaangaande in het licht. Zijn lievelingsstudie was tuberculose en in gemeenschap met zijn besten vriend ROUX, de bekende leerling van PASTEUR, heeft hij veel voor ons ontsluit. Zijne overtuiging was die eener gedeeltelijke tuberculose-infectie en hij verbreidde de leer, dat het vleesch van een aan tuberculose lijdend rund niet steeds in zijn geheel schadelijke gevolgen moet medebrengen, welke stelling lijnrecht staat tegenover die der Lyoner school.

Behalve de vele hem door het Fransche Gouvernement gegeven wetenschappelijke opdrachten in binnen- en buitenland, maakte hij o. a. ook deel uit, op voordracht van PASTEUR, van de commissie tot bestudeering der cholera in Egypte. Steeds kweet hij zich met den meesten lof van deze opdrachten en werden zijne groote verdiensten dan ook bij zijn leven reeds door verschillende regeeringen erkend.

Naast het ridderkruis van het legioen van eer sierden tal van andere kruizen zijne borst: hij was officier de l'instruction publique, commandeur van de Mérite agricole, terwijl wij onder de buitenlandsche orden slechts noemen het Commandeurskruis van de Léopolds-orde en van de S.S. Maurice et Lazare d'Italie, welk laatste kruis hem enkele weken voor zijn dood werd toegekend.

In 1875 huwde hij met de dochter van den in Alfort hooggeachten geneesheer Dr. JOSIAS, doch reeds binnen een jaar daarna had hij het smartelijke verlies te dragen van zijne trouwe gade, nadat zij hem eene dochter had geschonken, die hem tot in de laatste oogenblikken zijns levens liefderijk verzorgde.

Bedolven onder bloemen en kransen, had op den 5^{en} Augustus de plechtige uitvaart plaats van dezen grooten geleerde; de plechtigheid werd geleid door zijn zwager Dr. ALBERT JOSIAS aan het hoofd van een buitengewoon grooten toevloed van vrienden, collega's en leerlingen. Het Fransche Gouvernement had zich doen vertegenwoordigen door Professor CHAUVEAU, Inspecteur-Generaal van de vétérinaire scholen en door den chef van den vétérinaire dienst, den heer FRANÇOIS, terwijl de Académie de Médecine werd vertegenwoordigd door het geheele bestuur.

Alle vétérinaire scholen in Frankrijk hadden hunne afgevaardigden gezonden.

Het buitenland had zich ook niet onbetuigd gelaten: Brussel zond den directeur der Vétérinaire school DEGIVE; Warschau: den kolonel paardenarts MICHEL DOVBOR van de keizerlijke garde-lanciers en den directeur der Vétérinaire school JEAN JEFIMOFF; Frankfort: professor EHRLICH; Marburg: professor BEHRING; St. Petersburg: Dr. WLADIMIROFF; Berlijn: Dr. MIESNER; Baden-Baden: Dr. LYBTIN; Turijn: Dr. professor PERRONCITO; Londen: den veearts GRAY; Griekenland: den kapitein paardenarts Dr. J. PÉTRIDÈS; Budapest: den directeur der Vétérinaire school Professor HUTJRA; Leipzig: Dr. NOACK, veearts, terwijl uit België nog aanwezig waren Professor MOSSELMAN van Brussel en de veearts COLBACK van St. Hubert. Verder kwamen nog tal van kransen uit het buitenland.

Bij het uitdragen van het lijk werden militaire eerbewijzen gebracht aan den ridder van het legioen van eer door twee sectiën Artillerie, gecommandeerd door een kapitein.

Als slippendragers fungeerden de heeren METCHNIKOFF van het Instituut Pasteur; LÉPINE, préfet van politie; VASSILLIÈRE, directeur van landbouw; ROSSIGNOL, Secretaris-generaal van de centrale Vereeniging van Vétérinaires; BLOCH, vice-president van de Biologische Vereeniging, CHAUVEAU, LANGERAUX, BARRIER en RAILLIET.

Na de godsdienstige plechtigheid werd de kist gebracht naar het kerkhof van Saint-Maurice en daar in het familie-graf bijgezet. Aan de geopende groeve nam het eerst het woord de heer CHAUVEAU namens de Fransche Regeering en namens het Comité consultatif des épizooties; daarna de heer SAINT YVES MÉNARD uit naam van de Académie de Médecine; de heer BARRIER uit naam van de school te Alfort; de heer DESLIEUS uit naam der leerlingen; de heer BLOCH uit naam der Société de Biologie; de heer RAILLET uit naam van de Société centrale de médecine vétérinaire; de heer ROSSIGNOL uit naam van de Association centrale des Vétérinaires; de heer HOLLARD uit naam van de Société de médecine vétérinaire pratique; de heer CHENAL uit naam van het Conseil général de la Seine en van de bewoners van Charenton; de heer MOISSAN uit naam van het Conseil général d'hygiène et de Salubrité de la Seine; de heer LIGNIÈRES uit naam van de vroegere leerlingen van NOCARD; de heer DEGIVE uit naam van de Vétérinaire school te Brussel; de heer Dr. J. PÉTRIDÈS, kapitein-paardenarts van het Grieksche leger, uit naam van de vreemde vétérinaires en de heer ROUX uit naam van het Instituut Pasteur.

Hij ruste zacht.

Red.

**HAARWERVELS, KLEUREN, AFTEEKENINGEN ENZ. BIJ
PAARDEN, IN VERBAND MET DEN AANKOOP
VAN FOKMATERIAAL IN NED.-INDIË.**

Meer dan vroeger is het tegenwoordig voor ons van belang aandacht te schenken aan de haarwervels, kleuren en afteekeningen bij paarden. Niet dat thans aan dergelijke zaken meer waarde wordt gehecht dan vroeger, gelukkig niet. Er zijn echter andere redenen. Het gouvernement stelt de laatste jaren meer belang in de paardenfokkerij van den Inlander, moedigt dit, met opoffering van veel moeite en aanzienlijke geldelijke uitgaven, op verschillende manieren krachtig aan, en bij de pogingen, die daartoe worden aangewend en de maatregelen, die worden voorgesteld en genomen, zijn wij vaak raadgevers en uitvoerders. Daar nu in de Inlandsche paardenfokkerij bovengenoemde dingen een voornamen factor vormen, somtijds zelfs de waarde van het fokdier beheerschen, dienen wij er kennis van te dragen, om bij aankoop van fokmateriaal en bij het beschikbaar stellen daarvan aan Inlanders, er rekening mede te houden. Verder, in de tweede plaats, om onzen invloed aan te wenden, de waarde er van zooveel mogelijk, vooral in 't oog van den Inlander, te verminderen, in de hoop dat mettertijd deze zaken, die toch geheel op bijgeloof berusten, uit de fokkerij kunnen worden verbannen. 't Is toch maar een feit, dat thans veel goed fokmateriaal om dergelijke, laat ik zeggen, onzin dingen, moet worden afgekeurd.

De literatuur over dit onderwerp is niet zeer uitgebreid, integendeel en zooals het veel gaat met beschrijvingen, waarvan de gegevens uit zuiver Inlandschen bron zijn geput, hier en daar erg tegenstrijdig. Daarbij komt nog 't verschil in waarde van vele teekens in verschillende streken. Wat hier voor goed en heil aanbrengend geldt, is ginder van weinig belang of soms slecht. Heel veel ook komt de uitlegging der

teekens pas als men 't paard kent, en zijne goede of slechte eigenschappen heeft ondervonden. Dan wordt naar de teekens gekeken en onder de velen vindt men er dan wel, waaruit genoemde eigenschappen te verklaren zijn.

In 't oog van den oningewijde rijzen die dingen dan natuurlijk in waarde.

Nog verdient vermelding, dat bij merries niet veel gelet wordt op goede en slechte teekens, waarschijnlijk tengevolge van 't minder veelvuldig gebruik, dat van die dieren gemaakt wordt. Bij gewone grobak en dos-à-dos paarden wordt er evenmin veel aandacht aan geschonken. 't Zijn inzonderheid de luxe paarden, en daaronder vooral de rijpaarden, die vaak een scherp onderzoek op teekens moeten ondergaan.

Bij 't behandelen van dit onderwerp werden de volgende bijdragen door mij geraadpleegd en hier en daar aangevuld met aantekeningen uit eigen ervaring;

- 1°. Het paard, verschillende teekens en haarwervels met betrekking tot zijne handelswaarde in Ned. Indië. Uitgegeven bij E. FUHRI & Co. te Soerabaja.
- 2°. Een blik in het Javaansche Volksleven, van L. TH. MAIJER. Deel I.
- 3°. Dari hal poesar-poesaran koeda van Radja-Prochoeman, (Veeartsenijkundige Bladen Dl. XI afl. II).
- 4°. De paarden in Ned.-Indië, van Luitenant STAMPA. Tijdschrift van Nijverheid en Landbouw. Dl. 36 afl. 3 (overgedrukt uit de Militaire Spectator van 1846).
- 5°. Het paard onder de volken van het maleische ras, van prof. VETH.
- 6°. Aantekeningen van den paardenarts DE JONG.
De laatsten zijn meest geput uit »Serat Katoeranggan Kapal» uitgegeven in 1879 bij BÜNING te Djokja en vroeger opgezonden voor de Veeartsenijkundige Bladen, doch daarin, om mij onbekende redenen, niet geplaatst.

In die aantekeningen vond ik o. a. een uitknipsel uit de Locomotief, genomen uit het werk van prof. VETH, 't geen een blik geeft in de literatuur over genoemde teekens en de moeite waard is voor ons tijdschrift over te nemen.

't Luidt aldus:

DE TEEKENEN VAN GOEDE EN KWADE PAARDEN. (*)

Het is een eigenaardigheid der volken van het Maleische ras, dat zij van allerlei natuurvoortbrengselen op welke zij, wegens het nut of het genot, dat zij hun bieden, bijzonderen prijs stellen, de waarde naar geheimzinnige teekenen weten te schatten. Dit is, om slechts eenige algemeen bekende voorbeelden te noemen, het geval bij de *perkoetoets* (tortelduiven) ⁽¹⁾, de *gèmaks*, een soort van wibbelhoenders (*Hemipodius pugnax*) ⁽²⁾, de vechthanen ⁽³⁾, de voor de vervaardiging van krisscheden geschikte stukken van het *kajoe pèlèt* (*Kleinhovia hospita*) ⁽⁴⁾ enz.; maar nergens wellicht in die mate als bij de paarden.

Voor al door de Javanen wordt in alles wat paarden betreft groot belang gesteld. »Iedere Javaan schier», zegt de Heer TEN ZELDAM GANSWIJK ⁽⁵⁾, »hoe jong ook, kan paard rijden, zoo goed als de beste ruiter in Europa; hij weet door allerlei teekenen aan lichaamsvorm en haar de deugdzaamheid der rassen in één oogopslag te beoordeelen; geen paard gaat voorbij, of het wordt onderzocht; er wordt breedvoerig, ernstig, met kennis over gesproken; paarden worden tot allerlei gedresseerd.»

Deze schets, ofschoon wat sterk gekleurd, is zeker in het algemeen waar. Dat de Javaansche paarden vaak zeer verwaarloosd worden en het ras in het algemeen niet vooruitgaat, zal zeker wel meer aan onkunde en onvermogen, dan aan gebrek aan liefde voor het paard te wijten zijn. Maar wanneer de schrijver ook de paardenkennis der Javanen roemt,

(*) Uit Prof. P. J. VETH's werk: *Het paard onder de Volken van het Maleische Ras*.

⁽¹⁾ Zie mijn *Java*, D. I. bl. 234, en uitvoeriger V. DE SERIÈRE, in *T. v. N. I.*, Jg. 1873, I. bl. 88—91.

⁽²⁾ Zie mijn *Java*, D. I. bl. 237 v.; DE SERIÈRE, in *T. v. N. I.*, 1873, II, bl. 4—5.

⁽³⁾ DE SERIÈRE, t. a. p., bl. 92—104; NEWBOLD, *British Settlements in Malacca*, II, bl. 174—183; MATTHES, *Bijdragen tot de ethnologie van Zuid-Celebes* ('s Grav. 1875), bl. 119—125.

⁽⁴⁾ Zie mijn *Java*, D. I., bl. 612, III, bl. 985; JACOBS, *Eenigen tijd onder de Baliërs* (Batavia 1883), bl. 46; SCHMELTZ, *Indonesische Prunkwaffen*, in *Intern. Arch. f. Ethnogr.* D. III, bl. 92.

⁽⁵⁾ *Meded. v. d. Ned. Zendelinggenootschap*, I, bl. 91.

dan kan dat niet zonder belangrijk voorbehoud als verdiend erkend worden. De heer DE SÉRIÈRE, die in een reeks van artikelen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (1873 en 1874) zooveel merkwaardigs over de volksspelen en ver- maken der Javanen mededeelt, wekt onze verbazing, wanneer hij getuigt, dat de paarden van Bima en Macassar, die te Batavia worden aangevoerd en in het openbaar verkocht, als ze goed gaaf en in het vleesch zijn, veelal om den hoogen prijs, dien zij moeten opbrengen, den inlandschen paardenkenner minder aanlokken dan zij, die dood mager en met wonden bedekt zijn, ja letterlijk niet meer op de beenen kunnen komen, zoodat zij door een viertal koeli's naar het verblijf van den koper moeten worden gedragen; en dat die paarden doorgaans het oordeel van den koper rechtvaardigen, en zich den betrek- kelijk hoogen prijs, dien hij er voor betaalt, waard betoonen, omdat hij zich door een voorafgaand, liefst onbemerkt, maar nauwkeurig onderzoek van het lijdende paard, en vooral van zijn *koelintjirans* of teekens, van zijn werkelijke deugdzaamheid overtuigd heeft. Dat die ongelukkige dieren vaak later nog uitmuntende paarden kunnen worden, wil ik niet betwisten. Maar het is dan daaraan toe te schrijven dat de koopers, nevens de geheel phantastische kennis der teekens, ook de kennis bezitten van de werkelijke kenmerken van een deugdzaam paard en van de middelen om een ziek paard te genezen. Het zou met het gezond verstand strijden aan te nemen, dat die geheimzinnige *koelin- tjirans* wezenlijk iets met de waarde van het paard te maken hebben, zooals ons duidelijk blijken zal, wanneer wij ons met den aard dier teekens hebben bekend gemaakt.

Er komt onder de handschriften, die men in handen der Javanen vindt, menigvuldig een geschrift of een klasse van geschriften voor, die den naam dragen van *katoeranggan*, met welk, van *toeronggâ*, een der hoog Javaansche namen van het paard, gevormd woord, de goede en slechte teekenen der paar- den worden aangeduid. Het meest bekend is een *Sérat katoeranggan* of *Sérat katoeranggâ kapal*, waarvan een handschrift, groot 73 bl., zonder begin of slot, voorkomt in de verzameling van Javaansche handschriften der Leidsche Uni- versiteits-bibliotheek, en dat tweemaal op Java gedrukt werd,

in 1870 bij VOORNEMAN te Soerakarta en in 1879 bij BUNING te Jogjakarta. In dit werk treedt echter de leer der teekens zeer op den achtergrond. Het is voornamelijk gewijd aan de middelen om zieke paarden te genezen en begint met de bespreking der middelen om paarden vet te maken ⁽¹⁾.

Een tweede *Sérat katoeranggan*, dat aan de teekens en de geneeskundige behandeling der paarden beide gewijd is, komt voor in de verzameling Javaansche handschriften van het Nederlandsch Bijbelgenootschap en in een fraai exemplaar, groot 28 blz. f^o., in de Leidsche Bibliotheek ⁽²⁾. Het boek wordt somtijds vermeld als het werk van *Soesoehoenan* Pakoe Boewânâ III, doch dit zal wel beteekenen, dat het op zijn last is vervaardigd. De ware schrijver schijnt te zijn Radèn MANJOERA LOERAH PANÉGAR ⁽³⁾ te Kartasoera.

Behalve deze twee handschriften vermeldt Prof. VREEDE nog een paar stukken van *Katoeranggans* in verschillende Codices voorkomend ⁽⁴⁾. Maar er zullen wel meer geschriften van dien aard bestaan. In het manuscript-woordenboek der Javaansche taal van den Heer WILKENS, dat nog ongedrukt maar thans in handen van Prof. VREEDE is, wordt, volgens een schriftelijke mededeeling van laatstgenoemde aan mij, over het woord *katoeranggan* gezegd, »deze leer is uiteenlopend; elk paardenkenner heeft er zijn eigen meening over,» terwijl Prof. VREEDE zelf daarentegen mij zegt, dat de door hem geraadpleegde *katoeranggan's* voor de in het *Javaansch Handwoordenboek* vermelde teekens ongeveer hetzelfde geven. Ook moet ik nog opmerken dat, volgens gemeld *Handwoordenboek* ⁽⁵⁾, de naam *katoeranggan* ook op

⁽¹⁾ Zie A. C. VREEDE, *Catalogus van de Jav. en Mal. Handschriften van de Leidsche Universiteits-bibliotheek*, p. 369 (no. CCCV).

⁽²⁾ Zie ENGELMANN'S *Catalogus der Jav. Handschriften v. h. N., Bg. en T. v. N. I.* 1780, D. II. 177 (no. LXI), van VREEDE a. w., bl. 370 (no. CCCVI).

⁽³⁾ VREEDE gist, t. a. p. dat deze uitdrukking zooveel als hoofdpikeur of opperstalmeester beteekent.

⁽⁴⁾ A. w. bl. 373, 375.

⁽⁵⁾ Bl. 398. In plaats van vechthanen staat daar kemphanen, wat voor misverstand vatbaar is, daar dit bij ons de gewone naam van *Tringa* (*Machetis*) *pugnax* is. Deze vogel van Noord-Europa komt op Java niet voor; met kemphanen worden hier gewone, tot den kamp afgerichte hanen bedoeld.

de goede en kwade teekens van vechthanen, *gemaks perkoetoets* en katten wordt toegepast.

Na deze opmerkingen over de literatuur van het onderwerp, zal ik trachten van de teekenen zelf eenig denkbeeld te geven volgens de mededeelingen der gedrukte woordenboeken en die, welke ik door Prof. VREEDE uit het manuscriptwoordenboek van WILKENS ontving.

De kenmerken van goede en kwade paarden bestaan in de kronkels of kringetjes, die zich op sommige plaatsen in hun haar vertoonen. De Soenda'sche naam dezer kringetjes is *koelintjir* of *koelintjiran*, waarvan de beteekenis vooral juist en duidelijk is opgegeven in RIGG's woordenboek, v. Kulinschir: »Circular marks of disposition of the hair either in man or animals. From the *Kulinchir* natives draw omens or form an opinion on the merits of a horse or buffalo" (1).

In het Bataviasch Maleisch wordt veelal *oeséroeséran* gebezigd. Velen zullen zich uit een zoo veel gelezen boek als de *Max Havelaar* (2) de woorden in de geschiedenis van Saïdja herinneren: „Wel was er *ontong* (geluk) geweest in de *oeséroeséran* van dien buffel." Volgens HOMAN en V. D. TUUK (3) beteekent dit woord, dat etymologisch samenhangt met *poeser* (het centrum van een kring, de navel): „het middelpunt van een draaikolk", en overdrachtelijk: „de plaats op de kruin van het hoofd, waar het haar in een kringetje groeit."

Het gewone Javaansche woord voor de teekens der paarden is *mali*. Daarnevens is echter ook *oenjéng oenjéngan* in gebruik, dat door WILKENS verklaard wordt: „Het punt, waar het haar op de hoofdkruin kringvormig ineenloopt; ook zulke haarkringen bij beesten, als op het voorhoofd, den buik, de heupen enz. der paarden".

In het Madoereesch eindelijk wordt *palésér* of *paléséran* gebezigd, wat wel in den grond hetzelfde woord zal zijn als het Boegineesche *palisoe*, waarover straks nader.

(1) Vgl. OOSTING, *Soend. Wdbk* in v.; V. DE SERIERE in *T. v. N. I.*, Jg. 1874, D. II, bl. 173.

(2) Eerste uitg., D. II, p. 103. Zie ook B. bl. 163.

(3) *Bijdrage tot de kennis van het Batavia'sch Maleisch*, bl. 5, Handleiding tot id., bl. 61.

Op de namen, op Java voor teekens in 't algemeen gebruikt, laat ik thans de namen van eenige bijzondere teekens met de vertaling volgen. Aan de verklaring van deze zeer duistere uitdrukkingen zal ik mij echter doorgaans niet wagen.

Satrijâ mannah. Naam van een haarkronkel aan de rechterzijde van den hals van een paard, die als een goed teeken wordt aangemerkt. WILKENS zegt hiervan: „als een paard zijn *mati's* in orde en compleet en achter die *mati's oenjêng-oenjengan's* heeft, de rechter eenigszins naar achteren en de linker eenigszins naar voren, dan is dat paard uitmuntend voor den oorlog.” De beteekenis der woorden: „achter die *mati's*” is mij duister, daar doorgaans *oenjêng-oenjengan* en *mati* als synoniem worden opgegeven.

Satrijâ kapannah, naam van een haarkronkel aan de linkerzijde van den hals, die als een slecht teeken geldt. WILKENS zegt er van: „Bij deze *mati* zit de linker *oenjêng-oenjengan* eenigszins naar achter en de rechter eenigszins naar voren. Dit teeken zal den berijder in den oorlog ongeluk aanbrengen.

Satrijâ pinnajoenggan, ook aan de Soendaneezen bekend (1), naam van den haarkronkel boven op den rug achter den zadel, die voor een goed teeken doorgaat. WILKENS schijnt over dit teeken niet te spreken.

Tadah heloeh. Het *Handwoordenboek* bl. 430a, zegt alleen: »Naam van een slecht teeken in het haar van een paard”. Volgens WILKENS zit hier de *oenjêng-oenjengan* onder het oog, en zal de eigenaar dikwijls ziekte belooopen en met moeite in zijn levensonderhoud kunnen voorzien.

Klabang anglèng. Het *Handwoordenboek* zegt alleen, bl. 314a: »Naam van een slechten kronkel in het haar van een paard”. Volgens WILKENS zit deze *oenjêng-oenjengan* op de bil, zoodat het haar in het achterwerk steekt, en is dat teeken ongunstig, daar het den eigenaar met vrouw en kinderen *pannas* (heet) maakt, d. i. hun allerlei onheil aanbrengt.

(1) Zie B. bl. 464, die *pinnajoenggan* afleidt van *pajoeng*, zonnescherm, en verklaart door beschermend, terwijl hij als de plaats aanwijst: over de lendenen naar de kroep of het kruis. Het is bekend dat *Satrijâ* een edelman (*Xâtrijâ*) beteekent.

Sáγγá boewáná, ook een teeken dat bij de Soendaneezen terugkeert ⁽¹⁾. Het is een haarwervel aan elk der vier kooten of hielen en wordt als een zeer afdoend goed teeken beschouwd.

Sáγγá tjétjáná, een haarwervel tusschen de onderkaken, mede als gunstig teeken aangemerkt.

Sáγγá kaloeng, een slecht teeken. Zijn plaats vind ik niet opgegeven, maar daar *kaloeng* een halsband, halsketen, ook het haam van een trekpaard beteekent, zal het wel aan den hals te zoeken zijn.

Zooals reeds vermeld werd, zijn een paar dezer teekens aan de Javanen en Soendaneezen gemeen. Eenige andere, die ik bepaald als Soenda'sche vermeld vind, maar die toch ook misschien niet alle bij de Javanen onbekend zijn, worden onder de volgende namen opgegeven ⁽²⁾.

Toeroen tangis, een haarwervel onder een denkbeeldige lijn, die de oogen verbindt. Een paard met dezen wervel wordt zeer gevreesd; het geeft aanleiding tot droefheid, verdriet, (tranen *tangis*).

Kelabang kepipit, een vereeniging van haarwervels, vlak achter de ellebogen, waar de teugels worden aangebracht. Wie een dus geteekend paard bezit, haalt zich en de zijnen ziekten en allerlei ongelukken op den hals. De verklaring is dat een *kelabang* of duizendpoot, wanneer hij gekneld (*kepipit*) wordt, naar het (echter op dwaling berustend) volksgeloof, zich zelf doodt door zich den angel in den kop te steken.

Boewaja ngangsar, wordt op dezelfde plaats gevonden als het vorig teeken, maar bestaat uit een enkelen haarwervel. De naam is samengesteld uit *boewaja*, krokodil, en *ngangsar*, heen- en weder strijken, over den grond slepen. Dat teeken wijst op geen gevaar, maar op een last. Een paard, daardoor gekenmerkt, wil geen stroom doorwaden zonder een bad te nemen en moet door slagen gedwongen worden om weder uit het water te gaan.

Boeték haté (van *boeték*, troebel, en *haté*, hart), één enkele wervel op de borst, teekent een boosaardig paard, met valsche streken.

(1) Zie B., bl. 164. *Sáγγá* beteekent dragen, *boewáná*, de wereld.

(2) Zie B. bl. 164 vv.

Tameng (d. i. schild), drie wervels op de borst in een gelijkzijdigen driehoek geplaatst, zijn daarentegen een voortreffelijk teeken, dat den eigenaar van het paard voor alle rampen bewaart,

Pamatri, d. i. soldeërsel, middel om te soldeeren, twee haarwervels achter de ooren, naar welker aanwezigheid de Soendanees in de eerste plaats onderzoek doet, omdat daaruit blijkt, dat het paard aan zijn meester zal gehecht zijn.

Hoe ongerijmd ons nu ook die teekenleer moge voorkomen, en te meer omdat eenstemmigheid over de ware beteekenis gemist wordt, den Javaan is het daarmede volkomen ernst. Het gebrek aan overeenstemming hindert hem niet, daar ieder zich houdt aan hetgeen hij zelf gelooft, en waarschijnlijk van afwijkende meeningen niets weet. De Heer GALLOIS deelde eens in een vergadering van het Instituut voor Indische Taal, Land- en Volkenkunde aangaande een Regent op Java mede, dat hij de voetstappen van paarden met kwade voortteekenen in het haar, als die op zijn erf gekomen waren, liet uitgraven ⁽¹⁾. De heer DE BIE getuigt ⁽²⁾, dat de Soendanees voor een paard met goede teekens gaarne handen vol geld geeft, maar dat een paard dat, overigens even goed en mooi, eenig slecht teeken heeft, tot een ongelooflijk laag peil in prijs daalt, en Dr. C. L. v. D. BURG ⁽³⁾, die vele jaren op Java de geneeskundige praktijk uitoefende, waarschuwt ernstig tegen het in den wind slaan van de bijgeloovige meeningen der Javaansche koetsiers. »Zulk een inlander», zegt hij, »wil in den regel, coûte que coûte, gelijk hebben in zijn beweringen, en als men die niet telt, is dikwijls het gevolg dat de paarden dood gaan».

Het geloof aan de goede en kwade teekens in het haar der paarden bepaalt zich in Nederlandsch-Indië niet tot de Javanen. Men vindt het ook bij andere volken van den Archipel. Het meest is daaromtrent bekend bij de Macassaren en Boegineezen op Celebes.

»Hoe zelfs», zegt de Heer B. F. MATTHES in zijn *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes*, bl. 401 »een sterretje in

⁽¹⁾ *Bijdr. t. d. T. Id. en Vk. van N. I.*, N. Vlgr., D. VI, bl. VII.

⁽²⁾ Blz. 464.

⁽³⁾ *De Geneesheer in Indië* I, blz. 354.

het haar van een paard (*palisoe* Boegin., *tampalisoe* Mac.), al naar gelang van de plaats, waar het zich bevindt, een belangrijk teeken kan zijn, vindt men in zijn *Boegineesch Woordenboek* op *palisoe* met een zevental voorbeelden opgehelderd". Ik zal deze voorbeelden hier met eenige bekorting laten volgen, onder opmerking, dat juist het woord voorbeelden, door den heer MATTHES hier gebezigd, bewijst, dat slechts een deel van de leer dier teekens door hem is ontvouwd, en dat zij dus bij deze volken zeer ingewikkeld moet zijn.

Palisoe komt in beteekenis overeen met het boven besproken *oesér-oeseréan*. Behalve van de haarkringetjes wordt het ook gebruikt van soortgelijke kringetjes, die het middelpunt vormen van rond vlechtwerk, b.v. in *palisoe pádjá*, het middenpunt van een *pádjá* of van rotan gevlochten ronden schotel, en in *pálisoe sângkó*, het middelpunt van een soort van muts, gevlochten van paardenhaar of lontarvezels. Ook zegt men *palisoena Lângie*, het middelpunt des hemels, en *palisoena Tanâe*, het middelpunt der aarde (*umbilicus orbis et terrarum*).

De door den heer MATTHES opgegeven teekens zijn de volgende.

Palisoe padákkó (afgeleid van *rákkó*, ombuigen) is een haarkringetje aan den hals van een paard. Die een paard met dit teeken berijdt, loopt groot gevaar zijn hals te breken.

Palisoe la garoetoe (van *la*, praefix voor mannelijke eigenamen, en *garoetoe*, knappen, knarsen), een haarkringetje aan de kinnebakken van een paard. Het stelt den berijder bloot aan het gevaar van dikwijls te worden afgeworpen en van om te komen in den strijd.

Palisoe óelé (van *óelé*, dragen, inzonderheid grafwaarts) bestaat uit een *palisoe* op het voorhoofd en één op het neusbeen en is een slecht teeken, aanwijzend, dat wie het paard in den strijd berijdt, gevaar loopt gedood en alzoo grafwaarts gedragen te worden. Ook meent men dat de eigenaar van zulk een paard er op kan rekenen, dat hij vernederd en tot de diensten van een koeli (lastdrager) verplicht zal worden.

Palisoe pagélé (van *gélé*, kittelen), een *palisoe* aan de zijde of aan beide zijden van het paard. Een paard met dit teeken is kittelachtig en werpt zijn ruiters af. De Macassaarsche benaming van deze *palisoe* is *tampalisoe bembéjang* (van *bembé*,

geit), die moet beteekenen, dat het slechts goed is om als een geit geslacht te worden.

Palisoe pasorong (van *sorong*, schuiven, ook afschuiven in den zin van betalen), en *palisoe*, van achteren op de dijen. Dit teeken is zeer dubbelzinnig. Het kan beteekenen dat de eigenaar zijn schulden spoedig zal kunnen betalen, maar ook dat men zijn goed weg zal halen.

Palisoe mabóeri láppò, een *palisoe* op den rug. In dezen naam wordt, volgens nadere schriftelijke mededeeling van den heer MATTHES, met *láppo* bepaaldelijk een *láppóase*, een hoop padi, bedoeld. *Maboeri*, verbale vorm *boeri* of *oeri*, billen, fundament, bodem, onderste, beteekent tot bodem hebben, onder zich hebben. De zin is dus een *palisoe*, die een hoop padi onder zich heeft. Het is een goed teeken en brengt den eigenaar van het paard overvloed van padi aan.

Palisoe tjoéké of *soéké* (van *tjoéké* of *soéké*, weggagen). Vorsten, die zulk een paard bezitten, raken daardoor hun rijk kwijt; geringe menschen worden het land uitgezet.

In het *Macassaarsche Woordenboek* van den Heer MATTHES vind ik op het woord *lam palisoe* (blz. 291b) nog aangeteekend, dat een *palisoe* op den buik als een slecht teeken beschouwd wordt. De ruiter valt dan licht van zijn paard en in den oorlog worden de kogels door die *lampalisoe* aangetrokken.

Ik heb geen bewijzen kunnen vinden, dat de leer van die teekens ook ingang heeft gevonden bij de Menangkabau'sche of Riouwsche Maleiers, doch zou daaruit niet durven opmaken dat zij hun geheel vreemd is. Zeker is het, dat zij wel bekend is aan de Bataks. Ofschoon ook de meeste schrijvers over de Bataklanden, o.a. de uitvoerige beschrijving van JUNGHUIN, er over zwijgen, weten wij het met zekerheid uit NEUMANN'S zoo nauwkeurige *Beschrijving van het Pané en Bila-stroomgebied*, al bestaat dan ook zijn mededeeling alleen in de eenvoudige woorden: »Aan de paarden worden ook goede en kwade teekens opgemerkt. Zij bevinden zich aan het voorhoofd, aan den nek, aan de billen en aan de borst.» (1)

Met nog één bijzonderheid, die ik in WILKEN'S verhandeling

(1) *T. v. h. A. Gen.*, 2e Ser. D. IV m. u. a., bl. 80.

over het »Haaroffer» vond, wil ik dit hoofdstuk besluiten. Hij deelt ons daar mede, dat hij gedurende zijn verblijf te Sipirok in de Bataklanden in het bezit was van een rijpaard, dat op de borst twee lange haren had. Wegens deze eigenaardigheid, zegt hij, was het paard in de oogen der Bataks *mortoewa* (Mal. *betowah*) d.i. door mystische kracht tegen onheil beschermd (1).

Zooals we zagen, zijn het niet alleen de haarwervels, ook kleur, afteekeningen en sommige gewoonten influenceeren op de waarde van het paard.

Laten we eerst deze laatste eens aan eene korte beschouwing onderwerpen, om ten slotte de haarwervels te bespreken.

Als hoofdkleuren onderscheidt men zwart, bruin, wit of schimmel, vos, muisvaal, isabel en bont.

Talrijk zijn de nuances, nog talrijker de verschillende benamingen hiervoor; te veel om te noemen.

Welke kleur het meest gewild is, hangt in hoofdzaak van de streek af, waar men is. Met het plaatsnemen van hengsten is het dan ook van veel belang, in de streek waar de hengst werkzaam moet zijn te informeeren, welke kleuren daar gaarne gezien worden. In 't algemeen kan worden gezegd, dat effen kleuren 't meest gewild zijn, zwarte en bruine paarden zijn, geloof ik, wel overal in trek, in sommige streken hecht men zeer aan muisvalen, in anderen aan bopongs (vooral de lichte soorten), ook is een dawoek totol (ijzerschimmel) vaak zeer in aanzien. Vossen en bouten ziet men minder graag. Op Midden Java b.v. staan de vossen al in een zeer slechten reuk. Volgens de legende werden de koningen van Mataram, die op vossen reden, allen gewond in den krijg, waarom deze dieren later niet weer op den aloon-aloon werden toegelaten.

Paarden met bijzondere, zeer gezochte, kleuren krijgen vaak bijzondere benamingen, en wordt daaraan groote waarde gehecht. Zoo treft men aan:

(1) *Das Haaropfer*, Heft. II, bl. 80; zie ook WILKEN's artikel over de Simsonsage in de Gids, 1888, Dl. II. Op de eene plaats noemt de schrijver dit paard van Soembawa, op de andere van het Sandelwood-eiland (Soemba) afkomstig, een gemakkelijk te verklaren en ter zake niets afdoend verschil.

Wisnoe moerti, een gitzwart paard, zonder haarwervels aan de basis van de ooren.

Een dergelijk paard brengt den bezitter geluk aan.

Boewanjora, *sinom moerta*, *pan-kresna*, *malang dewa* zijn eveneens benamingen voor zwarte paarden. 't Laatste zou als rijpaard voor een vorst veel waarde hebben.

Bremana leboe genie is een effen bruin paard, met bruine lippen.

Een *maha dewa* is ook bruin, met minder aangenamen gang, echter een uitmuntend oorlogspaar.

Onder de schimmels is zeer gezien een *poernama sidi*, d. i. een schimmel met zwarte oogen, snuit en hoeven.

Ook onder de afteekeningen aan beenen en hoofd treft men er aan, die zeer gezocht zijn.

Een *pantjol panggoeng*, d. i. een zwart paard met 4 halve witte beenen, ziet men graag, evenzoo een

Soema dadari — een zwart paard met witte sokken.

Een *dawoek bang lalap njabrang*, d. i. een roodschimmel met een doorlopende bles tot op de onderlip, is evenzoo zeer in aanzien. Minder gewild zijn 1 of 2 sokken, terwijl 3 daarentegen weer gunstiger worden beoordeeld (*trois pour les rois*). In 't Javaansch wordt dit pontja kali genoemd.

Bij een bruin paard ziet men niet gaarne witte haren in de manen. De naam *doekoen mangsi goena* is hiervoor in gebruik.

De staartharen mogen niet verward zijn en van boven wit en van onderen gemengd, (*Boentel wajit*), dit voorspelt ongeluk aan den eigenaar en sterfte in zijne familie.

Nog andere keuteekenen zijn er, buiten genoemde en de haarwervels staande, waarop gelet wordt.

De staart moet goed gedragen worden en mag niet scheef zijn (tekong). — Een kale staart (*Sapoe wedar*) wordt leelijk gevonden.

Na 't mesten mag het paard niet het slijmvlies van den endeldarm (de z. g. roos) laten zien, zoodat na 't mesten vaak staartharen mee naar binnen gaan. (*Soesoeh wigar*). De eigenaar van zoo'n paard zal door zijn vrienden verlaten worden.

Bij 't urineeren wil men geen eigenaardig brommend geluid waarnemen, noch mag de straal onderbroken worden. Namen als *doerga ngerik* en *doerga dadak* wijzen hierop en voorspellen den eigenaar onheil.

Een deukje of kuiltje in de spieren van hals of kruis (*kala ploewang*) is niet goed.

Verder zijn diepliggende oogen, 't rood gekleurd zijn van 't oogwit, een schuwe, angstige blik, een gevlekte penis niet gewenscht en maken een paard minderwaardig.

Na deze korte bespreking van bepaalde kentekens kunnen we thans overgaan tot de *haarwervels*, korenaren enz.; wat men hieronder verstaat, wordt door den naam voldoende aangegeven.

De Inlandsche benamingen zijn:

Oejêng-oejêngan (Javaansch), ook mati's, echter alleen voor de haarwervels achter de ooren, koelintjiran (Soendaneesch), poesar-poesaran (maleisch), oeser-oeseran (Bat. maleisch), palèsèran (Madoereesch), palisoe (Boegineesch), tampalisoe (Makasaarsch.)

Om hier de eenige honderden teekens op te noemen, die de inlander kent, zal weinig nut hebben, te meer, daar zooals ik reeds zeide, de naam en beteekenis zoo veel verschilt in de eene streek en de andere en bijna iedere hadji er zijn eigen verklaring van heeft. Er zijn echter enkele teekens, die overal voor goed, anderen die overal voor slecht te boek staan, en waarnaar bij den aankoop van een paard door den inlander steeds wordt gekeken. Deze kunnen we hier bespreken en met enkele schetsjes duidelijk maken.

SLECHTE TEEKENS.

- × 1. Eén haarwervel in de mediaanlijn, doch onder de ooglijn — *Toeroen tangis*. Dit staat overal als ongunstig bekend, is oorzaak van verdriet.
- × 2. Twee haarwervels in de mediaanlijn, één boven één onder de ooglijn (ook wel beide beneden de ooglijn) — Jav. *baja kapranggoel* — Soend. *baja kapapag*. 't Is overal een ongunstig teeken.
- × 3. Eén haarwervel boven de ooglijn, maar rechts of links van de mediaanlijn — Soend. *Simpar*, Pad. Bovenlanden „*Tinggi rahsia*” genoemd. 't Staat als ongunstig te boek.
- × 4. Eén of twee haarwervels op de neus is eveneens nergens gewild.

- × 5. Een haarwervel onder één oog — *tadah-loek* (Jav.) staat als ongunstig bekend, ook in andere streken.
- × 6. Eén of meer haarwervels aan de bovenlip — *Watjana* (Jav.) van weinig beteekenis, echter niet gunstig.
- × 7. Een of meer haarwervels aan de onderlip — *Sangga Watjana* (Jav.) eveneens minder gunstig.
- × 8. Eén of meer haarwervels op de wangen zijn als 6 en 7.
- × 9. Slechts één haarwervel op de kruin, links of rechts, is slecht. Overal staat dit als zeer ongunstig bekend. In 't Jav. wel *Soenja taka* genaamd.
- × 10. Twee haarwervels op de kruin, doch ver naar achteren, mati *moendoer* of *kloensoer* (Jav. en Soend) genaamd. 't Is een slecht teeken, de eigenaar komt niet vooruit. Wanneer men 't oor naar achteren legt, moet minstens $\frac{1}{3}$ hiervan voorbij de mati's uitsteken.
- × 11. Eén haarwervel op de keel, onder of terzijde (soms ook twee) *gorok*. Jav. en Soen. Dit is niet gewild.
- × 12. Eén haarwervel of korenaar op één der kaaktakken: een minder goed teeken.
- × 13. Een korenaar links, van de kruin uitgaande langs de manenkam — *Satrio kapanah* (Jav.) Ongunstig, vooral voor troepenpaard. De berijder zal spoedig getroffen worden. — Verdiepingen op de vlakke van de hals z.g. lanssteken, worden door sommigen voor gunstig, door anderen voor minder gunstig gehouden; veel betee-kenend zijn ze niet.
- × 14. Eén haarwervel op de voorborst in 't midden, of meer naar rechts of links, *boetek ati* Jav. en Soend., *berparok dada* maleisch. Dit is een slecht teeken.
- × 15. Een korte korenaar aan de voorzijde van den hals is niet erg gewild, alhoewel van weinig belang.
- × 16. Eén haarwervel op rug of schoft onder 't zadel, *klabang pipitan* (Jan. en Soend.) is niet gewenscht.
- × 17. Een haarwervel achter den schouder links of rechts, daar waar de buiksingel komt, of op de plaats waar de stijgbeugel hangt; wel *kala misani* of *kala sapit* genoemd. 't Is een ongunstig teeken.

- × 18. Eén haarwervel of korenaar links of rechts op den buikwand, *soedok*, (Jav.) 't Is een ongunstig teeken.
- × 19—20. Eén haarwervel aan een der pijpen voor of achter, ook wel aan beide voorpijpen en één achterpijp of omgekeerd. Dit is ongunstig.
Eén haarwervel aan één achterpijp heet wel *kapingkal* (Jav. en Soend.).
- × 21. Eén haarwervel aan één der voorbeenen, op de buitenvlakte van de pijp, *moestaka* (Jav. en Soend.). Dit is slecht. Evenzoo wanneer deze haarwervel hooger zit, aan de buitenvlakte van handwortel of onderarm.
- × 22. Eén haarwervel aan één der achterbeenen, op de buitenvlakte van de pijp is eveneens niet gewild.

GOEDE TEEKENS.

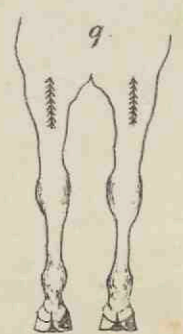
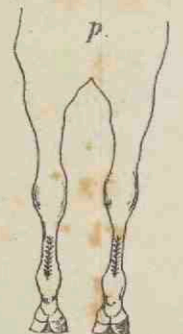
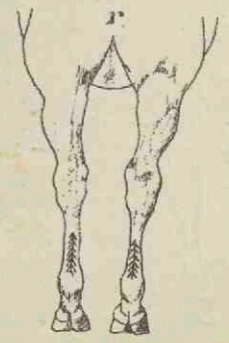
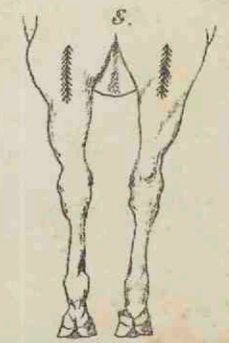
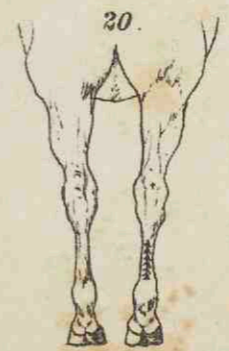
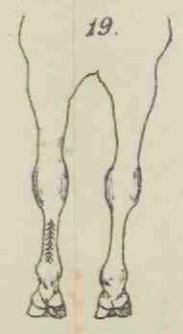
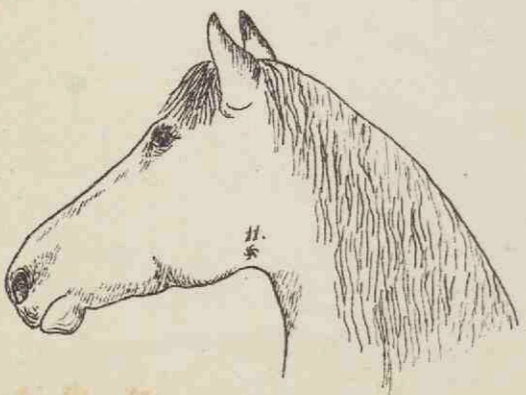
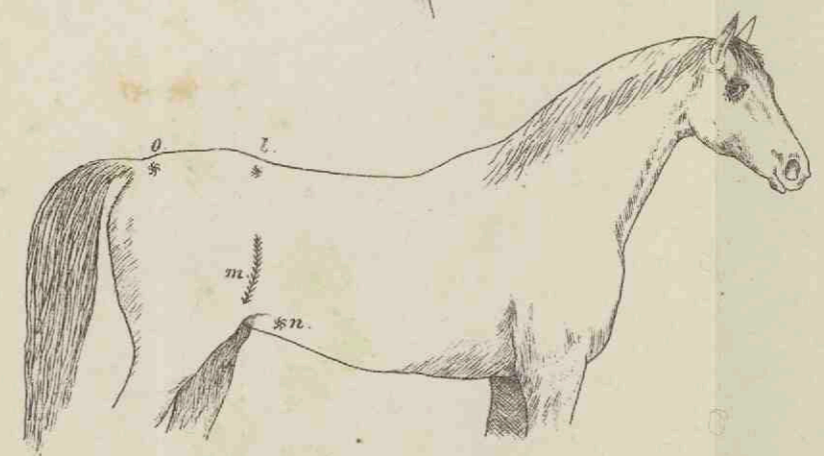
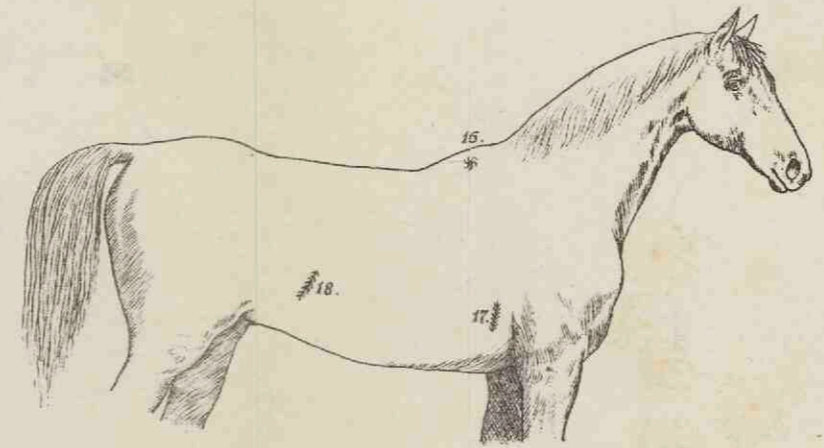
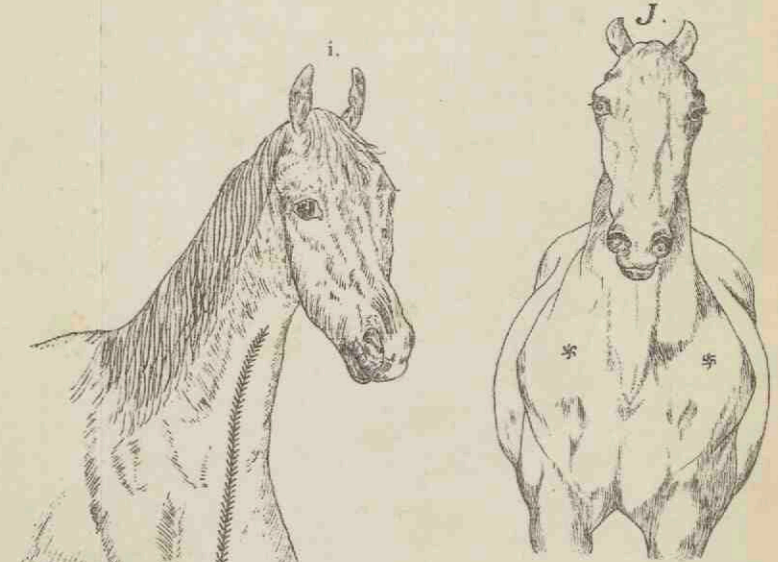
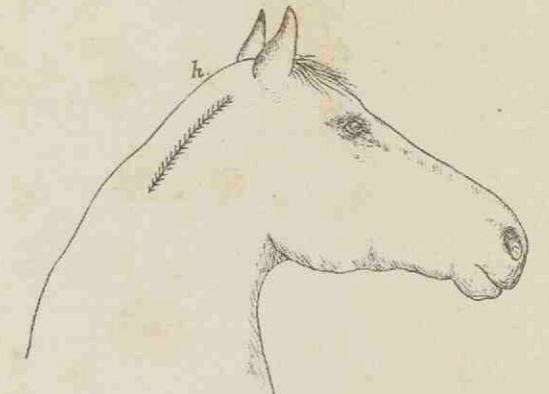
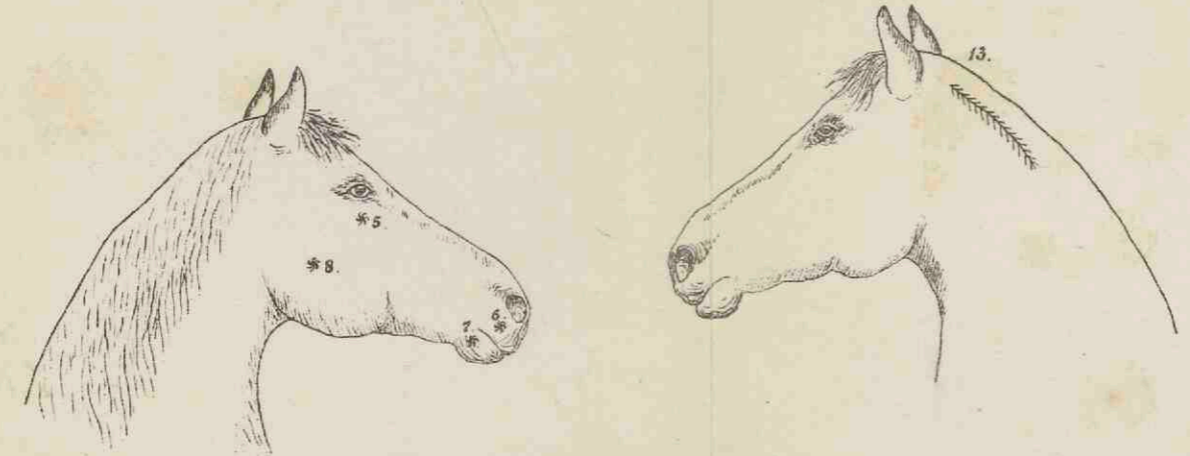
- × a. Eén haarwervel, boven de ooglijn, *tjitak*, (naar *tjitak* = voorhoofd. Jav.). Dit teeken is overal zeer gewild.
- × b. Twee haarwervels naast elkaar, boven de ooglijn. In 't Javaansch en Soendaneesch genaamd *kembang sapa-sang*. — Zeer gewild. In 't maleisch (Pad. Bovenlanden) heet het *mizan tertaga* (opgerichte grafsteen) en is niet gunstig. De eigenaar zal niet oud worden.
- × c. Drie haarwervels op 't voorhoofd, boven de ooglijn. Jav. *tradjoemas*— Soend. *Soemoer bandoeng*. — Zeer gewild. In de Pad. Bovenlanden heet het wel *Boemi berganding boelan dan matahari*; geldt hier ook voor een gunstig teeken.
- × d. Twee haarwervels boven elkaar, beide boven de ooglijn is in de Jav. en Soend. landen wel gewild, minder in de Pad. Bovenlanden.
- × e. Twee haarwervels op de kruin, aan de basis van elk oor één, de z.g. *mati's* — Soendan. *Pamatri*. — Zijn ze aanwezig dan heet dit *mati pépak* (Jav). Het ontbreken, *mati soewoeng*, is slecht. — Hierop is slechts één uitzondering: een gitzwart paard zonder afteekeningen behoeft geen matis te hebben, heet in 't Javaansch *wisnoe moerti*.
- × f.-g. Eén haarwervel of korenaar in de keelgang of één op elk der kaaktakken. Dit is geen slecht teeken.

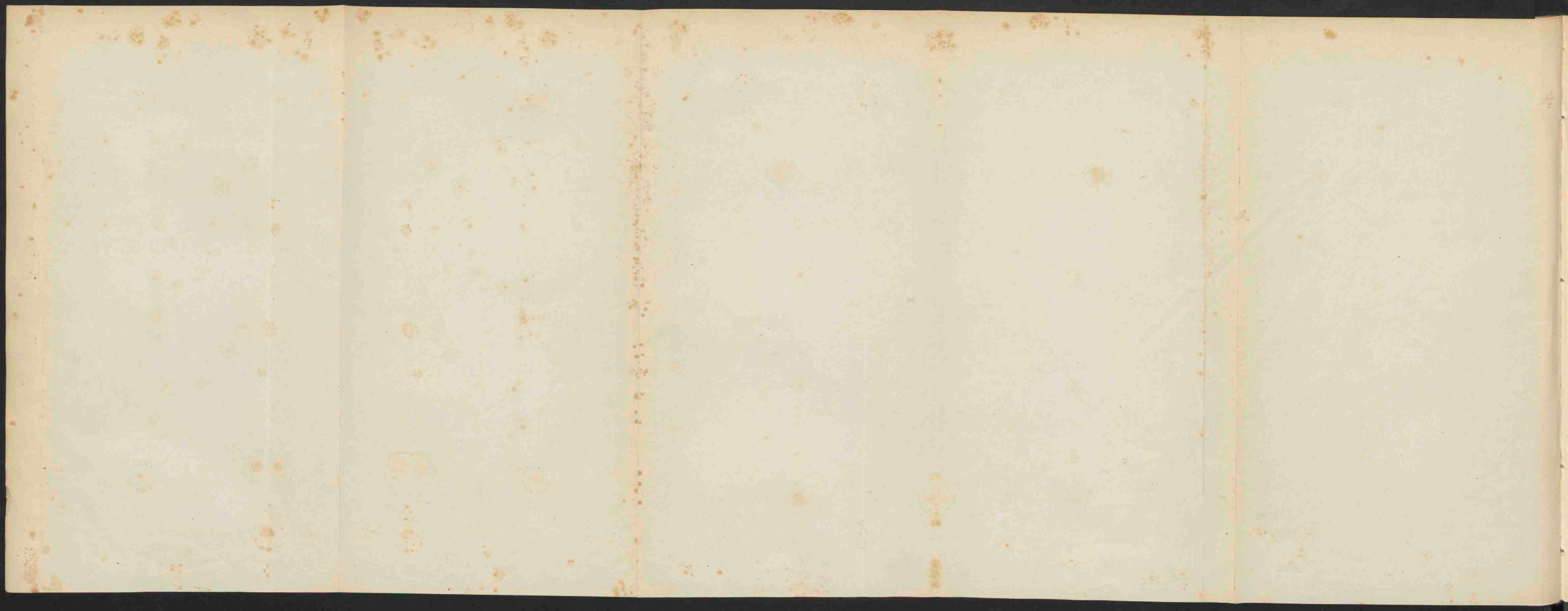
- × *h.* Een korenaar rechts van de krain uitgaande, langs den manenkam. *Satrio (ka)manah* (Jav.). Dit is gunstig, vooral voor troepenpaard is dit gewild, de berijder zal niet getroffen worden.
- × *i.* Een korenaar, welke aan de voorvlakte van de hals hoog begint en tot onder aan de borst doorloopt, *Radja wahana* (Jav. en Soend.). Overal een zeer gunstig teeken.
- × *j.* Eén haarwervel voor elk der boeggewrichten, *Bahoe reksa* (Jav.). In 't maleisch wel *karakok* genoemd. 't Is een goed teeken.
- Beter is:
- × *h.* Drie of vijf haarwervels op de voorvlakte van de borst. Eén in 't midden (soms ook een korte korenaar) en één of twee aan weerszijden. 't Heet wel *tameng*. (Jav. en Soend.). (schild).
- × *l.* Eén soms ook twee of drie dicht bij elkaar gelegen haarwervels op de lendenen, vlak achter 't zadel (echter niet hierdoor bedekt) *satrio pinajoengan*; in 't maleisch wel *anak radja berpajoeng mas* genoemd. — Dit is overal een bijzonder gewild teeken.
- × *m.* Een korenaar in de flanken, wel *poedak*, Jav. genoemd. Deze moet ver naar boven en ver naar beneden doorloopen. Niet hoog genoeg oplopende heet het wel *poedak tjoepet*, niet ver genoeg naar beneden loopende *poedak lintjing*. Beide is minder gunstig.
- × *n.* Eén haarwervel links en rechts onder de buik, voor en terzijde van schaamdeel of uier, ziet men gaarne. *Plintangan* (Jav.) *poesar poesar kambing* (Pad. Bovenl.)
- × *o.* Eén haarwervel links en rechts van den staartwortel. Dit is een gewild teeken.
- × *p-s.* Haarwervels aan de achtervlakte der pijpen, voor en achter (dus vier), *doro moeloek* (Jav.) ook *panggoeng* (Jav. en Soen.), — *korong* maleisch. Dit wordt zeer gaarne gezien. Soms ook zitten ze boven de knie en de hiel. Alleen aan de voorbeenen of alleen aan de achterbeenen is ook goed, echter minder gewild dan vier; alleen aan de voorbeenen wordt het wel *pantjal* genoemd, (niet te verwarren met *pantjal* — zwart met

vier witte voeten). Alleen aan de achterbeenen, boven de hiel, heet het wel *soeroeng*.

In hoeverre de haarwervels moeten worden beoordeeld en veroordeeld met het oog op de overerving, hiervan weet ik niet veel te zeggen. Wel weet ik dat ze kunnen overerven. Ik zag eens twee jonge paarden, volle zusters, die juist dezelfde haarwervels op 't voorhoofd hadden (twee naast elkaar). Op Semplak zag ik eene Australische merrie van den heer VAN HOUTEM, met een veulen van Damaseus, enz. De merrie heeft eene typische haarwervel op 't voorhoofd, (*kembang sapasang*), 't veulen eveneens.

B. VRIJBURG.

EEN CAUSERIE OVER VEEFOKKERIJ,

door

G. A. PENNING,

Gouvernements Veearts.

MET EEN PLAAT.

[Vervolg en slot].

7^e. HOOFDSTUK.

*Over het gebruik van het vee voor verschillende
doeleinden en over de ouderdomskenmerken.*

Zooals we reeds zagen, gebruiken we het vee voor verschillende doeleinden en wanneer we ons meer bepaald tot het rund beperken, in hoofdzaak voor melkproductie, vleeschproductie en als werkdier.

Voor het eerste doel trachten we de melkafscheiding niet alleen zoo groot mogelijk te doen zijn, doch ze ook gedurende een langen tijd in stand te houden, terwijl ze onder natuurlijke omstandigheden zou ophouden na den gewonen zoogtijd van het jong, d. i. 5 à 6 maanden na de geboorte van het kalf.

De melkafscheiding nu wordt bevorderd door dadelijk na de geboorte van het kalf het uier op geregelde tijden goed uit te melken, in verband met eene rijkelijke voeding en eene verpleging, die zoodanig moet zijn, dat het dier steeds in goeden voedingstoestand blijft verkeeren, zonder vet te worden. Het gemakkelijkst en natuurlijkst middel hiervoor is, de dieren in de weide te laten loopen, wanneer zulks mogelijk is en ze, al naar gelang het gras van betere qualiteit en overvloedig dan wel minder goed en overvloedig voorhanden is, bijvoer te

geven. Is men verplicht, de dieren op stal te houden, dan is het toch wenschelijk, ze dagelijks wat buiten te laten brengen, daar ze bij gebrek aan beweging, gepaard aan rijkelijke voeding, licht vet en krachteloos worden. In deze streken heeft men trouwens van te rijkelijke voeding en te weinig beweging geen last, meestal is het omgekeerde het geval en moeten de dieren veel te veel loopen om zelfs het hoognoodige voedsel te zoeken. Voor melkvee is de beweging voldoende, die het genoodzaakt is te nemen door het grazen in eene goede weide; moet het echter dagelijks palen ver loopen om eene geschikte weideplaats te vinden, of is deze zoo schaars met goede voederplanten begroeid, dat de dieren groote oppervlakten moeten afzoeken om het noodige voedsel te vinden, zoo is deze verplegingswijze voor alle vee, dat behalve voor eigen onderhoud, tevens nog extra moet produceeren, af te keuren. Hoe de voeding meer in het bijzonder moet zijn, zal uitvoeriger in het hoofdstuk over dat onderwerp besproken worden.

Wil men op eene geregelde melkproductie kunnen rekenen, dan doet men goed, het dier na het kalveren bij de eerste bronst wederom te doen bevruchten, daar de melksecretie kort na het kalveren het overvloedigst is en dan successievelijk gaat afnemen, om, bij het eene dier eerder, bij het andere later, geheel op te houden. Uit een oeconomisch oogpunt tracht men dus behalve de melk, tevens jaarlijks een kalf van ieder volwassen rund te krijgen. Bij de meeste runderen houdt onder deze omstandigheden in de 8ste à 9de maand van den dracht-tijd de melksecretie op. Bij sommige zeer melkrijke individuen blijft ze echter voortbestaan, in dat geval doet men evenwel verstandig door ze 6 à 8 weken vóór het kalveren kunstmatig te doen ophouden, door successievelijk minder te melken, bijv. eerst eenmaal per dag en vervolgens in het geheel niet meer, waarna de secretie spoedig ophoudt. Doet men dit niet, dan benadeelt men niet alleen de moeder en de vrucht, die op dat tijdstip van de zwangerschap alle voedingsstoffen zelf hoog noodig hebben, doch bij de nieuwe lactatieperiode na de geboorte van het kalf is de melkafscheiding veel minder overvloedig dan wanneer men het uier een tijdlang tot rust heeft doen komen. In het welbegrepen eigenbelang van den eigenaar

is het dus niet raadzaam, de melkafscheiding zoo lang mogelijk te doen voortduren, doch dient deze op een bepaalden tijd onderbroken te worden. Na het 7^e of 8^e kalf begint de melkproductie over het algemeen langzamerhand te verminderen en doet men goed, het dier vet te maken om het naar de slachtbank te verwijzen, tenzij een langer aanhouden als fokdier gewenscht is, of het niet door betere melkgeefsters vervangen kan worden. Het vleesch is echter op dezen leeftijd nog zeer smakelijk, terwijl het dier nog gemakkelijk vet wordt, en de slachtwaarde na dezen leeftijd vermindert. Na de geboorte van het laatste kalf blijft men het dier dus melken, totdat de melksecretie begint af te nemen en laat het op een tijdstip, waarop men over voldoende voedsel te beschikken heeft (bijv. hier in den Westmoesson) droog worden, door het niet meer te melken, als wanneer het, hetzij door het in eene goede weide te laten loopen, hetzij door het op stal goed te voeden, in korten tijd vet wordt en aan de slachtbank kan geleverd worden. Springstieren laat men onmiddellijk na het laatste dekseizoen nog eenige weken zwaar voeren en zendt ze dan naar den slachter. Jonge stierkalveren, die later voor de slachtbank bestemd zullen worden, doe men vroegtijdig castreren en make ze op $2\frac{1}{2}$ à 3-jarigen leeftijd vet, als wanneer ze hunne hoogste slachtwaarde bereikt hebben. Om dieren zoo spoedig mogelijk vet te maken, geeft men ze zeer weinig of in 't geheel geen beweging bij eene zeer intensieve vetvormende voeding. Dit strijdt weliswaar tegen alle hygiënische begrippen, doch aangezien het hier slechts de vraag is om met de minst mogelijke kosten het grootste profijt te verkrijgen en het doel in enkele weken (8 à 10) te bereiken is, doet het er voor deze categorie van dieren weinig toe, of hun weerstandsvermogen achteruit gaat, indien slechts zorg gedurende den laatsten tijd van het vetmesten digestiestoringen optreden, die alsdan bij de verzwakte dieren dikwijls een ongunstig verloop nemen en ze in ieder geval weer zeer doen achteruitgaan in voedingstoestand.

Als trekvee kan men gebruik maken van springstieren buiten den dektijd, van melkkoeien en van vee, uitsluitend voor werkvee bestemd en waarvoor het voordeeligst ossen gebezigd worden. De

laatste hebben, vooral wanneer ze niet te vroeg gecastreerd zijn geworden, dezelfde kracht als stieren, zijn echter handelbaarder en later meer geschikt voor de slachtbank, terwijl ze altijd makkelijker te voeden zijn. Runderen, die voor den arbeid worden opgefokt, dienen vroeg aan beweging gewend te worden, opdat het spierstelsel zich door oefening krachtig ontwikkelt. De methode van den inlander om kalveren van $1\frac{1}{2}$ jaar, die voor den trekdienst bestemd zijn, reeds te laten meeloopen, is dan ook zeer goed, mits men in den beginne de afstanden niet te groot neemt en steeds voor overvloedige, intensieve voeding zorgt. Bij dergelijke jonge dieren moet zich het werk echter bepalen tot meeloopen, terwijl men ze niet vóór het derde jaar moet laten trekken en daarbij wel in het oog moet houden, dat ze eerst op 4 à 5-jarigen leeftijd, al naar hunne meer of minder snelle ontwikkeling, op volle kracht zijn en dus dan eerst voor zwaren arbeid gebezigd dienen te worden. Goede trekossen kan men dagelijks 9 à 10 uren laten werken, mits men ze nooit overhaast, ze tusschen de werkuren den noodigen tijd voor voedselopname en herkauwen gunt, d.i. een rusttijd van minstens $2\frac{1}{2}$ à 3 uren en ze zoo min mogelijk op het heetst van den dag laat werken, doch liever de morgen- en namiddaguren gebruikt, of zoo mogelijk de nacht. Het is zeer aan te bevelen, de dieren na ingespannen arbeid bij zeer heet weér met frisch water te begieten en daarna af te wrijven.

Het spreekt wel van zelf, dat melkkoeien en drachtige dieren niet voor hetzelfde zware werk gebezigd mogen worden als trekossen of stieren; voor lichten arbeid kan men ze echter zonder bezwaar bezigen; wil men daarbij evenwel de melkproductie niet aanmerkelijk zien verminderen, dan moet natuurlijk de voeding evenredig zijn aan het gebruik.

Twee à drie maanden vóór het kalveren en vier à zes weken daarna dient men van deze dieren geen werk meer te verlangen, daar anders de krachten te zeer worden ondermijnd en dus zoowel de moeder als de vrucht zouden benadeeld worden.

Schape en geiten worden in deze streken zelden voor de melkproductie gehouden, ofschoon hunne melk zeer bruikbaar is en voor sommige doeleinden door velen boven koemelk wordt geprefereerd. Ook zijn er rassen, die zich door grooten melkrijk-

dom onderscheiden. Daar echter deze diersoorten hier nagenoeg uitsluitend voor de slachtbank worden gefokt, kunnen we dit punt stilzwijgend voorbijgaan. De mannelijke, niet voor de fokkerij bestemde lammeren doet men het best op den leeftijd van twee maanden te castreren en ze op $1\frac{1}{2}$ à 2-jarigen leeftijd voor de slachtbank te leveren. De mannelijke fokdieren op het 5e of 6e levensjaar en ooiën en geiten op het 7e of 8e jaar.

Voor het vetmesten gelden ook voor deze dieren dezelfde regels als voor het rundvee werd aangegeven.

Nu we gezien hebben op welken leeftijd de behandelde dieren voor de verschillende doeleinden het best geschikt zijn, willen we met een enkel woord de teekenen bespreken, waaraan we den leeftijd kunnen onderkennen.

Behalve bij zeer jeugdige of zeer oude, afgeleefde dieren, waar we den leeftijd bij benadering kunnen beoordeelen uit hun geheele voorkomen, n.l. bij de eerste categorie naar hunne meer of minder grootte en de nog slechts gedeeltelijke ontwikkeling van organen, die op bepaalden leeftijd eerst hun vollen wasdom bereiken, zooals bijv. de horens, terwijl bij oude dieren daarentegen dikwijls grijze haren optreden en ze heelemaal het voorkomen van afgeleefdheid krijgen, bepalen we den leeftijd onzer huisdieren in hoofdzaak naar het gebit en wel voornamelijk naar de snijtanden.

Onze herkauwers: buffel, rund, schaap en geit, hebben enkel in de benedenkaak snijtanden, 8 in getal. Reeds bij de geboorte of kort daarna breken de snijtanden door, die echter op zekeren leeftijd weer uitvallen en door andere vervangen worden. Deze eerste tanden noemt men melktanden, terwijl de laatste, blijvende tanden bij de genoemde herkauwers schuifels heeten.

We kunnen nu naar de tanden den leeftijd dezer dieren in drie perioden verdeelen, n. l.

1. Het tijdperk der melktanden, van de geboorte tot aan de tandwisseling;
2. Het tijdperk der tandwisseling, van het begin tot het eindigen daarvan;
3. Het tijdperk van de afslijting der tanden.

Bij het kalf zijn bij de geboorte reeds 4 of 6 tanden door het tandvleesch gebroken, terwijl de laatste twee meestal reeds na ongeveer eene week verschijnen.

Behalve de snijtanden heeft het rund in iedere kaak 12 kiezen, dus aan iedere zijde in boven- en onderkaak 6; hiervan wisselen de drie voorste, terwijl de drie achterste eerst op lateren leeftijd komen en niet gewisseld worden. De drie eerstgenoemde kiezen komen 2 à 3 weken na de geboorte, de eerste blijvende kies na 6 maanden, de tweede na 15 à 18 maanden en de derde verschijnt eerst op 2 à 2½-jarigen leeftijd.

Het wisselen der melktanden heeft steeds twee aan twee plaats en wel eerst de beide middelste, daarna de ter weerszijde daarvan zittende, dan de daaropvolgende en eindelijk de buitenste. De blijvende tand, schuifel genaamd, onderscheidt zich van de melktand bij de genoemde herkauwer voornamelijk doordat ze meer dan de dubbele grootte heeft, zoodat ze onmiddellijk van laatstgenoemde te onderkennen is.

De wisseling der snijtanden geschiedt nu in de genoemde volgorde op de volgende leeftijden: op 1½ à 2 jaar, 2 à 2½ jaar, 2½ à 3 jaar en de buitenste tanden op 3½ à 4-jarigen leeftijd, terwijl de drie onderste kiezen op 2½ à 3-jarigen leeftijd wisselen.

Tot den 4-jarigen leeftijd hebben we dus in het uitkomen en wisselen van tanden en kiezen een volkomen betrouwbaar en makkelijk te beoordeelen maatstaf om den leeftijd der dieren vast te stellen, meestal hebben we hiervoor enkel de snijtanden noodig en laten we de kiezen, die moeilijker te zien zijn, geheel buiten beschouwing.

Den verderen leeftijd bepalen we naar de afslijting van het gebit. Zooals vanzelf spreekt, slijten de tanden door het gebruik af en aangezien ze niet weer aangroeien, zullen ze langzamerhand korter worden en daar ze den vorm van eene wig hebben, zullen de snijvlakten door het afslijten eveneens van vorm veranderen.

Bij het afslijten der tanden wordt de scherpe snijrand langzamerhand in eene snijvlakte veranderd, die echter naarmate het slijtingsproces vordert, in breedte afneemt, zoodat, terwijl bij het doorbreken der blijvende tanden, deze als het ware geen plaats genoeg vinden, waardoor de breedste gedeelten over elkaar schuiven, een paar jaren nadat ze in wrijving zijn gekomen en dus het breedste gedeelte is afgesleten, ze eerst nog juist tegen elkaar raken, terwijl vervolgens openingen tusschen de tanden ontstaan, die met den leeftijd toenemen en bij dieren

van 13 à 14 jaar reeds zoo groot worden dat het grazen er zeer door bemoeielijkt wordt.

Komt nu de schuifel voor het eerst in wrijving, dan is de snijvlakte scherp als van een beitel, daar echter bij het doorkomen der tanden deze niet dadelijk dezelfde lengte hebben als de naastzittende, duurt het eenigen tijd na het doorbreken der tand eer ze in wrijving komt. De eerst doorbrekende middelste tanden, die slechts de kleine melktandjes naast zich hebben, zijn spoedig na het doorbreken in wrijving, de hoektanden daarentegen eerst ruim een half jaar na het doorbreken, zoodat eerst op 5-jarigen leeftijd alle tanden in slijting zijn. Nu zijn echter de middelstenden reeds bijna 3 jaren in wrijving (terwijl ze niet vast meer tegen elkaar staan, doch eene kleine opening tusschen hen optreedt) en vertoonen dus reeds eene vrij breede wrijfvlakte, bij de daaropvolgende is de wrijfvlakte iets minder ontwikkeld, enz., zoodat men steeds den leeftijd bij benadering kan vaststellen, totdat alle tanden tot nabij den hals zijn afgesleten, alsdan zijn alle wrijfvlakten nagenoeg gelijk van vorm en sluiten de tanden niet meer aan elkaar, dit is op 10 à 12-jarigen leeftijd het geval. Vervolgens worden de wrijfvlakten langer dan breed, eerst de middelstenden en vervolgens de andere naar volgorde totdat ze op omstreeks 16-jarigen leeftijd weer ongeveer gelijk zijn, d. w. z. dat er nog kleine, nagenoeg ronde wrijfvlakten zijn overgebleven. Nu begint ook de hals af te slijten, waardoor de wrijfvlakten zoo klein worden, dat er zeer groote tusschenruimten tusschen de tanden ontstaan en wel het grootst tusschen de middelstenden, dan de daaropvolgende, enz. Dit heeft op ongeveer 18-jarigen leeftijd plaats, terwijl in nog hoogerem ouderdom de wortel gaat afslijten en de tanden zich nog slechts als onregelmatige stompjes voordoen; ook dit begint weer met de middelstenden op ongeveer 20-jarigen leeftijd, en eindigt eenige jaren later met de hoektanden.

Bij eene rationeele teelt worden echter onze runderen bijna nimmer tot dien leeftijd aangehouden, zoodat we die ouderdomskenmerken zelden noodig hebben. Bij de herkauwers kunnen we bovendien na afloop der tandwisseling nimmer met zekerheid den juisten leeftijd vaststellen, doch aan de tanden enkel bij benadering bepalen, hoe oud het dier ongeveer is, daar het vooral

van de hoedanigheid van het voedsel afhangt, of de tanden meer of minder snel afslijten.

Nu kan men hierbij de verschillende lagen, waaruit de tand is opgebouwd, nog wel te hulp nemen, doch aangezien we bij onze herkauwers naast de tanden nog eene vrij goede aanwijzing van den leeftijd vinden in de horens, willen we maar niet in dergelijke finesses, die voor ongeoeffenden meer theoretische dan practische waarde hebben, afdalen, doch thans den hoorn groei wat nader beschouwen.

Zoals iedereen weet, komt het kalf zonder horens ter wereld. Op ongeveer den leeftijd van $\frac{1}{2}$ jaar breken ze als stompe hoornpunten door de huid en groeien nu geregeld door, om bij het eindigen der tandwisseling nagenoeg hunne normale grootte bereikt te hebben. Na dezen leeftijd ontstaat jaarlijks aan den basis der horens een ring, die bij de vrouwelijke dieren duidelijker is dan bij de mannelijke en ook wel kalverring genoemd wordt, omdat men, wanneer de dieren geregeld drachtig worden, na ieder kalf een nieuwen ring ziet ontstaan. Bij den stier komt de eerste ring een jaar later dan bij de koe, dus eerst op het 5e jaar. Aan de horens bepalen we dus den leeftijd van het rund door bij het aantal ringen aan de basis der horens voor de koe vier op te tellen en bij den stier vijf, dan hebben we het aantal levensjaren.

Dit kenmerk, in verband met de tanden en de geheele habitus van het dier, geeft ons voldoende hulpmiddelen om den leeftijd van onze herkauwers ook na het eindigen der tandwisseling uit een practisch oogpunt met voldoende nauwkeurigheid te kunnen bepalen.

Voor den buffel vond ik in geen enkel werk iets omtrent de ouderdomsbepaling vermeld. Volgens mijne waarnemingen, in verschillende streken van Ned.-Indië gedaan, in verband met de opgaven van ontwikkelde inlanders in die streken, geldt voor dit dier hetzelfde als voor het rund, doch begint de tandwisseling eerst na het einde van het derde jaar en eindigt ze op het 6e, zoodat de verschillende tijdperken alle ongeveer $1\frac{1}{2}$ jaar later vallen dan bij het rund.

Bij schaaap en geit wisselen de snijtanden in dezelfde volgorde als bij het rund werd aangegeven, respectievelijk op den leef-

tijd van 12 à 16 maanden, 18 à 24 maanden, $2\frac{1}{4}$ à $2\frac{3}{4}$ jaar, 3 tot $3\frac{3}{4}$ jaar.

Vatten we dus de wisseling der snijtanden, die we toch in de praktijk bijna uitsluitend gebruiken, van de 4 genoemde diersoorten voor een gemakkelijk overzicht in het kort samen, dan krijgen we:

Tijd van het uitbreken der blijvende tanden.	Perioden der tandwisseling.		
	Buffel.	Rund.	Schaap en geit.
Uitbreken van het 1e paar	3 à $3\frac{1}{2}$ jaar.	18 à 20 maanden.	12 à 16 maanden.
» » » 2e »	4 à $4\frac{1}{2}$ »	2 à $2\frac{1}{2}$ jaar.	$1\frac{1}{2}$ à 2 jaar.
» » » 3e »	$4\frac{1}{2}$ à 5 »	$2\frac{1}{2}$ à 3 »	$2\frac{1}{2}$ à $2\frac{3}{4}$ »
» » » 4e »	$5\frac{1}{2}$ à 6 »	$3\frac{1}{2}$ à 4 »	3 à $3\frac{1}{4}$ »

Om niet noodeloos uitvoerig te worden, zullen we de tandwisseling van hond en varken, die vooral in deze gewesten van zeer weinig practisch nut zou zijn, buiten bespreking laten en eveneens die van het paard, daar deze veel uitvoeriger zou dienen behandeld te worden, hetgeen bij de paardenfokkerij in het bijzonder thuis behoort.

Bij den buffel, die zich niet gaarne in den mond laat kijken, is de ontwikkeling der horens in de praktijk van het meeste belang en vrijwel voldoende; enkel bij hooge leeftijden dienen de tanden er bij te hulp geroepen te worden. Bij eenige oefening is echter tot het 6e jaar aan de horens de leeftijd tot op een half jaar juist te schatten en van het 6e tot het 14e jaar tot op één jaar zuiver, terwijl men bij hoogerem leeftijd meer op den algemeenen toestand dan op het juiste aantal jaren dient te letten. Bij het buffelkalf breken de hoornpunten op den leeftijd van ongeveer een half jaar door de huid en zijn de punten bij 12 maanden \pm 5 cM. lang. Ze groeien nu bij den meest voorkomenden vorm, d. w. z. bij buiten- en bovenwaartsche richting, recht naar buiten en boven en zijn op tweejarigen leeftijd ongeveer 10 cM. lang en nog volkomen recht. Tegen het derde jaar zijn de horens 15 à 20 cM. lang en beginnen hunne normale kromming te krijgen, op het vierde hebben ze den normalen vorm aangenomen en zijn nog steeds gegroeid, tot het vijfde nemen ze nu

voornamelijk aan de basis in dikte toe, terwijl ze op het zesde jaar, wat dikte aangaat, geheel ontwikkeld zijn, hoewel ze in lengte nog voortdurend blijven groeien. Nadat de dieren geslachtsrijp zijn, ontwikkelt zich verder ook bij den buffel jaarlijks aan de basis der horens een ring, zoodat, aannemende dat op 5-jarigen leeftijd het eerste kalf geboren wordt, de eerste ring in dat jaar ontstaat en het aantal dergelijke ringen bij de buffelkoe vermeerderd met 5 en bij den stier met 6 dus het juiste aantal jaren aangeeft.

8^e HOOFDSTUK.

Over het castreren van mannelijke huisdieren in het algemeen en over een paar methoden van castratie, die in deze streken voor herkauwers aanbeveling verdienen, in het bijzonder.

Onder castreren verstaan we het blijvend buiten functie stellen der geslachtsklieren, zoodat het vermogen der dieren om zich voort te planten voor goed wordt opgeheven.

Bij mannelijke dieren bestaat deze kunstbewerking in het buiten functie stellen der ballen (testikels), bij vrouwelijke in het wegnemen der eierstokken (ovariën).

Wij zullen ons enkel bezighouden met de castratie van mannelijke dieren, daar die der vrouwelijke meestal enkel bij varkens en soms bij honden wordt in praktijk gebracht, doch voor den Indischen veefokker van weinig belang is.

Behalve om te beletten, dat mannelijke individuen zich zullen voortplanten, zonder dat men genoodzaakt zal zijn, ze steeds van de vrouwelijke verwijderd te houden, onderwerpt men de dieren aan bedoelde operatie om hunne hoedanigheden te veranderen. Het jeugdig gecastreerde mannelijke dier wijkt n. l. zoowel in karaktereigenschappen als lichaamsvorm, op lateren leeftijd zeer af van het niet gecastreerde, doordat het meer op het vrouwelijk individu gaat gelijken. De os, zoo heet de gecastreerde stier, onderscheidt zich bijv. van dezen mits de castratie op jeugdigen leeftijd heeft plaats gehad, door goed-

aardiger karakter en minder heftig temperament, de kop is minder breed, de horens fijner doch langer, nek en schoft zijn veel minder breed en zwaar ontwikkeld, de romp, doch vooral de ledematen zijn fijner en naderen meer in vorm het vrouwelijk individu; de os wordt echter grooter en zwaarder. Het vleesch is verder fijner van vezel en malscher dan dat van den stier, terwijl de dieren vlugger vet worden.

Het spreekt wel vanzelf, dat deze aanmerkelijke wijzigingen in lichaamsbouw enkel kunnen optreden bij dieren, die op zeer jeugdigen leeftijd gecastreerd zijn, daar ze anders de mannelijke lichaamsvormen reeds hebben aangenomen. Wenschen we dus deze lichaamsvormen te behouden, dan wachten we met de castratie wat langer; is zulks niet noodig, dan doen we de kunstbewerking zoo vroeg mogelijk plaats hebben omdat de dieren er dan het minst onder lijden. Bij trekossen nu verlangt men een' krachtigen, zwaar ontwikkelden nek en daarom worden stierkalveren voor dit doel ook eerst op lateren leeftijd geopereerd, terwijl men het voor alle andere doeleinden zoo vroeg mogelijk doet en wel op de volgende leeftijden:

Stierkalveren in de derde maand (voor trekossen in de 8e maand). Buffelstieren op \pm eenjarigen leeftijd.

Schape en bokken op den leeftijd van 6 à 8 weken.

Varkens op den leeftijd van 5 à 6 weken.

Uit het voorgaande blijkt wel reeds, dat eene rationeele vee-teelt zonder castratie der mannelijke dieren, die men niet voor de fokkerij wenscht aan te houden, vrijwel onbestaanbaar is, daar men om oeconomische redenen de dieren veel beter alle te zamen kan opvoeden, dan dat men genoodzaakt is, ze in verschillende groepen streng van elkaar afgescheiden te houden. Heeft men bijv. zijne stierkalveren gecastreerd, dan kunnen ze met het vrouwelijke vee op dezelfde weiden grazen, terwijl men genoodzaakt is, jonge stieren van de kudde te verwijderen, daar ze anders alle aan de voortteling zouden deelnemen, waarvoor men slechts enkele wenscht toe te laten.

De methoden van castratie zijn vele; we zullen ze echter niet alle behandelen, doch enkel een paar bespreken, die mij voor het castreren van herkauwers in deze gewesten door niet-deskundigen het meest geschikt voorkomen.

De verschillende methoden kan men in twee groepen verdeelen, n. l. in de bloedige en de niet-bloedige, bij de eerste wordt de balzak geopend en de ballen verwijderd of door onderbinding buiten functie gesteld, terwijl bij de tweede methode dit doel bereikt wordt zonder opening van het scrotum.

Eene bij de inlandsche bevolking op West-Java vrij algemeen bekende methode van castreren bestaat in het afschaven of schrapen van de zaadstreng, welke methode, mits goed uitgevoerd, voor jonge dieren m. i. eene zeer goede en eenvoudige is. Verscheidene malen zag ik jonge stierkalveren en buffels op deze wijze door inlanders castreren en heb mij dikwijls verbaasd over de handige en juiste wijze van opereeren, terwijl ze tot mijne verwondering ook zeer juist opheldering wisten te geven, om welke reden ze zoo en niet anders handelden. Aangezien de operateurs echter absoluut geen notie bleken te hebben van infectie en hetgeen wij verstaan onder aseptische behandeling, blijft deze methode, zoolang de operateurs ook in dat opzicht niet behoorlijk werken, steeds eenigszins gevaarlijk. De operatie dient als volgt te worden uitgevoerd.

In de eerste plaats moet het scrotum en de omgeving er van alsook de binnenvlakte der schenkels en de staart goed met zeep en warm water gewasschen worden en daarna met eene sublimaatsoplossing van 1 op 1000 nagewasschen. Het dier wordt thans op een stroobed, waarover men liefst een stuk zeil of een deken gelegd heeft, opdat geen stroo met de wond in aanraking zal komen, neergelegd op de linkerzijde, hetgeen door een handig oprateur bij dieren, die niet te wild en niet ouder zijn dan $1\frac{1}{2}$ jaar, het makkelijkst als volgt geschiedt.

Men plaatst het dier rechts van het stroobed, waar het door een' helper wordt vastgehouden. Voor het neerwerpen gaat men op het stroobed, links van het dier staan, reikt met den linkerarm over de schoft, en omvat door den duim in den mond te steken met de volle hand den hals van de onderkaak, terwijl het hoofd naar rechts gebogen wordt; met de rechterhand grijpt men thans, door over den rug van het dier te reiken, de rechter liesplooi en tilt het dier op deze wijze plotseling een weinig op, terwijl men het gelijktijdig met de

rechterknie een duw geeft tegen den linker buikwand en met de beide ellebogen zwaar op lenden en schoft leunt.

Op deze wijze worden zelfs zeer krachtige dieren met het grootste gemak neergelegd. Zoodra het dier ligt, plaatst de helper, die het vast hield, de knie op den nek, terwijl hij den kop met den neus in de hoogte vasthoudt. De persoon, die het dier neerwierp, plaatst zich onmiddellijk op het kruis, waardoor het onmogelijk kan opstaan. Thans worden of de vier pooten eenvoudig bij elkaar gebonden, of de beide voorpooten met den onderliggenden achterpoot, terwijl men den bovenliggenden rechter achterpoot boven den handwortel op den rechtervoorpoot vastbindt. De laatste wijze van binden is eenigszins omslachtiger, doch geeft meer ruimte om te opereeren.

Nadat de operator zijne handen thans nog eens goed met sublimaat-oplossing gewasschen heeft en het operatieveld eveneens met dezelfde vloeistof nogmaals heeft afgespoeld, knielt hij achter het dier, neemt het scrotum in de linkerhand, zoodat de huid vast over de ballen gespannen is en geeft ééne flinke snede over den onderliggenden, dus linker bal, die ineens de huid en het vlies, dat den bal omgeeft, klieft. Deze snede mag gerust tot in het weefsel van den bal doordringen, dan is men zeker, met ééne snede, dus in eene seconde klaar te zijn. Door den druk, dien de linkerhand op het scrotum met zijn' inhoud uitoefent, wordt de bal onmiddellijk naar buiten geperst en nu met de rechterhand gepakt. Thans schuift men met de linkerhand het scrotum naar boven, zoodat de zaadstreng bloot komt te liggen en spant deze strak over den wijsvinger dezer hand om haar vervolgens op ongeveer 3 cM. boven den bal door eene schrapende beweging met het mes al dunner en dunner te schaven, totdat hij eindelijk geheel doorgeschaafd is. Dit doorschaven of schrapen geschiedt om de bloedvaten niet in eens doch laagje voor laagje door te snijden, waardoor iedere doorgesneden vezel zich door zijne elasticiteit onmiddellijk terugtrekt, opkrult en het lumen van het vat verstopt, zoodat nagenoeg geene bloeding optreedt. Snijdt men daarentegen de vaten glad door, dan blijven de verschillende lagen van den vaatwand in hun' natuurlijken samenhang en kunnen ze niet omkrullen, zoodat de slagaderen open blijven staan en aanleiding tot

hevige bloedingen geven. Bij het afschrappen daarentegen is de bloeding meestal onbeteekenend. Nadat de onderste bal op deze wijze is weggenomen, wordt met de bovenste, dus de rechtsche, op dezelfde wijze gehandeld. De wonden worden thans nog even met de genoemde sublumaatsolutie uitgespoeld en daarmee is de operatie afgelopen. Eene eigenlijke nabehandeling is in de meeste gevallen niet noodig, wanneer men de dieren in een schoonen stal kan plaatsen en zorgdragen dat de wonden niet verontreinigd worden. Heeft men echter eene weideplaats dicht bij huis dan is er geen bezwaar tegen, de dieren buiten te laten loopen; in dat geval verdient het echter aanbeveling om na de operatie een weinig jodoform met vaseline in de wonden te smeren en de pooten dagelijks met eene 3% creoline-oplossing goed af te wassen, opdat geene vliegen bij de wondjes komen, waardoor deze spoedig vol maden zouden zitten die het genezingsproces aanmerkelijk vertragen, soms zelfs tot in de buikholte doordringen en den dood van het dier veroorzaken. In ieder geval lijden de dieren door het indringen van maden in de wonden zeer en duurt het genezingsproces in plaats van 10, ook bij overigens gunstig beloop, 30 à 50 dagen. Bij de inlandsche bevolking heerscht het bijgeloof, dat de vliegenlarven een gunstigen invloed op het genezingsproces hebben, vooral bij gecastreerde buffels en dat, wanneer ze niet in de wonden komen de dieren sterven. De reden hiervan is niet ver te zoeken, door hunne verwaarloozing van alle voorschriften om aseptisch te opereeren, maken ze steeds stinkende, vuile wonden, hetgeen er niet op vermindert door hunne meening, dat het gunstig is, wanneer het dier na de operatie dadelijk in den modder gaat wentelen. Na eenige dagen zitten nu de wonden steeds vol maden, doch niettegenstaande deze ongunstige omstandigheden, genezen de meeste dieren toch, hoewel ze er veel meer onder lijden dan noodig was. Bij de enkele echter die tengevolge van wondinfectie binnen weinige dagen ten gronde gaan, bestond geene gelegenheid voor de vliegenlarven om zich te ontwikkelen, terwijl de wonden hierbij meestal een leelijk aanzien hebben met groote zwellingen en bloedige, vuil riekende secretie. Men verwisselt dus hier weer oorzaak en gevolg, de wond is

niet leelijk door de afwezigheid der larven, doch er zijn geen larven omdat de wond door infectie zoo leelijk is geworden, vóórdat de maden zich nog konden ontwikkelen.

Men zij dus steeds indachtig, dat hoe zuiverder men opereert en hoe zuiverder men na de operatie de wond houdt, hoe sneller genezing intreedt en hoe minder het dier lijdt en beschouwe het indringen van vliegenlarven in de wonden altijd als een hoogst ongewenschte dikwijls levensgevaarlijke complicatie bij het genezingsproces.

Voor het verrichten der castratie op de genoemde wijze heeft men enkel een scherp mes noodig dat liefst moet bestaan uit één stuk staal (zoowel lemmet als heft), zoo mogelijk vernikkeld.

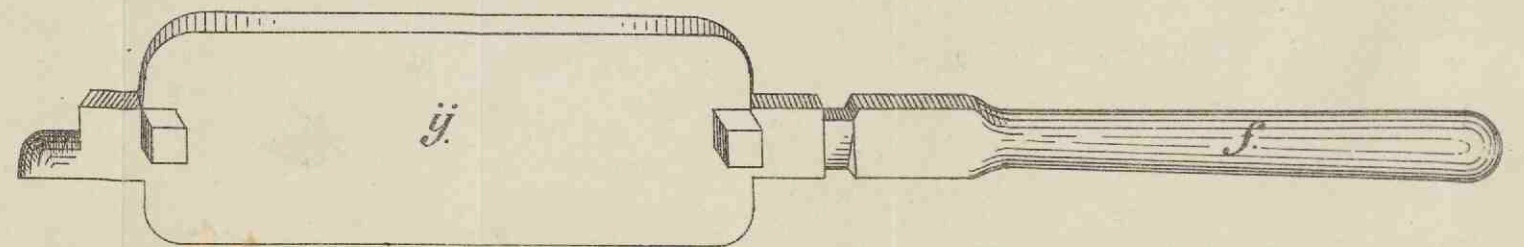
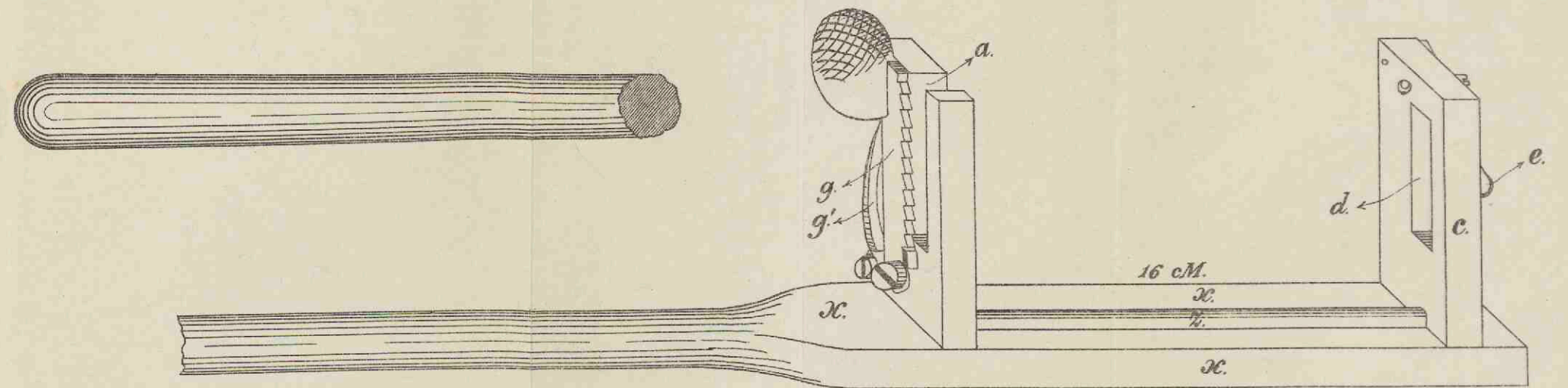
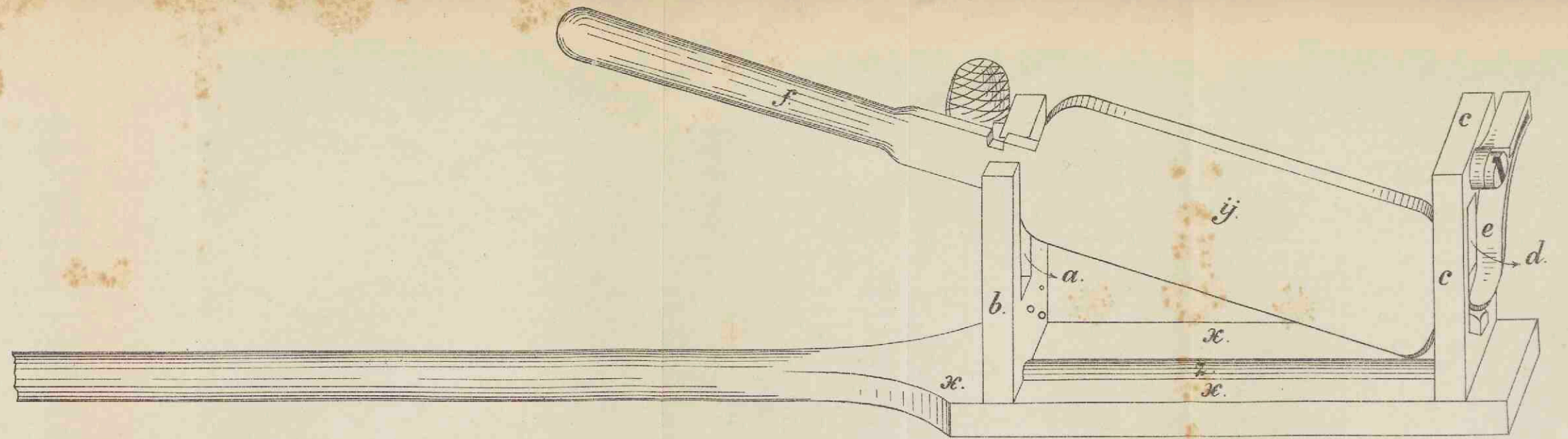
Na iedere operatie wordt het eenigen tijd in kokend water gelegd om het behoorlijk te desinfecteeren en gedurende de opratie legt men het in een bakje met 5 % carbol- of creoline-oplossing, dat naast den operateur staat en waarin het mes steeds wordt gelegd, wanneer hij het niet in de hand houdt.

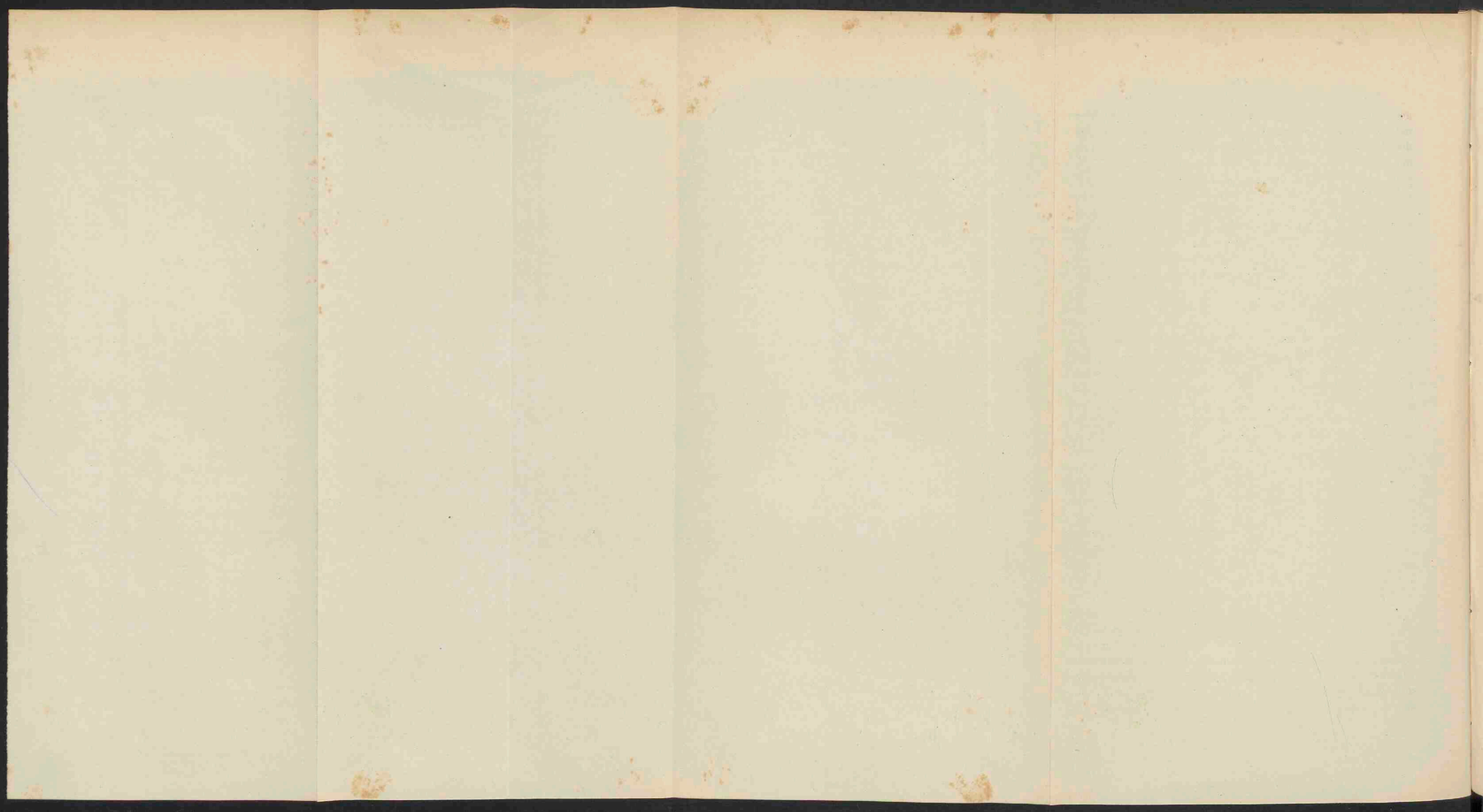
Deze methode van opereeren is zeer geschikt voor stierkalveren (zoowel van buffel als rund) en voor jonge rammen en bokken, voor volwassen dieren is ze daarentegen eenigszins gevaarlijk, daar hier de in de zaadstreng loopende slagader zoo sterk ontwikkeld is, dat er gevaar voor hevige bloeding blijft bestaan.

Eene van oudsher in Achter-Indië door de inheemsche bevolking gebezigde, niet bloedige, wijze van castreeren bestaat in het kloppen van de zaadstreng. Het te castreeren dier wordt hiervoor, evenals bij de vorige methode, neergelegd en onder het scrotum een stuk rondhout gelegd, waarvoor zeer geschikt een bamboe beton, ter dikte van den schenkel van het dier, te bezigen is. Het scrotum wordt, nadat de ballen zooveel mogelijk naar beneden getrokken zijn, sterk over de bamboe gespannen, zoodat de beide zaadstrengen duidelijk naast elkaar te voelen zijn. Terwijl nu een helper het scrotum in genoemde ligging goed fixeert, plaatst men een houten, wigvormig instrument met een' steel, in vorm en grootte veel overeenkomende met een gewoon keuken-hakmes, waarvan het staal echter vervangen is door een houten wig met afgeronden onderrand ter dikte van een vinger, terwijl de bovenrand minstens twee vingers breed is, op de zaadstrengen (of wel eerst op de achterste en

daarna op de voorste) en geeft nu met een hamer eenige slagen op bedoelde wig, zoo krachtig dat de zaadstreng verbrijzeld wordt, zonder dat de huid van het scrotum erg wordt beledigd, welk doel bij eenige oefening zeer makkelijk te bereiken is. Meestal zijn 6 à 8 slagen noodig en voldoende, waarna op de plaats, waar de wig gehouden werd, de zaadstreng als zoodanig niet meer te voelen is, doordat de verbinding tusschen boven- en ondereinde is verbroken. Is de operatie goed verricht, dan is enkel eene verkleuring der huid te zien op de plaats waar de wig heeft ingewerkt. Het scrotum zwelt verder gedurende de eerste dagen een weinig, terwijl men na 8 à 10 dagen de testikels in volume ziet afnemen, doordat ze bij gebrek aan den noodigen bloedtoevoer atrophiceren en nagenoeg geheel verschrompelen.

Op genoemde wijze toegepast, is deze manier van opereeren nog erg primitief; vervangt men echter de bamboe en de houten wig door een doelmatig instrument, dan is de methode voor alle dieren bruikbaar niet alleen, maar tevens de meest eenvoudige, minst pijnlijke en minst gevaarlijke van alle bekende. Ik deed hiervoor een instrument vervaardigen zooals op bijgaande plaat is afgebeeld. Het bestaat uit twee deelen, nl. een ijzeren plaat *x*, met lang handvat om als onderlaag te dienen, die in de lengte een verheven lijst *z*, bevat, waarover de zaadstrengen worden gespannen en een wigvormige bout *ij*, die op de zaadstreng wordt geplaatst om ze door één slag zoodanig te kneuzen, dat de vaten verbrijzeld zijn en dus de bloedtoevoer blijvend onderbroken is. Om te zorgen dat de genoemde wig op de juiste plaats wordt aangebracht en niet verschuiven kan, wordt het eene uiteinde door de gleuf *d*, van de opstaande plaat *c*, gestoken en door een veer *e* naar beneden gedrukt. Met het handvat *f*, drukt men thans door de gleuf *a* van de opstaande plaat *b* sterk op de over de plaat gespannen zaadstreng, terwijl de pal *g*, die door de veer *g'* wordt aangedrukt, het terugwijken belet. Thans worden de zaadstrengen reeds zoodanig geklemd, dat ze niet kunnen verschuiven en is slechts een enkele slag met een vrij zwaren hamer noodig om de bloedvaten te verbrijzelen. De pal wordt vervolgens teruggeduwd en de wig weggenomen, waarmede de operatie binnen een halve minuut

geëindigd is. Voelt men thans onmiddellijk, dan bemerkt men, dat een défaut ontstaan is in de zaadstrengen op de plaats der kneuzing; na enkele minuten daarentegen bemerkt men op deze plaats eene scherp begrensde zwelling, ter grootte van een knikker tot eene kastanje, veroorzaakt door de pas ontstane bloed-uitstorting. Deze zwelling is het eenige verschijnsel na de operatie, verdere zwellingen of oedemen treden niet op. De testikels beginnen nu zeer langzaam te atrophieeren tot ze, na verloop van 2 à 3 maanden tot kleine, langwerpige strengen gereduceerd zijn. De geslachtsdrift echter houdt onmiddellijk na de operatie op. Het spreekt wel van zelf, dat het beschreven instrument nog zeer te vervolmaken is en men bijv. door het aanbrengen van een veer, waardoor de wig op de onderlaag wordt geslagen, den hamer zou kunnen vervangen. Zooals het thans is afgebeeld, is het echter hoogst eenvoudig en zeer handig en konden er bijv. in één namiddag 80 stierkalveren mede worden gecastreerd en ondervond geen enkele het minste nadeel van de kunstbewerking.

Bij de operatie heeft men slechts te zorgen, dat de wig hoog genoeg boven de testikels wordt aangelegd, opdat de laatste niet gekneusd worden, waardoor eene hevige ontsteking zou volgen, die uiterst pijnlijk is en waardoor het dier zeer zou lijden.

Daar geen verwonding ontstaat, wordt absoluut geen nabehandeling vereischt, liefst late men de dieren losloopen, opdat ze eenige beweging kunnen nemen.

9e HOOFDSTUK.

Over de voeding en de voederstoffen.

Zooals aan iedereen bekend is, moet voor de instandhouding van het lichaam steeds voedsel worden opgenomen om het stofverbruik, dat bij iedere levensverrichting plaats vindt, weer aan te vullen, daar anders op den duur het geheele lichaam

verbruikt zou worden, wanneer niet reeds veel vroeger de hongerdood een einde aan het bestaan van het individu als zoodanig zou gemaakt hebben. Hieruit volgt dus van zelf, dat in het voedsel de stoffen moeten aanwezig zijn, die het lichaam noodig heeft voor zijne instandhouding en de verrichting der verschillende levensfuncties. Deze nu zijn in hoofdzaak eiwitstoffen, vetstoffen, zouten, water en zuurstof. Het voedsel moet dus eene zoodanige samenstelling hebben, dat het de bedoelde stoffen in voldoende hoeveelheid kan leveren aan het dierlijk organisme.

We zullen dus in het kort nagaan, hoe deze in de voedsels voorkomen en aangezien we ons tot de voeding der herkauwers zullen bepalen, hebben we enkel het plantenvoedsel te beschouwen.

De bestanddeelen, waaruit de planten bestaan, kunnen we verdeelen in organische en anorganische stoffen, de eerste worden weer onderverdeeld in stikstofhoudende en stikstofflooze, terwijl als anorganische stoffen zouten en water in de planten worden aangetroffen.

Tot de stikstofhoudende behooren de eiwitstoffen, die in verschillende vormen in de planten voorkomen; tot de stikstofflooze de vetten en koolhydraten. De koolhydraten komen in de planten in hoofdzaak voor in den vorm van zetmeel (dat is de stof, waaruit onze verschillende meelsoorten, nadat ze van de zemelen ontdaan zijn, bijna uitsluitend bestaan), van cellulose of plantencelstof, ook wel vezelstof genoemd (waaruit als het ware het geraamte der cellen is opgebouwd) en verder als suiker en eene gomachtige stof, dextrine geheeten.

Als anorganische stoffen vinden we in de planten 60 à 70 % water en verschillende zouten, waarvan het ijzer, het keukenzout, de phosphorzure potasch en kalk en de koolzure kalk de voornaamste zijn.

Al deze stoffen nu zijn noodzakelijk voor de instandhouding van het lichaam. Het is echter niet voldoende, dat ze in het voedsel aanwezig zijn, doch ze moeten ook in een zoodanigen vorm voorhanden zijn, dat ze door de spijsverteringsorganen van het dier, waarvoor ze bestemd zijn, kunnen opgenomen, z.g.n. verteerd kunnen worden en verder moet de verhouding,

waarin de verschillende voedingsstoffen tot elkaar staan, eene gunstige zijn.

We moeten dus wel onderscheid maken tusschen voedingsstoffen en het voedsel. De eerste zijn de bestanddeelen, die door het dierlijk lichaam moeten worden opgenomen, terwijl we onder den tweeden naam verstaan de stoffen, die we aan de dieren te eten geven en waarin, wanneer het een goed voedsel zal zijn, de voedingsstoffen, in een bepaald volume, in de noodige hoeveelheden en opneembaren vorm, aanwezig moeten zijn. De verscheidenheid der voedingsstoffen is dus betrekkelijk gering, die van de voedsels echter zeer groot en zulks is ook noodig, daar de spijsverteringsorganen der verschillende diersoorten zeer verschillend zijn ingericht, zoodat het voedsel, dat voor de eene diersoort zeer geschikt is, voor eene andere soort geheel ongeschikt kan zijn en niet enkel bij verschillende diersoorten, doch ook bij verschillende individuen van eenzelfde soort bestaat hierin groot verschil. Zoo behoeven een zeer jong, een volwassen en een zeer oud dier van dezelfde soort verschillend voedsel om behoorlijk gevoed te worden. We hebben dus bij de samenstelling van het voeder niet alleen rekening te houden met de hoeveelheid voedingsstoffen, die het bevat, doch ook met de spijsverteringsorganen van de individuen, waarvoor het bestemd is. Zoo moet het voedsel voor dieren, wier spijsverteringsorganen eene groote hoeveelheid tegelijk kunnen bevatten, ook voldoende volumineus zijn om deze organen behoorlijk te kunnen vullen, daar ze anders slecht zouden functioneeren, en moet men omgekeerd bij dieren, die slechts eene kleine hoeveelheid voedsel kunnen bergen, de noodige voedingsstoffen in een klein volume aanbieden. Om deze reden moet het jonge kalf, waarbij de maag nog slechts onvolkomen ontwikkeld is, melk hebben en het volwassen rund met zijn enorm ontwikkelde pens volumineus voedsel, zooals gras, hooi, stroo enz.

Niet alle voedingsstoffen hebben voor de beoordeeling van een voedsel dezelfde waarde, zoo is bijv. het vet, hoewel noodig voor het lichaam, in het voedsel van betrekkelijk ondergeschikt belang, daar het dierlijk organisme in staat is uit de koolhydraten en eiwitten zelf vet te vormen; eveneens zijn de verschillende

zouten voor het dier bepaald noodzakelijk om te blijven leven, doch in de meeste gevallen komen ze meer dan voldoende in bijna ieder voedsel voor, zoodat we deze (die bij de analyses der voederstoffen onder den algemeenen naam van asch worden aangeduid) stilzwijgend zullen voorbijgaan bij de beoordeeling der voederwaarde van het voedsel. Het water in het voeder is voornamelijk van belang om het groote volume, dat het dit geeft; overigens komt het vrijwel op hetzelfde neer of de dieren het met het voedsel opnemen, dan wel afzonderlijk. Waar we dus in den vervolge de voedingswaarde van een voedsel opgeven, beschouwen we voornamelijk de hoeveelheid eiwitten en koolhydraten en de verhouding, waarin deze tot elkaar staan en welke ongeveer moet zijn als 1 : 6 à 8.

Behalve de eigenlijke voedingsstoffen komen verder nog bestanddeelen voor, die zonder eene bepaald voedende kracht (in den eigenlijken zin) te bezitten, als opwekkende middelen een gunstigen invloed op de spijsvertering en tal van andere levensfuncties uitoefenen en daardoor ook op het geheele voedingsproces. Op deze wijze werken vele aromatische bestanddeelen van de planten of plantendeelen (zooals bijv. de avenine in de haver, waardoor dit graan boven bijna alle andere graansoorten als paardenvoedsel de voorkeur verdient), verder sommige aromatische kruiden in hun geheel en tot zekere hoogte ook verschillende zouten.

Resumeeren we het voorgaande, dan hebben we dus te letten op de volgende factoren bij de beoordeeling van het voedsel onzer huisdieren:

ten 1^e. op de hoeveelheid der verschillende voedingsstoffen, die het bevat en de verhouding, waarin deze tot elkaar staan;

ten 2^e. op de meer of mindere verteerbaarheid, waarin ze in het voedsel voorkomen;

ten 3^e. op de meer of minder gunstige verhouding tusschen het benoodigde voederquantum en de capaciteit van de digestieorganen der individuen, waarvoor het bestemd is, en

ten 4^e. op de aromatische stoffen en zouten, die het bevat en die een gunstigen invloed op het voedingsproces uitoefenen.

Het spreekt wel vanzelf, dat we bij het vorenstaande enkel

voederstoffen op het oog hebben, die niet bedorven of met schadelijke stoffen verontreinigd zijn. Is zulks het geval, dan is hunne meer of mindere bruikbaarheid natuurlijk geheel afhankelijk van den aard der verontreiniging.

DE SPIJSVERTERING. Om verder de meer of mindere geschiktheid der voederstoffen goed te kunnen beoordeelen, is het noodig, dat we een enkelen blik werpen op de spijsverteringsorganen en hunne verrichtingen, waarbij we ons tot de herkauwers zullen beperken.

Zooals iedereen weet, wordt het in vasten vorm opgenomen voedsel in den mond door de tanden fijngemaakt, hetgeen we kauwen noemen. Bij dit kauwen wordt het echter niet enkel verkleind, doch tevens met speeksel vermengd. Het speeksel wordt door verschillende klieren, speekselklieren geheeten, die alle hunne afvoerkanalen in de mondholte hebben, bereid en onder den invloed van het kauwen in groote hoeveelheid afgescheiden. Verschillende voedingsstoffen, doch voornamelijk de koolhydraten, worden door dit speeksel reeds gedeeltelijk omgezet en in oplosbaren vorm gebracht. De herkauwers echter moeten eene zeer groote hoeveelheid volumineus voedsel opnemen, hetgeen door de tanden slechts in zooverre verkleind wordt en door het speeksel wordt omhuld, dat het behoorlijk kan doorgeslikt worden. Zoodra het dier verzadigd is en tot rust gekomen, wordt dit onvolkomen gekauwde voedsel van uit de maag, waar het is gebleven, wederom bij kleine hoeveelheden te gelijk naar den mond gedreven en thans definitief gekauwd; dit heet herkauwen. Om dit mogelijk te maken heeft de maag der herkauwers een zeer saamgestelden vorm, ze bestaat n.l. uit vier afdeelingen: de pens, de netmaag, de boekmaag en de lebmaag. De eerste heeft bij het volwassen dier een' zeer grooten omvang en kan veel meer voedsel bevatten dan de drie andere afdeelingen te zamen. Nu is de slokdarm, die de verbinding tusschen mondholte en maag daarstelt, zoodanig ingeplant, dat het grove voedsel in pens en netmaag blijft liggen, terwijl het vloeibare en goed gekauwde door de nauwe opening, die toegang tot boekmaag en lebmaag geeft, dadelijk in deze afdeelingen terecht komt. Het in beide eerstgenoemde afdeelingen komende grove voedsel blijft hier

geruimen tijd en wordt door de groote hoeveelheid speeksel, waarmee het vermengd is, reeds, voor zoover het de koolhydraten betreft, voor een groot deel opgelost en geresorbeerd. Zoodra het dier nu tot rust is gekomen, wordt, gedeeltelijk door eene contractie der buikspieren, terwijl de adem wordt ingehouden, gedeeltelijk door eene willekeurige samentrekking der netmaag, die slechts een klein volume heeft en dit door de spiercontractie nog belangrijk kan verkleinen, telkens een weinig voedsel in de slokdarm en door de spiercontractie van deze naar den mond teruggedreven en thans voor de tweede maal en nu definitief gekauwd; dit is dus het herkauwen. Nadat het thans fijngemalen is, wordt het wederom doorgeslikt en komt nu in de derde afdeeling, de boekmaag, aldus genoemd naar de talrijke breede slijmvliesplooiën, die zich als platen of bladen voordoen. Het voedsel wordt in deze maag, zoowel door spiercontracties van den maagwand zelf als door de buikpers, die bij het herkauwen steeds werkzaam is, tot eene droge massa uitgeperst, terwijl het vlocibare gedeelte door het slijmvlies wordt opgenomen. Van uit de boekmaag komt vervolgens het voedsel in de vierde afdeeling, de lebmaag, die overeenkomt met de maag van andere dieren. In dit gedeelte wordt door bepaalde kliertjes het maagsap afgescheiden, dat noodig is voor de omzetting der eiwitstoffen.

Van uit de lebmaag komt de voederbrei in de z.g.n. twaalfvingerdarm, alwaar het gemengd wordt met de gal (het secretieproduct van de lever) die hoofdzakelijk dient voor de omzetting der vetten; verder wordt in dit gedeelte van het darmkanaal het secretieproduct van de buikspeekselklier bijgevoegd en verder dat van tal van kleine door den geheelen dunnen darm in den darmwand liggende kliertjes, welke secretieproducten alle dienen om de verschillende voedingsstoffen op te lossen en zodoende in opneembaren vorm te brengen. Om n.l. voor de instandhouding en opbouw van het lichaam te kunnen dienen, moeten alle voedingsstoffen in opgelosten toestand gebracht zijn, waarna ze geresorbeerd (opgeslorpt) worden door organen, die door het geheele digestie-apparaat, doch voornamelijk in de dunne darmen aan-

wezig zijn en wier werking men zich het best voorstelt als van microscopisch kleine sponsjes, waardoor de vloeibare voedingsstoffen worden opgezogen en door tusschenkomst van de z.g.n. chylvaten in de bloedbaan gebracht. Het zou ons te ver voeren, deze verrichtingen hier uitvoerig te willen bespreken; de bedoeling is slechts, een algemeen denkbeeld te geven van hetgeen er met het voedsel gebeuren moet, eer de voedingsstoffen er uit, ten bate van het lichaam kunnen komen.

Uit het voorgaande blijkt dus, dat het in de eerste plaats noodzakelijk is, dat het geheele digestie-apparaat goed functioneert, zoodat de secretieproducten der verschillende klieren in behoorlijke hoeveelheid worden afgescheiden, daar anders de voedingsstoffen, in het opgenomen voedsel aanwezig, niet omgezet en opgelost zouden worden en dus niet in de bloedbaan zouden kunnen komen, doch het lichaam z.g.n. onverteerd weer verlaten. Tevens zagen we, dat we door bijv. een volwassen rund uitsluitend met granen, pap van rijst, zemelen enz. te willen voeden, we de twee eerste maagafdeelingen eenvoudig buiten functie zouden stellen, tengevolge waarvan hevige digestiestoringen noodwendig zouden optreden. Dat een jong kalf daarentegen van uitsluitend melk kan leven, zit hem daarin, dat bij het jonge dier de verhouding der maagafdeelingen nog een andere is dan bij het oudere. Bij de geboorte is n.l. enkel de lebmaag goed ontwikkeld, terwijl de pens nog zeer klein is. Eerst zoodra het dier, naast de melk, volumineus voedsel begint op te nemen, beginnen ook de andere maagafdeelingen zich te ontwikkelen en de voor lateren leeftijd normale functies te verrichten, waaruit dus alweer volgt, dat het even verkeerd zou zijn, een jong kalf uitsluitend met gras te willen voeden als een volwassen rund uitsluitend met melk of meelspijzen.

Na deze beschouwingen over de voeding in het algemeen willen we de verschillende voederstoffen en wel voornamelijk die, welke voor Indische herkauwers geschikt zijn, in het bijzonder beschouwen.

Naar het uiterlijk voorkomen en de samenstelling kunnen we ze onder eenige hoofdgroepen brengen, n.l. groenvoer,

droog voer, bijproducten van fabrieken of fabrieksafval en knollen wortelgewassen.

Als groenvoer komt in de eerste plaats in aanmerking het gras, dat voor alle herkauwers als het voedsel bij uitnemendheid mag beschouwd worden en wanneer het in genoegzame hoeveelheid voorhanden en van goede kwaliteit is, geheel in hunne behoefte voor alle doeleinden kan voorzien. De eenvoudigste en goedkoopste wijze nu om den runderstapel van het noodige gras te voorzien, is wel het aanleggen van weiden met goede grassoorten. Overal dus, waar daarvoor klimaat en bodem gunstig zijn en men over voldoende grond beschikt, zal men steeds het voordeeligst handelen door zijne runderen in goed aangelegde weiden te laten loopen, alwaar ze geheel in eigen behoefte kunnen voorzien.

Aangezien dergelijke weiden in deze gewesten nog nagenoeg geheel onbekend zijn, willen we deze wijze van verpleging wat uitvoeriger beschouwen.

We kunnen de weiden onderscheiden in natuurlijke, dat zijn de zoodanige, die zonder tusschenkomst van den mensch met meer of minder goede voederplanten begroeid zijn. De beste hieronder vindt men op zware kleigronden langs den oever der rivieren of lage zeekusten, waar meestal de beste voedergrassen groeien. In deze streken vindt men de eerste nagenoeg niet, doch kan men er onder rekenen de uitgestrekte, voor het meerendeel met alang-alang begroeide velden, waarop tevens steeds nog andere grassen en kruiden groeien. Verder heeft men kunstmatige weiden, dat zijn dezulke, die door den mensch met goede voedergrassen beplant zijn en in de derde plaats de z.g.n. nevenweiden of stoppelweiden, dat zijn velden, die na het oogsten van een daarop verbouwd gewas een tijd braak blijven liggen en waarop vele grassen en kruiden groeien, geschikt als veevoeder. In deze streken worden meestal de sawahs na den padieoogst als zoodanig gebezigd.

We zullen ons hier bepalen tot de bespreking der tweede soort. Over het algemeen kan men zeggen, dat weiden slechts met voordeel kunnen aangelegd worden in streken, waar nog geen intensieve landbouw met zeer dichte bevolking bestaat, dus waar nog niet alle grond met meer voordeel voor het

landbouwbedrijf kan benut worden. De oppervlakte, die men per rund noodig heeft, hangt natuurlijk in de eerste plaats af van de grocikracht der weideplanten en dus in de hoogste mate van klimaat en bodem. In deze gewesten kan men ongeveer rekenen in bergstreken met een vrij constanten regenval en middelmatigen grond $\frac{1}{2}$ bahoe per volwassen rund noodig te hebben. Bij het aanleggen van eene weide dient men steeds zoo nauwkeurig mogelijk de oppervlakte te berekenen, die men noodig heeft, want neemt men deze te klein, dan lijden de dieren gebrek, doch neemt men ze te groot, dan laten ze de minst lekkere en oudere grassen staan en ontwikkelt zich allerlei onkruid, dat niet wordt afgegraasd en dus groote onderhoudskosten veroorzaakt; ook wordt in dat geval de grond door het vee onvoldoende bemest.

We nemen dus de oppervlakte, waarop we een weide willen aanleggen, niet grooter en niet kleiner dan noodig is en omringen deze door eene omheining, die kan bestaan uit eene levende pagger of eene doode, waarvoor men de materialen bezigt, die het goedkoopst te krijgen zijn, mits ze voldoende stevig zijn om te beletten, dat het vee er doorbreekt en geen gevaar voor verwonding oplevert, zooals bijv. stekeldraad. Gebruikt men bamboe, dan dient er steeds op gelet te worden, dat deze niet puntig wordt afgehakt, daar de dieren anders gevaarlijke verwondingen kunnen oploopen. Het verdient steeds aanbeveling, de geheele oppervlakte zoo effen mogelijk te maken, daar hierdoor het gelijkmatig afmaaien van het gras zeer bevorderd wordt, hetgeen bij vele oneffenheden niet wel mogelijk is. Ook doet men goed, voor een eenigszins grooten veestapel de oppervlakte in verschillende afdeelingen te verdeelen, opdat men enkele categoriën afzonderlijk zal kunnen laten grazen of wel naar verkiezing sommige gedeelten der weide buiten gebruik kan stellen. In zeer warme streken is het ten zeerste aan te bevelen, eenige goede schaduwboomen in de weide te hebben en dient de omheining zoo laag en weinig dicht te zijn als mogelijk is, opdat de wind steeds vrijen toegang heeft. Op deze wijze lijdt het vee veel minder van de warmte, dan wanneer het onder een dak beschutting tegen de felle zon moet zoeken, daar het des

namiddags onder een dergelijken boom veel koeler is dan in den besten stal, dien men hier aantreft. Is het terrein gunstig gelegen, dan bestaat in deze streken m. i. niet de minste noodzakelijkheid, het vee een gedeelte van den dag of des nachts op stal te nemen, tenzij bijzondere omstandigheden dit wenschelijk maken. In streken, waar de moessons zich sterk doen gevoelen, verdient het daarentegen wel aanbeveling op een gunstig, eenigszins verhoogd gedeelte in de weide eene eenvoudige loods met laag afhangend dak, doch overigens geheel open, te plaatsen, opdat de dieren eenige beschutting kunnen vinden tegen de hevige regens. In bergstreken, waar dikwijls hevige winden uit eene bepaalde richting waaien, doet men goed, de weiden aan die zijde door een hoog opschietende levende pagger af te sluiten. Dat er verder steeds overvloedig water in de weiden moet zijn, spreekt wel van zelf; het best is, stroomend water; bij gebrek aan dit kan echter eene bron ook dienst doen, mits deze niet te diep behoeft te zijn. Een der kanten moet dan zacht glooiend afloopen, opdat het vee steeds makkelijk bij het water kan komen. In streken met geregelde moessons zijn dergelijke weiden trouwens wel niet bestaanbaar zonder voldoende stroomend water om ze in den drogen tijd te kunnen irrigeren, daar anders de eene helft van het jaar het gras totaal verschroeid en men dus juist geen voedsel zou hebben, wanneer zulks het moeilijkst te krijgen is. Het zou ons te ver voeren en buiten het bestek van dit werkje vallen, uitvoerig te willen nagaan, hoe in de verschillende streken de weiden moeten worden aangelegd; enkel nog de opmerking, dat het altijd aanbeveling verdient om, nadat het gras gezaaid is, dit de eerste maal niet door vee te laten afwijden, doch liever te maaien, daar de grond dan dikwijls nog niet de noodige vastheid verkregen heeft, zoodat de hoeven er inzakken en een groot gedeelte der grassen vertrapt wordt, terwijl een ander deel er met wortel en al uitgetrokken wordt. Voor iedere weide is het goed, dat ze door verschillende diersoorten wordt afgegraasd, daar de eene soort dikwijls houdt van planten, die door de andere versmaad worden; zoo moet men in paardenweiden, wil men ze goed afgegraasd en behoorlijk bemest hebben,

steeds ook runderen laten grazen en kan men ze nog eens laten naweiden door een koppel schapen. Deze laatste dieren kunnen ook zeer goed met runderen samen grazen, waarbij echter in het oog gehouden moet worden, dat voor hen de droge gronden met korte, kruidachtige planten het meest geschikt zijn, terwijl de runderen aan lage, vochtige weiden met sappige grove grassen de voorkeur geven. Laag gelegen weiden met stilstaand water zijn voor schapen steeds gevaarlijk, doch ook kalveren moet men liever niet bij stilstaand water met moerasvegetatie laten weiden, daar vele bij onze herkauwers levende parasieten zich hierin ontwikkelen. Zoo is de leverbot of leveregel (*distornum*) in Indië zeer verbreid en deze veroorzaakt, wanneer de embryonen door schapen of jong vee in groote hoeveelheid zijn opgenomen, onder deze dieren soms eene enorme sterfte. Deze parasiet komt hier soms in zoo grooten getale voor, dat zelfs de buffel, die toch een moerasdier bij uitnemendheid is, niet tegen de massa's opgenomen parasieten bestand blijkt en ook onder deze diersoort eene groote slachting door haar wordt aangericht. De parasiet komt overigens zoo verspreid door Ned. Indië voor, dat ik nog zelden een lever van rund of buffel onderzocht, waarin niet enkele exemplaren aanwezig waren. Zij schijnen volwassen runderen en buffels echter niet veel te benadeelen, wanneer ze zich tot dit orgaan beperken en in niet te groot aantal aanwezig zijn. Schapen en jong vee zijn er daarentegen veel gevoeliger voor, zoodat men bij deze dieren in het kiezen der weideplaatsen wat omzichtiger dient te zijn, wil men zich voor groote schade vrijwaren.

Wil men de weiden zoo goed mogelijk laten afgrazen, dan dienen de mesthoopen herhaaldelijk uit elkaar gestrooid te worden, daar anders het gras, dat zich op deze plaatsen welig ontwikkelt, door de dieren niet gegeten wordt. Schadelijke planten moeten natuurlijk uitgetrokken en vernietigd worden, doch ook onkruid en slechte voederplanten doet men goed, zooveel mogelijk te verwijderen, daar op de plaatsen, waar deze groeien, geen goede voedergrassen kunnen staan. Hoe meer verschillende soorten van grassen overigens in eene weide voorkomen, hoe grooter de productie zal zijn, daar de verschil-

lende soorten verschillende zouten voor hunne ontwikkeling behoeven en dus eenzelfde stuk grond meer planten zal kunnen voeden, tot vele soorten behorende, dan wanneer er slechts enkele op voorkomen. Het zou ons te ver voeren alle bekende voedergrassen hier te willen opnoemen en ook van weinig practisch nut zijn. Een paar soorten, die algemeen bekend zijn als zeer goede weidevormende grassen, mogen hier eene plaats vinden, n.l.:

Roempoet malela, ook wel roempoet bengala genoemd, groeit goed op niet geirrigeerde, doch vochtige gronden, wordt echter veel grooter op plaatsen, die onder water staan. Het is een des beste grassen voor runderweiden en, hoewel het op vochtigen grond enkel welig tiert, is het toch vrij lang tegen droogte bestand.

Roempoet kassoeran, eveneens een goed weidevormend gras, dat echter zeer veel water noodig heeft.

Roempoet lamoeran, een zeer goed weidevormend gras, dat bij voldoende regen op droge gronden zeer goed groeit.

Roempoet grienting, een der beste weidevormende grassen, dat vooral in bergstreken bij overvloedigen regenval uitstekend en welig groeit, echter algemeen verbreid door geheel Indië voorkomt en o.a. veel op harden grond, langs voetpaden enz. wordt aangetroffen, als wanneer het echter steeds weinig ontwikkeld is.

Door het zaad dezer vier grassoorten te mengen, zou men, mits de grond vochtig genoeg is, hetzij door voldoende regen, hetzij door irrigatie, zeer mooie weiden kunnen krijgen. We willen het bij de opsomming dezer enkele soorten laten en merken in het algemeen op, dat voor blijvende weiden grassen met wortelstokken, z.g.n. kruipende grassen, het meest geschikt zijn, terwijl die, welke op pollen groeien, meer voor tijdelijke aanplantingen kunnen dienen; hiervan komen vooral in aanmerking het padie-padiegras, dat echter enkel in water groeit en verder het roempoet lamdjanaan, het eigenlijke Bengaalsche gras, dat oorspronkelijk echter uit Manilla afkomstig is. Dit gras groeit op droge gronden en levert bij goede bemesting eene enorme hoeveelheid groen voer. Het vormt dikke pollen, die meer dan $\frac{1}{2}$ M. hoog worden en is een goed voedergras, dat door het vee gaarne gegeten wordt. Men vindt tegenwoordig in verschillende streken, zoowel van Java als Sumatra, aan-

plantingen van dit gras. Daar het door zijn snellen groei den grond spoedig uitput, doet men goed het niet te lang op dezelfde plaats te verbouwen, daar de pollen, wanneer ze herhaaldelijk afgesneden zijn, minder mooi worden. Meestal worden ze door stekken overgeplant.

Voor groen voer komen in deze gewesten naast de genoemde grassen vooral in aanmerking de djagoeng (*Zea Maijs*), waarvan vooral de hoog opschietende soorten, bijv. de Amerikaansche, z.g.n. paardentand maïs eene enorme hoeveelheid door het vee gaarne gegeten groen voer opleveren.

Men snijdt de plant voor dit doel het best kort voor den bloeitijd, als wanneer de stengels nog sappig en zacht zijn. Daar de plant zeer veel water bevat en arm aan eiwitstoffen is, kan ze echter niet als uitsluitend groen voer gebezigd worden, doch doet men goed ze met gras of wel met rendeng (waarover straks) of ander meer eiwitrijk voedsel te voeren en wel liefst in verkleinden toestand, door ze n.l. fijn te hakken en dan gemengd met dit andere voedsel te geven. De maïs verdraagt zeer goed droogte en kan dus, wanneer ze tegen het laatst van den Westmoesson geplant wordt, nog vrij goed gedijen en in het hartje van den Oostmoesson het te kort aan gras helpen aanvullen. In gedroogden toestand is ze minder aan te bevelen, daar dan de stengel te hard en houterig wordt. Er bestaat echter eene andere methode om groen voer te conserveeren, n.l. het z.g.n. inkuijen (ensilage). Vooral maïs is hiervoor zeer geschikt. Men gebruikt hiervoor 3 à 4 M. diepe kuilen van \pm 2 M. breedte en willekeurig lang, liefst met steenen en gecementeerde vloer en wanden. Op plaatsen, waar men voor geen grondwater behoeft te vreezen, kan echter ook volstaan worden met een goed vastgestampten vloer en omwandingen, van leem of klei. De maïs wordt fijn gesneden en in den kuil, waarvan de hoeken eenigzins afgerond moeten zijn, goed vastgestampt, opdat de massa sterk saamgeperst en de lucht er zooveel mogelijk uitgedreven wordt; dagelijks wordt, nadat de inhoud gezakt is, deze met versch gesneden maïs aangevuld, totdat eindelijk de kuil geheel vol is, daarna bedekt men deze met eene laag stroo ter dikte van 6 à 8 c. M.

Op dit stroo legt men planken, die met steenen of andere zware voorwerpen belast worden ter zwaarte van ± 800 K.G. per M². en laat dan de massa gedurende 6 à 8 weken aan zich zelf over.

Gedurende dezen tijd heeft een gistingsproces plaats, waardoor het voer een eenigszins zuren reuk en smaak verkrijgt.

Na afloop van genoemden termijn is het geschikt om gevoerd te worden. Men steekt het hiertoe in smalle, verticale lagen af, opdat eene zoo klein mogelijke oppervlakte met de lucht in aanraking komt en voert deze gemengd met gras of andere meer eiwithoudende voederstoffen. Op doelmatige wijze met andere voederstoffen gemengd, levert het een zeer goed voedsel. Deze methode verdient ook aanbeveling voor voeder-gewassen, die met schimmelplanten of roest bezet zijn en in verschen toestand niet zonder gevaar te voeren zijn, men doet dan goed, over iedere laag een weinig zout te strooien. In den laatsten tijd heeft men ook beproefd op deze wijze voederstoffen te conserveeren, door ze eenvoudig boven den grond in sterk saamgeperste hoopen te bewaren en, naar beweerd wordt, met succes. Zoowel deze hoopen als de kuilen moeten zoodanig gelegen zijn, dat er geen grond- of regenwater kan indringen en dus, door een afdak, tegen weersinvloeden zooveel mogelijk beschut zijn.

Behalve de maïs groeien in deze streken zeer goed eenige sorghumsoorten, waarvan ééne variëteit, de sorghum saccharatum, eene bijzonder sterke groeikracht heeft en eene enorme hoeveelheid groen voer oplevert. Ze is bekend onder den Maleischen naam van batari. Verder wordt hier en daar aangeplant de z.g.n. djagong tjeutriek (sorghum vulgare), waarvan de zaden, evenals die van de eerste soort, door de bevolking gegeten worden. Voor groen voer moet de plant evenwel even vóór het bloeien gesneden worden, als wanneer de stengels nog slechts de dikte van een pijpensteel bereikt hebben en nog sappig en zacht zijn, zoodat zelfs paarden ze in hun geheel kunnen eten. De plant heeft slechts 30 à 40 dagen noodig om zich tot zoover te ontwikkelen en heeft dan eene hoogte van ± 1.5 M. bereikt, zoodat men begrijpen kan, welk eene enorme hoeveelheid groen voer ze oplevert. Een groot voordeel is verder, dat ze, eenmaal boven den grond staande,

zeer veel droogte kan verdragen en nog zeer welig opschiet, wanneer de djagong reeds begint te kwijnen. Men kan ze dus tegen het allerlaatst van den Westmoeson of in bergstreken het geheele jaar door aanplanten. Het vee en ook paarden eten de groene plant zeer gaarne, de melksecretie wordt er bovendien door bevorderd, aangezien ze echter zeer veel water en betrekkelijk weinig eiwit bevat, moet men ze met ander meer eiwithoudend voedsel geven, evenals de djagoeng.

Verder groeit hier op zware, vette gronden zeer goed de Teosinte (*Reana luxurians*), eene eveneens tot de gramineae behorende plant, die bij goede ontwikkeling eene hoogte bereikt van 12 à 15 voet en dus eveneens eene zeer groote hoeveelheid groen voer oplevert; ze kan echter niet zoo goed tegen droogte als de sorghum en groeit dan veel minder snel en krachtig; overigens wordt het door het vee eveneens gaarne gegeten.

Een bij uitstek goed groenvoer bezitten we verder in de Katjang tjina (*Azachis hypogala*) eene tot de familie der vlinderbloemigen behorende plant, die door geheel Indië wordt aangeplant en waarvan de vruchten, de z.g.n. aardnoten, onder den grond groeien en als katjang goreng overal worden rondgevent.

Het groen dezer katjangsoort is bekend onder den naam van rendeng en wordt zeer veel als veevoeder gebruikt. Wordt het enkel voor groenvoer aangeplant, dan oogst men het 't best even voor den bloeitijd, als wanneer de stengels nog zeer sappig zijn en in hun geheel, zoowel door paarden als herkauwers, worden gegeten, later worden deze harder en laat zelfs de buffel ze liggen; het blad levert echter ook dan nog een voedzaam groenvoer op; de plant wordt ongeveer 1 M. hoog.

Behalve deze katjangstruik wordt voor runderen nog gebruikt het groen van de katjang landjarang, eene kruipende plant met zeer langen stengel, die echter eene groote hoeveelheid water bevat en daardoor in voederwaarde verre ten achter staat bij de voorgaande soort, doch door herkauwers niettemin gaarne gegeten wordt.

In streken, waar veel suikerriet verbouwd wordt, geeft men verder de bladeren en toppen van deze plant (*saccharum officinarum*), na den oogst van het riet, aan runderen en buffels te eten, die er, mits de bladeren niet door schimmelplanten of

schadelijke roestsoorten verontreinigd zijn, een goed groen voeder in vinden, echter steeds slechts naast ander voer daar, *wegens het groot watergehalte en het gemis aan de noodige eiwitstoffen, het niet als uitsluitend voedsel gebezigd kan worden.*

Van minder belang als veevoeder zijn de bladeren van verschillende boom-, heester- en bamboesoorten. Ze komen meest enkel in aanmerking bij groote schaarschte aan andere voeder-gewassen en kunnen op den duur slechts voor een klein deel het gewone voedsel vervangen.

Voor een gemakkelijk overzicht volgt hier thans een staatje van de samenstelling der genoemde groenvoedersoorten, (voor zoover mij daaromtrent analyses bekend zijn), waarna ieder gemakkelijk de meer of mindere voederwaarde kan beoordeelen.

	Gezamen- lijke droge stoffen.	Eiwitten.	Koolhy- draten	Vet.	Hout- vezel.	Asch.
Indisch gras	± 25 %	± 3 %	± 13 %	± 0.8 %	± 6 %	± 3 %
Djagoeng	± 16 %	± 1¼ %	± 8.4 %	± 0.5 %	± 4.7 %	+ 1 %
Gierst (sorghum vulgare) .	± 28 %	± 4.4 %	± 12.1 %	± 1.1 %	± 9.2 %	± 1.9 %
Gierst (sorghum saccha- ratum)	± 24 %	± 2.3 %	± 12.2 %	± 1.2 %	± 6.8 %	± 1.1 %
Rendeng (arachis hypogala).	± 18 %	± 3.7 %	± 6.1 %	± 0.6 %	± 6 %	± 1.6 %
Suikerriet	± 24 %	± 0.55 %	± 13.55 %	± 0.37 %	± 9.23 %	± 0.29 %

Daar nu, zooals we vroeger reeds opmerkten, de voederwaarde in hoofdzaak afhankelijk is van de hoeveelheid eiwitten en koolhydraten, de eerste echter bij de voeding van het dierlijk organisme de voornaamste rol spelen en ook het kostbaarst zijn, wordt de voederwaarde van een plant meestal slechts beoordeeld naar de hoeveelheid eiwit en dan zien we dus, dat van de genoemde voederstoffen bovenaan staat de sorghum vulgare (djagong tjeutrick), daarna de réndèng, vervolgens goed gras, dan de sorghum sacharatum en daarna de djagong, terwijl het suikerriet zeer arm aan eiwit blijkt. (Men moet bij het laatste echter in aanmerking nemen, dat bovengenoemde analyse betrekking heeft op het riet in zijn geheel, daar men

echter meestal voor het vee enkel de toppen en bladeren bezigt, kan mogelijk het eiwitgehalte hiervan iets grooter zijn, hiervan is mij echter geen analyse bekend).

Dit wat de planten op zichzelf betreft; voor de voederrations echter moeten we tevens letten op de verhouding van eiwit tot koolhydraten, aangezien beide bestanddeelen het lichaam dagelijks in bepaalde hoeveelheden toegevoerd moeten worden.

Deze verhouding kan voor herkauwers wisselen tusschen, 1 tot 4 en 1 tot 7, naarmate men meer of minder intensief wil voeren en waarbij men in het algemeen als regel kan aannemen, dat jonge dieren en die, welke veel moeten produceeren, het proteïnerijkst gevoed moeten worden, terwijl voor onderhoudingsvoedsel met minder eiwit en meer hoolhydraten volstaan kan worden. Zooals vroeger reeds werd opgemerkt, is het verder echter niet voldoende, dat de eiwitten en hoolhydraten in het voedsel aanwezig zijn, doch ze moeten er in opneembaren vorm in voorkomen en nu verschilt in het plantenvoedsel in de eerste plaats de hoeveelheid van genoemde voedingsstoffen ten eerste naar den tijd, waarop ze geoogst en den bodem, waarop ze gegroeid zijn en in de tweede plaats zijn ze in het eene geval makkelijk en in het andere zeer weinig verteerbaar. Volgens genomen voederproeven is bijv. de gemiddelde verteerbaarheid der volgende voederstoffen bij herkauwers als volgt:

	Eiwit.	Vet.	Stikstofvrije extractief- stoffen.	Houtvezel.
Gras.	70 %	65 %	79 %	69 %
Rendeng. . .	± 76 %	± 60 %	± 65 %	± 54 %
Sorghum. . .	62 %	85 %	78 %	60 %
Mais.	73 %	75 %	67 %	72 %
Hooi.	57 %	46 %	63 %	58 %
Stroo.	21 %	32 %	36 %	56 %

Ik noem hier deze cijfers slechts om een voorbeeld te geven van het enorme verschil in de hoeveelheid opneembare voedingsstoffen van dezelfde planten; terwijl bijv. van jong gras 70 % van het aanwezige eiwit wordt opgenomen, is bij het hooi slechts 57 % opneembaar en bij sommige strosoorten slechts 21 %. Bij ieder voedsel moet men dus in de eerste plaats bij de beoordeeling in aanmerking nemen van welken grond het komt en in hoedanigen toestand het geoogst is, dan eerst hebben de genoemde cijfers waarde ter beoordeeling van hunne meerdere of mindere geschiktheid als voederstof. Over het algemeen nu is het groenvoer het rijkst aan eiwit in opneembaren vorm, als het zeer jong is tot aan het begin van den bloeitijd en kan men het laatste tijdstip dus als het gunstigste voor het oogsten van groenvoer beschouwen, daar het alsdan het meest oplevert.

Behalve in verschen kunnen we verschillende planten ook in gedroogden toestand geven. Voor de fijnere halmplanten spreken we dan van hooi en voor de grovere, die geoogst worden nadat het zaad er afgenomen is, van stroo, dus noemen we gedroogd gras „hooi” en de gedroogde halmen van de padie „stroo.” Hooi en stroo zijn over het algemeen, mits goed geoogst, uitstekende voederstoffen, doch ze staan altijd achter in voedingswaarde bij hetzelfde voer in groenen toestand, aangezien door de bewerking van het drogen enz. vele goede bestanddeelen verloren gaan, bijv. vele zaden en fijne blaadjes van de grassen, terwijl bovendien de houtvezel veel minder verteerbaar is, dan wanneer de jonge planten in groenen toestand gegeven worden. Bij het drogen dus verliezen de planten in voederwaarde, evenwel hebben ze in sommige opzichten ook weer wat voor boven groenvoer n. l. dat ze eene heilzame prikkeling op het digestie-apparaat uitoefenen en minder water bevatten, waardoor ze bij overigens waterrijke voeding, bijv. door knol- of wortelgewassen of fabrieksproducten eene zeer gunstige werking uitoefenen op de spijsvertering en dan dikwijls de voorkeur verdienen boven groenvoer. Van deze omstandigheden afgezien, dient dus het drogen van groenvoer enkel plaats te vinden als conserveeringsmiddel, om het te kunnen bewaren voor tijden of plaatsen, waarop of

waar geen groenvoer te krijgen is. Daar we nu in deze streken geregeld ieder jaar een tijd van groote schaarschte aan veevoer hebben, n. l. de Oostmoesson, terwijl in de Westmoesson meestal overvloed heerscht, in ieder geval met weinig moeite overvloed van groenvoer, geschikt om te drogen, kan aangeplant worden, zoodat waarschijnlijk geen land ter wereld onder gunstiger omstandigheden verkeert, zoo zou het van het grootste belang voor de veefokkers zijn, dat geregeld voor de Oostmoesson in het gunstige jaargetijde een voorraad werd opgelegd en daarom willen we dus bij de hooi- en stroobereiding was langer stilstaan.

Beginnen we dan met het hooien van weidegras, zoo spreekt het wel van zelf, dat de qualiteit van dit hooi in de eerste plaats afhankelijk is van die van het gras, waaruit het bereid wordt en dus van de soorten, waaruit dit bestaat, van den bodem, waarop ze groeiden en van den tijd, waarop ze gemaaid werden. Hoe grooter het gras is, hoe meer hooi het natuurlijk zal leveren; we hebben echter gezien, dat het gedurende en na den bloeitijd snel in voedingswaarde achteruit gaat, zoodat men, door met het maaien te wachten, totdat het zijn vollen wasdom zou bereikt hebben, in qualiteit veel meer zou verliezen dan men in qualiteit zou winnen. Om dus goed hooi te krijgen, wordt het gras gemaaid tegen den tijd, dat de meeste der aanwezige grassoorten beginnen te bloeien. De gunstigste tijd voor het hooien is hier verder het laatst van de Westmoesson, wanneer de regens reeds schaarsch beginnen te worden. Men laat dus de te hooien weide tot na het midden van de Westmoesson door het vee afgrazen en laat er de laatste dagen zooveel mogelijk vee op loopen, opdat ze goed kaal wordt afgeweid en flink bemest. De mesthoopen worden nu gelijkmatig over de weide gestrooid, alle pollen afgemaaid en minder goede planten zooveel mogelijk uitgestoken. Men laat nu het gras tot tegen den bloeitijd groeien en maait het vervolgens. Is het weer gunstig, d. w. z. droog, dan blijft het uitgespreid tot den volgenden dag liggen, wordt dan met hooigaffels omgekeerd en nogmaals goed uitgespreid, waarna het bij het tropische zonnetje den tweeden dag luchtdroog is.

De stengels zijn dan niet meer buigzaam, doch breken, indien men ze dubbel vouwt. Het hooi wordt nu des avonds aan hoopen gezet om het tegen nat worden door dauw of regen te beveiligen en het makkelijker te kunnen binnenhalen. Op deze hoopen ondergaat het reeds eenige wijziging, doordat het gaat broeien, omdat het nog steeds water bevat. De sterkte van dit broeien hangt voornamelijk af van het meer of minder droog zijn, doch ook van de grootte der hoopen en den tijd, gedurende welken men het laat staan. Is het weer gunstig, zoodat men niet voor regen bevreesd behoeft te zijn, dan kan het aan vele kleinere, verwacht men regen, dan wordt het aan weinig grootere hoopen gezet, omdat dan een kleiner gedeelte nat wordt. Is er geen regen gevallen, dan kan het hooi den derden dag na het maaien worden binnengehaald, zonder dat de hoopen (oppers genoemd) weer uitgespreid behoeven te worden. Heeft het daarentegen geregend, dan moet het nogmaals worden uitgespreid en wordt nu, zoodra het droog is, binnengehaald. Men moet steeds zooveel mogelijk zorgen, dat het uitgespreide hooi niet nat regent, daar het alsdan als het ware wordt uitgeloozd en zeer veel in voedingswaarde verliest. Heeft men het ongeluk, dat gedurende het maaien eenige regendagen elkaar opvolgen, zoodat men het gras niet voldoende droog kan krijgen om het op oppers te zetten, dan is ook, wanneer daarna droog weer volgt, het hooi bijna waardeloos, daar het zijne beste voedingsstoffen en zijn aangenaam aromatischen geur heeft verloren. Ook kan men het gras, vóór het een bepaalden graad van droogte heeft, niet aan oppers zetten, daar het dan zou gaan rotten en schimmelen. Is het daarentegen in zooverre droog, dat dit wel kan, dan hinderen een paar regenbuien minder, daar enkel de oppervlakkige laag nat wordt en de rest ongedeed blijft. Bij de oogst van hooi is het dus zaak, een gunstigen tijd voor het maaien uit te kiezen, zoo snel mogelijk te drogen en te zorgen, dat het zoo min mogelijk nat wordt.

Zelfs een overvloedige dauw is nadeelig voor het hooi, zoodat, indien men het in een dag voldoende droog kan krijgen, aanbeveling verdient, het reeds den eersten avond aan oppers

te zetten, het kan dan den volgenden dag, zoo noodig, nogmaals worden uitgespreid. Het hooi moet, alvorens men het kan bewaren, goed luchtdroog zijn, daar het anders te sterk gaat broeien, waardoor zich eene zoo hooge temperatuur kan ontwikkelen, dat het in brand vliegt of anders in de binnenste lagen verkoolt, waardoor het zijne voederwaarde verliest. Het is echter ook niet goed, het te sterk te laten uitdrogen, daar het dan te broos wordt, waardoor een massa fijne blaadjes en zaden verloren gaan, bovendien worden door het broeien bepaalde omzettingen bewerkt, die een gunstigen invloed op de verteerbaarheid schijnen uit te oefenen en den eigenaardigen, aromatischen geur en smaak verhoogen. Om het hooi te bewaren, vooral wanneer zulks slechts voor korten tijd noodig is, kan men het zeer geschikt op z.g.n. mijten zetten, dat zijn groote hoopen, die men op een drogen bodem, liefst op eene houten onderlaag van eenige boomstammen met wat bossen bamboedoeri of dergelijke plaatst, zoodat de wind er onder door kan spelen. De mijt wordt nu gebouwd in den vorm van een omgekeerden afgeknotten kegel of van een dergelijk prisma, op wiens basis dan weer eene gewone kegel- of prismavormige op-
 hooging wordt gemaakt, die met atap, alang-alang of padiestroo wordt gedekt, evenals het dak van eene woning. Het hooi wordt op deze wijze voldoende beschut tegen weersinvloeden. Heeft men zeer groote hoeveelheden, dan is het beter, een z.g.n. hooiberg te gebruiken, dat is een zeer eenvoudige soort loods, bestaande uit een licht gebouwd dak, dat tusschen twee of meer loodrecht staande lange palen willekeurig hooger of lager geplaatst kan worden, doordat de palen op regelmatige afstanden van gaten voorzien zijn, waarin bouten steken, waarop het dak rust. Naarmate dus het hooi tusschen bedoelde palen hooger opgestapeld wordt, laat men het dak een of meer gaten rijzen, door het op te lichten en de bouten een of meer gaten hooger te plaatsen. Het hooi kan op deze wijze jaren lang bewaard worden, doch verliest op den duur aan voederwaarde, daar de verteerbaarheid bij oud hooi afneemt. Gedurende de eerste 4 à 6 weken daarentegen ondergaat het hooi zeer sterke veranderingen door het broeiingsproces, waarover straks reeds werd gesproken; door dit broeien nu wordt

een groot gedeelte van het nog aanwezige water uitgedreven en verdampt, het z.g.n. uitzweeten. Gedurende en met dit uitzweeten verliest het ook veel van den doordringenden, eenigszins scherpen reuk, die het versche hooi eigen is. Eerst na afloop van genoemde processen heeft het hooi zijne normale, vrij constante samenstelling (die natuurlijk voor iedere hooisoort eenigszins verschillend is), welke gedurende geruimen tijd vrij standvastig blijft, enkel vermindert de voederwaarde bij zeer oud hooi door het harder worden van den houtvezel, waardoor mindere verteerbaarheid ontstaat. Evenals het weidegras kan men nu ook andere soorten van groenvoer drogen en op dezelfde of dergelijke wijze bewaren, waarvoor in deze gewesten vooral in aanmerking zouden komen: het Bengaalsch gras, de sorghum en de teosinte, de twee laatste, omdat ze zoo'n enorme opbrengst geven. Van eene aanplant van sorghum saccharatum kreeg ik n.l. 40 dagen na het uitzaaien 2.5 K.G. luchtdroog hooi per M²; bovendien is dit, zooals we zagen, een uitstekend voedergewas.

Als voeder voor herkauwers is het hooi het beste surrogaat voor groenvoer, dat als hun natuurlijk voedsel moet beschouwd worden. Als uitsluitend voedsel is het echter voor groote productie niet voldoende, daar slechts een gedeelte der voedingsstoffen in opneembaren vorm aanwezig zijn, zoodat enorme hoeveelheden zouden moeten worden opgenomen. Naast groenvoer, knol- en wortelgewassen, veel waterhoudende fabrieksproducten, mits in het gezamenlijk ration voldoende eiwit aanwezig zij, is het echter een uitstekend voer.

Het stroo wordt bijna op dezelfde wijze geogst als het hooi, daar het echter eerst wordt gemaaid, nadat het graan rijp was, is het reeds bijna droog bij het maaien. Het wordt nu voor eene gemakkelijke bewerking aan bossen gebonden, garven genoemd, die, wanneer het stroo nog niet voldoende luchtdroog is, aan schoven tegen elkaar gezet worden. Zes à acht garven plaats men hiertoe overeind en bindt ze met de toppen bij elkaar, zoodat het geheel een kegelvormigen hoop vormt, die boven gesloten is, doch beneden voldoende openingen tusschen de garven laat, dat de wind er kan door spelen, terwijl de regen er afloopt. Op deze wijze kan men de

schoven laten staan, totdat ze volkomen luchtdroog zijn en men gelegenheid heeft, ze binnen te halen. Uit het tijdstip, waarop het geoogst wordt, blijkt reeds, dat het in voederwaarde zeer zal achterstaan bij de verschillende hooisoorten, niet zoozeer, omdat de aanwezige hoeveelheden voedingsstoffen zooveel geringer zijn, doch vooral omdat ze in zoo weinig opneembaren vorm voorhanden zijn. Op doelmatige wijze met ander voedsel gemengd, dat veel eiwit bevat, kan het echter een uitstekend voedsel vormen, dat het noodige volume heeft en prikkelende werking op de spijsverteringsorganen aan het ration verleent, waardoor het geheel beter tot zijn recht komt. Men kan het stroo in zijn geheel voeren, als wanneer het echter niet gaarne door het vee gegeten wordt. Meestal geeft men het dan ook slechts in dezen vorm, wanneer het tevens als strooisel, dus als ligstroo, moet dienen en men er dus niet zuinig op behoef te zijn. De dieren zoeken er dan het beste uit om te eten en vertrappen de rest. Wil men het bepaald als voeder gebruiken, dan dient het gesneden te worden, tot haksel, d. w. z. tot stukjes van 2 à 3 c.M. lengte die men nu mengt met andere eiwitrijke voederstoffen en water tot eene vochtige massa, die meestal gaarne gegeten wordt en op die wijze ook het best verteerbaar is.

Hierop zal straks met een enkel woord teruggekomen worden. Voor het snijden van het stroo tot haksel kan men het gemakkelijkst gebruik maken van een eenvoudige hakselmachine, welke in den handel o. a. te Batavia bij de firma SCHLIEPER voor \pm f 30.— te verkrijgen is.

Evenwel kan elke inlander met zijn kapmes, hoewel minder regelmatig, het stroo eveneens tot haksel verwerken.

In deze gewesten komt het padiestroo wel bijna uitsluitend daarvoor in aanmerking. Men oogst het echter nagenoeg niet voor veevoeder, doch laat na het snijden der padie het stroo op het land staan en jaagt er het vee op, om ervan te eten, zooveel het lust, terwijl de rest verbrand wordt om als mest te dienen, en een klein gedeelte wordt geoogst voor het maken van stroozakken, voor brandstof enz. Een zeer kostbaar veevoeder, dat, zoo het goed geoogst werd, met eenige andere goedkoope

voederstoffen bijna geheel zou kunnen voorzien in het ontbrekende gedurende den Oostmoesson, wordt aldus bijna geheel nutteloos verkwest, want wanneer men na het oogsten der padie eveneens het stroo op voornoemde wijze oogstte, zou voor het vee nog genoeg op het veld overblijven in het gedeelte, dat noodwendig blijft staan en de groote hoeveelheid onkruid, die tusschen de halmen groeit, en juist de groote waarde aan de stoppelweiden geeft. Ook is er op het tijdstip van den padie-oogst nog overvloed van gras, zoodat dan nog geen stroo gevoerd behoeft te worden. Ook als meststof bewijst het slechts weinig dienst, daar men het voor het gemak eerst in brand steekt, waardoor alle stikstof in rook vervliegt en enkel de zouten overblijven.

We geven dus den veefokkers den welgemeenden raad, wat meer profijt te trekken van een voedingsmiddel, zoo bij uitstek geschikt om in den schralen tijd in de behoefte te voorzien en dat overal in overvloed voorhanden is en thans nagenoeg geheel verloren gaat; ze zullen er wel bij varen.

Behalve hooi en stroo heeft men in Indië de volgende voedermiddelen, die voor het vee gebruikt worden of zouden kunnen worden:

	Eiwit.	Koolhydraten.	
Rijst (bras menier)	± 8 %	± 74 %	
Rijstzemelen = dedak.	± 7,5 %	± 65 %	
Aardnootkoeken=boengkil	gepeld.	± 31 %	± 39 %
	ongepeld.	± 42 %	± 52 %
Katjang kedelehkoeken = kedeleh boengkil.	± 30 %	± 54 %	
Kapokpitkoeken.	gepeld.	20 %	± 26 %
	ongepeld.	43 %	± 57 %
Klapperkoeken.	± 30 %	± 50 %	

	Eiwit.	Koolhydraten.
Melasse van de suikerfabrieken.	± 8 %	± 55 % ⁽¹⁾
Verschillende obisoorten.	± 1 à 2 %	± 6 à 10 % ⁽²⁾
Katjang kedeleh (soja hispida).	± 33 %	± 52 %
Gabah	± 7 à 9 %	± 70 %
Djagoeng	± 10 %	± 75 %
Cassavemeel van de ketella pohon	—	± 100 %
Tarwezemelen.	± 14 %	± 53 %
Haverstroohaksel.	± 4 %	± 35 %

Na de voorgaande opsomming der verschillende stoffen, die hier als veevoeder het meest in aanmerking komen, zullen we nog in het kort even opgeven, hoe men ze het best kan voeren en in welke hoeveelheden men ze dient te geven. Gemakshalve onderscheiden we dan het voedsel in onderhoudingsvoedsel en productievoedsel en verstaan onder het eerste de hoeveelheid, die een dier noodig heeft om in denzelfden staat te blijven, zonder dat het voor den mensch iets behoeft te produceeren en onder productievoedsel het voedsel, benoedigd om het dier vleesch, melk, spierkracht enz. te doen leveren, waarvoor natuurlijk meer noodig is, daar, zooals van zelf spreekt, de hoeveelheid melk, die eene melkkoe dagelijks levert, uit het opgenomen voedsel moet worden gevormd, zoodat alle voederstoffen, voor de geleverde melk benoedigd, moeten gegeven worden boven het z. g. n. onderhoudingsvoedsel, wil het dier niet ten koste van zijn lichaam produceeren en dus steeds in voedingstoestand verminderen. Uit zeer veel voederingsproeven is nu gebleken, dat voor onderhoudingsvoedsel voor runderen ongeveer noodig

(1) De bijgaande analyse der melasse werd mij welwillend door een suikerfabrikant verstrekt.

(2) Deze analyse heeft betrekking op knolgewassen in het algemeen; van de Indische obisoorten zijn mij geen analyses bekend.

is per 100 K.G. levend gewicht ± 1.5 à 2 K.G. watervrije voederstof, d. i. $\pm \frac{1}{60}$ ged. van het levend gewicht, met eene verhouding van eiwit tot koolhydraten van $\pm 1 : 7.5$, terwijl voor productievoer de hoeveelheden ongeveer zijn moeten: voor kalveren beneden het jaar 1.7 à 2 K.G. per 100 K.G. levend gewicht d. i. $\frac{1}{60}$ à $\frac{1}{50}$ en voor volwassen dieren 2.5 à 3 K.G. per 100 K.G. of $\frac{1}{10}$ à $\frac{1}{33}$ van het levend gewicht, waarin aanwezig moeten zijn: verteerbaar eiwit 0.20 à 0.25 K.G. en koolhydraten ± 1.5 K.G., verhouding 1 : 7.5 à 1 : 6.

Weten we nu verder, dat de verteerbaarheid der verschillende voedersoorten ongeveer is als volgt:

goed groenvoer	± 70 %	der verschillende voedingsstoffen.
» weidehooi	± 55 %	» » » »
» stroo. . .	± 35 %	» » » »
boengkil.	± 90 %	» » » »
granen.	± 85 %	» » » »

dan kunnen we hiernit dus vrij nauwkeurig de hoeveelheid der verschillende voederstoffen berekenen, die een volwassen dier voor het onderhoud van zijn lichaam noodig heeft. In de praktijk heeft dit echter weinig waarde, daar we het vee niet voor ons genoeg houden, doch om hun producten, we moeten dus steeds productievoer geven; aan jong vee, omdat het nog moet groeien en aan oud om wat te kunnen produceeren. De volgende rations zijn dus berekend als productievoer voor dieren van ongeveer 300 K.G. levend gewicht, die dus noodig hebben ongeveer 7.5 à 9 K.G. watervrije voederstoffen, welke in opneembaren vorm moeten bevatten: eiwit 0.6 à 0.75 K.G., koolhydraten $\pm 4\frac{1}{2}$ K.G. en vet ± 0.5 K.G. Deze voedingsstoffen zijn voorhanden in:

	Droge stof.	Eiwit.	Koolhydraten.
35 K.G. goed gras.	± 8 K.G.	0.70 K.G.	± 4 K.G.
Of wel in:			
5 K.G. Indisch hooi en. .	4.25 K.G.	0.46 K.G.	2.40 K.G.
25 K.G. groene maïs. . . .	4 »	0.28 »	2.45 »
Totaal. . .	8.25 K.G.	0.74 K.G.	4.85 K.G.

	Droge stof.	Eiwit.	Koolhydra- ten.
Als ook in:			
20 K.G. groene maïs	3.20 K.G.	0.21 K.G.	1.95 K.G.
3 » padiestroohaksel . .	2.55 »	0.027 »	0.78 »
1 » aardnotenkoek en .	0.90 »	0.380 »	0.34 »
2 » dedak	1.80 »	0.127 »	1.10 »
Totaal . . .	8.45 K.G.	0.744 K.G.	4.17 K.G.
Eveneens in:			
15 K.G. djagoeng tjentriek.	4.80 K.G.	0.462 K.G.	2.31 K.G.
3 » padiestroohaksel en.	2.55 »	0.027 »	0.78 »
2 » dedak	1.80 »	0.127 »	1.10 »
Totaal . . .	9.15 K.G.	0.616 K.G.	4.19 K.G.
Verder in:			
20 K.G. suikerriettoppen . .	3.60 K.G.	0.077 K.G.	1.820 K.G.
3 » padiestroohaksel . .	2.55 »	0.027 »	0.780 »
2 » kedeleh boengkil en.	1.80 »	0.540 »	0.972 »
1 » cassavemeel	0.90 »	0.000 »	0.900 »
Totaal . . .	8.85 K.G.	0.644 K.G.	4.472 K.G.
Of ook in:			
10 K.G. rendeng	2.70 K.G.	0.259 K.G.	0.910 K.G.
3 » padiestroohaksel . .	2.55 »	0.027 »	0.780 »
2 » dedak en	1.80 »	0.127 »	1.100 »
20 » obiesoorten	2.80 »	0.182 »	1.610 »
Totaal . . .	9.85 K.G.	0.595 K.G.	4.40 K.G.

In Indië is het algemeen gebruikelijk aan melkvee bij het gras gekookte rijst te geven z.g.n. boeboer, waarvoor men de inferieure soorten en de stukgestampte korrels uit goede rijstsoorten gebruikt.

Deze rijstsoorten zijn bekend onder den naam van bras menier.

Wat nu deze voedingswijze aangaat, daartegen valt weinig te zeggen, mits de verhouding tot het andere voedsel eene goede is; de vraag is dan slechts, wat men het goedkoopste voert en dan geloof ik, dat de gepelde rijst wel in de laatste plaats in aanmerking zou moeten komen, zooals we uit de voederrations kunnen zien.

Veel wordt ook aan melkvee gegeven de maïs (djagoeng), hetzij de rijpe korrels en dan meestal gekookt, met gehakt gras en met of zonder rijstzemelen, of wel de jonge kolven in hun geheel, die zeer gaarne door het vee gegeten worden en even-

eens een goed voedsel vormen. Het meer of minder doelmatige van deze voeding wordt alweer beheerscht door den prijs en het bijvoer.

Waarom men aan runderen bijna nimmer gekookte gabah geeft, doch steeds gepelde rijst, is mij niet duidelijk; m. i. zoude het eerste als voedingsmiddel voor kerkauwers de voorkeur verdienen, daar zij door de zaadbekleedselen eene meerdere prikkeling aan het darmkanaal geeft; bovendien is ze echter meestal lager in prijs.

De rijstzemelen, dedak, worden eveneens veel aan melkvee gevoerd en vormen, gemengd met haksel of gras, een zeer goed voedsel.

Met het Australische vee wordt meestal eene groote hoeveelheid haverstroohaksel en tarwezemelen aangebracht en tegen enorme prijzen als een bijzonder krachtig, intensief voer verkocht, meestal aan de koopers dezer dieren, zoowel van paarden als van runderen. Hoewel dit goede voederstoffen zijn, kunnen ze echter zonder het minste bezwaar door rijstzemelen en padiestroohaksel vervangen worden. De samenstelling is hierbij opgegeven, zoodat ieder zelf zal kunnen oordeelen, of de meerdere voederwaarde evenredig is aan den prijs. (Ik sprak personen, die f 6 voor een zak haksel en f 12 voor een zak tarwezemelen betaald hadden).

Een bij uitstek goed veevoer, mits doelmatig gegeven, zijn de aardnootkoeken van de katjang tjina of de koeken van de katjang kedeleh, beide soorten komen onder den naam van boengkil in den handel voor. Voor zoover mij bekend, wordt deze boengkil hier echter nog slechts uitsluitend als meststof gebezigd. Persoonlijk voerde ik geruimen tijd de aardnootkoek aan mijne paarden in plaats van padie en wel in de volgende verhouding:

			eiwit	koolhydraten.
een kattie	boengkil	= f 0.04	= 0.24 K.G.	0.120 K.G.
»	»	cassavemeel	= » 0.02	= 0.600 »
twee »	dedak	= » 0.015	= 0.09 K.G.	0.780 »
»	»	padiestroohaksel	= \pm » 0.01	= 0.034 » 0.924 »
Totaal		f 0.085	= 0.364 K.G.	2.424 K.G.
in plaats van 6 kattie padie à		f 0.15	= 0.22 K.G.	2.63 K.G.
zooals men dus ziet, voor de helft van den prijs $\frac{1}{3}$ meer eiwit.				

De paarden hielden zich bij dit voer met 25 K. G. gras uitstekend, bleven glanzend in hun haar en goed gevleeschd, terwijl ze geregeld iederen dag van 15 tot 30 paal te loopen hadden en dikwijls op geaccidenteerd terrein. Het temperament der dieren bleef even vurig als bij de voeding met padie, zoodat, wanneer ze des avonds, na in den loop van den dag 6 à 8 uur in het tuig gestaan te hebben en ongeveer 30 paal in snellen draf te hebben afgelegd, nog even hard liepen en evenmin de zwEEP konden verdragen als des ochtends bij het uitrijden.

Uit dit voorbeeld kan men dus zien, hoe men zichzelf benadeelt door geen gebruik te maken van goede voedingstoffen, die voor weinig geld te krijgen zijn.

In Holland worden de aardnootkoeken gedurende de laatste jaren op vrij uitgebreide schaal als veevoer gebruikt en steeds met het beste gevolg. Ik kan dus den veehouders in deze streken niet genoeg aanbevelen eene proef met dit voeder te nemen, waarbij men echter zorgen moet, goede, zuivere boengkil te krijgen, die niet verontreinigd of beschimmeld is. Ze komt in den handel voor in den vorm van harde stukken van onregelmatigen vorm en bruine kleur. Voor het gebruik hakt men deze fijn en mengt het aldus verkregen grove poeder met veel water, als wanneer het na een paar uren eene brei geworden is.

Bevat de koek nu veel zand of dergelijke verontreinigingen, dan zullen deze op den bodem zakken en zal men, door dit bezinksel tusschen duim en vinger te wrijven, onmiddellijk de verontreiniging kunnen constateeren. De kedeleh boengkil wordt in den vorm van zeer groote koeken in den handel gebracht; zooals uit de samenstelling blijkt, bevat ze minder eiwit dan de eerste soort, is overigens op dezelfde wijze te gebruiken. Het veevoer van de Semarangsche veevoederfabriek bevat boengkil om het eiwitgehalte van het voedermengsel op $\pm 11\%$ te brengen. Dit veevoeder wordt verkocht à f 3,50 per pikol en is zeer aan te bevelen.

De katoenzaad-(kapok-)koeken zijn in deze streken, voor zoover mij bekend, nog niet in den handel; ook deze leveren een zeer bruikbaar veevoeder. De pitten dienen daarvoor echter

hetzij gepeld, hetzij van aanhangende katoenvezels en andere verontreinigingen bevrijd te worden, zonder welke behandeling ze eene sterk laxeerende werking teweeg brengen en als voeder niet goed te gebruiken zijn.

Ook de klapperkoek, bereid uit de pit (het vruchtvliesch) van den klapper (kokosnoot), nadat de olie er is uitgeperst, levert een goed veevoer op, doch ook deze wordt alhier nog niet bereid. In sommige streken daarentegen wordt het restant van het vruchtvliesch, nadat de olie er uitgehaald is, wel gebezigd als varkensvoer onder den naam van ampas klappa. Bij de rietsuikerindustrie blijft verder, nadat de suiker, voor zoover mogelijk, is uitgekristalliseerd, eene soort stroop over, melasse genoemd, die in de omstreken der fabrieken veel aan de paarden wordt gevoerd; aan het vee, voor zoover mij bekend, nog niet, aan eerstgenoemde dieren echter met uitstekend gevolg. Volgens hare samenstelling zou deze melasse eveneens een goed veevoeder kunnen vormen; naar ik meen, zijn hiermede echter nog geen voedingsproeven bij herkauwers genomen. Knol- en wortelgewassen komen in deze streken zeer weinig als veevoeder in aanmerking, de verschillende obi- en lobaksoorten worden uitsluitend voor de menschelijke consumptie verbouwd. We kunnen dus volstaan met de vermelding, dat ze door het vee meestal gaarne gegeten worden en dus bij schaarschte aan ander voer zeer goed te gebruiken zouden zijn, gemengd met haksel en boengkil of zemelen of eene andere eiwitrijke stof. Van een der hier veelvuldig voorkomende wortelgewassen, n. l. de ketela pohon (*Jaripha manihot*) wordt echter een meel gemaakt, dat als cassavemeel in den handel wordt gebracht en in prijs bijna gelijk staat met dedak; pit meel nu is in streken, waar men het goedkoop krijgen kan, als een zeer goed veevoeder te gebruiken. Boven de dedak heeft het voor, dat het veel zuiverder is en niet zoo licht schimmelt. Daar het bijna uitsluitend uit zetmeel bestaat, moet er natuurlijk het noodige eiwit en voor volwassen dieren cellulose aan toegevoegd worden. Voor het vetmesten van vee, voor veulens en jonge kalveren na het spenen zal het waarschijnlijk met voordeel te gebruiken zijn. Ook hieromtrent ware het zeker wenschelijk, dat meerdere proeven genomen werden, vooral

omdat de plant hier uitstekend op droge velden tiert en algemeen door de bevolking geteeld wordt.

In padiestroo, boengil, dedak, cassavemeel enz. vinden we dus uitstekende voedermiddelen voor het vee, waarvan zeer ten nadeele van landbouw, veeteelt en industrie nog maar al te weinig gebruik gemaakt wordt. Om het stroohaksel te voeren, moet het steeds met het noodige water en de bij te voegen voederstoffen tot eene vochtige massa worden gemengd, vooral knol- en wortelgewassen worden hierbij gaarne gegeten. Een dergelijk mengsel wordt bijv. als volgt gereed gemaakt: eene bepaalde hoeveelheid boengkil wordt in, liefst warm water, geweekt tot het eene dunne brei geworden is, daaraan wordt de noodige hoeveelheid dedak of cassavemeel toegevoegd en vervolgens het stroohaksel, dat er goed mede gemengd wordt, totdat het eene vochtige, doch vaste massa is geworden (nimmer moet er een overvloed van water worden bijgevoegd, zoodat het eene dunne brei wordt); wil men er echter nog knolgewassen aan toevoegen, dan worden deze aan platen gesneden (niet aan groote stukken, daar deze licht in den slokdarm blijven vastzitten en dan dikwijls doodelijke ziekte-toestanden veroorzaken) en eveneens met de massa gemengd. Op deze wijze gegeven, wordt het haksel niet alleen gaarne gegeten, doch ook voor een grooter gedeelte verteerd dan wanneer men het stroo in zijn geheel voert.

Hiermede geloof ik gevoegelijk dit hoofdstuk te kunnen besluiten, enkel wil ik nog opmerken, dat hoewel de genoemde voedermiddelen besproken zijn naar hunne meer of mindere geschiktheid voor het rund, dit niet uitsluit, dat ze ook voor den buffel waarschijnlijk even goed zullen voldoen, enkel is dit dier over het algemeen met grover voer tevreden en vooral ook met moerasplanten. Wat dus het groenvoer aangaat, zoo kan de buffel gevoed worden met vele grofstengelige en uit moerassen afkomstige planten, die voor het rund ongeschikt zijn, terwijl overigens hetzelfde voedsel voor beide diersoorten kan dienen, wanneer slechts door eene voldoende hoeveelheid vezelstof gezorgd wordt voor eene behoorlijke vulling en voldoende prikkel van de enorme maag, waarover dit dier te beschikken heeft.

Over de stalling der herkauwers.

Bij een klimaat als in deze gewesten heerscht, spreekt het wel van zelf, dat de stalling onzer huisdieren heel wat eenvoudiger kan zijn dan in de gematigde en koudere luchtstreken. Moet ginds alle zorg besteed worden om de dieren gedurende de wintermaanden tegen de strenge koude te beveiligen; hier is juist het omgekeerde het geval en moet een goede stal den dieren eenige beschutting tegen de hitte aanbieden, wanneer ze over dag op stal gehouden worden.

Daar de stallen hier dus meestal slechts noodig zijn om het vee gedurende een gedeelte van den dag op te sluiten, is het niet te verwonderen, dat bij den primitieven staat, waarin de geheele veehouderij alhier nog verkeert, van de runderstallen al zeer weinig werk gemaakt is. Meestal vergenoegt men zich met bamboe loodsen, gedekt met atap, pannen of zelfs zink en met een aangestampden leemen vloer bij menschen, die een vrij grooten veestapel bezitten, terwijl de Europeesche eigenaars van een of twee koeien deze meestal in een ledigen paardenstal en eene andere ongebruikte bergplaats zetten, in ieder geval er gewoonlijk geen specialen koestal op na houden.

In streken, waar de bevolking huizen op palen bewoont, wordt het vee eenvoudig onder het huis opgeborgen. Eene dergelijke wijze van stallen is nu wel zeer weinig kostbaar en voor het vee, dat bij het milde klimaat weinig beschutting noodig heeft, ook vrij voldoende, doch er zijn ook zeer groote nadeelen aan verbonden. Op erven toch, waar men niet over zeer veel ruimte beschikt, geven dergelijke primitieve stallen (de paardenstallen buiten rekening gelaten) natuurlijk aanleiding tot eene verbazende ophooping van vuil, daar vooral in den regentijd de leembodem, die door de urine vochtig wordt, niet behoorlijk opdroogt, waardoor er spoedig verdiepingen in ontstaan, die dagelijks met urine worden gevuld en zodoende den stal in een modderpoe herscheppen. Hoewel dus de stalling in deze gewesten zeer eenvoudig kan zijn, is eenige meerdere zorg uit een hygienisch

oogpunt toch zeer gewenscht. Om niet noodeloos uitvoerig te worden, zullen we ons bij de bespreking van dit onderwerp echter tot het strikt noodige bepalen en slechts eene beschrijving geven van twee soorten van stallen, n.l. die voor melkvee, zooals ze op de erven der eigenaars dienen gebouwd te worden en die voor grootere veestapels van fokvee, tevens voor mestproductie gebezigd.

Bij de eerste soort wordt de vloer van waterdicht materiaal vervaardigd en dan doet het er voor runderen betrekkelijk weinig toe, welk materiaal dit zijn zal, mits het niet zoo glad is, dat de dieren er licht op uitglijden. Veelal worden hier nog planken vloeren gebezigd, waar weinig tegen te zeggen zou zijn, mits ze behoorlijk werden aangelegd, daar ze dan echter zeer duur worden en m.i. bij steenen vloeren moeten achterstaan, daar de laatste koeler zijn en makkelijker schoon te houden, wil ik er niet verder bij stilstaan.

Een zeer goed materiaal voor steenen vloeren heeft men hier in den overal verkrijgbaren z.g.n. bekaptten bergsteen, die als platte tegels in den handel voorkomen. Zij hebben het groote voordeel, dat ze zeer hard, absoluut ondoordringbaar voor vocht en door hunne eenigszins ruwe oppervlakte nimmer glad zijn. Het best worden deze steenen in cement gemetseld. De standplaats voor een volwassen rund, gerekend van de voederkrib tot de afvoergoot voor faecaliën en urine, kan, naar gelang van de meerdere of mindere grootte van het vee, eenigszins verschillen, doch moet gemiddeld ongeveer 1.60 M. bedragen. Vóór de standplaats wordt de voederkrib geplaatst, die kan zijn van hout of eveneens gemetseld; ze is dan gescheiden van de standplaats door een muurtje van $\pm \frac{1}{2}$ M. hoog, waarover een balk ligt. Achter de standplaats wordt eene goot gemetseld van $\pm \frac{1}{2}$ M. breedte en 20 à 30 cm. diepte. De vloer wordt nu tusschen voederkrib en afvoergoot gelegd onder eene helling van voren naar achteren van ongeveer $1\frac{1}{2}^\circ$, opdat de urine goed zal afvloeien naar de goot. De standplaats dient nu zoo lang te zijn, dat het vee er goed vierkant kan staan, zonder met de achterpooten in de goot te trappen, terwijl, bij het ontlasten van faecaliën, deze in de goot vallen, wanneer het dier recht staat en om ze hiertoe zooveel mo-

gelijk te dwingen, make men de standplaatsen niet te breed, n.l. \pm 1.10 M. en bevestigt de runderen zoo kort mogelijk, hetgeen zeer doelmatig op de volgende wijze geschieden kan. Tusschen den op den rand der voederkrib liggenden balk en een daar precies boven liggenden zolderbalk worden loodrecht staande palen, z.g.n. richels, geplaatst op een afstand van \pm $\frac{1}{2}$ M. van elkaar (naar gelang der ontwikkeling der hoorns), zoodat de dieren er den kop makkelijk kunnen doorsteken. De richels moeten goed glad geschuurd worden en ieder voorzien zijn van een ijzeren ring, die wijd genoeg is om er gemakkelijk langs op en neer bewogen te worden.

Men geeft de koe nu een lederen halsbaud om, die ter weerszijden door bedoelden ring gehaald is, zoodat het dier solide tusschen de beide richels bevestigd is, den kop vrij op en neer kan bewegen, doch slechts weinig voor- en achteruit kan gaan. Wil men de dieren zoodanig bevestigen, dat men ze alle in eens kan losmaken, dan kan zulks heel eenvoudig op de volgende wijze geschieden. De richels worden in den bovenbalk gestoken in gaten van \pm 5 c.M. diepte, waarin ze juist passen, in den benedenbalk worden daarentegen in plaats van ronde gaten U-vormige openingen gemaakt, eveneens ter diepte van \pm 5 c.M. en met het open gedeelte naar den stal gekeerd; hierop wordt een platte balk gelegd, die ook van U-vormige openingen voorzien is, doch met de open zijde naar voren, zoodat deze met die van den ondersten balk ronde gaten vormen.

De richels zijn juist zoolang, dat ze tusschen den bodem der gaten in den bovenbalk en die der U-vormige gaten van den benedenbalk passen, terwijl zij eerst worden bevestigd door op dezen laatsten den balk met de contra-openingen te leggen. Deze maakt men nu aan de beide uiteinden vast, hetzij met touwen, hetzij met een paar krammen met hangsloten, die men dan slechts heeft te openen om alle richels in eens los te zetten, zoodat de dieren met een ruk vrij zijn. Eene dergelijke bevestiging verdient voor het geval van brand aanbeveling.

De goot achter de standplaatsen komt uit in een beerput, waarin urine en faecaliën dus verzameld worden. Het dak van den stal wordt hier het best vervaardigd van idjoek, daar dit zeer weinig warmte doorlaat; kan men echter

dit of andere weinig warmte doorlatende stoffen niet gebruiken, dan doet men goed een zolder in den stal aan te brengen en voor eene goede ventilatie tusschen dak en zolder te zorgen. Materialen, waarvan men geschikt daken kan vervaardigen, zijn o. a. sirappen, bamboe, geteerd papier, atap, stroo enz., deze laten alle betrekkelijk weinig warmte door en geven daartegen dus de beste beschutting. Minder goed hiervoor zijn de gewone dakpannen, doch zeer slecht voor warme streken is het gegolfd ijzer of zink voor stal-daken, daar dit door de tropische zon gloeiend heet wordt en eene ondraaglijke warmte er onder veroorzaakt; bij een dergelijk dak moet dus door een doelmatig aangebrachten zolder de temperatuur in den stal zoo laag mogelijk gehouden worden. Men zal echter in lage streken steeds het verstandigst handelen, dergelijk materiaal niet voor dakbedekking te bezigen. Wat de omwandingen der stallen aangaat, deze kunnen van alle denkbare materialen vervaardigd worden, doch strikt genomen, zijn ze in de meeste streken van Ned. Indië overbodig, mits het dak slechts ver genoeg naar buiten oversteekt om het in-regenen of het binnendringen van de zonnestralen te verhinderen.

De ruimte in den stal wordt het voordeeligt benut door bij een eenigszins grooten veestapel, bijv. van 20 stuks groot en klein, de dieren in twee rijen te plaatsen met de koppen naar elkaar toegekeerd en waartusschen men een z.g.n. voeder-gang vrij laat. Deze laatste kan bij een open stal willekeurig breed genomen worden, mits ze slechts ruimte genoeg aanbiedt om de dieren behoorlijk te kunnen voeren.

Eene breedte van $1\frac{1}{2}$ à 2 M. kan als voldoende beschouwd worden. De kalveren doet men beter niet vast te binden, doch in een door een beschoot van planken of latwerk afgescheiden gedeelte, in de eene helft, los te laten loopen, terwijl een paar dwarshouten langs de richels hun den doorgang alhier beletten.

Dat men voor een dergelijken stal solide palen en balken moet bezigen, behoeft wel geen betoog, een ieder kieze hiervoor de materialen, die het best te krijgen zijn en het meest overeenkomen met de prijzen, die hij voor de stalling denkt

te besteden. Uit een hygiënisch oogpunt zijn vooral de vloer met voederbakken, goten en beerput, alsmede het dak van groot belang, deze dienen dus van de best te verkrijgen materialen te worden vervaardigd, de rest is van minder belang. Een dergelijke stal zou dus ongeveer 12 M. lang en 8 à 9 M. breed moeten zijn, n.l. breedte voederkrib 0.50 M.

» standplaats 1.60 »

» stalgoot 0.50 »

breedte gang achter de goot 0.40 »

Totaal 3.00 M.

$2 \times 3 \text{ M.} = 6 \text{ M.}$

breedte voedergang 2 »

Totaal 8 M.

De breedte van voederkrib en gangen kan natuurlijk naar willekeur wat ruimer genomen worden. Bij open stallen dient echter het dak, wanneer de onderrand ± 2 M. boven den beganen grond ligt, minstens 40 cM. buiten den achterrand der goot uit te steken. Dit gedeelte vormt dan een smallen gang voor het personeel om de goot schoon te maken; door deze eenigszins hellend aan te leggen naar de goot toe, loopt het regenwater van het dak tevens door deze goten af. Bij de genoemde inrichting van den stal doet men goed om, wanneer men er op gesteld is de dieren zindelijk te houden, de staarten aan een touw te bevestigen, zoodat ze bij het liggen niet in de goot kunnen afhangen. Men bevestigt hiervoor een lederen lusje aan de pluim van den staart. Boven de goot is langs den zolder of het dak een ijzerdraad gespannen in de richting van de goot, waaraan door middel van ijzeren of koperen ringen voor iedere koe een touw is bevestigd, dat afhangt tot een paar c.M. boven den vloer, terwijl aan het uiteinde een klein dwarshoutje of haakje is aangebracht om het lusje aan den staart van het dier aan te haken. Op deze wijze kan het dier staande zijn staart bijna onbelemmerd bewegen, terwijl deze bij het liggen niet in den mest van de goot kan afhangen. De steenen vloer wordt bij heet weer dagelijks zooveel mogelijk met water afgespoeld, waardoor de koelte bevorderd wordt, terwijl men des nachts den dieren een

stroobed geeft om ze zachter te doen liggen en ze tegen overmatige afkoeling te beschutten. Wat de stalverpleging aangaat, zoo is het vooral voor geïmporteerde runderrassen en gecroiseerde dieren in warme, laaggelegen streken zeer aan te bevelen, ze dagelijks met frisch water te wasschen en af te spoelen (sirammen), dan wel, indien daarvoor gelegenheid bestaat, ze in frisch stroomend water te doen baden. Heeft men eene goede weideplaats bij huis met mooie schaduwboomen, dan zijn ze gedurende het heetst van den dag aldaar beter dan op stal; meestal beschikt men daarover echter niet en dan verdient het aanbeveling, het vee tusschen des voormiddags 9 uur en des namiddags 4 uur op stal te nemen en het enkel des ochtends vroeg en des avonds van 4 tot 7 uur buiten te laten. Op ondernemingen, waar voornamelijk vee voor de fokkerij en voor de mestproductie gehouden wordt, evenals bij de inlandsche bevolking en waar aan het onderhoud niet veel ten koste gelegd wordt, doet men het best, de zoogenaamde potstallen te gebruiken.

Men graaft hiervoor den bodem \pm 1 M. diep uit, bevoert dezen met rivier- of stuksteen, hetzij eenvoudig in leem, hetzij en dat is zeker beter, in kalk of cement, eveneens worden de zijwanden, hetzij met stuksteen, hetzij met gebakken tegels bemuurd tot \pm 10 cM. boven den beganen grond, terwijl de eene korte zijwand schuin, onder een hoek van \pm 45° wordt gemetseld, om het uit- en ingaan makkelijker te maken. Op de zijmuren worden nu de palen geplaatst voor het dak, dat wederom van dezelfde materialen kan vervaardigd worden als bij de straks genoemde stallen. Door twee of drie horizontaal loopende middelmatig zware balken worden de lange zijden verder afgesloten, terwijl aan een, dan wel aan beide korte zijden eene breede opening wordt vrijgelaten voor in- en uitgang. Wenscht men den dieren op stal bijvoer te verstrekken, dan wordt langs eene of beide lange zijden aan den buitenkant van den zijmuur, doch onder het dak, eene voederkrib aangebracht en doet men goed, langs die zijde richels te plaatsen om de dieren aan te kunnen bevestigen. Heeft men den vloer eenvoudig in leem gelegd, dan kan men dezen aanmerkelijk verbeteren door er eene laag koolteer over te gieten ter dikte van \pm 5 m.M., hierover strijkt men een laagje koemest, be-

strooit dan het geheel met rivier- of anders met bergzand en strijkt nu de laag goed glad, waarna men het laat drogen, als wanneer de vloer bijna ondoordringbaar is voor vocht en alle oneffenheden zijn weggenomen. Met een dergelijken bodem kan bij dit soort stallen zeer wel volstaan worden. Voor het gebruik wordt nu de geheele vloer bestrooid met een laagje zand van ± 10 c.M. dikte en vervolgens gelijkmatig bedekt met eene laag stroo ter dikte van ± 5 c.M., eene tweede laag van dezelfde dikte wordt hier kruiselings over gelegd, het geheel goed vastgetrapt en vervolgens met een laagje verward (z. g. n. warstroo) overdekt, dat nogmaals goed vastgetrapt wordt, waarna men het vee in den stal kan drijven. Men dient de ruimte te berekenen op 3 à 5 M² per stuk rund-vee, naarmate de dieren meer of minder groot zijn en er een grooter of kleiner aantal jong vee onder is. Nadat het vee des ochtends naar buiten gedreven is, wordt de mest zoo gelijkmatig mogelijk over de heele oppervlakte uitgespreid en een dun laagje gekreukt stroo er zoo los mogelijk over gestrooid. Was de onderste laag soms op enkele plaatsen losgekrabd, dan wordt deze eerst weer goed gelegd en vastgestampt. Na enkele dagen heeft men aldus eene vaste, regelmatige laag, die door het vee niet meer uit elkaar gehaald wordt. Men heeft nu dagelijks slechts een weinig schoon stroo over de aldus gevormde laag te strooien, meer of minder, naarmate men over een ruimeren of minder ruimen voorraad te beschikken heeft en naarmate men meer of minder mest wenscht te maken. Een dergelijk z. g. n. permanent strooed biedt vooral hier zeer vele voordeelen aan, doordat men met betrekkelijk zeer weinig strooisel den dieren eene uitstekende ligplaats verschaft, het schoonhouden van den stal weinig werk vereischt, van den mest bijna niets verloren gaat en de hoeveelheid enorm groot kan gemaakt worden, daar al het stroo, doordat het met urine en faecaliën doortrokken wordt, en in den stal reeds gedeeltelijk wordt omgezet, eene uitstekende, snel werkende meststof vormt. Heeft men een dergelijken stal voor 50 stuks vee van 25 M. lengte en 10 M. breedte bij eene diepte van 4 M. en laat men den mest zitten tot de stal gevuld is, dan heeft men dus 250 M³ uitstekende mest, terwijl men bij gewone stallen

met dezelfde hoeveelheid strooisel geen derde gedeelte zou hebben en wanneer men geen strooisel verschaft, is de hoeveelheid mest onbeduidend in vergelijking van de voornoemde hoeveelheden. Nadat de stal gevuld is, of wanneer men de mest noodig heeft, wordt de geheele hoeveelheid in eens er uitgehaald tot op de onderste laag toe, die men het best doet te laten zitten, daar deze zoo vastgetrapt is, dat zij eene uitstekende onderlaag vormt om dadelijk weer gekneusd stroo over te strooien. Nimmer mag men de mest gedeeltelijk verwijderen, daar zoodra de massa open gehaald is en met de lucht in aanraking komt, zeer snel rotting en daardoor ontwikkeling van amoniakgassen en eene zeer onaangename lucht ontstaat. Men doet dus het best, de laag in vertikale repen te steken en deze geregeld af te graven en onmiddellijk naar het land te doen rijden, waar men het noodig heeft. Het vast in elkaar zitten en het afsluiten daardoor van de lucht is ook de reden, waarom de mest in dergelijke stallen zooveel beter blijft dan die in gewone mestputten, waar dagelijks de stalmest wordt bijgevoegd en de lucht beter kan indringen. Eene eerste vereischte voor de genoemde stallen is echter, dat ze op een droog, dus eenigszins verhoogd terrein worden aangelegd, zoodat geen regen of grondwater kan binnen dringen.

Met een enkel woord wensch ik hier nog te spreken over het bewaren van meststoffen, waarvan men in deze gewesten nog weinig besef blijkt te hebben. In de dessa's wordt door de bevolking (wanneer ik wel ben ingelicht, volgens politie-verordeningen) alle mest en vuil geregeld iederen avond bij droog (soms ook bij nat) weer in brand gestoken, zoodat op de meeste, eenigszins dichtbevolkte plaatsen de schoone avonden in de nabijheid der kampongs veelal verpest worden door den stank van dezen rook. Vooral in tijden van epidemiën wordt aan dit branden streng de hand gehouden; men schijnt er, evenals in de middeleeuwen in Europa, hier nog steeds een ontsmettend vermogen aan toe te schrijven en dus te denken, een gunstigen invloed op epidemiën te kunnen uitoefenen door de lucht te verpesten met een vuilen, benauwendenden rook. Niet alleen nu heeft deze rook niet de minste ontsmettende werking, doch voor eene zeer groote waarde aan meststoffen vervliegt

op deze wijze zonder eenig nut, terwijl, wanneer bedoelde mest op eene geschikte manier bewaard werd, ze volstrekt geene aanleiding behoefde te geven tot stank of ernstige verontreiniging van den bodem; eene dergelijke bewaarplaats kan op de volgende wijze worden aangelegd.

Bij een stal met steenen vloer, goede goten en een beerput voor vloeibare faecaalstoffen, wordt de mestvaalt naast dezen beerput aangelegd. Ze moet bestaan uit een waterdichten vloer, die door eene goot omgeven is, terwijl het geheel eene kleine helling heeft naar de zijde van den beerput, waar ook bedoelde goot in uitmondt. Het is zeer aan te bevelen door een dak den mest tegen den regen te beschutten, daar hij anders te veel wordt uitgeloozd. De stalmest wordt nu dagelijks regelmatig op de mestvaalt gestapeld, alwaar hij, daar de lucht, doordat de mest vast in elkaar gaat zitten, enkel met de oppervlakkige laag in aanraking komt, slechts gedeeltelijk wordt omgezet en geen stank verspreidt, terwijl het vloeibare gedeelte langs de goten in den beerput loopt en dus den bodem niet kan verontreinigen. Heeft men voornamelijk droge meststoffen en afval te bewaren, dan kan de vloer ook wel vervaardigd worden uit flink aangestampte leem met riviersteen, wanneer slechts gezorgd wordt, dat de uitgekozen plaats hoog genoeg ligt, opdat er geen regenwater kan indringen en eene omliggende goot de vochten opvangt. Naar gelang van de ruimte wordt nu de mest meer of minder dikwijls naar het land gebracht. Heeft men eene goed ingerichte mestvaalt van voldoende grootte, dan kan men wachten, totdat men den mest voor het land wenscht te gebruiken; heeft men daarentegen weinig ruimte, dan brengt men eens per week of per maand den mest naar het land en stapelt hem aldaar op dezelfde wijze op, totdat de tijd van bemesting is aangebroken. Het spreekt wel van zelf, dat, indien men geen mest voor tuin of andere doeleinden noodig heeft, men niet bij voorkeur den mest lang op zijn erf laat liggen, wanneer men hem dagelijks kan laten wegruimen. Doch zelfs op plaatsen, waar men zonder groote onkosten dagelijks het stalvuil en andere afval kan doen weghalen, diende toch bij iederen stal eene bewaarplaats voor mest aanwezig te zijn. De alhier heerschende gewoonte om den stalmest eenvoudig op een hoop nabij den

stal te gooien en hem daar, hetzij dagelijks, hetzij met langer tusschenpoozen te doen weghalen, is zeer verkeerd en geeft veel meer aanleiding tot stank en verontreiniging van den bodem dan eene goed ingerichte mestvaalt, waar men gedurende maanden alle meststoffen behoorlijk opstapelt.

Uit een hygiënisch en, waar het landbouwers geldt, tevens uit een oeconomisch oogpunt dient dus bij iederen stal behalve een gecementeerde beerput voor de verzameling van urine enz. uit de stallen, ook eene behoorlijk ingerichte bewaarplaats voor droge meststoffen aanwezig te zijn, die op erven, waar geregeld de mest wordt weggehaald, het best bestaat uit een ondoordringbaren vloer, aan drie zijden ommuurd en aan de vierde zijde open en voor grooter stallen, waar veel mest te bewaren valt, uit een ondoordringbaren, overdekten vloer, omgeven door eene goot, die in een beerput uitmondt. Door nu en dan een weinig kainiet of wel superphosphaatgips in den beerput te werpen, voorkomt men allen stank.

B E S L U I T.

Ik hoop, dat het mij gelukt mag zijn, den veefokkers in de voorgaande regelen duidelijk gemaakt te hebben, dat de veeteelt in deze streken nog op zeer lagen trap van ontwikkeling staat en dat nog bijna alles gedaan moet worden om hierin verbetering te brengen. De hier gefokte veerassen toch zijn, zooals we zagen, voor verreweg het grootste gedeelte nog van zeer inferieure qualiteit, de stalling en verplegingswijze der dieren zijn meestal zoo primitief mogelijk, de voeding in het eene deel van het jaar overvloedig, terwijl in het andere een gedeelte van den veestapel door gebrek omkomt, omdat men verzuimt in de tijden van overvloed het noodige voor den drogen tijd, die meestal met schaarschte aan veevoeder gepaard gaat, in te zamelen en te bewaren, en eindelijk weet men van den veestapel geen behoorlijk profijt te trekken. De melk van runderen, buffels, schapen en geiten wordt nagenoeg niet gebruikt, zelfs in geval van schaarschte aan voedingsmiddelen, hoewel ze een bij uitstek goed voedingsmiddel voor mensch en dier is; de voor de slachtbank bestemde dieren worden in

de meeste streken niet behoorlijk vetgemest, alvorens ze aan den slachter verkocht worden, zoodat ze slechts een gedeelte opbrengen van wat ze waard zouden kunnen zijn.

Doordat men in de meeste gevallen verzuimt om de niet voor de voortteling geschikte mannelijke dieren door castratie hiervan volkomen uit te sluiten, is verder de verbetering der rassen nagenoeg onmogelijk, het onderhoud duurder en de kwaliteit van het vleesch der bedoelde dieren minder goed dan ze zou zijn, indien men hen tijdig had doen castreren.

Al deze punten dienen dus door iederen fokker, die zijn eigenbelang begrijpt, ernstig overwogen te worden en hoewel de voorgaande regelen geen aanspraak maken op volledigheid, zoo zal toch ieder, die werkelijk verbetering wil, er de noodige wenken in vinden, hoe hij daartoe komen kan en hoe de vee-stapel meer productief te maken is. In de eerste plaats dus dient men goed te weten, welk doel men met de fokkerij wenscht te bereiken en hoe dit doel te bereiken is en daarna volge men consequent den weg, die hiertoe leiden kan.

Ten slotte nog het volgende:

Bij de wet wordt tegen iederen eigenaar, houder of bewaarder van vee, lijdende aan eenige besmettelijke veeziekte, straf bedreigd, indien daarvan geen aangifte wordt gedaan aan het Bestuur. Het ligt buiten het bestek van dit werkje de verschijnselen der bedoelde besmettelijke veeziekten hier te behandelen; men vindt hieromtrent echter het een en ander in „De verzameling van ordonnantiën betreffende veeziekten in Ned.-Indië en van handleidingen tot het desinfecteren van besmette voorwerpen enz., zoomede tot de kennis der kenteekenen van besmettelijke veeziekten,” verkrijgbaar aan de landsdrukkerij te Batavia, waarnaar dus verwezen wordt.

Semarang, 16 Januari 1904.

PRAATJES OVER HOEFBESLAG

DOOR

W. VAN DER BURG.

(*Vervolg van blz. 51 dl. XV.*)

Sedert mijn vorig praatje over dit onderwerp is een vroeger door mij uitgesproken wenschelijkheid tot werkelijkheid geworden, nl. de voorschriften omtrent het hoefbeslag bij de beide bereden wapens zijn vervangen door een bij Algemeene Order voor het Indische Leger 1902 No. 83 uitgegeven voorschrift, hetgeen ik, zooals dit later is gewijzigd, hieronder laat volgen. Aangezien het niet mank gaat aan het euvel van al te groote uitgebreidheid, is daartegen geen bezwaar en de lezers hebben, dunkt me, na de gehouden beschouwingen recht op eenige positieve gegevens.

VOORSCHRIFT NOPENS HET HOEFBESLAG BIJ HET NEDERLANDSCH-INDISCHE LEGER.

A. Het ijzer.

§ 1. Het ijzer moet als een kunstmatige draagrand worden beschouwd.

§ 2. De vorm van het ijzer moet overeenkomen met dien van den draagrand, waarvoor het bestemd is.

De uiteinden moeten dicht tegen den straal aanliggen, maar dezen niet aanraken. Tot dat einde kan men de takken aldaar aan den binnenkant schuin wegnemen.

§ 3. De lengte zal dusdanig zijn, dat de ijzers $1\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{2}$ mM. naar achteren uitsteken.

§ 4. De wijidte moet in het toon- en zijgedeelte volkomen met die van den hoef overeenstemmen en voor de uitzetting van den hoef naar achteren toe geleidelijk iets grooter worden.

§ 5. De breedte van het ijzer wordt geregeld naar de dikte van den hoornwand en mag in het algemeen niet minder zijn dan tweemaal deze dikte en de witte lijn.

§ 6. De dikte zal — bij een minimum van 8 mM. — over de geheele lengte dezelfde en dusdanig zijn, dat het beslag eerst na ongeveer zes weken vernieuwd behoeft te worden.

§ 7. Aan de bovenzijde van het ijzer onderscheidt men een draagvlakte en een afhellende vlakke.

De draagvlakte moet zoo breed zijn, dat zij den draagrand van den hoornwand, de witte lijn en nog één mM. van de hoornzool bedekt; verder mag het ijzer met de zool niet in aanraking komen.

De afhellende vlakke moet van de draagvlakte duidelijk afgescheiden zijn, verder geregeld worden naar de uitholling van de zool en van af het laatste nagelgat smaller toelopen, zoodat het laatste vierde gedeelte van den ijzertak geheel vlak is.

§ 8. Het ijzer heeft aan de ondervlakte een rits, $\frac{2}{3}$ gedeelte van de ijzerdikte diep, welke in den toon niet doorloopt en een weinig vóór het uiteinde der takken eindigt.

Zij is zoodanig aangebracht dat de daarin te stampen nagelgaten juist tegenover de witte lijn komen te liggen.

In de rits worden, naar gelang van de grootte van den hoef, waarvoor het ijzer dienen moet, vier of vijf nagelgaten gestampt (in de hoefijzers bestemd voor muilieren steeds 4 nagelgaten) zoodanig, dat de richting van deze overeenkomt met die van den hoornwand, d. w. z. dat het toonnagelgat schuin naar binnen, het tweede, — als het aanwezig is — minder schuin, en het drachtnagelgat loodrecht of zelfs een weinig buitenwaarts wordt gestampt.

De nagelgaten moeten zoo groot zijn, dat de kling van den nagel er juist in past.

Bij ijzers met vijf nagelgaten worden er drie in den buitentak en twee in den binnentak aangebracht.

§ 9. Aan het voorijzer moet het laatste nagelgat in den buitentak op het midden en in den binnentak een halven cM. meer naar den toon worden aangebracht, terwijl bij het achterijzer het laatste nagelgat zich in den binnentak op het midden en in den buitentak een halven cM. meer achterwaarts bevindt.

De afstand der toonnagelgaten zal bij het voorijzer zoowel als bij het achterijzer 2 maal de breedte van den ijzertak bedragen.

§ 10. De buitenrand van het ijzer verloopt loodrecht, is naar de rits toe eenigszins rond bijgewerkt en heeft in het midden een lip, die, stevig aan de basis, naar boven dun en rond uitloopt, zoodat ze gemakkelijk tegen den hoornwand aangeslagen kan worden.

§ 11. De opzet, dien men aan het voorijzer geeft, begint gewoonlijk bij het eerste zijnagelgat (in den buitentak) en wordt in het algemeen geregeld naar de afslijting van het toongedeelte der oude ijzers.

§ 12. Het ijzer moet met de draagvlakte overal gelijkmatig tegen den draagrand van den hoornwand aanliggen, het moet derhalve aan de dracht- en zijgedeelten volkomen vlak en aan het toongedeelte in dezelfde mate opwaarts gebogen zijn, als de draagrand van den wand opwaarts gewelfd is.

§ 13. Het passen geschiedt zwart warm.

B. Bevestiging van het ijzer.

§ 14. Ter bevestiging van het ijzer onder den hoof worden ritsnagels gebruikt.

Zij worden zóódanig ingeslagen, dat zij 15 à 20 mM. boven den draagrand uitkomen en in een vlak liggen.

De bovenzvlakte der nagelkoppen moet met de ondervlakte van het ijzer gelijk komen.

C. **Bewerking van den hoof.**

§ 15. De bewerking van den hoof bestaat in hoofdzaak in het inkorten van den draagrand.

Van den draagrand moet zooveel worden afgenomen, dat hij gelijk komt met de verbinding van de zool en één m.M. van deze laatste mede draagvlakte wordt.

§ 16. Bij normalen gang en stand van het paard (of muilnier) moeten de buiten- en binnenwand op dezelfde hoogte worden gehouden.

In alle andere gevallen wordt van dat gedeelte van den hoornwand het meest afgenomen, waar het ijzer het meest is afgesleten, zoodat vóór alles moet worden gestreefd naar het vlak nederzetten van den voet, opdat de beide takken van het ijzer gelijktijdig op den bodem komen.

§ 17. Van de steunsels mag slechts zooveel worden afgenomen, dat zij in hetzelfde vlak van den draagrand komen te liggen.

§ 18. Van de zool en den straal mogen alleen de loszittende hoorndeelen worden verwijderd.

§ 19. De draagrand der dracht- en zijwanden moet volkomen vlak, die van het toongedeelte zacht oploopen ten behoeve van den opzet.

Nadat de besnijding van den hoof is geschied, worden de uitstekende kanten van den draagrand door loodrechte streken met de rasp weggenomen, terwijl na het passen de laatste oneffenheden van den draagrand worden weggeraspt.

§ 20. Het besnijden van den hoof geschiedt met renet en houwkling.

§ 21. Nadat de hoof is beslagen, wordt met de rasp, *die daartoe met een der kanten* tussehen hoof en ijzer wordt aanzet, de scherpe hoefrand weggenomen, terwijl overigens aan den hoornwand niet mag worden geraspt.

Oude nagelgaten worden dicht gemaakt.

§ 22. Het is verboden de hoeven met eenig smeer te bestrijken.

D. Toepassing.

§ 23. Als regel worden de paarden en muil dieren van het Leger slechts van voren beslagen.

Ingeval van mobilisatie en bij het veldleger zullen de paarden, behoorende tot de Veld-artillerie, ook van achteren op beslag worden gezet.

Het ligt niet in mijne bedoeling dit voorschrift in al zijne onderdeelen te bespreken. Slechts enkele grepen hieruit; dat is voldoende.

Bij de samenstelling is geen rekening gehouden met de Australische paarden, aangezien die toen, uitgezonderd op Atjeh, nog niet in het leger waren.

§ 3. De lengte zal dusdanig zijn, dat de ijzers $1\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{2}$ mM. naar achteren uitsteken.

Hieruit blijkt, dat onze ijzers bijzonder kort zijn, ook zelfs wanneer men rekening houdt met de kleinere hoeven van de Indische paarden, immers bij het Nederlandsche Leger zijn deze afstanden in een nieuw voorschrift dd. 12 October 1903 van 2—3 op 2—5 mM.

Hier heeft men echter tevens cenige rekening moeten houden met de sawah-terreinen, waar de paarden zeer gemakkelijk ijzers verliezen, zoodat het wenschelijk is de takken van achteren niet meer te laten uitsteken dan noodig is, om ook tegen den tijd, dat het beslag vernieuwd moet worden, de verzenwand nog te doen dragen.

§ 5. De breedte wordt geregeld naar de dikte van den hoornwand en mag in het algemeen niet minder zijn dan tweemaal deze dikte en de witte lijn.

Ook deze bepaling is in het laatste voorschrift in patria van dezelfde strekking. De hoornwand + witte lijn tweemaal genomen, terwijl vroeger aldaar de breedte tweemaal de dikte van den hoornwand moest bedragen.

Het ijzer aldaar is dus vrij wat breder en, waar het meer op aan komt, zwaarder geworden dan vroeger en te meer daar het over zijn geheele lengte dezelfde breedte moet houden, terwijl

hier logisch uit het voorschrift volgt, dat het ijzer naar achteren, waar de wand dunner wordt, in breedte afneemt. Ik geef de voorkeur aan de opvatting hier.

§ 6. De minimum dikte van het ijzer is bepaald op 8 mM. Reeds vroeger heb ik gepleit voor een dikker ijzer dan tot nog toe voorgeschreven of gebruikelijk was (n.l. 5 à 6 mM.) en kan deze wijziging dan ook niet anders dan met genoeggen constateeren.

Deelde ik bij die gelegenheid mede, dat in het Fransche leger bij de Trein en Artillerie trekpaarden ijzers van 13 mM. voorgeschreven waren, ook in Holland is men niet afkeerig van wat zwaardere ijzers. Als maximum dikte is n.l. voorgeschreven 14 mM.

§ 9. De afstand der toonnagelgaten is, zoowel bij de voor- als bij de achterijzers, bepaald op tweemaal de breedte van den ijzertak. Hetzelfde is in Nederland voorgeschreven. De grootere afstand der toonnagelgaten zal, volgens „de Hoefsmid”, zeker den smeden wel bevallen; er bestond steeds neiging den afstand grooter te maken dan $1\frac{1}{2} \times$ de breedte van den ijzertak. Het was hier niet anders.

Men krijgt op deze wijze een betere verdeling van de *bevestigingspunten* van het ijzer. Immers de tusschen de twee toonnagelgaten gelegen lip verricht ook grootendeels de functie van een nagel.

§ 14. Ter bevestiging van het ijzer worden ritsnagels gebruikt, zoowel hier als in Nederland. Aldaar heeft men het evenwel noodig gevonden het gebruik van andere nagels *streng* te verbieden. Er zal natuurlijk aanleiding geweest zijn tot het geven van dit verbod.

Waar de nieten hier 15 à 20 mM. hoog moeten zitten, is daar een afstand van 15 à 30 mM. toegestaan, wat in verband met de grootere hoeven zeer zeker niet overdreven is.

Voor de Australische paarden zal men hier de limiet ook een beetje hooger moeten stellen.

De particuliere hoefsmeden begaan in dit opzicht veelvuldig fouten. Zooals bekend is, geschiedt ook in de door Europeanen gehouden hoefsmederijen het beslaan door inlanders. Deze nu zijn uit vrees voor vernageling veelal een beetje angstig om de nagels behoorlijk hoog te doen uitkomen. Dit is, naar mijne opvatting, in veel gevallen de oorzaak van brokkelhoeven bij de Australische paarden. Door de nagels te laag in te slaan, verliezen deze paarden veelvuldig hun ijzers. Bij die gelegenheid brokkelen de hoeven dusdanig af, dat het een kunststuk is er weer een ijzer onder te krijgen en dit is n.l. hoognoodig, want als regel kan men een Australisch paard niet onbeslagen op stal laten staan en nog veel minder zonder ijzers dienst laten doen. De hoefsmid zal natuurlijk den eigenaar zeggen, dat het ijzer verloren is gegaan, omdat het paard brokkelhoeven heeft, maar de zaak is gewoonlijk andersom, het ijzer, niet stevig genoeg bevestigd, ging verloren, waardoor de hoef is afgebrokkeld, wat evenwel niet gebeurd zou zijn, als de nieten wat hooger hadden gezeten.

Een en ander neemt niet weg, dat er bij de Australische paarden, vergeleken bij de Indische paarden, een zekere aanleg bestaat om brokkelhoeven te krijgen. De hoorn is n.l. minder stevig, de hoeven zijn minder droog dan bij het Sandelhoutpaard.

Merkwaardig is het, dat deze brokkelhoeven vooral optreden bij paarden, die 8 à 9 maanden in Indië zijn. Mijne verklaring hiervoor luidt als volgt: Na eerst een lange zeereis gemaakt te hebben, moeten deze paarden alhier acclimatiseeren, wat bovendien nog gepaard gaat met eene verandering in de voeding. Het gevolg hiervan is de vorming van hoorn van een andere consistentie. Er vormt zich een ring om den hoef, die evenwel pas na een paar maanden in het oog valt. Zulk een ring is de grens tusschen de oude en de later alhier gevormde hoorn. Diezelfde ringvorming kan men ook zien optreden na een ernstige ziekte. Ik zag het o.a. in Holland bij mijn eigen dienstpaard optreden na een weidegang van 6 weken. (1) De kalfringen aan de hoornen van de koeien ontstaan door dezelfde oorzaak, n.l. *gewijzigde voeding* van de *hoorn produceerende* (keratogeene) deelen, op welke wijze dan ook tot stand gekomen.

(1) Vroeger medegedeeld in „de Hoefsmid”, 1897 bl. 81.

In bedoeld geval viel een gelijkmatig ringvormig stuk van den hoef af. Dit is echter geenszins noodzakelijk; veelal zijn de omstandigheden van dien aard, dat de hoorn minder gelijkmatig afbrokkelt en dit geschiedt op het moment, dat de nieten komen te zitten in of ongeveer op de plaats, waar we deze ringvorming hebben. Mijn eerste vraag is dan ook, hoe lang of de patient al in Indië is en tot heden heb ik altijd een antwoord gekregen, dat mij het recht geeft aan te nemen, dat die verandering in samenstelling van den hoorn is ingetreden, onmiddellijk nadat het paard alhier is aangekomen, waarvoor ook pleit de omstandigheid, dat het tegelijkertijd aan beide voorhoeven en somwijlen aan alle vier de hoeven optreedt. Door op dit tijdstip de nagels met oordeel iets hooger op den wand te doen uitkomen, kan men in veel gevallen het verliezen van een ijzer, met de gevolgen van dien, voorkomen. Is het ook na dit verliezen nog mogelijk het paard te beslaan, dan is men bij overigens goede hoefverpleging bij een volgend beslag dit bezwaar ook weer te boven.

Is de smid, uit vrees het paard te vernagelen, bang de nagels wat hooger te doen uitkomen, dan blijft dit afbrokkelen dikwijls doorgaan en is het leed niet te overzien. Natuurlijk staat een en ander in verband met de verpleging en het toezicht daarop. Beide laten in Indië, zelfs bij paardenliefhebbers, wel eens wat te wenschen over.

Waar hier de nagelkoppen met de ondervlakte van het ijzer gelijk moeten komen, *mogen ze* in Holland 1 m.M. uitsteken. Het laatste voorschrift houd ik voor beter om de eenvoudige reden, dat het eerste zonder dat de bevestiging van het ijzer er onder lijdt, moeielijk is te handhaven. Een hoefijzer is handwerk, zoodat het onmogelijk is rits en nagelgat zoo te maken, dat de nagels er altijd even diep in gaan. Men moet eenige speling hebben en dan natuurlijk zoo, dat de nagelkoppen mogen uitsteken, immers, indien ze ingezonken zijn, heeft men geen waarborg, dat ze goede aansluiting hebben in de rits en de nagelgaten. zoodat de bevestiging van het ijzer er onder zou lijden. Het afvijlen van de koppen, als het ijzer eenmaal onderligt is ook min of meer bedenkelijk. Bedoeld voorschrift wordt dan ook niet al te streng gehandhaafd.

§ 23. Als regel worden de paarden en muilieren van het leger slechts van voren beslagen. In geval van mobilisatie zullen de paarden van de veldartillerie ook van achteren beslagen zijn.

Als zijnde een voorstander van vierkant beslag, vind ik het jammer, dat dit ook niet geschiedt in tijd van vrede en wel evenzeer bij de paarden van de cavalerie als bij die van de veldartillerie. Van de laatste staan er reeds $\pm 42\%$ op achterijzers, zoodat van den *regel*, dat ze alleen van voren beslagen moeten zijn, niet zoo heel veel overblijft.

Hoe hoog dit cijfer bij de cavalerie is, kan ik niet opgeven; bij het eskadron alhier is het $\pm 10\%$ van de sterkte aan Indische paarden. Deze zijn evenwel bestemd om uit het ruiterswapen te verdwijnen en de Australische paarden hebben vier ijzers noodig. Mijn voorspelling, dat over eenige jaren alle legerpaarden op vierkant beslag zullen staan, is dan ook niet al te gewaagd. Bij de meerdere diensten, die men tegenwoordig van de paarden vraagt, zal deze eisch zich hoe langer hoe meer doen gevoelen.

Batavia, Februari 1904.

EXPERIMENTEELE TUBERCULOSE EN RAS-IMMUNITEIT.

- DOOR

J. DE HAAN.

(Overgedrukt uit het *Geneeskundig Tijdschrift voor
Ned.-Indië*, dl. XLIII, afl. 3.)

»Il n'existe pas d'immunité géo-
graphique pour la phthisie.»

STRAUS.

Het dogma van de eenheid der tuberculose, eenmaal ook door Koch (1) beleden, is door diens bekende mededeelingen op het Congres te Londen (2) niet aan het wankelen gebracht. Van alle zijden is een stroom van bewijzen aangevoerd, gedeeltelijk bestemd om de leer der uniteit op nog hechter grondslagen te vestigen, gedeeltelijk om daaraan allen steun te ontnemen. De hierdoor ontbrande strijd is nog niet uitgestreden, de verschillende meeningen zijn nog niet in één bedding geleid. Niet om mij mede in het krijgsgewoel te mengen, doch ter beantwoording van een naar het mij toescheen praktisch hygiënische vraag, zijn door mij in het afgelopen jaar een reeks proeven genomen over experimenteele tuberculose bij verschillende dieren.

De Vereeniging tot bevordering van Veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië won in het jaar 1902 bij veeartsen en paardenartsen inlichtingen in naar het voorkomen van tuber-

(1) „Aehnlich liegt auch das Verhältniss der Tuberculose der Thiere, in erster Linie der Perlsucht zur Tuberculose des Menschen. Auch diese müssen trotz der Verschiedenheiten im anatomischen Verhalten und im klinischen Verlauf wegen der Identität des sie bedingenden Parasiten für identisch mit der menschlichen Tuberculose gehalten werden.“ Koch, *Die Aetiologie der Tuberculose*, Mittheilungen aus dem Kaiserlichen Gesundheitsamte 1884, Bd. II, pag. 84.

(2) Zie dit Tijdschrift 1901, Deel XII. Afl. 5.

culose onder het rundvee in deze gewesten. Slechts één geval van algemeene tuberculose, geconstateerd bij een geïmporteerd hollandsch rund van zuiver bloed, werd gemeld. Nergens in de veeartsenijkundige literatuur uit onze Koloniën vind ik eenig geval dezer ziekte beschreven. Dit deed bij mij de vraag rijzen of wellicht het vee hier te lande immuun is voor tuberculose, of dat misschien de levens-voorwaarden, waaronder de veestapel in het algemeen hier verkeert, zóóveel gunstiger zijn dan in Europa, dat de infectie niet van mensch op dier overgaat.

Het oplossen dezer vraag scheen mij niet overbodig. Bovendien werden eenige proeven genomen op apen.

Het staat voor mij vast, dat de mensch de bron is voor de tuberculose bij alle mogelijke dieren, hetgeen natuurlijk de voortplanting der ziekte van dier op dier in het geheel niet uitsluit. Voor die meening zijn een groot aantal bewijzen aan te voeren, die men zou kunnen splitsen in historische en geographische. Tot de historische bewijzen reken ik al datgene, wat ons in den loop der tijden bekend is geworden omtrent het optreden van tuberculose bij het vee en bij de huisdieren. Daar is geen dier dat, althans gedurende de lange wintermaanden in Noord-Europa, inniger met den mensch samenleeft dan het rund. De koestal is des winters voor menig boerengezin het woonvertrek, dient velen der boerenknechts tot slaapgelegenheid, terwijl de hygiëne aldaar zeer veel, zoo niet alles, te wenschen overlaat, licht en lucht er slechts noode worden geduld. Is het wonder dat, wanneer alle omstandigheden daarvoor gunstig zijn, de tuberculose van den mensch op het dier kan overgaan? In den aanvang zullen het slechts de zwakkeren zijn, die aan de in hun organisme opgenomen menschelijke tuberkelbacillen de gelegenheid geven zich verder te ontwikkelen en het karakteristieke ziekteproces der runder-tuberculose te doen ontstaan, maar langzamerhand zullen deze micro-organismen zoodanig zich gewend hebben aan de nieuwe omgeving, dat zij ook nu in staat zijn, krachtens hun meerdere virulentie, krachtige, niet vooraf door het een of ander ziekteproces in minder gunstige omstandigheden geraakte runderen tuberculeus te maken. Na het rund, wordt tuberculose het meest menigvuldig aangetroffen bij het var-

ken (1), hetgeen vooral hierin eene verklaring vindt, dat jonge varkens veelvuldig worden gevoed met den afval uit de zuivel-fabrieken. Het schaap en de geit hebben zeer lang gegolden voor immuun. In 1895 zegt STRAUS daaromtrent nog: „La tuberculose spontanée est tout à fait exceptionnelle chez le mouton et la chèvre”, en in 1899 GALTIER, dat spontane tuberculose bij het schaap zeer zeldzaam is en bij het leven nog nooit is waargenomen. Ook dit is niet meer waar. Tuberculose bij de geit behoort lang niet meer tot de uitzonderingen en ook gevallen dezer ziekte bij het schaap waargenomen vindt men meer en meer in de literatuur vermeld. Zeer merkwaardig is in dit opzicht de mededeeling van PETIT (2), die bij een ram typische longtuberculose waarnam. Deze ram had verscheidene maanden lang met aan algemeene tuberculose lijdende koeien op denzelfden stal gestaan en was geruimen tijd zeer onvoldoende gevoed. De slechte voeding had dus hier ook weer het weerstandsvermogen van het schaap vermindert.

Bij hond en kat wordt tuberculose herhaaldelijk geconstateerd en zeer zeker zou men een ander oordeel hebben over de veelvuldigheid der ziekte bij deze dieren, wanneer meer menigvuldig sectie op hen werd verricht (3).

Ook de ezels gold langen tijd voor immuun. Dat dit niet zoo is, bleek aan BLANC (4), die tuberculose vond bij een oude ezelin, terwijl STOCKMANN (5), JOHNE (6) en GALTIER (7) ook kunstmatige infectie konden tot stand brengen, hetgeen trouwens reeds in 1872 aan CHAUCHEAU (8) was gelukt, door

(1) STRAUS. *La tuberculose et son bacille*: C'est le porc qui après le bœuf est de tous les animaux domestiques celui qui contracte le plus souvent la tuberculose.

(2) PETIT. Jahresbericht der Veterinär-medicin 1898.

(3) STRAUS. I. c. elle est beaucoup plus fréquente qu'on ne le supposait.

(4) BLANC. Tuberculose pulmonaire chez l'âne. Jahresbericht der Veterinär-medicin 1898.

(5) STOCKMANN. The Journal of Comparat. Pathologie and Therapie Bd. XII.

(6) JOHNE. Deutsche Zeitschrift für Thiermedizin Bd. I.

(7) GALTIER. Jahresbericht der Veterinär-medicin 1898.

(8) CHAUCHEAU. Gazette hebdomadaire 1872, pg. 215.

in de vena in te spuiten een fijne emulsie van tuberculeus materiaal.

Ofschoon tuberculose bij het paard niet zoo zeer veelvuldig voorkomt, zijn in de literatuur der laatste jaren reeds een aantal gevallen medegedeeld. Zelfs bij het muilnier werd de ziekte waargenomen door PLEINDOUX (1), die bij een in hooge mate cachectisch exemplaar knobbels vond in milt en lever, zweren in den darm en gezwollen lymphklieren in het mesenterium. In al deze organen waren veel tuberkelbacillen aanwezig.

Buffels behooren beslist tot de weinig gevoelige dieren. KANZELMACHER (2) trof onder 20715 geslachte buffels er slechts 5 aan, die tuberculeus waren. PRETTNER (3) kreeg bij zijne kunstmatige entingen een negatief resultaat, doch hij nam slechts 2 proeven, zeker veel te weinig om zijn conclusie, dat de buffel voor experimenteele tuberculose ongevoelig is, te rechtvaardigen.

De vogeltuberculose, zoolang een struikelblok voor de leer der eenheid van het tuberculose-virus, werd daarvoor een steun, na den schoonen arbeid van NOCARD (4) in 1898, die ons leerde, dat de tuberkel-bacil van den mensch en die der vogels „si „différents en apparence, ne sont cependant que deux variétés „d'une même espèce". Reeds COURMONT en DOR (5) waren op grond hunner proeven in 1891 tot deze gevolgtrekking gekomen: En conséquence nous estimons, que toutes les „probabilités sont en faveur de l'unité de l'espèce bacille „tuberculeux de KOCH. Les bacilles aviaires et ceux des „mammifères, certainement distincts, ne seraient que deux „races d'une même espèce." De meening in 1892 door ARLOING (6) geuit: „Je pense que la tuberculose aviaire est spé-

(1) PLEINDOUX. Jahresbericht der Veterinär-medicin 1898.

(2) KANZELMACHER. Jahresbericht der Veterinär-medicin 1901.

(3) PRETTNER. Beitrag zur Rassenimmunität. Centralblatt für Bakteriologie, 1900, Bd. XXVII.

(4) NOCARD. Tuberculose humaine et tuberculose aviaire. Annales de l'Institut Pasteur 1898.

(5) COURMONT et DOR. Tuberculose aviaire et tuberculose des mammifères, 1891.

(6) ARLOING. Leçons sur la tuberculose et certaines septicémies, 1892.

„cifiquement semblable à la tuberculose humaine et bovine, mais „qu'elle présente, par suite d'une adaptation, acquise dans „l'organisme de la poule, des particularités remarquables", werd in 1898 door NOCARD (1) afdoende bewezen. Hierdoor wordt verklaard, waarom zoo dikwerf de proeven, om door voeding met tuberculeuse sputa hoenders tuberculeus te maken, mislukken en waarom slechts enkele malen, onder omstandigheden, die wij niet beheerschen kunnen, toch de infectie met menschelijke tuberkelbacillen optreedt.

Duiven, faisanten, pauwen, papegaaien, alle vogels, die leven in de omgeving van den mensch, lijden aan tuberculose. Ja, zelfs bij een zwaan werd door CADIOT (2) deze ziekte waargenomen.

Tot de geographische bewijzen voor de eenheid der tuberculose zou ik willen rekenen het feit, dat dieren, die zoover bekend is, in vrijheid nooit aan tuberculose lijden, dit wel doen, wanneer zij in gevangenschap geraken, dus onder minder gunstige levensvoorwaarden in contact komen met den mensch, den drager van het tuberculose-virus. JENSEN (3) constateerde in den Zoölogischen tuin te Kopenhagen tuberculose bij 1 poolvos, 1 jakhals, 6 beeren, 2 leeuwen, 1 koningstijger, 1 zwarten panter en 1 jaguar. Bekend is het hoe veelvuldig apen in hun gevangenschap aan tuberculose lijden en toch is het zelfs voor Europa volkomen waar, wat NOCARD mededeelde in eene Vergadering der Société de médecine vétérinaire pratique, dat het zeer goed mogelijk is apen vrij te houden van tuberculose, als men maar zorgt, dat zij geen tuberculeusen oppasser krijgen. Bij het Geneeskundig Laboratorium zijn vele jaren achtereen apen gehouden en nooit is er een aan spontane tuberculose gestorven. Niemand heeft, voor zoover mij bekend, ooit een aap in het wild gevangen, die aan tuberculose leed. Bij geen der vele apen, in de laatste 3 jaren geseceerd, werd door ons een spoor van tuberculose

(1) NOCARD. Tuberculose humaine et tuberculose aviaire l. c.

(2) CADIOT. Sur la tuberculose du cygne. Bull. de la société centr. de médéc. vétér. Bd. 49.

(3) Geciteerd naar STRAUS. l. c. pg. 264.

aangetroffen. STRAUSS (1) zegt daaromtrent: „J'ignore si la „tuberculose existe chez les singes vivants en liberté, mais „on sait que la maladie est très fréquente parmi les singes en „captivité. Chez le singe comme chez l'homme, la forme de „tuberculose la plus fréquente est la forme pulmonaire”.

Men is in het algemeen de meening toegedaan, dat de wilde dieren in menagerieën en dierentuinen tuberculeus worden door het voederen met vleesch van slechte kwaliteit, waaronder dikwerf tuberculeus vleesch voorkomt. Daar de ziekte zich evenwel uitsluitend openbaart in de longen, en darmkanaal, maag, lever en milt nooit zijn aangedaan, zou men volgens sommigen hieruit moeten afleiden, dat de besmetting niet is opgedaan langs het spijsverteringskanaal, maar langs de lucht-wegen. „Ces animaux emprisonnés dans des cages et visités quotidiennement par un grand nombre de spectateurs sont exposés à faire pénétrer dans leurs bronches des poussières chargées de matières tuberculeuses, provenant de crachats desséchés et c'est ainsi sans doute, et non par la voie digestive, qu'ils sont le plus souvent contaminés. (2)

Was mijne meening juist, dat de tuberculose van den mensch de eenige oorsprong is voor de tuberculose der verschillende diersoorten, dan moest de zeldzaamheid of de algeheele afwezigheid dezer ziekte onder de dieren in deze gewesten eenvoudig hieraan zijn toe te schrijven, dat de gelegenheid, om door menschelijke tuberkel-bacillen besmet te worden, hier zoo uiterst gering is en niet aan een ras-immuniteit. Dat ontbreken van de gelegenheid tot besmetting, zou dan verder weer een gevolg kunnen zijn of van de zeldzaamheid van tuberculose hier te lande, of van de gunstige hygiënische verhoudingen, waaronder de dieren leven.

Al is tuberculose hier geen onbekende, toch ontmoet men haar lang niet zoo dikwijls als in andere landen, waar zij uit Europa is geïmporteerd en sedert snelle verwoestingen heeft aangericht. Zoo komt zij b.v. zeer veelvuldig voor in de

(1) STRAUSS. La tuberculose et son bacille.

(2) STRAUSS, l. c. Dat deze voorstelling niet geheel juist is bewijzen mijn twee apen, die beide het tuberculeuse proces in de longen hebben gelocaliseerd, niettegenstaande zij zijn besmet door een voederingsproef.

volkrijke steden Melbourne en Sydney, van het eens als immuun geldende Australië, zijn de inboorlingen van Nieuw-Zeeland op het punt van den aardbol te verdwijnen en bedraagt volgens LEROY DE MÉRICOURT de sterfte aan tuberculose in Mexico 11.2 % der algemeene sterfte. Het is zoo goed als onmogelijk hier te lande eenige betrouwbare gegevens te verzamelen over de menigvuldigheid van tuberculose. Wel schijnt over het algemeen het aantal lijdens op de groote plaatsen het grootst te zijn, waardoor ook alweer de uitspraak van DAREMBERG zou bevestigd worden: „le nombre des phthisiques est proportional à l'agglomération des êtres”, en bovendien in die streken waar de inlandsche bevolking o. a. de Minahassa, zooveel mogelijk de Europeesche gewoonten heeft aangenomen (1). Een belangrijke factor onder de gunstige hygiënische verhoudingen, waaronder het vee hier te lande leeft en die vermoedelijk mede telt onder de oorzaken, waardoor tuberculose daarbij niet voorkomt, is het voortdurende leven in de open lucht.

Wanneer nu toch bij het experiment bleek, dat de verschillende dieren alhier met van den mensch afkomstige tuberkelbacillen tuberkuleus kunnen worden gemaakt, dan zou hierdoor bewezen worden: 1° dat het niet voorkomen van tuberculose niet berust op ras-immuniteit en 2° nog een bewijs worden geleverd voor de uniteit van het tuberculose-virus.

In Januari 1902 begon ik met uit de sputa van een inlandschen soldaat tuberkel-bacillen te kweeken. Alvorens deze voor eenige proef te gebruiken, werden ze gedurende 4 maanden 5 malen overgeënt op aardappelen, ten einde ze een zooveel mogelijk saprophytisch karakter te geven. Met deze bacillen nu werd de volgende reeks proeven genomen.

A. *Subcutane enting.*

I. Bij een geit van inlandsch ras werd op den 14^{en} April 1902 een kleine hoeveelheid tuberkel-bacillen in physiologische zoutsolutie gebracht onder de huid van den buik. Al zeer spoedig werd bij dit dier koorts en een langzame vermagering

(1) La phthisie est une maladie de la civilisation. LANGERAUX.

waargenomen, terwijl duidelijk kon worden gevoeld, dat de liesklieren belangrijk in omvang toenamen. Op den 21^{en} Mei trad een abortus op, die het dier zeer verzwakte; den 19^{en} Juni werd het afgemaakt. Bij de obductie werd gevonden, dat de liesklieren belangrijk waren vergroot en geheel verkaasd; evenzoo de mesenteriale en portale lymphklieren. Longen en milt bevatten spaarzame tuberkeltjes. In alle genoemde organen werden tuberkel-bacillen aangetoond.

II. Een der verkaasde lymphklieren van deze geit werd op den 19^{en} Juni gebracht onder de huid van de liesplooi bij een krachtig rund van gemengd ras, met veel Europeesch bloed. Op deze plaats ontstond langzamerhand een zwelling, waaraan blijkbaar meerdere lymphklieren, die vergroot en verhard waren, deel namen. Deze zwelling ging langzamerhand terug en er bleef slechts één vergrootte klier achter. Op den 31^{en} Maart 1903 werd dit dier geseceerd en nergens eenig spoor van tuberculose aangetroffen.

III. Bij een Javaanschen ram werd eveneens een der verkaasde lymphklieren ter zelfder plaatse onder de huid gebracht, met volkomen hetzelfde gevolg als bij het genoemde rund.

IV. Op den 6^{en} November 1902 werd een wijfjesaap (*Macacus cynomolgus*) aan den buik subcutaan geënt met een kleine hoeveelheid tuberkel-bacillen in physiologische zoutsolutie. Langzamerhand ontwikkelde zich op de plaats der inenting een ulcus met zeer sterk verdikte randen en een belangrijke vergrooting der inguinale lymphklieren. Het dier begon meer en meer te vermageren, te hoesten en werd zóó zwak, dat wij het op den 13^{en} Februari 1903 moesten afmaken.

Sectieverlag. Zeer vermagerd dier. In de buikhuid bestaat een ulcus ter grootte van een dubbeltje, met sterk verdikte randen en ongelijken bodem. De subcutis in de omgeving van dit ulcus bevat een zeer groot aantal gierstkorrelgrootte kaashaardjes. In de rechter liesplooi zijn de lymphklieren zeer vergroot en geheel verkaasd. Evenzoo de linker lies- en de rechter okselklieren. De linker okselklieren vertoonen slechts weinig verandering. Het ulcus en de verschillende lymphklieren zijn door zeer duidelijk tuberculeus ontstoken lymphstrengen onderling verbonden. Ook het mediastinum anticum bevat verkaasde tuberkeltjes.

In het omentum bevinden zich een groot aantal hagelkorrelgrootte ronde lichaampjes, die op het eerste gezicht den indruk maken van grootte tuberkels, doch bij nader onderzoek ingekapselde nematoden blijken te zijn, een hier bij apen veelvuldig voorkomend verschijnsel. De milt bevat geheel verkaasde tuberkels van verschillende grootte, tot erwtgroot (1). In lever en nieren worden spaarzaam miliaire en submiliaire tuberkels aangetroffen.

Ter hoogte van het linker sterno-claviculair gewricht bevindt zich een boongroote kaashaard achter het sternum. Bij de opening van de borstkas vallen de longen niet samen, aan beide zijden bestaat pleuritis adhaesiva. De longen bevatten zeer weinig lucht, alleen aan de voorzijde is nog een kleine hoeveelheid luchthoudend weefsel over, het overige gedeelte der longen is vernietigd ten gevolge van conflueerende cavernen van verschillende grootte, haarden van caseöse pneumonie en infiltratie met tuberkels van zeer wisselenden omvang, al of niet verkaasd. De pleura is bezaaid met tuberkels.

Langs de voorzijde van den wervelkolom bevinden zich kleine verkaasde lymphklieren; aan de binnenzijde van het rechter darmbeen, op den ingang van het lieskanaal, twee erwtgrootte verkaasde lymphklieren.

B. *Intravenese enting.*

I. Paard (Preanger) had gedurende zeer geruimen tijd geleden aan kwaadaardige schimmelziekte van den neus en was daardoor experimenti causa langen tijd behandeld met Joodkalium. Een en ander had den gezondheidstoestand van het dier belangrijk ondermijnd, zoodat het er mager en slecht gevoed uitzag.

Op den 23^{en} November 1902 werd in de linker vena jugularis ingespoten een kleine hoeveelheid tuberkel-bacillen in physiologische zoutoplossing. Na deze inspuiting ontwikkelde zich ter plaatse een duivenei-grootte tumor, die langzamerhand eenigszins in omvang verminderde. Het was nu duidelijk te voelen, dat deze tumor bestond uit twee deelen, waarvan het eene onder de huid was gelegen en het andere dieper. De vermagering van het dier nam nog steeds toe, aan den buik, het scrotum en de pooten ontwikkelde zich eenig oedeem. Op den 17^{en} Januari verliet het zijn stal en liep rond over het erf van het laboratorium. Deze geringe inspanning had

(1) De kaas is niet verweekt, zooals door KOCH en RAYER voor de apenmilt is beschreven.

het in hooge mate verzwakte dier zoodanig vermoed, dat het met belangrijk versnelde adembaling ineen zakte en niet meer kon opstaan, reden waarom het werd doodgeschoten.

Sectieverslag. Belangrijke vermagering. Neusholte en boezems normaal. Submaxillaire lymphklieren normaal. Ter plaatse van de vroeger bestaan hebbende hyphomycotische aandoening werd in een cyste met zeer dikken fibreusen wand nog een hoongroote gele prop gevonden. De onderste halsklieren aan de linkerzijde zijn, evenals alle borstklieren, gezwollen, saprijk en korrelig. Op de plaats van de insputting ligt in de subcutis een 3 c. M. groote en 1 c. M. dikke massa, bestaande uit kaasachtigen etter, waarin vele tuberkel-bacillen worden aangetroffen.

De buikholte vertoont niets bijzonders. Lever en milt zijn niet groot, bevatten enkele gedeeltelijk verkalkte fibreuse knobbeltjes (wormknobbeltjes). De nieren zijn donker bruinrood van kleur; in de schors bevinden zich gedeeltelijk ronde, gedeeltelijk infarct-vormige tuberkels.

Bij het openen van de borstkas vallen de longen in het geheel niet samen. De borstholte bevat geen vocht; er bestaan geen pleuraadhaesies. Het pericardium bevat vrij veel licht rood gekleurd vocht, doch is nergens ontstoken. In de pleura pulmonalis vele miliaire tuberkels. Bij het doorsnijden der longen blijken deze in hun geheel zoodanig doorzaaid met tuberkels van allerlei grootte, dat er nagenoeg geen luchthoudend weefsel meer over is. De grootere tuberkels zijn verkaasd. Hoofdzakelijk aan de longranden, doch ook in de centrale deelen, bevinden zich enkele haardjes van caseuse pneumonie. Tuberkel-bacillen worden overal in grooten getale aangetroffen. Larynx en trachea zijn normaal. In het slijm der hoofdbronchi worden eveneens tuberkel-bacillen gevonden.

In de linker vena jugularis, die, ter plaatse waar de injectie-naald is ingedrongen, over een lengte van 2 c. M. belangrijk is verdikt, bevindt zich een hoongroote verkaasde thrombus.

II. Rund (grootendeels Javaansch bloed) mager en slecht gevoed, vermoedelijk gevolg van de hier te lande zoo veelvuldig voorkomende hooggradige distomatose, werd op den 19^{en} November 1902 intraveneus geënt met een kleine hoeveelheid tuberkel-bacillen in physiologische zoutoplossing. De vermagering nam belangrijk toe. Op den 20^{en} Januari 1903 werd het dier afgemaakt.

Sectieverslag. Zeer belangrijke vermagering. De lymphklieren in de liesplooien en bij het hoeggewricht zijn vergroot. De buikholte bevat eenig geelachtig vocht. In de lever bestaat een uitgebreide distomatose,

ten gevolge waarvan dit orgaan zoodanig met dikke fibreuse, gedeeltelijk verkalkte strengen en gangen is doorweven, dat nagenoeg geen normaal leverweefsel meer over is. Ook in de galblaas bevinden zich vele distomen. De milt is normaal. De nieren bevatten in de schors gierstkorrel-groote tuberkels. Maag en darm normaal. Mesenteriaalklieren niet gezwollen.

Bij het openen van de borstkas vallen de longen vrij goed samen, behalve aan de toppen. *Pleura costalis normaal*. Alleen de achterste mediastinaalklieren zijn noemenswaard gezwollen. Het hart is normaal. De pleura pulmonalis bevat een aantal tuberkels van verschillende grootte, voor het meerendeel nog niet verkaasd. Hier en daar liggen onder de pleura belangrijk uitstekende knobbels van onregelmatigen vorm en oppervlak, meerdere centimeters in doorsnede groot. Op doorsnede vertoonen de longen gedissemineerde tuberkels ter grootte van een speldeknoop tot hagelkorrel en een aantal haarden, ongeveer zoo groot als een dubbeltje, met grofkorrelige doorsnede, welke grove korrels door duidelijk zichtbare bindweefselbanden van elkander zijn gescheiden. De bovengenoemde knobbels aan de pleura-oppervlakte beantwoorden aan diep in het longweefsel doordringende haarden, bestaande uit door bindweefselstrooken van elkander gescheiden kaashaarden. Hier en daar bevinden zich kleine bronchi-ectasieën met tuberkel-bacillen houdend slijm en hardjes van caseëuse peribronchitis. In de bronchi wordt slijm aangetroffen, dat tuberkel-bacillen in ruime mate bevat. Het mikroskopisch onderzoek der tuberkels leert, dat deze op de voor runder-tuberculose karakteristieke wijze zijn gebouwd, n.l. als zogenaamde fibreuse-tuberkels. De grootere tuberkels bevatten reuzencellen in niet zoo grooten getale als gewoonlijk bij de runder-tuberculose worden aangetroffen en evenzeer tuberkel-bacillen slechts in matig aantal.

Mond- en keelholte, larynx, pharynx en trachea zijn normaal, evenals de vena jugularis, die voor de inenting is gebruikt.

C. Voeding met tuberkel-bacillen.

I. Op den 1^{en} September 1902 werd aan een grooten, krachtigen Lamponger aap (*Inuus nemestrinus*), die, door zijn boosaardigheid de schrik van het bediendenpersoneel zijnde, in een groot hok was opgesloten, een pisang te eten gegeven, die op voor hem niet merkbare wijze met tuberkel-bacillen was besmet. Met een kurkboor was n.l. uit de pisang een cylinder gestoken, tegen de wanden der nu ontstane holte een vliesje van een bouillon-cultuur van tuberkel-bacillen gesmeerd en de holte daarna weer met het uitgestoken stuk gesloten.

Langzamerhand begon het dier te vermageren, deed niet meer zooals gewoonlijk een uitval naar een iegelijk, die zijn hok voorbijging, begon weinig belangstelling te vertoonen in hetgeen er om hem heen gebeurde en werd sufferig. Zijn stem werd minder krachtig, hij begon te hoesten. Ook zijn lichaamskracht ging zeer merkbaar achteruit, zoodat hij zich ten slotte bij voorkeur met één schouder steunde tegen de tralies van zijn hok, met den kop op de borst gezonken. *Hij had nooit diarrhee.* De eetlust werd zeer gering, zoodat hij nog slechts lekkernijen (oebie etc.) bliefde en zijn gewone rijstvoeding onaangeroerd liet. De vermagering bereikte een hoogen graad, de zwakte eveneens, zoodat hij zich zonder tegenweer liet betasten en zeer pijnlijk bleek bij palpatie van buik en linker hypochondrium. Bij auscultatie waren duidelijk longaandoeningen te herkennen. Om een eind aan het lijden te maken werd de aap op den 22^{en} November gedood.

Sectieverslag. Belangrijke vermagering. Bij opening van de luchtzakken blijken deze een dun vloeibaar purulent vocht te bevatten, terwijl de fascia bedekt is met kleine op tuberkeltjes gelijkende knobbeltjes. Het peritoneum vertoont, behoudens 2 kleine tuberkeltjes op de serosa van den dunnen darm, geen veranderingen. De lymphklieren van het mesenterium, en voornamelijk die van het mesocoeum, zijn veranderd in een groot pakket geheel verkaasde knobbels. *Het darmstijmvlies is overal volkomen onveranderd.* De milt vertoont aan haar oppervlakte een aantal tuberkels van verschillende grootte. De grootere bereiken den omvang van een kleinen knikker, steken als een halve kogel boven de oppervlakte uit, en zijn geheel verkaasd, doch ook hier is de kaas volkomen vast. Dezelfde veranderingen worden op verschillende doorsneden van de milt aangetroffen. De lever bevat kleine tuberkeltjes. Aan de nieren zijn geen veranderingen waar te nemen.

Bij opening van de borstholte vallen de longen niet samen, tengevolge van een dubbelzijdige uitgebreide pleuritis adhaesiva. De pleura van beide longen bevat verspreide tuberkels van verschillenden omvang. De rechter long vertoont in de bovenkwab een drietal cavernen van hazelnootgrootte en één boongroote hard van caseëuse pneumonie; de onderkwab twee hazelnoot-groote cavernen. De rest van het weefsel dezer beide longkwabben, ook dat van de middenkwab, is doorzaaid met tuberkels van afwisselende grootte, voor het meerendeel verkaasd. Van de linker long verkeert het onderste twee derde gedeelte van de bovenkwab en het bovenste één derde gedeelte van de onderkwab in den toestand van caseëuse pneumonia. De rest van het longweefsel is bezaaid met tuberkels. De bronchiale lymphklieren zijn vergroot en gedeeltelijk verkaasd. Het hart is normaal.

II. Op den 6^{en} November 1902 werd aan een anderen aap een pisang toegediend, geheel op dezelfde wijze toebercid als die, vermeld in het vorige geval. Deze aap bleef voortdurend in goeden toestand verkeerend, alleen was hij tijdelijk duidelijk een weinig magerder dan voorheen en hoestte hij nu en dan. Zijn eetlust bleef uitstekend. Op den 12^{en} Maart 1903 werd hij gedood.

Sectieverlag. Zeer goede voedingstoestand. Omentum bezaaid met op tuberkels gelijkende knobbeltjes, die nematoden bevatten. Mesenteriaalklieren licht gezwollen. Darm, milt, lever en nieren normaal.

Bij openen van de borstkas vallen de longen goed samen; zij bevatten enkele nematoden-knobbeltjes als in het omentum. In de bovenkwab der rechter long bevindt zich een erwtgroot kaashaardje. *De bronchiale lymphklieren zijn vergroot en verkaasd.* In de kaas der longen en der lymphklieren worden vrij veel tuberkel-bacillen gevonden. Het hart is normaal.

Door een toevallige omstandigheid deed zich nog een geval van tuberculose voor bij een aap, dat tot deze rubriek mag gerekend worden. Een jonge Lamponger, die tot nog toe voortdurend gezond geweest was, begon te hoesten en werd kortademig. Deze stoornis in de ademhaling, die zowel bij de in- als expiratie bestond, nam plotseling belangrijk toe, zoodat wij besloten het dier te dooden.

Sectieverlag. Goede voedingstoestand. Buikholte en daarin gelegen organen onveranderd. Bij de opening van de borstholte vallen de longen goed samen. De bronchiale lymphklieren zijn zeer belangrijk vergroot en drukken de trachea bij de bifurcatie en haar beide takken nagenoeg dicht. Bij insnijden komt uit deze kliermassa dunne etter te voorschijn, die zeer veel tuberkel-bacillen bevat. In de bovenkwab van de rechter long bevinden zich twee kleine harden, die gelijksoortige pus en dezelfde micro-organismen bevatten. Behalve licht emphyseem aan de randen waren de longen overigens normaal.

Daar deze aap niet door mij aan besmetting was blootgesteld en onmogelijk door de andere wel geënte apen kon zijn geïnfecteerd, omdat deze ieder geheel afgezonderd op andere deelen van het erf werden verpleegd, was het mij een raadsel, hoe deze tuberculeuze aandoening kon zijn ontstaan.

Nauwkeurig onderzoek bracht aan het licht, dat deze aap, die aan een boom bevestigd was in de onmiddellijke nabijheid van de plek, waar het gebruikte glaswerk van het laboratorium wordt gereinigd, gegeten had van een voor vernietiging bestemde aardappelcultuur van tuberkel-bacillen, die hem door een der inlandsche bedienden uit speelsheid was gegeven.

In de onmiddellijke nabijheid van dezen aap zaten nog twee anderen, die wel niet van den aardappel gegeten hadden, doch die ik nu voor de controle ook wel moest opofferen. Bij geen van beiden was eenig spoor van tuberculose te vinden.

Het staat vast, dat bij de boven beschreven kunstmatige infecties een veel grooter hoeveelheid virus in het lichaam van het proefdier is gebracht dan bij besmetting langs natuurlijke weg ooit het geval is. Deze fout, die ik getracht heb zoo klein mogelijk te doen zijn, wordt steeds gemaakt en is niet te vermijden, omdat niets bekend is omtrent de hoeveelheid smetstof in ieder bijzonder geval noodig om de specifieke ziekteverschijnselen te doen ontstaan. Die hoeveelheid is afhankelijk van verschillende factoren, waaronder de gezondheidstoestand d.i. het weerstandsvermogen van het proefdier op het oogenblik der infectie en de kracht van het virus een eerste plaats bekleeden.

De volgende conclusies kunnen uit mijne proeven worden getrokken.

I. Het is mogelijk om met reïnculturen van tuberkel-bacillen, gekweekt uit de sputa van den aan tuberculose lijdenden mensch, bij de javaansche geit, het javaansche rund en het javaansche paard, wanneer deze dieren in een minder gunstigen gezondheidstoestand verkeerden, pathologisch-anatomische afwijkingen te voorschijn te roepen, zoowel makro- als mikroskopisch volkomen overeenkomende met die, welke in Europa bij langs natuurlijke weg besmette dieren worden aangetroffen. Het gezonde schaap en het gezonde rund bieden aan de besmetting met tuberculeus materiaal weerstand.

II. Er bestaat bij genoemde dieren geen ras-immuniteit voor tuberculose. Het niet voorkomen van deze ziekte onder den veestapel op Java berust dus op andere gronden, waaronder het leven in de open lucht vermoedelijk een even groote

factor is, als het betrekkelijk nog niet menigvuldig voorkomen van tuberculose onder de inlanders.

III. Streng toezicht op den veestapel en vooral op ingevoerd vee (tuberculinisatie!) is noodzakelijk, vooral in de centra van bevolking.

IV. De aap is in hooge mate gevoelig voor besmetting met tuberkel-bacillen van den mensch afkomstig.

V. Het nuttigen van tuberkel-bacillen houdend voedsel kan leiden tot het optreden van tuberculose der longen en der bronchiale lymphklieren:

1°. met tuberculose der mesenteriale lymphklieren, zonder eenige aantoonbare afwijking in de darmen.

2°. zonder eenige andere localisatie van het tuberculeuze proces.

VI. De longen zijn de plaats van praedilectie voor het ontstaan van tuberculose.

Den bij het Laboratorium gedetacheerden Gouvernements Veearts J. K. F. DE DOES, die mij bij de injectie en obductie der grootere proefdieren trouw ter zijde stond, zij hiervoor ook te dezer plaatse mijn dank betuigd.

AANLECTEN EN PERSOVERZICHT.

In het „Berliner Tierärztliche Wochenschrift” van 12 November j.l. komt een referaat voor getiteld „Beitrag zur Lebensdauer der Milzbrandsporen” van Dr. VON SZÉKELY, luidende aldus.

Op grond zijner onderzoekingen komt Dr. VON SZÉKELY tot de navolgende resultaten.

In voedingsgelatine, geënt met miltvuur sporen, bij kamertemperatuur en diffuus licht bewaard en zoo, dat betrekkelijk snel uitdrogen mogelijk was, bevonden zich na 18½ jaar nog sporen, die voor witte muizen virulent bleken.

Eenzoo bleken sporen van een bacil van het maligne oedeem na dien tijd nog actief te zijn.

VR.

In genoemd blad komt van de hand van Prof. PETER een bijdrage voor genomen uit „Veterinary Journal, vol. VI No. 36, over „Die Bereitung des Antivenin” waarvan de vertaling hier volgt:

Antivenin is een serum, dat bij mensch of dier, door een slang gebeten, onderhuids wordt ingespoten en dan de nadeelige werking van het gift neutraliseert.

Het vergift van alle giftige dieren is van een zelfde hoedanigheid, alleen verschillend in sterkte, daarom kan een serum beschuttend werken tegen beten van verschillende dieren, wanneer het slechts afkomstig is van een dier, dat tegen een sterker vergift immuun is gemaakt. Het serum b.v. van een dier, dat tegen het vergift van een trigonocephalus ongevoelig is gemaakt, zal de beet van een gewone adder onschadelijk maken; daarentegen zal het serum van een dier, dat met addergift behandeld is geworden, geen voldoende invloed uitoefenen tegen het vergift van den trigonocephalus.

Het vergift, dat moet dienen tot bereiding van het serum, wordt direct uit de slangen verkregen. Dit is een vrij gevaarlijk werkje, en eischt moed, behendigheid en kennis van de gewoonte der slangen. CALMETTE, van het Instituut PASTEUR in Lille, volgt de methode der inlanders, die op het geschikte oogenblik de slang vlak achter den kop beetpakken en vasthouden.

Hij bedient zich daarbij van een tang, wier scharen voorzien zijn van verdiepingen en belegd zijn met caoutchouc.

Zoodra de slang goed gepakt is, wordt de tang door de hand van den operator vervangen, en wordt de kop van het dier zoo gehouden, dat elke beweging onmogelijk is. Men houdt vervolgens de slang een horlogeglas voor, waarin ze woedend bijt en waarbij het gift in het glas vloeit en opgevangen wordt. Om dit te bespoedigen wordt wel door een helper een druk uitgeoefend op de giftklier.

Het gift moet in gedroogden toestand bewaard worden.

Ook kan het gift van slangen gebruikt worden, welke voor andere doeleinden gedood zijn, mits de klier direct na den dood wordt geledigd.

Het Instituut Pasteur ontvangt uit alle tropische landen eene vrij groote hoeveelheid verschillend gift, in gedroogden toestand. Aan het Instituut zelf worden in een tiental kooien \pm 30 slangen gehouden.

De kooien zijn van binnen van glas voorzien, opdat de eieren zich niet zullen beledigen, ook is er water in aangebracht en steenen, waaraan de slangen zich kunnen schuren tijdens het vervellen.

Giftige slangen nemen in gevangenschap slechts water tot zich, geen voedsel; wanneer een rat of kikvorsch in de koo wordt geworpen, zullen ze hem nijdig doodbijten, doch niet opeten. Ze moeten kunstmatig gevoed worden.

Hiervoor worden ze op bovenbeschreven wijze vastgegrepen en worden hun door middel van een caoutchouc buis een paar eieren toegediend. Dit wordt alle veertien dagen herhaald. Voor de bereiding van serum wordt het paard gebruikt. Dit krijgt elke 4 à 5 dagen eene inspuiting van het vergift, onder de huid, aan hals of schouder in steeds klimmende dosis.

De tusschenruimten worden verlengd als de locale reactie te aanzienlijk is. In den regel kan na ongeveer 8 weken het paard een dosis zuiver gift verdragen, voldoende om 35 konijnen te dooden.

De profilactische werking van het serum is heel kort, en daarom van geen belang. De geneeskrachtige werking daarentegen is boven allen twijfel verheven, talrijke bewijzen kunnen daarvoor worden aangehaald. Slechts zij vermeld, dat de chef van Calcutte's laboratorium in het begin der proefnemingen tweemaal door een ratelslang werd gebeten, en in beide gevallen door de serumbehandeling geen enkel nadeel van den beet ondervond.

Eens werden twee inlanders van Cochin China bijna gelijktijdig door een cobra gebeten. Een van de twee werd twee uur later met serum behandeld en genas, de andere weigerde eene behandeling en stierf 's nachts daarna.

Het Instituut verzendt elk jaar ongeveer 25000 hoeveelheden van 10 c. gram.

V.R.

REGLEMENT VOOR HET JAARLIJKSCHE KAMPIOENSCHAP VAN OFFICIERS-DIENSTPAARDEN IN FRANKRIJK.

Eene regeling, die onlangs in het „Bulletin militaire” bekend werd gemaakt, bevat de volgende interessante en gedeeltelijk nieuwe bepalingen:

Ieder jaar heeft gedurende de wedrennen te Parijs een concours plaats voor dienstpaarden van officieren der cavalerie en artillerie, dat „championnat annuel du cheval d'armes” genoemd wordt.

Doel van dit concours is de bevordering van de rationeele dressuur van het oorlogspaad benevens de verspreiding van juiste rijkunstige beginselen, zonder dat evenwel van de deelnemende paarden zulke zware verrichtingen gevergd worden, dat daardoor de door den staat geleverde remonten van den wedstrijd uitgesloten zouden zijn of bij mededinging geen kans op succes zouden hebben.

Deze wedstrijd bevat daarom een reeks van verschillende eischen, die ten doel hebben een juist beeld te vormen van de conditie van het paard, zijne wijze van gaan en de graad van dressuur waarin het verkeert.

Deze eischen zijn:

een Steeple-chase,

een onderzoek naar den graad van dressuur, een afstandsrit, en ten slotte het nemen van hindernissen op de renbaan.

1°. De steeple-chase. Deze heeft plaats op de baan te Vincennes of een der banen in den omtrek van Parijs. Het is geen wedren. Doel is om die paarden van verdere deelneming uit te sluiten, die niet in staat zijn om behoorlijk een baan van 4000 M. met alle zich daarin bevindende hindernissen af te leggen, (ook natte slooten). Verder om zich te vergewissen, dat de concurreerende paarden de voor een dienstpaard noodza-

kelijke rust en bedaardheid bewaren, dat zij in de hand blijven en eindelijk, dat de ruiters koen en energiek zijn.

De paarden worden in groepen van een bepaald aantal ingedeeld, welke groepen beurtelings loopen.

De Jury slaat geen acht op volgorde van binnenkomen, doch let uitsluitend op groote fouten in de gehoorzaamheid (weigeren, uitbreken) en op regelmatigheid van den gang, die een tempo heeft tusschen versterkte manoeuvre-galop en ren.

Een maximum tijd voor het afleggen van het parcours wordt bepaald.

Op het afleggen in een minimum tijd wordt geen acht geslagen.

2. Graad van dressuur.

Er wordt gereden op een der Parijsche banen of in een militaire manege, en wel individueel en in afdeelingen.

Iedere ruiter is vrij om bij het individueele rijden door hem zelf gekozen bewegingen voor te rijden, waarbij het in hoofdzaak aankomt te laten zien, dat het paard volkomen doorgereden is.

Volkomen overeenstemming tusschen ruiter en paard, fijne hulpen en bezit van rijkunstig gevoel moeten blijken.

Van den ruiter wordt geeischt, dat hij korrekkt zit, zonder stijfheid of gedwongenheid, in een woord, een zit gebaseerd op de traditioneele Fransche rijkunst.

De duur van dit voorrijden is in maximum op 20 minuten gesteld.

Bij het rijden in de afdeeling moet het paard bewijzen, dat het dezelfde eigenschappen bewaren blijft als het bij het individueel rijden aan den dag legde. Slechts door de exercitie reglementen aangegeven bewegingen worden verlangd, zooals de drie gangen op beide handen en het veranderen van hand.

Niet-natuurlijke gangen, zooals passage, piaffe, en spaansche tred, blijven buiten beschouwing.

3. De afstandsrit. Dient te bewijzen, dat het paard in uitmuntende conditie verkeert.

Er moet \pm 60 K.M. binnen een bepaalden tijd langs den weg afgelegd worden.

Aan een grootere snelheid dan 16 K.M. wordt geen waarde gehecht.

De Jury bepaalt ieder jaar opnieuw de bijzondere voorwaarden, en onderzoekt na afloop den toestand; waarin de paarden verkeerden.

4. Het nemen van hindernissen.

Geschiedt op een der Parijsche renbanen. Er moeten \pm een dozijn hindernissen overwonnen worden. Deze hindernissen worden opgesteld door de Jury en het comité van de Fransche renvereeningen. De paarden moeten hierbij bewijzen vlot te springen.

Bij deze gelegenheid wordt als een heele fout gerekend het aanstormen op de hindernis, het omwerpen van een hindernis, of een te korten sprong over een natte sloot; als een halve fout een weigering, uitbreken of verkorten van den gang voor de hindernis.

Tempo : model-galop (400 M.)

De Jury. Deze wordt aangewezen door den Minister van Oorlog, en bestaat voor de steeple-chase uit zes, voor de dressuur uit acht, voor den afstandsrit uit vijf en voor het nemen der hindernissen uit zes leden.

Voorwaarden van toelating.

Uitsluitend officiers dienstpaarden worden toegelaten — halfbloed van af 7, volbloed van af 6-jarigen leeftijd — afkomstig uit Staatsremonten-dépôts of door remonte-commissies aangekocht.

Zij moeten bereden worden door den eigenaar en miinstens 6 maanden voor het concours op diens naam in de contrôles ingeschreven zijn.

Een paard, dat een kampioenschap gewonnen heeft, mag niet meer mededingen. Paarden, die geen eersten prijs gekregen hebben, kunnen op nieuw mede doen, doch krijgen hoogstens een prijs van gelijken rang als de e. q. reeds verkregene.

Gewicht.

Het minimumgewicht voor alle deelnemers is 72 KG.

Wijze van deelneming.

Van ieder cavalerie-regiment kan in 't algemeen slechts een officier mededingen.

Deze wordt door den Regiments-commandant aangewezen. Heeft een regiment geen geschikten candidaat, dan kan een ander regiment van dezelfde brigade er twee zenden.

Iedere militaire gouverneur of commandeerende generaal kan één artillerie-officier van zijn commando voordragen.

Den 1sten Maart van ieder jaar worden de voordrachten langs den hiërarchieken weg aan het ministerie van oorlog aangeboden.

De regiments-Commandanten der mededingende officieren moeten een verklaring afgeven, dat het paard sedert het inschrijven in de contrôle geregeld bij den dienst en bij manoeuvre gereden is.

Prijzen en schadeloosstellingen.

Bijzonderheden over het kampioenschap evenals aantal en bedrag der prijzen worden ieder jaar door den minister van oorlog vastgesteld.

Een vooruitbetaald bedrag kan aan officieren uitgekeerd worden, die geen prijs krijgen; hiervan zijn de officieren in garnizoen te Parijs, Vincennes en Versailles uitgesloten.

Eerebokaal.

De namen van den overwinnenden officier en van het paard worden gegraveerd op een beker, aangeboden door het syndicaat der Fransche paardenfokkers onder den naam van „Coupe d'honneur du championnat du cheval d'armes”.

Deze bokaal komt voor een jaar in het bezit van het Regiment, dat het overwinnende paard afvaardigde en wordt twee weken voor het begin van den nieuwen wedstrijd weer toegezonden aan de Jury, ten einde er opnieuw om te kampen.

Mil. Wochenbl. 1903.

H. C. DE WAAL,
1ste Luit. Cav^{ie}.

HET ARGENTIJSCH E PAARD IN EEN MERKWAARDIGEN AFSTANDSRIT.

Waar in hunne rapporten over de in den Zuid-Afrikaanschen oorlog gebruikte paarden de engelsche cavalerie- en remonte-officiëren geen qualificatie te slecht achtten voor het Argentijnsche paard, komt het mij niet onbelangrijk voor hieronder eene gedeeltelijke vertaling te doen volgen uit een schrijven in het Militär Wochenblatt.

Schrijver van dat stuk is de Duitscher von COLDITZ, vroeger waarschijnlijk officier in het Deutsche Leger, thans kapitein à la suite van den generalen staf van het Argentijnsche leger en leeraar aan de Hoogere krijgsschool.

Hij schrijft als volgt.

. . . De wedstrijd had plaats tusschen officieren van het garnizoen Cordova.

Gestart werd van het in het Cordova-gebergte gelegen Eden-hôtel (hoogte bijna 800 M. boven de zeespiegel), dat op 66 K.M. afstand van Cordova ligt.

De weg is in het eerste derde gedeelte een slecht bergpad, dat in het begin over een steenachtige hoogvlakte loopt, dan over de steile Pan de Azucar-hoogte (1257 M. b. d. z.) leidt en vervolgens over \pm 46 K.M. langs een zacht glooienden weg naar Cordova voert, dat 439 M hoog ligt. De gancho zelf, die over de hoogte van Azucar rijdt, stijgt af, hetgeen men als een bewijs voor de steile helling kan aannemen. Bovendien kruiste het pad meermalen een bergstroompje met een rotsachtig bed.

Er mochten slechts inheemsche paarden en halfbloed inheemsche bezigd worden.

De ruiters hadden zich gedurende den rit op drie contrôle-plaatsen te melden. Daar bevonden zich officieren, die de tijden opnamen. Gewichtsgrenzen waren niet gesteld.

Aan den rit namens negentien officieren deel. De winner,

Luitenant-Kolonel Fernandez, commandant van het 10de Regiment Cavalerie en oud-leerling van de rijsschool te Yperen (Belgie), legde den afstand af in den verbazingwekkend korten tijd van twee uur en veertig minuten. Hij gebruikte dus slechts 2 minuten 45 sec. voor den K.M. en legde per uur 24.75 K.M. af.

Het tijdsverschil tusschen den eersten en vijfden aankomende was zeer onbeduidend en bedroeg slechts 18 minuten.

De rit zelf geschiedde op de volgende wijze. Alle 19 deelnemers reden te gelijk weg en zetten er dadelijk een zeer snelle pace in. Na korten tijd bleven de artillerie-officieren achter en reden dezen in middeldraf en een rustig galoptempo tot aan den voet van de hoogte. Hier sprongen zij af en liepen met het paard aan de hand de helling op en af. Van den voet van het gebergte af werd nu een groote afstand in rustig galoptempo afgelegd, waarbij acht deelnemers werden ingehaald, wier paarden niet meer snel genoeg voorwaarts konden komen.

Een dood paard werd iets verder op den weg aangetroffen. De laatste 20 K.M. werden in gestrekte galop afgelegd, waarbij alles van de paarden gevergd werd, wat er nog in zat.

De winner en Nr. 2 deden het op eene andere manier; zij reden van de start tot aan den voet van de hoogte een vlotte galop, stapten toen tot halver hoogte en draafden het laatste gedeelte met de paarden aan de hand tot aan den top. Toen ging het in korten galop de steile helling af en van daar in een langen galop tot aan het eindpunt.

De winner liet zijn paard slechts twee keer gedurende drie minuten rusten, hoewel dit het hoogste gewicht n.l. 93,5 K.G. droeg.

De gewichten der overige ruiters varieerden tusschen 63 en 90 KG. De leeftijden der paarden liepen van 7 — 11 jaar.

De wijze van training was als volgt.

De eerst aankomende had zijn paard gedurende 6 maanden dagelijks afstanden van 10 — 15 KM. (van tijd tot tijd verhoogd tot 50 KM.) in draf en galop doen afleggen.

De artillerie-officieren hadden slechts 14 dagen getraind, gedurende welken tijd zij ééns 30 en eens 50 KM. draafden. De overige dagen liepen de paarden 4 — 6 uur stap.

Het overwinnende paard kreeg gedurende de trainingperiode dagelijks 4 — 5 K.G. fijnkorreligen mais, 6 à 7 K.G. droge en $4\frac{1}{2}$ K.G. groene alfalfa (lucerne) en $\frac{1}{2}$ tot 1 K.G. afrecho.

Het beslag bestond uit lichte stalen hoefijzers.

Het hier gepresteerde spreekt niet alleen voor de geoefendheid der ruiters, doch ook voor de qualiteit van het paardenmateriaal, waaraan na de door de Engelschen opgedane ervaring in Zuid-Afrika meermaals getwijfeld werd.

Zooals mij persoonlijk bleek, bestond het door de Engelschen aangekochte materiaal uit de inferieuste soorten, die maar te vinden waren, dieren van 25 tot 50 pesos per stuk (1 peso = 1 fr.) Het waren dieren met zachte hoeven, uit de Pampas, waar zij uitsluitend van gras leefden. Indien men het uitstekende bergpaard gekocht had, zou den Engelschen menige onaangename ervaring gespaard zijn gebleven.

Ik heb in vorige jaren in het hooggebergte der Cordilleras de los Andes dikwijls gelegenheid gehad de buitengewone volharding van het bergpaard te bewonderen, waarbij het Europeesche soldatenpaard op zulk een rotsbodem zeker achterstaat, evenals het Noord-Amerikaansche paard, zooals mij in Californië en Cuba bleek.

(Von Colditz, Mil. Wochenbl.)

H. C. DE WAAL.

DE PAARDENFOKKERIJ IN MADAGASCAR.

Na de verovering van dit groote eiland heeft Frankrijk zich buitengewoon veel moeite getroost voor de beschaving en de verhooging van de welvaart

Bijzonder belangrijk is het de maatregelen na te gaan, door de regeering getroffen, om een paardenteelt in het leven te roepen.

Spoedig toch bleek de noodzakelijkheid van het bezit van een paardenstapel voor het bezettingskorps, voor de reizen der ambtenaren en voor de exploratie van het grootendeels onbekende binnenland.

Aanvoer van paarden uit het moederland was kostbaar, ook door de sterfte op reis, en op het eiland zelf vonden de Franschen slechts zeer weinig inheemsche paarden.

Het vervoer van lasten langs de zeer bergachtige wegen geschiedde middels dragers, wier krachten men na invoer van transportdieren beter meende te kunnen aanwenden.

Een paardentelling in 1896 wees slechts op een aanwezigheid van \pm 500 paarden op het geheele eiland, hieronder begrepen de door het expeditionnaire korps ingevoerde.

De eerste paarden zouden in 1870 uit Indië zijn aangebracht; later geschiedde dit van Zanzibaar, de Kaap, ja zelfs uit Australië.

Uit de onderlinge vermenging van deze dieren ontstond een paardenras, het thans inheemsche, dat zich aanpaste aan de bestaande toestanden en zich vrijwel bepaalde tot de provinciën Imerina en Betsileo.

Dat paard is klein, zelden boven 1.35 M., onregelmatig gebouwd, levendig, sober en volhardend.

Door voortgezette incest-teelt en gebrekkige verzorging was het paard echter gedegeneerd en de Franschen hadden bij hun komst weinig verwachting van hunne te presteeren diensten. Zelfs in kruising der inheemsche merrie met geïmporteerde

hengsten stelde men geen vertrouwen en daarom werd beproefd een geheel nieuw landspaard te creëren.

Naast deze poging zou dan ook nog getracht worden iets te bereiken door kruising met de reeds aanwezige inheemsche merrie.

Als vaderpaard koos men Berber-hengsten van 1.44—1.47 M., die door hun bouw, en vooral door hunne soberheid, het meest geschikt schenen voor verbetering van het ras.

In de eerste plaats echter doelde men op het scheppen van een nieuw ras en voerde dan ook in October 1896 een aantal merries uit Frankrijk in.

In Maart 1897 werd reeds de eerste stoeterij in Ampasita, 2 K.M. van Tananariva opgericht.

In Juli van hetzelfde jaar zond men daar nog heen 30 merries van Engelsch-Arabisch bloed, drie jaar oud, hoog 1.47—1.50 M. en zeer zorgvuldig uitgezocht.

Deze proef mislukte geheel; de merries, die reeds veel door de reis geleden hadden, stierven in grooten getale door een op het eiland heerschende ziekte.

Deze ziekte, die zich kenmerkt door eene aandoening der beenderen, heeft hare oorzaak in het gebrek aan phosphatische zouten in den bodem van Madagascar en als gevolg daarvan ook in het voedsel.

Het is duidelijk, dat niet alleen de jonge merries zeer onder deze omstandigheid leden, doch ook de door hen geworpen veulens leden aan deze ziekte en stierven bijna altijd.

In 1901 waren nog slechts 14 merries en 16 veulens over.

Na verscheidene malen hernieuwde doch mislukte pogingen, erkende men nu, dat men op den verkeerden weg was en bepaalde zich uitsluitend tot kruising van inheemsche merries met berber-hengsten.

Een hengstendepôt werd in Tananariva opgericht en door verschillende middelen (premieën enz.) werden de inboorlingen aangemoedigd hunne merries daar te laten dekken.

Steeds grooter werd het getal ingevoerde Berber-hengsten en hoewel deze beter bestand bleken tegen de ziekte dan de vroegere merries, bleek aanvulling noodzakelijk.

De kruising met de inlandsche merries gaf steeds betere

resultaten; meer en meer brachten de inlanders dan ook hunne merries ter dekking.

Daar in het Noorden der Kolonie de resultaten der teelt vrij gunstig te noemen waren, ging men er toe over ook in de zuidelijk gelegen provincie Betsileo, waar nog weinig paarden waren, een stoejerij op te richten.

Dit geschiedde in het Iloka dal, in de nabijheid der hoofdstad Fianarantsoa en hier beproefde men nogmaals door invoer van merries een nieuw ras te scheppen, in de veronderstelling dat op een afstand dan 400 K.M. van Tananariva de toestand wellicht gunstiger zou zijn.

Twee hengsten en 25 merries van Arabisch bloed werden ingevoerd (1901) en al eischte ook hier de ziekte eenige offers, toch schijnt het dat de progenituur acclimatiseerde.

Intusschen zet men de proeven om vreemde paarden in te voeren door en tracht men door kunstmiddelen (medicijnen, die den paarden dagelijks verstrekt worden) de in het voedsel ontbrekende phosphaatzouten aan te vullen.

Men hoopt daardoor ten minste de ziekte tot staan te brengen. De tijd is evenwel te kort om nu reeds van opgedane onderzinking te kunnen spreken.

De, de paardenteelt zoo bemoeielijkende ziekte heerscht evenwel niet aan de kust, daar de bodem hier de voor den groei der dieren benoodigde bestanddeelen bevat. Zij heerscht slechts in het binnenland, op het groote centrale hoogland.

Op twee wijzen zoekt men nu verandering in den toestand te brengen, n.l. door proeven met meststoffen, die den bodem phosphaatzouten toevoeren en anderzijds door het zoeken naar voedergewassen, die, ondanks den slechten bodem, toch de noodige middelen tot beenvorming bevatten.

Verder heeft de regeering zich tot taak gesteld, de inlandsche bevolking in te lichten omtrent opvoeding, verpleging en gebruik van het paard.

De moeite daaraan besteed is niet vergeefs geweest; de inwoners van Madagascar beginnen van het paard te houden en krijgen verstand van de opvoeding. Dit laatste wordt hun geleerd door een aantal met de teelt grondig bekende Europeanen, die zelf ook aan fokkerij doen.

Behalve dit onderricht, dat in hoofdzaak door veeartsen gegeven wordt, tracht men den inlander liefde tot het paard in te boezemen, door een cavalerie-officier op te dragen jonge inwoners van Madagascar rijkunstig onderricht te geven.

Verscheidene jongelingen uit de eerste familiën des lands volgen met ijver deze lessen.

Tegelijkertijd gaf de instructeur, luitenant LÖBEZ een in het Madagassisch vertaalde brochure uit, die, versierd met teekeningen, het noodzakelijkste inhield over verpleging en gebruik.

Uit het bovenstaande blijkt hoe ijverig de Franschen het gewichtige doel, de schepping van een paardenras op Madagascar, nastreven.

Vrij naar „La France Militaire”
Juli 1903.

H. C. DE WAAL,
1ste Luit. Cavalerie.

EEN IN LONDEN GEBRUIKELIJKE MANIER OM HONDEN AF TE MAKEN DOOR BEDWELMING (ANESTHESIE) EN VERSTIKKING (ASPHYXIE).

Professor PAUL ADAM deelt hieromtrent in de Recueil de Médecine Vétérinaire No. 1, 1904, ongeveer het volgende mede:

De „Dogs' Home de Battersea” is een soort van particuliere inrichting, geplaatst onder de hooge bescherming van Z. M. den Koning en in stand gehouden door giften en legaten. Men bewaart er de verdwaalde honden gedurende 5 dagen, terwijl de Londensche politie ze reeds na 3 dagen afmaakt. Het ligt evenwel niet in de bedoeling eene beschrijving te geven van de organisatie van deze uitgebreide inrichting, maar wel van de wijze, waarop de dieren worden afgemaakt.

De „Dogs' Home de Battersea” is gelegen op den rechter oever van den Theems, op 1900 M. ten Zuiden van het Victoria-station en 320 M. ten Oosten van het Batterseapark. Het is ingesloten in een langwerpigen driehoek, gevormd door talloze spoorbanen.

Een luchtige loods overdekt de asphyxie-toestellen en een drietal ovens, waarin gedurende den nacht, driemaal per week, \pm 120 cadavers worden verbrand.

Er zijn twee toestellen, beide dienende om de dieren door chloroformdampen te bedwelmen en in koolzuurgas te doen stikken.

Het grootste, 20 jaar geleden gebouwd, wordt gebruikt om driemaal per week de niet opgeëischte honden af te maken en het kleinste om na bedwelming de dieren te doen verstikken, welke door hun eigenaars aangeboden worden om ze een plotselingen en zachten dood te geven. Het is de beschrijving van dit laatste vooral, die veeartsen (en ook andere personen) zou kunnen interesseeren.

Maar eerst enkele woorden over het groote toestel.

Het is een ruime, van baksteen gebouwde kamer, van voren gesloten door een valdeur met een tegenwicht (trappe à guillotine). Hierin past een op rollen beweegbare kooi van twee verdiepingen, die 120 honden kan bevatten en 2.75 M. lang, 1.20 M. breed en 1.20 M. hoog is.

Buiten is ter halver hoogte in den wand een gasoven met een metalen ketel van 6 — 8 L. inhoud gemetseld, welke dient om de chloroform te distilleeren.

Het koolzuurgas wordt ter plaatse bereid in een van een handvat voorzien ruime metalen cylinder. De bereiding geschiedt door middel van dubbelkoolzure soda en zwavelzuur.

De uitvoering geschiedt als volgt:

Men laat eerst de chloroform koken, waar 4 minuten mee heen gaan. Daarna schuift men de kooi met honden naar binnen. Dit is het lastigste gedeelte van de heele operatie, omdat het vlugheid en handigheid vereischt.

Vier menschen zijn hiervoor noodig. Twee rechts en links van de valdeur geplaatst, brengen deze vlug naar boven, de twee anderen schuiven snel de kooi naar binnen, waarna de eersten de valdeur weer laten zakken. Dit alles duurt nauwelijks 6 à 8 seconden.

Onmiddellijk hierop laat men het koolzuurgas binnenstroomen en houdt de honden 5 minuten in die atmosfeer. Daarna haalt men de cadavers te voorschijn en verbrandt ze.

Het kleine toestel, een nieuwe uitvinding van BENJAMIN RICHARDSON, is op een uitstekend principe gebaseerd.

Het bestaat uit drie voorname in elkaar passende deelen: een huisje, een metalen, vertikaal beweegbare kist en een horizontaal verschuifbare kooi.

Boven den grond verheft zich het huisje van geschilderd hout, waarvan de afmetingen (het dak, dat slechts een versiering is, niet meegerekend) de volgende zijn: hoogte 1.25 M.; lengte 1.50 M.; breedte 1 M.

In den grond, in het huisje, is een kuil gegraven, waarin door middel van tegenwichten de lichte metalen kist is opgehangen. De afmetingen van deze kist zijn zoodanig, dat naar boven gebracht, ze het huisje geheel vult.

Deze kist heeft inwendig ter halver hoogte twee houten

deurvleugels, die van buiten uit in beweging gebracht kunnen worden en horizontaal geplaatst zijnde, een soort van vloer vormen, welke de buitenlucht van de daaronder gelegen gassen scheidt.

Het huisje heeft den vorm van een tunnel. De voorkant heeft een valdeur, horizontaal staande op het oogenblik dat de kooi naar binnen geschoven wordt. De achterzijde wordt gesloten door een verlenging van den achterwand van de metalen kist. Volkomen afsluiting vindt ook dan nog plaats, als de kist naar beneden is gebracht. Deze wand glijdt in houten rainures.

In deze achterwand bevinden zich de chloroform-ketel met zijn gasoven, de invoerbuis voor het koolzuurgas en de hefboomen om de houten deurvleugels in beweging te brengen.

De kooi past weer in de kist, evenals deze in het huisje. Men gaat te werk als volgt:

De kist beneden in den kuil zijnde, — de houten deurvleugels horizontaal, — laat men de chloroform 4 minuten koken en leidt de chloroformdampen onder den beweeglijken vloer. Daarna opent men de kamer en schuift de kooi naar binnen. De vleugels van de kist worden vertikaal gesteld en deze, gevuld met de chloroformdampen, zoover naar boven gebracht, dat ze de kooi geheel omgeeft ($4\frac{1}{2}$ minuut). Vervolgens laat men (uit een flesch met vloeibaar koolzuur) het koolzuurgas naar binnen stroomen en haalt na 5 minuten, wanneer alles reeds is afgeloopen, de kooi naar buiten.

De dieren maken geen enkel geluid en uit den toestand der cadavers mag men besluiten, dat de dood zacht en zonder krampen is geweest.

Het principe, waarop de inrichting berust, is uitstekend en de bewerking gemakkelijk; maar is het niet eenigszins kostbaar?

Het toestel kost 2750 francs; het koolzuurgas 0.40 fr. per KG. en de M³. weegt 2 KG., terwijl de prijs van de chloroform 8 à 10 fr. per KG. is.

Men kan niet anders dan bij benadering opgeven hoeveel men noodig heeft.

PAUL BERT heeft aangetoond, dat men bij een hond na 4 à 5 minuten volkomen gevoelloosheid krijgt met een mengsel van 10 gram chloroformdampen in 100 L. lucht.

Dit is een minimum, want te Battersca verkrijgt men reeds volkomen narcose binnen den tijd van één minuut.

Met chloroformdampen verzadigde lucht bevat bij 20° C. per M³. 1.086 KG. chloroform. Dit is echter een maximum, dat men niet dient te overschrijden, maar toch moet bereiken.

Men moet rekenen op 1 KG. chloroform per M³. inhoud van de kist, wat dan ook de gebruikelijke dosis in Dogs' Home is.

Indien men geen chloroform zou willen gebruiken, kan het toestel van RICHARDSON ook dienen om de honden te doen stikken in zuiver koolzuurgas. Men gaat dan op dezelfde wijze te werk, maar vult de kist, voor zij naar boven gehaald wordt, met koolzuurgas in plaats van met chloroform. De honden komen dan plotseling in een zuivere koolzuur-atmosfeer, waardoor ze onmiddellijk bedwemeld worden.

De helaas te vroeg gestorven NOCARD heeft, steunende op eigen ervaring en op die van CLAUDE BERNARD en PASTEUR, er herhaaldelijk en dringend op gewezen (Conseil d'Hygiène de la Seine, 1900, blz. 222) dat, om noodeloos lijden bij de dieren te voorkomen, het van belang is ze *plotseling* in een *zuiver* gas te brengen.

Het toestel RICHARDSON leent zich tot verschillende combinaties, en zooals het te Londen gebruikt wordt, verkrijgt men een volkomen pijnloozen dood.

v. d. B.

**BESCHOUWINGEN ONTLEEND AAN- EN IN VERBAND MET
HET VERSLAG VAN DEN LANDSTALMEESTER
Dr. GRABENSEE TE CELLE: „ZUR FRAN-
ZÖSISCHEN PFERDEZUCHT.“**

Onder bovenstaanden titel lezen wij in *Het Paard* van 18 Dec. 1903 en 1 Jan. 1904, onder meer het volgende:

Over de noodzakelijkheid en het nut om bij het fokken van edel halfbloed volbloed te gebruiken, wordt soms door, overigens zeer goed onderlegde, deskundigen gestreden. Hiertegen zou ik kunnen aanvoeren, dat men in alle landen, waar aan het fokken van edele halfbloeds wordt gedaan, altijd moeite heeft gedaan om zooveel mogelijk goede exemplaren van het volbloed (zoowel Arabisch als Engelsch) te verkrijgen.

Vele, nu beroemde halfbloedfokkerijen hebben pas betekenis verkregen na gebruikmaking van enkele volbloedhengsten met een opvallend goed overervingsvermogen. De Amerikaanse harddravers b.v. gaan hoofdzakelijk terug op Messinger en de Fransche harddravers op The Heir of Linne, geboren in 1853. Van de nu in Normandië beschikbare draverhengsten heeft James Watt, zooals mij kort geleden in de stoeterij Le Pin, bij de bezichtiging van dezen hengst, werd medegedeeld, buitengewoon veel tot de verbetering der Anglo-Normands bijgedragen — en deze hengst is een zoon van den uitmuntenden draver Phaeton en van de Engelsche volbloedmerrie Vichnou. Phaeton is een zoon van den bovengenoemden volbloedhengst: The Heir of Linne. In verband met een en ander behoeft men het dus niet te betwijfelen, of het in de aderen van James Watt stroomende volbloed heeft hem hoofdzakelijk het vermogen gegeven, zoo sterk verbeterend in te werken.

Wil men weten welken invloed het volbloed op de stoeterij in Trakehnen heeft gehad, dan leert het stamboek dezer stoeterij, dat een deel der Trakehners 90 %, een groot deel

ongeveer 75% en slechts een kleiner overig deel 50% of minder volbloed in z'n stamboom bezit. Desniettenstaande constateert de landstalmeester V. OETTINGEN evenwel in de zeer interessante voorrede der 2^e afl. van het stamboek, dat de Trakehner fokkerij, evenals alle edele halfbloedfokkerijen, niet in staat is, zonder steun der volbloedteelt te bestaan. Van de uitmuntendste halfbloed Trakehner dekhengsten: Reprobate, Oromedon, Thunderclap enz., zijn geen directe mannelijke nakomelingen voor de stoeterij meer over. Na 2 — 3 geslachten (dikwijls reeds vroeger), van af den volbloed-stamvader, is het overervingsvermogen onvoldoende geworden.

Dezelfde opmerking maakte men ook in Hannover, waar, zooals bekend is, 40-tallen van jaren geleden, veel volbloedhengsten voor de fokkerij gebezigd zijn geworden, in welke tijden er van elke 3 hengsten in het hengstendepôt Celle één volbloed was. (In het jaar 1846 stonden te Celle 64 volbloedhengsten).

De schrijver wijst er op, dat al moge het nu ook in Hannover dikwerf gelukken om uit volbloedhengsten en halfbloedmerriën, waarvan verscheidene drie-, vier- tot vijfmaal een volbloed in hun stamboom kunnen aanwijzen, voortreffelijke halfbloedhengsten te fokken, die een goed overervingsvermogen vertoonen, dit vermogen in volgende geslachten bij paringen met edele merriën zelden blijven toonen, terwijl zulks met minder edele merriën veel langer het geval is. Altijd weer is men genoodzaakt tot het volbloed terug te keeren. Niet alleen bij halfbloedhengsten, doch even goed bij halfbloedmerriën, leert de ervaring, dat de door volbloed verkregen soliditeit het krachtigste overervingsvermogen vertoont.

Tot nu toe heeft zelfs het edelste halfbloed zich zonden behulp van volbloed niet op een eenmaal verkregen hoogte kunnen staande houden. De landstalmeester VON OETTINGEN schrijft dit toe aan de minder zorgvuldige opvoeding. In Trakehnen wordt derhalve tegenwoordig het halfbloed op dezelfde wijze gehouden als zulks bij het Engelsch volbloed sedert vele geslachten het geval is geweest en de directeur dier stoeterij hoopt op die wijze in Trakehnen een zeker soort „volbloed” te fokken. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de Amerikaansche hard-

dravers, ofschoon grootendeels terug te voeren tot den volbloedhengst Messinger, reeds verscheidene geslachten achtereen zonder toevoer van nieuw volbloed hebben kunnen bestaan en zelfs hun record aan snelheid nog voortdurend hebben verbeterd, dan wijst dit er wel op, dat de opvatting van v. OETTINGEN zeker reden van bestaan heeft; zoolang echter die opvatting niet als *waar* is bewezen en zoolang als het edele halfbloed nog niet zoo nauwkeurig wordt opgefokt als te Trakehnen het geval is, hebben wij sterke, goedgebouwde en regelmatig gaande volbloedhengsten zeer noodig, en aangezien zulke hengsten, zooals reeds is medegedeeld, in Frankrijk en Engeland voortdurend zeldzamer worden, dient Duitschland zich moeite te geven ze zelf te fokken.

We zien hieruit, dat ze daar niet zoo hard wegloopen met het fokken met halfbloeds en dat, niettegenstaande daar van den kant van de merrie rasstandvastigheid is, toch het doorfokken met halfbloeds teleurstellingen geeft.

VR.

REMONTÉERING IN INDIË.

In den aankoop van paarden voor het leger is, zooals bekend, eene belangrijke wijziging gebracht. Bestonden vroeger op de hoofdplaatsen der verschillende militaire afdeelingen vaste remonte-commissies, thans zijn die opgeheven en is daarvoor in de plaats, voor geheel Java, één remonte-commissie gekomen, waarin zitting nemen:

- a. de commandant der cavalerie te Salatiga;
- b. de commandant der divisie-artillerie te Banjoe-Biroe;
- c. één der paarden-artsen van de garnizoenen te Banjoe-Biroe of te Salatiga.

Deze regeling is nog zoo kwaad niet, alleen wordt nu weer de fout begaan, dat de leden dier commissie uitsluitend in hun kwaliteit worden benoemd, terwijl de kundigheid en de bekwaamheid meer op den voorgrond hadden moeten worden gesteld.

De titularissen, welke op 't oogenblik de keuringscommissie uitmaken, zijn officieren, die door langdurige ondervinding alleszins bevoegd zijn een gegrond oordeel over den bouw van een paard te kunnen uitspreken. Het had evenwel anders kunnen zijn; of brengt de betrekking van cavalerie- of divisie-commandant soms mede, dat men daardoor volkomen op de hoogte is van hippologische zaken en geschikt om legerpaarden aan te koopen? Dit zal wel niemand durven beweren.

Wel echter, dat in een keurings-commissie steeds de knapste paardenkenners dienen te zitten, om gevrijwaard te blijven voor het aankopen van minder bruikbaar materiaal. Dat niet altijd met kennis van zaken remonten worden aangekocht, blijkt uit het feit, dat bij het wapen der cavalerie tegenwoordig zooveel jonge paarden, welke nog niet eens zijn afgericht, afgekeurd worden.

Zoo zullen langzamerhand nog meer volgen, tot het groote

doel is bereikt, de verbanning der Sandelhouts uit de troepenstallen, waardoor aan den wil der bereden korpsen is voldaan, om het paardenmateriaal geheel uit Australische ponies te doen bestaan.

De antipathie tegen de Sandelhout-paarden wordt tegenwoordig wel wat ver gedreven, want al voldoen zij niet meer aan de hoogste eischen, welke men aan een cavaleriepaard in de moderne krijgswetenschap mag stellen, toch zou het hoogst wenschelijk zijn de Sandelhouts in het leger te behouden.

Aan de Australiomanie moest de Regeering een beetje paal en perk stellen, want onze koloniën worden zoo zoetjes aan daardoor geheel afhankelijk van het buitenland, — waardoor een zeer gevaarlijk standpunt wordt ingenomen en de defensie van Java tegen den B. V., wegens gebrek aan goed paardenmaterieel, met groote moeilijkheden te kampen zal hebben. Deze toestand zou alleen voorkomen kunnen worden als hier en daar op Java centra's werden aangewezen, waar op rationeële wijze paarden worden gefokt, welke voor alle militaire diensten geschikt zijn.

Deze centra's zouden zich niet alleen moeten bevinden in de residentie Preanger-Regentschappen, maar ook in Midden- en Oost-Java; juist deze laatste zouden dan de reserve vormen, als het paardenmateriaal in West-Java verbruikt of in handen van B. V. is. Hierover zullen we het later wel eens hebben; thans wensch ik nog het een en ander in 't midden te brengen over de remonteering.

Door den aankoop van remonten in handen van één vaste keuringscommissie te geven, is reeds een schrede in de goede richting gedaan. Waren vroeger de troepenstallen bevolkt door evenveel soorten paarden, wat kwaliteit en hoogte betreft, als er soorten van remonte-commissies waren, door de nieuwere samenstelling bestaat er ten minste kans, dat naar meer éénheid in den aankoop zal worden gestreefd en het remonte-bureau betere informaties ontvangt omtrent den toestand van den paardenstapel in deze gewesten.

Dit bureau dient steeds geheel op de hoogte te zijn van den toestand van den paardenstapel in Indië, en overal zijn voel-horens uit te strekken, in het belang der remonteering.

Wij dachten aanvankelijk, dat de aankoop in zijn geheel aan de permanente keuringscommissie was toevertrouwd, doch het blijkt uit pure bezuiniging, dat hiervan weer wordt afgeweken, zoodat onlangs de Australische ponies door een geheel andere commissie werden gekeurd, hetgeen evenzoo zal geschieden met de fokmerries, welke door den heer RÖMER te Soerabaja zullen worden geleverd.

Op de benoeming van de keuringscommissie voor de fokmerries valt heel wat af te dingen; ter gelegener tijd zal daar wel eens op worden teruggekomen.

Die geheele remonteerings-geschiedenis, zooals die tot nu toe was, leert ons dat het legerbestuur niet te allen tijde over officieren kon beschikken, aan wie de aankoop van legerpaarden ten volle kon worden toevertrouwd, omreden onder de bereden wapens zoo weinig officieren voorkomen, welke als uitstekende paardenkenners en dito beoordeelaars te boek staan. Zou er wel een leger zijn, waar de paardenkennis en hetgeen daarmee verband houdt, door jonge officieren der bereden wapens zóó wordt verwaarloosd als in het Indische leger? Toch moeten uit hen de keurmeesters worden gerecruiteerd, aan wien de remonteering „met al zijn hebben en houden” zal moeten worden overgelaten.

Richten wij ons oog naar het buitenland, zooals Frankrijk, waar alle jonge officieren van de cavalerie, artillerie en veterinairdienst, op de school te Saumur een cursus, zoowel praktisch als theoretisch, doorloopen in paardenkennis, hygiëne, hoefbeslag en enkele ziekten van het paard.

Deze inrichting vindt men ook in andere landen terug en zelfs Amerika kan bogen op een instituut, waar de jongelieden in de voornoemde leervakken worden onderwezen, zoodat zij uitstekend onderlegd in de praktijk komen.

Nu is het wel niet mogelijk om in het Indische leger alles zoo grootscheeps in te richten, als bij groote legers, doch ontegenzeggelijk kan het legerbestuur aan de jonge officieren der bereden wapens in hunne verdere wetenschappelijke en praktische vorming meer te gemoet komen, dan zulks tot nu toe het geval is.

Met de kennis van het exterieur van het paard, de leer der

voeding, verpleging en verzorging, de leer van den *hoef* en het *hoefbeslag*, is het bij het gros der bereden officieren treurig gesteld, hetgeen niet geweten mag worden aan de officieren, maar aan de opperste leiding.

Deze doet letterlijk niets, — uit vrees voor financiëele uitgaven, — om de pas van Breda gekomen officieren, bestemd voor de bereden wapens, verder praktisch en theoretisch te vormen tot flinke paardenkenners, die, wat betreft de hygiënische verhoudingen van het paard, ten allen tijde met kennis van zaken in het belang van den troep kunnen optreden, die, door ruime en grondige kennis van het hoefbeslag, de marschvaardigheid van den troep kunnen in de hand werken. Officieren, welke aan deze eischen voldoen, zijn schaars en toch behooren allen in dezen modernen tijd daarin uitstekend onderlegd te zijn.

Het Indische leger moet steeds over bekwame remonte-officieren kunnen beschikken, die, evenals zulks met elken tak van wetenschap en industrie het geval is, daarvoor theoretisch en practisch van meet af aan moeten worden opgeleid. Er zijn tal van hippologen, die beweren, dat paardenkennis best geheel uit de praktijk is aan te leeren en het wetenschappelijk gedeelte daarom maar geheel wegeijferen. Inderdaad moet een geroutineerd paardenkenner een enormen praktischen blik hebben, doch wetenschap kan hierbij niet worden gemist.

Wat is wetenschappelijke paardenkennis? Dat zijn juist de ervaringen van knappe hippologen — te boek gesteld, om te voorzien in het te kort van onze eigene ondervinding. Ik ben het met Graaf von WRANGEL volkomen eens, dat er veel humbug en onzin wordt verkocht in de beschrijving over de vormen van het paard. Wie bij is in de literatuur, zal weten, dat men al sedert jaren de klassieke nonsens van BOURGELAT, LASEUR, VAN DE POLL, et tutti quanti over de leer der symetrie en de bevallige proporties over boord heeft gegooid.

In degelijke werken over het exterieur van het paard leert men dan ook, dat het opstellen van modellen van normaalpaarden, ten einde een éénheid te vinden voor de beoordeeling der verschillende paarden, noch praktische, noch eenige wetenschappelijke beteekenis heeft. Slechts de mechanische ver-

houdingen in hun geheel, met betrekking tot de diensten, die het paard zal moeten verrichten, stelt den beoordeelaar in staat, met eenige zekerheid er de waarde van te schatten.

Een paard wordt nu eenmaal niet gemaakt naar een standmodel, doch in wetenschappelijke werken leert men in elk geval een ideaal-vorm kennen, die steeds als een droombeeld voor oogen zweeft. Zoo toetst men bijv. gaarne alle Oostersehe paarden aan het Arabische ras.

Om een goed hippoloog te worden, dient men in de eerste plaats een natuurlijken aanleg voor paardenkennis te bezitten.

Hij, die van jongs af een voorliefde voor het paard heeft gekoesterd, gepaard met aanleg — en een goeden, wetenschappelijken en practischen cursus heeft doorloopen, zal zich langzamerhand tot een uitstekenden paardenkenner ontwikkelen.

Zulke cursussen zouden moeten worden gehouden te Batavia, Banjoe-Biroe en Salatiga, waarvan de leiders en instructeurs de in die garnizoenen bescheiden paardenartsen zouden moeten zijn, zoowel voor het practisch als theoretisch onderwijs.

De leervakken, die op de lessen op practische wijze moeten worden behandeld, bepalen zich niet uitsluitend tot paardenkennis, doch ook tot hoefbeslag, de verpleging en de verzorging der paarden; ten slotte moet de elementaire behandeling der voornaamste ziekten op die lessen systematisch worden gegeven.

Voor het practisch onderwijs moeten tal van rij-, trek- en draagdieren gekeurd en beoordeeld worden.

Dit onderricht in de leer der beoordeeling is een zeer gewichtig gedeelte der hippische kennis en komt uitstekend te pas, als uit een aantal paarden de beste moet worden uitgepikt, hetzij voor militaire doeleinden, hetzij men als jurylid in een commissie moet optreden.

Want al deze soorten paarden moeten verschillend beoordeeld worden; doet men zulks niet, dan koopt men een kat in den zak. Voor den aankoop van een paard dient men een regelmatige wijze van onderzoek te volgen en daarbij met velerlei zaken te rade te gaan, vooral welk paard men verlangt: Een rijpaard of een trekpaard of een, die aan beide eischen voldoet, een jong of een oud paard, een die zwaar of een die

licht gewicht moet dragen, een paard met mooie lijnen, met of zonder distinctie, in al zijn lichaamsdeelen vet en rond, een bloedpaard vol vuur en leven, die zijn ruiter ook nog wat te doen geeft, of een kalm dier van goede compositie, waaraan men trekken en waarop men slaan kan tegelijkertijd?

De handige kooper treedt altijd kalm op, werkt regelmatig, plaatst zich op een kleinen afstand van het paard en oordeelt dan over het model en de goede lijnen, de taille, de bloedkwaliteit. Slechts eenmaal rond het paard te gaan is hem voldoende om de gebreken te zien en er over te oordeelen.

Hij eindigt zijn onderzoek door het paard te naderen om leeftijd en oogen te zien, en, zoo er een gedeelte betast moet worden, om nadere zekerheid te erlangen omtrent soliditeit, doet hij dit zonder affectatie en met zachtheid, om het dier niet te verschrikken. Hij heeft het talent om van zijne indrukken, 't zij goede of slechte, niets te laten bemerken. Deze vaardigheid wordt men slechts na eenigen tijd eigen, soms ook wel nooit, als men geen practischen blik op paarden heeft.

Bij elken cursus in practische paardenkennis moet evenwel stipt volgens de voorschriften gekeurd worden; eerst het paard in zijn geheel wat vorm, kleur, houding, onderdom betreft, dan systematisch in al zijne onderdeelen, om te eindigen met de gangen. Wanneer de leerlingen theoretisch en practisch voldoende onderlegd zijn, zouden zij bij toerbeurt in de gelegenheid moeten worden gesteld de werkzaamheden der remonte-commissiën bij te wonen en ook die der jury's van paarden-tentoonstellingen.

Dit bijwonen bestaat niet alleen in toekijken, maar ook door blijken te geven, dat men den cursus met goed gevolg heeft bijgewoond.

Van leerlingen, die beloven goede paarden-beoordeelaars te zullen worden, moet aantekening worden gehouden, want die vormen later de kern, waaruit de leden voor een keurings-commissie moeten worden gekozen.

Het keuren van fokmerriën is al bijzonder moeilijk, omdat men meestal op het exterieur keurt, waardoor geen absolute zekerheid wordt verkregen, dat het dier al of niet geschikt is voor de fokkerij, tenzij de merrie een veulen bezit, hetgeen zeer veel gewicht in de schaal kan leggen.

Het spreekwoord zegt: men herkent den boom aan zijn vruchten, zoodat werkelijk de geschiktheid eener merrie voor de fokkerij beter kan worden beoordeeld naar hare veulens.

Hoeveel merries zijn er niet, die op 't oog flink gebouwd, steeds slechte veulens voortbrengen en omgekeerd.

In elk geval moet de merrie een goed gebouwd paard zijn, waarbij de sierlijkheid niet uit het oog mag worden verloren! De stelregel „Schön ist, was Schönes leistet” is ook hierop van toepassing.

E.PONA.

(*Bat. Nwsbld.*).

BUITENZORG, 24 Januari 1904.

Aan
De Redactie der
Veeartsenijkundige Bladen.

In de vorige aflevering (1 en 2) deel XVI komt in het ingezonden stuk: „Wat zal het aanstaand legerpaard kosten, als tot zelffokken wordt overgegaan,” o. m. deze uitdrukking voor:

„Rekenende dat op Batavia voor een paar honderd paarden, die daar zijn, drie paardenartsen noodig zijn, is hier de veeartsenijkundige hulp niet te ruim berekend.”

't Zij me vergund hierop terug te komen, ten einde een misverstand uit den weg te ruimen.

Mijne bedoeling is geweest, duidelijk te laten uitkomen, dat ik bij elke post zoo zuinig mogelijk heb gerekend, vandaar deze aanhaling er bij. Achteraf blijkt me echter, dat ik omtrent de sterkte der militaire paarden te Batavia verkeerd ben ingelicht, dat er niet een paar honderd, doch \pm 600 dieren zijn, waaronder bijna 200 paarden van officieren.

Volgens mededeeling van collega v. d. BURG is deze verkeerde voorstelling oorzaak geweest, dat sommige lezers de gevolgtrekking hebben gemaakt, dat hieronder een bedekte aanval verborgen lag aan het adres der Heeren Paardenartsen te Batavia, in verband met hunne werkzaamheden. Mij is niet bekend wat deze zijn, zoomin op veeartsenijkundig, als op administratief gebied, en zal daarover dus geen oordeel, nog minder een veroordeel of geringschatting uitspreken.

Ik herhaal het, 't is alleen mijne bedoeling geweest, duidelijk aan te geven, dat, waar ik voor bedoelde fokkerij slechts op één paardenarts rekende, dit zeker niet te veel was.

B. VRIJBURG.

STATISTISCH OVERZICHT VAN DE BEHANDELDE
NEDERLANDSCH INDISCHE LEGER

I. VERDEELING van de cijfers der behandelde

Garnizoenen.	Sterkte.					Behandeld.						
	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.
		Paarden.	Muldiëren.					Paarden.	Muldiëren.			
Weltevreden en Rijswijk	128	150	—	190	160	628	258	292	—	172	84	806
Willem I en Banjoë Biroe	—	242	38	30	310	—	858	133	43	—	—	1036
Salatiga	386	19	30	21	—	436	344	85	101	22	—	732
Soerabaja	67	31	27	40	—	163	172	68	104	29	—	373
Koeta Radja	128	24	35	60	170	416	187	81	133	40	151	605
Padang	—	21	9	12	—	52	—	30	17	—	—	54
Makassar	28	11	9	14	—	62	34	39	24	11	—	99
	737	498	147	367	330	2079	1193	1444	534	324	238	3735
Totalen			2079					3735				

II. VERDEELING van de cijfers der behandelde

Wapens.	Sterkte.	Behandeld.
Cavalerie	737	1193
Artillerie } paarden	498	1444
} muldiëren	147	534
Officierspaarden	367	324
Milit. transporttrein	330	238
Totalen	2079	3735

ZIEKE PAARDEN EN MULDIEREN VAN HET
OVER HET JAAR 1902. (1)

paarden en muldiëren over de garnizoenen.

Garnizoenen.	Hersteld.					Gestorven.					Afgemaakt.					Op reform gesteld.					Restant.									
	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.						
		Paarden.	Muldiëren.					Paarden.	Muldiëren.					Paarden.	Muldiëren.					Paarden.	Muldiëren.				Paarden.	Muldiëren.	Paarden.	Muldiëren.		
Weltevreden en Rijswijk	210	247	—	149	60	666	1	3	—	—	—	4	1	8	—	4	13	30	16	—	3	31	16	18	—	14	24	72		
Willem I en Banjoë Biroe	—	776	147	30	—	963	—	3	1	—	—	4	—	2	—	—	—	30	13	1	—	14	16	64	6	3	73			
Salatiga	507	85	94	22	—	703	3	—	—	—	—	3	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	32	—	4	—	36			
Soerabaja	152	61	93	28	—	334	3	—	—	—	—	3	2	1	4	—	7	—	1	—	—	—	13	3	7	—	27			
Koeta Radja	162	69	120	36	134	521	7	4	—	2	1	3	17	1	—	—	2	4	—	—	—	—	8	14	13	6	11	3	42	
Padang	—	26	15	6	—	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	3		
Makassar	32	30	24	11	—	97	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1		
	1063	1300	493	290	192	3338	15	10	2	2	3	33	5	11	4	4	2	26	35	32	4	5	8	84	77	94	29	21	33	234
			3338						33						26												254			
Totalen															26												254			

paarden en muldiëren over de wapens.

Wapens.	Hersteld.	Gestorven.	Afgemaakt.	Of reform gesteld.	Restant.
Cavalerie	1063	15	5	35	77
Artillerie } paarden	1300	10	11	32	94
} muldiëren	493	3	4	4	29
Officierspaarden	290	2	4	5	21
Milit. transporttrein	192	3	2	8	33
Totalen	3338	33	26	84	234

(1) Geplaatst op verzoek van den militairen paardenarts W. v. d. BURG.

STATISTISCH OVERZICHT VAN DE BEHANDELDE
NEDERLANDSCH INDISCHE LEGER

I. VERDEELING van de cijfers der behandelde

Garnizoenen.	Sterkte.					Behandeld.						
	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.
		Paarden.	Muldieren.					Paarden.	Muldieren.			
Weltevreden en Rijswijk	128	150	—	190	160	628	258	292	—	172	84	806
Willem I en Banjoe Biroe	—	242	38	30	—	310	—	858	133	43	—	1036
Salatiga	386	19	30	21	—	436	344	85	101	22	—	732
Soerabaja	67	31	27	40	—	163	172	68	104	29	—	373
Koeta Radja	128	24	35	60	170	416	187	81	133	40	151	695
Padang	—	21	9	12	—	52	—	30	17	—	—	54
Makassar	28	11	9	14	—	62	34	39	24	11	—	99
	737	498	147	367	330	2079	1193	1444	534	324	238	3735
Totalen			2079						3735			

II. VERDEELING van de cijfers der behandelde

Wapens.	Sterkte.	Behandeld.
Cavalerie	737	1193
Artillerie) paarden	498	1444
) muldieren	147	534
Officierspaarden	367	324
Milit. transporttrein	330	238
Totalen	2079	3735

ZIEKE PAARDEN EN MULDIEREN VAN HET
OVER HET JAAR 1902. (1)

paarden en muldieren over de garnizoenen.

Garnizoenen.	Hersteld.					Gestorven.					Afgemaakt.					Op reform gesteld.					Restant.								
	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Offic. erspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.					
		Paarden.	Muldieren.					Paarden.	Muldieren.					Paarden.	Muldieren.					Paarden.	Muldieren.				Paarden.	Muldieren.	Paarden.	Muldieren.	
Weltevreden en Rijswijk	210	247	—	149	60	666	1	3	—	—	—	4	1	8	—	4	13	30	16	—	3	31	16	18	—	14	24	72	
Willem I en Banjoe Biroe	—	776	147	30	—	963	—	3	1	—	—	4	—	2	—	—	—	30	13	1	—	14	—	64	6	3	73		
Salatiga	507	85	94	22	—	703	3	—	—	—	—	3	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	32	—	4	—	36		
Soerabaja	152	61	93	28	—	334	3	—	—	—	—	3	2	1	4	—	7	—	1	—	—	—	13	3	7	—	27		
Koeta Radja	162	69	120	36	134	521	7	4	2	1	3	17	1	—	—	—	3	4	—	—	—	8	14	13	6	11	3	42	
Padang	—	26	15	6	—	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	3	
Makassar	32	30	24	11	—	97	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
	1063	1300	493	290	192	3338	15	10	3	2	3	33	5	11	4	4	2	26	35	32	4	5	8	84	77	94	29	21	234
Totalen			3338						33						26									84			254		

paarden en muldieren over de wapens.

Wapens.	Hersteld.	Gestorven.	Afgemaakt.	Of reform gesteld.	Restant.
Cavalerie	1063	15	5	35	77
Artillerie) paarden	1300	10	11	32	94
) muldieren	493	3	4	4	29
Officierspaarden	290	2	4	5	21
Milit. transporttrein	192	3	2	8	33
Totalen	3338	33	26	84	254

(1) Geplaatst op verzoek van den militairen paardenarts W. v. d. BURG.

Aard der ziekte.	Behandeld.					Hersteld.				
	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.	Milit. transporttrein.	Totaal.	Cavalerie.	Artillerie.		Officierspaarden.
		Paarden.	Muuldieren.					Paarden.	Muuldieren.	
Parotitis	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—
Gastritis	2	7	7	5	21	2	7	7	5	5
Gastro-enteritis acuta	18	17	1	5	41	17	16	1	—	5
Gastro-enteritis chronica	6	1	—	—	7	6	1	—	—	—
Enteralgia	62	32	3	47	149	59	28	3	48	2
Helminthiasis	1	4	—	2	7	1	4	—	—	—
Morbi hepatis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Peritonitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overige ziekten van de spijs- verteringsorganen	9	—	—	—	9	9	—	—	—	—
<i>VII. Ziekten van pis- en geslachtswerktuigen.</i>										
Nephritis	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—
Cystitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Epididymitis et Orchitis	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1
Funiculitis chronica	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hydrocele	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sarcocele	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Balanitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overige ziekten van de pis- en geslachtswerktuigen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>VIII. Ziekten van het gezichtsgaan.</i>										
Conjunctivitis catarrhalis	33	38	10	5	28	114	33	37	10	3
Conjunctivitis blennorrhoeica	41	2	—	2	—	45	41	2	—	2
Dacryo-cystitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blepharitis	—	2	—	1	—	3	—	2	—	1
Entropium	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1
Ectropium	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Morbi corneae	23	23	—	7	4	57	18	22	—	7
Iritis	5	10	1	2	—	18	5	10	1	2
Irido-cyclitis	2	3	—	1	—	6	2	3	—	1
Irido-chorioiditis acuta	61	7	1	—	—	69	53	5	—	1
Irido-chorioiditis chronica	41	11	2	1	—	25	10	10	2	1
Panophthalmia	—	—	—	2	1	3	—	—	—	2

Aard der ziekte.	Gestorven.					Afgemaakt.					Op reform gesteld.					Blijven onder behandeling.				
	Milit. transporttrein.	Totaal.	Artillerie.		Milit. transporttrein.	Cavalerie.	Artillerie.		Milit. transporttrein.	Cavalerie.	Artillerie.		Milit. transporttrein.	Cavalerie.	Artillerie.		Milit. transporttrein.	Totaal.		
			Paarden.	Muuldieren.			Paarden.	Muuldieren.			Paarden.	Muuldieren.			Paarden.	Muuldieren.				
Parotitis	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Gastritis	—	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Gastro-enteritis acuta	1	40	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Gastro-enteritis chronica	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Enteralgia	2	138	3	4	—	—	—	1	3	11	—	—	—	—	—	—	—	—		
Helminthiasis	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Morbi hepatis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Peritonitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Overige ziekten van de spijs- verteringsorganen	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
<i>VII. Ziekten van pis- en geslachtswerktuigen.</i>																				
Nephritis	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Cystitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Epididymitis et Orchitis	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Funiculitis chronica	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Hydrocele	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Sarcocele	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Balanitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Overige ziekten van de pis- en geslachtswerktuigen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
<i>VIII. Ziekten van het gezichtsgaan.</i>																				
Conjunctivitis catarrhalis	24	107	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Conjunctivitis blennorrhoeica	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Dacryo-cystitis	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Blepharitis	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Entropium	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Ectropium	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Morbi corneae	3	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	5	1	—	6		
Iritis	—	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Irido-cyclitis	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Irido-chorioiditis acuta	—	58	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Irido-chorioiditis chronica	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	2	1	41		
Panophthalmia	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2		

Zoals uit Staat I blijkt, kwamen bij een totaal sterkte van 2079 dieren, 3735 of 180 % onder behandeling.

Van deze:

herstelden.	3338	of	90	%
stierven	33	»	0.9	%
werden afgemaakt.	26	»	0.7	%
op reform gesteld	84	»	2.2	%
bleven onder behandeling op 1 Januari 1903.	254	»	7	%

De verliezen, ten opzichte van de geheele legersterkte, bedroegen aan:

gestorven paarden	4.5	%
afgemaakte paarden.	1.2	%
op reform gestelde paarden	4	%
of totaal.	6.7	%

Deze verliezen, bepaald naar de sterkte der verschillende wapens afzonderlijk, bedroegen:

Voor het wapen der cavalerie:

Aan gestorven dieren.	15	of	2	%
» afgemaakte dieren.	5	»	0.7	%
» op reform gestelde dieren.	35	»	4.7	%
Totaal.	7.4	%		

Voor het wapen der artillerie:

Aan gestorven dieren.	13	of	2	%
» afgemaakte dieren.	15	»	2.3	%
» op reform gestelde dieren.	36	»	5.5	%
of totaal.	9.8	%		

Voor officierspaarden:

Aan gestorven paarden	2	of	0.5	%
» afgemaakte paarden.	4	»	1	%
» op reform gestelde paarden	5	»	1.3	%
of totaal.	2.8	%		

Voor den militairen transporttrein:

Aan gestorven paarden	3	of	0.9	%
» afgemaakte paarden.	2	»	0.6	%
» op reform gestelde paarden	8	»	2.4	%
of totaal.	3.9	%		

**NOTA BETREFFENDE DE SEDERT 1896 MET HULP VAN
HET GOVERNEMENT GEDREVEN PAARDENFOKKERIJ
IN DE PREANGER REGENTSCHAPPEN. (*)**

De sedert 1896 in het belang der verbetering van het paardenras en de aanmoediging der paardenteelt in de Preanger-Regentschappen verleende directe medewerking, door beschikbaarstelling van Gouvernementswege van mannelijk fokmateriaal, is gericht op tweeërlei doel. *Eenerzijds de bevordering van oeconomische belangen in het algemeen en daaronder in het bijzonder die van de betrokken bevolking, voor wie de paardenfokkerij een te waardeeren bron van inkomsten zal kunnen vormen; en daarnevens het streven om de bevordering der paardenteelt dienstbaar te maken aan de belangen van het Leger, opdat na verloop van tijd zoo mogelijk in dat gewest zal kunnen worden beschikt over het noodige paardenmateriaal om daarmee geheel of althans voor een groot deel in de eischen der remonte te kunnen voorzien.*

Nog in een kort geleden uitgebracht advies, hetwelk geleid heeft tot de in het straks nader te vermelden besluit van 21 Juni j.l. No. 44 verleende machtiging, om voorloopig jaarlijks een maximum aantal van tien tot het Leger behoorende paarden af te staan, ten dienste der Preangerfokkerij, werd door het Legerbestuur verklaard, dat, al kan het Leger goede paarden noode missen, echter het streven naar de mogelijkheid om te gelegener tijd het benodigde aantal paarden voor het Leger te kunnen verkrijgen in de residentie Preanger-Regentschappen, de fokkerij in dat gewest ook in die mate maakt tot een legerbelang, dat daarin een voldoende motief gevonden werd

(*) Op last van Z.-E. den Gouverneur-Generaal opgemaakt ter Algemeene Secretarie en door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur bij missive van 29 April 1904 No. 2700, ter opname in de Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië afgestaan.

voor den afstand der bedoelde paarden, zoolang dat noodig zal wezen.

Het ligt voor de hand, dat overigens ook het in de eerste plaats genoemde oeconomische doel ten zeerste zal worden gesteund, wanneer door de mede beoogde voorziening in de belangen der remonte, de paardenfokkers verzekerd zouden kunnen zijn in het Leger een geregelde en goed betalende afnemer te vinden voor de producten hunner fokkerij, waarom het dan ook in elk opzicht van het hoogste belang wordt geacht, dat gestreefd wordt naar het aankweeken van de goede paarden, die ook voor den dienst bij het Leger geschikt zijn.

Het vermelde tweeledige doel en het nauw verband ten deze van oeconomische en militaire belangen heeft geleid tot veelvuldige samenwerking en overleg tusschen de Departementen van Binnenlandsch Bestuur en van Oorlog, van hetgeen tot dusver in de zaak is verricht.

De aangelegenheid ressorteert, evenals andere ook elders genomen maatregelen voor aanmoediging van de paarden- en de veeteelt, onder het Departement van Binnenlandsch Bestuur; de onmiddellijke leiding berust bij het gewestelijk bestuur van de Preanger-Regentschappen; de uitvoering geschiedt door den Gouvernements-veearts voor de residentie Preanger-Regentschappen te Bandoeng onder technische contrôle van den Inspecteur over den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst.

Vroeger is van de zijde van het Legerbestuur het denkbeeld ter sprake gebracht om het toezicht op te dragen aan eene vaste commissie, bestaande uit een of meer gouvernements-veeartsen, een tweetal officieren en zoo noodig enkele andere deskundige personen, onder presidium van den Resident der Preanger Regentschappen. *Nadat echter door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur was betoogd, dat het voor het welslagen der zaak bepaald noodzakelijk moest worden geacht de leiding in ééne hand te houden en geregeld te laten op den bestaanden voet, werd de noodzakelijkheid hiervan ook door het Legerbestuur beaamd.*

Wel is de wenschelijkheid aangenomen, om bij de beoordeeling en keuze van het fokmateriaal ook aan het Leger stem te geven en dus commissies voor zulke keuringen ten deele te doen bestaan

uit militaire deskundigen, in verband met het doel om een type van paard te fokken, zooals voor het Leger wordt verlangd.

De voor de fokkerij gebezigde hengsten zijn tot dusver hoofdzakelijk of uitsluitend uit de Legerstallen afkomstig en de gelegenheid hiertoe is nog onlangs uitgebreid en voorloopig bestendigd bij het besluit van 21 Juni jl. No. 11, waarvan een extract aan deze Nota is gehecht als bijlage A.

Ter toelichting van de daarin vervatte regeling volgt hier een overzicht van hetgeen daaraan is voorafgegaan.

Bij het eerste besluit van 26 Juli 1896 No. 20 werd de Legercommandant gemachtigd om tot aanmoediging van de paardenteelt in de residentie Preanger Regentschappen en na met den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gehouden overleg, tegen regularisatie, aan het Departement van Binnenlandsch Bestuur af te staan:

a. vijftien tot het Leger behoorende paarden, die bij uitstek voor dekhengst geschikt zijn;

b. voor zooveel noodig tot het Leger behoorende paarden uit de 1ste en 2de militaire afdelingen op Java, die voor afkeuring in aanmerking komen, doch waarvan met grond mag worden verwacht, dat zij als dekhengst nog geschikt zijn.

Dit besluit regelde dus sub *a* de overname voor eenmaal van een vijftiental superieure legerpaarden en verder sub *b* de voortdurende aanschaffing van dekhengsten uit de voor afkeuring bestemde reformpaarden voor zoover deze tot het beoogde doel nog konden dienen.

Wat aangaat de overname van superieure hengsten als bedoeld sub *a* valt het volgende te vermelden. Nadat van de hooger vermelde 15 hengsten een gestorven was en een ander wegens gebrek aan temperament minder geschikt voor dekhengst was bevonden en daarom weder bij de troepenpaarden werd teruggenomen, werden ter vervanging van deze twee, twee andere legerpaarden tegen regularisatie afgestaan. En daarna is nog eens bij besluit van 3 December 1901 No. 8 machtiging verleend om wederom voor eenmaal eenige legerpaarden (zooveel als toen doenlijk was) ten behoeve der fokkerij af te staan.

Ten slotte heeft het voortdurend dringende gebrek aan goede dekhengsten er toe geleid dat, hoewel intusschen reeds gestreefd

wordt naar aanschaffing langs anderen weg, waarover straks nader, voorloopig de gelegenheid om legerpaarden, die voor dekhengst bijzonder geschikt worden geacht, over te nemen voor de Preanger fokkerij, is uitgebreid en bestendigd door de bepaling in het hoogervermeld besluit (Bijlage A) van 21 Juni jl. No. 11, artikel 2 sub *a*, dat telken jare en zoo lang als zulks noodig of wenschelijk zal blijken, een maximum aantal van tien legerpaarden op de vorenbedoelde wijze ten dienste der Preangerfokkerij zal kunnen worden afgestaan.

Met betrekking tot de aanschaffing van reformpaarden om als dekhenst te dienen, zij het volgende aangeteekend.

Er werden op deze wijze niet zoovele hengsten verkregen als waarop door het Departement van Binnenlandsch Bestuur gerekend was, hetgeen werd toegeschreven aan de wijze van beoordeeling, welke van de aftekeuren paarden nog voor dekhengst konden dienen, n.l. *dubbele* keuring, eerst in het garnizoen van afkeuring door den betrokken militairen paardenarts, later nog eens te Bandoeng door den Gouvernements veearts, die met de leiding der fokkerij is belast. Het kon zijn, dat de laatste een als geschikt opgezonden paard niet bruikbaar zou achten, wat er weer toe kon leiden, dat de militaire paardenarts, om tegen zulk eene eventualiteit zooveel mogelijk verzekerd te zijn, begon met alleen zulke paarden geschikt te achten en op te zenden, die aan zeer hooge eischen voldeden. Daarom werd in het eerste besluit van 1896 later eene wijziging aangebracht, met de bedoeling, dat voortaan *alle* op reform gestelde paarden, voor zoover nog gezond, zouden worden opgezonden naar Bandoeng om er daar de voor dekhengst geschikte uit te zoeken en de overige te verkoopen. In verband hiermede werd door het Legerbestuur last gegeven tot opzending van alle reformpaarden, die geacht werden gezond te zijn in verband met het doel, waarvoor zij zouden worden bestemd. Daarop is weder twijfel gerezen of deze laatste clause toch niet aanleiding zou geven, dat het bezwaar der dubbele keuring bleef voortbestaan, totdat nu onlangs gelegenheid is gevonden voor eene nieuwe, alle partijen bevredigende regeling op dit punt, welke is opgenomen in het hooger aangehaalde besluit van 22 Juni jl. No. 11 (Bijlage A).

Volgens die nieuwe regeling, waartoe de gelegenheid ontstond tengevolge van de straks nader te vermelden instelling door het Departement van Binnenlandsch Bestuur van drie vaste commissies voor den aankoop van fokdieren, paarden en runderen op Java, zal bij de aanwezigheid van op reform te stellen paarden, daarvan kennis worden gegeven aan de betrokken commissie, welke dan in staat is vooraf daaruit te kiezen, welke paarden voor de fokkerij zullen worden overgenomen.

Overigens dient nog te worden vermeld, dat over de aanwending van reformpaarden voor de fokkerij niet gunstig wordt geoordeeld. Als motief om verder van het gebruik dezer paarden voor dekhengst af te zien, werd door het Legerbestuur aangevoerd dat het voor de beoogde rasverbetering een onafwijsbare eisch moest worden geacht, voor deze fokkerij te beschikken over hengsten van uitstekende kwaliteit, welke natuurlijk niet te verwachten valt bij afgekeurde troepenpaarden. Door het Departement van Binnenlandsch Bestuur werd dit bezwaar beaamd, doch aangevoerd, dat zoolang het voorshands geheel onmogelijk was aanstonds een ook maar eenigszins voldoende aantal superieure hengstens te verkrijgen, intusschen voorloopig wel zou dienen te worden voortgegaan met de aanwending ook van nog eenigszins geschikt geachte reformpaarden, die in elk geval toch nog veel beter waren dan de dekhengsten der bevolking, die anders aan de voortteling zouden deelnemen.

„Zoolang” — aldus werd in eene missive van 4 April 1901 No. 1922 door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan den Legercommandant geschreven, „zoolang niet overal en ten allen tijde hengsten van prima-kwaliteit gestationneerd en te bereiken zijn, zullen we moeten roeien met de aanwezige riemen in de zekere overtuiging dat op den duur de gebreken, die deze inferieure, maar toch nog ver boven de Inlandsche staande, hengsten vertoonen, gaandeweg in mindere mate op de nakoelingen worden overgedragen, zoodat, wanneer na enkele jaren deze inferieure door superieure hengsten vervangen kunnen worden, zij een vrouwelijk materiaal vinden dat reeds een heel eind ver op den weg van verbetering gebracht is.”

Blijkens het vorenstaande kan in het blijkens het jongste

besluit van 21 Juni j.l. No. 11 voorshands bestendigde gebruik van reformpaarden als dekhengst dus slechts worden gezien een maatregel van geheel voorloopigen aard, in afwachting, dat over een voldoende aantal werkelijk goede dekhengsten zal kunnen worden beschikt.

De vraag, hoe in deze behoefte afdoende zal kunnen worden voorzien, is mede het onderwerp geweest van herhaald overleg.

Dit overleg had ten deele tot gevolg de reeds vermelde machtiging in het besluit van 21 Juni 1903 No. 11 om jaarlijks, zoolang zulks noodig of wenschelijk zal blijken, ten hoogste tien legerpaarden voor de fokkerij af te staan. Zooals uit de bewoordingen dier beschikking reeds blijkt, is ook deze regeling volgens hare bedoeling niet van voortdurend blijvenden aard. Er was n.l. door het Legerbestuur betoogd, dat op den duur ook de keuze uit de legerpaarden niet de meest geschikte weg kon zijn om de beste dekhengsten voor de fokkerij te verkrijgen.

»De remontecommissiën» — zoo schreef de legercommandant — »kunnen wel de *goede*, maar niet altijd de *beste* paarden aankopen, die ter markt worden gebracht: de laatsten toch worden in den regel door particulieren met zulke hooge prijzen betaald, dat de beschikbaar gestelde remonteprijzen daartegen niet kunnen concurreeren» (hetgeen ook uit een militair oogpunt niet noodig werd geacht, daar het leger geen *lucepaarden* behoeft te hebben). »Het gevolg daarvan is dan ook, dat de *beste* paarden niet *in* het leger worden gevonden, maar *daarbuiten* en derhalve eene keuze van dekhengsten uit de remontepaarden steeds slechts ten halve tot het doel zal leiden».

Ter voorziening op den duur in een voldoende aantal dekhengsten, werd daarom wenschelijk geacht deze te verkrijgen door aankoop, hetzij uit de hand op Java bij zich voordoende gelegenheden, hetzij op Soemba, en mede om goede volbloed Sandelhout-hengsten voor de fokkerij zelf te fokken, waartoe dan voor dit doel noodig was, dat ook beschikt moest kunnen worden over Sandelhout-merries.

Door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur was verder nog betoogd, dat het noodzakelijk zoude zijn om voor deze en ook andere maatregelen tot annoediging van de paarden- en de veeteelt het op de begrooting uitgetrokken bedrag voor dit

doel te verhoogen en van *f* 33000.— 's jaars te brengen op *f* 75.000.— 's jaars. Het voorstel om de noodige fondsen beschikbaar te stellen werd ook door het Legerbestuur warm ondersteund.

Overeenkomstig dit voorstel werd op de begrooting voor 1902 het op het artikel onder de omschrijving »aanmoediging van de paarden- en de veeteelt» uitgetrokken bedrag tot *f* 75.000.— verhoogd en ook overigens werd in den zin der voormelde voorstellen beschikt door de bij besluit van 3 December 1901 No. 8 verleende machtiging aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, om te beschikken over de noodige gelden voor den aankoop, tegen den minst te bedingen prijs, van dekhengsten en fokmerries op de eilanden Java en Soemba. Bepaald werd daarbij, dat het aantal op Soemba aan te koopen fokmerries voorloopig zich bepalen zou tot een vijftigtal en de aankoop op Soemba zou geschieden door den destijds met het civiel bestuur aldaar belasten kapitein der artillerie G. C. A. DIJK, die zich destijds te Batavia bevond, waarheen hij was opgeroepen.

Tengevolge van de omstandigheid, dat ten slotte de genoemde officier niet naar Soemba is teruggekeerd, heeft de bij het genoemde besluit van 3 December 1901 No. 8 verleende machtiging, voor zoover die den aankoop op Soemba betreft, tot dusver nog tot geen gevolg geleid. Overigens werd bij missive van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 16 Juli 1902 No. 4617 omtrent het resultaat van den maatregel bericht, dat de aankoop op Java tot op dien tijd een aanwinst had opgeleverd van twaalf hengsten, terwijl voor het doel, om in eigen beheer manlijk fokmateriaal te teelen, mede een en twintig merries waren verkregen, waarvoor betaald was respectievelijk *f* 6300 en *f* 5565.

Daarop werd bij besluit van 16 October d. a. v. No. 62 het noodige vastgesteld ten aanzien van de beschikking over en de verzorging van de aangekochte merries. Hoe met deze merries wordt gehandeld kan blijken uit de als Bijlage B aan deze nota gehechte »voorwaarden waarop de op Java aangekochte Gouvernements-merries door den Resident der Preanger Regentschappen worden geplaatst».

In aansluiting bij het voorgaande dient nog het volgende aangeteekend aangaande de aanvankelijk en later getroffen

regelingen met betrekking tot de beschikking over en de verzorging van de dekhengsten bij de Preanger-fokkerij.

Aanvankelijk werden, ingevolge de bij het eerste besluit van 1896 getroffen regeling, de superieure hengsten op afbetaling verkocht aan inlanders, die lust en geschiktheid toonden te bezitten voor het aanhouden van een dekhengst, waarbij voorwaarden werden gesteld ter verzekering, dat de hengst zolang hij nog niet was afbetaald, ten genoegen van het Bestuur zou worden behandeld en voor de fokkerij gebezigd. De hengsten, uit de reformpaarden verkregen, werden aan Inlanders in verzorging gegeven onder bepaalde, straks nader te vermelden voorwaarden.

Over de resultaten der eerstbedoelde regeling ten aanzien der superieure hengsten, n.l. verkoop aan Inlanders, werd gunstig geoordeeld. De afbetalingen vonden geregeld plaats en toen tegen het eind van 1900 de paarden geheel afbetaald zouden zijn en dientengevolge in vollen eigendom aan de betrokken Inlanders zouden overgaan, die er dan de vrije beschikking over zouden hebben, werd het wenschelijk geacht een regeling te treffen ter verzekering, dat de hengsten nog gedurende een zestal jaren onder Gouvernementstoezicht voor de fokkerij zouden worden aangewend; daarom werd bij besluit van 19 December 1900 No. 16 de Resident der Preanger Regentschappen gemachtigd tot het aangaan van eene nadere overeenkomst met de betrokken Inlandsche eigenaars, volgens welke de hengsten nog gedurende zes jaren onder bepaalde voorwaarden voor de fokkerij zouden bestemd blijven, waarvoor dan aan den eigenaar op het einde van elk jaar *f* 50 werd uitgekeerd.

Intusschen werd het door het Departement van Binnenlandsch Bestuur in overeenstemming met het Legerbestuur wenschelijk geacht, het systeem om de hengsten te verkoopen, al waren de resultaten daarvan ook gunstig, niettemin voor het vervolg los te laten, wijl het beter werd geoordeeld, dat het Gouvernement steeds de volle beschikking over het paard blijft behouden, om in alles geheel vrij te zijn en den hengst steeds te kunnen terugnemen en te plaatsen, waar hij het meest noodig is, ook ten einde de hengsten voortdurend na eenige jaren te kunnen omwisselen en werkzaam te stellen in een

andere streek, ter vermindering, dat zij eigenverwekte veulens gaan dekken. Daarom werd, het eerst bij het reeds hooger vermelde besluit van 3 December 1901 No. 8, voor het vervolg het systeem aangenomen, om ook de superieure hengsten, evenals van den aanvang af met de uit de reformpaarden gekozen hengsten was geschied, aan inlanders in verzorging te geven onder bepaalde voorwaarden.

Van deze, door de Regeering bij missive van den Gouvernements Secretaris van 26 Juli 1896 No. 1531 goedgekeurde voorwaarden is een exemplaar gehecht aan deze nota als bijlage C.

Thans dient nog eenige nadere opheldering te volgen aangaande de reeds hooger vermelde, door het Departement van Binnenlandsch Bestuur ingestelde drie vaste commissies van vecartsenijkundigen voor de keuring en den aankoop van fokdieren, paarden en runderen op Java.

Na de reeds hooger vermelde bij het besluit van 3 December 1901 No. 8 aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur verleende machtiging om te beschikken over de noodige gelden voor den aankoop van dekhengsten en fokmerries op de eilanden Java en Soemba, werd door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gewezen op het reeds voorgekomen en ook voor de hand liggend bezwaar, verbonden aan de tot dusver gevolgde regeling, dat telkens, wanneer zich de gelegenheid voordeed een geschikt paard voor de fokkerij aan te koopen, eerst voor iederen aankoop een bijzondere machtiging moest worden gevraagd van dien Departementschef, zoodat het voorkwam, dat wanneer die machtiging niet tijdig genoeg kon worden verleend, menig geschikt dier ontglipte. Daarom wenschte de Directeur drie vaste commissies in te stellen voor West-, Midden- en Oost-Java, die, wanneer zich de gelegenheid voordeed, een voor de fokkerij geschikt paard aan te koopen, bevoegd zouden zijn tot dien aankoop over te gaan. Naar de Directeur betoogde zouden diezelfde commissies ook nuttig werkzaam kunnen zijn voor aankoop van fokvee ten dienste der van Regeeringswege genomen of nog te nemen maatregelen in het belang der veeteelt.

Nadat de Regeering bij missive van den 1sten Gouvernements Secretaris van 4 December 1902 No. 4160 aan het denkbeeld der instelling van zulke commissien Hare goedkeuring had

gehecht, vond die instelling plaats bij besluit van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 20 Februari jl. No. 64, waarvan aan de Residenten op Java en Madoera werd kennis gegeven bij 's Directeurs circulaire van dien datum No. 1137. Die circulaire met het genoemde besluit en de tevens vastgestelde instructien en aanwijzingen bij den aankoop van Sandelhout-fokmateriaal volgen hierachter, gezamenlijk als bijlage D.

Wat aangaat de beoordeeling der tot dusver bij de Preanger-fokkerij verkregen resultaten kan het volgende worden medegedeeld.

Bij de overweging van het reeds hooger vermelde voorstel om de op de begrooting uitgetrokken post voor aanmoediging van de paarden- en de veeteelt te verhoogen tot f 75.000, werd aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur o.m. verzocht eene uiteenzetting te geven van de resultaten, tot dusver bij verschillende uit dezen begrootingspost bekostigde maatregelen verkregen.

In de daarop ontvangen missive van dien Departementschef van 27 April 1901 No 2316 werd over de tot op dat tijdstip verkregen resultaten bij de Preanger-fokkerij het volgende bericht:

»De eerste dekhengsten — 15 stuks — afkomstig uit het remonte-depot te Poerbaja, werden gestationneerd in December 1896.

Behalve deze hengsten kwamen gedurende 1899 nog 10 hengsten uit de reformpaarden en, gedurende 1900, 4 hengsten uit de afgekeurde troepenpaarden het mannelijk fokmateriaal versterken.

Geboren werden:

in 1897	38	veulens
» 1898	333	»
» 1899	480	»
» 1900	743	»

Totaal 1594 veulens.

»Wat de qualiteit dier veulens aangaat, zoo wordt vermeend korthedshalve te mogen verwijzen naar de desbetreffende verslagen, uitgebracht door militaire commissien en bereden officieren, die, op last van het Legerbestuur, gedurende 1900 de afdeeling- en de centrale tentoonstellingen bezochten.

»In de *algemeene beschouwing* omtrent de fokkerij in het algemeen in verband met de remonteering, zegt de militaire commissie, die de afdeelingstentoonstellingen bezocht (gedurende September 1900 gehouden op 16 verschillende plaatsen binnen het gebied der fokkerij), dat zij in het geheel te zien kreeg 943 veulens, die ongetwijfeld den indruk gaven, dat, wat betreft de remonteering voor het Leger, de goede richting is ingeslagen, tot staving van welke bewering de commissie het feit releveert, dat van de 93 voorgebrachte veulens van 2 — 3 jaren ouderdom, er 22 voor het Leger werden goedgekeurd, waaruit toch valt af te leiden, dat reeds nu bijna 25 procent der aanwezige veulens der eerste generatie »aan de door ons gestelde strenge eischen voldeden.»

»Na eenige berekeningen omtrent het vermoedelijk aantal veulens in 1901 en 1902, dat alsdan zal blijken te kunnen voldoen aan de door de militaire commissie gestelde strenge eischen, vervolgt zij als volgt:

»Onze verwachtingen in het vorig jaar (1899), neergelegd in het rapport van 3 Januari 1900 en luidende:

»»Zou dus nu reeds begonnen kunnen worden met den
 »aankoop van gekruiste veulens voor het Leger, de toekomst
 »zal doen zien, dat het geeue utopie is, dat over een 8 à
 »10 jaren, wanneer veulens van de 3de generatie geboren
 »zijn, het grootste gedeelte der voor het remonte-depot
 »benoodigde jaarlijksche aanvulling zal worden gekocht in
 »de Preanger Regentschappen, terwijl voor de latere toekomst
 »het Leger in de gunstige omstandigheden zal geraken,
 »van zich binnenslands te kunnen remonteeren en daarbij
 »eene deugdelijke reserve aan paarden te bezitten,»

»zijn dus niet beschaamd geworden.»

»Waar alzoo 25 % voldeden aan de door de remonte-commissie gestelde strenge eischen, daar valt het niet te betwijfelen of het grootste gedeelte zal voldoen aan de minder strenge eischen, die gesteld worden voor de verschillende diensten, die van paarden gevorderd kunnen worden door het landhuishoudkundige publiek dezer gewesten.»

Hoofdzakelijk werd dus gewezen op hetgeen de in 1900 gehouden paardentoonstellingen hadden te zien gegeven.

Paardentoonstellingen als hier bedoeld werden sedert 1897 geregeld jaarlijks gehouden.

Voor het eerst bij besluit van 4 September 1897 No. 11 werd toegestaan een bedrag van *f* 2100 voor het uitloven van premien aan inlandsche eigenaren van paarden, die op de in de residentie Preanger-Regentschappen te houden paardenmarkten tevens tentoonstellingen worden aangeboden. Deze beschikking werd genomen overeenkomstig het betrekkelijk voorstel van den Resident der Preanger-Regentschappen, vervat in diens missive van 2 Februari 1897 No. 985/14. Hetgeen ter motivering van dien maatregel werd aangevoerd, kan volledig blijken uit het afschrift van die missive, gehecht aan deze nota als bijlage E.

Voor 1898 werd eveneens *f* 2100 toegestaan bij het besluit van 13 Augustus van dat jaar No. 29.

Voor 1899 werd een geheel gelijke beschikking genomen bij het besluit van 8 Februari van dat jaar No. 2, maar bovendien werd nog bij besluit van 25 November d.a.v. No. 1 *f* 2500 ter beschikking gesteld van den Resident der Preanger-Regentschappen voor het uitloven van premien aan Inlandsche eigenaren van door het Gouvernement verstrekte dekhengsten en van met die hengsten gefokte veulens, die zouden worden bekroond op eene te Bandoeng te houden centrale tentoonstelling. Deze laatstgenoemde centrale tentoonstelling stond dus meer onmiddellijk in verband met de Gouvernementsfokkerij. In het betrekkelijk voorstel tot beschikbaarstelling van het bedrag was door den Resident der Preanger-Regentschappen aangevoerd de wenschelijkheid, om bepaaldelijk aan de gunstige resultaten van die fokkerij meerdere bekendheid te geven, opdat het de bevolking gemakkelijker zou vallen haar paarden tegen redelijke prijzen van de hand te doen. Ter bevordering van dit laatste werd ook voorgesteld om in het belang van eventueelen aankoop voor de remonte, aan het Legerbestuur in overweging te geven, die tentoonstelling door een militaire Commissie te doen bezoeken, aan welk verzoek ook door het Legerbestuur werd gevolg gegeven.

Onder de twee hiervorenvermelde verschillende omschrijvingen, nl.

- a. voor het uitloven van premien aan Inlandsche eigenaren van paarden en veulens, die op in de afdeelingen der residentie Preanger-Regentschappen te houden paardenmarkten, tevens tentoonstellingen, worden aangeboden; en
- b. voor het uitloven van premien aan Inlandsche eigenaren van door het Gouvernement verstrekte dekhengsten en van met die hengsten gefokte veulens, die worden bekroond op een te Bandoeng te houden (centrale) tentoonstelling;

werden in de volgende jaren beschikbaar gesteld de hieronder genoemde bedragen:

in 1900 voor a.	f	6000	
voor b.	„	2500	
			te zamen f 8500
in 1901 voor a.	f	8000	
voor b.	„	4000	
			te zamen f 12000
in 1902 voor a.	f	10.000	
voor b.	„	5.000	
			te zamen f 15000.

Als motief voor de voortdurende stijging elk jaar van de voor die tentoonstellingen aangevraagde bedragen werd vermeld, dat de verhoogde aanvragen verband hielden met het aantal veulens, dat op de tentoonstellingen werd verwacht, welk aantal volgens de opgaaf in 1901, 800 meer bedroeg dan een jaar te voren, terwijl in 1902 een aanwas van gefokte veulens tot 1000 stuks was geconstateerd.

Voor de centrale tentoonstelling te Bandoeng is voorts telkens kosteloos vervoer toegestaan langs de lijnen der Staatsspoorwegen op Java voor paarden met hun eigenaars en geleiders, voor de eigenaren in de wagens der derde klasse.

**EXTRACT UIT HET REGISTER DER BESLUITEN
VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN
NEDERLANDSCH-INDIË.**

TJIPANAS, den 24sten Juni 1903.

Gelezen enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: In te trekken artikel 1 § b van het besluit van 26 Juli 1896 No. 20, zooals die beschikking wordt gelezen ingevolge het besluit van 1 April 1899 No. 9.

Ten tweede: Den Commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië te machtigen om tegen regularisatie aan het Departement van Binnenlandsch Bestuur af te staan:

a. telken jare en zoolang als zulks noodig of wenschelijk zal blijken, een maximum aantal van *tien* tot het Léger op Java (het remonte-depôt hieronder begrepen) behoorende paarden, die bij uitstek voor dekhengst geschikt zijn, het laatste ter voorloopige beoordeeling van de bij artikel 2 van het besluit van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 20 Februari 1903 No. 64 ingestelde vaste commissies voor de keuring en den aankoop van fokdieren, paarden en runderen op Java, zullende daarna eene definitieve keuze uit de aldus voorloopig uitgezochte paarden geschieden door eene door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, in overleg met den Commandant van het Leger, aan te wijzen Commissie;

b. de voor openbaren verkoop bestemde reformpaarden uit de drie militaire afdeelingen van Java, waarvan naar het oordeel der sub a dezer beschikking bedoelde vaste commissies met grond mag worden verwacht, dat zij als dekhengst nog geschikt zijn;

met uitnoodiging voorts om de Commandanten der drie militaire afdeelingen van Java te voorzien van orders, daartoe strekkende dat de voorschreven Commissies steeds tijdig zullen zijn ingelicht omtrent de plaatsen en dagen, waarop de hierbedeelde openbare verkooping en zullen plaats hebben.

Ten derde: Te bepalen dat de in artikel 2 van dit besluit sub *a* bedoelde hengsten door den Resident der Preanger Regentschappen in verzorging worden gegeven aan door hem aan te wijzen personen of groepen van personen onder de bij het schrijven van den Gouvernements Secretaris van 26 Juli 1896 No. 4531 goedgekeurde „Voorwaarden waarop de hengsten door den Resident der Preanger Regentschappen ter verzorging worden gegeven”; en dat met de sub *b* bedoelde hengsten, ook voor zoover deze elders dan in de Preanger Regentschappen worden geplaatst, op gelijke wijze wordt gehandeld door het betrokken Hoofd van gewestelijk bestuur.

Afschrift enz.

VOORWAARDEN

**waarop de op Java aangekochte Gouvernements-merries
door den Resident der Preanger-Regentschappen
worden geplaatst.**

§ a. Ingeval van verkoop met recht van wederinkoop.

1. De merries kunnen aan te goeder naam en faam bekend staande Inlanders worden verkocht.

2. De bewaarders van Gouvernements dekhengsten op den voet der bij artikel 4 van het besluit van 26 Juli 1896 No. 20 bedoelde „voorwaarden waarop de hengsten ter verzorging worden gegeven”, en de houders van Gouvernements dekhengsten op den voet van het ontwerp, gehecht aan het besluit van 19 December 1900 No. 16, hebben de voorkeur. Daarna Inlanders, niet behoorende tot het Inlandsche bestuur, wordende onder de niet tot het Inlandsche bestuur behoorende Inlanders, voor de toepassing dezer bepaling, de dessa- of kamponghoofden medegerekend.

3. De koopsom bedraagt voor ieder paard de inkoopsom, die het Gouvernement er voor heeft besteed.

4. De kosten op en ter zake van den koop en de levering gevallen, komen voor rekening van den Lande.

5. De afbetaling geschiedt in maandelijksche, driemaandelijksche, halfjaarlijksche dan wel jaarlijksche termijnen, zoodat zij in vijf jaren geheel is afgeloopen.

6. De tijdsduur en het geldelijk bedrag der termijnen worden in elk afzonderlijk geval bepaald door het Hoofd van gewestelijk bestuur.

7. De merries mogen voor trek-, last- of rijdiensten worden gebruikt, doch zulks slechts tot en met de eerste zes maanden der zwangerschap en dan pas weer na de tweede levensmaand van het veulen, voor elk afzonderlijk geval schriftelijk te bepalen door den betrokken deskundige.

8. De merries mogen alleen gedekt worden door den Gouvernements dekhengst, aan te wijzen door den betrokken deskundige, die ook het tijdstip bepaalt, waarop gedekt moet worden.

9. Het dekgeld, de kosten van het transport der merries naar den dekhengst en de verblijfkosten bij den dekhengst komen, bijaldien gezegde merries daartoe, ter beoordeeling van den betrokken deskundige, onafgebroken meer dan drie dagen buiten haar gewoon verblijf moeten vertoeven, ten laste van het Gouvernement. Het bedrag dezer kosten wordt, op voordracht van den betrokken deskundige, bepaald door het Hoofd van gewestelijk bestuur.

10. Op den aankoop der mannelijke progenituur heeft het Gouvernement recht van preferentie, uit te oefenen op den leeftijd van anderhalf jaar of zooveel vroeger, als in het belang van het Gouvernement door den betrokken deskundige zal worden noodig geoordeeld.

11. Bij uitoefening door het Gouvernement van het sub 10 bedoelde recht van preferentie, bedraagt de betaling per hengstveulen op anderhalfjarigen leeftijd *f* 200.— (twee honderd gulden); en op jongeren leeftijd: dat bedrag, pondspondsgewijs verminderd, evenredig aan het aantal maanden dat nog aan den anderhalfjarigen leeftijd ontbreekt. De betaling geschiedt in elk geval contant.

Bij de vaststelling van het te betalen bedrag tellen de maanden gedurende welke de merrie zwanger was vóór het tijdstip, waarop zij in koop aanvaard werd, in het voordeel van het Gouvernement, met dien verstande, dat dezwangerschap gerekend wordt te duren elf maanden van dertig dagen. Gedeelten van maanden rekenen in het voordeel van den merriehouder.

De maanden der zwangerschap en de leeftijdsmaanden deelen in de prijsberekening gelijk op.

12. De vrouwelijke progenituur op elken leeftijd, als ook de mannelijke progenituur, die uiterlijk op anderhalfjarigen leeftijd door het Gouvernement, krachtens het bepaalde sub 10 dezer paragraaf, nog niet genaast is, blijft het onbepaalde eigendom van den merriehouder.

13. Het recht tot wederinkoop der merries blijft het Gouvernement voorbehouden.

14. Bij uitoefening door het Gouvernement van het sub 13 bedoelde recht van wederinkoop wordt den merriehouder terugbetaald het reeds door hem afbetaalde gedeelte der koopsom, verminderd met het door het Hoofd van gewestelijk bestuur, den betrokken deskundige gehoord, in hoogste instantie en onherroepelijk vast te stellen bedrag der op het tijdstip van den wederinkoop gemaakte winst.

Indien alsdan zwangerschap bestaat, wordt deze in het voordeel van den merriehouder berekend, na de geboorte van het veulen, op den voet der tweede en derde alinea van het voorgeschreven sub 11 dezer paragraaf.

15. De daarvoor vatbare bepalingen dezer paragraaf gelden slechts zoolang de daarbij bedoelde merries nog niet door volledige afbetaling van de koopsom op de sub 5 hierboven aangegeven wijze het onbepaalde eigendom der koopers zijn geworden.

16. De houders van Gouvernements merries zijn aansprakelijk voor het verloren gaan van deze dieren, indien dit verlies door hun schuld plaats heeft; zij vergoeden in dat geval aan het Gouvernement de inkoopsom van het betrokken dier—zie sub 3 dezer paragraaf—verminderd met het totaal bedrag der daarvan reeds door hen afbetaalde termijnen.

Gaat daarentegen bij hen eene Gouvernements merrie verloren door eene oorzaak, die buiten hun schuld ligt, dan is de betrokken houder—mits hij de overeengekomen voorwaarden behoorlijk heeft nagekomen—niet gehouden tot eenige schadevergoeding aan het Gouvernement, en behoeft hij ook niet den loopenden afbetalingstermijn noch de *c. q.* daarop volgende termijnen te voldoen.

17. Tot deze paragraaf behooren voor zoover mogelijk mede de overigens ook tot § *b* dezer voorwaarden betrekkelijke »algemeene bepalingen» zooals die in hare § *c* zijn gestipuleerd.

§ *b.* Ingeval van bewaargeving.

1. De merries kunnen aan te goeder naam en faam bekend staande Inlanders in bewaring worden gegeven.

2. De alinea's 2, 7, 8 en 9 van paragraaf *a* dezer voor-

waarden gelden ook voor de merries, bedoeld in deze paragraaf *b*.

3. Op den aankoop van de progenituur dezer merries, zoo mannelijke als vrouwelijke, heeft het Gouvernement recht van preferentie en zulks op denzelfden voet en op dezelfde wijze als waarop het Gouvernement volgens het bepaalde sub *10* en *11* van paragraaf *a* dezer voorwaarden dat recht op de daar bedoelde mannelijke progenituur heeft, met dien verstande dat de betaling per hengstveulen ten hoogste *f* 150.— (een honderd vijftig gulden), en per merrieveulen ten hoogste *f* 125.— (een honderd vijf en twintig gulden) bedraagt.

4. Het recht van terugneming der merries blijft het Gouvernement voorbehouden.

5. Bij uitoefening door het Gouvernement van het recht van terugneming, in deze paragraaf bedoeld, wordt eene alsdan bestaande zwangerschap, veroorzaakt door den, overeenkomstig de ter zake bestaande bepaling, aangewezen dekhengst, berekend in het voordeel van den merriebewaarder, na de geboorte van het veulen, op den voet van de tweede en derde alinea van het voorgeschrevene sub *11* van paragraaf *a* en voor wat het bedrag van de koopsom betreft — van het bepaalde sub *3* van paragraaf *b* dezer voorwaarden.

6. De bewaarders van Gouvernements-merries zijn aansprakelijk voor het verloren gaan van deze dieren, indien dit verlies door hun schuld plaats heeft; zij vergoeden in dat geval aan het Gouvernement de koopsom van het betrokken dier — zie paragraaf *a* sub *3*.

Gaat daarentegen bij hen eene merrie verloren door eene oorzaak die buiten hun schuld ligt, dan is de betrokken bewaarder — mits hij de overeengekomen voorwaarden behoorlijk heeft nagekomen — niet gehouden tot eenige schadevergoeding aan het Gouvernement.

7. Tot deze paragraaf behooren voor zoover mogelijk mede de overigens ook tot § *a* dezer voorwaarden betrekkelijke „algemeene bepalingen”, zooals die in hare § *c* zijn gestipuleerd.

§ *c*. *Algemeene bepalingen.*

1. Het recht van wederinkoop en dat van terugneming,

bedoeld sub 13 van paragraaf *a* en sub 4 paragraaf *b* dezer voorwaarden, wordt uitgeoefend door het Hoofd van gewestelijk bestuur op voordracht van den betrokken deskundige.

2. Deze deskundige vermeldt in zijne voordracht tot wederinkoop of terugneming de reden of redenen die hem tot zijn betrekkelijk advies openen.

Hij houdt zich daarbij uitsluitend aan de redenen ten deze gestipuleerd sub 5 dezer paragraaf.

3. Bijaldien het Hoofd van gewestelijk bestuur vermeent van de sub 2 dezer paragraaf bedoelde voordracht te moeten afwijken, geeft hij daarvan, onder mededeeling van redenen, kennis aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, die alsdan in hoogste ressort beslist.

4. Of er schuld of geen schuld is in de gevallen bedoeld sub 16 van § *a* en sub 6 van § *b* dezer voorwaarden, staat, op voordracht van den betrokken deskundige, ter beslissing aan het Hoofd van gewestelijk bestuur, en in hooger beroep en hoogste instantie aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

5. Bijaldien de merriehouder of bewaarder eenig door hem aanvaard beding niet nakomt, of het paard niet voldoende verzorgt, of verwaarloost, of behandelt op eene wijze waardoor de gezondheid er van gevaar loopt, een en ander op voordracht van den betrokken deskundige ter beslissing van den Resident der Preanger Regentschappen, oefent deze op de sub 1, 2 en 3 dezer paragraaf omschreven wijze het recht van wederinkoop of terugneming uit, kunnende hij den delinquent bovendien eene boete opleggen van *f* 10.— (tien gulden) tot *f* 50.— (vijftig gulden).

6. De merries mogen alleen van hare standplaatsen tijdelijk verwijderd zijn :

a. voor het verrichten der sub 7 van paragraaf *a* dezer voorwaarden toegestane diensten ;

b. gedurende de dagen dat zij verblijf dienen te houden bij den, ingevolge der ter zake bestaande bepaling, aangewezene dekhengst ;

c. gedurende tentoonstellingen van materiaal of (en) producten van Gouvernements-paardenfokkerijen ;

d. wanneer en zoolang een tijdelijk verblijf in het depot

der fokkerijen door den betrokken Europeeschen Gouvernements-veearts noodig wordt geoordeeld;

e. gedurende den tijd dat zij wegens *b.. c.. of d* op de heen- of terugreis zijn.

7. De merriehouders (§ *a*) en bewaarders (§ *b*) verklaren zich onvoorwaardelijk te onderwerpen aan de beslissingen, door het Hoofd van gewestelijk bestuur dan wel door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur volgens deze voorwaarden in hoogste instantie te nemen, alsmede aan de beslissingen, door het Hoofd van gewestelijk bestuur in hoogste instantie te nemen ter zake van geschillen omtrent de uitlegging van eenige overeenkomst op den voet dezer voorwaarden aan te gaan.

8. De in deze voorwaarden als „betrokken deskundige” aangeduide vétérinaire is de ter gewestelijke hoofdplaats Bandoeng gevestigde Europeesche Gouvernements-veearts.

Behoort bij het besluit van 16 October 1902 No. 62.

VOORWAARDEN,
waarop de hengsten door den Resident der Preanger
Regentschappen ter verzorging worden gegeven.

§ 1. Contractant ter eene (de Resident of Assistent-Resident qq het Gouvernement van Nederlandsch-Indië) staat den dek-hengst ter verzorging af aan dien ter andere zijde (den Inlander), met bevoegdheid daarmede merries der bevolking te doen dekken.

Laatstgenoemde mag den hengst niet tot eenig ander doel gebruiken.

§ 2. Contractant ter andere zijde is voor het verloren gaan van den hengst aansprakelijk, tenzij dit verlies buiten zijn schuld ligt, zulks ter beoordeeling van den Resident.

§ 3. Hij zal van de eigenaars der gedekte merries als dekgeld mogen heffen, een door den Resident na raadpleging van hem te bepalen som niet te boven gaande.

Dit dekgeld zal strekken als loon voor de verzorging van den hengst; de kosten dier verzorging komen geheel te zijnen laste.

§ 4. Hij verbindt zich een register aan te houden, waarin te vermelden:

- a. de namen van de eigenaars der gedekte merries;
- b. hunne woonplaatsen;
- c. het ras, de kleur en zoo mogelijk ook de hoogte en ouderdom der gedekte merries;
- d. de datum der dekking.

Op het eind van elk kwartaal wordt een afschrift van dit register gezonden aan den Resident.

§ 5. Ingeval hij een der bovenstaande voorwaarden niet nakomt of het paard, naar het oordeel van den Resident, niet voldoende verzorgt, verwaarloost of behandelt op een wijze dat de gezondheid er van gevaar loopt, wanneer hij het niet voor de

voortteling beschikbaar stelt, het voor andere doeleinden gebruikt of wanneer andere redenen zulks wenschelijk maken, mede ter beoordeeling van den Resident, is deze ten allen tijde bevoegd den hengst terug te nemen.

§ 6. Bij geschillen omtrent de uitlegging van de voorwaarden dezer overeenkomst beslist de Resident in hoogste ressort.

De Contractant ter andere zijde verbindt zich aan die beslissing zich onvoorwaardelijk te onderwerpen.

BIJLAGE D.

DEPARTEMENT
VAN
BINNENLANDSCH BESTUUR.

No. 1137

BATAVIA, 20 Februari 1903.

Tegelijk met het voor het archief van Uw bureau bestemde extract uit mijn besluit van heden No. 64, met bijbehorende »Instructie'', heb ik tot Uwe informatie de eer UHEdG. hierbij aan te bieden afschrift van mijn aanschrijving dd. heden No. 1137 *a* en *b* onder meer gericht tot den met het veterinair toezicht in Uw gewest belasten Gouvernements veearts.

*De Directeur van
Binnenlandsch Bestuur,
P. C. ARENDS.*

Aan
DE RESIDENTEN
OP JAVA EN MADOERA.

DEPARTEMENT
VAN
BINNENLANDSCH BESTUUR.

No. 1137a.

BATAVIA, 20 Februari 1903.

Onder toezending van het voor UWEG. bestemde extract uit mijn besluit van heden No. 64 met bijbehorende „Instructie” — aan den inhoud van welke bescheiden ik mij veroorloof ter bekorting te refereeren — heb ik de eer U het volgende mede te deelen met betrekking tot de werkwijze, te volgen door de bij mijne gemelde beschikking ingestelde commissies.

De leden dier commissies houden ieder afzonderlijk aantekening van het fokmateriaal binnen eigen ressort en verzamelen gegevens, zoo omtrent de houders of bewaarders der dieren (hunlieder woonplaatsen, kwaliteiten, rechtsverhouding tot de dieren, enz. enz.) als omtrent de dieren zelve (ouderdom, waarde, enz. enz.)

Op hunne gewone inspectiereizen verrijken de commissieleden die aantekeningen met eigen waarnemingen.

Zij vermeerderen die aantekeningen voorts met advertenties, stroobiljetten als anderszins, blijkens welke eigenaren van fokmateriaal zich daarvan willen ontdoen en omtrent welke aanbiedingen, hun de gelegenheid ontbreekt op hunne gewone inspectiereizen om daarvan verder notitie te nemen.

Wanneer nu eene commissie als hierbedoeld op grond der aldus bijeengegaarde aantekeningen kan verwachten gedurende een à twee dagen volop werk te hebben, dan wordt allen eigenaren der dieren die als fokmateriaal aangeteekend werden — c. q. hunnen gemachtigden — verzocht de dieren op een door die commissie te bepalen dag te brengen op de door haar aan te wijzen plaats, waarheen zij zich dan begeeft tot keuring, eventueel tot aankoop.

Van elke dienstreis ten deze door de commissies gemaakt, wordt zoo spoedig mogelijk een rapport ingediend aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

Komt het voor dat er eene groote hoeveelheid fokdieren te gelijk wordt aangeboden, dan doet het voorzittend lid der betrokken commissie, zijnde de ambtelijk, oudste Gouvernements veearts, desnoods per telegraaf aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur het voorstel om als derde lid aan de commissie toe te voegen den Europeeschen of c. q. inlandschen Gouvernements veearts die eventueel met die fokdieren zal moeten werken, welke toevoeging — zoo er van komt — slechts zal gelden voor het speciale geval.

De bedoeling der voormelde „Instructie” is niet zoozeer om als imperatief voorschrift te gelden dan wel als leidraad, zoodat afwijking waar noodig van hare eischen toegestaan is, maar heeft zoodanige afwijking — bijvoorbeeld van maximum- of minimum-leeftijd — plaats, dan behooren de redenen daarvan te worden vermeld in het rapport nopens de betrekkelijke dienstreis.

Ik behoud mij voor nader fondsen ter goede rekening beschikbaar te stellen, ter bestrijding van kleine uitgaven, zooals voor advertenties, belooningen aan personen voor het bijebrengen van aan te koopen fokmateriaal, onkosten onmiddellijk na den aankoop, enz.

Ten slotte worden de hierbedoelde commissies uitgenoodigd om de fokdieren, waarvan de aankoop is tot stand gekomen, zonder meer dan het hoogst noodige verwijl over te geven aan den dichtst bij zijden Europeeschen bestuursambtenaar, met verzoek om voor de opzending der dieren naar de plaats van bestemming zorg te dragen.

De Hoofden van gewestelijk bestuur zullen de bedoelde bestuursambtenaren, voor zoover aan elk hunner ondergeschikt, ter zake van instructiën voorzien.

*De Directeur van
Binnenlandsch Bestuur,
P. C. ARENDS.*

Aan

*DE GOVTS. VEEARTSEN OP JAVA,
Leden der vaste Commissies voor de keuring
en den aankoop van fokdieren.*

DEPARTEMENT
VAN
BINNENLANDSCH BESTUUR.

No. 1137b

BATAVIA, 20 Februari 1903.

Onder toezending van het voor UWEG. bestemde extract uit mijn besluit van heden No. 64 met bijbehorende „Instructie” — aan den inhoud van welke bescheiden ik mij veroorloof ter bekorting te refereren —, heb ik de eer door aanbieding van bijgaand exemplaar mijner aanschrijving van heden No. 1137a U in te lichten nopens de werkwijze, te volgen door de bij mijne gemelde beschikking ingestelde commissies.

Wat in bedoelde aanschrijving voorkomt omtrent het verzamelen van aantekeningen betreffende fokmateriaal en de houders daarvan, is evenzeer door UWEG. te behartigen, zooals ik dan ook in het algemeen U bij deze opdraag om naar vermogen werkzaam te zijn in eene richting die de commissies het volvoeren harer taak mogelijk en gemakkelijk zal maken.

• *De Directeur van
Binnenlandsch Bestuur,
P. C. ARENDS.*

Aan
DE GOUVT. VEEARTSEN OP JAVA,
*niet-leden der vaste Commissies voor de keuring
en den aankoop van fokdieren.*

EXTRACT
uit het Register der Besluiten van den Directeur
van Binnenlandsch Bestuur.

No. 64

BIJLAGE: 1

BATAVIA, 20 Februari 1903.

DE DIRECTEUR VAN BINNENLANDSCH BESTUUR.

Gelet op de Regeeringsbesluiten van 8 December 1901 No. 8 en 16 October 1902 No. 62;

Gelezen:

- I. de missives:
 - a. van den Resident der *Preanger-Regentschappen* van 7 Januari 1902 No. 231/14;
 - b. van den 1sten Gouvernements Secretaris van 29 October en 4 December 1902 Nos. 3675 en 4160;
- II. de nota's van den Inspecteur van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst van 19 Juni, 10 September en 11 November 1902 en 14 Januari 1903 Nos. 32, 50, 66 en 6;
- III. het telegram van den Resident van *Soerabaja* van 10 Januari 1901 (No. 91);

Nog gelet op de dezerzijdsche aanschrijvingen van heden Nos. 4137^a en 4137^b;

HEEFT BESLOTEN:

Eerstelijk. Vast te stellen de aan dit besluit gehechte »Instructie om te dienen bij den aankoop ingevolge artikel 2 van

het Gouvernements besluit dd^o 3 December 1901 No. 8, van sandelhout-fokmateriaal op het eiland *Java*.”

Ten tweede. In te stellen drie vaste commissies van veeartsenijkundigen voor de keuring en den aankoop van fokdieren, paarden en runderen op *Java*.

Ten derde. Te benoemen tot leden der bij artikel 2 bedoelde commissies:

1e. voor *West-Java* (residenties *Bantam*, *Batavia*, *Freanger-Regentschappen* en *Cheribon*):

de Gouvernements-veeartsen P. A. VAN VELZEN te *Batavia* en B. VRIJBURG te *Buitenzorg*;

2e. voor *Midden-Java* (residenties *Pekalongan*, *Banjoemas*, *Kedoe*, *Semarang*, *Jogjakarta* en *Soerakarta*):

de Gouvernements-veeartsen C. A. PENNING te *Semarang* en P. PH. VAN DER POEL te *Soerakarta*;

3e. voor *Oost-Java* (residenties *Rembang*, *Madioen*, *Kediri*, *Soerabaja*, *Pasoeroean*, *Besocki* en *Madoera*):

de Gouvernements-veeartsen W. J. ESSER te *Soerabaja* en P. SCHAT te *Probolinggo*.

Afschrift enz.

I N S T R U C T I E
om te dienen bij den aankoop, ingevolge artikel 2 van het
Gouvernements-besluit ddo. 3 December 1901 No. 8,
van Sandelhout-fokmateriaal op het eiland Java.

I.

Bepalingen, die zoowel voor de merries als
voor de hengsten gelden.

RAS.

De aan te koopen dieren moeten zijn van volbloed Sandelhout-ras.

BOUW. — EXTERIEUR. — KARAKTER.

Niet aangekocht worden hengsten en merries, welke te hoog of te laag op de beenen staan, luchtzuigers, kribbebijters, cornards, nijldige en kwaadaardige dieren.

Evenmin paarden met platvoeten, volhoeven, klemhoeven, bokhoeven, brokkelhoeven, noch die welke lijdende zijn aan spierreumatisme, kolder, ooggebreken (grauwe en zwarte staar), noch die welke behept zijn met spat, bolspat, hazenhak, reebeen, overhoef, ringbeen, en verdere exostosen.

KLEUREN.

Geen schimmels of bonte paarden mogen worden aangekocht; de meest geliefde kleuren in de *Preanger* zijn: effen bruin, 't zij licht of donkerbruin, verder zwart in alle nuances, eveneens zijn muisvalen, goudvossen en valken (zemelvaal) gewild.

Afteekeningen zijn niet gewenscht.

TEEKENS.

Wat de teekens betreft, moeten paarden met de bepaald als slecht bekendstaande haarwervels worden uitgesloten.

Als slechte teekens worden beschouwd:

Een haarwervel, dië zich bevindt onder de lijn, die de binnen-ooghoeken verbindt.

Twee haarwervels aan den bovenrand van den hals onder den manenkam aan denzelden kant.

Een haarwervel op de buitenzijde en het ondergedeelte van den onderarm, op het bovengedeelte der pijp of op de zijvlakte van den handwortel.

Komt deze wervel aan alle 4 beenen voor, dan heeft dit een goede beteekenis.

Slecht is verder een haarwervel voorkomende in de horizontale richting voor de liezen, en slecht zijn evenzeer haarwervels welke voorkomen achter de elleboogstreek als klabang pipitan, enz.

OUDERDOM.

De leeftijd kan variëeren tusschen 3 en 8 jaar.

Van den maximum-leeftijd mag worden afgeweken, wanneer een te koop aangeboden dier een aanwinst voor de fokkerij belooft te zijn of te worden, door bouw of fokreputatie in verband met de gevraagde koopsom, naar het oordeel van den betrokken Gouvernements-veearts of der betrokken commissie van aankoop.

Van den minimum-leeftijd mag worden afgeweken ten einde veelbelovend fokmateriaal, dat voor de fokkerij nog niet oud genoeg is, verder zelf te kunnen opvoeden.

METING.

De maten moeten in centimeters worden aangegeven volgens het onderstaande staatje.

Schofthoogte.	Borstomvang. a.	Leugte	Omvang.	TOELICHTINGEN.
		Van de pijp.		
CENTIMETERS.				
				a. Borstomvang, gemeten langs de singelstreek.
				b. Pijpomvang, gemeten onmiddellijk onder den carpus (handwortel).

VERWIJZING NAAR DE SPECIALE BEPALINGEN
VOOR ELKE SEKSE.

Voor verdere bepalingen nopens elke sekse afzonderlijk: zie voor de merries sub II en voor de hengsten sub III hieronder.

II.

Bepalingen die daarenboven voor de merries gelden.

BOUW. — EXTERIEUR.

Daar de aan te koopen merries moeten dienen om fokmateriaal te kweken, moeten daaraan zeer hooge eischen worden gesteld.

Van de merries wordt dus verlangd dat zij goed evenredig gebouwd zijn, terwijl speciaal gelet moet worden op korten rug en lenden, breed bekken en krachtig beenwerk, omdat deze deelen zoowel bij de Sandelhout- als bij de Preangermerries dikwijls veel te wenschen overlaten.

Verder zijn noodzakelijk groote diepte van borst en ruimen buikomvang.

Het behoeft geen betoog dat de geslachtsorganen normaal moeten zijn.

Merries met ingescheurde kling of die reeds verworpen hebben, groote haaktanden bezitten, klein en behaard uier hebben, of gesloten spenen, mogen niet worden aangekocht.

HOOGTE.

Wat de hoogte aangaat, mogen de merries niet kleiner zijn dan 1.23 M. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat een kleinere, meer soliede en regelmatiger gebouwde merrie de voorkeur verdient boven een grootere van minder solieden bouw. De stand in de beenen mag geen afwijkingen vertoonen, de gangen moeten vierkant zijn en zoo mogelijk ruim.

VRUCHTBAARHEID.

Aan merries, welke reeds geveulend hebben, dient de voorkeur geschonken te worden boven die welke nog geen bewijzen van vruchtbaarheid hebben geleverd.

Merries boven de 5 jaar moeten geveulend hebben of bezet zijn.

Bepalingen die daarenboven voor de hengsten gelden.

Bouw.— EXTERIEUR.

Als dekhengsten moeten worden aangekocht paarden met veel massa en krachtig zwaar beenwerk, met een pijpomvang onder den handwortel van minstens 17 c.M.

Zij moeten hebben een goede hoofdaanzetting, voldoende langen hals, niet al te zwaren hals, korten en krachtigen rug en lenden, en sterk ontwikkeld kruis. Albino's niet aan te koopen.

HOOGTE.

Hengsten beneden 1.30 M. mogen niet worden aangekocht, evenmin die, welke overbouwd zijn, een abnormalen stand in de beenen vertoonen, of in draf niet vierkant gaan, en den staart in draf duidelijk scheef dragen.

No. 985/14.

BANDOENG, den 2^{den} Februari 1897.

Het verlangen van de Regeering dat de verbetering van het paardenras in de Preanger Regentschappen ernstig worde ter hand genomen, de door Haar genomen maatregelen door een 15-tal kostbare hengsten ter beschikking te stellen van de bevolking, ten einde als dekhengst dienst te doen en de subsidie, verleend aan vereenigingen, die zich verbetering van het paardenras ten doel stellen, hebben mij aanleiding gegeven om de vraag te overwegen op welke wijze meerdere zekerheid kan worden verkregen dat de vooral in den laatsten tijd genomen maatregelen doel zullen treffen.

De verstrekking van hengsten aan de bevolking is een maatregel direct van invloed op het inbeemsche paardenras.

Verbetering daarvan is voor den staat van groot belang nu in de laatste jaren gebleken is dat er onder de in de Preanger gefokte paarden zeer goede exemplaren zijn, geschikt voor het leger.

Het zal vooral van groot belang zijn, wanneer over eenige jaren blijkt dat de door het leger thans voor dekhengst afgestane paarden bij dat leger vervangen zullen worden door van die hengsten afkomstige veulens.

De bevolking zal die tegen goede prijzen aan de remonte kunnen verkoopen en zulks is dus ook in haar belang.

Om dit doel te bereiken zal het echter wenschelijk zijn dat de inlandsche paardenfokker worde aangemoedigd om *oordeelkundig* te fokken. Ter voorkoming van het verkrijgen van paarden, die in zijn oog wellicht zeer goed, doch voor het leger niet te gebruiken zouden zijn, is aanmoediging tot het fokken van de gewenschte soort van paarden en leiding noodig, terwijl toch

de inlandsche paarden-eigenaar geheel vrijgelaten behoort te worden ten opzichte van hetgeen hij met zijne fokpaarden doen wil.

Bijeenroeping van paarden-eigenaren door de hoofden en verzameling hunner paarden moeten zooveel mogelijk voorkomen worden om allen zweem van dwang te voorkomen. Het zal daarom wenschelijk zijn door het uitloven van premiën de bevolking er toe te brengen haar paarden eens in het jaar vrijwillig bijeen te brengen op een soort van paardenmarkt, tevens tentoonstelling. Op die markt zou het leger paarden kunnen koopen, terwijl door het uitloven van premiën en de uitreiking van diploma's voor goede exemplaren, die ter markt worden gebracht, aan de bevolking getoond zal worden, welk soort van paarden het meest gezocht is.

In den aanvang zullen deze markten ongetwijfeld van weinig beteekenis zijn, er zullen weinige en vermoedelijk slechts jonge paarden komen die goed zijn, doch ik hoop dat langzamerhand het aantal goede paarden op die markten verschijnende, zal toenemen en de bevolking zal geleerd hebben dat zij hare paarden zonder tusschenpersoon direct voor goede prijs aan de remonte zal kunnen leveren, mits zij paarden te koop aanbiedt, die bij het leger kunnen voldoen.

Na overleg met den Gouvernements-veearts, den Directeur van het remonedepot te Poerabaja en eenige particulieren, die aan het fokken van paarden doen, heb ik in het belang van de verbetering van het paardenras besloten tot het doen houden van paardenmarkten op de hoofdplaatsen Bandoeng, Tjitjalengka, Tjiandjoer, Soekaboemi, Soemedang, Tasikmalaja en Garoet, te houden eens in het jaar:

- te Bandoeng 8 dagen vóór den aanvang der races;
 - Tjitjalengka in de maand Juni;
 - Tjiandjoer den dag na de lebaran poeasa;
 - Soekaboemi (race-terrein Soeniawenang) 8 dagen vóór den aanvang der races te Soeniawenang;
 - Soemedang 8 dagen vóór den aanvang der races;
 - Tasikmalaja 8 dagen vóór den aanvang der races;
 - Garoet 8 dagen vóór den aanvang der races.
- Aan prijzen voor de te bekronen paarden zou uitgegeven

moeten worden een bedrag van *f* 300.— op elke markt, dus te zamen *f* 2100.

Het voornemen bestond om de navolgende prijzen uit te deelen:
Hengsten.

Voor den best gebouwden Sandelhout- of Makassar-hengst	<i>f</i> 50.—
» » » » bastaard Sandelhout of Makassar-hengst	» 50.—
» » » » Javaansch bastaard geschikt voor troepenpaard.	» 40.—
Voor den eerst daarop volgende geschikt voor troepenpaard	» 30.—
Voor de tweeden daarop volgende geschikt voor troepenpaard	» 20.—

Merries.

Voor de best gebouwde Sandelhout- of Makassar-fokmerrie	» 50.—
» » » » fokmerrie van andere rassen.	» 40.—
Voor hierop volgende fokmerries van andere rassen	» 20.—

Bij nader inzien wordt het echter beter geacht geene vaste prijzen te stellen, maar aan de jury de vrijheid te laten het eventueel toegestane bedrag zoodanig te verdeelen als zij met het oog op de omstandigheden wenschelijk acht.

Het is namelijk mogelijk dat op sommige markten geene paarden zullen gebracht worden die geheel aan de eischen voldoen om met bovengenoemde prijzen bekroond te worden, maar die toch van dien aard zijn dat het wenschelijk zal zijn aan de eigenaren ter aanmoediging prijzen van een minder bedrag toe te kennen. Het is daarom dat het wenschelijk geacht wordt vrijheid te laten in de verdeling van de voor de aan de paardenmarkten verbonden tentoonstellingen eventueel te verleenen subsidie van *f* 2100.

Het zal van het aantal paarden dat vorgebracht wordt, moeten afhangen hoeveel er aan bekroningen tot aanmoediging besteed zal worden. Op de eene plaats zal meer en op andere minder te betalen zijn, al naar gelang van quantiteit en qualiteit.

De wijze van keuring en bekroning zal nader moeten geregeld worden.

Alleen paarden aan inlanders toebehoorende, zullen mogen meedingen naar de uit te loven prijzen.

Als jury voor elke tentoonstelling zal een Commissie van 3 leden moeten worden benoemd, waarin steeds de Gouvernements-veearts voor dit gewest en een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur zitting nemen.

Naar aanleiding van het vorenstaande heb ik de eer UHEdG. beleefd in overweging te geven de machtiging der Regeering te provoceeren om jaarlijks te beschikken over een nader te verantwoorden bedrag van hoogstens f 2100.— (twee duizend een honderd gulden) voor het uitloven van premien ten behoeve van de inlandsche bevolking op paarden-markten tevens tentoonstellingen, te houden op de hoofdplaatsen Bandoeng, Tjitjalengka, Tjiandjoer, Soekaboemi, Soemedang, Tasikmalaja en Garoet.

De Resident der Preanger Regentschappen,
(w.g.) KIST.

Aan
DEN DIRECTEUR
VAN
BINNENLANDSCH BESTUUR.

**STATUTEN VAN DE VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN
VEEARTSENIJKUNDE IN NEDERLANDSCH-INDIË.**

Naam en doel der Vereeniging.

ARTIKEL 1.

De vereeniging draagt den naam van: „Vereeniging tot bevordering van Veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië” en heeft haren zetel te Weltevreden.

Zij is opgericht voor 75 jaren.

ARTIKEL 2.

Het doel der vereeniging is: Bevordering der veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië in haren geheelen omvang.

ARTIKEL 3.

Ter bereiking van dit doel zal de vereeniging:

- a. een periodiek uitgeven, onder den naam: Veeartsenijkundige bladen voor Nederlandsch-Indië;
- b. eene jaarlijksche algemeene vergadering en zoo mogelijk maandelijks eene bestuursvergadering houden.

Van de leden en het lidmaatschap.

ARTIKEL 4.

De vereeniging bestaat uit:

- a. eereleden;
- b. gewone leden.

ARTIKEL 5.

Tot eereleden kunnen benoemd worden personen, die zich in of jegens de veeartsenijkunde of jegens de vereeniging verdienstelijk hebben gemaakt.

ARTIKEL 6.

De benoeming tot eere lid geschiedt in eene algemeene vergadering, uitsluitend op voordracht van het bestuur der vereeniging.

ARTIKEL 7.

Tot gewone leden zijn benoembaar al degenen, die als zoodanig wenschen te worden aangenomen.

De benoeming geschiedt in eene bestuursvergadering.

Het lidmaatschap gaat in met de maand van aanneming.

ARTIKEL 8.

Gewone leden verbinden zich voor den tijd van twaalf maanden. Verkiezende niet meer lid te zijn, moet daarvan minstens één maand voor de ommekomst der twaalf maanden, waarvoor men zich verbonden heeft, aan den secretaris schriftelijk kennis gegeven worden.

Indien het ontslag niet aangevraagd wordt, wordt men geacht zich opnieuw te verbinden voor twaalf maanden.

Leden, langer dan zes maanden Indië verlatende, worden op verzoek van huu loopend lidmaatschap ontslagen.

ARTIKEL 9.

Van de gewone leden in Indië wordt eene contributie geheven van *f* 1.50 (één gulden vijftig cents) 's maands.

Van de gewone leden buiten Indië wordt eene contributie geheven van *f* 0.50 (vijftig cents) 's maands.

ARTIKEL 10.

Bijaldien gewone leden in Indië, tijdelijk Indië verlaten zonder ontslag te vragen, zal van hen de contributie van de leden buiten Indië geheven worden van en met de maand van vertrek tot en met de maand van terugkomst.

ARTIKEL 11.

De contributie is maandelijks opvorderbaar. Zoo gewenscht,

zal zij echter geëind worden bij vooruitbetaling over zooveel maanden als door de leden bekend gesteld zal worden.

Wanneer vier maanden na aanbieding der betreffende quitantie geen betaling gevolgd is, houdt het lidmaatschap op, ongeacht de finantieele verplichtingen van het betrokken lid, voortvloeiende uit artikel 8.

ARTIKEL 12.

Alle leden zijn bevoegd schriftelijk toegelichte voorstellen bij het bestuur in te dienen, ter behandeling in de algemeene, dan wel in de eerstvolgende bestuursvergadering, ter beoordeeling van het bestuur.

Van het bestuur.

ARTIKEL 13.

Het bestuur bestaat uit de ter bestuursvergadering aanwezige leden veeartsen.

ARTIKEL 14.

Op de bestuursvergadering van de maand Juni kiest het bestuur uit zijn midden één president en één secretaris tevens penningmeester en bibliothecaris.

Zij treden als zoodanig op in de bestuursvergadering van de maand Juli, die gehouden wordt onmiddellijk na de algemeene vergadering, omschreven in artikel ~~23~~ 24.

De genoemde functionarissen moeten te Batavia gevestigd zijn.

ARTIKEL 15.

De functiën van penningmeester en bibliothecaris kunnen, zoo noodig en ter beoordeeling van het bestuur, aan derden en vierden worden opgedragen.

ARTIKEL 16.

Ieder bestuurslid is verantwoordelijk voor de onder zijne berusting liggende stukken.

ARTIKEL 17.

De president leidt alle vergaderingen en zorgt voor de handhaving van dit reglement.

Bij afwezigheid op eene vergadering wordt hij door het oudste lid in jaren vervangen.

ARTIKEL 18.

De secretaris is belast met het houden der notulen der vergaderingen en met de briefwisseling behoudens die, welke uit den aard der zaak aan andere functionarissen moet worden overgelaten, zoomede met de bewaring van het archief.

Bij tijdelijke afwezigheid wordt zijne betrekking waargenomen door den president.

ARTIKEL 19.

De thesaurier heeft het beheer der geldmiddelen; hij zorgt voor het innen der gelden en het doen der betalingen.

Betalingen op quitantie mogen niet geschieden dan na fiatteering door den president.

ARTIKEL 20.

In elke bestuursvergadering legt de thesaurier het kasboek over betreffende de afgevoerde maand.

Het bestuur beslist omtrent de wijze, waarop eventueele saldo's zullen worden belegd.

ARTIKEL 21.

De bibliothecaris is belast met het beheer der boekerij en met de verzending van het tijdschrift.

Hij houdt doorlopende aantekening van alle inkomende boekwerken, kaarten, teekeningen enz., onder bekendstelling hoe deze in het bezit der vereeniging zijn gekomen en voorziet allen op het titelblad met het zegel der vereeniging. Hij doet van een en ander mededeeling in de eerstvolgende bestuursvergadering.

De aankoop van boekwerken geschiedt door hem, op last van het bestuur.

Hij zorgt voor het bijhouden van den catalogus, die mede in het tijdschrift zal worden opgenomen.

Verdere aangelegenheden, de bibliotheek betreffende, worden door het bestuur geregeld bij huishoudelijk reglement.

ARTIKEL 22.

Alle gewichtige stukken worden, namens het bestuur, onder- teekend door den president en den secretaris.

ARTIKEL 23.

Het bestuur heeft het recht iemand het lidmaatschap te ontnemen, wanneer volgens zijn oordeel de belangen van de vereeniging dit vorderen.

Van de vergaderingen.

ARTIKEL 24.

De jaarlijksche algemeene vergadering wordt gehouden op of zoo spoedig mogelijk na den 1^{en} Juli.

ARTIKEL 25.

De secretaris geeft van tijd en plaats der te houden algemeene vergadering drie maanden te voren kennis aan de leden.

ARTIKEL 26.

Op de algemeene vergadering wordt behandeld:

- a. de voorstellen ingevolge artikel 12 naar de algemeene vergadering verwezen;
- b. andere voorstellen;
- c. veeartsenijkundige onderwerpen.

ARTIKEL 27.

Bovendien wordt in de algemeene vergadering door den president een algemeen verslag uitgebracht, loopende van en met Juli van het eene jaar tot en met Juni van het volgende jaar.

ARTIKEL 28.

De notulen der algemeene vergadering worden in het tijdschrift opgenomen, na goedkeuring door de daartoe door den president aan te wijzen leden.

ARTIKEL 29.

De bestuursvergaderingen worden met inachtnaame van artikel 14 gehouden op de door de functionarissen te bepalen tijd en plaats, daarbij te rade gaande met de wenschen der overige leden-veeartsen.

ARTIKEL 30.

In de bestuursvergaderingen kan geen besluit genomen worden, wanneer minder dan drie bestuursleden, waarvan minstens twee definitieve functionarissen, aanwezig zijn.

ARTIKEL 31.

Voor zooverre het bestuur dat noodig en dienstig acht, wordt het verhandelde in de bestuursvergaderingen in het tijdschrift der vereeniging gepubliceerd.

ARTIKEL 32.

Een buitengewone algemeene vergadering moet door het bestuur uitgeschreven worden, wanneer vijf of meer leden zulks wenschen.

Zij geven collectief hun verlangen schriftelijk te kennen aan het bestuur, met opgave van de te behandelen zaken.

Op deze vergaderingen worden alleen behandeld de voorstellen, die aanleiding gegeven hebben tot de vergadering.

Op deze vergaderingen is toepasselijk artikel 25.

ARTIKEL 33.

Buitengewone bestuursvergaderingen worden gehouden, indien het bestuur dat noodig acht.

ARTIKEL 34.

Op alle vergaderingen wordt beslist bij meerderheid van stemmen.

Stemmingen over personen geschieden bij ongeteekende biljetten.

Een voorstel, personen betreffende, dat met algemeene stemmen aangenomen is, wordt vermeld te zijn aangenomen bij „acclamatie”.

Bij staking van stemmen beslist de president of zijn plaatsvervanger.

ARTIKEL 35.

Alleen inteekenaren op het tijdschrift der vereeniging kunnen op de in artikel 25 bedoelde algemeene vergaderingen geïntroduceerd worden.

Elke andere introductie is verboden.

Geïntroduceerden hebben geen recht van stem.

Van het tijdschrift.

ARTIKEL 36.

Het in artikel 3 § a bedoelde periodiek wordt geredigeerd door de functionarissen in het bestuur.

Zij kunnen zich daarin doen bijstaan door de leden-veeartsen, indien deze zich daartoe bereid verklaren.

ARTIKEL 37.

Het tijdschrift verschijnt op een door de redactie te bepalen tijdstip. De afsluiting van een deel is mede te harer beoordeeling.

ARTIKEL 38.

Het tijdschrift wordt gezonden ex officio:

- a. aan de leden;
- b. aan redacties van periodieken, die in ruiling van edita treden;
- c. aan de corporaties en personen door het bestuur te bepalen.

ARTIKEL 39.

Leden ontvangen die deelen van het tijdschrift, waarvan afleveringen tijdens hun lidmaatschap verschijnen.

Bijaldien een lid verkeert in het geval, omschreven in artikel 11, wordt de toezending der afleveringen gestaakt tot tijd en wijle aan zijne finantieele verplichtingen voldaan is.

ARTIKEL 40.

Inteekening op het tijdschrift is opengesteld.

Het bestuur doet op den omslag der eindaflevering van een deel den prijs van het verschenen deel drukken, welke prijs in eene bestuursvergadering bepaald wordt.

Bij deze prijsbepaling moet als maximum aangenomen worden 15 (vijftien) centen per vel of gedeelten van een vel en per plaat.

ARTIKEL 41.

Inteekenaren verbinden zich voor één deel.

Inteekenaren, die voor een volgend deel niet als zoodanig wenschen in aanmerking te komen, moeten daarvan binnen twee maanden na het verschijnen der eindaflevering aan den secretaris kennis geven.

ARTIKEL 42.

Bij wanbetaling der abonnementsgelden neemt het bestuur die maatregelen, die het zal noodig oordeelen.

Wanbetaling wordt geacht te bestaan, wanneer na aanbieding der desbetreffende quitantie binnen vier maanden nog geene betaling gevolgd is.

ARTIKEL 43.

In het tijdschrift kan, ter beoordeeling der redactie, alles opgenomen worden wat betrekking heeft op veeartsenijkundige en aanverwante vakken, onverschillig wie de schrijver is.

ARTIKEL 44.

Niet voor plaatsing vatbare stukken worden, op verzoek, aan den schrijver teruggezonden.

De redenen van niet plaatsing behoeven niet opgegeven te worden.

ARTIKEL 45.

Schrijvers van hoofdartikelen ontvangen 25 overdrukken.

Slotbepalingen.

ARTIKEL 46.

Met uitzondering van de artikelen 13 t/m 23 kan verandering dezer statuten alleen gebeuren op de in artikel 3 en 32 bedoelde algemeene vergaderingen.

De artikelen 13 t/m 23 kunnen alleen worden veranderd of geschrapt in de 4° bestuursvergadering volgende op die, waarin daartoe een voorstel wordt ingediend.

ARTIKEL 47.

Met intrekking der statuten dd. 11 November 1887, goedgekeurd bij de ordonnantie van 5 November 1887 (Staatsblad N°. 206) treden deze statuten in werking na goedkeuring door de bevoegde macht.

Zij zijn onmiddellijk verbindend.

Deze statuten zijn vastgesteld in de Algemeene Vergaderingen van 20 Januari en 25 Augustus 1903 en goedgekeurd bij Gouvt. besluit van 27 October 1903, Staatsblad 371, uitgegeven den 31 October 1903 en opgenomen in de Javasche Courant van 3 November 1903, No. 88.

De President,

P. A. VAN VELZEN.

De Secretaris,

Dr. D. P. F. DRIESSEN.

PERSONALIA.

MILITAIR VETERINAIRE DIENST.

Sedert de laatste opgave zijn overgepaatst van *Makassar* naar *Batavia* de paardenarts der 2de kl. W. VAN DER BURG; van *Batavia* naar *Padalarang* de paardenarts der 2de kl. J. N. A. C. SCHEEPENS.

Bij Kon. Besluit dd. 26 Jan. 1904 No. 6 is onder meer vastgesteld, dat het korps militaire paardenartsen zal bestaan uit:

1 Dirigeerend paardenarts (majoor); en

9 Subalterne officieren, waarvan ten minste twee den rang van paardenarts der 1^e klasse (kapitein) bekleeden, de overigen dien van paardenarts der 2de klasse (1^e luitenant).

In verband hiermede zijn bevorderd:

Tot Dirigeerend paardenarts (majoor) de paardenarts der 1^e kl. L. J. HOOGKAMER en tot paardenarts der 2de kl. de paardenarts der 3^e kl. J. VAN SLOOTEN.

Voorts is bij Kon. Besluit dd. 22 Febr. 1904 No. 59 het volgende bepaald:

»Ook dan wanneer geen vacatures in hoogerem rang bestaan, »worden militaire paardenartsen der 2de kl., die bij een onbe- »rispelijk gedrag en genoegzamen dienstijver, de vereischte »kunde van den onmiddellijk hoogerem rang bezitten, tot dien »rang bevorderd, nadat zij gedurende tien jaren als officier bij »de landmacht in Nederland of in Nederlandsche-Indië in het »genot van activiteitstractement zijn geweest; met dien verstande, »dat voor den, met verlies van ancienniteit van het leger in »Nederland bij het indische leger overgeplaatsten paardenarts »onder die tien jaren niet medetelt de tijd, voorafgegaan aan »den, hem bij zijne overplaatsing toegekenden nieuwen an- »cienniteitsdatum.

»Zij die in bevordering worden voorbijgegaan, enkel omdat »zij nog niet overeenkomstig het bovenstaande gedurende tien

»jaren activiteitstractement hebben genoten, worden, zoodra zij
 »aan dien eisch voldoen, bevorderd met toekenning van ouder-
 »dom in rang boven degenen, die hen voorbijgingen».

STANDPLAATSSEN DER MILITAIRE PAARDENARTSEN.

HOOGKAMER L. J.	majoer	<i>Batavia.</i>
BURG W. VAN DER	1e luitenant	id.
SLOOTEN J. VAN	id.	id.
SCHEEPENS J. N. A. C.	id.	<i>Padalarang.</i>
VERMAST A. M.	kapitein	<i>Salatiga.</i>
(*) NUMANS J. C.	1e luitenant	id.
HAAS H. J. TROMP DE	kapitein	<i>Banjoe Biroe.</i>
MARS H.	id.	<i>Soerabaja.</i>
BROECKE A. E. TEN	1e luitenant	<i>Kotta Radja.</i>
BALEN R. A. PLEMPER VAN	kapitein met verlof in	<i>Europa.</i>

STANDPLAATSSEN DER EUROPEESCHE GOVERNEMENTS EN
 PARTICULIERE VEEARTSEN.

DRIESSEN Dr. D. P. F.	Inspecteur-Chef.	<i>Batavia.</i>
VELZEN P. A. VAN	Gouvts. veearts.	<i>Batavia.</i>
VRIJBURG B.	id.	<i>Buitenzorg.</i>
HUBENET D.	id.	<i>Bandoeng.</i>
BOSMA K.	id.	<i>Tegal.</i>
PENNING C. A.	id.	<i>Semarang.</i>
SOHNS J. C. F.	id.	<i>Rembang.</i>
JERONIMUS C. S.	id.	<i>Koedoes.</i>
ESSER W. J.	id.	<i>Soerabaja.</i>
SCHAT P.	id.	<i>Passoeroean.</i>
LIER Dr. G. A. VAN	id.	<i>Bondowoso.</i>
'T HOEN Dr. H.	id.	<i>Magelang.</i>
HELLEMANS J.	id.	<i>Kediri.</i>
POEL P. PH. VAN DER	id.	<i>Soerakarta.</i>
BERGH J. D. VAN DEN	id.	<i>Palembang.</i>

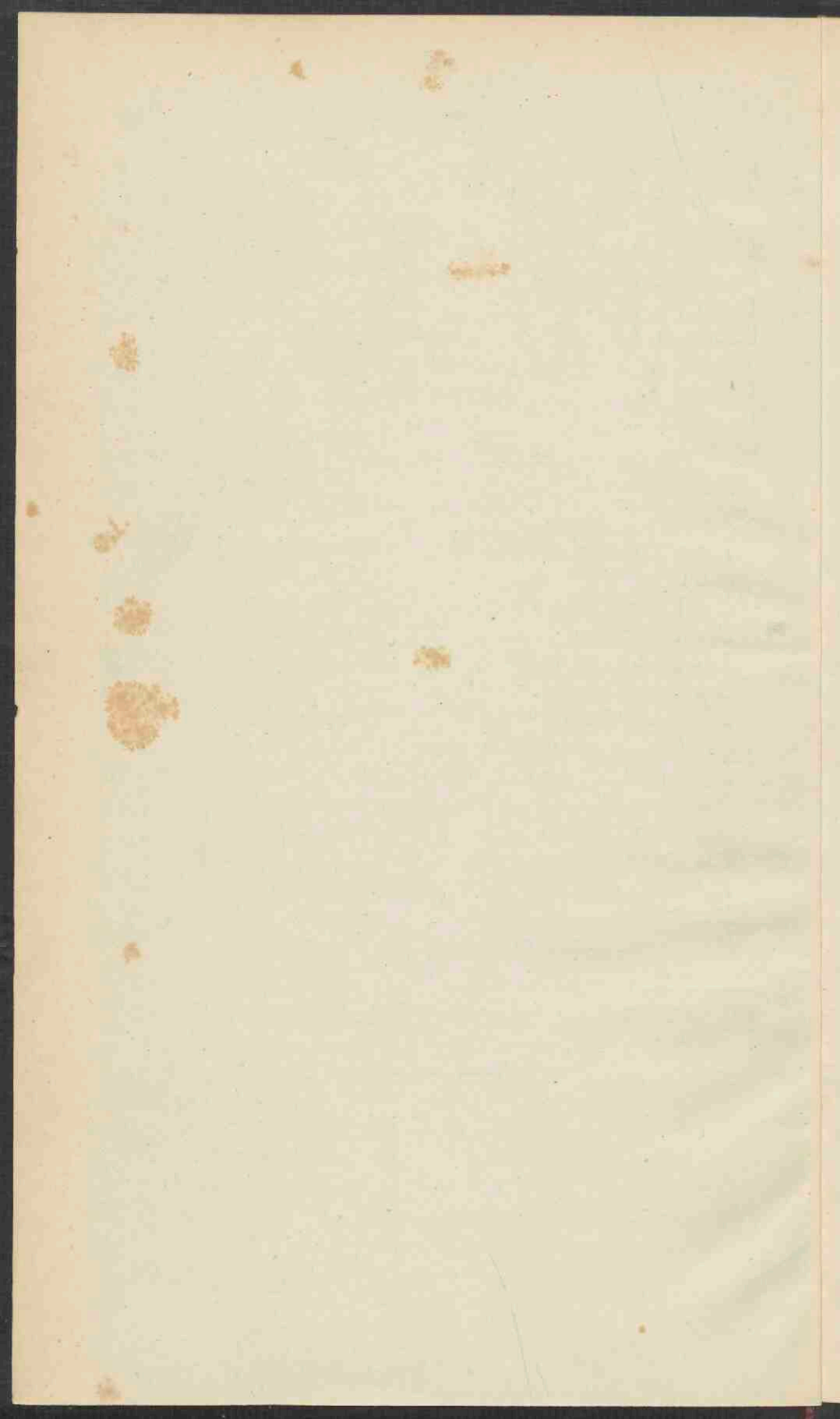
(*) Gedetacheerd v/h Leger in Nederland.

VLETTER A. DE	Gouyts. veearts.	<i>Padang.</i>
WILDE CH. TH. G. H. DE	id.	<i>Pajakoemboeh.</i>
VEEN K. VAN DER	id.	<i>Medan.</i>
KEMPEN F. W.	id.	<i>Makassar.</i>
DOES (*) J. K. F. DE	id.	<i>Batavia.</i>
FISCHER D. J.	id.	met verlof naar <i>Europa.</i>
VOLLEMA J.	id.	»
VRIJBURG A.	particulier veearts.	<i>Medan.</i>
BREEDVELD J.	id.	<i>Bindjeij.</i>

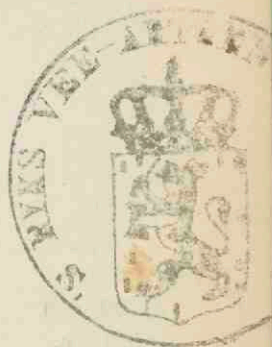
STANDPLAATSEN DER INLANDSCHE GOUVERNEMENTS VEEARTSEN.

RADEN SINGOSASTRO	<i>Soerabaja.</i>
SRADI	<i>Kamal.</i>
MAS PARTO PRAWIRO	<i>Pati.</i>
MAS DJODIKROMO	<i>Djokjakarta.</i>
MAS NGOESMAN	<i>Tegal.</i>
MAS ABDOER RACHMAN	<i>Cheribon.</i>
MAS MARTO SENTONO	<i>Bandoeng.</i>
MAS BEIJ PRAWIRO ARDJO	<i>Batavia.</i>
MAS ARDJO SOEPARTO	<i>Poerwakarta.</i>
SI BADORONG GALAR RADJA PROEHOEMAN	<i>Padang Sidempoean.</i>
MAS ATMO PRAWIRO	<i>Medan.</i>
MAS TIMAN	<i>Djambi.</i>
KARMIN	<i>Pontianak.</i>
MAS DIREDDJO	<i>Rengat.</i>
MAS HARDJO SOEKARTO	<i>Muntok.</i>

(*) Toegevoegd aan den Directeur van het Geneeskundig Laboratorium.

Aan
de lezers van de Veeartsenij-
kundige Bladen voor N. I.

Aangezien de opname van de 2^e der hieronder gedrukte brieven door de Redactie van bovengenoemd tijdschrift geweigerd schijnt te zijn, ben ik zoo vrij op deze wijze uwe aandacht te vestigen op eene onware voorstelling van zaken voorkomende in het verslag der Veeartsenijkundige vereeniging in den aanvang van Deel XVI.

Beleefd verzoek ik U deze enkele bladzijden in dat deel op te nemen, ten einde ook latere lezers in de gelegenheid te stellen deze terechtwijziging te lezen.

U bij voorbaat daarvoor dank zeggende

Hoogachtend

J. DE DOES.

WELTEVREDEN, 7 December 1903.

**Met één
bijlage.**

Aan
de Redactie der Veeartsenij-
kundige Bladen voor Ned. Indië.

Het verslag der Functionnarissen in het Bestuur van de Vereeniging tot bevordering van Veeartsenijkunde in N. I., voorkomende in afl. 1 en 2 van Deel XVI, geeft mij aanleiding den hierbij ingesloten brief ter opname aan te bieden in de eerstvolgende afl. van bovengenoemd tijdschrift. Ik verzoek U dit stuk in zijn geheel te laten en dus verschoond te mogen blijven voor eene behandeling gelijk aan die, welke het door den Heer GROENEVELD geschreven stuk in afl. 2 Deel XV heeft ondervonden. Ook stel ik er prijs op, dat mijn schrijven niet versierd worde met de noten der Redactie of van andere personen. Wat deze meenen te moeten te berde brengen, kan in een behoorlijk verhaal daarna geplaatst worden. Het zal mij dan aangenaam zijn daarop een dupliek te leveren.

Ik verzoek u binnen veertien dagen na ontvangst dezes mij te laten weten of aan het bovenstaande gevolg zal gegeven worden.

(w.g.) J. DE DOES.

Aan
de Redactie der Veeartsenij-
kundige Bladen voor Ned. Indië.

Aflevering 1 en 2 van Deel XVI van bovengenoemd tijdschrift wordt behalve met eene lijst van leden en intekenaren nog geopend met een verslag van de functionarissen in het Bestuur der Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Ned. Indië. In dit stuk staat geschreven, dat de (tegenwoordige) functionarissen met opgewektheid hunne taak zouden vervuld kunnen hebben, indien niet de *ietwat zonderlinge houding van de, aan het einde van het achttiende vereenigingsjaar afgetreden functionarissen in het Bestuur, de zoo noodige samenwerking maar al te dikwijls belemmerde* en welke geëindigd is met het wegblijven dier leden van onze Bestuursvergaderingen,”

De hierboven cursief aangehaalde beschuldiging betreft o. a. mijn persoon. Aangezien ik gedurende den loop van het gepasseerde jaar heb geleerd, hoe licht bij het tegenwoordige Bestuur, onder de leiding van den President P. A. VAN VELZEN en den Secretaris Dr. D. P. F. DRIESSEN niemands goeden naam gevaar loopt beoedeld te worden, heb ik besloten voortaan mij ook niet het geringste te laten aanleunen van hetgeen men mij van die zijde verkiest ten laste te leggen. Ik stel er prijs op het lezend publiek der Veeartsenijkundige Bladen te doen weten, dat door mij nimmer iets tegen de nieuwe functionarissen werd verricht, dat ook maar in het minste den bloei der vereeniging zou kunnen schaden of eene eervolle samenwerking met bedoelde personen belemmeren.

Bij de aanvaarding zijner functie drukte de tegenwoor-

dige President de hoop uit, dat de nieuwgekozen functionarissen in het Bestuur op de medewerking der afgetreden zouden mogen rekenen. Doch al spoedig bleek uit zijne handelwijze, dat getracht werd om in zake gewichtige bestuursaangelegenheden de afgetreden functionarissen voor het hoofd te stooten. Hierdoor werd eene behoorlijke samenwerking onmogelijk gemaakt en kon door de laatsten geen betere oplossing worden gevonden dan de baan geheel vrij te laten door niet meer ter vergadering te verschijnen. Is het niet wonderbaarlijk te heeten, om geen erger woord te gebruiken, dat men den treurigen moed heeft kunnen vinden om in het verslag de toedracht der gebeurtenis zoodanig voor te stellen alsof de schuld van eene belemmerde samenwerking geheel op de afgetreden functionarissen rustte, wat lijnrecht in strijd met de werkelijkheid is.

Ik acht deze regelen voorloopig voldoende.

(w. g.) J. DE DOES.

Weltevreden, 1 Dec. 1903.

